T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI TARİHÖNCESİ ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

GÜVERCİNKAYASI ORTA KALKOLİTİK YERLEŞMESİ DEPO KAPLARI VE DEPOLAMA ALANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Cilt I

Metin

Pınar ÇAYLI

2502100059

TEZ DANIŞMANI

(EM.) PROF. DR. F. Sevil GÜLÇUR

İSTANBUL- 2018

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI TARİHÖNCESİ ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

GÜVERCİNKAYASI ORTA KALKOLİTİK YERLEŞMESİ DEPO KAPLARI VE DEPOLAMA ALANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Cilt I

Metin

Pınar ÇAYLI

2502100059

TEZ DANIŞMANI

(EM.) PROF. DR. F. Sevil GÜLÇUR

İSTANBUL- 2018

BU TEZ ÇALIŞMASI İ.Ü REKTÖRLÜĞÜ, BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJELERİ BİRİMİ TARAFINDAN DESTEKLENMİŞTİR. PROJE NO: 31195

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	**Pınar ÇAYLI**	**Numarası**	:	**2502100059**
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	**Arkeoloji Anabilim Dalı Prehistorya Bilim Dalı**	**Danışmanı**	:	**Prof. Dr. Sevil GÜLÇUR**
Tez Savunma Tarihi	:	**14.02.2018**	**Saati**	:	**13:00**
Tez Başlığı	:	**" Güvercinkayası Orta Kalkolitik Yerleşmesi Depo Kapları ve Depolama Alanlarının Değerlendirilmesi"**			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. SEVİL GÜLÇUR		Kabul
2- PROF. DR. KEMALETTİN KÖROĞLU		Kabul
3- DOÇ. DR. ERHAN BIÇAKÇI		
4- DOÇ. DR. EYLEM ÖZDOĞAN		Kabul
5- YRD. DOÇ. DR. YALÇIN KAMIŞ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. SEMRA YILDIRIM BALCI		Kabul
2- YRD. DOÇ. DR. FEVZİ VOLKAN GÜNGÖRDÜ		

ÖZ

GÜVERCİNKAYASI ORTA KALKOLİTİK YERLEŞMESİ DEPO KAPLARI VE DEPOLAMA ALANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

PINAR ÇAYLI

Avcı toplayıcı ekonomilerle birlikte görülmeye başlayan beslenmeyi garanti altına alma eğilimi, tarım ekonomileriyle nicelik ve nitelik olarak artar. Besin ihtiyacını garanti altına almanın en pratik yolu, doğada bulunan hazır ya da üretilmiş gıda maddelerinin ihtiyaç fazlasını depolamaktır. Arkeolojik açıdan çeşitli maddi kalıntılara dayanarak tanımlayabildiğimiz bu eylem, toplumların besin ekonomileri hakkında bilgi verirken, fiziki bir ihtiyacı karşılamanın ötesinde zaman içinde sosyal bir anlam da kazanır. Depolanan ürünün niteliği kadar, bunları depolamak için mimari düzende yer açmak ya da mimariyi bu işe göre düzenlemek, arkeolojik açıdan sosyal yapıya dair önemli bilgilerdir. Bu bağlamda silo, kiler odası, çömlek, küp gibi depo ünitelerinin yerleşmedeki konumları, sayısal yoğunlukları ve diğer buluntularla ilişkileri bir arada değerlendirilmesi gereken öğelerdir. Ortak kullanıma ya da o toplumun bir anlamda çağdaşı diğer toplumlara karşı ekonomik gücüne işaret eden depo yapılarına karşılık, bireysel ya da aile gibi sınırlı sayıda insanın kullanımını gösteren hane tipi ürün depolama, sosyal açıdan farklı anlamlar taşır.

İhtiyaç fazlası ürünü saklama, bu girdinin idaresiyle ilgili yeni mekanizmaların doğmasına da neden olur. Bu mekanizmalar, tarımsal artı ürünü elinde tutan ve gerektiğinde bunu kullanan sosyal açıdan yüksek statülü kişi veya gruplarla işler. Tarımsal artı üründen elde edilen gücün kullanımı, üretim, biriktirme; dağıtım organizasyonlarından doğan uzmanlaşma ve hiyerarşi gibi kavramlar, giderek karmaşıklaşan sosyal yapıda izlenebilecek en belirgin değişimlerdendir.

Bu çalışmada, gerek mimari gerekse buluntuları bakımından zengin verileriyle, ürün depolamanın birinci derecede önem taşıdığı anlaşılan Güvercinkayası Orta Kalkolitik köyünden hareketle tarihöncesinde ürün depolamanın 7000 yıllık süreci tanımlanmaya çalışılmıştır. Tarihöncesi toplum yapılarını anlamanın önemli bir göstergesi sayılan tarımsal üretimden elde edilen artı ürünün, Güvercinkayası'nda yerleşmenin hem fiziki hem de sosyal yapısında değişim yarattığı açıktır.

Anahtar Kelimeler: Güvercinkayası, Kalkolitik, Tarihöncesinde Ürün Depolama, Silo, Beslenme, Sosyal Yapı, Sosyal Eşitsizlik, Karmaşık Toplum

ABSTRACT

AN ASSESSMENT ON MIDDLE CHALCOLITHIC GÜVERCİNKAYASI SETTLEMENT'S STORAGE POTS AND STORAGE AREAS

PINAR ÇAYLI

The tendency to guarantee nutrition that is beginning to appear with the hunter-gatherer economies increases in quantity and quality with the agricultural economies. The most practical way of guaranteeing the nutritional needs is to store surplus of ready-made or produced food at the nature. This action, which we can define archeologically in terms of various physical remains, gains a social meaning in progress of time beyond meeting a physical need while giving information about the food economies of the societies. As well as the quality of the stored product, making room for storing them in the architectural organisation or arranging the architecture according to this work is an important information about the social structure in terms of archaeological aspect. In this context, the locations of the warehouse units such as the silo, cellar room, pots and pithoi are the items to be evaluated together with context, numerical density and the relation with findings at the settlement. Household type product storage, which shows the use of a limited number of people such as an individual or a family, has different meanings from a social point of view in contrast to warehouse structures pointing to shared use or that community's economic power against other contemporary societies.

Storing surplus of the product also leads to the emergence of new mechanisms for the administration of this entry. These mechanisms operated with socially high-status people or groups who hold agricultural plus products and use them when necessary. The use of force, production, accumulation obtained from agricultural surplus; concepts such as specialization and hierarchy arising from distribution organizations are the most obvious changes that can be seen in the increasingly complex social structure.

In this study, it is tried to define 7000 year-period of product storage in prehistory, based on the Güvercinkayası Middle Chalcolithic village where product storage understood to be of prime importance with rich data in regard to both architecture and findings. It is obvious that the surplus product obtained from the agricultural production, which is considered as an important indicator of the understanding of prehistoric social structures, has created a change in the physical and social structure of the settlement in Güvercinkayası.

Key Words: Güvercinkayası, Chalcolithic, Product Storage in Prehistory, Silo, Nutrition, Social Structure, Social Inequality, Complex Society

ÖNSÖZ

“Güvercinkayası Orta Kalkolitik Yerleşmesi Depo Kapları ve Depolama Alanlarının Değerlendirilmesi” başlıklı doktora çalışması, tarihöncesinde ürün depolamanın yerleşme düzeni ve sosyal yapıya etkilerini anlamak üzere yazılmıştır. Çalışmanın ana yerleşmesi, Orta Kalkolitik Dönem’e tarihlenen (M.Ö. 5200-4820), tarım ve hayvancılığa dayanan kırsal ekonomisiyle öne çıkan Güvercinkayası’dır. Yaklaşık 500 yıllık kesintisiz tabakalanma veren yerleşme, Anadolu arkeolojisinin Kalkolitik Dönem bilgilerini çoğaltmaya da katkı sunar.

Güvercinkayası’nda Orta ve Son Kalkolitik olmak üzere birbirinden tamamen farklı iki kültür dönemi görülmektedir. Bölgeye yabancı bir unsur olan Güney Mezopotamya Obeyd kültürü etkilerinin izlendiği Son Kalkolitik (III. tabaka), sınırlı bir alanda temsil edilir. I. ve II. tabakayla temsil edilen Orta Kalkolitik Dönem’deyse yerleşmenin ana kültür öğeleri yer alır. Bu çalışmada, Güvercinkayası ana tabakaya (I.-II. tabaka) tarihlenen 14 yapının mimari özellikleri, konut içi taşınmaz öğelerden silo, petek, kutu gibi ürün depolama donanımları ve yapılara ait depo kapları detaylı biçimde değerlendirilmiştir. Tüm bu depo üniteleriyle birinci derecede ilişkili olan sürtme taş aletler üzerinde fonksiyonlarına yönelik bir inceleme yapılmamış, nicelik olarak yapılar bazında yoğunluklarına çalışmada yer verilmiştir. Ele alınan konu, geniş bir coğrafya ve zaman diliminden, konuya ilişkin yayınların bulunduğu örnek yerleşmeler üzerinden detaylandırılmaya çalışılmış, dönemsel gelişimler takip edilmiştir. Çağdaş olmayan yerleşmelerin, Güvercinkayası’yla bu kurgu içinde bulunma nedeni, yerleşik olmayan toplumlarla birlikte arkeolojik kanıtlarını bulmaya başladığımız ürün depolamanın, kalıcı köy yerleşmeleriyle ivme kazanarak arttığını, mimari düzen ve sosyal yapı üzerinde tanımlı değişimlere neden olduğunu belirtmek içindir. Bu bağlamda, aktif bir depolama geleneği bulunan Güvercinkayası’nın, sınırları çizilen çerçeve içinde yerini bulacağı kanısındayız.

Güvercinkayası, mimari unsurlar, buluntu toplulukları, üretim endüstrileri bakımından belli bir standartta devamlılık gösterir. Erken evrelerden itibaren izleyebildiğimiz depolama alanları ve depo kapları gibi artı ürüne ilişkin veriler, yerleşmede yoğun tarımsal faaliyetin göstergelerindendir. Üzerine oturduğu kayalığın yüksek kesimlerinde bulunan yapılar, bu alanı doğu ve kuzey terastaki yapılardan ayıran savunma sistemi benzeri ayırıcı bir duvarla izole edilmiştir. Bu durum, kalın duvarlar arkasında bulunan yapıların diğer yapılardan farkını sorgulamamıza neden olmuştur. Çalışma sonunda elde ettiğimiz bilgiler, tüm yapılarda genel plan açısından belirgin bir farklılığın olmadığı yönündedir. Ancak, iç donanım, işlik alanları, silo, petek ve depo kaplarının niceliksel farklılığı, zirve düzlüğündeki yapıların bir kompleks olarak düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Bu alan neredeyse bütünüyle artı ürün depolamaya ve çeşitli üretim faaliyetlerinin yapılmasına ayrılmış gözükmektedir. Alandaki ürün fazlalığının, yönetici bir sınıfın varlığına da işaret edebileceği, dolayısıyla sosyal açıdan farklılaşmış grupların varlığı önerilmektedir. Arkeolojik görünürlük açısından oldukça zengin maddi

kalıntılarla öne çıkan Güvercinkayası depolama aygıtları, üretim, değer, güç, statü, sosyal eşitsizlik ve hiyerarşi gibi kavramlar üzerinde düşünmeyi de gerektirmiştir.

Başlangıcından itibaren ekip üyesi olduğum Güvercinkayası Kazısı, mesleki anlamda donanım kazanmamı sağlamıştır. Öncelikle öğrencisi daha sonra ise meslektaşı olduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Sevil Gülçur'a emekleri ve katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Tez izleme komitesinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu, Doç. Dr. Erhan Bıçakçı'ya, önerileriyle desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Necmi Karul, Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran ve Doç. Dr. Rana Özbal'a, sürecin işlemesinde gösterdikleri yardımdan dolayı Doç. Dr. Eylem Özdoğan, Yard. Doç. Dr. Emre Güldoğan, Yard. Doç. Dr. Semra Yıldırım Balcı, Arş. Gör. Dr. Ozan Özbudak ve Araş. Gör. Orkun Kaycı' ya, uzmanlık alanlarıyla ilgili sorularımı cevapsız bırakmayan Dr. Hijkle Buitenhuis ve Dr. Rosalia Christidou'ya, 31195 nolu bu tez çalışmasını maddi olarak desteklediği için İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne teşekkür ederim. Aksaray Müze Müdürü Yusuf Altın ve Uzman Arkeolog Fariz Demir'e, sezon dışında malzeme çalışmamda gösterdikleri yardımdan dolayı teşekkür etmek isterim.

2010 yılında başladığım bu çalışma, ara ara kesintiye uğrayan yedi yıllık bir süreçte tamamlanabilmiştir. Bu süreçte destekleriyle yanımda olan Anıl Özdemir, Mukaddes Yıldızcı, Banu Doğan, Varlık İndere, Abdullah Hacar'a ve teknik konularda yardımcı olan dostlarım Okutman Yasin Günden, Pınar Turan, Mine Kiraz ve Barış Eser'e, sevgili İlkay Merve Duru, Yağmur Turan, Arş. Gör. Burcu Tüysüz'e, Güvercinkayası ekip üyeleri ve tüm çalışanlarına teşekkür borçluyum. Tez yazma sürecindeki anlayışından dolayı Prof. Dr. Gürkan Gökçek'e, yapıcı eleştirileriyle yanımda olan mesai arkadaşlarım Yard. Doç. Dr. Yalçın Kamış, Yard. Doç. Dr. Volkan Güngördü'ye, son okuma için Prof. Dr. Ali Meydan'a, arkadaşlıkları ve çalışmaya gösterdikleri ilgiden dolayı sevgili öğrencilerim, Burcu Günden, Mehmet Bulun, Polatcan Polat ve Faruk Sami Ersoy'a ayrıca teşekkür etmek isterim.

Hayata dair verdiği tüm güven ve cesaret için Zeliha Pala Akkoç'a, tüm eğitim hayatım boyunca destekleri için sevgili kardeşlerim Hacer, Hamiyet ve Zafer Çaylı'ya sonsuz teşekkürlerimle. Her aşamadaki yoğun özveri ve motivasyonla çalışmanın tamamlanmasını sağlayan, meslektaşım ve yol arkadaşım Dr. Işıl Demirtaş'a minnettarım. *Ve son olarak, anne ve babamın değerli hatıralarına sonsuz saygıyla.*

Nevşehir, Ocak 2018

Pınar Çaylı

İÇİNDEKİLER

CİLT I

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

HARİTALAR LİSTESİ ..... **xii**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xiii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xv**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xxi**

PLANLAR LİSTESİ ..... **xxiii**

LEVHALAR LİSTESİ ..... **xxiv**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xxvi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHÖNCESİ TOPLUMLARDA EKONOMİ, MİMARİ ve GÜÇ İLİŞKİSİ ÜZERİNE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Tarihöncesinde Toplumsal Yapılanmayı Anlamak 11

1.2. Tarihöncesinde Artı Ürün ve Ürün Depolama 14

1.2.1. Artı Ürünün (Surplus) Ortaya Çıkışı 15

1.2.2. Ürün Depolama 18

1.3. Toplum Yapısı ve Ekonomi 22

1.3.1. Toplum Yapısı 22

1.3.2. Ekonomi 29

1.3.2.1. Ekonominin Bir Güç Olarak Kullanımı 34

1.3.2.2. Askeri Güç, Sembolik Kapital, İdeoloji ve Ekonomi İlişkisi 39

1.4. Karmaşık Toplumlar 42

1.4.1. Karmaşık Toplum Kavramı Nedir, Ne Değildir? 43
1.4.2. Karmaşık Toplumlar Üzerine Teoriler ve Yaklaşımlar 44
1.4.3. Karmaşık Toplum Kavramı Üzerine Değerlendirme 48
1.5. Tarihöncesi Toplumlarda Mimari ve Statü İlişkisi: Depolama, Özel Yapılar ve Savunma Sistemlerinin Sosyal Eşitsizlik Tanımlamasındaki Yeri 49
1.5.1. Depolama Alanları 51
1.5.2. Özel Yapılar 52
1.5.3. Savunma Sistemleri 54

İKİNCİ BÖLÜM

KRONOLOJİK VE BÖLGESEL ÖLÇEKTE EPİPALEOLİTİK, NEOLİTİK, KALKOLİTİK VE İLK TUNÇ ÇAĞI YERLEŞMELERİNDE İZLENEN DEPOLAMA AKTİVİTELERİ

2.1. Yakındoğu'da Epipaleolitik ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Depolama Uygulamaları 56
2.1.1. Çanak Çömlekli Neolitik Dönem Öncesi Ürün Depolama ve Ürün Depolamanın Sosyal Yapıya Etkileri 56
2.1.2. Avcı Toplayıcılarda Ürün Depolama, Alan Kullanımı, Nüfus Artışı, Yerleşme Düzeni, Sosyal Yapı İlişkisi Üzerine Değerlendirme 78
2.2. Neolitik ve Kalkolitik Dönem 85
2.2.1. Orta Anadolu Yerleşmeleri 86
2.2.1.1. Tepecik Çiftlik 93
2.2.1.2. Köşk Höyük 99
2.2.1.3. Çatalhöyük 108
2.2.2. Göller Bölgesi ve Antalya Yerleşmeleri 116
2.2.2.1. Hacılar 117
2.2.2.2. Kuruçay 125
2.2.2.3. Höyücek 136
2.2.2.4. Bademağacı 142

2.2.3. Kuzey Mezopotamya ve Doğu Akdeniz Kıyı Kültür Bölgesi Yerleşmeleri 149
2.2.3.1. Değirmentepe 152
2.2.3.2. Yumuktepe.....159
2.2.3.3. Tell Kurdu 170
2.2.3.4. Tell T'saf 177
2.2.3.5. Tell Sabi Abyad.....183
2.2.3.6. Tepe Gawra 197
2.3. Yerel Geç Kalkolitik Kültürler: Arslantepe Örneği 213
2.4. Kentleşme Süreciyle Birlikte İlk Tunç Çağı Depolama Aktiviteleri Üzerine Gözlemler 226

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜVERCİNKAYASI YERLEŞMESİ GENEL TANITIMI

3.1. Konum ve Yer Seçimi 244
3.2. Kazı Tarihçesi.....246
3.3. Tabakalanma ve Kronoloji 247
3.4. Mimari: II. Tabaka Yaşam Alanlarının Kullanımı ve Organizasyonu 254
3.4.1. Genel Plan.....255
3.4.2. "Savunma Sistemi" ve Özel Yapılar 259
3.4.3. Konut İçi Taşınmazlar 261
3.4.4. Açık Alanlar, Yollar ve Yapı Adaları 265
3.5. Doğal Çevre, Hammadde Kullanımı, Alet Teknolojisi, Küçük Buluntular ve Geçim Ekonomisi.....268

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜVERCİNKAYASI I.-II. TABAKA YAPILARININ MİMARİSİ, DEPOLAMA ÜNİTELERİ ve DEPO KAPLARI ÖZELİNDE ÇANAK ÇÖMLEK ÖZELLİKLERİ

4.1. Aşağı ve Yukarı Yerleşme Yapılarının Mimari Özellikleri ve Depolama Üniteleri 280

4.1.1. Yukarı Yerleşme Yapıları ve Depolama Üniteleri.....280
4.1.1.1. H 13 (7H M/4) 282
4.1.1.2. H 14 (7-8/H M1-M1 a, b, c).....287
4.1.1.3. H 15 (7G/ M1-M2) 294
4.1.1.4. H 18 (7F/M4-M2).....296
4.1.1.5. H 28 (8 G/ M1, M2, M3) 300
4.1.2. Aşağı Yerleşme Yapıları Mimari Özellikler ve Depolama Üniteleri.....302
4.1.2.1. H 10 (6İ M9/ 6İ M8 kiler; 6İ M4/ 6İ M6) 303
4.1.2.2. H5 (5İ M3, M6) 305
4.1.2.3. H6 (5J-M7, 6J-M12/M13).....307
4.1.2.4. H7 (5K M10, M6=5J M9, 6J M3=6K M3) 310
4.1.2.5. H9 (6İ M7, 6İ M3, 6J-M14) 312
4.1.2.6. H11 (6J M9-M10, 6İ M1-M2, 7J M2- M1, 7İ Doğu) 316
4.1.2.7. H20 (6F M1, 6F M3, 6G M7) 320
4.1.2.8. H27 (4F M3).....323
4.1.2.9. H 29 (YAPI 2) 7J M1, 6J M7a-M7b.....326
4.2. Orta Kalkolitik Dönem Güvercinkayası Konutlarının Çanak Çömleği.....330
4.2.1. Yapısal ve Teknik Özellikler 330
4.2.2. Biçimsel Özellikler.....332
4.2.2.1. Dudaklar/ Ağızlar 332
4.2.2.2. Dipler 333
4.2.2.3. Kulplar ve Tutamaklar 334
4.2.3. Bezeme Özellikleri 335
4.2.3.1. Kabartma Bezeme 335
4.2.3.2. Çizi ve Sokma Bezeme 336
4.2.3.3. Karma Uygulamalar 337
4.2.4. Fonksiyon ve Tipoloji 337

4.2.4.1. Günlük Kullanım Kapları 338
4.2.4.2. Depo Kapları 341
4.2.4.3. Diğer Kaplar 344
4.3. Ara Değerlendirme 345
4.3.1. Depolama Birimlerinde Biçimler, Malzeme ve Yapım Teknikleri 345
4.3.1.1. Biçimler 346
4.3.1.2. Yapı Malzemeleri ve Teknikleri 351
4.3.2. Özel Yapıların Yerleşmedeki Konumları ve Sosyal Yapı İlişkisi 353
4.3.3. Çanak Çömlekte Standartlaşma, Boyutlar ve İşlev 356
4.3.4. Konutlara Göre Kap Biçimlerinin Dağılımı 359
4.3.5. Güvercinkayası'nda Nüfus, Artı Ürün ve Sosyal Yapı İlişkisi Üzerine Bazı Çıkarımlar 362

SONUÇ 370

KAYNAKÇA 387

ÖZGEÇMİŞ 486-492

CİLT II

KATALOGLAR 1
1. AŞAĞI YERLEŞME KONUTLARI ÇANAK ÇÖMLEK ENVANTERİ 1
2. YUKARI YERLEŞME KONUTLARI ÇANAK ÇÖMLEK ENVANTERİ 14
3. DEPO KAPLARININ HACİM HESAPLARI 23
4. ALT ve ÜST ÖĞÜTME TAŞLARI KATALOĞU 43
TABLOLAR 48
HARİTALAR 56
PLANLAR 61
LEVHALAR 66-89

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1: İç Anadolu'nun Güney Kesiminin Topoğrafyası ve Genelleştirilmiş Miyosen-Kuvaterner Volkanik Bölgeleri.....88
Harita 3.1: Mamasın Baraj Gölü İçinde Güvercinkayası'nın Konumu.....244
Harita 3.2: Güvercinkayası Topoğrafik Harita.....245

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Beslenme ve Ürün Depolamaya İlişkin Maddi Kalıntılar ve Soyut Kavramlar 21
Tablo 1.2: E. R. Service, M. H. Fried ve T. Earle- A. Johnson'in Antropolojik Toplum Sınıflandırması 27
Tablo 1.3: T. Earle'in Yeniden Dağıtım Tipolojisi 32
Tablo 2.1: Bölümde Yer Alan Kazı Yerlerinin Ele Alınan Tabakalarına İlişkin Kronoloji Tablosu 60
Tablo 2.2*: Bölümde Yer Alan Kazı Yerlerinin Ele Alınan Tabakalarında Depolama Uygulamalarına İlişkin Genel Görünüm 79
Tablo 2.3: Tepecik-Çiftlik Radyokarbon Tarihleri 93
Tablo 2.4: Köşk Höyük Radyokarbon Tarihleri 100
Tablo 2.5: Çatalhöyük Radyokarbon Tarihleri 108
Tablo 2.6: Hacılar Radyokarbon Tarihleri. 118
Tablo 2.7: Kuruçay Radyokarbon Tarihleri 126
Tablo 2.8: Höyücek Radyokarbon Tarihleri. 137
Tablo 2.9: Bademağacı Radyokarbon Tarihleri 142
Tablo 2.10: Değirmentepe Radyokarbon Tarihleri 153
Tablo 2.11: Yumuktepe Radyokarbon Tarihleri 160
Tablo 2.12: Tell Kurdu Radyokarbon Tarihleri 170
Tablo 2.13: Tell T'saf Radyokarbon Tarihleri 177
Tablo 2.14: Tell T'saf Silo Kapasitelerinin Yapı Birimlerine ve Evrelere Göre Dağılımı. 181
Tablo 2.15: Tell Sabi Abyad Radyokarbon Tarihleri 184
Tablo 2.16: Tepe Gawra Radyokarbon Tarihleri 198
Tablo 2.17: Demircihöyük E ve H Evresi Konutları Buluntu Dağılımından Örnekler. 229
Tablo 2.18*: Yerleşmelerde Dönemlere Göre İzlenen Genel Mimari, Depo Birimleri ve Özellikleri 243
Tablo 3.1: Güvercinkayası Tabakalanması 249
Tablo 3.2: Güvercinkayası I ve II. Tabakalara Ait Radyokarbon Tarihleri 254
Tablo 4.1: Çalışma Kapsamında Ele Alınan Yapıların Yüzölçümleri 329
Tablo 4.2: Alt ve Üst Öğütme Taşlarının Yapılara Göre Dağılımı 329

Tablo 4.3: Depolama Birimleri Tipoloji Tablosu 346
Tablo 4.4: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Çanak Çömlek Tipolojisi 338
Tablo 4.5: Kâse ve Lengerlerin Ağız Çaplarına Göre Yoğunluk Dağılımı 356
Tablo 4.6: Çanakların Ağız Çaplarına Göre Yoğunluk Dağılımı 357
Tablo 4.7: Depo Kaplarının (Çömlek ve Küpler) Boyutlarına Göre Yoğunluk Dağılımları 358
Tablo 4.8: Kap Tiplerinin Konutlara Göre Dağılımı 359
Tablo 4.9: Çömleklerin Konutlara Göre Dağılımı 360
Tablo 4.10: Küplerin Konutlara Göre Dağılımı 361

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Formüle Edilmiş Sistem Teorisi 48
Şekil 2.1: Ain Mallaha Erken Natufiyan Kulübeler.....61
Şekil 2.2: Ain Mallaha'daki Bir Yaşam Alanından Detaylar 62
Şekil 2.3: Hallan Çemi'de Olası Silo Temeli. 63
Şekil 2.4: Körtik Tepe Taş Döşeli Dairesel Silo Tabanları.....64
Şekil 2.5: Jericho PPNA Kule Yapısı 67
Şekil 2.6 a: Dhra'da Depo Alanı Yapı 4, Tabaka 1 68
Şekil 2.6 b: Dhra'da Depo Alanı Rekonstrüksiyonu Yapı 4, Tabaka 1 69
Şekil 2.7: Mureybet PPNA Komünal Yapı/ XLVII Yapısı 70
Şekil 2.8: Jerf el Ahmar Geç PPNA Evresindeki Depolama/Kamusal Alan 72
Şekil 2.9 a-b: Abu Hureyra 2 (PPNB) Dikdörtgen Koridorlu Yapılar 73
Şekil 2.10: Akarçay Tepe Taş Temelli Kerpiç Hücre Planlı Yapı.....75
Şekil 2.11: 'Ain Ghazal, Dairesel Bina 1, Olası Depolama ya da Besin Hazırlama Alanı 77
Şekil 2.12: 'Ain Ghazal PPNC Koridorlu Yapılar ve Depolama Birimleri 78
Şekil 2.13: Doğudan Batıya Bakışla Göllüdağ Volkanik Kompleksi'nin Belirgin Volkanlarının Görünümü.....89
Şekil 2.14: Tepeçik Çiftlik 3. Tabakanın Tüm Evrelerini İçeren Yerleşme Planı 94
Şekil 2.15: Tepeçik Çiftlik Yapı-4'te Bulunan Kerpiç Depolama Birimi 95
Şekil 2.16: Tepeçik Çiftlik Yapı-5, Kerpiç Silolar.....96
Şekil 2.17: Tepeçik Çiftlik 2. Tabakada Depo Kaplarıyla Birlikte Açığa Çıkarılan Silo Alanı 97
Şekil 2.18: Tepeçik Çiftlik Çanak Çömlek Repertuarından Örnekler.....99
Şekil 2.19: Köşk Höyük III. Kat Planı 102
Şekil 2.20: Köşk Höyük I. Tabaka Hava Fotoğrafı 103
Şekil 2.21: Köşk Höyük III. Tabaka Evlerinden Bir Örnek. Taban Üstü Çanak Çömlekler ve Kilden Yapılmış Bir Silo 103
Şekil 2.22: İlk Kalkolitik Dönem Evleri (I ve V nolu) 104
Şekil 2.23: Köşk Höyük I. Tabakaya Ait İki Evreli Bir Ev ve Bu Eve Ait Çanak Çömlek Envanterinden Örnekler. 106
Şekil 2.24: Köşk Höyük Neolitik (III. tb., a-f, h) ve Kalkolitik (I. tb., g) Dönem Çanak Çömlek Örnekleri. 107

Şekil 2.25: Çatalhöyük'te VIII.-II. Tabakalar Arası Mimari Yapılaşma ……...109
Şekil 2.26 a-b: Çatalhöyük 52 ve 77 Nolu Yapılar, İç Düzenleme ve Depolama Alanlarından Detaylar……110-111
Şekil 2.27: Çatalhöyük Depolama Birimi Kil Kutulara Çeşitli Evlerden Örnekler.. .112
Şekil 2.28: Batı Çatalhöyük EK I, Bina 25.....113
Şekil 2.29: Çatalhöyük Neolitik ve Kalkolitik Dönem Kap Repertuvarından Örnekler 115
Şekil 2.30: Hacılar EN I/V-IV Yerleşim Katları Şematik Plan 119
Şekil 2.31: Hacılar VI Genel Plan 120
Şekil 2.32: Hacılar II Mimari Plan 122
Şekil 2.33: Hacılar Son Neolitik ve İlk Kalkolitik Dönem Çanak Çömlek Örnekleri 124
Şekil 2.34: Hacılar I, Büyük Depolama Kapları. 125
Şekil 2.35: Kuruçay, 12. Yapı Katı, İn-situ Öğütme Taşları 127
Şekil 2.36: Kuruçay 6. Yapı Katı A1 ve A2 Evreleri Genel Plan 128
Şekil 2.37: Kuruçay GKÇ 6A Yapı Katı "Tapınak".....130
Şekil 2.38: Kuruçay GKÇ 6A1 Yapı Katı 24 Numaralı Ev 130
Şekil 2.39: Kuruçay GKÇ 6C Yapı Katı 28 Numaralı Ev 131
Şekil 2.40a: Kuruçay GKÇ 3. Yapı Katı 57 Numaralı Ev.....132
Şekil 2.40b: Kuruçay GKÇ 3. Yapı Katı 59 Numaralı Ev.…… 132
Şekil 2.41: Kuruçay GKÇ 3. Yapı Katı 59 Numaralı Ev …….. 133
Şekil 2.42: Kuruçay 12-11. Tabaka Çanak Çömlek Örnekleri.....134
Şekil 2.43: Kuruçay 6-3. Tabaka Çanak Çömlek Örnekleri. 135
Şekil 2.44: Höyücek Tapınak Dönemi İzometrik Çizim 138
Şekil 2.45: Delikli Kil Levha 139
Şekil 2.46: Höyücek TD Evresi Adyton.....140
Şekil 2.47: Höyücek Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler. 141
Şekil 2.48: Bademağacı EN II/3 Altı Gözlü Depolama Ünitesi 144
Şekil 2.49: Bademağacı EN II/3- 8 Numaralı Ev.....145
Şekil 2.50: Bademağacı EN II/2 On İki Gözlü Depolama Ünitesi 146
Şekil 2.51: Pişmiş Toprak Nesneler.....146
Şekil 2.52: Bademağacı EN II Evresi Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler..148
Şekil 2.53: Obeyd Dönemi Değirmentepe Yerleşmesi.....154
Şekil 2.54: Değirmentepe I Yapısı Buluntu Dağılımı.....155
Şekil 2.55: Değirmentepe 7. Tabaka Çanak Çömlek Çeşitlerinden Örnekler. 158

Şekil 2.56: Yumuktepe Neolitik Dönem Mimari Kalıntılarından Örnekler. 161
Şekil 2.57: Yumuktepe Son Neolitik ve İlk Kalkolitik Tabakalar. 162
Şekil 2.58: Yumuktepe XXIV. Tabaka Yuvarlak Planlı Silolar. 163
Şekil 2.59: Yumuktepe XIX. ve XVIII. Tabakalara Ait Kalıntılardan Örnekler. 165
Şekil 2.60: Yumuktepe XVI. ve XV. Tabakalar Mimari Plan. 166
Şekil 2.61: Yumuktepe Neolitik- Kalkolitik Dönem Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler. 169
Şekil 2.62: Tell Kurdu Amik C Evresi Mimari Plan. 172
Şekil 2.63: Tell Kurdu Amik E Dönemi Mimari Kalıntıları 173
Şekil 2.64: Tell Kurdu Amik B Evresi, Tell Cudeyde JK 3:23 Mimari Plan. 174
Şekil 2.65a: Tell Kurdu A Alanı, R05 Mutfak Olarak Kullanılan Mekânda Ele Geçen İn-situ Buluntular. 175
Şekil 2.65b: Tell Kurdu Amik C-D-E Evreleri Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler. 176
Şekil 2.66: Tell T'saf Mimarisine Ait Bulgular 178
Şekil 2.67: Teb'den (Mısır) Bir Duvar Resmi Örneği ve Tell T'saf Yuvarlak Silo Rekonstrüksiyonu. 180
Şekil 2.68: Tell T'saf Çanak Çömlek Biçimlerinden Örnekler. 182
Şekil 2.69: Tell Sabi Abyad I, Genel Mimari Plan. 185
Şekil 2.70: Tell Sabi Abayad II ve I Höyüklerinden Mimari Plan 186
Şekil 2.71: Tell Sabi Abyad I, Opertaion II, V6 Yanık Yapısı. 187
Şekil 2.72: Tell Sabi Abyad I, Yanık Köy, 6. Tabaka. 190
Şekil 2.73: Tell Sabi Abyad I, 5. Tabaka, I Yapısı ve 12 Nolu Odada Bulunan Çocuk Gömütüyle Kap Örnekleri. 191
Şekil 2.74: Tell Sabi Abyad Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler 194
Şekil 2.75: Tell Sabi Abyad'da Damga Mühür, Mühür Baskı ve Kullanım Yerlerine İlişkin Örnekler 195
Şekil 2.76: Tepe Gawra XX.- XV. Tabakalar Mimari Plan. 199
Şekil 2.77: Tepe Gawra XV-A Tabakası Mimari Plan 201
Şekil 2.78: Tepe Gawra XIV.- XI-A Mimari Plan. 203
Şekil 2.79: Tepe Gawra XI.-VIII. Tabakalar Mimari Plan. 205
Şekil 2.80: Tepe Gawra A Alanı ve XIX.- XVII. Tabakalarına Ait Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler. 209

Şekil 2.81: Tepe Gawra XVI.- XIII. Tabakalarına Ait Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.....210
Şekil 2.82: Tepe Gawra XIIA- IX. Tabakalarına Ait Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.....212
Şekil 2.83: Arslantepe VIII. Tabaka Seri Üretim Mallar.....218
Şekil 2.84: Arslantepe VII. Tabaka Genel Plan.....219
Şekil 2.85: Arslantepe VII. Tabaka Elit Yapısı.....219
Şekil 2.86: Arslantepe VII. Tabaka Depo Kapları, Seri Üretim Kaplar ve Kretulalar 220
Şekil 2.87: Arslantepe VIA Saray Kompeksi ve Depo Odası A340.....222
Şekil 2.88: Arslantepe VIA Tabakası Depo Kapları.....222
Şekil 2.89: Arslantepe VIA Saray Yapısı Kretula, Mühür Baskı Canlandırma ve Depo Odası (A340).....223
Şekil 2.90: Arslantepe VIA Tabakası Ambara Giden Koridordaki Duvar Resmi....224
Şekil 2.91: Arslantepe VIA Statü Sembolü Bir Kişinin Düven Üzerinde Taşınması 225
Şekil 2.92: Demicihöyük İTÇ I-II Yerleşmesi İzometrik Görünüm ve Genel Mimari Plan. 228
Şekil 2.93: Bademağacı Yerleşmesi Tunç Çağları Mimari Plan. 230
Şekil 2.94: Bademağacı İTÇ II/3 Saray Yapısı Depo Odası.....231
Şekil 2.95: Tell es Sultan-Jericho 233
Şekil 2.96: Tell es Sultan (Jericho), İTÇ I ve III Çanak Çömleklerinden Örnekler..235
Şekil 2.97: Byblos İTÇ IA ve B Mimari Plan. 236
Şekil 2.98: Byblos İTÇ IA Hane Tipi Yapı ve Taşınmazları. 237
Şekil 2.99: Norşuntepe İTÇ III Depo Binaları ve İn-Situ Pitoslar.....240
Şekil 2.100: Tell Ziyadeh, Obeyd ve İTÇ I-II Evrelerine Ait Izgara Planlı Depo Yapıları. 241
Şekil 3.1: Güvercinkayası Hava Fotoğrafı 245
Şekil 3.2: Güvercinkayası Öncü Tabakaya Ait Mimari Öğeler.....248
Şekil 3.3: Güvercinkayası I. Tabakaya Ait Mimari Öğeler.....249
Şekil 3.4: Güvercinkayası III. Tabakaya Ait Mimari Öğeler. 251
Şekil 3.5: Güvercinkayası III. Tabakaya Ait Çanak Çömleklerden Örnekler. 252
Şekil 3.6: Güvercinkayası III. Tabakaya Ait Küçük Buluntulardan Örnekler. 253

Şekil 3.7: Güvercinkayası Yukarı Yerleşme ve Aşağı Yerleşme Doğu Teras Hava Fotoğrafı. 256

Şekil 3.8: Güvercinkayası Yukarı ve Aşağı Yerleşme Kuzey Teras Hava Fotoğrafı…….. 257

Şekil 3.9: Orta Kalkolitik Güvercinkayası Yapıları Taş Plan ve Ana Girişler. ……. 258

Şekil 3.10: Güvercinkayası II. Tabaka Mimarisine Ters Düşen Öğeler……259

Şekil 3.11: Güvercinkayası Yukarı Yerleşme Yangın İzlerini Taşıyan Mimari Öğeler……..261

Şekil 3.12: Güvercinkayası II. Tabaka Konut İçi Taşınmazları……..……...262

Şekil 3.13: Güvercinkayası I. Tabaka Aşağı Yerleşme Alt Evrelere Ait Dörtgen Formlu Silo, İşlik, Fırın……..263

Şekil 3.14: Güvercinkayası I. Tabaka Yukarı Yerleşme Alt Evrelere Ait Dörtgen Formlu Fırın, Silo, İşlik……..264

Şekil 3.15a-b: Güvercinkayası II. Tabaka Açık Alanlarda Silolar……..266

Şekil 3.16a-c: Güvercinkayası II. Tabakada Hammadde Depoları……...266

Şekil 3.17: Güvercinkayası 4-F Kuzey Yolu, Tn 4 ve Tn 6…….....268

Şekil 3.18a-d: Güvercinkayası II. Tabaka Yontmataş Buluntulara Örnekler……...270

Şekil 3.19a-ı: Güvercinkayası II. Tabaka Sürtme Taş ve Kemik Buluntulara Örnekler. ……..……..274

Şekil 3.20: GK Kuzeybatı Alanındaki Botanik Kalıntılarının Dağılımı……..…274

Şekil 3.21a-n: Güvercinkayası II. Tabakaya Ait Küçük Buluntulardan Örnekler…278

Şekil 4.1: H 19 281

Şekil 4.2: H 13 ve Bal Peteği Şeklinde Birbirine Ulanmış Silindirik Silolar.....283

Şekil 4.3: H13 ve H 14 284

Şekil 4.4: H 13 Alt ve Üst Evreye Ait Mimari Öğeler 285

Şekil 4.5: H 14 II. Tabaka Yangın Dolgusu.....288

Şekil 4.6a-f: H 14 II. Tabaka Mimari Öğeler 289

Şekil 4.7: H 14, M 1 Kiler Odası Çanak Çömlek ve Sürtme Taş Aletler 290

Şekil 4.8a-d: H 14 Alt Evre Mimari Öğeler.....293

Şekil 4.9: H 15 295

Şekil 4.10: H 15 296

Şekil 4.11: H 18 Üst 298

Şekil 4.12: H 18 Alt 299

Şekil 4.13: H 28 Mekânları ve Buluntu Toplulukları 301
Şekil 4.14a-d: H 28 302
Şekil 4.15: H 10 I. Tabaka Yapısı 304
Şekil 4.16a- d: Aşağı Yerleşme Teras Yapısı ve H 10 Yapı İçi Öğeler 305
Şekil 4.17a-d: H 5 307
Şekil 4.18: H 6 Genel Görünüm 308
Şekil 4.19: H 6 Kiler Odası ve Merkezi Odanın Bir Bölümü 309
Şekil 4.20: H 7 İç Donanım ve Yol Üzerinde Girişi Kapatan Tn 4. 310
Şekil 4.21a-b: H 9'da Farklı Kullanım Evreleri 313
Şekil 4.22: H 9 ve İç Donanım 314
Şekil 4.23 a-f: H 9 ve İç Donanım Detay 315
Şekil 4.24 a-g: H 11 317
Şekil 4.25: H 11'in Güneyi 319
Şekil 4.26: H 20 İç Donanım 321
Şekil 4.27 a-f: H 20 İç Donanım 323
Şekil 4.28: H 27 324
Şekil 4.29a-b: H 27 Taban Üstü Buluntular ve 4F/M2 Yol Üzerindeki Fırın (Tn.4) 325
Şekil 4.30: H 29 327
Şekil 4.31: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Çanak Çömleğinden Örnekler.....331
Şekil 4.32: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Kaplarında Dudaklar 332
Şekil 4.33: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Kaplarında Dipler 333
Şekil 4.34: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Kaplarında Kulp ve Tutamaklar.....335
Şekil 4.35: Güvercinkası Orta Kalkolitik Kaplarında Uygulanan Bezeme Türleri ...336
Şekil 4.36: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Kâse ve Lengerler 339
Şekil 4.37: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Çanaklar 340
Şekil 4.38: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Çömlekler 342
Şekil 4.39: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Küpler 343
Şekil 4.40: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Huni/Kapak? 344

CİLT II

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bölümde Yer Alan Kazı Yerlerinin Ele Alınan Tabakalarında Depolama Uygulamalarına İlişkin Genel Görünüm ……48

Tablo 2: Yerleşmelerde Dönemlere Göre İzlenen Genel Mimari, Depo Birimleri ve Özellikleri 49
Tablo 3: Güvercinkayası Konutlarının Yüzölçümü 50
Tablo 4: Güvercinkayası Depo Kaplarının Hacim ve Boyutlarına Göre Dağılımları.51
Tablo 5: Hacim Hesabı Yapılan Güvercinkayası Depo Kaplarının Konutlara Göre Dağılım 52
Tablo 6: Güvercinkayası Çanak Çömlek Biçimlerinin Konutlara Göre Dağılımı 53
Tablo 7: Güvercinkayası Kap Tiplerinin Konut Bazında Dağılımı ve Temsil Oranı..54
Tablo 8: Hacim Hesaplarında Yer Verilen Güvercinkayası Kap Tiplerinin Konutlara Göre Dağılımı 54
Tablo 9: Güvercinkayası Konutlarında Kiler Odalarının Yüzölçümleri, Taşınır ve Taşınmaz Depolama Birimlerinin Toplam Ürün Alma Kapasiteleri 55
Tablo 10: Güvercinkayası Konutlarında Toplam Ürün Kapasitesi.....55

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Orta Anadolu, Göller Bölgesi, İç Batı Anadolu Bölgeleri, Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ Yerleşmeleri ……56

Harita 2: Doğu Akdeniz Bölgesi (Levant) Epipaleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ Yerleşmeleri ……57

Harita 3: Kuzey Mezopotamya Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ Yerleşmeleri ……58

Harita 4: Kuzey Mezopotamya Kalkolitik ve İTÇ Yerleşmeleri ……..…….59

Harita 5: Kuzey Mezopotamya Geç Kalkolitik Yerel Kültürler ve Çağdaşları ….....60

PLANLAR LİSTESİ

Plan 1: Güvercinkayası Genel Planı 61
Plan 2: Güvercinkayası Yukarı Yerleşme Konutları H13, H14, H15, H16, H18 ve H28 Konutları.....62
Plan 3: Güvercinkayası Aşağı Yerleşme H5, H6, H7, H9, H10, H11 ve H29 Konutları 63
Plan 4: Güvercinkayası Aşağı Yerleşme H20 Konutu.....64
Plan 5: Güvercinkayası Aşağı Yerleşme H27 Konutu.....65

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1: a-c, e, ı- Güvercinkayası I ve II. Tabakalar, j-k- III. Tabaka (GK Kazı Arşivi); d, f-g- Tepecik Çiftlik 2.Tabaka, (Çakan, 2013: 215, Şekil 98); h- Çatalhöyük Bina 5 (Bogaard vd. 2009: 661, Fig. 7); i- Tell T'saf (Garfinkel vd. 2009: 322, Fig. 13/B,14); m- Demircihöyük (Korfmann, 1983: 190); n-Tell Bderi (Pfalzner, 2002: 276, Fig. 17). 66
Levha 2: a- Güvercinkayası II ve III. Tabaka (GK Kazı Arşivi); b- Yumuktepe XXVI. Tabaka (Garstang, 1953: Fig. 12); c-Tell Beydar İTÇ III (Lebeau ve Suleiman, 2003: Plan 23); d- Bademağacı ENII/2 (Duru, 2008: 33, Res. 53); e- Tell Sabi Abyad I V6 Yanık Yapısı (Akkermans vd. 2012: Fig. 4); f- Tell Ziyadeh, Obeyd 13. Tabaka (Akkermans ve Schwartz, 2003: 166, 219, 221, Fig. 5.5); g- Tell Ziyadeh İTÇ I-II (Hole, 1999: 272, Fig. 4-5); h-Tell 'Atij XII (Fortin, 1995: Fig. 6); i- Tell Sabi Abyad 3C-B (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: Fig. 2.25); j- Tell Raqai 4. Tabaka (Schwartz 1994: Fig. 10).....67
Levha 3: a-Keçi Tulumu (www.takisoglu.com.tr); b-Su Kabağı Matara (www.pinterest.com); c- Saz ve Dal Yapımı Sepetler (www.pinterest.com); d- Deri Matara (www. pinterest.com); e- Çuvallar (www.pinterest.com); f- Kuzeydoğu Laos G.Ö. 2000? Taş Urneler? (http://www.nytimes.com/2012/07/15/travel/in-laos-the-lady-and-the-jars.html); g- Depolama Küpleri (www.pineterest.com).....68
Levha 4: Mühür Baskı ve Duvar Resimlerindeki Depo Yapılarına Örnekler. 69
Levha 5: Etnoğrafik Depo Yapılarından Örnekler. 70
Levha 6: Etnoğrafik Depo Yapılarından Örnekler. 71
Levha 7: Etnoğrafik Depo Yapılarından Örnekler.. 72
Levha 8: Güvercinkayası H5-Alt Evre Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler.....73
Levha 9: Güvercinkayası H5-Üst Evre Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler 74
Levha 10: Güvercinkayası H6 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler 75
Levha 11: Güvercinkayası H7 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 76
Levha 12: Güvercinkayası H9 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 77
Levha 13: Güvercinkayası H10 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 78
Levha 14: Güvercinkayası H11-Alt Evre Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler....79
Levha 15: Güvercinkayası H11- Üst Evre Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler..80
Levha 16: Güvercinkayası H20 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 81
Levha 17: Güvercinkayası H27 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 82

Levha 18: Güvercinkayası H29 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 83
Levha 19-21: Güvercinkayası H14 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler..84-85-86
Levha 22: Güvercinkayası H15 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 87
Levha 23: Güvercinkayası H18 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 88
Levha 24: Güvercinkayası H28 Konutu Kap Çeşitlemesinden Örnekler. 89

KISALTMALAR LİSTESİ

ADALYA: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

a.g.y.: Adı Geçen Yayın

AJA: American Journal of Archaeology

ANMED: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü

APAD: Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi

Ark.: Arkeoloji

AST: Araştırma Sonuçları Toplantısı

BAP: Bilimsel Araştırma Projeleri

BAR: British Archaeological Reports

BASOR: Bulletin of the American Schools of Oriental Research

BC: Before Christ

Bkz./bkz.: Bakınız

bgst.: Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu

Bull.: Bulletin

C 14: Karbon 14

cal./kal.: Kalibre

CANEW: Central Anatolian Neolithic e-Workshop

cm.: Santimetre

cm³: Santimetreküp

CNRS: Centre National de la Recherche Scientifique

çç: Çanak Çömlek

Çev.: Çeviren

Çiz.: Çizim

Çk.: Çukur

DFBW: Dark Face Burnished Ware

ed.: Editör

eds.: Editörler

EK: Erken Kalkolitik

EN: Erken Neolitik

ENÇ: Erken Neolitik Çağ

Env.: Envanter

EYD: Erken Yerleşmeler Dönemi

Fig.: Figür

Fr.: Fırın

GB: Güneybatı

GK: Güvercinkayası

GKÇ: Geç Kalkolitik Dönem

GN: Geç Neolitik

G.Ö.: Günümüzden Önce

H: House

ICAANE: International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East

İSMEK: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Meslek Edindirme Kursları

İTÇ: İlk Tunç Çağı

İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi

KAD: Kutsal Alanlar Dönemi

Kat.: Katalog

KB: Kuzeybatı

KM: Karışık Birikim

km: Kilometre

KST: Kazı Sonuçları Toplantısı

Kşk.: Köşk Höyük

LC1: Geç Kalkolitik 1

LPPNB: Late Pre Pottery Neolithic B

Lev.: Levha

lt.: Litre

M: Mekân

m.: Metre

m³: Metreküp

m²: Metrekare

MAM: Marmara Araştırma Merkezi

Mev.: Mevcut

Mid.: Middle

Mlt: Maltız/Közlük

M.Ö.: Milattan Önce

MPPNB: Middle Pre Pottery Neolithic B

M.S.: Milattan Sonra

MTA: Maden Tetkik Arama

No: Numara

Oc: Ocak

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ölç.:Ölçü

PN: Pottery Neolithic

PNAS: Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America

PPNA: Pre Pottery Neolithic A

PPNB: Pre Pottery Neolithic B

PPNC: Pre Pottery Neolithic C

PT: Pişmiş Toprak

Ptk: Petek

Res.: Resim

ROSAPAT: Rome La Sapienza Studies on the Archaology of Palestine & Transjordan

s: Sayfa

San.: Sanat

SOBAG: Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Destek Grubu

Soc.: Social

TA: Toprak Atımı

Tb.: Tabaka

TD: Tapınak Dönemi

Tn: Tandır/Fırın

TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Araştırma Dergisi

TÜBA-KED: Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜRSAB: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

TTK: Türk Tarih Kurumu

UAM: Universidad Autónoma de Madrid

UCL: University College London

USA: United States of America

Üni.: Üniversite

V/ V_v: Hacim

vd.: ve diğerleri

Vol.: Volume

Y: Yapı Adası

Yay: Yayınları

yy.: Yüzyıl

≈ : Yaklaşık

▼-▲: Kot

Ø: Çap

GİRİŞ

"Güvercinkayası Orta Kalkolitik Yerleşmesi Depo Kapları ve Depolama Alanlarının Değerlendirilmesi" başlıklı bu tez çalışmasında, tarihöncesinde ürün depolamanın mimari düzen ve sosyal yapıya etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede konuyu ele alırken hem coğrafi olarak Orta Anadolu, Göller Bölgesi ve Doğu Akdeniz ile Kuzey Mezopotamya'ya uzanan geniş bir bölge, hem de zamansal açıdan Geç Epipaleolitik'ten İlk Tunç Çağ başlarına kadar uzun bir süreç incelenmiş, konu sadece Kalkolitik dönemle sınırlı tutulmamıştır. Bunun nedeni, Yakındoğu'da ilk yarı yerleşik/yerleşik toplumların görülmeye başladığı Geç Epipaleolitik'ten, gerçek anlamda ilk kentlerin belirdiği Tunç Çağları'na kadar geçen yaklaşık 7000 yıllık süreçte ürün depolamanın önemini ve yarattığı sosyal değişimleri, birbirini takip eden kültür dönemleri bağlamında anlamaktır. Orta Kalkolitik Dönem Güvercinkayası'nda ürün depolamaya bağlı olarak kaydedilen sosyal değişimlerin izlerini tanımlamak da tezin amaçları arasındadır.

Konu, güvenilir gıda kaynakları olan tahılların, beslenme ihtiyacını karşılamaktaki önemi, kalıcı yerleşmelerin oluşmasındaki etkisi, ürün depolamanın yaşam alanlarında fiziksel olarak yaptığı değişimler, insanların temel gıdalarını üretme, tüketme ve paylaşma konusundaki yaklaşımları, üretilen ürünün niteliğine ve yaşanılan coğrafyanın özelliklerine göre yeni tarımsal ve endüstriyel teknolojilerin gelişmesi, saklama koşullarının belirlenmesi, ihtiyaç fazlası ürünün biriktirilerek ürün fazlasının bir güce dönüşmesi gibi geniş bir yelpazede ele alınmıştır.

Tarih öncesinden günümüze, tahıl ve yiyecek depolamanın tüm toplumlarda önemini koruduğu açıktır. Başlangıçta temel beslenme ihtiyacını karşılamaya yönelik sürdürülen bu eylemin zamanla bir güce dönüştüğü görülmektedir. Bu gücü temsil eden ifadeyse artı ürün, artık ürün ya da bir diğer söylemle değer birikimidir. Gerçek anlamda değer birikiminin ilk aşamasını Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in PPNA evresiyle birlikte takip etmek mümkündür[1]. Ancak Geç Epipaleolitik dönemde avcı toplayıcı ekonomilerde de besin depolandığı ve bu durumun kalıcı yerleşmelerin oluşmasındaki etkenlerden biri olduğu düşünülür. Bu bağlamda çalışma kapsamında ürün depolama/biriktirme kavramı yukarıda da değindiğimiz gibi Geç Epipaleolitik dönemden itibaren ele alınmıştır.

[1] bkz. 2.bölüm

Konu, depo kapları, silo, petek, kutu, kiler odası gibi arkeolojik verilerle ve düşünsel olarak da ürün depolama, artı ürün ve güç, statü kavramlarıyla birlikte ele alınmıştır. Bunun yanı sıra toplumların beslenme alışkanlıkları temel konularımızdan biri değildir. Bu durumun en önemli nedeniyse, yerleşmelerdeki botanik analizlerin eksikliği ve arkeolojik görünürlük açısından organik materyallerin günümüze kısmen ulaşabilmesidir. Bu nedenle yerleşmeler, yukarıda belirttiğimiz arkeolojik veriler ve sosyal yapıları bağlamında değerlendirilmiştir.

İnsanların ilk defa neden gıdalarını depolamaya ihtiyaç duyduklarından bahsederken, yukarıda da değindiğimiz gibi öncelikle şu ifadeleri kullanırız: "*temel besin ihtiyacını karşılamak*", "*beslenmeyi garanti altına almak*". Sadece cümle aralarında kullanıp geçtiğimiz bu ifadelerin altında yatan gerçek, aç kalma korkusu ya da kıtlık bilinciyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, gıda depolamanın en yalın ifadeyle bu korkuyu bastırmaya yönelik bir eylem olarak başladığı düşünülebilir. Fakat gıda depolamak avcı toplayıcılarda her zaman mümkün değildir. Ancak bu durum, tıpkı Geç Natufiyan Ain Mallaha (İsrail) yerleşmesi gibi, kamp yerlerini uzun süreli sabit tutan ve gıda bulmak için farklı coğrafi nişlere gidip kamp yerine geri dönen toplumlar için geçerlidir. Çünkü hareketli bir toplumda herhangi bir şeyi stoklamak, bir yandan o toplumun hareket hızını ve alanını kısıtlarken bir yandan da depolanan ürünü bir değere dönüştürerek toplumu tehdide açık hale getirebilir (Diamond, 2013: 395, 408). Özellikle avcı toplayıcı toplumlarda besin, ortak paylaşıma yönelik temin edilir ve bu paylaşımla grubun tüm üyeleri doyar. Gıdanın temin edilememesi durumundaysa herkes aç kalır. Bu sürecin uzaması ve o toplumda depolanan herhangi bir gıdanın bulunmaması, bireylerde yeteri kadar beslenememeye bağlı direnç zayıflığına ve farklı hastalıklara açık hale gelmeye neden olur. Bu durum bizler gibi "modern" yaşamın içindeki insanlar tarafından kolay kolay algılanamaz. Nedeniyse gıdaya erişimimizin ve gıda stoklarımızın neredeyse aynı düzeyde kalmasıdır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki gıda depolamak tamamen beslenme ihtiyacını garanti altına almayabilir. Günümüz avcı toplayıcılarında ya da kısmen bahçe tarımı yapan küçük toplumlarda ya da aktif tarım yapan toplumlarda bile, önceden kestirmesi mümkün olmayan iyi ve kötü sezonlar vardır. Böyle durumlarda şayet stok varsa onlar dahi ihtiyaca cevap veremeyebilir (Diamond, 2013: 393, 394). Tıpkı günümüzde yaşayan geleneksel

toplumlarda, açlık ve kıtlıkla karşılaşılınca toplu ölümlerin gerçekleşmesi[2] ya da tarih çağlarından bildiğimiz birçok örnekte olduğu gibi[3]. Bu bağlamda, ister doğal besin kaynaklarıyla isterseniz tarımla ürün elde edin, sezonluk olarak beklenen verimin az olmasına karşın alınan bazı tedbirler her toplumda bulunur. Bu tedbirler; maksimum sürede ürün depolayabilecek yöntemler geliştirmek, yer değiştirmek, tarımla uğraşıyorsanız farklı yerlerde arazi ekip biçmek (dağınık arazi sahipliği) ya da beslenme diyetini geniş tutmaktır[4].

Neolitiğin ilerleyen aşamalarında ve ardından gelen Kalkolitik, Tunç dönemlerinde değer birikimindeki niceliksel artış belki de yukarıda değindiğimiz tedbirler bağlamında değerlendirilebilir. Tarımsal üretime bağlı değer birikiminin ilk aşamasını oluşturan üretim ve biriktirme biçimi, hayvancılığın da gelişmesiyle birlikte daha kalıcı ekonomi modellerine doğru evrilmiştir. Gerek yerleşmelerin boyutları, gerek nüfus, gerekse sulu, kuru tarım tekniklerinin ve ürün depolama yöntemlerinin gelişmesi, zararlılardan korunma yollarının öğrenilmesi gibi unsurlar niceliği arttırır. Gıdaları bozulmadan muhafaza edecek saklama yöntemlerinin ve bu yöntemlerle paralel düşünülmesi gereken mimari unsurların, yaşadığınız bölge şartlarına ve depolayacağınız ürünün niteliğine göre değiştiği de göz ardı edilmemelidir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde de değindiğimiz üzere[5], birçok bilim insanı, artı ürün birikimiyle, tam zamanlı uzmanlaşmış iş gücünün, sosyo ekonomik farklılaşmaların, karmaşık toplumların, devlet ve kentlerin oluşmasının doğrudan ilişkili olduğu görüşündedir (Frangipane, 2010: 81)[6]. Bu bağlamda Childe'ın 20. yy. 'ın ilk yarısında yaptığı sentezler önemini hala korumaktadır. Childe (1950), kendine yeter bir kırsal ekonominin, gelişen yeni endüstri kolları ve ticaretle ek gelir sağlamasını ve bu yapıların örgütlü, aynı zamanda devamlılık gösteren kalabalık kentleri kurmalarını bazı koşullara bağlar[7]. Neolitik'in ardından İkinci devrim olarak nitelendirdiği "Kent Devrimi"nin ön koşullarını hazırlayan bu süreç içinde, tarımsal

[2] 20. yy başında Yeni Gine'de, tatlı patates stokları bittiği için ölen insan grupları için bkz. Diamond, 2013: 392, 393.
[3] bkz. Epstein 2014; Eco 2017.
[4] bkz. Diamond, 2013: 399-415.
[5] bkz. s. 14-33.
[6] Akkermans 1996; Akkermans ve Duistermaat 1996.
[7] Childe, kentleşme için on temel kuram belirlemiştir. Bunları, nüfus yoğunluğu, uzmanlaşma, yönetici sınıf, anıtsal yapılar, artı ürün yönetimi, yazının kullanılması, geometri-astronomi bilgisi, simgeleme, uzak mesafe ticaret, sınıfsal organik dayanışma içindeki toplumlar gibi başlıklar altında toplar. Childe, 1950: 9-16.

artı ürün ve bunun idaresi de yer alır. Literatüre *yeniden dağıtım ilkesi*[8] olarak geçen, bir yerde toplanan mal ve hizmetlerin gerekli yerlere dağıtılma mekanizması da ele aldığımız dönem bazında direk artı ürünle ilişkilidir.

Etnoğrafik çalışmaların da doğruladığı gibi hasat edilen mahsulün ihtiyaç fazlası en az bir yıl bekletilmek üzere, uygun koşullarda (bkz. Cilt II/Levha 5, 6, 7) saklanarak artı bir değer yaratılabilmektedir. Bu değer, sizde olmayanı temin etmeye yönelik, bir ihtiyaç karşılama aracına, bir hammaddeye dönüşebildiği gibi, kapasiteye bağlı olarak ekonomik ve siyasal bir güce de dönüşebilir (Currid, 1985: 98-100). Tabakalı toplumların nasıl oluştuğu ve kentleşme konularıyla ilgili tartışmalarda da vazgeçilmez argümanlardan biri, tarımsal üretimin ihtiyaç fazlasıyla açığa çıkan "güç" kavramıdır[9]. Bu güç unsurunun arkeolojik olarak kendini ifade etme biçimi, yerleşmelerdeki depo binaları ya da komünal binalar gibi ayrıcalıklı yapıların konumlarıyla, savunma sistemleriyle, depolama kapasiteleriyle, mühürlerle, tabletlerle, bölgesel etkileşimi gösteren egzotik malzemelerle ya da yaşam alanlarına yansıyan duvar resimlerindeki betimlemelerle olur.

Bu bağlamda, M.Ö. 6. binin son çeyreğinde kuru tarım ve gelişen küçükbaş hayvancılığa dayalı kırsal ekonomisiyle artı ürünü elinde tutan, “sınıflı toplumun” belirginleştiği Güvercinkayası'nın, bölgesel ve kronolojik ölçekte karmaşık toplumlara geçişteki rolü sorgulanmaktadır. Bu sorgulamanın argümanlarını, her konutta yer alan bir kiler bölmesi, tahıl silosu, öğütme sekileri ve taşlarının yanı sıra çok sayıda depo kabı oluşturur. Aynı zamanda Güvercinkayası’nın üzerine oturduğu kayalığın zirve düzlüğünde ve en korunaklı yerinde, kalın duvarların arkasına gizlenen ayrıcalıklı konutların, gerek konumları gerekse buluntuları, yerleşmede tarımın geçim ekonomisinde ve toplumun kendini tanımlama biçiminde önemli rol oynadığını gösterir. Bu konutlarda oturanlarınsa artı ürün idaresinde daha ayrıcalıklı bir statüye sahip bireyleri temsil ettikleri varsayılmaktadır. İleride detaylı biçimde yer vereceğimiz bu argümanların, Güvercinkayası’nda depolama aktivitelerinin ne derece önem taşıdığını somutlaştıracağı kanısındayız.

Dört bölümden oluşan tez çalışmasında yer verilen konular aşağıda belirlenen düzen içinde değerlendirilmeye alınmıştır:

[8] bkz. s. 31-38
[9] Silolar, kentleşme ve kent devletleriyle ilişkilendirilerek tartışmalarda önemli bir yer almıştır, bkz. Mazar 2001; Pfälzner 2002.

Birinci bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesi çizilmiştir. Burada tarihöncesi arkeolojisinde sosyal yapı, arkeolojik veri olarak depo alanları, artı ürün, artı değer kavramları, karmaşık toplumlar ve ürün depolama ilişkisi irdelenecektir. Sosyal yapı bağlamında birbirleriyle doğrudan ilişkilendirilen tarım, iş bölümü, tabakalı toplum, ekonomi, güç de bölüm içinde ele alınan konulardandır. Ürün depolamanın mimari üzerindeki etkileri ve bu ilişkinin nasıl yorumlanabileceği de bölümde tartışılan başlıklardandır.

İkinci bölümde, öncelikle Yakındoğu'da Epipaleolitik ve Çanak Çömleksiz Neolitik boyunca örnek yerleşmelerde izlenebilen depolama uygulamaları ve bunların sosyal yapıya yansımaları irdelenecektir. Tarıma bağlı olmayan ya da kısmen bağlı ilk yerleşik toplumlarda ürün depolamanın boyutları tanımlanmaya çalışılacaktır. Çanak Çömlekli Neolitik, Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı dönemlerinden seçilen yerleşmeler, ürün depolama verileri ve sosyal yapıları bağlamında ele alınacaktır. Bu bölümde yer alan birçok yerleşme Güvercinkayası ile çağdaş değildir. Amacımızın, Güvercinkayası'nı çağdaşı olmayan diğer yerleşmelerle karşılaştırmak olmadığını, yaklaşık 7000 yıllık kesintisiz bir süreçte gıda depolamanın sosyal yapı üzerindeki etkisini ve Güvercinkayası'nın bu sürecin neresinde olduğunu tanımlı hale getirmek istediğimizi belirtmiştik. Dolayısıyla, Orta Kalkolitik'e tarihlenen Güvercinkayası'nın yaşadığı zaman dilimine kadar geçen sürede ve tanımlandığı dönemden hemen sonraki bir dönemde, konu kapsamında bölgesel ve zamansal ölçekte ne gibi benzerlik ya da farklılıklar bulunduğunu tespit etmek kronolojik ve coğrafi sınırları geniş tutmamızda etkendir. Aynı zamanda ürün depolamanın görüldüğü etnografik örneklere de bölümde gönderme yapılacaktır. Bu bağlamda, ele aldığımız bütün yerleşme verileri, sonuç bölümünde sentezlenerek tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde, tez malzemesinin çalışıldığı Güvercinkayası yerleşmesinin genel tanıtımına yer verilecektir. Yerleşme, konum, doğal çevre, tarihçe, tabakalanma, yaşam alanlarının kullanımı ve organizasyonu, hammadde ve teknoloji, geçim ekonomisi, sembolizma başlıkları altında kısaca tanıtılacaktır.

Dördüncü bölümde, Güvercinkayası Orta Kalkolitik döneme ait eş zamanlı, en az üç duvarıyla belgelenen 14 evin (13-14 numaralı evler dâhil) depolama kapları ve depolama alanları detaylı biçimde incelenecektir. Konu edilen evlerin mimari tanıtımlarının ardından, taban üstü envanteriyle günümüze ulaşabilen bu evlerin depo kapları, silo-petek gibi depolama birimleri, tarımsal faaliyetle doğrudan ilişkili

sürtme taş alet endüstrisine ait ekonomi girdilerine yer verilecektir. İkinci bölüme konu edilen yerleşmelere ait taşınmaz depolama üniteleri, bu bölümde Güvercinkayası taşınmazlarıyla bir arada değerlendirilecektir.

Çalışmada ele alınan veriler içinde en yoğun malzeme grubu depo kaplarıdır. Çanak çömlek üzerinden bilgi edinme yöntemi, tezi klasik anlamda bir malzeme tezi olmaktan çıkarmaktadır. Her evin ürün alma kapasitelerinin hesaplanmasında kullanılan yöntem, matematiksel büyüklüklerle elde edilen sonuçlar, gerek konutlar bazında, gerekse yerleşmenin bütününde karşılaştırma yapılabilecek değerlere dönüşmüştür. Güvercinkayası'nda depolamayla ilgili genel görünümün değerlendirilmesinin ardından edinilen bilgiler, sosyal yapı açısından irdelenerek etnoarkeolojik katkı sunulacaktır.

Problematik

"Gıda depolama" ve "artı ürün" kavramları tarihöncesinden günümüze kadar sosyal yapı tartışmalarındaki önemini korur. Gıda depolamanın ekonomik, sosyal ve bir güç unsuru olarak, farklı coğrafya ve zaman dilimlerinde yaşayan toplumları nasıl biçimlendirdiğini anlamak, bu çalışmanın temel sorunsalıdır. Bu bağlamda, farklı coğrafi bölgelerden seçtiğimiz yerleşmeler kronolojik olarak, Geç Epipaleolitik'ten Tunç Çağları'nın erken evrelerine kadar incelenmiştir. Seçtiğimiz yerleşmeler, çalışmanın ana yerleşmesi Güvercinkayası ile karşılaştırma yapmak için değildir. Tarihöncesinde avcı toplayıcı ve tarımcı toplumlarda, önemini hiç kaybetmeyen tahıl ve yiyecek depolamanın, sosyal yapıyı ve yerleşme düzenini biçimlendiren unsurlardan biri olduğunu farklı varyasyonlarıyla birlikte göstermek içindir.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Gıda depolama kavramı ilk olarak, besin maddelerini stoklamaya başlayan avcı toplayıcı insanlarla birlikte ele alınır (± M.Ö.11. binin ikinci yarısı). Ardından gelen Neolitik yaşam biçiminde (Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli M.Ö. 10. bin yıl-7. binyılın sonu), tarım ve hayvancılığın gelişmesi, gerçek artı ürünün ortaya çıkışı, zamanla yerleşmelerin büyümesinde ve nüfuslarının yoğunlaşmasında rol almıştır. İlk yerleşik ve ilk üretim topluluklarıyla başlayan ekonomik değişimlerin ivme kazanarak geliştiği ve bu değişimlerin toplumların sosyal yapılarını şekillendirdiği düşünülür. Bu sürecin ardından, kasabalardan kente, şehir devletlerinden krallıklara ve sonrasında imparatorluk sistemlerine gidecek oluşumların, ilk adımlarının atıldığı

Kalkolitik Dönem (M.Ö.6. bin - 4. bin son çeyreği) ve ardından Tunç Çağları (M.Ö. 3. bin yıl-2. bin yılın son çeyreği) gelir. Başlangıç aşamasından itibaren ekonomisi ve endüstrileri yerel koşullara göre şekillenen yukarıdaki dönemlerde yaşayan toplumlar, bölgesel koşullarına uygun geçim modelleri ortaya koymuştur.

Çalışmanın pilot yerleşmesi Güvercinkayası, Orta Kalkolitik Dönem'e (kal. M.Ö. 5200-4750)[10] tarihlenmektedir. Güvercinkayası, Orta Anadolu'da kentleşmenin ön izlerinin takip edilebildiği küçük ölçekli bir köy yerleşmesidir. Bütünüyle kazılmış olan ve 2017 yılı kazı sezonunda sonlandırılan arazi çalışmaları, Orta Anadolu'da bu küçük ölçekli Kalkolitik yerleşmeyi bütünüyle anlamamızı olanaklı kılmıştır. Yerleşmedeki depolama unsurlarının kapsamlı olarak ele alındığı çalışmada, yaklaşık 500 yıllık kesintisiz süreçte, ürün depolamanın önemini kaybetmediği görülmektedir. Sürecin başından itibaren yoğun hayvancılık ve tarım yapan Güvercinkayalılar, gerek depo kaplarını gerekse her konut içinde taşınmaz envanter olarak yer alan depolama alanlarını belli bir standartta ve aynı gelenekle yapmışlardır.

Bu çalışmanın amacı, kuru tarıma dayalı Güvercinkayası ekonomisini Kalkolitik dönem içinde tanımlayarak, artı ürün kavramının tarihöncesi toplumlarda sosyal yapıya ve yerleşme düzenine etkisini anlamaya yöneliktir. Güvercinkayası'nda ve konu edilen diğer yerleşmelerde depo kapları, depolama üniteleri, artı ürün ve bu ürünün idaresine işaret edecek özel yapılar, öngörülen varsayımlarla ele alınarak sınanmıştır.

Çalışmanın kronolojik sınırı, Geç Epipaleolitik dönemden Tunç Çağları'nın erken evrelerine kadar belirlenmiştir. Bunda amaç, çıkış noktamızı oluşturan Kalkolitik Dönem öncesinde ve hemen sonrasında ürün depolamayla ilgili ne gibi uygulamaların olduğunu anlamak, birbirini takip eden kültür dönemlerinde birbirine aktarılan ya da tamamen yeni olabilecek uygulamaları tanımlamaktır. Bir anlamda da, ele aldığımız ürün depolama, ekonomi, sosyal yapı ve güç ilişkisinin arkeolojik izlerini tarihöncesi kültürler bağlamında ne derece takip edebileceğimizi görmektir.

Konunun coğrafi sınırı ise, ağırlıklı olarak kuru tarımla ekonomileri biçimlenen yerleşmeler arasından seçilmiştir. Ele alınan yerleşmelerin seçiminde, konumuza ilişkin yayınlara yer verilmesi ve tek bir dönemi değil erken evrelerden itibaren

[10] bkz. Gülçur, 2012: 218.

sürecin izlenebileceği bir tabakalanmaya sahip olmaları dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, Kuzey Mezopotamya (Değirmentepe, Yumuktepe, Tell Kurdu, Akarçay Tepe, Hallan Çemi, Körtik Tepe, Tell Sabi Abyad I, Jerf el Ahmar, Mureybet, Abu Hureyra, Tepe Gawra), Doğu Akdeniz (Levant) Kıyı Kültür Bölgesi (Ain Mallaha, Ain Ghazal, D'hara, Netiv Hagdud, Tell T'saf, Jericho, Byblos), Göller Bölgesi (Hacılar, Kuruçay, Höyücek) ve Antalya (Bademağacı) ile Orta Anadolu (Tepecik-Çiftlik, Köşk Höyük, Doğu ve Batı Çatalhöyük) bölgelerinden yerleşmeler kapsam dâhilindedir. Yerel Geç Kalkolitik Kültürler'i temsilen Malatya-Arslantepe yerleşmesi de çalışmada yer almıştır. İç Batı Anadolu'da Demircihöyük, Kuzey Mezopotamya'da Tell Ziyadeh, Tell Raqa'i, Beydar, Tell Atij ve Tell Bderi, Doğu Akdeniz'de Tell es Sultan (Jericho) yerleşmelerine, erken kent devletlerinin ortaya çıktığı İlk Tunç Çağ döneminde kaydedilen gelişmelerin görünür olması için yer verilmiştir.

Çalışma Yöntemi

Güvercinkayası yukarı yerleşmede, buluntu zenginliği açısından dikkat çeken iki evin (13 ve 14 Numaralı Evler) depolama kapasiteleri, yüksek lisans tezi olarak Çaylı (2009) tarafından çalışılmış ve doktora tez konusunun da çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu çalışma sonucunda, her iki evin ürün depolama kapasitelerinin, tahıl siloları ve depo kaplarının bir seferde ve hepsi dolu olmak kaydıyla, ≈7 ton 680 kilograma eriştiği hesaplanmıştır. Günümüz kırsalında köylülüğün ekonomi boyutunu anlaşılır kılmak üzere Çatalsu Köyü'nde (Aksaray/Gülağaç) etnoarkeolojik bir çalışma yapılmıştır. Ürün depolamanın hala önemini koruduğu, köylüye ekonomi anlamında güç kattığı gözlemlenmiştir. Çalışmada, geleneksel yöntemlerle depolama, depolanan ürünü uygun koşullarda koruma ve bu ürünlerin bir değere nasıl dönüştürüldüğü süreci de takip edilmiştir. Ekimden hasata, hasattan işbölümüne, ürünlerin depolanmasından pazara çıkarılmasına kadar detaylı gözlemler yapılmıştır[11]. Modellemelerde kullanılmak üzere yakın çevredeki kuru tarım uygulamaları üzerine gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında 12 dönüm[12] kıraç araziden 2.5 ton buğday elde edildiği, dört kişilik bir ailenin yıllık ihtiyacını, 420 kg. buğdayın karşıladığı öğrenilmiştir. Geri kalan mahsulün 1.050 tonluk bölümü hayvan yemi olarak ayrılmakta, 1.050 tonluk bölümü de artı ürün olarak değerlendirilmektedir (Çaylı, 2009: 137-138). Yüksek lisans tez çalışmasından elde

[11] bkz. Çaylı vd. 2015.
[12] Çatalsu tarımcılarına göre bir dönüm, 2500 m^2 ye denk gelmektedir.

edilen bu sonuçlar, artı ürün idaresinin sosyal yapılanmadaki önemini daha da vurgulayarak konuya bakış açısını geliştirmiştir.

22 yıllık kazı çalışmaları sonucunda tez konusu kapsamında incelenebilecek eş zamanlı 33 yapı açığa çıkarılmıştır. Bu konutlara ait malzeme çalışmaları tamamlandığında, en az üç duvarıyla açığa çıkarılan ve taban üstü buluntu envanteriyle çalışma kapsamına alınabilecek 14 yapı belirlenmiştir. Tüm yapılara ait depolama üniteleri yüksek lisans çalışmasında izlenen yöntemle belgelenmiştir (Çaylı 2009). Doktora çalışmasında, ev sayısının fazla tutulması ve yerleşmenin farklı konumlarından seçilmiş olması, yerleşmenin depolama geleneğiyle ilgili genel görünümünü anlamaya yöneliktir.

Veri toplama sürecinin ilk basamağını atölye çalışmaları oluşturmaktadır. Tez kapsamında incelenecek malzemeler arasında öncelik, Orta Kalkolitik konutlarında ele geçen depo kaplarındadır. Kazı evi eser depolarında saklanan analizlik çanak çömlekler, ileriye dönük çalışmaları kolaylaştıracağı öngörülerek, açığa çıkartılan evlerin aldıkları numaralara göre depolanmaktadır. Malzeme çalışmalarına, kazısı tamamlanan, aşağı yerleşme konutlarından başlanmıştır. Arkeolojik dolgu kalınlığı yer yer 0.50 m'yi geçebilen bu konutların malzemeleri, yoğun erozyon nedeniyle kayarak, oldukça karışmıştır. Bu nedenle her evin çanak çömleği, komşu evlerin buluntularıyla da karşılaştırılmaktadır. Her evin buluntu yoğunluğuysa birbirinden farklıdır. Bir konutun incelenmesi, bu yoğunluğa bağlı olarak ortalama 2-4 hafta arasında değişmiştir. Anılan süre, atölye ortamında, kapların elden geldiğince tümlenebilmeleri için harcanmıştır. Bir kabın ne kadar ürün aldığını hesaplayabilmek için, o kabın en az yarım profilinin tamamlanması gerekmektedir. Bir eve ait çanak çömlek repertuarının çıkarılmasından sonra, her kap fotoğraflanıp çizimleri yapılmış, ardından gerekli hacim hesaplamalarına geçilmiştir.

Bir diğer çalışmaysa, her konutta yer alan sabit depolama ünitelerine, tahıl silolarına yöneliktir. Konut bazında, bu aygıtların mimari planları şematize edilmiş ve ürün alma kapasiteleri formlarına göre (silindir, dörtgen vb.) hesaplanmıştır. Güvercinkayası tarımsal ekonomisi tanımlanırken, sürtme taş alet endüstrisine ait veriler de konutlar bazında oluşturulan bir veri tabanıyla değerlendirmeye alınmıştır.

Yapılan bu atölye çalışmalarının amacı bir katalog oluşturmak değildir. Amaç, öncelikle konutlar bazında, daha sonra aşağı ve yukarı yerleşme alanları içinde, en

son olarak da yerleşmenin bütününde verilerin dağılımını görmek ve ölçülebilir özellikleri (adet, kapasite vb.) somutlaştırmaktır. Bu değerler üzerinden Güvercinkayası ekonomisi hakkında bir senteze varılması hedeflenmiştir.

Çalışmaya konu olan diğer yerleşmelerse kapsamlı bir literatür taraması ardından, konumuz ile ilgili bölümleri incelenerek kaleme alınmıştır. Tarihleri kronolojik dizine oturtan M.Ö./G.Ö. sıfatları ve yerleşme isimleri, orijinal yayınlarda sözü edildiği gibi korunmuştur.

Metin içinde yer alan Tablo 2.2 ve 2.18'e, Cilt II/Ekler bölümünde A3 boyutunda büyütülerek ikinci kez yer verilmiş, metin içinde ve içindekiler bölümünde bu tablolar üstten yıldız ile işaretlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHÖNCESİ TOPLUMLARDA EKONOMİ, MİMARİ ve GÜÇ İLİŞKİSİ ÜZERİNE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Tarihöncesinde Toplumsal Yapılanmayı Anlamak

İnsan toplumlarının değişimini anlamak için sayısız sosyal, ekonomik ve politik teori üretilmiştir. Sosyoloji disiplininde "toplumsal yapı", tarihi, coğrafi, ekonomik, kültürel ve siyasi değişkenlere bağlı olarak gelişen toplumsal olay ve olguların neden sonuç ilişkilerine göre tanımlanmaktadır. Kavramın böylesi geniş bir kullanım alanının olması tanımlanmasını da güçleştirmektedir. Duverger'e (1995: 120) göre toplumsal yapı "…..tıpkı bir bedenin yapısında olduğu gibi, bir topluluğun parçalarının kendi aralarındaki düzenleniş tarzıdır". Başka bir söylemle sosyologlara göre, toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler ve bu ilişkilere dayanarak oluşturdukları örgütlenme biçimleri toplumsal yapıyı belirler.

Antropologlar, farklı kültürlerin birbirlerinden temelde ayrıştığını, her birinin kendi iç dinamiğiyle anlaşılması gerektiğini özellikle vurgularlar. Fakat bu kültürel çeşitlilik içinde, toplumsal yaşamın bazı ortak konu ve süreçlerinin var olduğunu da kabul ederler (Earle, 2013: 13). İktisatçılarsa konuya ekonomik açıdan yaklaşır ve ekonomik sistemlerin toplum yapılarını belirlediğini öne sürerler (Polanyi, 2016: 85-99; Smith, 1976: 303)[13]. Yukarıda bahsedilen disiplinlerin toplum yapılarını ele alış biçimleri arkeolojide bütüncül bir yaklaşıma dönüşür. Kapsamlı bir bakış açısıyla konuyu değerlendiren arkeologlar, coğrafi konum, iklim, mimari unsurlar, sosyal, ekonomik ve dini organizasyon, statü, prestij, güç, uzmanlaşma, bölgeler arası etkileşim, ticaret, nüfus, kültür dönemlerinde gözlemlenen farklılıklar ve geçiş süreçleri gibi argümanlarla toplum yapılarını tartışır ve tanımlamaya çalışırlar (Renfrew ve Bahn, 2017:181).

Arkeolojide sosyal yapıdaki farklılaşmalar genel olarak ekonomik nedenlerle ilişkilendirilir. Bu kapsamda öncelikli konu gıda depolamadır. Epipaleolitik dönemden itibaren besin ihtiyacını garanti altına alma eğilimindeki insanoğlu, bitkilerin kültüre

[13] Detaylı okuma için bkz. Weber 1968; 1994.

alınmasından çok daha önce besin depolamaya başlamıştır[14]. Yerleşik hayat ve üretici ekonomiyle beliren yeni yaşam biçiminde, bitkilerin kültüre alınmasıyla[15] giderek ivme kazanan gıda depolama[16] ve artı ürün (*surplus*), kavramsal olarak toplumlardaki eşitsizlik ve karmaşıklık olgularını anlamamıza katkı sunar. İleride detaylı biçimde yer vereceğimiz *"depolama" ve "artı ürün"* kavramları tarihöncesinden günümüze kadar sosyal yapı tartışmalarındaki önemini korumuştur (Ben-Shlomo vd. 2009, 2012; White, 1943).

En basit anlatımla ihtiyaç fazlasının biriktirilmesi olarak tanımlanabilecek artı ürün, arkeolojide çoğu zaman "güç" olgusuyla bir arada değerlendirilir. İhtiyaç fazlası ürün ister kendine yeten içe kapalı bir ekonomi, isterse genişleyen yayılımcı bir ekonomi sistemi yaratsın, bundan doğacak gücün bir elde (birey, aile, sülale vb) toplanması çatışma ortamını, çöküşü dolayısıyla yeni bir sosyal ve ekonomik sistemi de beraberinde getirebilir (Childe, 2014: 13). Bu bağlamda sosyal farklılaşmanın, gücün belli bir elde toplanmasıyla doğrudan ilintili olduğu düşünülür (Çevik, 2005: 46). Bu gücü elinde tutan gruplar her zaman için kan bağıyla bağlı, aile, soy vb. akrabalık ilişkilerine dayandırılmamaktadır. Bazı arkeologlar gücü elinde tutan bu grupları gizli topluluk (cemiyet) olarak nitelendirir. Gizli topluluk, herhangi bir akrabalık bağı olmadan örgütlenen bireylerin oluşturduğu gruptur. Bu grup içinde kademeli bir hiyerarşi görülür. Sosyal bütünlüğü sağlamaktan çok, toplumun bazı ayrıcalıklı kesimlerinin çıkarlarını desteklemek amacıyla örgütlendikleri düşünülür. Tarihöncesinde sosyal eşitsizliğin takip edilebildiği toplumlarda, bu grupların güç, kontrol ve zenginliğini arttırmak isteyen bireyler tarafından kurulduğu varsayılır (Hayden, 2017: 28).

Bir toplumun sosyal, ekonomik ve politik yapısı, o toplumun sınıflandırılmasında kullanılan önemli kriterlerdir. Sosyal tipolojiler tanımlanırken genel eğilim, hiyerarşi, eşit (siz), ayrıcalıklı sınıf, lider, elit, uzmanlık gibi kavramlar üzerinden eşit ya da eşit olmayan bir toplum kurgusu oluşturmaya yöneliktir. Fakat sadece bu kriterlere bakılarak kesin hükümlere varmak doğru olmayacaktır. İster eşitlikçi ister sınıflı bir toplum olsun bu kavramlar kendi içinde çeşitlilik gösterir. Örneğin, yatay eşitlikçi

[14] bkz. Kuijt ve Filyanson 2009; Testart vd. 1982.
[15] Detaylı okuma için bkz. Verhoeven 2004.
[16] Arkeoloji literatüründe gıda depolamanın doğada hazır bulunan, yemiş, yumru ot vb bitkilerin veya tarımsal ürünün depolanması için kullanıldığının altını çizmek isteriz.

toplumlarda[17] (*horizontal egalitarian systems*) hiyerarşi görülmezken[18], dikey eşitlikçi sistemlerde[19] *(vertical egalitarian systems*) ayrıcalıklı sınıflar oluşur (Frangipane, 2007a:151). Dolayısıyla aynı kategoride değerlendirilen toplum yapılarında bile belirgin farklılıklar bulunur. Bunun için farklı sosyal sistemlerin neden/nasıl var olduğunu anlamak için farklılığı oluşturan dinamiklerin iyi analiz edilmesi gerekir. Sorulması gereken asıl soru "eşitlik ya da eşitsizlik kriterlerini" neyin belirlediğidir. Arkeolojide bu konu ele alınırken metodolojik olarak özenli olmak ve eldeki maddi kalıntıların bize ne anlattığını çok yönlü düşünmek gerekir. Genellikle, tarihöncesi toplumlar ele alınırken, ileride detaylı biçimde değineceğimiz, Service'in (1962) önerdiği toplum sınıflaması başvuru niteliğindedir (Renfrew ve Bahn, 2017: 182, 183, 5.2). Bu sınıflamalar her ne kadar, çizgisel ve genel olduğu yönünde eleştirilse de, ana hatlarıyla süreci açıklayıcı ve ele aldığımız konuyu bir sistematiğe oturtmak açısından kullanılabilir olduğu düşünülmektedir.

Bir sosyal yapının belirlenmesinde, sürdürülmesinde ya da yok edilmesinde ideolojiler de göz ardı edilmemelidir. Yeme içme aktivitelerinin bir şölene, adağa ya da güce dönüştüğü törensel ziyafetlerin altında yatan soyut kavramların da sosyal yapı kurgusunda etken olduğu (Dietler 2001; Dietler ve Hayden 2001) ve bu organizasyonların gerçekleştirilebilmesi için bazı toplumlarda ihtiyaç fazlası ürün yaratmanın bir zorunluluk olabileceği de düşünülebilir (Kuijt, 2009: 644).

Bu bölümde, ürün depolamanın ekonomi boyutu, sosyal eşitsizlik ya da eşitlik kavramlarının ekonomi bağlamında bir toplumu nasıl biçimlendirdiği, artı ürün birikimiyle birlikte yerleşme organizasyonu ve mimaride gözlemlenen değişimler, ürün depolama kavramıyla birlikte anılan "güç" "liderlik" "prestij" "statü" "merkezileşme" olguları ve "karmaşık toplumlar" teorik çerçeveyi çizmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz disiplinlere ait yaklaşımlar bu çerçevenin çizilmesinde yol gösterici olmuştur. Tarihöncesi toplumlarda depolama pratiklerini tanımlı hale getirerek, bu sürecin kentleşme olgusuna katkısını anlamak da çalışmanın amaçları arasındadır.

[17] Yatay Eşitlikçi Toplum (*horizontal egalitarian systems*): Kaynakların dağıtımı ve kaynaklara erişim açısından bireyler arasında farklılıklar olsa da, siyasal ve sosyal açıdan tamamen eşit olan toplumlar (Frangipane, 2007a:153).

[18] bkz. Dipnot 85

[19] Dikey Eşitlikçi Toplum *(vertical egalitarian systems*): İdeolojik ve politik olarak şefleri tarafından temsil edilen eşitlikçi toplumlar. Toplumun bazı üyelerine statü kazandırılarak, o toplumu temsilen yönetime yetkili kılan bir sistem (Frangipane, 2007a:153).

Kuramsal çerçevenin geniş tutulma nedeni, çalışmada tartıştığımız ve cevap bulmayı beklediğimiz soruları anlamlı birer altlığa oturtmak içindir. Bu sorular aşağıda sıralanmıştır:

- Antropologlar, sosyologlar, iktisatçılar ve arkeologlar ekonomik sistemleri nasıl ele alır?
- Bir ürünü (besin) depolayıp depolamamaya neden, ne zaman, nerede, nasıl karar karar verilir?
- Tarihöncesi toplumlarda artı üründen doğan güç, statü ve mimari düzen ilişkisi nasıl yorumlanmaktadır?
- Köy, kasaba, şehir devleti, krallık, imparatorluk sosyoekonomik yapıları incelenirken ürün depolama ve artı ürün konusu nasıl ele alınır?
- Yerleşiklik, nüfus yoğunluğu, ihtiyaç, tecrübe, doğal çevre, kıtlık bilinci, bereket kavramlarıyla artı ürün depolama ilişkisi nasıl kurulabilir?
- Sosyoekonomik eşitsizlik nasıl tanımlanır?
- Sosyoekonomik eşitsizliğin ortaya çıkmasında ürün depolamanın rolü nedir?
- Sosyoekonomik eşitsizliği ölçmede, ürün depolama ve artı ürün güvenilir bir kriter mi?
- Artı ürün/ürün depolamanın toplumların “karmaşık”lığında rolü var mı?

1.2. Tarihöncesinde Artı Ürün ve Ürün Depolama

Tarihöncesi toplumların besin ekonomileri araştırıldığında, besin üretimiyle birlikte üretim artığı, artı ürün gibi kavramların ortaya çıktığı görülür. Bu kavramlar 1950 yıllarından itibaren kabul görmüş olmakla birlikte, bu kavramlara yüklenilen anlamlar üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Ele alınan konuyu yerleşik hayat biçiminin varlığıyla açıklamak, bazı bilim insanlarınca sınırlayıcı kalmaktadır. Dolayısıyla kent öncesi toplumlarda sosyal yapıların karmaşıklığını anlamada “artı ürün” kavramının yeri üzerinde hala düşünülmektedir (Childe 1950; 1951; 2010: 30-31; Giddens, 1984: 259). Sorunun cevabını yerleşiklik dışında arayanlar, insanların ancak politik bir gücün baskısıyla böyle bir aktiviteyi gerçekleştirebileceklerini, aksi takdirde kendilerine yeter bir ekonomiyle bolluk içinde yaşayabileceklerini savunurlar. Kaynakların ve insan gücünün, artı ürün için seferber edilmesine ancak politik bir

kontrol mekanizmasının yol açacağını da önerirler (Clastres, 2016: 14-15; Earle, 2013: 98; Sahlins, 2010: 25-42).

1.2.1. Artı Ürünün (Surplus) Ortaya Çıkışı

Arkeolojik açıdan ürün depolama tarım öncesi toplumlarla başlar, bitkilerin kültüre alınmasıyla birlikte giderek artan bir aktiviteye dönüşür. İnsanoğlunun en uzun geçim ekonomisi Paleolitik Dönem'le başlayan "avcı toplayıcılık" olmuştur. Acil ihtiyaçları karşılamak üzere besin tedarik etmek ve sonrasında dinlenmek Paleolitik geçim ekonomisinin mantığını oluşturur[20]. Yaklaşık 2 milyon yıllık bir sürecin ardından Yakındoğu'da "uzman avcı toplayıcı" ekonomiyle karşılaşırız. Epipaleolitik olarak adlandırdığımız bu dönemde insanlar avcılığın yanı sıra toplayıcılıkta da aktif rol almış, Yakındoğu'daki bitkisel ve hayvansal çeşitlilik dönemin besin kaynaklarının geniş tutulmasına olanak tanımıştır (Kartal, 2009: 21-22).

En erken ürün depolama örneklerinin görüldüğü, Natufiyan kültürü de Epipaleolitik döneme tarihlenir. Erken Natufiyan döneminde insanlar yoğun biçimde yabani hayvan ve bitki tüketmişlerdir (15.000/14,500–12.800 cal G.Ö.). Kullandıkları besin kaynaklarının mevsimsel olarak hangi dönemlerde tüketilebileceklerine dair bilgileri de oluşmuştur. Aynı periyodda, yılın bir ya da daha fazla mevsimi aynı yerlerde konaklayarak besin bulma risklerini en aza indirmiş oldukları da düşünülür (Kuijt ve Finlayson, 2009: 10966).

Yakındoğu'da Geç Natufiyan kültüründe (12.800–11.500 cal G.Ö.) yabani bitkilerin hasat edilip depolandıkları bilinir (Bar Yosef 1998; Hayden 2004). Bu uygulamanın, ürünü depolayan bireye toplumda statü ve güç kazandırdığı da düşünülür. Natufian insanları çok yoğun depolama yapmasalar da yerleşmelerini kolay gıda temin edebilecekleri yerlerden seçmişlerdir. Buna rağmen erken ve geç dönem Natufiyan yerleşmelerinde arkeolojik olarak depolamayla ilgili çok az doğrudan mimari kanıta (silo, petek, kutu vb.) rastlanır. Bunlar sıvalı birkaç çukurdan ibarettir. Fakat gıda hazırlama ve depolama için mimari dışında kanıtlar mevcuttur. Oraklar, yoğun miktarda bulunan yabanıl hasat edilmiş bitkiler, havan, havaneli ve taş kaplar

[20] bkz. Sahlins, 2010: 13-48; 1. Bölüm: Orijinal Bolluk Toplumu.

bulunan maddi kalıntılardandır. Aynı zamanda bu arkeolojik kanıtlar da bazı Natufiyan yerleşmelerinin ürün depolama sürecine girdiğini gösteren arkeolojik kanıtlardır (Goring Morris ve Belfer Cohen, 1997: 80).

Arkeologlar tarım öncesi toplumlarda ürün depolamayla ilgili kapsamlı bir bakış açısı geliştirememiştir. Genel eğilim yerleşiklik ve evcilleştirmeyle birlikte depolama aktivitelerinin var olduğudur. Fakat bu erken örnekler her ne kadar dolaylı kanıtlarla ürün depolamaya dair ipuçları verse de depolama işinin en azından evcilleştirmeden önce başladığını gösterir niteliktedir. Dolayısıyla bitkilerin kültüre alınmasıyla artan bir ivme kazanan depolama aktivitesi, tarıma geçiş sürecinin farklı bölgelerde ve farklı zamanlarda olduğunu da desteklemektedir (Kuijt, 2009: 642-643).

Günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce, gerçek besin üretim aşamasına geçildiği, ekonomi ve yaşam biçimi açısından köklü değişimlerin yaşandığı dönem Neolitik Dönem'dir (Kartal, 2009: 21). Ürün depolama, Neolitik ekonomiyi ve sosyal yaşamı tanımlarken kullanılan önemli bir argümandır. En basit anlamıyla toplumlardaki karmaşıklığın temel nedenlerinden biri olarak besin üretimi, Childe'a göre üretim artığını biriktirmek için hem bir olanak hem de bir amaç olarak görülür. Ekinlerin biçilir biçilmez tüketilmemesi, saklanması, biriktirilmesi, bir sonraki hasat dönemine kadar idare edilmesi, her döneme ait hasadın bir bölümünün bir sonraki yıl için tohumluk olarak ayrılması gerekmektedir. Sıraladığımız bu eylemlerin hayata geçirilmesi ve sürdürülebilmesi için de planlama yapmak, saklama koşullarını oluşturmak kaçınılmazdır (Childe, 2010: 63, 65).

Bu çerçeveden baktığımızda ilk büyük ölçekli depolama alanlarının Çanak Çömleksiz Neolitik döneme (PPNA) tarihlendiği görülür[21]. Bu depolama donanımları, bitkilerin kültüre alınma sürecini, yerleşik yaşam biçimini, sosyal organizasyonları anlamada katkı sağlar.

İnsanların topladıkları, ürettikleri, depoladıkları, yönettikleri ve tükettikleri gıda malzemeleriyle ilişkilerinin Neolitik'in erken evrelerinden itibaren yoğunluk kazandığı açıktır. Bu aşamaların, geniş ölçekli yerleşmelerin kurulması, bitkilerin kültüre

[21] bkz. s. 62-72.

alınması ve hayvanların evcilleştirmesi gibi Neolitik paketi oluşturan ana unsurlardan çok daha önce ortaya çıkması da dikkat çekicidir. Bu aşamaları tanımlayabilmek[22];

1- Toplumsal değişimleri,
2- Malzemelerin morfolojik değişimlerini,
3- Depolama teknolojilerinin gelişimini,
4- İnsanın bitki ve hayvanlar üzerindeki kontrolünü,
5- Depolama yapılarının erken dönemlerden itibaren nasıl (teknoloji) ve nereye (iç mekân, dış mekân, ortak alan, bağımsız yapı vb.) konumlandırıldıklarını, anlamak ve takip etmek açısından önemlidir.

Gıda depolamayla nüfus artışı, sedentizm ve sosyal eşitsizlik kavramları birbirleriyle bağlantılıdır. Yerleşmelerin büyümesi, artan doğum oranları ve evcilleştirilmiş gıdaların kalitesi ve miktarı arttıkça, ekonomik gelişmeler de değişim gösterir. Normal ya da yeterli olarak kabul edilenin üstünde üretim, hane halkı ihtiyaçlarının ötesinde birikime neden olur. Bir toplumun yıllık ihtiyacını ürettikten sonra arta kalanı, "gerçek artı üründür"[23] (Kuijt ve Finlayson, 2009: 10969). Normal artı ürün (normal surplus) ile gerçek artı ürün (surplus) birbirine karıştırılmamalıdır. Normal artı ürün yakın vadede kullanılmak üzere ayrılan birikimdir. Gerçek artı ürün ise yeni hasat döneminde toplanan, biriktirilen, sezonluk tüketim için ayrılmayan ürün fazlasıdır (Bale, 2017: 12).

Mimari düzen içinde arkeolojik izleri doğrudan takip edilebilen artı ürünün (değer birikiminin) tanımlı ilk aşamasının Neolitik Dönem'in erken evreleriyle başladığından bahsetmiştik. Depolama sistemlerinin varlığı, artı ürünün dolayısıyla sosyal farklılaşmanın da ilk kanıtları olarak genel kabul görmekte, artı ürün idaresinin beraberinde sosyo-ekonomik eşitsizliği de getirdiği varsayılmaktadır (Kuijt ve Finlayson, 2009: 10966). Bu nedenle, özellikle kentleşme öncesi merkezi bir yönetimin olmadığı toplumlarda, değer birikimi ekonomik bir girdi olmanın ötesinde, sosyal ve ideolojik bir önem de taşır[24]. Bununla birlikte, etnoğrafik verilerin de gösterdiği üzere ziyafetler, düğün, cenaze gibi toplumsal olaylar, mezar hediyeleri de artı ürünün, depo kabı, silo gibi arkeolojik kanıtların yanı sıra sembolik anlamlar

[22] bkz. Weiss vd. 2006; Testart vd. 1982; Kuijt 2008.
[23] bkz. Testart vd. 1982; Forbes ve Foxhall 1995; Winterhalder ve Goland 1997.
[24] bkz. Halstead ve O' Shea 1982; 1989.

içeren kanıtlarla da tanımlanabileceğini göstermektedir[25] (Çaylı ve Demirtaş, 2016: 123).

Ürün depolama konusu araştırmacılar için tanımlanması zor bir konudur. Çünkü çoğu zaman tüm arkeolojik kanıtlara ulaşılamaz. Arkeolojik olarak depolanan her şeye ulaşılamaması, ulaşılanların da depolanan ürünlerin hepsini temsil etmemesi bu tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan etnoğrafik verilerin sunduğu çeşitlilik (bkz. Cilt II/Levha 5, 6, 7), farklı depolama uygulamaları için avcı toplayıcı ve tarımcı toplumlarda konuyla ilgili analizleri daha da detaylandırmamız gerektiğini düşündürmektedir [26].

1.2.2. Ürün Depolama

Depolama kavramı Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te şu şekilde ifade edilmektedir: "Ham, yarı mamul ve mamul gıda maddeleriyle katkı maddesi, yan ürünler, gıda ambalajları ve materyallerinin tüketime sunulmadan veya işlemeye tabi tutulmadan önce doğal yapılarını bozmayacak koşullarda, tekniğine uygun olarak saklanması"[27]. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere çömlek, küp, silo, ambar ve benzeri bir depolama aygıtına/donanıma ihtiyaç duymak için öncelikle bu donanımların içine koyacağınız materyale/ürüne/gıda maddesine ihtiyacınız olacaktır.

Arkeoloji literatüründe artı ürün, hasat edilmiş tarım mahsulünün ihtiyaç fazlası için kullanılır (Bale, 2017: 1; Halstead, 1989: 79). Konumuz itibarıyla bahsettiğimiz toplumlarda depolanan materyalin gıda temelli olması kaçınılmazdır ve birçok arkeolojik kanıt da bunu göstermektedir. Bunun yanı sıra tarihöncesi toplumlarda yerleşme içinde ya da dışında (açık alanlar, yollar gibi), gıdadan başka materyallerin, alet yapımında kullanılan boynuz, kil, obsidyen vb. hammaddelerin depolandıkları da bilinmektedir (bkz. Şekil 3.16).

Arkeolojik açıdan gıda üretimi, artı ürün, depolama ve sosyal eşitsizlik kavramları birbiriyle ilişkilidir. Bu önerme genel kabul görmesine rağmen, toplumsal eşitsizlikte

[25] bkz. Hayden 2009.
[26] bkz. Forbes ve Foxhall 1995; Ingold 1983; Stopp 2002; Testart vd. 1982.
[27] www.tdk.gov.tr/index.php.

depolamanın rolü ve gıda üretiminin gelişimi henüz tam olarak anlaşılamamıştır. Kent öncesi toplumlarda bu konunun araştırılması, depolama uygulamalarının toplumsal yapılanmadaki önem derecesini ve sosyopolitik dönüşümlere nasıl dâhil olduklarını anlamak için önemlidir. Dolayısıyla, depolama alanlarının nasıl organize edildiği, toplumsal karmaşıklığın ortaya çıkışındaki rolü, konu hakkında yapılacak herhangi bir çalışmada önem taşımaktadır (Kuijt, 2009: 642; Margomenou, 2005: 35)[28].

Tarımcı bir toplum için üretim, topraktan verim almak demektir. Tohumların toplanarak stoklanmasıyla birlikte tarımsal birikim çoğalır ve yılda bir kez duyulan ihtiyacın ötesinde bir miktar garanti altına alınmış olur[29].

İnsanların neden tarım yaptığı ve bu işten elde ettiği ürünleri neden depoladıkları hakkında bir takım görüşler mevcuttur. Genel olarak, yeterli gıdayı kısa ve uzun vadeli kullanımda temin etmek için gıda üretimi yapılır. Bu süreçlerin içinde tohum stoklama, ekme, sulama, bakım, hasat ve depolama gibi zamana yayılacak eylemler yer alır. Araştırmacılar, toplumun geçim ekonomisine göre ürettikleri gıdanın yoğunluğu ve türünde farklılıklar olacağını da belirtirler (Kuijt, 2009: 641).

Bir ürünü depolayıp depolamamaya karar vermek, neyi, nasıl, nerede ve ne zaman depolayacağını bilmek, doğal çevreye, ihtiyaca, karar mekanizmasına bağlı olarak toplumdan topluma değişkenlik gösterebilir. “İnsanoğlunun beslenme biçimindeki değişikliğin toplumsal yapıda ve düşünce kalıplarında da değişiklik yaratmasının kanıtını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz tahıl kavurma yöntemi, tahılların filizlenmeden uzun süre saklanabilmesini yani depolamayı sağlamış olmalıdır. Ancak, arkeolojik açıdan bu konuda elde kesin kanıtlar yoktur ve depolanan tahılın ne kadar süre dayandığı bilinememektedir. Buna karşın kavrulan ürünün filizlenme yeteneğinin kaybolduğu ve daha uzun süre dayanabileceği de göz önünde bulundurulduğunda depolamada yararlı bir uygulama olabileceği düşünülebilir. Ancak aynı şeyi hayvansal ürünler için söylemek pek olası değildir. Kesimi yapılmış ve artık çiğ et haline gelmiş bir büyük veya küçükbaş hayvanın ya da bu hayvanlardan elde edilen süt vb. ürünlerin depolanması o dönemin koşullarında tahıllara göre daha zor olmalıdır. Belki eti tuzlayarak saklamak, kurutmak ya da tütsülemek bir çözüm olarak uygulanmış olsa bile bu tür uygulamalarda ortaya çıkan

[28] bkz. Bogaard vd. 2009; Wright 2000.
[29] Detaylı okuma için bkz. Forbes ve Foxhall 1995; Harris 2002.

fire ve süre sorunu hayvanı canlı olarak beslemeden daha pahalıya gelebileceği için, buradaki artı ürün olasılıkla canlı hayvan sayısıyla orantılı olmalıdır. Yine de, başlangıçta toplulukların ya da ailenin daha sonraları ise kabilenin, tapınağın veya kralın servet birikimine giden yolda özellikle tahıl depolamanın yeri ve önemi hayvan sayısına veya hayvansal ürünlere göre daha fazladır" (Uhri, 2011: 43). Bu bağlamda, Sümer yazıtlarında yer alan **Mezopotamya'da tahıl kraldı,** ya da **Tahıl kralları yarattı**, sözü artı üründen doğan gücü en öz biçimde anlatmaktadır (Paulette, 2015: 7).

Kent öncesi toplumlarda üretim tüketim ilişkileri, değiş tokuş sistemleri, ticaret, pazarlama vb. konuların bütüncül olarak ele alındığı araştırmaların sayısı oldukça azdır (Margomenou, 2005: 35). Dolayısıyla arkeologların depolama konusuyla ilgili çok yönlü ekonomi analizi geliştirebilmeleri için bazı konular üzerinde kapsamlı düşünmeleri gerekmektedir. Bunlar (Kuijt, 2009: 643);

1- Hane halkının ya da toplumun temel geçim ihtiyaçlarını anlamak (Bu ihtiyaçlar, mevcut gıda çeşitlerine, bu kaynakların üretim zamanlarına, mekânsal dağılımına bağlı olarak anlaşılabilir)
2- Tarım yapma (ekme, biçme, sulama, toprağı havalandırma vb), işleme ve depolama becerilerinin gelişip gelişmediği (üretilen aletler, mimari öğeler vb)
3- İnsanların yıllık tüketim ihtiyaçlarının dışında tohumluk ya da olduğu gibi tüketmek üzere depoladıkları maddeleri hangi yollarla korudukları
4- İklime bağlı olarak verim alamayacakları hasat sezonlarını planlayarak hareket edip etmedikleri
5- Üretici grubun, toplumun tüm tüketime yönelik ihtiyaçlarını karşılayacak gıda kaynaklarını üretmek ve bu üretimden kalanı arttırabilmek için bir planlamaya gidip gitmedikleri

Tarihöncesi bir yerleşmede beslenme, besin saklama ve besin hazırlamayla ilgili çok sayıda arkeolojik kanıt bulunabilir (Tablo 1.1). Fakat bunların hepsine bir seferde ulaşmak çok da mümkün olmamaktadır. Örneğin, Güvercinkayası Orta Kalkolitik tabakanın tüm aşamalarında depolama üniteleri olarak tanımladığımız taşınır ve taşınmaz envanter (depo kapları, silo vb) oldukça tanımlıyken, depolanan ürünlerle ilgili kısıtlı bilgimiz bulunmaktadır[30]. Bu çalışmada Güvercinkayası'nın konuyla ilgili

[30] bkz. s. 273-274.

verileri göz önünde tutularak, mimari ögeler ve ağırlıklı grubu oluşturan çanak çömlek ele alınmıştır. Güvercinkayası'nda depo kaplarının ve depo alanlarının sayısal fazlalığı, yerleşmede depolanan besin miktarı hakkında bilgi vermesi bakımından önemsenmiş, bu kapsamda yapılan hesaplamalar çalışmanın niteliği hakkında bilgiye dönüşmüştür. Ancak ürün depolama konusu yerleşmenin beslenme pratiklerini anlamaktan çok, bir güç unsuru olarak artı ürün birikimini Güvercinkayası ve kent öncesi ekonomiler bağlamında anlamaya yöneliktir. Bu nedenle, aşağıda detaylı biçimde ele alacağımız, güç, liderlik, ideoloji ve ekonomi ilişkisinin, kent öncesi ekonomilerde artı ürünün yerini tanımlamada yardımcı olacağı kanısındayız.

Tablo 1.1: Beslenme ve Ürün Depolamaya İlişkin Maddi Kalıntılar ve Soyut Kavramlar.

BESLENME VE ÜRÜN DEPOLAMAYA İLİŞKİN MADDİ KALINTILAR VE SOYUT KAVRAMLAR			
Kanıtlanabilir Arkeolojik Maddi Bulgular			**Kanıtlanamaz Soyut Kavramlar**
Doğrudan Kanıtlar		**Dolaylı Kanıtlar**	
Mimari	Silo, petek, ambar, kiler, öğütme sekileri, savunma sistemi, ahır, işlik, ateş yeri, depo çukuru, çöplük	• Mühür • Maddi kültür üzerindeki sembolizma: çanak çömlek üzerinde ya da duvar resimlerindeki hasat, av vb. sahneler.	• Bilgi • Tecrübe • Strateji • Değer • Sembolizma: görünenin ötesindeki anlam, av sahnesindeki hayvanlar tüketiliyor mu depolanıyor mu? • Saklama teknikleri: kurutarak, tütsüleyerek, pişirerek, olduğu gibi, tuzlayarak ve dondurarak.
Çanak Çömlek	Depo kapları, ölçü kapları, süzgeçler		
Besin: Arkeobotanik ve Arkeozoolojik veriler	Tarımsal (yabani, kültüre alınmış), bahçecilik ürünleri (sebze, meyve), toplayıcılık ürünleri (kabuklu yemişler, kökler, yumrular, hayvansal gıda, yağ, su, mineral)		
Sürtme Taş Aletler	Öğütme taşı (üst, alt), ezgi taşı, mortar		
Yontma Taş Aletler	Ok ve mızrak uçları, orak bıçakları, bıçaklar		
Kemik Aletler	Olta, kanca, kaşık		
Tekstil	Kumaş (yün, keten), saz, kamış, ağaç lifleri		
Deri	Kapak gibi kap ağızlarında ya da saklanan malzemenin üstünü örtmede, sıvı taşımada matara gibi		
Tarım Aletleri	Tırmık, döven, elek, sepet, kara saban		

1.3. Toplum Yapısı ve Ekonomi

1.3.1. Toplum Yapısı

Arkeologlar, toplumların ekonomik örgütlenme biçimlerine göre sosyal yapıyı tanımlamaya çalışırken, antropologların ve iktisatçıların kuramsal yaklaşımlarını yol gösterici bulurlar. Fakat bu disiplinlerin konuyu ele alış biçimlerinde benzerliklerin yanı sıra farklılıkların bulunduğu da görülür.

"İktisatçılar, kuramsal yaklaşımlarında modern uluslara ve kapitalist sistemlere odaklanmıştır. Antropologlarsa, sanayileşmemiş ekonomiler üzerine veri toplayarak iktisadın alanını genişletmiştir" (Kottak, 2008: 370). İktisat tarihçileri konuyu son iki yüzyılın ekonomi parametreleriyle değerlendirirler. Başka bir söylemle, bugün kavram olarak hepimizin aşina olduğu piyasa ekonomisini baz alırlar. Bu noktada kısaca piyasa ekonomisinin tanımını yapmakta fayda görmekteyiz. Piyasa ekonomisi, "kendi kurallarına göre işleyen, yalnızca piyasa fiyatlarıyla yönetilen, ekonomik yaşamın tümünü dışarıdan yardım ve müdahale gelmeden örgütleyebilen, kendi kurallarına göre işleyen" bir ekonomi sistemidir (Polanyi, 2016: 85). Sadece piyasa ekonomisini baz alarak toplumların ekonomi sistemlerini anlamaya çalışan ve "ilkel"[31] (tarihöncesi) iktisatı yok sayan bu anlayışa ilk karşı çıkan iktisat tarihçisi M. Weber'dir. Weber (1968), sosyal bir varlık olarak insanın değişmezliğine vurgu yaparak, toplumların devamlılığı için gerekli önkoşulların her yerde aynı olduğunu savunur. Ekonomiyi, insanın sosyal ve doğal çevresiyle ilişkilerini düzenleyen, insan tarafından kurulmuş bir süreç olarak tanımlayan iktisat tarihçisi Polanyi (2016), hiçbir toplumun belirli bir ekonomik sisteme sahip olmadan uzun süre yaşayamayacağını, tarihöncesi toplumlardan itibaren piyasa kurumunun varlığını vurgulamaktadır. Fakat bu gibi toplumlarda piyasa kurumunun oynadığı rol ekonomik yaşam içinde hiçbir zaman ön planda olmamıştır, çünkü ekonomi piyasalar tarafından kontrol edilmemiştir, dolayısıyla "piyasa toplumu" insan doğasına aykırıdır (Polanyi, 2016: 18, 85-86, 88).

[31] Bu çalışmada "ilkel" kelimesi" şu anlamlarda kullanılmıştır: "İlkel insan", çalışma ve üretimin kendisini ezmesine izin vermeyen, kendi etkinliklerinin efendisi olan insanlar. "İlkel toplum" gıda temin etme ve üretim biçimi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan eşitlikçi toplumlar. "ilkel iktisat", ilkel toplumların geçim ekonomisi. bkz. Clastres, 2016: 181-183.

Sosyal antropologlar da iktisatçıların bazı kuram ve kavramlarını kullanarak 20. yy.'ın ilk yarısında benzer yaklaşımlar sergilemişlerdir. Avcı toplayıcı ekonomilerin (tüketici) yetersizliğini abartmaya yönelik bu yaklaşımlar, Neolitik ekonomilerle (üretici) yapılan haksız karşılaştırmalarla somutlaştırılmaya çalışılmıştır (Lowie 1946; White 1949; 1959). Fakat avcı toplayıcıların aşırı yoksulluklarına ve zavallılıklarına ilişkin genel görüşe karşı objektif bakış açıları geliştiren bilim insanları (Service, 1963: 9) insanoğlunun varoluşundan itibaren tanımlı bir ekonomiden bahsedilebileceğini kanıtlamışlardır. Çünkü kapitalist piyasa ekonomilerinde, insanların doğrudan üretime katılmaması, antropologlar için kapitalist olmayan ekonomik sistemleri anlamakta yetersiz kalmaktadır (Miller 2013; Bloch 2002). Bu bağlamda antropologlar bir topluma ait malları, o topluma ait kültürü göz önünde tutarak üretim, tüketim, dağıtım ve paylaşım araçlarını incelerler. Bu incelemelerde değişen bakış açılarını da göz ardı etmezler. Bu konu antropoloji içinde insan gelişimini ekonomik açıdan inceleyen "ekonomik antropoloji"[32] alt dalını doğurmuştur. Avcı-toplayıcıların ve erken tarım toplumlarının ekonomik örgütlenme biçimleri üzerinde kapsamlı antropolojik alan çalışmaları yapan Sahlins[33], sanılanın[34] aksine bolluk içinde yaşayan bir "taş devri" insan profili çizmiştir. "Orijinal Bolluk Toplumu", olarak nitelendirdiği avcı toplayıcı toplumlar, üretim değil tüketim koşullarına göre tanımlanmıştır. İnsanın ihtiyaçlarının sonsuz, eldeki olanaklarınsa sınırlı olduğu varsayımına karşı çıkan Sahlins, "ilkel"lerin, bu denklemi tersine çevirerek, ihtiyaçlarını sınırlandırıp 'bolluk' içinde yaşadıklarını öne sürmektedir. (Sahlins, 2010: 13). Bolluk toplumları, tüm bireylerin maddi ihtiyaçlarını kolayca karşıladığı toplumlar olarak düşünülebilir. Böyle bir toplum yapısı için ya çok üretmek ya da istekleri azaltmak gerekir. Sahlins'e göre, avcı toplayıcılar ikinci gruba girer. Bu bağlamda, ekonomiden bahsetmek için toplumların üretici bir geçim ekonomisi olmak zorunda değildir. "Üretmeyen bir toplumun ekonomisi yoktur" algısı, insanlığın en az bilinen fakat tüm kültür tarihinin en uzun dönemini (Paleolitik), "kültüre değil de doğaya dâhil etmekle" (Sahlins, 2010: 17) eşdeğerdir.

[32] bkz. Herskovist 1952; Burling 1962; Dalton 1969.
[33] bkz. Sahlins 1969; 2010; Service 1962; 1963.
[34] Sahlins, 2010: 14; Kapitalist iktisat modellerinin (üretim, pazar, mülkiyet vb) bir sonucu olarak avcı toplayıcı ekonomi hakkında ortalama antropolojik görüşler: "basit bir geçimlik ekonomi, istisnai koşullar dışında sınırlı boş zaman, durmaksızın yiyecek peşinde koşma, zayıf ve görece güvenilmez doğal kaynaklar, ekonomik bir artığın (artı ürün) olmaması, olabilecek en fazla kişinin azami enerji harcaması."

Bu bakış açısı çoğu zaman etnologlar, sosyal antropoglar, iktisatçılar ve arkeologlar tarafından beslenmiştir[35].

Sosyokültürel evrimin kökeninde genellikle ekonomik nedenlerin arandığı ve bu analizleri yapanların ait oldukları dönemin düşünce sistemlerinden etkilendikleri açıktır. Eski medeniyetlerin sosyokültürel evrimini anlamaya yönelik objektif bakış açılarıysa ancak 20. yy'ın ortalarında gerçek anlamda sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamalarda, 19. yy'da, dünyanın biyolojik ve kültürel tarihinin nasıl gerçekleştiği konusuna, inanç sistemlerine alternatif bir açıklama olarak, evrimsel, materyalist ve determinist teorilerin gelişmesi sağlam birer altlık oluşturmuştur (Bloch, 2002: 14-15; Renfrew ve Bahn, 2017: 484-506)[36]. Bu teoriler, aydınlanma çağı öncesinde hâkim olan düşünce sistemiyle tamamen ters düşmektedir. Bu düşünce sistemi, evrim kavramının yok sayıldığı ve her şeyin tanrı işi olduğu dogmasından, kültürel evrim sürecinin batıdan yükselerek yayıldığı inancıyla eşdeğerde olan, hiçbir olayın ya da oluşumun değişim nedenlerini anlamaya çalışmayan statükocu bir yaklaşımdır (Wenke ve Olszewski, 2007: 13-15, 25, 298) [37].

20. yy. arkeologlarından bazıları sosyal dönüşümlere neden olan karmaşıklığın[38] nedenleri üzerine de fikirler üretmiş ve bu konuyla ilgili analizlerinde Marksist fikirleri kullanmışlardır. Ancak Marx'ın kendisi, karmaşık toplumların kökeni hakkında çok az şey söylemektedir. Markist teoriyi takip eden teorisyenlerse bu konu hakkında daha fazla fikir ileri sürmüşlerdir. Marx, eğer bir toplumun teknoloji, ekonomi, çevresel durumu ve bu ekonomik, çevresel etkenlere bağlı olarak insanların kurduğu sosyal ilişkileri incelenirse her şeyin (savaşlar, sosyal sınıflar, yoksulluk, meclisler, din, sanat vb.) açıklanabileceği görüşündedir (Wenke ve Olszewski, 2007: 23-24)[39]. Bu fikirlerin arkeolojik ifadeleri ise kendini, toplumların üretim ve tüketim ortamında kurdukları sosyal ilişkiler bağlamında bulur. Marksist tarihçiler, ilk tarım toplumlarının üretim fazlasıyla başlayan süreci takip eden sınıfsal toplumların oluşmasını ve bu toplumlarda ilkel bir komünizm uygulandığını varsayarlar[40]. Arkeolojik veriler üzerinden toplum yapısını ilk kez tanımlamaya çalışan V. G. Childe'dır. Childe

[35] bkz. Lowie 1946; White 1949; 1959; Braidwood 1957; Herskovist 1952.
[36] bkz. Earle 1977; De Marrais vd. 2004.
[37] bkz. Dunnell 1980; Durham 1990; Friedman ve Rowlands; 1978; Kohl 1981.
[38] bkz. s. 42-49.
[39] Detaylı okuma için bkz. Marx 1932; 1973; 1998; 2003; Marx ve Engels 1970.
[40] bkz. s. 44-46.

(2014: 12), “Toplumların toplumsal evriminin her aşamasında, yaşamlarını biçimlendiren belirli üretim güçlerine dayandığı, fakat bu üretim güçlerinin içinde, zamanı gelince yeni üretim güçlerinin yeni bir toplumsal evrim döneminin ortaya çıkmasını zorlayan çelişkileri taşıdığını” önermiştir. Toplumsal süreçleri anlamada öncelikli olarak ortaya koyduğu “geçim ekonomisi” ve “yerleşiklik” argümanları, Childe’ın konuyu ele alış biçiminde Marksist kimliğini göstermektedir. Çağdaş Marksist yaklaşımlardaysa (Neo-Marksist düşünce) bu varsayımların ve fikirlerin birçoğu tartışmaya açıktır. Sosyal değişimlerin, toplumun ekonomik temellerinden bağımsız düşünülmesi gerektiğini vurgularlar. “Değişimin ana belirteci olarak ideolojileri öne çıkarıp, geçmişe insan merkezli bir bakış yaratmaya çalışırlar” (Wenke ve Olszewski, 2007: 24; Renfrew ve Bahn, 2017: 484-489)[41].

Bir toplum yapısını ekonomik olarak anlamaya çalışırken, öncelikle ele alınan konu sosyal “eşitlik” ve “eşitsizlik” kavramlarıdır[42]. Bu kavramın tek bir form üzerinden tanımlanması mümkün değildir. Başlangıçta değindiğimiz gibi Service’in sosyal tipolojisi de temelde bu ilkelere dayanır. Arkeologlar için eşitsizlik, cinsiyet, yaş, soy gibi genel özellikleri içermeyen bir kavramdır ve siyasi, sosyal, ekonomik argümanlara bağlı farklılıkları ifade eder. “Eşitlik” kavramı, tezatıyla yani “eşitsizlik” kavramıyla birlikte anlam bulur. Sosyal eşitsizlik, kişinin yaşadığı sosyal ortamdaki konumunu etkileyen ilişkilere bağlı olarak belirir ve toplumsal hak ve faydalara ulaşıp ulaşamama durumunu ifade eder[43]. Sosyal eşitsizliğin en temel göstergelerinden biri olarak ekonomik şartlar gösterilir. Kent öncesi toplumların sosyal yapı farklılıklarını, karmaşık toplumları (*complex society*)[44], devlet oluşumunun kökenini anlamaya çalışırken, yakın tarihimizde iktisatçılar, sosyologlar ve antropologlar tarafından kuramsal altlıkları oluşturulan bir takım kaynaklara başvurmanın arkeologlar için kaçınılmaz olduğundan bahsetmiştik[45]. Bu bağlamda öncelikle, prehistorik toplum yapıları incelenirken, fikirleri yaygın biçimde uyarlanan, toplumsal eşitsizlik, liderlik ve politik ekonomi üzerine arkeolojik çalışmalar yapan, toplumsal karmaşıklığın ortaya çıkışını inceleyen Service (1962), Fried (1962), Johnson ve Earle’ün (1987)

[41] bkz. Leone 1995; Matthews vd. 2002.
[42] bkz. Feinman 1995; Hayden 1995; Braun, 2002.
[43] Sosyal eşitsizlik kavramı için bkz. Young, 2001; Braun, 2002.
[44] bkz. Fried, 1967; Sahlins, 2010; Peebles ve Kus, 1977; Halstead, 1989; Earle 2002; Bale 2017.
[45] bkz. Polanyi 1957; Polanyi vd. 1957; Service 1962; Fried 1967; Durkheim 2006; Frangipane 2002.

görüşlerini bir tablo üzerinde özetleyerek, kısaca yer vermeyi faydalı görüyoruz[46] (Tablo 1.2:). Tabloda yer alan toplum tipleri temelde iki üst başlıkta toplanabilmektedir. Her birine ait temel bazı özellikler, ortaklıklar ve farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar eşitlikçi (*egalitarian societies*) ve sınıflı/katmanlı (*stratified societies*) toplumlardır. Service'in en basitten karmaşığa doğru sosyal yapı tipolojisi **band** (takım), **tribe** (boy/klan), **chiefdom** (şeflik/kabile), **state** (devlet) olarak sıralanır. Fried, toplumları **eşitlikçi ve katmanlı** olarak iki ana başlık altında toplar. Johnson ve Earle ise toplumları artan politik ekonomilerine göre **aile, yerel ve bölgesel** düzeyde sınıflandırmıştır[47].

Service'nin Antropolojik Toplum Sınıflandırması[48]

Band, aile bağı ile bir arada duran küçük gruplar, yaşa ve cinsiyete bağlı iş bölümü, toplum yapısını biçimlendirmede baskın olmayan ekonomi (gezgin avcı-toplayıcı) ile tanımlanan sosyal yapı.

Tribe, akrabalık ilişkisinin takip edilebildiği, birden çok çekirdek ailenin uzun süreli bir alanda yerleştikleri ve bu alanı bölüştükleri, sosyal olay ve olguların (ritüel, evlilik, savaş, anlaşma) bireyleri yakınlaştırdığı, çoğunlukla tarımsal ekonomiyle biçimlenen, kişisel onaya dayanan liderliğin görüldüğü, köy benzeri sosyal yapılanma.

Chiefdom, bir toplum içinde ya da farklı bölgelerde yaşayan etkileşim halinde olan toplumlar arasında **uzmanlaşma**, **iş bölümü** ve buna bağlı olarak merkezileşen, üretim fazlasının (**artı ürün**) dağıtımını (**yeniden dağıtım**) üstlenen, kan bağıyla aktarılan kalıcı liderliğin ve denetlemenin görüldüğü, dinsel ayrıcalıklarla ekonomik gücü elinde tutan kişilerin dayanışmasının takip edilebildiği, savunma sistemleri ve anıtsal yapılarla mimaride keskin dönüşümlerin izlenebildiği şeflik, kabile benzeri sosyal yapı.

---

[46] bkz. Wenke ve Olszewski, 2007: 286-289.

[47] Toplum Sınıflandırmaları, Earle 1987a; Flannery, 1994: 104–105; Frangipane, 2002: 19-28; 2007: 151-153; 2010; Fried, 1967; Johnson ve Earle 1987; Renfrew ve Bahn, 2017: 181-183; Service 1962; Wenke ve Olszewski, 2007: 286-289 kaynaklarından derlenmiştir.

[48] Service (1962) "Yeni Evrimci bakış açısına sahiptir. Toplumsal örgütlerin kültürlerarası benzerliklerini ortaya koymayı ve açıklamayı amaçlamıştır. Toplumsal evrimin farklı ekolojik bölgelerden gelen ürünlerin bölüşümünü denetlemek için bir yönetim kurumunun gerekli olduğu ortamlarda yaşanacağını öne sürmüştür. Toplumlar büyüyüp karmaşıklaştıkça eşgüdüm ve yönetim gereksinimlerine cevap olarak yöneticilik de gelişmiştir". bkz. Renfrew ve Bahn, 2013: 277.

Tablo 1.2: E. R. Service, M. H. Fried ve T. Earle- A. Johnson'in Antropolojik Toplum Sınıflandırması[49] .

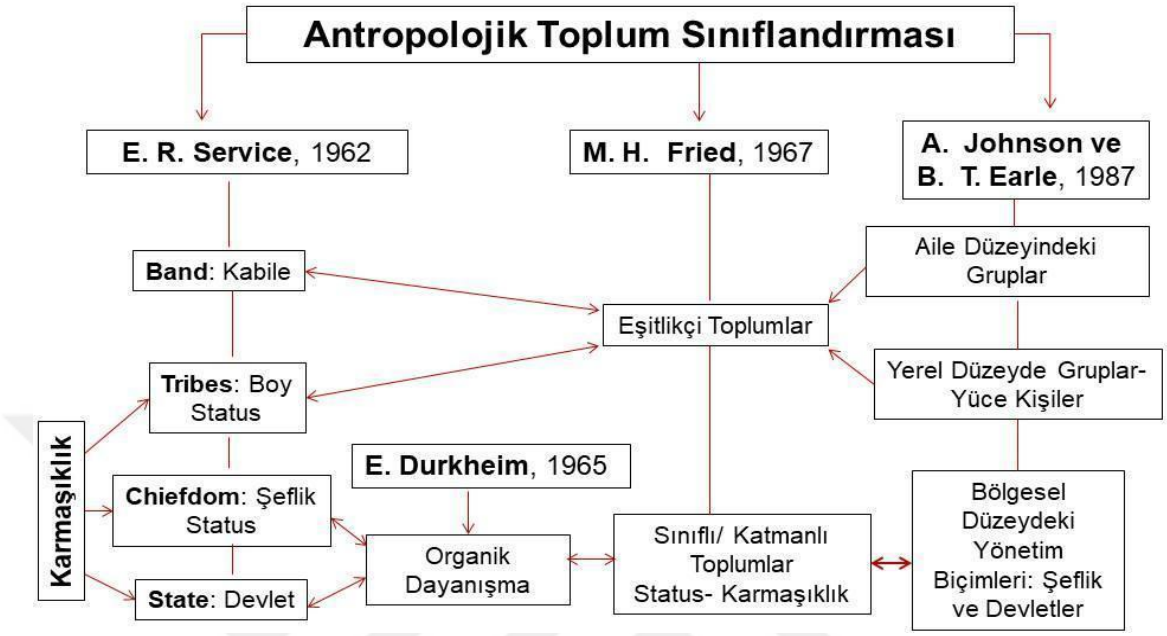

State, Şefliklerin birçok özelliğini taşır. İdari yapılanmanın geniş yetkilerle donandığı, sınıfsal ayrımın net biçimde takip edilebildiği sosyal yapıdır. Bu yapılanma içinde alt sınıf ve üst sınıf, yerleşmedeki fiziksel konumları ve görev tanımlarıyla ayrışır. Alt sınıfı genelde tarımsal faaliyetleri gerçekleştiren bireyler oluşturur. Onların üzerindeyse, uzman zanaatkârlar, din adamları, yöneticiler ve yöneticilerin akrabaları bulunur. En merkezde ise bürokrasiyi işleten memurların yer aldığı yapılanma görülür. Kalabalık bir nüfus barındırır. Tapınakların ve kamu yapılarının yer aldığı bir başkent etrafında toplanan bölgesel merkezler, yerel köyler, belirgin hiyerarşiyi gösteren kent dokularıdır.

Fried'ın Antropolojik Toplum Sınıflandırması[50]

[49] Tablo düzenlemesi için bkz. Dipnot 47.

[50] Fried (1967), **"**Service'in aksine toplumsal yapı vurgusunu, ekolojiden siyasal ilişkilere aktarmıştır. Tarımsal faaliyetler sabit ve güvenilir bir şekilde artı üretim sağlamaya başladıkça, hırslı liderlerin biriken serveti, kendi prestij ve toplumsal konumlarını yükseltmek için bölüştürdüklerini iddia eder. Toprak ve sermaye gibi stratejik kaynakların kontrol edilmesinin toplumsal eşitsizliğin artmasında etken olduğunu, bunun da statü ve siyasi güç peşinde olan liderlerin yönetim altında bulunanları sömürmesine yol açtığını düşünür". bkz. Renfrew ve Bahn, 2013: 277.

Eşitlikçi Toplumlar, Fried'ın bu tanımlaması, Service'in **band** ve **tribe** tanımlamalarına denk düşmektedir. Fried'a göre, eşitlikçi toplumlarda hiyerarşi görülmez. Ona göre, eşitlikçi toplumların karmaşıklık düzeyinin artmasıyla birlikte oluşan katmanlı toplumlarla hiyerarşi başlamıştır. Service ise **tribe** (boy) düzeyindeki toplumlarda da (ekonomik ayrıcalıklar üzerinden tanımlanmayan liderlik), hiyerarşiden bahseder. Service'e göre **tribe**daki lider, tüm bireylerin haklarını gözeten, gücü kendine mal etmeyen bir toplumsal roldedir. Bu bağlamda eşitlikçi bir toplum yapısıdır.

Katmanlı Toplumlar, Ekonomik ilişkilerin belirlediği bir sosyal yapıdır. Toplumsal tabakalanmanın oluşma nedenini, ekonomiyi belirleyen, hammaddelere ayrıcalıklı biçimde ulaşan sınırlı sayıdaki bir grubun (lider, yönetici) varlığına bağlar. Bu grup, malların **yeniden dağıtım** argümanını kullanarak sınıflar arası rekabet ve çatışma ortamının da tetikleyicisidir. Bu model, Service'in **chiefdom** ve **state** tipolojisiyle örtüşür. Her iki görüşte de devletin oluşmasında vazgeçilmez görülen bazı politik ve ekonomik ön koşullar yer alır. Bunlar, artı ürünün yoğunlaşmasından doğan güç (toplumun ortak çıkarı, bu gücü idare eden ve dağıtanların ayrıcalıklı konumu), zanaatta uzmanlaşma (iç piyasada hareketlilik, prestij mallarının önemi) ve buna bağlı olarak ihtiyaç duyulan hammadde kaynaklarına ulaşımdır (bölgeler arası etkileşim, ticaret). Bu tarz bir örgütlenme biçiminde *organik dayanışma*[51] olarak adlandırılan, yönetim kadrolarında bulunan grupların işbirliğinden bahsedilir.

Johnson ve Earle'in Antropolojik Toplum Sınıflandırması[52]

Aile Düzeyindeki Gruplar: Hane tipi üretimin olduğu eşitlikçi gruplardır. Service'in band tipolojisine benzer.

Yerel Düzeyde Gruplar-Yüce Kişiler: Kaynakların sadece akrabalar tarafından sağlandığı, soya dayalı küçük gruplardan oluşur. Hane tipi üretimde yerleşmeler

[51] bkz. Durkheim 1965; 2006.

[52] Johnson ve Earle (1987), "Toplumların devamlı değişim içinde olduklarını savunurlar. Onlara göre toplumlar belirli eşiklerin geçildiği, yani toplumsal uyuşmanın yeni biçimlerinin ortaya çıktığı, kimi özgün noktaların saptanabileceği, büyüklük ve karmaşıklık süreçleri yaşarlar. Toplumsal değişimi, nüfus artışı, gıda üretiminin yoğunlaşması, değiş tokuş, savaş ve iktidar mücadelesi gibi yerel değişkenlere bakarak açıklamaktadırlar. Toplumsal karmaşıklığın ve büyüklüğün her zaman ilerleme kavramıyla ilişkili olmayacağı üzerinde de durmuşlardır". bkz. (Renfrew ve Bahn, 2013: 278).

arası eşitsizlik olabilir. Service'in tribe tipolojisine benzer. Yetkisiz bir otoriteden bahsedilebilir.

Bölgesel Düzeydeki Yönetim Biçimleri-Şeflik ve Devletler: Güç ve otoritenin merkezileştiği sosyal yapılardır. Service'in karmaşıklaşmış chiefdom tipolojisine benzer. Sosyal statü farklılaşır ve kurumsallaşır. Politik ekonomi başlar ve politik ekonomi içinde şef, kamu ekonomisini ve hane halkı ekonomisini kontrol eder.

Yukarıda verdiğimiz antropolojik toplum sınıflandırmaları bağlamında bazı kavramlar üzerinde durmak gerekmektedir. Bunlar, **hane tipi üretim**, **iş bölümü-uzmanlaşma, yeniden dağıtım**dır. Bu kavramlar, neden sonuç ilişkisiyle birbirine bağlıdır. Bunlar, en alt basamakta bulunan toplum yapısından en karmaşığına doğru, belli derecelerde kendini gösterse de tabakalı toplumlarla (*chiefdom, state, katmanlı toplum, bölgesel düzeydeki yönetim biçimleri*) birlikte daha tanımlı hale gelir. Toplum ve ekonomi ilişkisi bağlamında, bu kavramlar üzerine teori üretenler yine antropologlar ve iktisatçılar olmuştur.

1.3.2. Ekonomi

Hane Tipi Üretim

Sahlins, "ilkel" ekonomileri anlamaya yönelik teorilerin yetersizliğine vurgu yaparak bu teorileri eleştirir. Ona göre teoriler yetersizdir, kısmidir diğer bir söylemle üretim, yiyecek ekimiyle sınırlıdır diğer boyutlarıyla ele alınmaz. Ayrıca türev niteliğindedir çünkü mevcut ürün kapasitesiyle beslenebilecek maksimum insan sayısı "ilkel" ekonomileri anlamada bir kriter olarak konulur. Oysaki hesaba katılmayan diğer ekonomik girdilerle daha fazla insan beslenebilir ve daha fazla nüfustan bahsedilebilir (Sahlins, 2010: 50-51). Bu bağlamda "ilkel" toplumlara özgü ekonomik bir model olarak "Hane Tipi Üretim Tarzı"ndan söz eder. **Hane tipi üretim**; az nüfus için, düşük miktarlı üretim biçimi olarak tanımlanmaktadır. Üretimin altyapısal temel örgütlenmesi, hane grupları ve akrabalık ilişkileri çevresinde gerçekleşir (Sahlins, 2010: 103). Bu üretim tarzı, kendi içinde düşük ve yoğun olarak ikiye ayrılır. Rekabetin görülmediği düşük üretim, emek gücünün düşük seviyede kullanılmasına, teknolojik araçların tam kapasitesiyle kullanılmamasına ve doğal kaynakların tam olarak işlenmemesine bağlanır. Ekonominin düşük kapasitede olması, herkesin

ihtiyacının kolaylıkla karşılandığını, aksi takdirde daha yoğun bir ekonominin görüleceğini düşündürür (Sahlins, 2010: 49-102). Yoğun hane tipi üretimdeyse, üretim yoğunluğunun göstergesi olarak ihtiyaç fazlası üretim (artı ürün) gösterilir. Hane halklarının artı ürün üretecek yoğunlukta[53] çalışmasını gerektiren bir toplumsal sistemin varlığına işaret eder (Sahlins, 2010: 104,112). Lider sayısı ve lider girişimciliğinin, şölen, ziyafet gibi uygulamaların, üretimi yoğunlaştırdığı, bu durumun "şeflik" sistemini oluşturduğu öngörülür. Ekonomik yapının siyasallaşması da bu sistem üzerinden gelişir. Yapı siyasallaştıkça, özellikle de yönetici şeflerin elinde merkezileştikçe, hane halkı ekonomisi daha büyük toplumsal amaçlar için seferber edilir. Dolayısıyla şeflik bir akrabalık düzeninin, siyasal açıdan farklılaşması olarak görülür (Sahlins, 2010: 115, 116, 119, 131, 133). Politik bir baskı olmadığı sürece çiftçilerin artı ürün üretmeyecekleri görüşü de yoğun hane tipi üretimin nedenini anlamaya katkı sağlar (Johnson ve Earle 1987).

Düşük üretimde, üretim üreticilerin yararınadır. Yoğun üretimdeyse, üretimin bireysel faydadan çok toplum adına yapılmaya başlandığı gözlemlenir. Bu bağlamda her toplum kendi ekonomik biçimini doğurur. Hane tipi üretimi gerçekleştiren üreticiler (ister düşük, isterse yoğun olsun) kendi dönemlerinin hâkim üretim kurumlarıdır. Bunlar, kendilerine has teknolojileri, iş bölümleri, ekonomik amaçları, farklı mülkiyet anlayışları, üretim birimleri arasında belli toplumsal ilişkileri (değiş-tokuş, mübadele, karşılıklılık) bulunan hane ekonomileridir (Sahlins, 2010: 82-83).

İş Bölümü-Uzmanlaşma

Sanayi devrimiyle birlikte takip edilen ekonomik gelişmeler, endüstriyel üretim ve **iş bölümüyle** ilişkili kuramların oluşmasına da öncülük etmiştir. Bu kuramlar her ne kadar tarihöncesi ekonomileri kapsamasa da genel altlık şu şekildedir. "Ticari alışverişin yaygınlaşması, artması, üretim dallarının gelişip, çeşitlenmesi, daha karmaşık ve farklılaşmış bir iş bölümünü" de beraberinde getirmiştir. Endüstriyel üretkenliği arttırabilmek için yeni araç gereçlerin, makinaların ve en önemlisi sayısı her ne kadar olursa olsun işçiler arasında işi bölüştürmenin kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir (Esin, 1982: 13). İktisat biliminin kurucusu Smith de benzer bir düşünceyle, toplumdaki iş bölümünü piyasaların varlığına, "insanın bir şeyi başka bir şeyle takas, trampa ve mübadele etme eğilimine" bağlar. "İlkel" insanın kazanç

[53] Köylülüğün ekonomik yönü ve üretimin yoğunlaştırılması için bkz. Chayanov 1966; 1991.

sağlamaya yönelik uğraşlarının sonucunda **iş bölümü** ve **uzmanlaşmanın** ortaya çıktığını varsayar. Bir yerde iş bölümünden bahsedebilmek için sermaye birikiminin olması gerektiğini, bu artan birikime göre de iş dağılımının yapılabileceğini belirtir. Bu indirgemeci bakış açısı, sonraki yüzyıllarda (19.-20.yy) da farklı bilim insanları tarafından kabul görmüş ve kullanılmıştır (Esin, 1982: 13; Polanyi, 2016: 86-87). Geleneksel iktisadi düşünceye muhalif iktisat tarihçisi Polanyi (2016: 86-87), Smith'in (2008: 6-8) işbölümü ve uzmanlaşma konusundaki görüşlerine karşı çıkar. İş bölümünün toplum kadar eski bir olgu olduğunu ve bu olgunun cinsiyet, coğrafya ve bireysel donanımın içerdiği farklılıklardan oluştuğunu söyler. Bu bağlamda, yakın tarihimizde nicelik ve nitelik olarak zengin bir repertuvar gösteren değiş tokuş sistemleriyle, iktisat tarihçilerinin ilgi alanlarını sınırladıklarını ve ilkel iktisatı anlamada yeterli çabayı göstermediklerini vurgular (Kottak, 2008: 377-380).

Yeniden Dağıtım

Yeniden dağıtım, Kapitalizm öncesi ekonomilerin niteleyicisi olarak görülür ve karmaşık bir işbölümünü yönlendirmektedir. Yeniden dağıtım ilkesi, "mal ve hizmetlerin belirli bir merkezde toplanıp, oradan topluluğun çeşitli noktalarına dağıldığı durumları belirler. Vergiler ve devlet harcamalarını yönlendiren bu ilkedir, ekonomik planlama faaliyetleri de ekonomiyi bu ilke doğrultusunda yönlendirirler" (Polanyi, 2016: 19, 95). Ekonomik ve sosyal ilişkileri içeren bir kavramdır. Tarımsal ürünlerin ortak yönetildiği eşitlikçi sistemlerde ve artı ürünün belli bir grubun elinde toplandığı tabakalı yapılarda yeniden dağıtımla karşılaşılır. Fakat bu farklı örgütlenmelerde bu kavramın değişik biçimde kullanıldığı görülür. Şöyle ki, eşitlikçi toplumlarda dağıtımı yapanlar ekonomik etkinlik içinde yer almazlar ve ekonomik anlamda ayrıcalıklı konumda değillerdir. Polanyi'nin iktisadi çerçevesi kent öncesi toplumlarda depolamanın ve yeniden dağıtımın ekonomi boyutunu anlamakta yol göstermektedir. Aralarında büyük farklılık olsa da gerek avcı toplayıcı bir toplumda gerekse bir kent toplumunda ekonomik sistem, ekonomi dışı amaçlara göre işler. Özellikle kent öncesi toplumlarda ve birçok etnografik örnekte görüldüğü üzere, İnsanlar bireysel çıkarlarını korumak amacıyla değil, toplum içindeki saygınlığını, sosyal haklarını ve değerlerini korumak için hareket eder. "Maddi zenginliğe ancak bu amaçlara hizmet ettiği için değer verirler". Sosyal saygınlık açısından cömertliğe verilen değer oldukça kıymetlidir. Bu tip toplumlarda yapılan törensel faaliyetler, malların bölüştürülmesi gibi dağıtım ve paylaşım süreçleri bireyler arasındaki

kıskançlık, rekabet gibi nedenleri ortadan kaldırmak için önemsenmektedir. “Kazanç amacının yokluğu, ücret karşılığı çalışma ilkesinin yokluğu, ekonomik amaçlar üzerine kurulu belirgin bir kurumun yokluğundan” bahsettiğimiz bu toplumlarda, üretim ve dağıtım düzeninin yukarıda bahsettiğimiz sosyal nedenlere bağlı olduğu varsayılmaktadır (Polanyi, 2016: 89-90, 94-98; Kottak, 2008: 378).

Artı üründen doğan gücün belli bir merkezde toplandığı yapılanmalarda, üreticinin emeği ve ekonomiye sağladığı katkı bir anlamda yeniden dağıtımla karşılık bulur ve ödüllendirilir. Törenler, kamu binalarının yapılması ve benzeri politik ve dinsel etkinlikler, yeniden dağıtım aktivitesinin toplum adına uygulanma biçimleridir (Frangipane, 2002: 24-25, Earle, 1977: 225-226).

Literatürde bu konuyu ele alan bilim insanlarının ileri sürdükleri varsayımlar, Earle (1977) tarafından sentezlenerek **yeniden dağıtım** tipolojisi hazırlanmıştır. Aşağıdaki tabloda yeniden dağıtımın, toplum tipine bağlı olarak farklı mekanizmalarca nasıl işletildiği şematize edilmiştir. Earle bu mekanizmaları eşitlikçi ve kurumsallaşmış olarak iki ana başlıkta toplamıştır (Tablo 1.3). Bunlar;

Tablo 1.3: T. Earle’in Yeniden Dağıtım Tipolojisi.

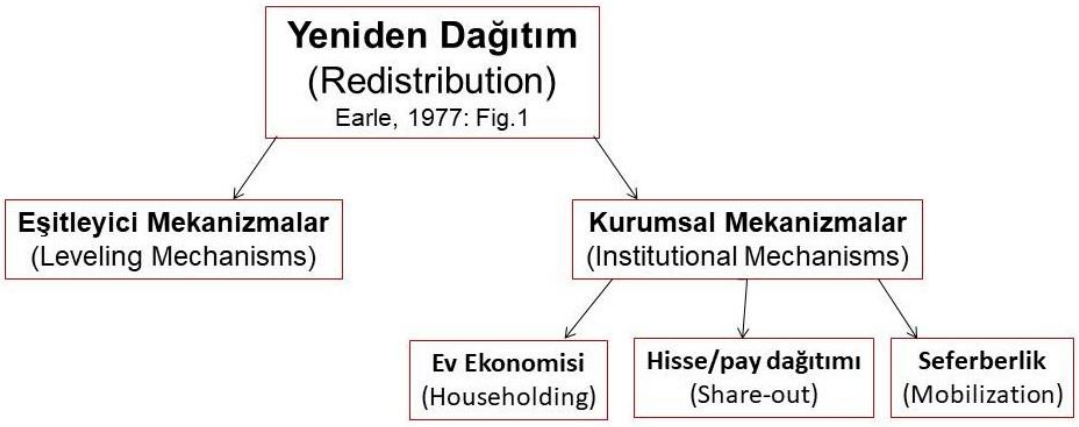

1- Eşitleyici Mekanizmalar (*Leveling Mechanisms*)[54]: Bir bireyin ya da grubun zenginleşmesini önleyen mekanizmalar. Ör: Törensel yükümlülükler, potlaç[55] kademeli olarak artan vergilendirme.

[54] bkz. Nash 1966; Schneider 1974.

2- Kurumsal Mekanizmalar

2a- Ev Ekonomisi (*Householding*)[56]: Üretimde işbölümü, paylaşımda dağıtımda eşit olma durumu. Ör: Hane tipi üretim.

2b- Hisse/Pay Dağıtımı (*Share-out*): Üretilen malların üreticilere ve hak sahiplerine, kar amacı gütmeyen bir mekanizma tarafından bölüştürülmesi. Başka bir aracı olmadan, üretimi yapanların dayanışmasıdır. Birleşik emekle üretilen malların katılımcılara ya da üreticilere (üretim faktörlerinin sahiplerine) bölüştürülmesi. Ör.: Ortak yapılan bir avdan elde edilen etin grup lideri tarafından dağıtımı.

2c- Seferberlik (*Mobilization*)[57]: Üretim süreçlerine katkısı olmayan bir gruba fayda sağlamak için mal ve hizmeti çeşitli yollardan güçlendirmek, çoğaltmak. Ör.: Haraç toplamak, vergilendirme, yol yapımında mahkumların çalıştırılması gibi yollardan yaratılan maddi katkının başka bir gruba aktarılması, örneğin köylünün derebeyine zorunlu hizmeti, ücretsiz çalıştırma.

Buraya kadar tarihöncesi toplumları ekonomi bağlamında anlamaya yönelik kuramsal çerçeve çizilmiştir. Bu kuramsal altlık, ürün depolama, artı ürün, ekonomik gücün bir iktidar kaynağı olarak ideolojik kullanımı, ekonomik güçle bağlantılı statü ve bunun mimari olarak yansıması ve karmaşık toplumlarda ekonominin rolü gibi ileride tartışacağımız konularda da yol gösterici olacaktır.

---

[55] Potlaç (Potlak): "Aile içinde babanın oğluna yapacağı bağışlar için düzenlenen bir tören olabileceği gibi, köy içinde bir grubun diğer ailelere verdiği bir şölen ya da bir köyün öteki köy onuruna düzenlediği bir tören olabilir. Potlaç'a davet edilen kişi büyük onur kazanır. Ancak Potlaç'a katılan her konuk, çağrıldığı her Potlaç için kendisi de Potlaç vermek zorundadır. Bu karşılığı göstermemek onur kırıcı bir davranış olarak görülür. Potlaç'a karşılık veremeyenlerin onurlarını kurtarmak için intihar ettikleri bilinir. Potlaç'ta bir rekabet ortamı vardır, kim daha çok dağıtırsa o kadar onurlanır. Bazı törenlerin sonunda eşyaların, kalan yiyeceklerin evlerin yakılıp yıkıldığı bilinir, öyle ki tören sonunda bazı ailelerin ya da köylerin fakir düştüğü tespit edilmiştir. Bu tören ve sonunda oluşan davranışların ekonomik anlamıysa şöyle özetlenmektedir. 1- Sadece bir köyde değil, o köyün etkileşim içinde olduğu bütün bölgede üretimi bir yarışma havasına sokmak. 2- Üretimin yetersiz, kararsız ve dengesiz olduğu dönemlerde, bölge içinde yeniden ve zorunlu bir dağıtım yapmak. 3- Teknoloji ve nüfus arasındaki dengeli ilişkiyi kurmak. Dolayısıyla Potlaç, aynı zaman dilimi içinde yaşayan varlık içindeki bir ailenin ya da köyün, ekonomik olarak zayıflamış komşularına karşı sosyal ve ekonomik bir yatırımı olarak görülmektedir" (Güvenç, 1994: 210-211). Ayrıca bkz. Benedict, 1934: 190; Kottak, 2008: 382-385; Doğan 2008; 79-81; Harris 2017:119-142.

[56] bkz. Sahlins 2010.

[57] bkz. Smelser 1959.

1.3.2.1. Ekonominin Bir Güç Olarak Kullanımı

Sosyal ilişkileri geçmişten günümüze kadar ekonomik, askeri ve ideolojik iktidar türleri yönetir. “Ekonomi üzerindeki kontrol, insanların yaşamı üzerinde kurulan doğrudan ve maddi bir iktidardır”. Bir toplumun geçim ekonomisini, yani çevreye nasıl uyum sağladıklarını ve yaşamlarını nasıl kazandıklarını anlamak ekonomik kontrolün nasıl biçimlendiğini anlamamızı da sağlar (Earle, 2013: 85, 86). Bu bölümde ele alacağımız, üretim, artı ürün, iktidar, askeri güç, ideoloji, sembolik kapital ve karmaşık toplum kavramlarının neden sonuç ilişkisi, ekonomik antropoloji alanında yapılan çalışmalardan edinilen deneyimlerle tanımlanmaya çalışılmıştır. Özellikle yukarıdaki kavramların tarihöncesi toplum örgütlenmelerine nasıl etki edebileceklerini anlamaya çalışırken antropologların ve etnologların alan çalışmaları yol gösterici olmaktadır.

Düşük Üretim, Şef ve Yeniden Dağıtım İlişkisi

Hane Tipi Üretimde de değindiğimiz üzere[58] düşük üretim kendine yeter bir ekonomiye işaret eder. Etnoğrafik örnekler, kendine yeter ekonomilerdeki üretim biçiminin, ihtiyaç fazlasından kaçınılan, bilinçli tercihler olduğunu gösterir. Düşük üretimde bireyler, üretim işlerine sadece temel ihtiyaçlarını gidermek için katılırlar. Gerek zamanlarını gerekse enerjilerini, daha fazla harcayarak artı bir ürün elde etme çabasına girmezler. Bu denklemi tersten okuyacak olursak, “insanlar temel ihtiyaçlarını karşılamanın dışında neden enerji ve zaman harcasınlar?” sorusu aklımıza gelebilir. Bu sorunun cevabı, insanların mecbur bırakıldıkları takdirde, fazla üretim için enerji harcayacaklarıdır. Başka bir söylemle, hiçbir konuda zorlamanın olmadığı bir yaşam biçiminde, yaşamsal ihtiyaçlar karşılandıktan sonra, böyle bir toplumun üyelerinin, dinlenme, oyun, savaş ya da şenliklere ayrılabilecek zamanlarını, daha fazla üretmeye yönelik bir çalışmaya ayırmaları beklenmemelidir. Bunları söylerken şunu da özellikle belirtmek gerekir. İlkel toplumlar yaşamları için gerekli olan gıda vb. ürünleri kısa sürede temin ederken, şenlikler için duyulan gıda ihtiyacının temini de bu çalışma süresine dâhildir. Böylece “fazladan çalışma olmaksızın elde edilen bir artı üründen” bahsetmek mümkündür. Bu ürün fazlası “tamamen siyasal amaçlarla, şenliklerde, davetlerde, yabancıların ziyaretleri sırasında” tüketilmek için kendi istekleriyle gerçekleştirilen bir çalışmanın ürünüdür.

[58] bkz. s. 29-30.

Bu türden örneklerde ihtiyaç fazlasını üretmeye yönelik herhangi bir zorlamadan bahsedilemez (Clastres, 2016: 179, 175-200).

Bir toplumda üretim biçiminin düşük ya da yoğun olmasına göre şeflik sistemi biçimlenebilir. Bir şefin varlığı her zaman için katı bir iktidar argümanını çağrıştırmak zorunda değildir. Bu bağlamda, tarihöncesinin karmaşık sosyo ekonomik ve sosyo politik yapılarını tanımlamaya çalışırken sıklıkla kullandığımız elit, yönetici sınıf, lider, statü vb kavramları daha iyi anlayabilmek için, çoğu zaman birbirine karıştırılan otorite, iktidar ve kontrol kavramları üzerinde durmayı gerekli buluyoruz. "Liderlik etme hakkı ve sorumluluğu" olarak tanımlanan otorite, yeteneği ve konumu, aile soyuna dayanılarak onaylanan bir kişiye, zorlama olmadan gönüllü olarak bağlanmayı gerektirir. Genellikle, bu liderlerin bir toplumun düzgün biçimde işlemesini sağladığı düşünülür. İktidar**,** "bir liderin diğer insanlar üzerindeki hâkimiyeti ile ölçülür. Sıradan insanların iktidara itaat etmesi isteğe bağlı değildir". Dolayısıyla iktidar, insanlar arasındaki eşitsiz ilişkinin göstergesidir. "Toplumsal organizasyon, ekonomi, askeri güç, ideoloji ve enformasyon" iktidarı kuran araçlardır. Kontrol, iktidarı kuran bu araçlara erişimi kısıtlayabilen, bir iktidarın etkin olması için bu araçların tekelleşmesini gerektiren bir mekanizmadır (Earle, 2013: 13-17). Dolayısıyla otorite olan bir yerde her zaman için iktidardan bahsetmek doğru olmayacaktır.

Avcı toplayıcı ya da hane tipi düşük üretim yapan toplumlarda, otorite (şeflik) kavramı burjuva toplumlardaki gibi tekelciliğe dayanmamaktadır. Çünkü bu tip toplumsal örgütlenmelerde şef havuz niteliği taşımaktadır. Şefin mülkiyetinde ürünün sahibi herkes, burjuva mülkiyetinde ise ürünün sahibi de üretim araçları da burjuvaya aittir. Bu tip toplumlarda, şefin havuz görevi üstlenip, bireyin ekonomik katkısına bakılmaksızın dağıtım yapması beklenir (Sahlins, 2010: 97, 99, 185). Avcı toplayıcı toplumların eşitlikçi yapılarının bu argümana dayandığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Eşitlikçi yapının gayet yüksek bir bilinçle korunduğu durumlar, etnografik örneklerle kayıt altına alınmıştır. Bu tip toplumlarda şeflerin ilkel bir bürokrasi kurma eğilimleri genellikle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Clastres, 2016: 191-194).

Yoğun Üretim, Şef ve Yeniden Dağıtım İlişkisi

Bir toplumda otoritenin olmayışı (lider, şef vb.) geçim kaynaklarının düşük seviyede kullanılmasıyla açıklanmaya çalışılır. Bu anlamda yoğun hane tipi üretimin olduğu "ilkel" toplumlarda iktidar, üretime bağlı olarak varlık gösterir. Otoritenin varlığı zenginlik, olmayışı ise yoksulluk göstergesi olarak kabul edilir (Sahlins, 2010: 132-131). Şeflik düzeyindeki toplumlarda, gelişen sosyal karmaşıklığın nedeni genellikle hiyerarşik düzende aranır. Elit olarak nitelenen yönetici sınıfın gücü, artı ürünün kontrolünü elinde tutması ve bunun dağıtımını sağlamasıyla ilişkilidir (Fried, 1967: 116-18) [59].

Service, şeflikleri (chiefdom) yeniden bölüşümcü toplumlar olarak ifade eder. "Nüfusun artması ve insanların yerleşik hayata geçip daha küçük toprakların sınırları içinde yaşamak zorunda kalmasıyla birlikte, kaynaklar bakımından yerel farklılıklar, yerel bakımdan verimli geçim ve farklı uzmanlıklar ortaya çıkmıştır. Çevresel açıdan derme çatma bölgelerdeki topluluklar genelleşmiş, kendine yeter ekonomilerden, uzmanlaşmış, bölgesel olarak entegre olmuş ekonomilere dönüşmüşlerdir". Bu ekonomiler, farklı bölgelerden ve farklı uzmanlıklardan gelen ürünlerin dağıtımını (yeniden dağıtım) koordine etmek için şeflere ihtiyaç duymuştur (Earle, 2013: 86-87).

Seçkinler, toplumların ekonomik yaşamında etkin rol alabilecekleri kritik noktalara yerleştikten sonra, toplumun diğer sosyal kontrol araçlarına yönelebilirler. Bu kontrolü, zanaatkârlara, din adamlarına ve askerlere artı üründen paylarını dağıtmakla ellerinde tutarlar. Aynı zamanda törensel aktivitelerde zenginlik ve güçlerinin bir yansıması olarak ne kadar ürün dağıtırlarsa o kadar kutsanırlar. Çünkü cömertlik zenginlere ait bir sorumluluk olarak algılanır (Fried, 1967: 116-18; Earle, 1997: 203, 211, Sahlins, 2010: 131, 132, 208, 246).[60] Dolayısıyla, ekonomi, otoritenin sosyal ilişkilerinden bağımsız düşünülemez (Wesson, 1999: 145-145). Kaynakların kontrol altında tutulmasının sadece toplumsal bir çıkar olarak düşünülmemesi gerekir, böylelikle şef bir anlamda statüsünü de garanti altına alır.

[59] bkz. Sahlins 1958; Service 1962; 1975.
[60] bkz. Hayden 1995.

Yeniden dağıtımın kültürler arası önemi başta sorgulansa da[61], şefin artı ürünün idaresinden ve dağıtımından direk sorumlu olduğunu kanıtlayan birçok örnek bulunmaktadır[62]. Sadece artı ürünü elinde tutmak ve dağıtmak değil, toplumsal birikimin güçlendirilmesi bakımından şeflere yeni sorumluluklar da yüklenmiş olur (Earle, 1977: 216). Bu sorumlulukların yerine getirilmesi, toplumla şef arasındaki güven ilişkisini kurar ve şefe ekonomiden kaynaklı bir otorite kazandırır. Bu statü toplum yararına kullanılabilirken, şef tarafından manipüle de edilebilir. Bir başka söylemle ekonomik kontrolden kaynaklı toplumsal iktidar şefin elinde olur. Bu iktidarın sürdürülebilir olması ve gücün ede tutulabilmesi için geçim ekonomisinden elde edilen ürün fazlasının arttırılması gerekir. Bunun için de tarımsal faaliyetleri geliştirmeye yönelik bir takım stratejiler geliştirilir. Bunlar, üretken ve sürdürülebilir bir tarım için toprağı ve suyu korumak, tarım tesislerini inşa etmek (kanal vb), iş gücünü canlı tutmak gibi stratejilerdir (Earle, 2013: 87).

Tarımsal işlerin, toprak mülkiyeti ve politik hâkimiyete nasıl dönüştüğü en çok sulama sistemleri alanında (dolayısıyla verim arttırma çabalarıyla) incelenmiştir. Childe (2014: 70), "sulama sistemlerinin kurulması ve bakımı toplumsal görevdir, suyun kontrolü doğaüstü yaptırımların yerini alacak etkili bir gücü toplumun eline verir" der. Buna alternatif olarak Wittfogel'in hidrolik devlet teorisi[63] de ekonomik iktidarın kazanılmasında şeflerin rolüne dikkat çeker. Bu teoriye göre, sulama teknolojisi kuru bir çevrede daha fazla arazinin ekilip biçilebilmesini sağlayan ve kuraklıktan kaynaklanan ürün kaybı riskini azaltan büyük bir ilerlemedir ve bu teknolojiyi kullanabilmek için işbölümü gerekir. Bu sürecin sağlıklı işlemesi için pek çok aşamada bu işleri koordineli biçimde işletecek yöneticilere ihtiyaç vardır. Bu bağlamda şeften (ya da derebeyi, kral vb); "barajlar, sulama teknolojisi ve teraslardan oluşan geniş bir ağın inşası, suyun eşit olarak dağıtımının yönetilmesi, sel gibi doğal bir afetin ardından sistemin yeniden inşası, suyun dağılımından ve emek gücü katkısından kaynaklanan çekişmelerin çözüme bağlanması" gibi sorumlulukların yerine getirilmesi beklenir (Earle, 2013: 87).

Şefler tarih boyunca ekonomik, askeri ve ideolojik argümanları iktidarlarını ayakta tutmak için kullanmışlardır. Bunların içinde ekonomik güç en kolay kontrol edilenidir. Ekonomi doğası gereği, hem maddi hem de kıymetli olan şeylerle tanımlanır.

[61] bkz. Earle 1987b.
[62] bkz. Blitz 1993; Ingold 1983; Testart vd. 1982.
[63] Wittfogel'in hidrolik devlet kuramı için bkz: Redman 1978.

İnsanlar bu maddi ve kıymetli olan ekonomik girdilerin üretimi için çaba harcarlar. Ortaya çıkan meta aktarılmak ve başka mallarla dönüştürülmek üzere bir yerde biriktirilir. Bu birikim, korunması, savunulması gereken bir değere dönüşür (Earle, 2013: 219, 230). Dolayısıyla şeflik düzeyindeki "politik ekonomiler doğası gereği büyüme eğilimlidir". Büyümenin sağlanabilmesi için gerek alt yapının gerek iş gücünün ve artı üründeki niceliğin arttırılması gerekir. Bu süreç sağlıklı işlediği takdirde politik bir araç olarak artı ürünün, askeri ve ideolojik gücü geliştirmek ve denetim altında tutmak için kullanıldığı görülür. Bu bağlamda artı ürünün kaynak olarak kullanımı, ideolojilerin yayılmasında ve bireyler üzerinde etkin olmasında görevlendirilen din adamlarına, ruhban sınıfı üyelerine, askeri gücün etkili olmasında rol alan savaşçılara, komutanlara, uzmanlaşmış zanaat sınıfındaki bireylere ve şefin kendisine pay edilerek sağlanır. Tapınak anıtlarının yapımında, törenlere ev sahipliği yapılmasında, törenlerin gösterişli ekipmanlarının oluşturulmasında da artı ürüne ihtiyaç vardır (Earle, 2013: 230, 232, 233, 235).

Dinsel, siyasi ve ekonomik alanların iç içe geçtiği toplumsal örgütlenmelerde şefler bütün hanelerin ayakta kalabilmesi için üretimi yoğunlaştıran bir rol üstlenirler. Şeflik, akrabalığın yüksek bir biçimi, dolayısıyla karşılıklılık ve cömertliğin sembolü olarak algılanır. Şef de bu bilinçle ne kadar çok dağıtırsa o kadar çok siyasi enerji toplayacağını bilir. Veren ile alanın ekonomik ilişkisi, iktidar ile destekleyenlerinin siyasi ilişkisine dönüşür. Bu anlamda siyasi güç, üretime yönelik bir itici mekanizmaya dönüşerek, üretimi teşvik eder. Fakat elindeki her şeyi dağıtmaya yönelik bir şeflik sisteminin "güç fonunun" zayıflayacağı da düşünülür. Çünkü teknik olarak her an değişebilecek koşullara ve kısıtlı sayıda insanın sağladığı emeğe dayalı bir fon vardır. Ayrıca liderin, elindeki fonu dağıtım alanı genişledikçe, siyasi etkinlik alanının daralacağı da göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, sürdürülebilir bir otorite için üretimi yoğunlaştırmak tedbir olarak düşünülebilir ancak şeflik sistemi içinde ekonomik bir girdi olarak haracın olduğu yapılanmaların varlığını da unutmamak gerekir (Sahlins, 2010: 103, 133, 134, 135, 138, 139).

1.3.2.2. Askeri Güç, Sembolik Kapital, İdeoloji ve Ekonomi ilişkisi

Earle (2013: 14), karmaşık insan toplumlarının güçlü kurumlar ile ortaya çıktığı görüşündedir. Bu kurumsallaşma askeri alanda, inanç sistemlerinde ve ticarette (prestij mallarının kullanımı) gerek mimari açıdan fiziki olarak (savunma sistemleri, anıtsal yapılar vb) gerekse sosyal yaşamda bir kimlik belirleyicisi (aidiyet duygusu, statü vb.) olarak kendini gösterir.

Askeri güç, karmaşık yapılı şeflik ve devlet gibi geniş çaplı politik kurumların kurulması ve sürdürülmesinde olasılıkla temel öğedir. Hiyerarşik kuralların işlemesi için kullanılabilecek önemli bir araçtır. Otoriteye direnen kişilerin bu güç tarafından etkisiz hale getirildiği bilinir. "Şefliklerde savaşlar, bir politik ekonominin üzerine inşa edildiği ürün ve serveti zorla kontrol altına alma girişimidir. Bu yüzden iktidarın diğer kaynaklarına, yani bir toplumun ekonomi ve ideolojisine sıkıca bağlıdır" (Earle, 2013: 127, 133). Daha önce değindiğimiz üzere[64], ideolojik ya da zorunlu bir neden olmadıkça, hiçbir tarımcı "yaşamın zorunlu gereksinimleri için gerekli olandan fazla üretmek" gibi bir kaygı taşımaz, görüşü de bu durumu destekler niteliktedir (Sahlins, 2010: 135)[65].

Fransız sosyal bilimci Pierre Bourdieu'nun (1983: 183), insanların günlük davranışlarını ve toplumsal ilişkilerini açıklamak için geliştirdiği kavram "Sembolik Kapital" (Sosyal Kapital), toplumun biriktirilmiş tarihi olarak tanımlanır. Bourdieu (1977: 179-180), insanların davranış ve ilişkilerini genel olarak maddi-manevi, ekonomik-kültürel olarak gruplandırır. İkinci sıradakiler (manevi ve kültürel) genellikle ekonomik ve maddî çıkarla ilişkisi olmayan kazanımlar olarak nitelenir. Oysaki bu ilişki ve değerlere yakından bakılınca, bunların da ekonomik olarak işleyebildikleri görülür. Bourdieu, bu görüşe kilise teşkilatının örgütlenmiş davranışlarından ve pre-kapitalist toplumlarda sosyal yaşamın vazgeçilmezi olan iyi niyet ve yardıma dayalı ekonomileri inceleyerek varmıştır (Yarcı, 2011: 126, 131, 132). Kısaca, herhangi bir toplumda tarihi, manevi, kültürel değerler ve semboller, o toplumdaki kişiler ve gruplar tarafından ekonomik, siyasal güç ve çıkar elde etmek için çok rahat bir şekilde kullanılabilirler. Hayden (1995: 69), zenginliğin etkili

[64] bkz. s. 14-15.
[65] bkz. Johnson ve Earle 1987.

olabilmesi için, elde tutulması tek başına bir işe yaramaz der. Bu zenginliği toplumsal ittifakları sağlamlaştırmak ve sembolik sermaye yaratmak için hediye verme ve rekabet şölenine dönüştürerek sosyal stratejilerin geliştirilebileceğini vurgular, dolayısıyla Bourdieu'nun "sembolik kapital" kavramını düşünsel olarak destekler. Aynı zamanda Hayden'in gücü elinde tutan gizli toplumlar vurgusu da sembolik kapitalle doğrudan ilişkilendirilebilir (Hayden, 2017: 28)[66].

Sembolik kapital, kişinin şeref ve prestijinin geliştirilmesi için kaynakları ve toplumsal ilişkileri manipüle etme yeteneğinden kaynaklanan kültürel bir değerdir (Bourdieu, 1977: 179). Sembolik kapitalin yanı sıra prestij mallar ekonomisi de toplumda ayrıcalıklı bir sınıfın varlığına işaret eder. Sosyopolitik karmaşıklığın gelişimiyle ilgili son zamanlardaki araştırmalar prestijli mal ekonomilerinin kontrolünde elit rolüne odaklanmıştır. Şöyle ki, prestij mal ekonomileri, seçkin politik gücün yalnızca dış ticaret yoluyla elde ettiği kaynakların kontrolüyle ilerletilmiştir (Frankenstein ve Rowlands, 1978: 76). Prestij malları değerli sayılır çünkü dünyevi otoriteyi sembolize ederek, toplum bireylerinin gözünde bilinmeyen bir dünyanın temsiline dönüşürler[67]. Elit tabaka tarafından bir çıkar elde etme aracına dönüşen prestij malları, bu sosyal tabakanın varlığını destekleyen ideolojilerin vazgeçilmez unsuru olur. Genelde depolanmayan ve hediye edilen bu mallar sosyal birliktelikler kurmak için (sosyal ittifak) dağıtılır. Böylece prestij mal sistemleri, sosyal ağlar üzerinden sembolik bir sermayeye dönüşür. Sembolik sermaye potansiyelinin artması, maddi kaynaklar üzerinden büyük yatırımlar yapılmasına bağlıdır. Bu yatırım sonucu elde edilen birikim materyalden çok, onur, statü, prestij olur (Stein, 1994: 40; Wesson, 1999: 148; Bourdieu, 1977: 179). Dolayısıyla, sembolik sermaye elde etmek için rekabet halinde olan grupların, ürün depolama alanları üzerindeki kontrollerini arttıracakları da gözardı edilmemelidir (Hayden, 1995: 73-74).

Sembolik kapital, ideolojilerin aktarılması ve yaygınlaştırılmasında kullanılan önemli araçlardandır. Bir iktidar kaynağı olarak ideolojiler, bazı sosyokültürel durumlarda toplum bireyleri üzerinde baskı kurma argümanına da dönüşebilir. "İdeolojiler belirli toplumsal kesimler ile ilişkilendirilen dünya görüşleridir ve içinde fikir, inanç, değer, doğru, yalan, doktrin ve dogma barındırır. Bir dünya görüşü olarak ideoloji, neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair bir hüküm ortaya koyar. Genel olarak bir ideoloji

[66] bkz. s. 12.
[67] bkz. Helms 1993; Knight 1990.

politik, ahlaki ve dini bir düzenin ilkeleri üzerine kuruludur" (Thompson, 1990: 56-57; Earle, 2013:1 67-168; Eric 1999).

İdeolojilerin maddileşmesi, "fikirlerin, değerlerin, hikâyelerin, mitlerin ve buna benzer şeylerin, törensel etkinlik, sembolik obje, abide ve yazı biçimini alabilen birer fiziksel gerçekliğe dönüşmesidir". Maddileşme, kültürün bir ideoloji olarak yaratılmasında ve farklı amaçlar için yönlendirilmesinde (manipüle edilmesinde), toplum bireyleri arasında ortak paylaşılmış bir deneyimde kendini gösterebilir. Aynı zamanda, iktidar kurumlarının güçlenmesine temel sağlayan toplumsal bir realite olarak da karşımıza çıkabilir. Bireylerin kendilerini esaret altına alacak fikirleri özgürce benimsemeleri akla yatkın gelmez. Bu noktada ideolojileri stratejik bir araç olarak kullanan gücün, bu gücü sürdürülebilir kılması için, onu ayakta tutacak potansiyel grubu (toplumun belli bir kesimi olabilir) yanına çekmesi beklenir. Bunu yapabilmek için de bu potansiyel grubun ideolojisini maddeleştirmek en etkili yoldur. Bu da üç yolla gerçekleştirilir (Earle, 2013: 176-183).

1- **Kamusal Törensel Etkinlikler[68]:** Maddileşmiş ideolojinin en basit ve sade biçimidir (ritüeller, törenler, ziyafetler). İnsan kültür tarihi boyunca vardır. Bu aktiviteler için lidere ihtiyaç duyulur. Çünkü lider, diğer bireylerin ulaşamayacağı kapasitede yemek, alt yapı için ihtiyaç duyulan her şeyi temin edebilecek güçtedir ve bu gücü göstermenin en iyi yolu bu tarz etkinliklerdir. Şu da unutulmamalıdır ki, bu tarz aktiviteler gerçekleştirildiğinde, bir sonraki nesile aktarılamaz ve çabuk unutulur. Dolayısıyla tekrarı beklenir, bu da liderin yeni sermaye harcamalarına ihtiyacı olduğunu gösterir (Earle, 2013: 178).

2- **Sembolik Objeler:** Tören ekipmanları, ritüel kıyafetleri, kamusal gösteriş ikonları gibi sembolik objeler, bir mesajı aynı ayda kalabalık bir kitleye en etkin iletme yöntemidir[69] (Earle, 2013: 179).

3- **Kültürel Peyzaj[70]:** Kamusal anıtlar, savunma sistemleri, törensel ve politik yapılar bu grubun içindedir. Bu unsurlar, bir iktidar ve servet mesajı taşırlar. Anıtsal yapılar ayrıca geçmişle açık bir sürekliliği tanımlayarak, ortak belleği canlı tutmanın aracısı olarak nitelenebilir (Knapp, 1988: 134; Earle, 2013: 181).

[68] bkz. Geertz 1980.
[69] bkz. Geertz 1973; Oates, 1978.
[70] bkz. Thomas 1991; Trigger 1990; Earle 1991.

1.4. Karmaşık Toplumlar

Neolitikten itibaren merkezi yönetim ve kentlerin ortaya çıkmasına kadar uzanan süreçte, toplumlardaki sosyal ve ideolojik değişimlerin/dönüşümlerin niteliği bilim insanlarının üzerinde sıkça tartıştıkları konular arasında yer almaktadır. "İtici güçler" "mekanizmalar"[71] gibi çeşitli etkenlerle ortaya çıkan karmaşık-sınıflı toplumlar, merkezi bir yönetimi ve kentleri meydana getiren sürecin ana unsuru olarak görülmektedir[72]. Özellikle sulu tarım, hayvancılık ve ticareti de kapsayan "ikincil ürünler devrimi"[73], sınıflaşmayı doğuran ilk adımlar olarak nitelenmiştir (Çaylı ve Demirtaş, 2016: 123). Childe (2014: 12,13; 85), Neolitik süreçte kendine yeter bir artı ürünle genişleyemeyen toplumların, sonraki dönemlerde büyük ve güvenilir artı ürünle büyüyen yeni ekonomik yapılanmalara doğru evrildiği görüşündedir. Buna ek olarak, Neolitik ekonominin özünde olan gerekli artı ürün üretme olanağının, deneyimlenmiş bir bilgi ve tecrübe olarak Kalkolitik'e aktarıldığını söyler[74].

Neolitik dönemde Mezopotamya'da başlayan "karma ekonomik sistem"lerle[75] birlikte gelişen, buna bağlı olarak "ekonomik çıkar bölgelerinin oluşmaya başladığı, tarımcı köy topluluklarının kentleşme süreci" olarak tanımlanan Kalkolitik Dönem, aynı zamanda kent ve devlet ekonomisinin tohumlarının atıldığı, yönetici sınıfın ve bürokrasinin ortaya çıktığı, organize ticaretin ve olasılıkla "organize kavga" olarak nitelendirilebilecek savaşların ortaya çıktığı bir dönemdir (Özdoğan, 2002: 108-109; Frangipane, 2002: 14; Harmankaya vd. 1998). Güvercinkayası bağlamında, yukarıda bahsettiğimiz güç kavramının artı ürünle birlikte gelişen bir olgu olduğu, aynı zamanda gücü elinde tutan yönetici bir sınıfın siyasi olmasa da ekonomik argümanlarla doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıktığı kanısındayız. Bu açıdan bakıldığında Orta Kalkolitik Güvercinkayası'nda oluşması muhtemel bir hiyerarşik düzenin ve karmaşık bir yapılanmanın akla uzak gelmediğini düşünmekteyiz. Bu nedenle arkeoloji literatüründe "*complex society*" olarak tanımlanan konuya bu bölümde yer verilmiş ve Güvercinkayası yerleşmesinin konu bağlamında nasıl değerlendirilebileceği tartışılmıştır.

[71] bkz. Carneiro 1970; Wright 1970.
[72] bkz. Flannery 1972b; Tainter 1996; Trigger 2003; Wenke ve Olszewski 2007.
[73] bkz. Sherratt 1997.
[74] bkz. Childe 1951; 2010.
[75] Karma Ekonomik Sistem: Avcı toplayıcı ekonomiyle, üretici ekonominin birlikte sürdürüldüğü bir düzen (Childe, 2014: 69).

1.4.1. Karmaşık Toplum Kavramı Nedir, Ne Değildir?

"Karmaşık toplum" kavramından ne anlamamız ya da anlamamamız gerektiğine dair argümanları sunmadan önce, karmaşık tanımını yapmamız kaçınılmazdır. Karmaşık[76], içinde aynı cinsten birçok öğe bulunan, birbirine az çok aykırı birçok şeyden oluşan, bir değeri ya da olguyu tanımlayan bir kavramdır. Konu arkeolojik açıdan ele alındığında Tainter (1995) karmaşıklığı, toplumun büyüklüğü, bölümlerinin sayısı ve özellikleri, uzmanlaşmış toplumsal rollerin çeşitliliği ve bunları uyumlu ve işler bir bütün halinde bir arada tutacak mekanizmanın varlığıyla tanımlar. Aynı zamanda sosyal kültürel karmaşıklığı tanımlarken bazı asal değişkenler kullanır. Bir yerleşmenin ya da bir uygarlığın oluşumunda, hangi öğelerin etken olduğu, bu öğelerin karmaşık bir toplumu tanımlamada yeterli olup olmadıkları ve konunun nasıl ele alınması gerektiği bu veriler bağlamında irdelenmelidir.

Nedir bu veriler, kanıtlar ve öğeler?[77]:

- Yerleşik Hayat, Yer Seçimi: Yaşam alanının sınırlarını belirleme, uzun süreli yerleşim
- Toprağın (tarım) ve suyun kontrol altına alınması: Sürdürülebilir geçim ekonomisi, artı ürün
- Bir Merkezden Yönetilme, Otorite: kabile, beylik, köy, kasaba, kent, devlet
- İdeoloji, İnanç: Milli birlik anlayışı, öteki kavramı.
- İş Bölümü, Uzmanlaşma, Hiyerarşi: Üretim, yönetim, denetleme, dağıtım, organizasyon
- Ortak şeylerin kurumsallaşması ve yönetilmesi (kamu malı)
- Prestij Unsurları: Anıtsal mimari; fonksiyonundan çok, az bulunmasıyla tanımlanan kıymetli mallar.
- Nüfus
- Savunma Sistemi ve Askeri Yapılanma: Korunmaya değer bir olgu veya olgular bütününün varlığı.
- Ticaret: İçe kapalı olmayan bir ekonomi, kültürel etkileşime açık
- Bilim ve Teknoloji: Fikir, bilgi, mal üretimi ve aktarımı

[76] www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a2552500c0827.31878654

[77] Burada adı geçen öğeler kesin kriterler olarak değerlendirilmemelidir. Belli bir çerçeve içinde konuyu ele almak üzere sayıca sınırlandırılmıştır.

Tainter (1996: 173-174), karmaşıklığı ölçülebilir bir nicelik olarak tanımlamakta ve sosyo ekonomik bir sürecin yansıması olarak görmektedir. Toplumlar karşılaştıkları problemleri çözme yolları ararken sosyoekonomik karmaşıklığı daha da arttırırlar. Diğer bir söylemle çözüm arayışları karmaşıklığın ölçülebilir niceliğini arttırmaktadır. Toplayıcılık, tarım, teknoloji, rekabet, savaş, araştırma, geliştirme gibi bir toplumu direk yapılandıran bu alanların her birinde, karmaşıklık, daha geniş çapta farklılaşma, uzmanlaşma ve bütünleşme ile artmaktadır. Dolayısıyla ölçülebilir nicelik çoğalmaktadır.

Ana hatlarıyla karmaşık olarak tanımlamaya çalıştığımız toplumlarda görmeyi beklediğimiz şey, yukarıda sıraladığımız öğelerin olup olmadığıdır. Bu öğelerin tümünü birden, tek bir kültürde aramaya çalışmak doğru olmayacaktır. Her kültür, yaşadığı coğrafyaya ve varlığını ideolojik olarak tanımlama biçimine göre kendi özgün modelini oluşturmuştur. Bu durum, küreselleşmeye rağmen, günümüz toplumlarında da böyledir. Konunun kuramsal çerçevesi, çoğu zaman erken medeniyetler olarak adlandırılan, Mısır, Sümer (Yakındoğu), Maya (Mezoamerika), İnka (Güney Amerika), Harappan (İndus), Longshan (Çin) gibi örneklerde sınanmıştır. Karmaşık toplumlarda bazı öğelerin az, bazılarınınsa daha çok öne çıktığını bu örnekler üzerinden net biçimde görmekteyiz[78].

1.4.2. Karmaşık Toplumlar Üzerine Teoriler ve Yaklaşımlar

Arkeolojinin kanıt sunduğu kadarıyla bazı tanımlamaları yapmak, karmaşık toplumlar konusunu açıklamada sınırlayıcı olmaktadır. Bu konu üzerine karşılaştırmalı teorilerin üretilememesi de kalıplar içinde kalmayı zorunlu kılmaktadır (Wenke ve Olszewski, 2007: 291). Karmaşık toplumlar üzerine yapılan analizler, aynı ya da yakın zaman diliminde farklı coğrafyalarda yaşayan medeniyetlerin nasıl ve neden farklı biçimlerde örgütlendiklerini anlamaya yöneliktir. Burada tanımsız bir karmaşıklıktan bahsedilmemektedir. Karmaşıklıktan kasıt, bir kültürü oluşturan girdilerden birinin ya da tümünün, başka bir kültürde neden farklı yapılanmalara dönüştüğü ya da benzer girdiler olmaksızın aynı/benzer biçimlerin oluştuğudur.

[78] Erken medeniyetlerin konu edildiği 8-15. bölümler arası için bkz. Wenke ve Olszewski 2007; Diamond 2006.

Antropologlar açısından bu analizler, yukarıda detaylı biçimde ele aldığımız sosyokültürel tipolojiler üzerinden yapılmaya çalışılmaktadır[79]. Arkeologlar, kültürel karmaşıklığı kimi zaman bu sınırlandırmalar içinde analiz etmeye çalışmışlardır. Fakat kültürlerin oluşumundaki olayların fonksiyon ve kökenlerini açıklamada bu kavramların içeriği tek başına yetersiz kalmaktadır (Wenke ve Olszewski, 2007: 286, 291).

Sosyal antropologlar, karmaşık toplum kıstaslarını oluşturmaya yönelik yaklaşımlarında, sosyal kültürel karmaşıklığı birçok asal değişkene bağlı olarak tanımlamaktadırlar. Bunlar; zenginlik, güç ve prestijin kapsamı-kazanımı, uzmanlaşma ve otoritenin gücünü nereden aldığıdır (Wenke ve Olszewski, 2007: 280; Banton 2004). Arkeolojik kanıt olarak, en erken dönemlerden itibaren zenginlik, güç ve prestij konularının tanımlanmasında gömüt uygulamaları da önemli verilerdir (Kuijt, 1996: 315-316) [80]. Fakat bazı kültürlerde zengin ve önemli kişilerin, hem kendilerinin hem de statülerini gösteren materyal kültür öğelerinin, geride bırakılmadan yakıldıkları da bilinmektedir[81]. Bu uygulamalar arkeolojik verilerle kanıtlanamayacağından, eski medeniyetlerin kültürel karmaşıklığını yukarıda saydığımız değişkenlerle tanımlarken, bu verilere ulaşamama sorunu da göz ardı edilmemelidir.

Konuyla ilgili arkeolojik analiz yapmaktaki asıl problem, karşılaştırmalı güçlü teori, kriter ve ilkelerin olmayışıdır. Sosyal bilimler açısından, karmaşık toplumların ne anlama geldiği Marksist teoriyle defalarca yorumlanmıştır. Bu teorinin temel göstergeleri, doğa, insan, üretim, emek, sınıf, mülkiyet ve otorite kavramlarının karşılıklı etkileşimidir (Wenke ve Olszewski, 2007: 291, 305, 306, 307, 308). Adams (1966), Wittfogel (1957), Diakonoff (1969), Carniero (1970) vd. gibi Marksist teorisyenler, sosyal sistemlerin analizlerinde çeşitli modeller ortaya koymuştur. Devlet ve kentleşme olgularının, neden sonuç ilişkilerini formüle etmişlerdir. Tezleri; tarım toplumlarıyla birlikte sınıflı toplumun, mülkiyet kavramının, devletin, kısacası karmaşıklığın ortaya çıktığıdır. Kültürel evrimi, Marksist teori dışında değerlendiren yaklaşımlar son yıllarda artmakta ve önem kazanmaktadır. Bunlar (Wenke ve

[79] bkz: s. 22-29.
[80] bkz. Düring 2001; Carleton vd. 2013; Matthews 2002; Baysal 2013; Baird vd. 2012; Der 2017; Boyd 2001; Bar Yosef Mayer vd. 2013; Brains vd. 2000-2008; Bar Yosef ve Gopher 1997.
[81] bkz. Duncan vd. 2008; Soltysiak ve Nashli 2016.

Olszewski, 2007: 291, 292, 296, 297): Costin (1991), Brumfiel ve Earle (1987) gibi her toplumda öne çıkan öğelerin (uzmanlaşma, değişim vb.) detaylı incelenmesine odaklanmışlardır.

Feinman vd. (2000), toplumların örgütlenmeleri bakımından basit olup olmadıklarına bakılmaksızın, eşitlik ve hiyerarşi kavramları üzerinde yoğunlaşmışlardır.

White (1949), seçilmiş avantajlar üzerinden kültürel evrim denklemi kurmuştur. Çıkış noktası, doğal yaşamın sunduğu enerji ve yiyecek kaynaklarının kullanılıp dönüştürülmesidir. Bu kaynakların varlığının, toplumlar arasında rekabet yaratacağını, bunun da tarım ve verimlilik değişkenleriyle ölçülebileceğini öngörmektedir.

Trigger (1972), kentleşme ve şehir toplumları arasındaki farklılıkları anlamak için, endüstri öncesi kentleşme gelişiminde üç değişken saptar. Bunlar, uzmanlaşma, hinterlandın kullanımı, politik ortamdır.

Kültürlerin oluşum süreçlerini anlamak kadar çöküş (Collapse) nedenlerini anlamak da karmaşık toplumlar içinde irdelenmesi gereken bir konudur. Bir medeniyetin çökmesi, onun tamamen yok olması ya da yerini başka bir uygarlığa bırakması olarak algılanabilir. Ancak çöküş kimi zaman yeniden toparlanma, güçlenme ve yeni bir kültürel oluşuma evrilme gibi sonuçlar da doğurabilir. Çöküşün nedenleri üzerine bazı temel görüşler bulunmaktadır. Bunlar içinde, ekolojik (erozyon, sel, kuraklık), ekonomik (nüfusun artışı-üretimin azalması-rezervlerin yetersizliği), insanın doğal yaşam ortamına etkileri (kaynakların bilinçsiz kullanımı, ekolojinin kendini yenilemesine müsaade etmemek), politik (karmaşıklığın yönetilememesi), ideolojik, savaş (rekabet, yeni kaynaklara ulaşma) ve insan davranışlarından kaynaklanan sosyal iletişim ağları gibi nedenler sıralanabilir[82]. Tarihöncesi toplumlarla ilgili çöküş nedenlerinde çoğunlukla iklim ve ekolojik değişimler ön planda tutulur. Bu konularla ilgi çalışmaların yoğunluğu, adı geçen dönem toplumlarının çöküş nedenlerini anlamada vazgeçilmez argümandır. Fakat gerek günümüz gerekse geçmiş toplumlarda çöküşe ilişkin nedenler, tek bir dinamikle açıklanamayacak kadar karmaşık bir süreçtir. Tüm nedenleri harekete geçiren öznenin insan ve onun davranış biçimleri olduğu gözardı edilmemelidir (Duru 2015).

[82] Detaylı okuma için bkz. Holling 2001; Force 2004; Hall 1977; Moore 1982; Perrot 1968.

Marksist teoriler, ekonomik sistemlerde sınıflı toplumların çatışma ortamı yaratacağını bunun da çöküşü hazırlayan en önemli etken olduğunu savunurlar. Bu ihtimale karşın merkezi otoritenin kendini sürekli yenilemesini ve kuvvetlendirmesini kaçınılmaz bulurlar. Onlara göre bu sistem, tehdit unsuru olarak algıladığı sınıfları kendine bağımlı kılmak için, ekonomik gücü sıkı sıkıya elinde tutar [83].

Bu nedenlerin gelişip oluşması bir süreç gerektirmektedir. Dolayısıyla, medeniyetlerin oluşmasındaki karmaşıklığı anlamak için çok yönlü değişkenlerle konuya yaklaşıyorsak, çöküş süreçlerinde de aynı bakış açısını korumak gerekmektedir. Örneğin, antik Çin ve Mısır medeniyetleri, kendine yetebilen coğrafyalarda kurulmuşlardır. Tainter'ın öne sürdüğü, "karmaşık sistemler kaçınılmaz biçimde verimliliğin azalmasıyla çökerler", görüşü Çin ve Mısır için doğru gözükmemektedir. Bu nedenle bu iki medeniyetin çöküşü, üretim, verimlilik gibi ekonomik nedenlerin de içinde olabileceği, başka kriterlerle ele alınabilir. Başka bir söylemle, tek doğrulu çözümlemelere gitmenin, süreci bütün olarak kavramamızı engelleyeceği düşünülebilir.

Sistem Teorisi

Sistem teorisinin[84], "karmaşık toplum" kavramı hakkındaki bakış açımızı ve konuyu kavrama biçimimizi olgunlaştırması bakımından önemli olduğu kanısındayız. Karmaşık toplumları anlamak, bu teori temelinde daha da somutlaşmaktadır. Bu bağlamda, konu geniş bir bakış açısıyla ele alınabilmektedir.

Sistem, aralarında etkileşim olan parça ve elementlerden oluşan örgütlü bir bütündür. Fizik, kimya, biyoloji, astronomi, sosyoloji gibi bilimler, kendi alanlarındaki bir bütünün oluşum nedenlerini sistem teorisi üzerinden açıklamaya çalışırlar. Tanımı somutlaştırmak gerekirse; toplum örgütlü bir bütündür yani bir sistemdir. Bu sistemin parçaları toplumsal kurumlar, elementleriyse insanlardır.

Sistem teorisinde genellemelere yer yoktur. Her oluşum neden sonuç ilişkisiyle anlamlandırılmaya çalışılır. Bazı sistemler dışarıdan gelen etkiye direnç gösterip, o girdiyi/etkiyi kabul etmeyebilir, bazılarıysa her girdiyi/etkiyi kabul edip, kendi içinde

[83] bkz. Diamond 2004; Flannery 1972a; Tainter 1987;1995.
[84] bkz: www.aktolga.de/t4.doc SİSTEM: Parça ve elementlerden oluşan bir bütündür. PARÇA: Sisteme ait bir grup elementten oluşan birliklerdir. ELEMENT: Bir sistemin daha küçük alt kısımlara bölünemeyen temel birimleridir.

başka bir forma dönüştürebilir ya da kendi dönüşür. Basit bir sistem en az iki elementten oluşurken, karmaşık bir sistem birçok elementten oluşur. Sistem içindeki baskın unsur, o sistemin merkezini oluşturur.

Şekil 1.1: Formüle Edilmiş Sistem Teorisi.

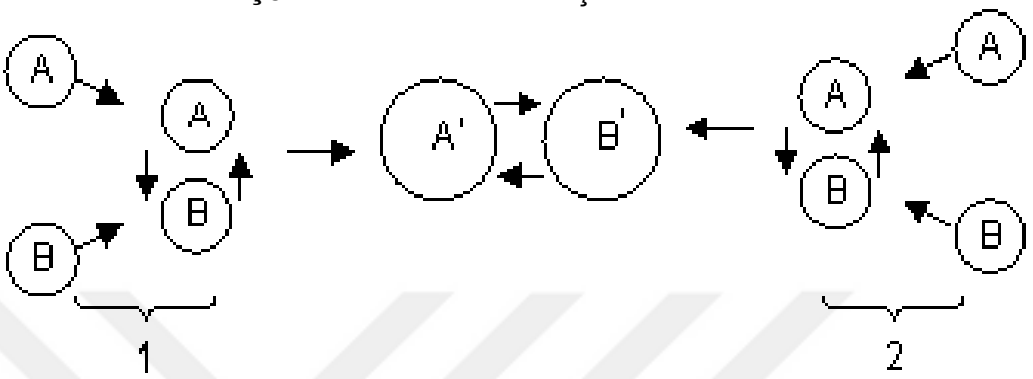

(www.aktolga.de/ 2004)

Şekil 1.1'de, A ve B girdilerinin etkileşimlerinden oluşan, A ve B sistemleri görülmektedir. Bu sistemler baskın olan unsura göre merkezini oluşturmuştur. A ve B sistemlerinin etkileşiminden de yeni bir sistemin oluşacağı anlaşılmaktadır. Oluşacak yeni sistemin merkezi AB de olabilir.

1.4.3. Karmaşık Toplum Kavramı Üzerine Değerlendirme

Karmaşıklık kavramı ve karmaşık toplumlar üzerine geliştirilen bakış açılarının neler olduğu, yukarıda ana hatlarıyla özetlendi. Bu bölümde, adı geçen kriterler doğrultusunda maddeler halinde değerlendirmeler yapılacaktır.

- Karmaşık toplum örgütlenmelerinde, benzer nedenlerin, benzer koşullar altında, benzer sonuçlar doğuracağı ilkesiyle, yani determinist bir yaklaşımla tanımlanamayacağı.

Kültürel karmaşıklığın nedenleri sorgulanırken, metodolojik olarak basite indirgenmiş kavramların ve soruların kullanılması gerektiği dikkat çekicidir. Tarım, nüfus artışı, din, "Basit toplum nedir?", 'Devlet nedir?' vb. türden soru ve kavramlarda tümdengelimci bir yaklaşım görülmekteyse de, yapılan çıkarımlarla tümevarımcı bir

tutum da sergilenmektedir. Bunlara ek olarak, sistem teorisinin bütüncül bir yaklaşımla her iki metodu kapsadığı da söylenebilir.

- Kültürler arasındaki benzerliklerden çok farklılıklar soruları çeşitlendirmekte ve daha geniş düşünmemizi sağlamaktadır. Basit bir sistemden karmaşık bir sisteme geçişte örgütlü bir bütünden bahsetmiştik. Bu bütünün verilerini arkeolojik açıdan doğru tanımlamak için, arazi seçimi, mimari, yerleşme boyutu, konut içi kullanım, teknoloji, geçim ekonomisi, ticaret, gömüt geleneği vb. öğelere bakmak ve bunların oluşum koşulları arasında bağlantı kurmak gerekmektedir.

- Karmaşık bir toplumun, Mezopotamya'daki erken devlet oluşumlarındaki gibi savunma sistemleriyle kuşatılmış, endüstrisi, tarımı, dini ve idari işleri bir merkezde toplanan bir model olması gerekmemektedir.

- Toplum üyelerinin karar alma sürecinde etkili olduklarını gösteren heterarşik[85] bir yapılanmaya, bir otoriteden yönetilme ya da bir merkez etrafında konumlanma olgusu bulunmayan toplumlarda daha çok rastlanır.

1.5. Tarihöncesi Toplumlarda Mimari ve Statü ilişkisi: Depolama, Özel Yapılar ve Savunma Sistemlerinin Sosyal Eşitsizlik Tanımlamasındaki Yeri

Tarihöncesi toplum yapıları analiz edilirken, yerleşmelerin yer seçimini, mimari yapısını ve mimari organizasyonunu tanımlı hale getirmek, ekonomisi üzerinden o yapıyı tanımlamak kadar önemlidir. Arkeologlar ilk yerleşik toplumlarla birlikte mimari ve sosyal yapı ilişkisi üzerinde görüşler ileri sürerler. Bu görüşler genellikle yapıların

[85] Heterarşi: Karşılıklı ilişki ve bağımlılık halindeki aktivitelerin, eşgüdümünü ve kendi kendine organize olma etkinliklerini ifade etmektedir. Bu yönüyle heterarşi kendi kendini organize eden kişiler arası ağları, örgütler arası koordinasyonu, merkezsiz, çevre bağımlı sistemler arası döngüyü ifade etmektedir. Yönetimde tek taraflı bir hiyerarşik yapı söz konusu iken, yönetişimde heterarşik bir yapı sözkonusudur. Yönetişim, tabandan tavana karar verme sürecini etkileme. Tüm grup üyeleri karar alma sürecinde etkilidir. Detaylı bilgi için bkz. (Earle, 2013: 13, 238; Crumley 1987; Ehrenrich vd. 1995).

biçimi, büyüklükleri ve fonksiyonları üzerinden sosyal yapı farklılaşmasını anlamaya yöneliktir [86].

Yerleşmelerin birçoğunda, ait olduğu mimari dokudan farklılık gösteren özel yapılar ya da alanlar karşımıza çıkmaktadır. Bunlar konut yapılarından fiziksel özellikleriyle ayrılan, depolama, toplanma alanları, ortak üretim işlerinin yürütüldüğü işlikler, avlular, saraylar, tapınaklar, anıtsal yapılar, savunma sistemleri gibi özel mimari birimlerdir. Bunların yanı sıra, fiziksel olarak bir konut dahi olsa iç donanımı ve buluntu zenginliğiyle diğer konutlardan ayrı düşünülmesi gereken yapılar da bulunur (Müller vd., 2015: 65).

Arkeolojide, bir yerleşmedeki açık alanlarda/avlularda yapılan işler ve bu alanlarda yer alan konut dışı yapılar, toplum üyelerinin ortaklıklarına işaret eder. Birlikte üretim yapılan bu ortak alanlar, bir iş yapılırken ortaya konulan iş gücü, iş bölümü, uzmanlaşma, paylaşım gibi ifadelerle sosyal açıdan bireysel kimliğin; ziyafet, kabul, adak gibi törensel nitelikteki aktivitelerle de toplumsal kimliğin tanımlandığı yerlerdir. Arkeologlar, evsel olmayan bu türden yaşam alanlarını "kamusal alan" olarak tanımlama eğilimindedir. Bu tamlamayı teorik olarak kaleme alan ve kavramsallaştıran öncülerin başında Alman filozof ve sosyolog Habermas gelir[87]. Her ne kadar "kamusal alan/public sphere" çağımıza ait bir tamlama olarak görülse de, insanların sınırları belirli bir yerde uzun süre yaşamaya başladıkları, ekonomik, kültürel ve ideolojik ortaklıklar kurduğu ilk yerleşik toplumlarla birlikte, kavramın anlamı oluşmaya başlar. Bu bağlamda, "*Topluluk oluşturucu ortak çıkarlar çevresinde oluşan ve üyeleri bu ortak çıkarlar konusunda karar birliğine ulaşmak için etkileşimde bulunan toplumsal kesim*"[88], olarak tanımlanan kamunun, bu eylemleri gerçekleştirdiği fiziksel ortam kamusal alandır.

Kavramsal olarak "kamusal", birlikte düşünülmesi gereken karşıtı "özel" kavramını da tanımlamamıza olanak tanır ya da bunun tam tersi düşünülebilir. Bu iki tezat kavramı birbirinden ayıran temelde iki kriter bulunur. Bunlar, görünürlük ve kolektifliktir. Görünür olan şey, "kamusal" ifade için, toplum bireyleri tarafından erişilebilirliği kolay, göz önünde olanı ifade ederken, "özel" ifadesini, sınırlı sayıda

[86] bkz. Flannery 2002; Hillier ve Hanson 1984; Wright 2000; Banning 1996; Kent 1990.
[87] bkz. Habermas 2015.
[88] bkz.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a366a9394ce92.54878919

kişinin sorumluluğundaki gizli bir anlamla ayrıştırır. Kolektiflik kriteriyse, bireye yönelik faydayla, toplumsal faydayı birbirinden ayırır (Özbek, 2004: 44).

Kamusal alan, fiziksel bir mekân olarak algılanmanın ötesinde farklı anlamlar taşır. Fikir, ifade, tecrübe, üretim, emek, davranış biçimi gibi soyut kavramların açığa çıktığı, bu kavramlarım paylaşım, aktarım, tartışma gibi yollarla yaygınlaştırıldığı kolektif bir oluşumu temsil eder. Bu alanlar birebir ilişki kurma zorunluluğu olmayan ancak belli bir amaç için bir araya gelen insanların hareket alanlarıdır (Özbek, 2004: 40).

Kamusal alanlar kadar özel yapılar da, o toplumun sosyal uygulamalarını, tutumlarını ve ideolojilerini bir başka söylemle örgütlenme biçimlerini anlamada önemli argümanlardandır. Bu bağlamda, tarihöncesi toplumlarda bu türden yapılar, farklı sosyal kimlik taşıyan kişilerle ilişkilendirilerek, lider, yönetici, elit diyebileceğimiz birey ya da grupları temsil edebilirler.

Bu bölümde mimari üzerinden tanımlamaya çalıştığımız sosyal yapıdaki farklılıklar, aşağıdaki sorular üzerinden tartışılacaktır.

- Yerleşme içinde kimin, nerede, nasıl konumlandığı arkeolojik veriler üzerinden nasıl yorumlanır?
- Ayrıcalıklı yapıların yerleşme düzeni içindeki konumları üzerinden sosyal sınıf ayrımına işaret edecek bilgilere ulaşılabilir mi?
- Artı ürün ve ürün depolamanın merkezileşmede rolü nedir?
- Özel yapılar, karmaşık bir sosyopolitik ve ekonomik sistemin varlığını gösterir mi?

Tarihöncesi toplumlarda mimari açıdan sosyal eşitsizliğin göstergeleri olarak mezarlar, savunma sistemleri, kült yapıları, konut yapılarından ayrılan özel yapılar (tapınak, saray, depolama, işlik vb.) sıralanabilir. Bu bölümde mimari unsurlardan, depolama alanları, özel yapılar ve savunma sistemlerinin sosyal eşitsizlik tanımlamasındaki yeri tartışılacaktır.

1.5.1. Depolama Alanları

Gıdaların yapı içlerine taşınmasıyla, ürün depolama aktivitesi sosyal açıdan farklı anlamlar içermeye başlar (Kuijt, 2011: 141, 144). Açık alanlarda depolanan ürünler paylaşımda eşitlikçi mekanizmalara işaret ederken, zaman içinde hane merkezli

depolama geleneğinin artması özel mülkiyete doğru gidildiğini göstermektedir (Hodder, 2017: 11). Ancak bu durum, yapı içlerinden açık alanlara (Umurtak, 2007: 2), bireysel kullanımdan depolama alanlarının mekânsal olarak kümelendikleri, bir merkezden dağıtımla kontrollü toplu kullanıma (Bachhuber, 2015: 130-149) doğru karmaşıklaşan bir değişim de gösterebilir. Bu bağlamda, hem mimari hem de sosyal açıdan evrilen depolama alanları, konumuz bağlamında ayrıcalıklı mimari unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Depolama alanlarının sosyal yapı üzerindeki etkisi erken dönemlerden itibaren takip edilebilir. Gıda fazlalığı, toplumsal farklılaşma için merkezi bir koşul olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, artı üründeki niceliksel artış, statü eşitsizliklerinin gelişiminde önemli bir etkendir. Depolama uygulamaları etrafında dönen sosyal, ekonomik ve siyasi düzenlemeler, daha karmaşık ve bölünmüş toplumlara geçişte ilk adım olarak görülür (Kuijt, 2011: 138-139). Arkeolojik görünürlük açısından bunun yansımaları, hane gibi en küçük birimden, toplum, saray ve tapınaklar gibi daha karmaşık yapılara kadar net biçimde takip edilebilir. Kuraklık, hasat edilen ürünü uygun koşullarda saklayamama, nüfusu besleyecek yeterli gıdanın olmayışı ya da ekonomik çöküş gibi olası tehditlere karşı daha fazla üretim ve depolama, hem mimari hem de sosyal yapı üzerinde etkisini her zaman sürdürmüştür (Paulette, 2015: 1).

1.5.2. Özel Yapılar

Özel olarak tanımladığımız yapılar, gerek fiziksel durumları gerekse iç donanımlarıyla yerleşmedeki diğer yapılardan ayrı değerlendirilmesi gereken arkeolojik verilerdir. Genel olarak mimarideki büyüklüğü, yerleşmedeki konumu (yüksek ya da yerleşme girişinden izole bir yere inşa edilmesi, bir platform üzerinde konumlandırılması, depolama, ritüel alanı gibi kamu yapılarına yakın yerlerde bulunması vb.) fonksiyonu, yapım tekniği ya da malzemesi onu diğer yapılardan fiziksel olarak farklı kılan unsurlardır. Bu türden yapıların içindeki maddi kültür öğelerinin de o toplumda herkes tarafından kullanılan malzemelerden farklılık göstermesi beklenir. Hem fiziki hem de materyal kültürdeki bu farklılıklar arkeologlar için sosyal yapı hakkında bilgi veren önemli dataları oluşturur. Normal bir konut yapısı, iç donanım açısından standartlaşmanın yüksek olduğu mimari yapılardır. Bu tip domestik yapılar kendi içlerinde bazı farklılıklar gösterse de, herbirinde taşınmaz mimari unsurlardan ocak, fırın, işlik, seki gibi öğeler, genellikle ev ekonomisiyle ve

belki küçük sunak alanları da bireysel veya ailevi tapınımla ilgilidir (Chernovol, 2012: 200).

Özel yapılar genellikle toplum içinde farklı statüye sahip kişilerin içinde yaşadığı ya da denetiminde olduğu mimari birimler olarak yorumlanır. Elit sınıfı tanımlamak için özel yapılarda, yerel malzemelerin nitelik ve nicelik olarak farklılaşması da beklenir. Eğer bir elitin ya da liderin evinden bahsediyorsak, o yapı içinde ithal malların olması, yani mimari olmayan statü göstergelerini kullanmaları bu anlamda aykırı kaçmaz. Bu durum bölgeler arası etkileşime de işaret eder. Etkileşim ilişkilerinin kurulması ve kontrolü olasılıkla liderin sorumluluklarındandır. Bu durum o toplum içinde, liderin statüsünün bir güce ve değere dönüşmesinde etkin rol alır (Steadman, 2011: 3-6).

Yerleşmeler ya da yapılar büyüdükçe sosyal karmaşıklığın arttığına dair görüşler de bulunmaktadır (Lamoni 2016). Yukarıda da değindiğimiz gibi genel kabul, bir yerleşmede daha büyük boyutlu yapıların elit sınıfa/yönetici sınıfa ait olduğu yönündedir. Fakat bu boyut farklılıkları o toplumun bir takım ihtiyaçlarından da kaynaklı olabilir. Geniş alan gerektiren işleri yapmak ve ürün fazlasını ortak bir yerde toplamak için de görece büyük boyutlu alanlara ihtiyaç duyulabilir (Banning, 2010: 53). Ya da büyük yapılar, misafir ağırlarken dağıtmak üzere biriktirilen hediyelerin toplandığı, festival benzeri özel kutlamaların yapıldığı özel yapılar olarak da düşünülebilir (Brawn ve Kelly, 2015: 237-238; Ben-Shlomo vd., 2012: 232)[89]. Ancak bir yapının diğerlerinden büyük olması ya da konut içi taşınır ya da taşınmazların günlük kullanıma uygun olmaması, sosyal yapı hakkında kesin yargılara varmak için tek başına yeterli değildir.

Anadolu platosunda Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'nın erken evrelerinde, bazı yerleşmelerde ayrıcalıklı yapıların diğer yapılarla iç içe olduğu görülür. Bu türden yapıların, 3. Binin sonlarına gelindiğinde yerleşme organizasyonunda fiziksel olarak ayrıştığı varsayılmaktadır. Bu süreçle beraber, yönetici sınıfın yerleşmenin ana girişlerinden uzakta, bazen de yerleşmenin arkasında konumlandıkları da öne sürülmektedir. Bu farklı yerleşme stratejisi, çoğu zaman kendini yerleşme dokusunda açıkça takip edilebilecek bir ayırıcı duvarla gösterir (Steadman, 2011: 1-2). Bu bağlamda lider, yönetici, elit diyebileceğimiz sınıfın neden yerleşmelerin

[89] bkz. Hayden 2001; Wolf 1999.

girişlerinde ya da diğer yerleşme sakinlerinden izole bir biçimde konumlandıklarını "ayırıcı duvar" ve savunma sistemleri bağlamında irdelemek, ele aldığımız konu bakımından önem taşımaktadır.

1.5.3. Savunma Sistemleri

Savunma sistemlerinin Anadolu'daki varlığı Neolitik'ten[90] itibaren öne sürülmekte ve bu sistemler savaşa ilişkin kanıtlar olarak yorumlanmaktadır. Düring'e göre (2011b: 70, 73), bu yaklaşım arkeologların çevre duvarlarını hep askeri işlevli olarak yorumlamalarından kaynaklanmaktadır. Bir yerleşmede çevre duvarı olduğunu söylemek, o yerleşmenin kentsel nitelik taşıdığını ya da karmaşık bir toplum yapısının habercisi olduğunu vurgulamak içindir. Ancak, "tahkimatlı yapıların" askeri işlevli olmayabileceği, kentsel olmayan yerleşim yerlerinde de bulunabileceği gözardı edilmemelidir. Düring, çevre duvarı, sur duvarı, ayırıcı duvar vb. adına her ne dersek diyelim, özellikle Tunç Çağları öncesindeki Anadolu yerleşmelerinde bu kavramların yeniden ele alınması gerektiğini özellikle vurgular. Adı geçen dönemle alakalı olarak, bu tür mimari unsurlara askeri amaçlı işlevler yüklemeden önce üzerinde düşünülmesi gereken bazı konulara da dikkat çeker. Bunlar, taşkın koruması ya da yerleşimde hayvanları tutmak gibi tedbir amaçlı kaygılara ya da o toplumla yabancılar arasındaki sınırların ifade edildiği sosyo-ideolojik kaygılara bağlanabilir. Dolayısıyla, bu mimari unsurların varlığı, sembolik ve toplumsal açıdan önemli görülmekle birlikte bir takım sorunlara cevap bulmak üzere inşa edilmiş pratik çözümler de olabilir (Smith, 2003: 278-280).

Sur sistemleri, anıtsal yapılardan farklı olarak (T biçimli sütunlar, Piramitler, Stonehenge vb) sembolik anlamların ötesinde genellikle kentleşmeyle ilişkilendirilir. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki yukarıda da belirttiğimiz gibi sur yapıları her zaman için askeri işlevli olmak zorunda değildir (Smith, 2003: 280). Bu bağlamda, sur yapısı kentleşme göstergesi olmayadabilir. Savunma sistemi olmayan şehirler olduğunu, savunma sistemi olan fakat kent olmayan yerleşmeler olduğunu da unutmamak gerekir. Aksi takdirde Jericho (PPNA cal. M.Ö. 9500-8700) yerleşmesi de bir kent olarak adlandırılmalıydı. Kenyon, Jericho'nun savunma duvarı, kalesi ve

[90] bkz. s. 2. Bölüm

nüfus yoğunluğuyla bir kent olduğunu ileri sürse de[91], bu dokunun selleri korumak için bir takviye duvarı olarak yapıldığı ya da sembolik bir anlam taşıdığı görüşleri de bulunmaktadır[92].

Anadolu'da Kalkolitik Dönem'de de savunma sistemine dair kanıtların olduğu yerleşmeler bulunmaktadır. Bunlar, Mersin-Yumuktepe XVI (Garstang1953; Caneva 2004), Çadır Höyük (Steadman vd. 2008), Güvercinkayası (Gülçur 2012) Kuruçay 6 (Duru 1996b; 2008) yerleşmeleridir. Bunların içinde Mersin Yumuktepe XVI ve Güvercinkayası Orta Kalkolitik yerleşemlerinin tahkimat duvarları adı geçen diğer yerleşmelere göre daha tanımlıdır (Düring, 2011b: 76).

Gerek Kalkolitik Dönem, gerekse Tunç Çağları'nın erken dönemlerindeki mimari üzerinden izlenebilen değişimler, ele aldığımız konuyu tanımlamakta ve anlamakta önemli rol oynamaktadır. Yerleşmelerin hem sayısında hem boyutlarında bir artışın/büyümenin net biçimde izlendiği Orta Tunç Çağı'ysa, merkezileşmenin izlerini net biçimde taşır (Çevik 2007; Frangipane 2002; 2007). Bu bağlamda, yoğun iş gücü, bol miktarda hammadde ve yapımında örgütlenme becerisi gerektiren askeri nitelikli kalelerin ve sur sisteminin varlığından ancak İTÇ II 'den (M.Ö. 2600) itibaren bahsedilebileceği söylenmektedir (Düring, 2011b: 69; Seeher 2007).

[91] bkz. Kenyon 1956.
[92] bkz. Braidwood 1957; Bar Yosef 1986; Ronen ve Adler 2001; Naveh 2003.

İKİNCİ BÖLÜM

KRONOLOJİK VE BÖLGESEL ÖLÇEKTE EPİPALEOLİTİK, NEOLİTİK, KALKOLİTİK ve İLK TUNÇ ÇAĞI YERLEŞMELERİNDE İZLENEN DEPOLAMA AKTİVİTELERİ

2.1. YAKINDOĞU'DA EPİPALEOLİTİK ve ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEM DEPOLAMA UYGULAMALARI

2.1.1. Çanak Çömlekli Neolitik Dönem Öncesi Ürün Depolama ve Ürün Depolamanın Sosyal Yapıya Etkileri

Bu bölümün amacı, insanın kültür tarihinde ürün depolamanın ne zaman başladığını, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem öncesindeki yerleşmelerde depolamanın sosyal yapıdaki rolünü, yerleşme organizasyonu ve mimari üzerinden anlamaya yöneliktir (Henry 1985; 1989). Hayvanların evcilleştirilmesi ve bitkilerin kültüre alınmasından çok daha önce karşılaştığımız gıda depolama uygulamaları, insanların yaşam alanlarında ve sosyal yapılarında bir takım değişimleri takip etmemizi olanaklı kılmaktadır. Bu bağlamda, insanların neden yerleşik hayata geçtiklerine ilişkin tartışmalarda depolama pratikleri de yer almaktadır[93]. Tarım öncesi yerleşik toplumlara ilişkin bu kriterler içinde depolama faaliyetlerinin de tartışılıyor olması[94] (Boyd, 2006: 166) konuyu bu bölüm içinde Epipaleolitik ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönemlerden itibaren ele almayı gerektirmiştir. Aynı zamanda bir toplumsal örgütlenmeden diğerine geçişte, önceki geleneklerin aktarılıp aktarılmadığı ya da ne gibi değişimlere uğradığını anlamak da konuyu kronojik bakımdan geniş tutmamızda etken olmuştur.

[93] Erken yerleşik toplumlarda görülmesi beklenen arkeolojik kanıtlar: 1-Taş mimari 2- Depo çukurları 3-Mezarlıklar 4- Ev faresi gibi zararlıların varlığı 5- Sezonluk avlanmayı gösteren fauna kalıntılarında artış 6- Arkeolojik kültür dolgusunun kalınlığı 7- Sürtme taş aletler (öğütme taşları, taş dibekler/mortarlar vb.) (Boyd, 2006: 166).

[94] Tarım öncesi yerleşik toplumlar ve ürün depolama ilişkisi için bkz. Hayden 1990; Perrot ve Ladiray 1988; Valla 1995; Olswezski 1993; Goring Morris ve Belfer Kohen 1997.

Geç Pleistosen ve Erken Holosen, Epipaleolitik ve Neolitik dönemlerin yaşandığı jeolojik süreçlerdir. Yakındoğu'da özellikle Geç Epipaleolitik dönem, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda köklü dönüşümlerin takip edilebildiği bir kültür dönemidir. Bu dönüşümlerin nedenleri çoğunlukla, Pleistosen sonunda yaşanan iklim ve dolayısıyla doğal çevrede meydana gelen değişimlerle açıklanmaya çalışılmıştır (McCorriston ve Hole 1991; Bar Yosef ve Kislev 1989; Bar Yosef ve Meadow 1995; Hole, 2004: 16). Yakındoğu'da yaşayan Epipaleolitik insanları, Avrupa ya da kuzey yarımkürenin kuzeyindeki buzullardan kısmen etkilenmişlerdir. Yaşadıkları coğrafyanın bulunduğu iklim kuşağı, buzullardan şiddetli biçimde etkilenmemelerinde en önemli etkendir. Kuzeye oranla daha ılıman olan bu kuşakta, zaman zaman kurak dönemler[95] yaşansa da bölgenin sunduğu bitki çeşitliliği insanların bir bölgede uzun süre kalmalarını olanaklı kılmıştır. Floradaki çeşitlilik faunanın da canlı olmasında, dolayısıyla insanların besin kaynaklarını geniş tutmalarında en önemli nedendir (Kartal, 2009: 21-22; Verhoeven, 2004: 181- 182, Tablo 1). Bu bölgede, Epipaleolitik'in sonuna denk gelen kurak dönemlerin ardından (Geç Natufian) insanlar erken evrelere göre daha mobil bir hayat ve geçim ekonomisine dönmüşlerdir (G.Ö.12,800–11,500 cal.) (Kuijt ve Finlayson, 2009: 10966; Boyd, 2006: 165).

Avcılığın yanı sıra, toplayıcılık ve yabanıl tahıl hasatı yapan ilk yerleşik avcı toplayıcı grupların bitkisel besin kaynakları değişkenlik gösterebilmektedir. Yabanıl bitkilerin olgunlaşma zamanları, bulundukları coğrafyanın yükseklik ve enlemine bağlı olarak değişir. Bu durum, yerel iklim olaylarının da etkisiyle önemli derecede yıllık dalgalanmalara neden olarak, aynı tür bitkinin her zaman aynı verimde toplanamaması sonucunu doğurur (Byrd, 1989: 173). Yerleşik yaşama geçen bu toplumların, tek yıllık bitkilerin tohumlarını toplayarak depolamış ve sınırlı ölçüde bunların tarımını da yapmış olabilecekleri önerilmektedir (Willcox ve Savard, 2007: 427). Ancak bu durumun, kazılardan elde edilen botanik verilerine çoğu zaman yansımadığı dikkate alınacak olursa, bu bölümde ele aldığımız yerleşmelerin depolama pratiklerini anlamaya yönelik hazırlanan tabloda (Tablo 2.2), depolanan

[95] Younger Dryas, bölgede adı geçen dönemde bilinen kurak bir periyodu ifade eder. M.Ö. 11000-10000 tarihleri arasında yaşanan bu dönem, atmosferdeki karbondioksit ve yağış oranlarının azalmasıyla açıklanmaktadır. Oldukça soğuk ve kurak geçen dönem M.Ö. 10000'lerde son bulur. Sıcaklık değerlerinin ani yükselişi yaklaşık 2000 yıllık bir periyotda devam eder (Barker, 2006: 116, 117, 131).

ürünleri birçok yerleşmede tanımlayamamamız bir anlamda anlaşılabilir gözükmektedir.

Yakındoğu'da kültüre alınan ilk bitki türleri arasında, ekmeklik emmer buğdayı (*Triticum turgidum sp. dicoccum*), einkorn buğdayı (Triticum monococcum), arpa (Hordeum vulgare), çavdar (*Secale cereale L.),* ardından bakliyatlardan bezelye *(Pisum sativum), mercimek (Lens culinares), nohut (Cicer arietinum), fasulye (Phaseolus vulgaris L.), acı fiğ (Vicia ervilia)* sıralanır. Keten (*Linum usitatissimum*) de bu listeye girer. Tarımın başlangıç aşamasında bu türlerin seçilmiş olması, bitkilerin yapısal özelliklerine ve kültüre alınmalarına uygun doğa koşullarına bağlıdır. İlk kültüre alınan bitkilerin nehir, göl, bataklık ya da doğal su kaynaklarına yakın yerlerde evcilleştirildiği bilinmektedir. Morfolojik olarak kültüre alındıkları tespit edilen en erken örneklerin, Doğu Akdeniz kültür bölgesindeki PPNA yerleşmelerinden (Netiv Hagdud, Jericho, Gilgal I) bilindiği kabul görmekteyse de yapılan son araştırmalar bu görüşün yeniden sınanması gerekliliğini doğurmuştur. Bu bağlamda bitkilerin gerçek anlamda kültüre alınmasıyla ilgili arkeolojik kanıtların erken PPNB döneminde gerçekleştiği önerilmektedir[96]. Bu tartışmalar bir anlamda ilk yerleşik toplumların başlamasından, bitkilerin evcilleştirilme sürecine kadar geçen zamanın, oldukça uzun bir periyoda yayıldığına da vurgu yapmaktadır (≈1500 sene), (Verhoeven, 2004: 184, 187, 189; Bryd, 2005: 240).

Tahıllar, yüksek enerjili hayvansal besinlere oranla daha güvenilir gıda kaynaklarıdır. Kısa ömürlü olmalarına karşın (sezonluk) yeniden üretime uygundur. Adı geçen türlerin kültüre alınmaları her yerde aynı anda olmamıştır. Bunda etken öncelikli olarak alüvyal ovalara, step ya da kuru dağlık bölgelere yerleşen insanların doğal yaşam ortamları, diğer nedenler arasındaysa "*know-how*" dediğimiz bilgi birikimine ulaşmak gösterilebilir. Aynı zamanda arkeobotanik verilerden edinilen morfolojik özellikler, yukarıda da değindiğimiz gibi bu sürecin yavaş ilerleyen uzun vadeli bir süreç olduğunu doğrulamaktadır (Verhoeven, 2004: 184; Willcox ve Savard, 2007: 435).

Genel kanı, avcı toplayıcıların uygun zamanda ve doğru yerde besin bulmak için iklim koşullarına göre yer değiştiren, küçük gruplar halinde hareket eden, konargöçer topluluklar oldukları yönündedir. Epipaleolitik bağlamında böylesi bir

[96] bkz. Kislev 1992; Willcox 2004; Stordeur 2003; Nesbitt 2002; 2004; Cappers vd. 2002.

geçim ekonomisinin ve yaşam biçiminin varlığı yadsınamaz. Ancak Orta Paleolitik'ten itibaren insanların geçim ekonomisi avcı toplayıcılıktan kompleks/uzman avcı toplayıcılığa doğru bir değişim göstermiştir. Bu geçim modeli üretici ekonomilerin görülmeye başladığı erken köy yerleşmelerine kadar süregelmiştir. Dolayısıyla kalıcı yerleşmelerde de uzman avcılık ve toplayıcılık üzerine temellenmiş ekonomilerin olduğu unutulmamalıdır (Belfer Cohen ve Bar Yosef, 2000: 22; Watkins, 2005: 210; Boyd, 2006: 165; Kartal, 2009: 13, 27, 28).

Gıda depolamaya ilişkin en erken arkeolojik örnekler, Yakındoğu'da Epipaleolitik ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönemden itibaren takip edilebilmektedir (Boyd 2006). Yakındoğu'da Epipaleolitik kültür kompleksleri Kebaran (Erken ve Orta Epipaleolitik) ve Natufian (Geç Epipaleolitik), Neolitik ise Pre-Pottery Neolitik A (PPNA), Pre-Pottery Neolitik B (PPNB), Pre-Pottery Neolitik C (PPNC veya Geç, LPPNB) ve Pottery Neolithic (PN/Çanak Çömlekli Neolitik) olarak bölümlendirilmektedir (Verhoeven, 2004: 183; Bıçakçı, 1995; 2003).

Bölüm içinde, konargöçer yaşam biçiminden kalıcı yerleşmelerin oluşmaya başladığı, üretici bir yaşam biçimine doğru evrilen toplumların takip edilebildiği Epipaleolitik'ten Çanak Çömlekli Neolitik'e kadar yerleşmelerden örnekler verilecektir. Verilen örnek yerleşmelerde konumuzla ilgili en tanımlı tabakalar ele alınmıştır. Bu yerleşmelerin depolama pratikleri sentezlenerek, depolama uygulamalarının mimari ve sosyal yapı üzerindeki etkileri anlaşılmaya çalışılacaktır. Kronolojik bir devamlılık sağlamak için, aşağıdaki yerleşmeler kültür bölgelerine bakılmaksızın, en erken tabakaları veren yerleşmelerden başlanılarak ele alınacak (Tablo 2.1) ve bölüm sonunda depolama uygulamalarının sosyal yapı, nüfus ve yerleşiklik bağlamında etkileri değerlendirilecektir. Yerleşmeler aşağıdaki gibidir: Yukarı Dicle Kültür Bölgesi, **Hallan Çemi, Körtik Tepe**; Orta Fırat Kültür Bölgesi, **Akarçay, Mureybet, Jerf el Ahmar, Abu Hureyra**; Doğu Akdeniz (Levant) Kıyı Bölgesi **Jericho (Eriha), Netiv Hagdud, 'Ain Ghazal, D'hara, Ain Mallaha (Eynan)** (Cilt II/ Harita 2).

Tablo 2.1: Bölümde Yer Alan Kazı Yerlerinin Ele Alınan Tabakalarına İlişkin Kronoloji Tablosu.

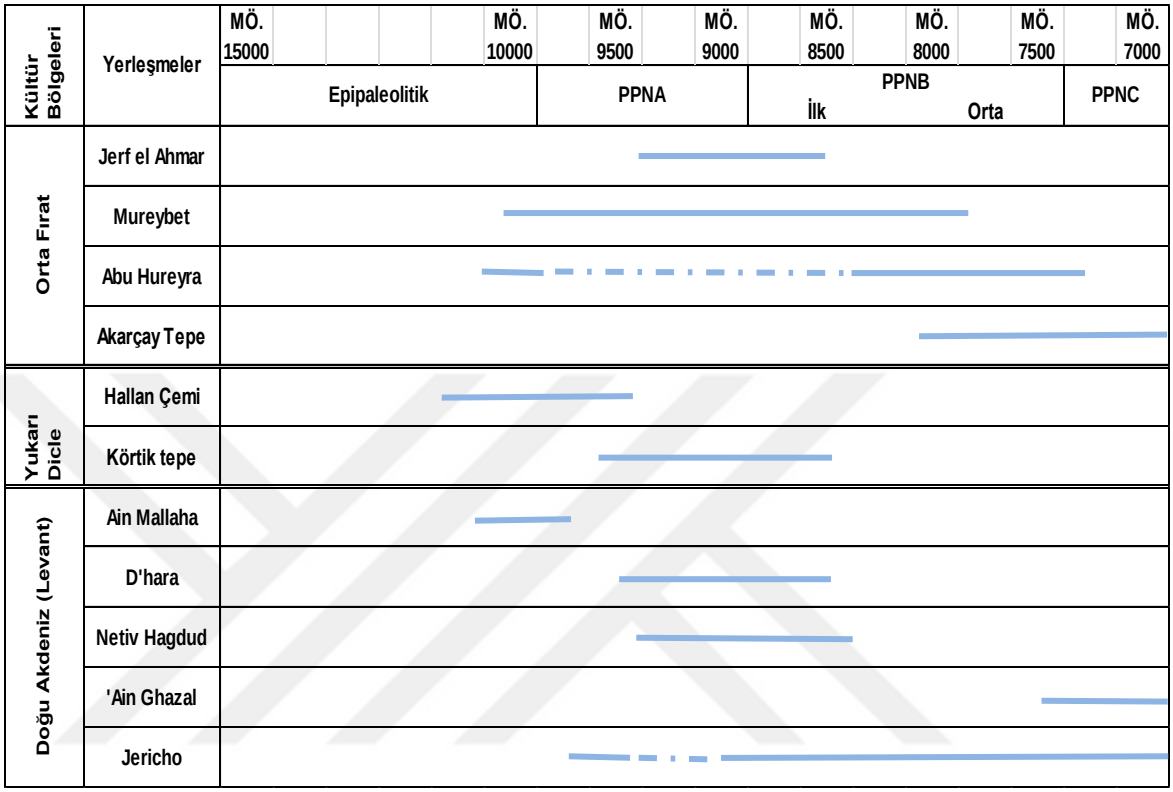

Epipaleolitik'in erken evrelerinde depolamaya ilişkin tanımlı arkeolojik kanıt, Doğu Akdeniz (Levant) kıyı kültür bölgesinin en büyük Natufiyan alanlarından biri olan **Ain Mallaha** yerleşmesinden gelmektedir (Şekil 2.1). İsrail'de yer alan, avcı toplayıcı fakat yerleşik küçük bir "köy" olarak tanımlanan bu açık alan yerleşmesi M.Ö. 10 binlere tarihlenmektedir (Perrot, 1966: 447). Yaklaşık 2000 m²'lik bir alanda yaşayan 18-20 kişilik gruplarla temsil edilir. Tamamen yabanıl bitki ve hayvanlara dayalı geçim ekonomisiyle uzun süreli konaklanılan bir yerdir. Etrafındaki besin kaynaklarının çeşitliliği ve zenginliği yıl boyunca iskân edilebilecek kapasitededir (Byrd, 1989: 162, 163; Kuijt, 2008: 294, Fig. 2). Bir bölümü toprak altına inşa edilmiş yapılar, taş döşeli zemin ve çalılarla örülü çamurla sıvanmış duvar, kazık delikleri ve sıkıştırılmış topraktan tabanlarıyla 3-6 m. çapında değişen taban genişlikleriyle dairesel formlu kulübelerdir. Bu yapıların boyutları ve iç donanımlarının çekirdek bir ailenin kullanımına uygun olduğu düşünülür. Bu mimari anlayışın ilerleyen dönemlerde karşımıza çıkan çukur barınakların ön tipi olduğu önerilebilir. Erken

Natufian yerleşmelerinde mimari unsurlar birkaç yerleşmede karşımıza çıkar. Kutu, işlik, depolama alanı ve döşeli tabanlar gibi mimari donanımlarsa sadece El-Wad ve Ain Mallaha'da bulunur (Şekil 2.2). Yuvarlak yapıların içindeki Erken Natufian kutuların yanı sıra, yerleşme dışı yere açılan sıvalı çukurların Geç Natufian dönemde depolama için yapıldığı ve benzerlerinin Hayonim Terası'nda olduğu öngörülmektedir. Ain Mallaha'daki sıvalı çukurların silo olarak kullanıldığı, bereberinde bulunan orak ve havan gibi diğer maddi kalıntılarla da desteklenmektedir (Bar Yosef ve Belfer ve Cohen, 1989: 468; Goring Moris ve Belfer Cohen, 2013: 22; Grossman ve Munro, 2017: 703; Bar Yosef, 1998: 163; Kuijt, 2008: 300).

Şekil 2.1: Ain Mallaha Erken Natufiyan Kulübeler.

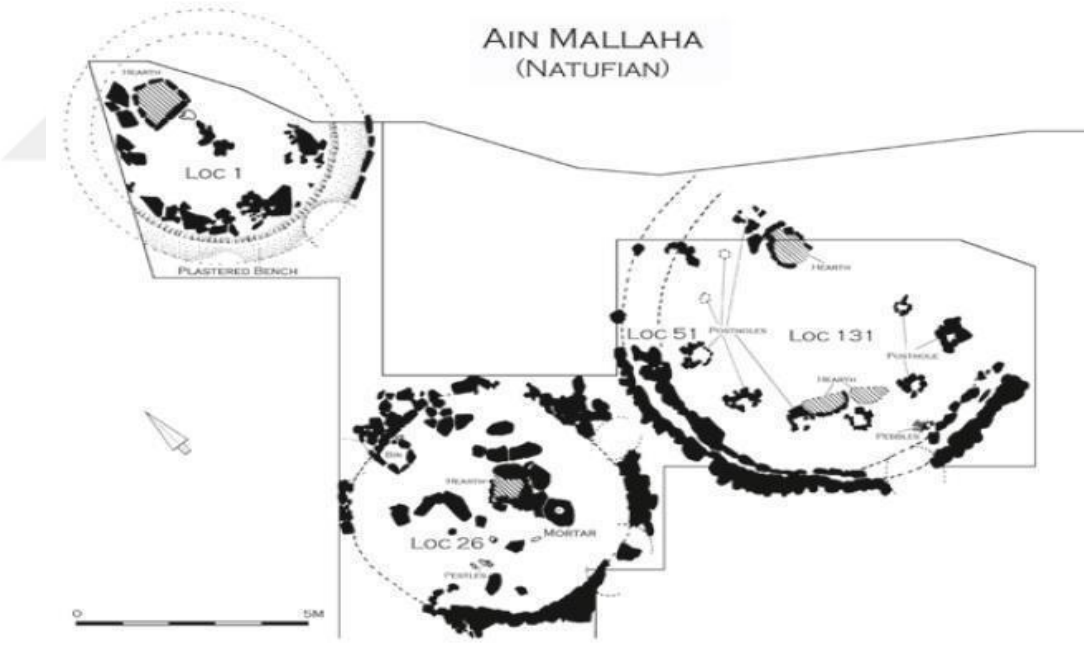

(Goring ve Moris ve Belfer ve Cohen, 2013: 23/ Fig 2.2)

Şekil 2.2: Ain Mallaha'daki Bir Yaşam Alanından Detaylar.

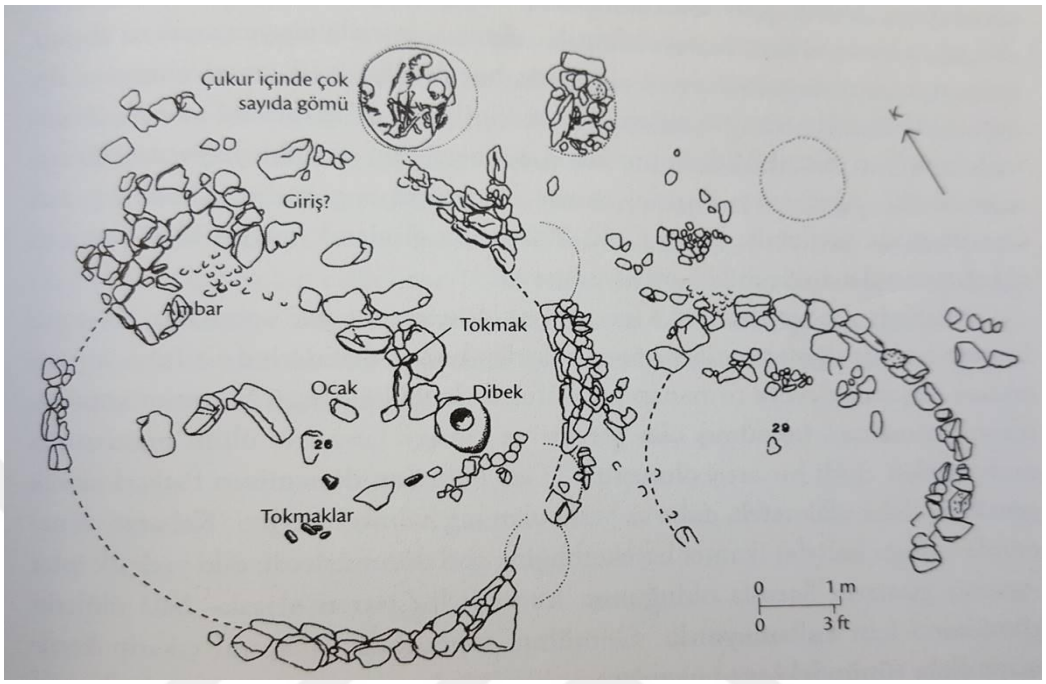

(Broodbank, 2016: 145, 4.14)

Anadolu'nun en erken köy yerleşmelerinden biri olan, Batman ilinde yer alan **Hallan Çemi** yerleşmesi de avcı toplayıcı insanların yaşadığı bir köydür. Yukarı Dicle kültür bölgesinde yer alan yerleşme, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in PPNA evresine, M.Ö. 10. binyılın ortalarına tarihlenmektedir. Arkeolojik kalıntıların niteliğine, bitki ve hayvan kalıntılarının çeşitliliğine dayanılarak yıl boyunca yerleşilen sürekli bir yerleşme olduğu önerilmektedir. Bu örnek, Yakındoğu'da bitkilerin kültüre alınmasıyla başlayan besin üretimine bağlı olarak yerleşik yaşamın ortaya çıktığı görüşlerinin sınanmasına da neden olmuştur (Rosenberg, 2007: 1, 6; Rosenberg ve Redding, 2000: 40). Hallan Çemi'de yaklaşık 15 m. çapında, meydan niteliği taşıyan merkezi bir açık alanın etrafına konumlandırılmış, "C" ve "U" formlarında yapılar yer almaktadır. Bu yapıların arasında, dairesel formlu, ortalama çapları 2 m. kadar olan, en azından bir örnekte kalın alçı sıvanın olduğu taş platformlar açığa çıkarılmıştır. Bu platformların, üst yapıları daha dayanıksız malzemeden inşa edilmiş depolama silolarının temelleri olabileceği önerilmiştir (Şekil 2.3). Bu önerinin dayanağı ise uzun süreli konaklanılan bir yerde ürün depolamayla ilgili donanımların bir ihtiyaç olabileceği düşüncesidir. Yerleşmede depolamaya ait çukurların bulunmayışı da bu görüşü destekler niteliktedir (Rosenberg, 2007: 2; Rosenberg ve Redding, 2000: 47;

Rosenberg, 2011: 62). Aynı zamanda C formlu bu yapıların girişlerinin iki yanında bulunan iki sıra duvarın aralarındaki boşlukların da depo alanı olarak kullanıldıkları önerilmektedir (Rosenberg, 2011: Fig. 2, 72; Karul, 2017: 40, 42). Hallan Çemi'deki yerleşme düzeni, daha dar bir açık alan etrafında (yaklaşık 4-5 m çapında) sıralı yuvarlak çukur barınakların bulunduğu Çayönü yerleşmesinin erken evresiyle çağdaştır. Aralarındaki en belirgin fark Çayönü yuvarlak çukur barınaklarında ocak ve depolamaya ilşkin verilerin bulunmamasıdır. Bu donanımlar açık alanlarda yer alır. Bu durum Çayönü'nde bu evrede günlük işlerin yoğun olarak açık alanlarda gerçekleştiğini göstermektedir (Erim Özdoğan, 2007: 65, 66, 67).

Şekil 2.3: Hallan Çemi'de Olası Silo Temeli.

(Rosenberg-Redding 2000: 47, Fig. 3)

Hallan Çemi'yle benzer bir yerleşme anlayışı, aynı kültür bölgesinde yer alan Diyarbakır ilindeki **Körtik Tepe**'de de görülür. Yerleşmenin prehistorik dönemleri Epipaleolitik'ten başlar ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'le devam eder. 6 mimari yapı katıyla temsil edilen yerleşme M.Ö. 10.400-9250 tarihlerini vermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Hallan Çemi yerleşmesinden sonra bilinen en erken yerleşmedir. Körtik Tepe, tıpkı Hallan Çemi'deki gibi avcı toplayıcı geleneğin sürdürüldüğü, besin üretimine bağlı kalınmaksızın bir araya gelen insanların

oluşturduğu yerleşik bir toplumu temsil eder (Özkaya ve San, 2007: 21, 22, 23, 33; Özkaya vd., 2013: 12; Schreiber vd., 2014: 20). Buraya ait mimari unsurlar üç grupta incelenmektedir. Konut yapıları, silolar ve özel yapılar. Dönemin karakteristiğini yansıtan konut yapıları yarı yeraltına gömülü, çukur barınak biçimindedir[97]. Bu yapılarda süreç boyunca köklü bir değişim gözlemlenmemiştir. Avcı toplayıcı olmalarına karşın yabanıl bitkilerin hasat edilip depolandığına işaret eden yuvarlak formlu silolar ikinci grubu oluştururlar (Şekil 2.4). Üçüncü grupta ise, intramural taban altı gömütleri, boyutları, sembolik anlam içeren taş buluntularıyla özel yapılar yer almaktadır (Özkaya ve San, 2007: 22, 23; Özkaya ve Coşkun, 2011: 91). Körtik Tepe'de silolar konut yapılarıyla aynı formda fakat boyut olarak daha küçüktür. Yaklaşık 1.1-1.2 m. çaplarındaki bu yapılara ait taş döşeli taban kalıntıları, boyut farklılıklarına ve benzerlerinin Hallan Çemi yerleşmesinde de olmasına dayanılarak silo olarak adlandırılmışlardır (Özkaya ve Coşkun, 2011: 91).

Şekil 2.4: Körtik Tepe Taş Döşeli Dairesel Silo Tabanları.

(Özkaya vd., 2013: 49)

[97] Çukur tabanlı yuvarlak ve kenarları yuvarlatılmış dörtgen yapılarla Gusir Höyük'te (Siirt) de karşılaşılmaktadır (Karul, 2011: 1 vd.; 2017: 10-11). "Barınaktan konuta" geçişin izlendiği bu yapılarda dikdörtgen mekânlar içinde, taş platformlar, işlik yerleri, depo birimleri ve öğütme taşları saptanmıştır.

İlk büyük ölçekli depolama alanları Doğu Akdeniz kıyı kültür bölgesinde Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin PPNA evresine tarihlenir (yaklaşık M.Ö. 10000). Bu depolama donanımları, bitkilerin kültüre alınma sürecini, yerleşik yaşam biçimini, sosyal organizasyonları anlamada katkı sağlar[98]. Erken ve Geç Natufian dönemlerle karşılaştırıldığında, PPNA'da bitkisel besin kaynaklarının arttığı gözlemlenmektedir. Doğu Akdeniz (Levant) kıyı kültür bölgesinde yer alan D'hara, Gilgal I, Netiv Hagdud gibi Younger Dryas'ın sonuna tarihlenen yerleşmelerde insanlar, ilk kez daha büyük topluluklar halinde yaşamış ve çeşitlenen bitki kaynaklarının bulunduğu avantajlı alanlarda yaşamaya başlamışlardır (Kuijt, 2011: 140). Yakındoğu'nun en uzun prehistorik tabakalanmasını veren **Jericho** (Eriha) yerleşmesi de bu kültür bölgesinde yer alır. Şeria vadisi üzerinde verimli bir ovada bulunan Jericho, Filistin sınırları içindedir (Kenyon, 1954: 103). İlk kez Neolitik Dönem alt ayrımları bu yerleşmeyle yapılmıştır. Bu bölümde, Geç Natufiyan'dan başlayarak M.S. 20. yy'ın başına kadar neredeyse kesintisiz tabakalanma veren yerleşmenin[99], Geç Natufiyan'dan Çanak Çömlekli Neolitk'e kadar olan süreci konumuz kapsamında değerlendirilmiştir (≈M.Ö.10.250-7500[100]). Ele aldığımız dönemlerin aralarında bazı kesintilerin olduğu belirtilmiştir (Geç Natufiyan, PPNA, hiatus, PPNB, MPPNB, hiatus, PN). En erken evrelerden (Geç Natufiyan, PPNA) itibaren birbirine yakın olarak konumlandırılmış kireç taşı temel ve biçimlendirilmiş kerpiçten duvarları olan, yuvarlak ve oval yapılar karşımıza çıkar. Tek gözlü bu yapılardan sadece PPNA'da iki konutta bölme duvarıyla ayrılmış mekânlar bulunur. Aynı kültür bölgesinde yer alan çağdaşı Netiv Hagdud ve Nahal Oren yerleşmelerinde de benzer bir mimariyle karşılaşılır. Bu yerleşmede depolama alanları oldukça tanımlıdır. Yerleşmede iki tip depolama sistemi tespit edilmiştir. Bunlar, bazen konut dışı bazen de konut içi yuvarlak depolama alanları olarak karşımıza çıkar. Biri, kireç taşından yapılmış 3 adet küçük kutu (40cm çapında, 40-50 cm yüksekliğinde) ve diğeriyse kerpiçten yapılmış silolardır (1m çapında) (Bar Yosef vd., 1991: 411; Kenyon vd. 1981, Levha 37a; Kuijt, 2008: 300). Jericho'da PPNA'nın en aykırı mimari unsuru, taştan yapılmış ve kille sıvanmış "kule" yapılarıdır. Farklı boyutlarda ve konumlarda yer alan bu kulelerin fonksiyonlarına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır[101]. Kenyon tarafından

[98] bkz. Tablo 2.2; Cilt II/Tablo 1.
[99] bkz. Nigro vd., 2011: 572, Tablo 1.
[100] C14 aralıkları için bkz. Weinstein 1984; Tabakalanma için bkz. Nigro vd., 2011: 572, Tab 1.
[101] bkz. Ronen ve Adler, 2001; Naveh 2003; Barkai ve Liran, 2008.

içlerinde en büyük olan kule yapısı, savunma amaçlı yapılmış bir unsur olarak yorumlanmaktadır. Bu kule, yaklaşık 8m. yüksekliğinde, 9m. çapındadır ve "çevre duvarı" olarak tanımlanan yaklaşık 3m. yüksekliğinde ve 1m. genişliğinde bir duvarla çevrilidir (Şekil 2.5). Kulenin depolama işlerinde kullanıldığı düşünülerek, etrafındaki kalın ve yüksek duvarın olası sel baskınlarına karşın ya da kule yapısını yakın çevrede bulunan diğer gruplardan korumak amacıyla yapıldığı öngörülmektedir. Bar Yosef de (1986: 161) kulenin, depolama ünitelerinin ve ritüel aktivitelerinin gerçekleştirildiği bir komünal yapı olabileceği görüşündedir. Kule PPNB evresinde de kullanılmıştır (Kenyon, 1981: 18-43). PPNB'de birbirinden bağımsız farklı yapı malzemesi ve tekniklerin ya bir arada ya da ayrı ayrı yapılarda kullanıldığı binaların açık alanlara açıldığı ve avluların yoğun biçimde kullanıldığı belirtilmektedir. Dikdörtgen yapıların görülmeye başladığı bu evrede konut yapılarından bağımsız (≈ 4-5 m²) depolama yapıları açığa çıkarılmıştır (Kenyon, 1957: 52-56; Nigro, 2014a: 28; Sala, 2014:120). Erken evrelerde küçük gruplar halinde yaşayan Jericho insanları, avcı ve toplayıcı geleneği PPNA'da da sürdürmüştür. PPNB ortalarında yabanıl bitki hasatının yanı sıra kültüre alınmaya başlayan tahılların sayılarında artış görüldüğü belirtilmektedir (Kuijt, 2011: 150).

Şekil 2.5: Jericho PPNA Kule Yapısı.

(Nigro, 2014a: 29, Fig. 1.3)

Aynı kültür bölgesinde yer alan**, Dhra** yerleşmesindeki (kal. M.Ö. 9.300-9.150) tahıl ambarları, PPNA dönemi için sağlam arkeolojik kanıtlarıyla karşımıza çıkar. **Netiv Hagdud** ve **Gilgal I**'de de benzer ambarların varlığından söz edilir. Buralardan ele geçen botanik verileri ileride evcilleştirilecek tahıllar için morfolojik gelişmeyi tanımlamak adına önem taşır. Tasarlanarak, amaca uygun olarak inşa edilen ambarlar, hava koşullarından ve böceklerden bitkilerin uzun süre bozulmadan korunmasını olanaklı kılmıştır[102]. Büyük ölçekli yerleşik toplulukların ortaya çıkmasından yaklaşık 1000 yıl önce yabani bitkilerin depolandığı böyle bir uygulamayla karşılaşmak, ürün depolama geleneğinin ne kadar eskiye dayandığını

[102] Benzer bir anlayışla inşa edilen etnografik örnekler için bkz. Cilt II/Levha 6; Levha 7b, d

gösteren bir örnektir (Kuijt ve Finlayson, 2009: 10966). Dhra'da üç tip mimari yapı bulunur. Bunların ikisi gıda işleme alanları ve konutlar, diğerleri de gıda depolama alanlarıdır. Depolama kutuları ve daha büyük olan silolara bakılarak yerleşmede iki tür depolama sisteminin kullanıldığı söylenebilir. Kerpiç duvarlı silolar yaklaşık 3 m. çapındadır (Şekil 2.6 a). Teknik olarak gıdaların korunması da gözetilerek yapılan bu yapıların yerden bağlantıları, yaklaşık 35-50 cm uzunluğunda dik olarak yerleştirilen taşlarla sağlanmıştır. Bu taşlar yaklaşık 1'er m. lik aralıklarla bir hat oluşturacak biçimde dizilmiştir. Yükseltilerek oluşturulan bu zemin üzerine, kerpiç dış duvar pise tekniğinde inşa edilmiştir (Şekil 2.6 b). Depolanmış gıdaları nem ve kemirgenlerden korumaya yönelik bu uygulama ileri derecede teknolojik düzeyi de göstermektedir. Mikromorfoloji sonuçları, bol miktarda saman ve kavuz kalıntılarından bu alanlarda arpa depolandığını göstermektedir. (Kuijt ve Finlayson, 2009: 10967, 10968).

Şekil 2.6 a: Dhra'da Depo Alanı Yapı 4, Tabaka 1.

(Kuijt ve Finlayson, 2009: 10967, Fig 2.)

Şekil 2.6 b: Dhra'da Depo Alanı Rekonstrüksiyonu Yapı 4, Tabaka 1.

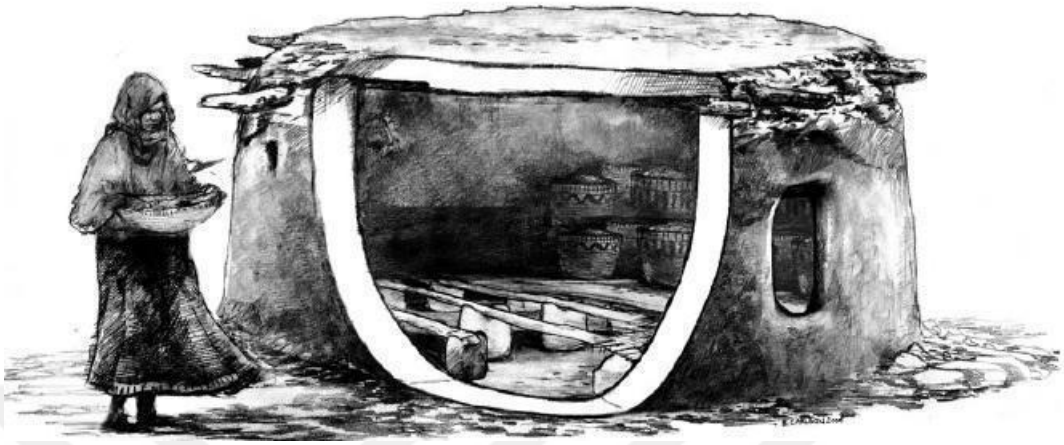

(Kuijt ve Finlayson, 2009: 10968, Fig 4.)

Sezonluk olarak gıdalarını depolayan PPNA insanlarının, olası besin kıtlığına karşın tedbirlerini almış oldukları Dhra örneğinde de görülmektedir. Yabanıl bitkilerin hasat edilip depolanması, bir anlamda doğal bitki örtüsüne ilk müdahele olarak düşünülebilir. Sosyal açıdan bakıldığında Dhra örneğinde olduğu gibi binalar arasındaki açık alanlarda inşa edilen depolama birimleri, ortak kullanıma işaret etmektedir. Dhra'da tahıl ambarları konutlar arasındaki açık alanlarda bulunurken, M.Ö. 8500'lerde evlerin içine taşındığı görülür. M.Ö. 7500' lerde Neolitik köylerde ise depolama odaları açığa çıkar. Neolitiğin ilerleyen aşamalarında konut içlerine taşınan bu donanımlar, ileride göreceğimiz örneklerde olduğu gibi, depolama sistemlerinin giderek hane ekonomisinin bir parçası olduğunu, bireysel kullanımı ve mülkiyet kavramını düşündürmektedir (Kuijt ve Finlayson, 2009: 10967, 10969).

Orta Fırat kültür bölgesinde Suriye'de yer alan **Mureybet** ve **Jerf el Ahmar** yerleşmeleri bölgesel, kültürel ve belli bir zaman diliminde çağdaşlıklarından dolayı bir arada değerlendirilebilecek yerleşmelerdendir. 4 ana dönemin kesintisiz takip edilebildiği **Mureybet'de** Natufiyan sonundan PPNB ortalarına kadar tabakalanma görülür (Cauvin, 1994: 21). En erken evre yapıları yuvarlak formlu, kısmen yere gömülüdür. Yerleşmede PPNA'nın sonlarında dikdörtgen yapılı planlar da ortaya

çıkar[103]. PPNB de ise tamamen dikdörtgen planlı yapılara geçilmiştir. PPNA'nın sonlarında (M.Ö. 9500-8700) tıpkı **Jerf el Ahmar'da** görülen komünal yapıya benzer yapılar açığa çıkarılmıştır. 6m. çapındaki XLVII yapısının içinde, farklı fonksiyonlar üstlenen bölmelerin olduğu ve bunların içinde depolama ünitelerinin de bulunduğu belirtilmektedir (Şekil 2.7) (Akkermans ve Schwartz, 2003; 50, 51, 52, 53; Stordeur vd. 1996). Mureybet'in erken evrelerinden PPNA evresine kadar kültüre alınmış botanik verisi bulunmamaktadır (Asouti ve Fuller, 2013:7). Ancak bu dönemde yoğun yabani tahıl türlerinin hasatının yapılmış olması, adı geçen yapı içindeki depolama ünitelerinin varlığını anlamlı kılmaktadır.

Şekil 2.7: Mureybet PPNA Komünal Yapı/ XLVII Yapısı.

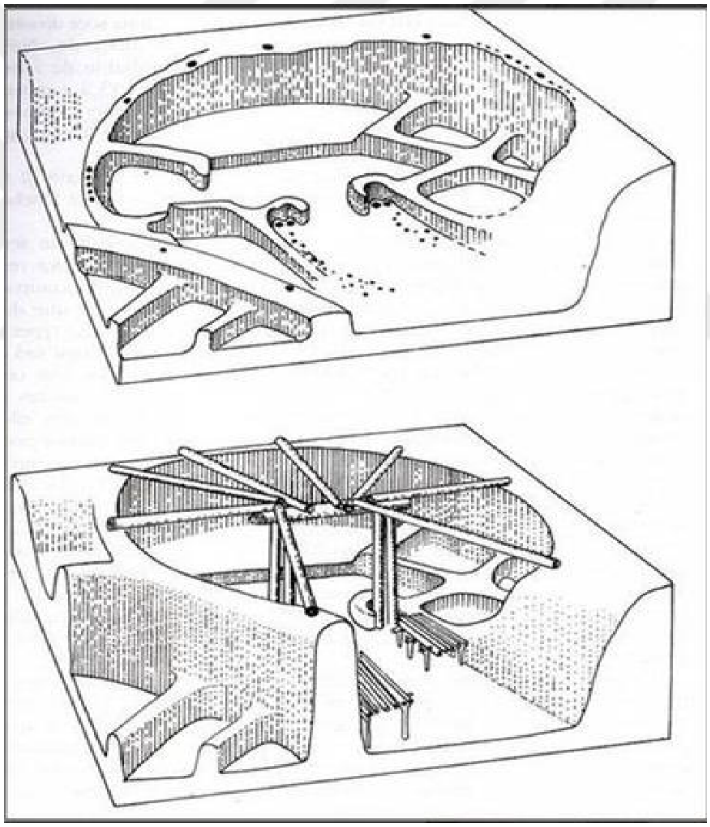

(Cauvin, 2000: 43, Fig 15)

[103] Anadolu'da dikdörtgen yapıların en erken örnekleri Çayönü'nde PPNA sonlarında ızgara planlı yapılarla görülür. Üç bölümden oluşan bu yapıların en arka bölümünde tahılların depolandığı önerilmektedir (Bıçakçı, 2009: 38). "Izgara Planlı Yapılar" evresinin başlarında terkedilen çukur tabanlı barınakların, çukurlarından depo ya da çöplük olarak yararlanıldığı, dış orta avlularda yeni çukurlar açılarak sıvandığı bildirilmektedir. Önceki evrede birçok işin yapıldığı atölye olarak kullanılan avluların yerini, bu evrede "ev içi atölyeler" almıştır (Bıçakçı 1995; Erim Özdoğan, 2007: 67, 70).

Jerf el Ahmar yerleşmesi ise, PPNA döneminden PPNB'nin erken evrelerine kadar iskân edilmiştir (M.Ö. 9200-8700). Birbirine bitişik düzende kademeli olarak genişleyen yerleşmede 11 tabaka açığa çıkarılmıştır. PPNA'nın en erken evresinde birbirine bitişik yuvarlak formlu yapılardan, iki odalı yuvarlak formlu yapılara ve PPNA'nın ortalarında iki odalı dikdörtgen planlı yapılara doğru mimari bir değişim takip edilir. Duvar köşelerinin dik açıyla bölündüğü gerçek anlamda dikdörtgen yapılar dönemin sonunda belirir. Bu yapıların içinde olası silo alanlarından bahsedilir. PPNA'dan PPNB'ye geçiş evresinde oval yapılara dönüş olduğu ve 3 bölmeli yapıların ortaya çıktığı görülür. PPNA'nın geç evresinde ve PPNB'de kamusal yapılar öne çıkar. Bunlardan erken olan yapının (EA30 yapısı) yerleşmenin merkezinde yer aldığı ve etrafındaki dikdörtgen yapıların konut yapıları olduğu görülmektedir (Şekil 2.8), (Stordeur 2000a; 2000b; Stordeur ve Abbes 2002; Akkermans ve Schwartz, 2003: 52-53). Bu özel fonksiyonlu yapı, yuvarlak planlı ve toprağa yarı gömüktür. Yaklaşık 42 m²'lik bir alana oturan yapı 2.30 m. derinliktedir. Yapı 10 adet kalın dikmeyle sağlamlaştırılmıştır. İçinde 6 hücre ve 2 adet seki yer alır. Hücre içlerinde botanik veriler açığa çıkarılamamış olsa da bu gözlerin olasılıkla ambar gözü olduğu önerilmektedir. Yapı aynı zamanda içindeki sürtme taş buluntularıyla, kafatası bulunmayan bir iskelet ve sekileriyle çok fonksiyonlu bir yapı olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, depolama işlevinin yanı sıra, toplanma yeri olarak ritüel amaçlı kullanılan bir komünal yapı olduğu da düşünülmektedir. Bölgedeki en yakın benzeri **Mureybet** yerleşmesinde bulunmaktadır (Stordeur, 2000a: 2; 2000b: 36-37; Watkins, 2010: 626; Akkermans ve Schwartz, 2003: 53, 54, 57). Yerleşmedeki botanik verileri, erken evrelere kıyasla geç evrede arpa, buğday ve bezelyedeki morfolojik değişimin evcilleştirme sürecine girildiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Asouti ve Fuller, 2013: 8). Bu bağlamda üretici bir ekonominin göstergesi olarak kabul edilebilecek bu kanıtlar, EA30 yapısındaki olası ambar gözlerine neden ihtiyaç duyulduğunun da kanıtı olabilir.

Şekil 2.8: Jerf el Ahmar Geç PPNA Evresindeki Depolama/Kamusal Alan (EA 30 Yapısı).

(https://archeorient.hypotheses.org/3900)

Suriye'de yer alan başka bir yerleşmeyse **Tell Abu Hureyra**'dır. En erken Geç Natufian'da (G.Ö. 11.500-10.000) iskân edilen yerleşmede çukur barınaklar karşımıza çıkar (Olszewski 1986). PPNA döneminde iskân görmeyen bu yerleşmenin en tanımlı tabakaları PPNB dönemine aittir. Yerleşmede PPNB (G.Ö. 9.400-7.000[104]) dönemi 2A, 2B ve 2C evreleriyle temsil edilir. Taş temelsiz, dikdörtgen planlı, dar koridorlarla ayrılan bu yapılar kerpiçtendir (Moore, 1998: 133, 134). PPNB sonlarında (2B), altı ya da beş odalı olan bu yapılarda ana oda genellikle 20-25 m², yan odalar 4-8 m² kadardır. Konut içlerinde merkezi odanın ortasında ocak ve duvarın karşısında kilden yapılmış depolama üniteleri yer alır. Küçük avlular etrafında konumlanan yapıların bazıları L biçiminde uzantılı olup, çoğunlukla birbirinden dar sokaklarla ayrılmaktadır (Şekil 2.9 a-b), (Besserat, 1978: 36; Akkermans ve Schwartz, 2003: 61, 63; Moore vd. 2000). Geçim ekonomisinde tarım birinci sırada yer alır. Ancak Natufiyan dönemde besin ekonomisinde başı çeken gazel avcılığı devam eder ve yanı sıra yaban keçisinin (caprin) de avlandığı

[104] Abu Hureyra 2 tarihleri için bkz. Moore, 1998: 133, 134; 135 Fig. 3, "*The village of Abu Hureyra 2 was inhabited from c. 9,400 until after 7,000 BP.*"

bilinmektedir. 2B'nin sonlarında evcilleştirme aşamasında olan keçi ve koyun besiciliği geçim ekonomisinde aktif rol alır (Hillman vd., 1997: 651, Kadowaki, 2012: 11, 12/Fig. 3). Yerleşmede PPNB evresinden itibaren devamlılık gösteren organize bir toplum yapısı ve uzun süreli bir yerde yaşamanın getirdiği sosyal ve ekonomik değişimler takip edilebilmektedir. Süreç içinde hem yerleşme alanında genişleme hem de nüfus olarak bir artış görülmektedir. Belki de bu değişimlere bağlı olarak bitki ve hayvanların evcilleştirilmesiyle elde edilecek besin maddelerinin üretilmesiyle bulunan çözümler (artı ürün) uzun süreli yerleşmeyi sağlamıştır (Akkermans ve Schwartz, 2003: 70).

Şekil 2.9 a-b: Abu Hureyra 2 (PPNB) Dikdörtgen Koridorlu Yapılar.

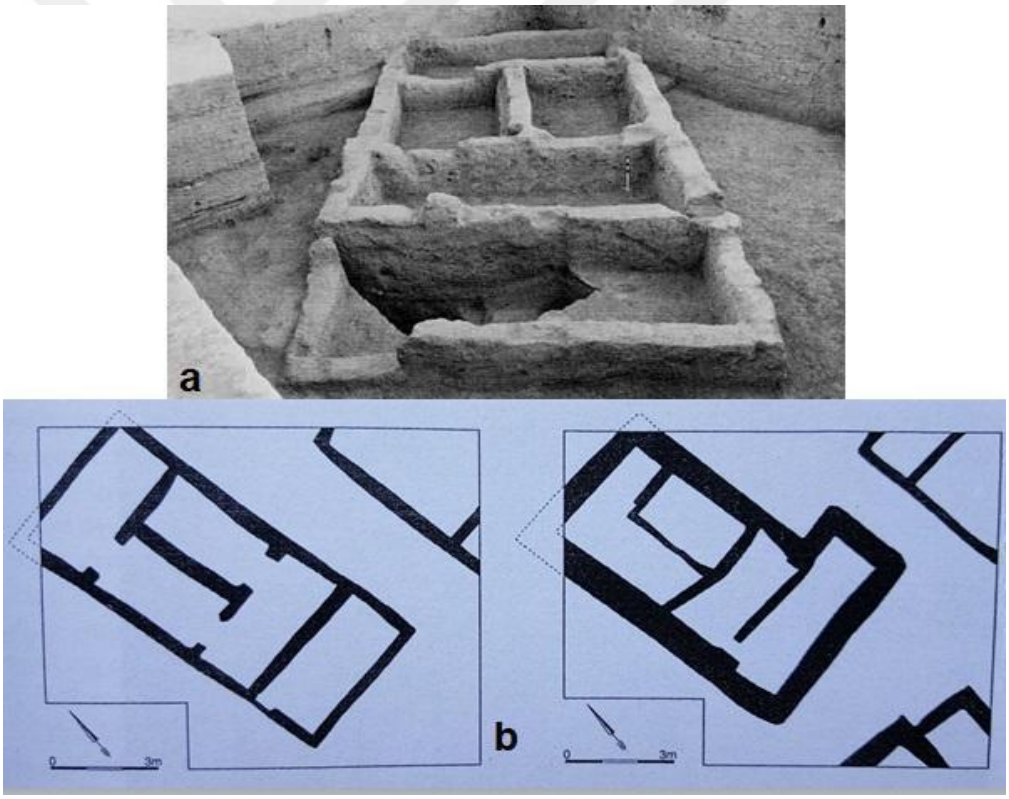

(a-Besserat, 1978: 36; b- Akkermans ve Schwartz, 2003: 61, fig 3.1)

Aynı kültür bölgesinde yer alan bir başka yerleşme **Akarçay Tepe'dir**. En erken tabakası MPPNB'ye tarihlenen yerleşme (MPPNB, LPPNB, PN kal. M.Ö. 7900-6200) Şanlıurfa ilinde yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu'daki bu yerleşme, Kuzey

Suriye, Kuzey Irak ve Doğu Akdeniz kıyı bölgesindeki erken tarımcı toplumların ortaya çıkışıyla ilgili bilgilere katkı sunmaktadır. Akarçay'da erken tabakalardan itibaren yapı malzemesinde ve mimari planda çeşitlilik görülür. Bu durum değişen ihtiyaçların, aynı zamanda bölgesel etkileşimin izleri olarak yorumlanabilir. En erken tabakalarda tek odalı ve ızgara planlı yapılar (kapladıkları alan ≈ 8-15m²) görülür. Bu durum küçük mekânlarda yaşayan sınırlı sayıdaki insanlara işaret eder (Duru, 2013: 256). Tek odalı dikdörtgen yapılar LPPNB'de de devam eder. Bu yapıların bazılarında bulunan sıvalı çukurların (B19 yapısında, çap: 40 cm. h: 20-25 cm.)[105], bina dışında kalan alanlardaki bazı küçük hücrelerin (E yapısı)[106] boyutlarından dolayı depolama işleri için kullanıldığı önerilmektedir. PPNB'nin sonlarına doğru ise yeni bir mimari anlaşıyın geldiği ve hücre planlı yapıların mimari çeşitliliğe katıldığı (kapladıkları alan ≈ 25-50 m²) görülür. En yakın benzerlerine Çayönü'nde[107] rastlanan bu evre yapıları (8. ve 7. Tabaka) ortak kullanıldığı düşünülen açık alanlara açılır ve yapılar ayrı ayrı konumlanmıştır[108] (Şekil 2.10). Bu binalarla birlikte depolama üniteleri de daha tanımlı hale gelmiştir. Bu tarz yapılardaki küçük hücrelerin depolama için kullanıldığı düşünülmektedir. Hücre planlı yapılarla birlikte yerleşmede üretim faaliyetleri çeşitlenmiştir. Çeşitlenen bu işler, depolama alanları gibi yeni mimari unsurlarla, yerleşme dokusunda yeni düzenlemelere doğru gidildiğinin de habercisidir (Özbaşaran ve Molist, 2006: 245-246; Özbaşaran ve Molist, 2007: 171-182; Duru, 2013: 244, 256; Duru, 2005: 159-160). Geçim ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayanan yerleşmede avcılık ve toplayıcılık devam etmiştir. MPPNB'den itibaren birçok türün kültüre alındığı, yabani türlerin de beslenmede devam ettiği belirtilmektedir (Duru, 2013: 118, 119, 127, 343, Tablo 11).

[105] bkz. Duru, 2013: 408, Şekil 91.
[106] bkz. Duru, 2013: 412, Şekil 96.
[107] bkz. Bıçakçı 1995; 2001; Erim Özdoğan, 2007: 74-79.
[108] Çayönü dışında, Sumaki–Batman (Erim Özdoğan, 2011: 27) ve Salat Camii Yanı –Bismil (Miyake vd., 2013: 40, Şek. 4) yerleşmelerinde de hücre planlı yapılar tespit edilmiştir. Sumaki Höyük'te ele geçen 550'den fazla mühür baskı parçası yerleşmenin bir "ikmal/depo alanı" veya bir süre depolamayı gerektiren yiyecek üretimine işaret ettiği biçiminde yorumlanmaktadır (Erim Özdoğan, 2013: 80).

Şekil 2.10: Akarçay Tepe Taş Temelli Kerpiç Hücre Planlı Yapı (11 gözlü T Yapısı, sağda).

(Özbaşaran ve Molist, 2007: 150, Fig.8)

Çanak Çömleksiz Neolitik B'nin sonları (LPPNB) sosyal ve ekonomik değişimlerin kesin olarak takip edildiği bir dönemdir. PPNB'nin ortalarından itibaren iskân edilen Zarga nehrinin yakınında yer alan **'Ain Ghazal**, bu değişimlerin net biçimde takip edildiği bir yerleşmedir ve yukarıda konu ettiğimiz Mureybet, Jerf el Ahmar ve Akarçay yerleşmeleriyle aynı kültür bölgesindedir. Burada yaklaşık 2500-3000 yıllık kesintisiz bir süreç takip edilebilmektedir (kal. M.Ö. 8500-5500) (Rollefson,1989: 135-136; Rollefson ve Kaffafi, 2013: 3; Kuijt, 2011: 138). MPPNB'de küçük bir köy görünümündeki yerleşmede genelde tek odalı yapılar yer almaktadır. Dönem sonuna doğru bu yapılar bölmeli olmaya başlar. Bu dönemde özel ya da ritüel amaçlı kullanılan yapılar bulunmaz, mimari unsurların hepsi konut niteliğindedir. Bu yapıların bazılarının içlerinde yer alan 1x2 m. boyutlarındaki "alkov"ların konut içlerindeki ana depolama alanları olabileceği önerilmektedir (Kuijt, 2008: 301). LPPNB'de kalın duvarlı, içlerinde iki katlı yapıların da olabileceği bir mimari anlayışla karşılaşılır (Rollefson ve Kaffafi, 1997: 32-33). Bu evrede alan olarak genişleyen

yerleşmede yaklaşık 360 kişinin yaşadığı önerilir (Kuijt, 2008: 294, Fig. 2). Bu dönemde üç farklı tipte yapıdan bahsedilir. Dikdörtgen formdakiler genel olarak, ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü, hane içi ritüel aktivitelerinin yapıldığı konut yapıları olarak kabul edilir. Farklı odalardan oluşan bu yapıların bir bölümünün gıda depolama ve hazırlama işleri için, yuvarlak olanların ritüel amaçlı kullanıldıkları da varsayılır. 5 m²'den küçük bu dairesel yapılar iki adettir. Her ikisinin de ortasında bir delik/çukur yer alır (Şekil 2.11). Bu deliklerin hangi amaçla yapıldıkları tam olarak bilinememekle birlikte, su drenajı, hava sirkülasyonu ya da ritüel amaçlı olarak, maltız benzeri bir taşınırı koymak için açılmış oldukları önerilir. Her ikisi de oldukça iyi sıvanmıştır. Birinde (Circular Building I) sekiz defa tabanın sıvandığı ve bu taban katlarının her birinin kırmızı boyalı olduğu tespit edilmiştir. Bu yapılar tapınak alanı olarak nitelendirilmiştir (Rollefson ve Kaffafi, 1997: 37; 2013: 12, 13, 19). Fakat Kuijt (2011: 138, 147-149), bu yapıların gıda depolama ya da gıda hazırlama işleriyle alakalı olabileceğini önerir. Belki de bu yapılar besinlerin bir ön işlemden geçirilip depolama alanlarına taşınmadan önce bulundurulduklari yerlerdi. Yerleşmedeki dikdörtgen, içlerinde depo odaları olan yapılara yakınlıkları da bunu düşündürmektedir (Şekil 2.12). Bu yapıların depolama ya da gıda hazırlama için kullanıldığını düşündüren bir takım bulgular da yer almaktadır. Bunlardan biri yukarıda da bahsettiğimiz gibi hava dolaşımı ya da suyun ve nemin kontrolünü sağlamak için yapıldığı düşünülen taban ortasındaki deliklerdir. Aynı zamanda hububat saklamak için gerekli koşulların temiz tabanlarla oluşturulduğu düşünülür (temiz bir alan her ne kadar ritüel alanları için de önemli olsa da). Tıpkı bu örnekteki gibi, depolama ya da gıda kurutmak için kullanılan alanların küçük olması etnografik örneklerle de desteklenmektedir[109]. 'Ain Ghazal'daki bu mimari donanımlar şayet depolama içinse belki de bunlar, Tell Sabi Abyad'da daha ileri dönemlerde görülen dikdörtgen ve yuvarlak yapılar gibi düşünülebilir[110].

Yerleşmede PPNC'de küçük, tek odalı yapılarla yeniden karşılaşılır. Bu yapıların önlerinde avlu bulunur. Dönem sonunda ortaya çıkan koridorlu yapıların bir bölümünün toprak altına oturtulduğu tespit edilmiştir. Bu dönem yapılarının içlerinde depo birimleri yer almaktadır (Rollefson ve Kaffafi, 2013: 14). Yerleşmede tüm süreç boyunca yoğun avlanma ve bazı hayvanların evcilleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Keçi (MPPNB), koyun (LPPNB), domuz (PPNC) ve yabani sığır

[109] bkz. Cilt II/Levha 7b, c, e.
[110] bkz. s.190-191.

(Yarmukian) ‘Ain Ghazal’da evcilleştirilen hayvanlardır (Rollefson ve Kaffafi, 2013: 9; Von den Driesch ve Wodtke 1997).

Hayvancılığın geçim ekonomisinde önemli rol aldığı açıktır. PPNC’de tam zamanlı tarım faaliyetleri sürdüren ailelerin varlığından da bahsedilir. Bu süreçte bir grubun da yoğun biçimde hayvan besiciliğiyle uğraştığı eklenen bilgiler arasındadır (Rollefson ve Kaffafi, 2013: 15). ‘Ain Ghazal’da erken evrelerde birbirine bitişik küçük ölçekte inşa edilen yapıların, dönem ortalarında giderek büyüdüğü ve ekonomik üretim ve tüketim açısından daha bağımsız bir sosyal yapılanmaya doğru gidildiği gözlemlenmektedir.

Şekil 2.11: ‘Ain Ghazal, Dairesel Bina 1, Olası Depolama ya da Besin Hazırlama Alanı.

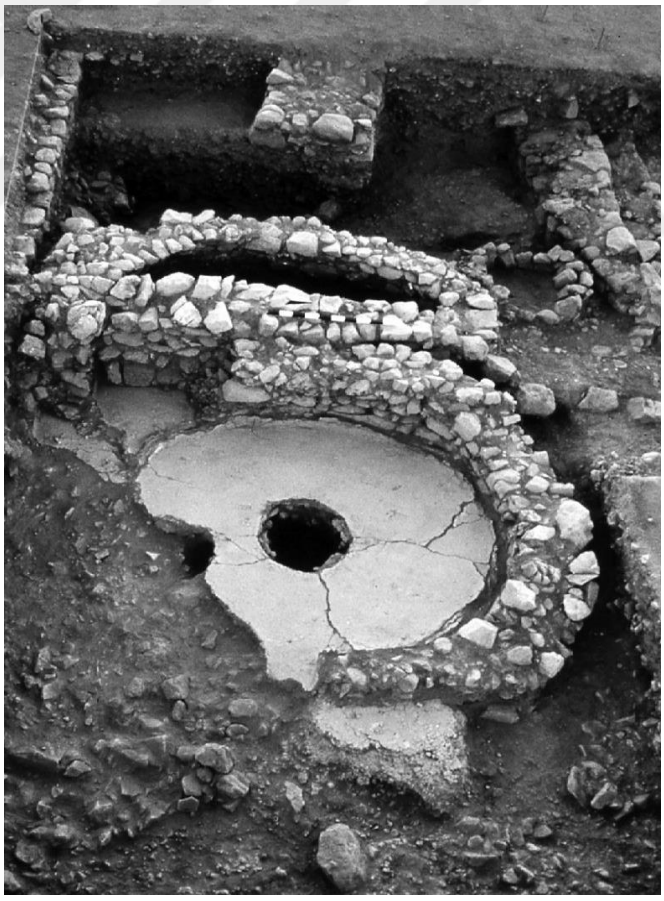

(Kuijt 2011, s. 147 Fig 4).

Şekil 2.12: ‘Ain Ghazal PPNC Koridorlu Yapılar ve Depolama Birimleri.

(Rollefson ve Kaffafi, 2013: 12, Fig. 1.1.10)

2.1.2. Avcı Toplayıcılarda Ürün Depolama, Alan Kullanımı, Nüfus Artışı, Yerleşme Düzeni, Sosyal Yapı İlişkisi Üzerine Değerlendirme

Avcı toplayıcılar genel olarak nüfuslarına göre en küçük sosyal grup olan (band-takım) göçebe gruplar olarak kategorize edilirler[111]. Doğal besin kaynaklarının bulunduğu kullanılabilir çevre gözönünde bulundurularak etnografik verilerin de katkısıyla, bölümde adı geçen dönem insanlarının kamp yerlerinin kapladığı alan ve burada yaşayan olası insan nüfusu üzerine çalışmalar yapılmıştır. Geç Natufiyan’la birlikte yaklaşık 2000 m²’lik bir alana yerleşen 18-20 kişilik gruplar (Ain Mallaha), PPNA’da 10.000 m²’ye yerleşen 190 kişilik gruplar (Jericho, D’hara, Nahal Oren, Netiv Hagdud vb.), PPNB’nin ortalarında 25.000 m² bir yaşam alanı ve 225 kişi

[111] bkz. s. 26.

(Jericho, 'Ain Ghazal, Yiftahel vb.), PPNB sonlarında ise 100.000 m²'lik oldukça geniş bir alan ve 900 kişilik ('Ain Ghazal, El Sifiya vb.) bir popülasyon önerilmektedir.

Tablo 2.2[112]: Bölümde Yer Alan Kazı Yerlerinin Ele Alınan Tabakalarında Depolama Uygulamalarına İlişkin Genel Görünüm.

Kültür Bölgesi	Yerleşme	Dönem	Genel Mimari Plan Tipi	Benzerler	Depolama Verileri						Kaynakça
					Konut İçi	Konut Dışı	Boyut	Form	Malzeme Türü	Ürün	
Orta Fırat	Jerf el Ahmar	Geç PPNA	Dörtgen	Mureybet		X	7*6=42m² h=2,5m	Yuvarlak, içten bölmeli	Kireçtaşı		Akkermans ve Schwartz, 2003; Stordeur, 2000a; 2000b; Stordeur ve Abbes, 2002; Wattkins, 2010.
	Mureybet	Geç PPNA	Yuvarlak ve Dikdörtgen	Jerf el Ahmar		X	±2m	Dikdörtgenimsi	Kireçtaşı	Yabanıl Tahıl?	Akkermans ve Schwartz, 2003; Cauvin, 1994; Stordeur vd. 1996.
	Abu Hureyra	Geç Natufiyen / PPNB	Yuvarlak Çukur / Dikdörtgen Koridorlu	Tell Halula, Çayönü, Çatalhöyük, Aşıklı Höyük	X			Dörtgenimsi	Kerpiç	Buğday, Çavdar, Baklagil, arpa	Akkermans ve Schwartz, 2003; Besseart, 1978; Düring ve Marcinak, 2006; Erim-Özdoğan, 2007; Moore, 1998; Moore vd. 2000; Olszewski, 1996; Esin ve Harmankaya, 2007.
	Akarçay Tepe	Geç PPNB	Dörtgen: Tek Odalı+ Hücre Planlı	Çayönü	sıvalı çukur		R=40cm, h=20-25cm	Yuvarlak-Hücre	Kerpiç ve taş		Duru, 2005; 2013; Özbaşaran ve Molist, 2006; 2007; Erim Özdoğan, 2007.
						E Yapısı?		Dörtgen	Taş		
Yukarı Dicle	Hallan Çemi	PPNA	Düzensiz yuvarla "C" ve "U" tipi	Körtik Tepe		X	R= ±2m	Yuvarlak	Taş Platform üzeri?		Rosenberg, 2007; Rosenberg ve Redding, 2000.
	Körtik Tepe	PPNA	Yuvarlak yarı taban altı çukurlar	Hallan Çemi		X	R= ±1-2m	Yuvarlak	Taş temel+?		Özkaya ve San, 2007; Özkaya vd. 2012; Özkaya ve Coşkun, 2011; Schreiber vd. 2014.
Doğu Akdeniz (Levant)	Ain Mallaha	Erken Natufiyen	Dairemsi Oval	El Wad	Bin?		±70cm	Yuvarlak ve köşeli dörtgen	Taş		Bar Yosef, 1998; Bar Yosef ve Belfer Cohen, 1989; Byrd, 1989; Goring Moris ve Belfer Cohen, 2013; Grossman ve Munro, 2017; Perrot, 1966.
		Geç Natufiyen	Dairemsi Oval	Hayonim		X		Yuvarlak	Sıvalı Çukur		
	Jericho	PPNA	Yuvarlak, Oval	Netiv Hagdud, Nahal Oren		X	R= ±9m H=±8m (Kule)	Silindirik	Taş	Arpa?	Bar Yosef, 1986; Bar Yosef vd. 1991; Garfinkel, 1987; Kenyon, 1954; 1957; 1981; Kuijt, 2008; 2011; Nigro, 2014a; Sala, 2014.
		PPNB	Dikdörtgen	Ain Gazal		X	±4-5m²	Dikdörtgen	Taş, Kil Sıva		
		MPPNB	Dikdörtgen	Yıftahel	X		h=40cm ±3m²	Oda köşesine eklenen yuvarlak formlu	Kerpiç+Taş	Mercimek	
	'Ain Ghazal	MPPNB	Dörtgen-Tek Odalı	Yıftahel	X		±2m²	Dikdörtgen "alkov"	Taş+Kerpiç		Kuijt, 2008; Kuijt vd. 2011; Mahasneh ve Bienert, 2000; Rollefson, 1989; Rollefson ve Kaffafi, 2013; von den Driesch ve Wodtke, 1997.
						X					
		LPPNB	Yuvarlak, Dikdörtgen	Yiftahel, Jericho	X	X	R= ±2,5m	Yuvarlak	Kireçtaşı		
		PPNC	Dörtgen Plan-Koridorlu, iki katlı yapılar	Es-Sifiya, Basta	Bin?		±1*1m	Hücre	Taş		
	D'hara	PPNA	Oval Dairesel	Netiv Hagdud, Gilgal I, Jericho		X	R= ±3m	Yuvarlak Silo	Kerpiç+Taş	Seçilmiş yabani bitkiler, arpa	Bar Yosef vd. 1991; 2010; Bar Yosef ve Gopher, 1997; Boyd, 2006; Kuijt, 2011; Kuijt ve Finlayson, 2009.
	Netiv Hagdud	PPNA	Yuvarlak	Jericho, Nahal Oren, D'hara		Kutu	R=40cm, h=10cm	Yuvarlak	Taş	Arpa?	
					X		R=±1m	Yuvarlak	Kerpiç Silo		Bar Yosef vd. 1991; Bar Yosef ve Gopher, 1997; Kuijt, 2008.

[112] Tablo 2.2, A3 boyutu için bkz. Cilt II/Tablo 1.

Bu tablo hem yaşam alanında hem de nüfusta kronolojik olarak artan bir ivmeye işaret etmektedir. PPNC'de görece küçülen yerleşmeler 4000-5000 m²'lik yaşam alanlarıyla yaklaşık 400 kişinin yaşadığı bir sosyal yapıya doğru evrilmiştir (Kramer, 1982: 162; Watson, 1979: 35-47; Kuijt, 2008: 293-294, Fig. 1-2). İnsanların kalıcı yerleşmelerle birlikte genişleyen yaşam alanları, tarımsal faaliyetlerin artması, besin değeri yüksek gıdaların tüketimi ve bunlara bağlı olarak artan nüfus, yukarıda ele aldığımız örnekler bazında da doğrulanmaktadır.

Natufiyan insanlarının (Ain Mallaha) çok yoğun depolama yapmasalar da yerleşmelerini kolay gıda temin edebilecekleri yerlerden yana seçtikleri bilinmektedir. Ardından PPNA'dan itibaren yabanıl bitki hasatının yapılarak depolanması (D'hara), PPNB'de gerçek anlamda tarım yapılarak (Akarçay) artı ürün elde edilmesi ve bu gelişmelerin depolama alanları gibi öğelerle mimariye yansıması, insanların beslenme ihtiyaçlarını garanti altına aldıklarını göstermektedir. PPNA'da ve hatta olasılıkla Natufiyan'da ürün biriktirme işi insanları bulundukları yerde daha uzun süre kalmaya itmiş olmalıdır. Dolayısıyla bitkilerin kültüre alınmasından önce de ürün depolamanın nüfus artışında önemli bir rol üstlendiği, ürünlerin paylaşımının da bu dönemlerden itibaren grup içindeki bazı kişiler ya da aileler tarafından yapıldığı önerilebilir. PPNB'den itibaren Jericho, 'Ain Ghazal, Yiftahel, Tell Halula[113] gibi yerleşmelerden de gördüğümüz üzere karmaşık depolama sistemlerinin gelişmesi, yeni sosyal örgütlenmelere geçildiğini düşündürmektedir (Kuijt, 2011: 144).

Avcı toplayıcı grupları yaşadıkları çevre koşullarına göre değerlendiren yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı avcı toplayıcı gruplarda ekonomik ve sosyal yapının neden farklılaştığı, 19. yy.'dan itibaren kültür ekolojistleri tarafından (Grosse 1986) açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım, bazı avcı toplayıcı grupların "avantajlı doğal koşullara" bağlı olarak kültürel ve ekonomik yaşamlarını çeşitlendirebildikleri görüşünü savunur. Bu görüş 20. yy. kültür ekolojistleri tarafından da benimsenerek geliştirilmiştir. Bu bağlamda, mobil bir yaşam biçiminden yarı yerleşik toplumlara doğru geçişte ekolojik ortamdaki çeşitliliğin rolü yadsınamaz (Steward 1955; Service 1962; Goldschmidt 1959). Bu çeşitlilikte yer alan av hayvanlarının yanı sıra floradaki tüketilebilir kaynakların tanınması, dolayısıyla flora-insan ilişkisi sürdürülebilir bir ekonominin temellenmesinde etkendir.

[113] bkz. Kuijt vd. 2011; Khalaily vd. 2008.

Olasılıkla, doğal gıda kaynaklarının bolluğu, bunların mevsimsel olarak toplanması, aynı zamanda uygun koşullar altında depolanması, bu tip toplumlar için gıda temini sorununa yakın vadede çözüm getirmiştir. Mevsiminde toplanılan, depolanan ve uygun koşullarda saklanılan gıdalar, artık bu toplumlarda istenildiği zaman besine ulaşmayı sağlayan bir ekonomiye dönüşmüştür. Yabanıl bitkilerin hasatı ve sonrasında başlayan kültüre alma aşamalarıyla birlikte, yeni teknolojilerin[114] gelişmesi de bu kaynakların artmasında neden olmalıdır. Bu durum, yeni gıda kaynaklarının kullanımını da olanaklı kılarak, bilinen kaynaklardan daha fazla verim alınmasını da sağlamıştır. Fakat depolanan ürünlerin bozulması ya da olumsuz hava koşullarının (kış, kuraklık, kıtlık) uzun sürmesi gibi nedenlerden dolayı, ürün depolama işinin bir planlama ve strateji geliştirmeyi zorunlu kıldığı da göz ardı edilmemelidir (Testart vd., 1982: 523-524). Gıda depolama ve bir yerde uzun süre konaklama arasında kurulan korelasyon, avcı toplayıcıların gıda stoklamalarıyla ilgili stratejilerine de vurgu yapmaktadır. Sezonluk değişimlerin olduğu bir ortamda göçebe avcı-toplayıcılar, gıda kaynaklarındaki mevsimsel dalgalanmalara göre bir alandan diğerine geçebilmektedir. Belirli yerlerde bol miktarda bulunan doğal besin kaynaklarının yerlerinin bilinmesi, kaynağa yakın yerlerde kamp kurmak gibi pratik bir çözümü de beraberinde getirmiş olmalıdır. Ancak bu kaynakların azalması durumunda kamp yerini terk etmek yerine, coğrafi olarak aynı bölgede var olan başka kaynakların kullanılarak yerleşmelerin uzun süreli olması da sağlanmış olabilir (Watanabe, 1968: 72; King, 1974: 40). Bu bağlamda kıtlık, modern anlamdaki karşılığını bulmaz. Çünkü kıtlığın bu toplumlarda tanımlanması oldukça zordur. Nitekim avcı toplayıcı kıtlıkla karşılaşınca başka bir yere göç eder ve bu süreci ya hiç yaşamaz ya da geçici olarak yaşar (Sahlins, 2010: 47). Yerleşmelerdeki bu süreklilik sedentizm, nüfus yoğunluğunun artması ve ürün depolama ilişkisine dikkat çekmektedir[115].

Sosyal eşitsizlik bu toplum yapılarında çok tanımlı bir olgu değildir. Olasılıkla avcı toplayıcılar, otoritenin yaşa ya da toplumsal cinsiyete dayalı olarak hissedildiği,

[114] Depolayacağınız ürüne uygun saklama koşullarının avcı toplayıcı yaşam biçimlerinde başlaması, beraberinde yeni teknolojilerin doğmasına da öncülük etmiştir. Mimaride yaşam alanından daha çok önemsenen kiler, ambar gibi donanımların inşası, bu donanımların zararlılardan (*rodent*) ya da hava koşullarından, (yağış, nem, don, kuraklık vb.) koruma amaçlı, sıvanarak, zeminden yükseltilerek, hava sirkülasyonu sağlanarak yapılması, ilerleyen aşamalarda sıcağa dayanan ve su tutabilen kapların yapımı ve çömlekçi fırınları, bu teknolojik gelişmelerden sayılabilir.

[115] bkz. Hassan 1975; Bocquet Appel 2002; Bar Yosef ve Meadow 1995; Bellwood 2005; Read ve Le Blanc 2003.

resmi olarak onaylanmış bir güç kurumuna ihtiyaç duymadan yaşayan toplumlardır (Akkermans ve Schwartz, 2003: 97-98). Bu durum belki de geniş alanlarda yerleşen ve binlerle ifade edilen nüfus yoğunluklarıyla Abu Hureyra, 'Ain Ghazal, Basta gibi yerleşmelerde geçerli değildi. Ancak yine de, adı geçen yerleşmelerin ne evlerinin büyüklükleri ne de ev içi envanterleri bu konuyu tanımlamak için yeterli kanıt sunmaz. Her ne kadar bölüm içinde adı geçen yerleşmelerin ölü gömme geleneklerine konumuz dışında kaldığı için yer vermemiş olsak da bu uygulamaların sosyal yapı hakkında fikir verdiği görülür. Ele aldığımız bölgede Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi tanımlayıcı unsurların başında "Kafatası Kültü" gelir. Bedenden ayrılan kafataslarının aşı boyasıyla boyanması ya da kille sıvanarak bedenden ayrı yerlerde gömülmesi gibi uygulamalar ya da zengin mezar hediyeleri Çayönü[116], Körtik Tepe[117], Jerf el Ahmar[118] gibi yerleşmelerden bilinmektedir. Bu türden uygulamalar ata kültüyle ya da yerleşmedeki statü sahibi bireylerle ilişkilendirilir. Dolayısıyla üretimde ve paylaşımda eşitlikçi görünen bu toplumlarda, bireye verilen değer açısından sosyal farklılıklar olabileceği düşünülebilir (Bocquentin vd. 2016).

Yuvarlak yapılardan (Hallan Çemi, Körtik Tepe, Gusir Höyük) dikdörtgen (Abu Hureyra, Mureybet), koridorlu ('Ain Ghazal) yapılara, tek odalı yapılardan (Akarçay, Çayönü), çok odalı (Akarçay) yapılara geçiş sosyal değişimleri anlamakta önemli bir kriterdir. Yakındoğuda PPNA'dan PPNB'ye geçiş kriterlerinde bu argüman sıklıkla kullanılır (Brami, 2014: 157-162). Gıda depolama ve gıda hazırlama gibi üretim işleriyle ilgili ekonomik nedenlerden kaynaklanan bu mimari değişimler tüm dönem boyunca takip edilebilmektedir (Kadowaki, 2012: 3). Bu sürecin erken basamaklarında, depolama ünitelerinin ortak kullanıma yönelik olarak açık alanlarda inşa edildiği, yiyeceklerin topluluk geneliyle paylaşılması gibi bir olguyu düşündüren örnekler Hallan Çemi, Körtik Tepe, Ain Mallaha, D'hara ve Jericho, Mureybet, Jerf el Ahmar'ın erken tabakalarında görülmektedir.

PPNB ile birlikte 'Ain Ghazal'da, Abu Hureyra'da, Tell Halula'da, Akarçay'da olduğu gibi, depolama alanlarının konut içlerine taşınması, yalnızca birlikte yaşayan insanların paylaşımına işaret eden ev içi depolama, gıda üzerindeki kontrolün artması olarak da yorumlanabilir. Hane ekonomisi kavramının belirginleşmeye başladığı bu süreç, mimaride yapısal olarak kendini göstermiş olur. (Love, 2013:

[116] bkz. Erim Özdoğan, 2007: 70-71.
[117] bkz. Özkaya ve Coşkun, 2011: 93.
[118] bkz. Stordeur, 2000a: 1.

754; Belfer Cohen ve Goring Morris, 2002). Örneğin, 'Ain Ghazal'da olasılıkla iki katlı, çok bölmeli, dikdörtgen formlu depolama odası, fırın ve iyi sıvanmış taban kalıntıları, taban üzerinde bulunan makrobotanik veriler, mekân içinde yer alan fırın, yemek hazırlama ve depolama işlerinin ilişkisini gösterir. Benzer durum Basta ve Es-Sifiya yerleşmelerinde de bulunur (Kuijt, 2008: 292; 2011: 144; Nissen vd., 1987; Mahasneh ve Bienert, 2000). PPNB'de hem konut içinde hem de konut dışında yer alan karma depolama sistemleri (Akarçay), bir taraftan bireysel olarak hanenin kullanımına ait bir mülkiyet kavramını, diğer taraftanda da birçok aile ya da grup tarafından ortak kullanımın devam ettiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla ürünün depolanma biçimi, artı ürünün yönetilmesiyle ilgili bir metotu da ifade eder.

Konut alanlarından ayrı düşünülmesi gereken komünal yapılar, toplanma, şölen, ziyafet, tören ve benzeri işler için kulanılmış olmalıdır. PPNA'dan itibaren görülen bu türden yapılar sosyal organizasyonda karmaşık sistemlerin habercisidir (Kuijt vd., 2011: 520) Jericho'daki, Jerf el Ahmar'daki, Mureybet'teki, 'Ain Ghazal'daki bu tip yapıların erken dönemler için sosyal açıdan fark yaratan mimari unsurlar olduğu görülmektedir[119]. Rollefson'a (2000) göre, günlük ihtiyaçlar, törensel ziyafetler ve ritüeller için farklı depolama pratikleri uygulanmış, dolayısıyla bu uygulamalar da adı geçen yerleşmelerdeki gibi mimari üzerinde farklı biçimde yansımış olmalıdır (Kuijt, 2011:149). Etnografik verilerden de anlaşıldığı kadarıyla gıda üretiminin düşük olduğu zamanlar en büyük ve en önemli ritüellerin gerçekleştirildiği zamanlar olarak tespit edilmiştir. Bu anlamda depolanan ürünlerin sadece temel beslenme ihtiyacına yönelik olarak değil, bu tip aktivitelerin gerçekleştirilebilmesi için kullanılacak bir yatırım olarak geliştirildiği de düşünülmektedir. Dolayısıyla ziyafetler için bir yatırım olarak görülebilecek artı ürün, o toplumda sosyal eşitsizliği, rekabet ortamını da beraberinde getirmiş olmalıdır (Testart vd., 1982: 524; Hayden 1990; 2004; 2009). Bunun aksini savunan görüşler de bulunmaktadır. Twiss (2008), törensel ziyafetler toplum yapısında sadece rekabeti değil bir taraftan da bütünlüğü sağlayan aktivitelerdir, der. Bu türden aktivitelerin her zaman için ayrıştırıcı olmadığını, dolayısıyla aynı toplumun bireylerini ya da farklı toplumları bir araya getiren rolüyle, ziyafetlerin ayrıştırma ve paylaşma rollerinin bir arada düşünülmesi gerektiğini vurgular. DeBoer (1988) ve Ingold (1983), konut içi ve konut dışı alanlarda

[119] Çayönü (Bıçakçı 2001; Erim Özdoğan 2007), Aşıklı Höyük (Özbaşaran 2012; Özbaşaran vd. 2010), Gusir Höyük (Karul 2011) ve Hallan Çemi (Rosenberg 2007) kamusal özellikli yapılarıyla bu kapsamda ele alınabilecek diğer yerleşmeler arasındadır.

depolama sistemlerinin varlığını, toplumlardaki karmaşıklığın da göstergesi olarak kabul ederler. Bireysel kullanıma yönelik hane içi depolama alanlarında biriktirilen artı ürünle, topluluğun ya da belli bir kesimin ortak malı olarak konut yapılarından bağımsız inşa edilen komünal yapılardaki artı ürünün, farklı sosyal örgütlenmeleri de beraberinde getirdiğini önerirler.

Avcı toplayıcılarla birlikte başlayan yerleşik yaşamın kökeninde ve tarımın başlamasında erken ürün depolama aktivitelerinin yer alabileceği görüşlerinin yaygın olduğundan yukarıda bahsettik[120]. Bu görüşler aynı zamanda, sürekli olarak yiyecek aramakta olduğu söylenen avcı-toplayıcıların artı ürün üretmek için zamanının olmadığı tezini de sınamaktadır[121]. Bölüm içinde birçoğuna değinemediğimiz fakat bölümde yer verdiğimiz örnekler, aktif tarımsal faaliyetler olmadan da yerleşiklik olabileceğini ve bu yerleşik toplumları oluşturan grupların avcı toplayıcı bir yaşam biçimi sürdürdüğünü göstermektedir.

Depolama alanlarıyla ilgili arkeolojik görünürlüğün, özellikle tarihöncesi dönemlerde, çoğunlukla mimari ya da sürtme taş aletler gibi ikincil kanıtlarla tanımlanabildiğini, ürünün kendisine ender olarak rastladığımızı daha önce belirtmiştik[122] (Kuijt, 2008: 291). Bu durum, bölüm içinde ele aldığımız yerleşmelere ilişkin hazırlanan tabloya da yansımış (Tablo 2.2), gerek depolanan ürünlere arkeolojik olarak ulaşılamaması gerekse arkeobotanik analizlerinin yetersizliği tablodaki ilgili haneleri boş bırakmamıza neden olmuştur. Bu nedenle, bölümde ele alınan dönemlere ait arkeobotanik veriler listelendiğinde[123], bu liste içindeki bir çeşidin depolanan ürünlerden olabileceği düşünülebilir.

Hayvanların evcilleştirilip bitkilerin kültüre alınması bir anlamda insanların da evcilleşmesi anlamına gelmektedir (Verhoeven, 2004: 184; Wilson, 1988: 4). Çünkü insanlar bu süreçle birlikte hareketlerini kısıtlamış, evcilleştirdiği diğer canlılara (bitki-hayvan) hem bağımlı hem de onlara hükmeder pozisyonda yeni davranış biçimleri geliştirmiştir. Gerek bilgi, gerek tecrübe, gerekse gıda ve eşya depolayan, diğer yandan bulunduğu yere, üretip biriktirdiklerine sahiplik duygusu geliştiren

[120] bkz. Flannery 1972a; Smith 1976; Taylor 1973.
[121] bkz. s. 34, 35.
[122] bkz. s. 2.
[123] bkz. Verhoeven 2004.

atalarımızın bu davranış biçimleri, günümüz koşullarının oluşmasıyla ilgili önemli değişimleri ifade eder.

2.2. Neolitik ve Kalkolitik Dönem

Yukarıda kültür tarihinde besin depolamayla ilgili en erken örneklere yer verilmiştir. İnsanoğlunun, bitkileri kültüre almasından ve hayvanları evcilleştirmesinden yaklaşık 1500 yıl önce başlayan, besin ihtiyacını garanti altına alma eğilimi, bu bölümde tez kapsamı dâhilinde ele aldığımız sınırlı sayıdaki yerleşmeyle tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu eğilimin, kalıcı yerleşmelerin oluşmasına, yaşam alanının fiziksel şartlarının düzenlenmesine, sosyal yapıda gıda üretim ve tüketim ilişkisine bağlı olarak gelişen/çeşitlenen sosyal rollere ve mülkiyet kavramına nasıl yön verdiğinin de altı çizilmiştir. Avcı toplayıcılarla birlikte takip etmeye başladığımız yerleşik yaşamın kökeninde ve üretici ekonomilerin görüldüğü tarım işlerinin erken aşamalarında, ürün depolama aktivitelerinin değerlendirildiği bu örneklere konumuzla ilgili kültürel bir altlık olarak çalışmamızda yer verdik. Bu altlığı kronolojik süreciyle takip etmek gerektiği kanısındayız.

Bu bağlamda, Çanak Çömlekli Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç dönemlerinden, birbiriyle ilişkili olabilecek farklı coğrafi bölgelerden yerleşmeler örnek olarak seçilmiştir. Seçilen örnek yerleşmeler, Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve Doğu Akdeniz kültür bölgelerindendir. Yerleşmeler, ele aldığımız konu kapsamında irdelenmiş dolayısıyla, bir buluntu alanını bütünüyle anlamaya yönelik unsurlara (kemik ve taş aletler, figürünler, sembolizma, ölü gömme adetleri, vb.) bölüm içinde yer verilmemiştir. Yayınlara bağlı kalarak incelediğimiz depolamaya ilişkin verilerde, bazı yerlerde mimari bir unsur olarak depolama üniteleri, bazılarındaysa depo kapları öne çıkmıştır. Bölümün amacı, ürün depolama geleneğinin, yaklaşık 7000 yıllık uzun bir süreçte (Geç Epipaleolitik- İlk Tunç Çağı) farklı coğrafi nişlerde ve zaman dilimlerinde, çeşitli geleneklerle ve yaşam pratikleriyle şekillenen tarihöncesi kültürlerde ne derece yer aldığını, mimari düzene ve sosyal yapıya ne derece etki ettiğini anlamaya yöneliktir. Aksi takdirde, çalışmanın pilot yerleşmesi olan Güvercinkayası verileriyle diğer yerleşme verilerini karşılaştırmak değildir.

2.2.1. Orta Anadolu Yerleşmeleri

Anadolu yarımadasının orta kısmında yer alan bölgenin, dört tarafı dağlarla çevrili, güneyi düzlük, kuzeyi ise engebelidir. Asya coğrafyasında step bitki örtüsünün görüldüğü en batı noktadır (Schoop, 2005a: 42). Orta Anadolu fiziki özelliklerine göre dört bölümde incelenir. Bunlar, Yukarı Sakarya, Konya, Aşağı Kızılırmak ve Yukarı Kızılırmak bölümleridir. Arkeolojik olarak konu ele alındığında, bölgenin fiziksel şartlarının birinci derecede belirleyici olduğu kültür bölgeleri de ayrı başlıklar altında incelenmektedir (Konya Ovası, Volkanik Kapadokya, Kuzey Orta Anadolu Kültür Bölgeleri). Çalışma kapsamında ele aldığımız Çatalhöyük Konya Ovası kültür bölgesi, Tepecik Çiftlik, Köşk Höyük ve Güvercinkayası ise Orta Kızılırmak Bölümü'nde Volkanik Kapadokya'da yer alır (Cilt II/Harita 1).

Volkanik Kapadokya

Batı'da eski Tuz Gölü eşiğinden, doğuda Malatya'ya kadar uzanan volkanik bölge, antik kaynaklarda Kapadokya olarak tanımlanır. Kapadokya'nın güney sınırını Toroslar'a kadar uzanan dağlık arazi, kuzey sınırınıysa Kızılırmak yayı çizer. Bu tanıma göre Kapadokya, İç Anadolu'nun yükseltilerle parçalanmış doğu yarısıdır (Gülçur, 2003: 491). Anadolu platosunun en yüksek (≈ ▼1000 m.) yerini oluşturan bu bölgenin başlıca akarsuyu Kızılırmak (Halys)'tır. (Konyalı, 1974: 30).

Alp-Himalaya dağ sistemi içinde yer alan Anadolu'nun oluşması, kuzey güney yönlü levhaların, Mezozoik-Senozoik boyunca sıkışmasıyla meydana gelen karmaşık bir jeolojik süreci yansıtır. Paleotektonik olarak literatüre giren bu süreç, Miyosen'de sona erer. Miyosen boyunca Arap levhasının kuzeye doğru yönlenmesiyle, Avrasya levhalarının çarpışması sonucu oluşan yeni dönem neotektonik olarak adalandırılır. Orta Anadolu Volkanik Bölgesi, bu süreçte biçimlenen bir kara parçasıdır (Başoğlu, 2016: 51; Şengör 1980).

Tarihöncesi kültürleri inceleyen bilim adamları tarafından, bölge farklı bakış açılarıyla değerlendirilmemiştir. Gelişen kültürlerin, Orta Anadolu'da farklı ekolojik alanlara dağıldığına dikkat çekilmiştir. Buna karşın yer bilimciler Kapadokya'nın sınırlarını, jeolojik yapı, jeomorfoloji, topoğrafya ve çevrebilim açılarından farklı bir yaklaşımla belirlemişlerdir. Bu bağlamda, Jeolojik Üçüncü Zaman'ın

(Senozoik/Tersiyer) Neojen döneminde ve Dördüncü Zaman'da (Kuvaterner), Anadolu'da dört volkanik bölgeyle karşılaşılmıştır (Erol 1979; Erinç 1982; Ercan vd. 1992; Pasquare vd. 1998; İlhan 1971; Brinkmann 1976). Bunlar, Doğu, Orta, Batı Anadolu ve Galatia bölgeleridir. Orta Anadolu'da yer alan Volkanik Kapadokya Bölgesi, Güneybatıda Karacadağ-Karapınar'dan, kuzey doğuda Erciyes Dağı'na kadar yaklaşık 300 km. uzunluğunda bir hat boyunca devamlılık gösterir. Bu alan, içinde volkanik hareketlerden kaynaklı yapı ve ürünler barındırır (Erturaç vd., 2017: 18). Kapadokya Volkanik Bölgesi, bugünkü Aksaray, Nevşehir, Niğde ve Kayseri illerinin yer aldığı bölgedir (Kuzucuoğlu vd.,1998: 20-21; Tuncel 1998). Kapadokya'nın sınırları, farklı disiplinler tarafından değişik biçimde verilmiştir. Bu bağlamda, özellikle tarihöncesi kültürler ele alındığında, yer bilimcilerin öngördüğü coğrafi sınırlar esas alınarak çalışma bölgemiz "Çekirdek Kapadokya" olarak adlandırılmıştır (Esin, 1998b: 67).

Üst Miyosen'den başlayarak, Pliosen ve Kuvaterner dönemine kadar devam eden volkanizma sonucu oluşan bölge, yer hareketleriyle ara ara kıvrılmış, oluşan kırıklardan çıkan lavlar birikerek, Erciyes (3917 m.), Hasan Dağı (3268 m.), Melendizler (2368 m.) ve Göllüdağ (2157 m.) gibi volkan konilerini ve lav akıntılarını oluşturmuştur. Bunlar, volkanik yapı tiplerine göre *stratovolkan*[124] olarak adlandırılırlar (Atalay ve Mortan, 1997; 353; Aydar, 2012: 251-252). Günümüzde çok aşınmış bir görünüm sunan Melendiz, Keçiboyduran ve Erdaş Dağları volkanları, Nevşehir-Aksaray arasında geniş bir alanda yüzeylenen ve akarsularla parçalanmış bir plato görünümü sunan ignimbrit depoları ile Kuvaterner yaşlı Hasandağ ve Erciyes stratovolkanları çok belirgindir (Harita 2.1; Şekil 2.13) (Erturaç vd., 2017: 18). Melendiz Dağı ve Erciyes Dağı'nda ilk volkan hareketleri yaklaşık 7 milyon yıl önce başlamış ve 2 milyon yıl devam etmiştir. Ardından yavaşlayan volkanik hareketler 5 milyon yıl önce yeniden şiddetlenmiştir. Bu ikinci hareketteki püskürüklerde kül, tüf, ignimbrit ve pomza gibi küçük taneli volkanik malzeme çevreye yayılmıştır. Bölgedeki göl ve vadilerde yığılarak birikmişlerdir. Hasan Dağı

[124] Stratovolkan: "Lav ve proklastik (volkanik bacalardan dışarı atılan kırıntılar) ardalanmaları ile oluşur. Karmaşık bir gelişim sunabilirler. Yamaç eğimleri 45º'ye ulaşabilir. Aynı volkan üzerinde birçok gelişim safhasına rastlanabilirken, gelişim safhaları arasında da milyonlarca yıllık zaman farkı bulunabilir. Safha ayrımlarında magmaların türdeş olmaları, aynı kaynaktan beslenmeleri ve çok önemli yapısal fazların olup olmaması önemlidir. Kaynak değişiyorsa veya volkan yıkılıp yeniden kuruluyorsa safha değişmiş demektir. Ana krater haricinde yamaçları üzerinde sıklıkla paraziter çıkış noktalarına rastlamak mümkündür. Derinde veya yüzeye yakın en az bir magma odasına sahiptir" (Aydar, 2012: 251).

ve Erciyes Dağı'nda ise küçük çapta patlamalar günümüzden 2000 yıl öncesine kadar devam etmiştir (Atabey, 2013: 23).

Harita 2.1: İç Anadolu'nun Güney Kesiminin Topoğrafyası ve Genelleştirilmiş Miyosen-Kuvaterner Volkanik Bölgeleri.

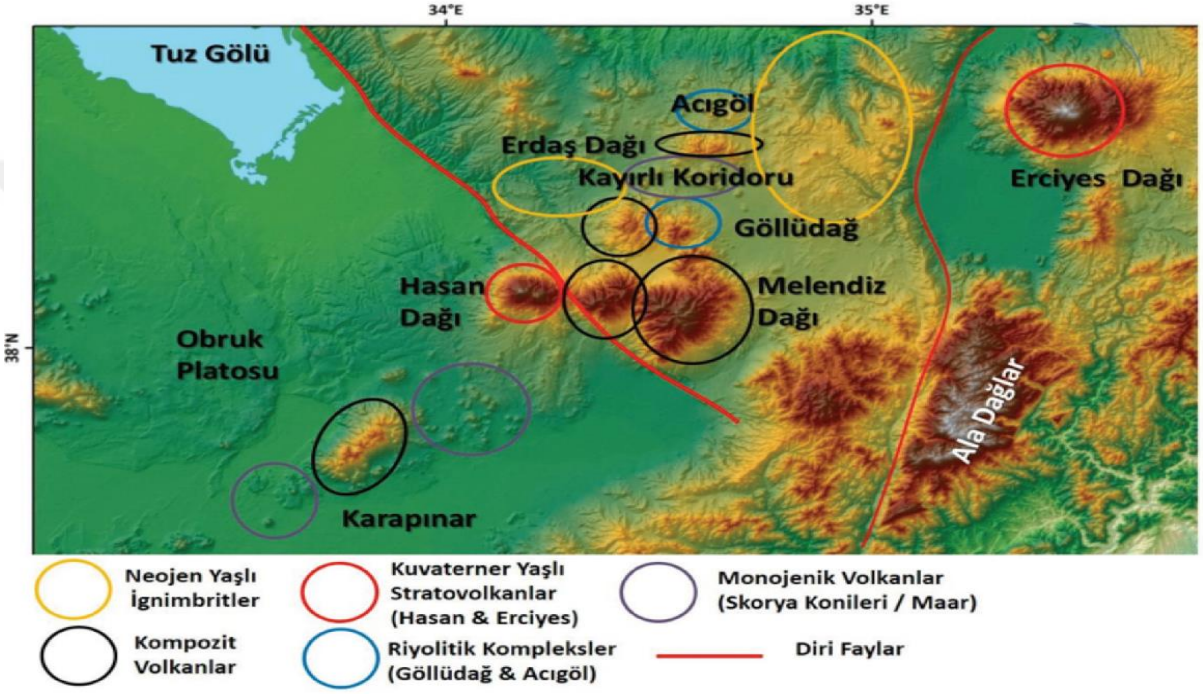

(Erturaç vd., 2017: 19, Şekil 1)

Şekil 2.13: Doğudan Batıya Bakışla Göllüdağ Volkanik Kompleksi'nin Belirgin Volkanlarının Görünümü.

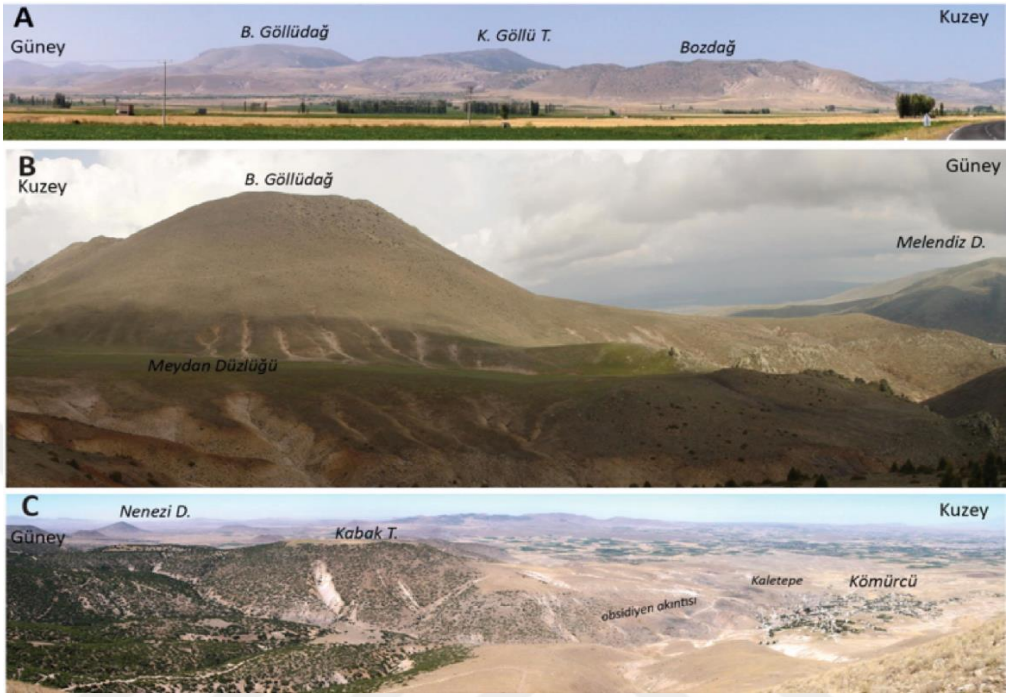

(Erturaç vd., 2017: 23, Şekil 5)

"Volkanik cam" ya da "doğal cam" olarak adlandırılan çok sayıda obsidyen kaynağı da yanardağ oluşumları sırasındaki püskürmelerin bir sonucudur. Bölgede yer alan obsidyen kaynakları ve atölyelerinden en önemlileri, Nevşehir'de Karnıyarık Kepez, Kulaklı Kepez, Acıgöl, Kaleiçi, Güney Dağı, Korudağ; Niğde'de Hotamış Dağı-Kocatepe, Boğazköy, Bozdağ, Göllüdağ, Kömürcü-Kaletepe, Kömürcü-Mağara, Göllüdağ-Kayırlı, Sırça Deresi, Çiftlik; Aksaray'da Bekârlar-Nenezi Dağı, Hasan Dağı-Karakapu ve Kayseri'de Erciyes-Kartın dağı olarak sayılabilir (Cauvin ve Balkan Atlı, 1996: 250–251). Bu yanardağ püskürmelerinin kimyasına bağlı olarak, obsidyenin yanı sıra andezit, bazalt, ponza gibi volkanik kökenli kayaçlar da oluşmuştur. Özellikle tarihöncesi dönemlerde, başta obsidyen ve bazalt olmak üzere bu kayaçlardan hammadde kaynağı olarak yararlanılmıştır.

Çevrede görülen diğer yeryüzü şekilleri, yine volkanizma hareketleri ve akarsu erozyonuyla meydana gelen tüfler, ignimbiritler[125] ve alüvyonlu alanlardır (Emre, 1991: 33). Bölgedeki alüvyonlu alanlar, göl çökelleri (Çiftlik, Tuz Gölü vd.) ve volkanik kökenli kırıntılardan oluşmuştur. Tuz Gölü Havzası'nın bölgedeki uzantısı ve Melendiz Vadisi boyunca da alüvyonlu alanlar izlenmektedir (Emre, 1991: 58). Kuvaterner dönemde, Çiftlik Havzası'nın da bir göl olduğu, daha sonra bu alanın alüvyal bir ovaya dönüştüğü saptanmıştır (Türkecan vd., 2004: 114).

Bugün bölgede, çeşitli büyüklük ve biçimde yer alan platolar da volkanizmanın bir sonucudur ve her bir platonun oluşum zamanı diğerinden farklıdır. Bölgedeki akarsu ve kolları bu platoları dar, derin vadilerle oymuştur. Günümüzde, bölgenin sembolü haline gelen peribacaları da platoların üstündeki volkanik tabakaların aşınması sonucu oluşmuştur (Esin, 1998b: 69). Bu aşınma sanılanın aksine rüzgâr etkisiyle değil afet biçiminde oluşan sellenmenin (kırkikindi yağışları) etkisiyle gerçekleşmiştir ve süreç devam etmektedir (Sözlü kaynak, Prof. Dr. Ali Meydan).

"Volkanik Kapadokya'da Melendiz ve Karasu, Konya Ovası'nda May ve Çarşamba nehirlerinin birikinti yelpazeleri üzerinde yer alan çok sayıda yerleşme, bu alanların tarihöncesi topluluklar tarafından tercih edilen alanlar olduğunu göstermektedir[126]. Bölgede çok sayıda irili ufaklı göl ve nehirlerin oluşumunda Aladağlar ve Bolkarlar gibi kar sularını yıl boyu tutan dağlık alanların varlığı önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu dağlık alanlar taş, yakacak odun gibi hammadde kaynaklarını da barındırdığından bugüne kadar tespit edilen Neolitik-Kalkolitik yerleşmelerin yüksek kesimlere belli bir yakınlıkta" olmalarını anlaşılır kılmaktadır (Özbudak, 2016: 10). Bölgede tarihöncesi yerleşmelere ait maddi kalıntılar kilin ve bakırın da hammadde olarak yakın çevreden temin edilebildiğini göstermektedir[127].

Anadolu'da en iyi iklim koşullarına (Klimatik Optimum) Holosen'de, G.Ö. 8000 yıllarında girildiği, bunun G.Ö. 5000 yıllarına kadar sürdüğü kabul edilmektedir (Erol, 1997: 342). Bu sürede, Anadolu'da yaşayan insan toplulukları, çeşitli tarihöncesi kültürler oluşturmuştur. Bu bağlamda tarihöncesi doğal çevreyi anlamaya yönelik çalışmalar da son yıllarda ivme kazanmıştır. Polen analizleri, jeomorfolojik,

[125] İgnimbirit: Volkanik bir kayaç türü.
[126] Örneğin, Çarşamba çayının getirdiği alüvonların oluşturduğu verimli ovaya kurulan Çatalhöyük yerleşmesi.
[127] bkz. Atabey 2013; Gülçur vd. 2010.

arkeozoolojik, ve arkeobotanik çalışmalar bunlardandır. Orta Anadolu Akaray ili ve çevresinde arkeobotanik çalışmalar gerçekleştiren Ertuğ (2000), bölgenin yenilebilir bitkiler açısından zengin bir çeşitleme sunduğunu, bitkilere ilişkin geleneksel bilginin derinliğini belirtmektedir.

Erol'un (1978), Tuz Gölü kıyısında yaptığı çalışmalarda, Pleistosen dönemde bir pluviyal göl haline dönüşen Tuz Gölü çanağının, yağmurlu evrelerde, kıyı yüksekliğinin arttığı ve daha geniş alanlara yayıldığı, kurak evrelerdeyse yüksekliğinin azalmasıyla, farklı kıyı taraçalanmalarının oluştuğu tespit edilmiştir. Buna göre, Pleistosen boyunca Aksaray Ovası'nı kaplayan göl, Holosen dönemde sıcaklık artışıyla birlikte, buharlaşarak yavaş yavaş bugünkü sınırına ulaşmıştır (Erol, 1978: 123). Nevşehir de tuz kaynakları bakımından zengindir[128].

Paleocoğrafyacılar tarafından, göl diplerindeki çökeller incelenerek elde edilen veriler sınıflandırılmış, bölgedeki yerleşmelerle bağlantıları kurulmaya çalışılmıştır (Kuzucuoğlu, 2002: 34-35, 43). Bölgede yer alan Eski Acıgöl Krater Gölü'nde yapılan araştırmalarda, Holosen'le birlikte nemliliğin hızla artmaya başladığı ve G.Ö. 6500'lerde maksimuma ulaştığı bilinmektedir. G.Ö. 10.800-6.700/6.600'lerde yoğun nem artışıyla meşe, sakız ağacı, ardıç ve çimenlik step alanlarının bitki örtüsü oluşmuştur (Roberts vd., 2001: 730; Kuzucuoğlu, 2002: 37, 43; Woldring, 2002: 63). Bitki türlerini belirlemek üzere, göl, bataklık ve nehir yataklarından, burgularla alınan örneklerle polen analizleri de yapılmaktadır (Bottema ve Woldring, 1984: 133-36; Woldring, 1998: 105-111). Nar Gölü (Aksaray) sedimentlerinden alınan örneklerle yapılan izotop, polen ve kömür analizleri, Kapadokya Bölgesi'nin son 2000 yıldaki paleoekolojik çevre değişimlerini ve arazi kullanımını anlamaya katkı sunmuştur. Çalışmanın çarpıcı sonuçlarından birisi Geç Antik Dönem'de yaşanan kuraklıktır. M.S. 670'lerde tarımsal manzara tamamen değişmiş, geçim ekonomisinde yaşanan kıtlığın üzerine Arap istilalarının da eklenmesi, bölge insanı için oldukça kötü sonuçlar doğurmuştur (England vd. 2008).

[128] bkz. Atabey, 2013: 122, 361.

Konya Ovası Kültür Bölgesi

Pleistosen sonuna kadar göl olan Konya Ovası, Holosen'le beraber sazlık ve bataklık alanlara dönüşmüştür. Kapalı bir havza niteliğinde olma nedeni, jeolojik yapısından dolayı sularını denize boşaltamaması, arazi içindeki göl ve bataklıklara drene etmesinden kaynaklanır. Bugünse tamamı kurumuş geniş düzlükleri kaplayan bir coğrafi birimdir. Havzadaki karstik yapı sonucu oluşan obruklar, Neojen ve Mezozoik kalkerleri ile Neojen konglomerası formasyonundadır. Bunlardan yeraltı sularına ulaşanlar göl niteliğinde, diğerleri kuru çukur görünümündedir (Çınar, 1990: 48)[129]. Konya kapalı havzasında obruklara daha çok Konya ve Tuzgölü kapalı havzaları arasında kalan Obruk Platosu'nda rastlanırken, günümüzde yeraltı sularının çekilmesine bağlı olarak gelişen obruklara hem Aksaray ovasında hem de Konya Ovası ve Karapınar çevresinde çok sık rastlanmaktadır (Bozyiğit-Tapur 2009). 2007 yılında oluşan Yarımoğlu Obruğu bu duruma bir örnektir.

Yüksek bir plato olan Konya Ovası üç farklı topoğrafik özellik gösterir. Birincisi, düz ve düze yakın kısımları oluşturan en büyük alandır. Bu alana komşu ve Konya Ovası içinde yer almayan, doğuda Ereğli, Karapınar, Obruk, kuzeyde Cihanbeyli, Eskil, Akasaray, Şereflikoçhisar, güneyde Karaman yer alır. Topoğrafik açıdan farklılık gösteren ikinci bölüm, tepelik ve kısmen sarp meyillidir. Bu alan, güneyde Toroslar ve devamındaki Sultan dağları, batıda Gavur dağları, doğuda Melendiz, ortada ise Karacadağ ve Bozdağ gibi yükseltilerden oluşur. Son olarak da düz ve sarp dağlık arazilerin arasında bulunan dalgalı alanlarla karşılaşılır (Çınar, 1990: 44).

Volkanik oluşumlarla biçimlenmiş dağlık kesim içinde, coğrafi açıdan Göller Bölgesi içinde kalan, fakat kültürel anlamda daha çok Konya Ovası ile benzeşen, Konya ili sınırları içerisinde bulunan Beyşehir-Suğla göl havzası yer almaktadır. Bölgeyi, batı ve güneyden sarmalayan Toroslar, Akdeniz kıyı şeridi kültür bölgeleriyle bağlantı kurulabilecek önemli bir geçiş güzergâhıdır (Özbudak, 2016: 96).

[129] Obruk: İçinde su biriken çukur yer, doğal kuyu (http://www.tdk.gov.tr). **Konglomera**: Kum ve çakılların basınçla birleşmesi ve zamanla sertleşmesi sonucu oluşan kütlelerdir (http://cgrfy34.blogspot.com.tr/2015/02/konglomera.html).

2.2.1.1. Tepecik Çiftlik

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Niğde İli Çiftlik ilçesi'nde yer alan Tepecik-Çiftlik Höyüğü, 1966 yılında Orta Anadolu Bölgesi'nde Ian Todd tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında saptanmıştır (Bıçakçı vd. 2007: 237; Bıçakçı vd. 2012: 90; Todd, 1966: 105). 2000 yılında E. Bıçakçı başkanlığında yürütülen kazı çalışmalarıyla Geç Roma-Erken Bizans dolgularından sonra (1. Tabaka) İlk Kalkolitik dönemden Çanak Çömleksiz Neolitik (10-14) döneme kesintisiz uzanan 14 tabaka tespit edilmiştir (Tablo 2.3).

Tablo 2.3: Tepecik-Çiftlik Radyokarbon Tarihleri.

Tabaka	Dönem	Tarih-M.Ö. Yak.	Kaynak
1	Geç Roma-Erken Bizans		(Çakan, 2013:29, Tablo 3)
2	İlk Kalkolitik	6000 ve sonrası	
3	Son Neolitik	6400-6000	
4-9	Neolitik	6850-6400	
10-14	Akeramik Neolitik	7500?	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Neolitik Dönem 4. tabakasında taş temel üzeri kerpiç yapımı dörtgen planlı sınırlı bir mimari açığa çıkarılmıştır (Bıçakçı vd. 2012; Çakan 2013). İki evreli 3. tabakanın Fırınlı Yapılar Evresi ise (3.2) kendine özgü bir yapı tipi ile öne çıkmaktadır. "Fırınlı Yapılar" ana mekândan, mekân dışına doğru çıkıntı yapan odacıklarla "alkovlarla[130]" ayırt edilmektedir. Bu evrede açığa çıkarılan yapıların hemen tamamında (atipik bir örnek bulunur) fırınlar bu alkovların içerisine inşa edilmiştir. Bazı yapılarda fırın dışında, depolama birimleri de alkov içine yapılmıştır. Alkovların fırın kullanımında

[130] "Alkov: Fransızca'dan (alcôve) dilimize girmiş olan kelimenin kökeni "küçük oda" anlamına gelen Arapça'daki "el kubu" kelimesidir." Çakan (2013), Tepecik-Çiftlik'teki alkovları "Belirli fonksiyonlara sahip, ana mekândan, mekân dışına doğru çıkıntı yapan küçük oda/çıkma" olarak tanımlanıştır. Detaylı bilgi için bkz. (Çakan, 2013: 57, dipnot 16).

sundukları baca işlevinin yanı sıra farklı amaçlara hizmet ettikleri ve mekânın verimli kullanılmasını mümkün kıldıkları düşünülür (Çakan, 2013: 163). Tepecik-Çiftlik'e özgü bu yapı tipinin şimdilik kaydıyla Anadolu'da Neolitik Dönem'e ait yerleşmelerde bir benzerine rastlanmamıştır (Çakan, 2013: 164). 3. tabakada yapı içlerinde saptanan özel depolama birimleri, tahıl depolama amaçlı kullanılan taş (Yapı-2 ve Yapı-3) ve kerpiçten (Yapı-4 ve Yapı-7), sıklıkla dörtgen ve bölmeli bazen de oval (Yapı-5) planlı mimari ögelerdir (Çakan, 2013: 62-63), (Şekil 2.14).

Şekil 2.14: Tepecik-Çiftlik 3. Tabakanın Tüm Evrelerini İçeren Yerleşme Planı.

(Çakan, 2013: 215, Şekil 98)[131]

Yapı-7'de yer alan iki bölmeli, dörtgen planlı kerpiç depolama biriminin hücre genişlikleri 1,80X0,60 m. (BD) ve 1,20X0,85 m.'dir (BC). İçinde tahıl kalıntısı bulunmayan hücreler kerpiç ile sıvalıdır (Çakan, 2013: 62, Şekil 74, 75). Aynı evreye

[131] Orijinal plan üzerine yapı numaraları ve mekân isimleri eklenmiştir.

(Fırınlı Yapılar Evresi) ait ikinci kerpiç depolama alanı Yapı-4'te ortaya çıkartılmıştır (Şekil 2.15). Batı kısmı oldukça tahrip olan depolama alanının taban ve duvarları sıvalı en büyüğü 1,10X0,60 m. en küçüğü 0,60X0,40 m. boyutlarında dört bölmesi korunmuştur (Çakan, 2013: 62, Şekil 66). Bunlarla birlikte Yapı-3'te tek sıra taştan yapılmış iki bölmeli (17K SB-22, 26) alanın da depolama amaçlı kullanıldığı düşünülür (Çakan, 2013: 62, Şekil 58), (Şekil 2.15).

Şekil 2.15: Tepecik-Çiftlik Yapı-4'te Bulunan Kerpiç Depolama Birimi.

(a-Bıçakçı vd. 2012: 115, Fig. 10; Çakan, 2013: 194, Şekil 66. b-Çakan, 2013: Şekil 58).

Şekil 2.16: Tepecik-Çiftlik Yapı-5, Kerpiç Silolar.

(Çakan, 2013: 195, Şekil 68)

3. tabakanın üst evresinde gerek teknik gerekse biçim bakımından Fırınlı Yapılar Evresi'nden farklı depolama birimleri açığa çıkarılmıştır (Çakan, 2013: 62). Yapı-5'te saptanan depolama birimlerinin sekizi oval, ikisi ise yuvarlak köşeli dörtgen biçimlidir (Şekil 2.16). Oval formlu silolardan altısı birbirine bitişik inşa edilirken dörtgen formlular bunlardan bağımsız olarak mekân içinde konumlandırılmıştır. Olasılıkla ihtiyaç temelli olarak farklı zamanlarda çapları 0,25 m. ile 0,50 m. arasında değişen silolar, mevcut zemine çukur açıldıktan sonra çukurların iç yüzeylerinin kerpiç ile sıvanmasıyla yapılmıştır. Silo içlerinde çok miktarda karbonlaşmış tahıl kalıntısı da ele geçmiştir. İlk Kalkolitik evre 2. tabakada da bu tarz siloların devam ettiği anlaşılmıştır.

Şekil 2.17: Tepecik-Çiftlik 2. Tabakada Depo Kaplarıyla Birlikte Açığa Çıkarılan Silo Alanı.

(www. tepecik.org/galeri)

2 evreli İlk Kalkolitik Dönem'in üst evresinde, bitişik nizamda dörtgen planlı, taş temel duvarlı yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır[132] (Şekil 2.17), (Çakan, 2013: 31-32). Sınırlı bir alanda yürütülen çalışmalarda, depolama amacıyla kullanılan küçük hücrecikler tespit edilmiştir. Aralarında kabartma bezekli çömleklerin de bulunduğu in-situ depo kapları ve oval biçimde üç adet kerpiç silo, 2. tabaka üst evresi mimarisine ait önemli bulgular arasındadır. Üst evre yapılarıyla benzerlikleri kaydedilen alt evrede çok sınırlı veriler elde edilmiştir (Çakan, 2013: 32).

Çanak Çömlek

Tepecik Çiftlik erken evrelerinde (4, 5 ve 6. tabakalar) hole-mouth/dar ağızlı çömlekler, düğme dudaklı derin kaplar ve sığ, düz veya dışa açılan kenarlı kâse biçimleriyle karşılaşılmıştır (Şekil 2.18/a), (Bıçakçı vd. 2007: Fig. 42-46; Bıçakçı vd. 2012: Fig. 31, 33; Godon, 2012). Son Neolitik 3. tabakada hem yapım teknolojisi

[132] Özbudak, çanak çömlek verilerine de bağlı kalarak, tabakayı dört evreli değerlendirmiştir. bkz. Özbudak, 2016: 213, Kronoloji Tablosu.

hem de biçimsel bakımdan çanak çömlekde büyük bir değişim gözlenmiştir. Kırmızı astarlı açkılı, yoğun bitkisel katkılı, omurgalı ve büyük boyutlu çömlekler ortaya çıkan yeni biçimler arasındaki en dikkat çekici gruptur (Godon, 2005: 95; 2012: 321).

3. tabakada biçimsel bakımından zenginleşen çanak çömlek repertuarı, İlk Kalkolitik döneme tarihlenen 2. tabakaya ait sınırlı verilerde de izlenir (Şekil 2.18/ b-c). 2013 yılında açığa çıkarılan 2. tabaka silo alanı (1. evre, BY mekânı) içinde yer alan in-situ 14 depo kabı, depolamada uygulanan yeni bir yöntem olarak da önemlidir (Özbudak, 2016: 38). Dik veya dışa açılan boyunlu, omurgalı depo kapları olarak da kullanılan çömlekler üzerinde sıkça naturalist tarzda kabartma bezeme uygulanmaktadır (Bıçakçı vd. 2016).

2. tabakada sıklıkla boyunlu çömlekler, kaideli tabaklar ve az sayıda konik gövdeli yayvan geniş ağızlı kaplar ele geçmiştir (Özbudak, 2016: 45, 52). Depolama kapları olarak kullanılan boyunlu çömlekler, kendi içinde boyunlarının uzunluğuna ve dönüş biçimlerine göre alt tiplere ayrılmıştır (Şekil 2.18/c), (Özbudak, 2016: 54).

Şekil 2.18: Tepeçik Çiftlik Çanak Çömlek Repertuarından Örnekler.

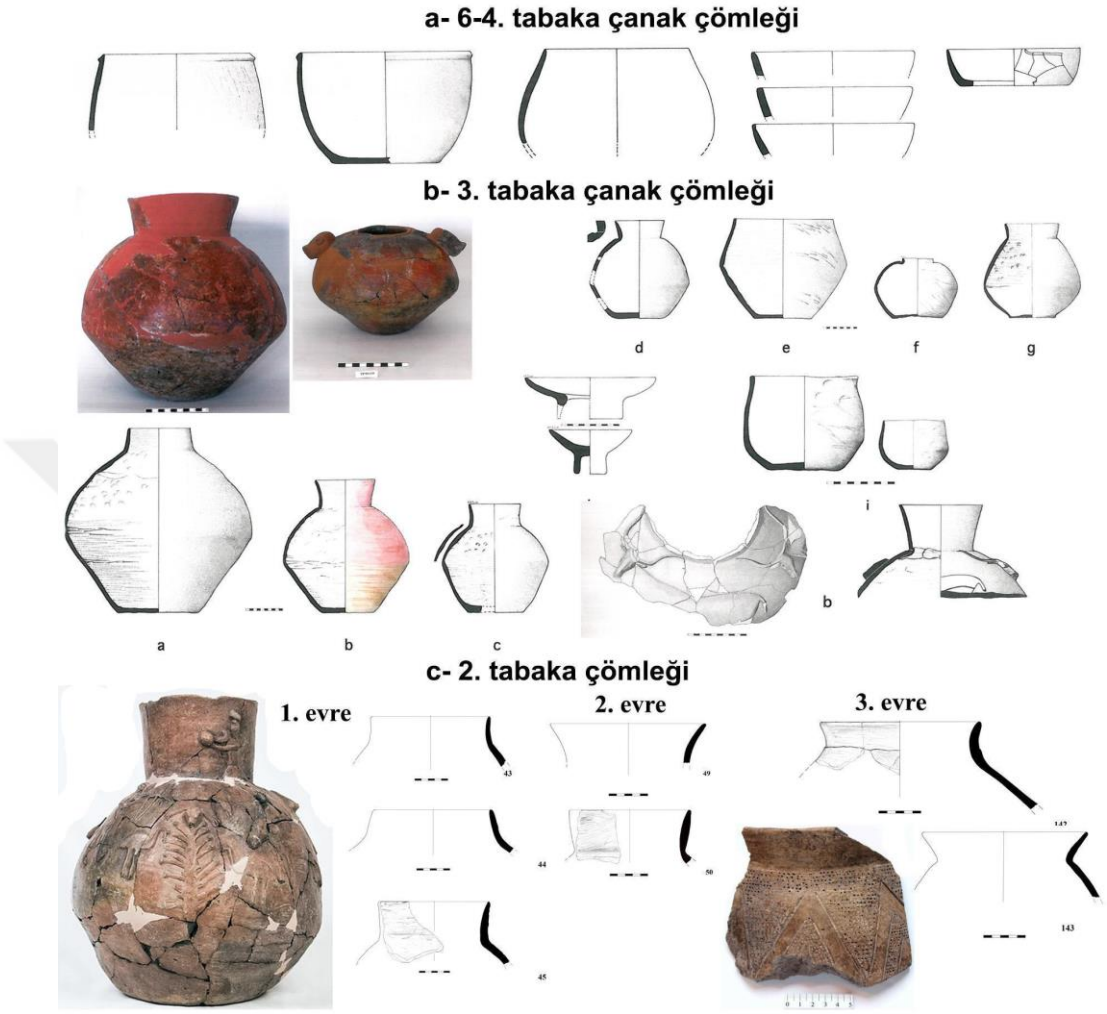

(Bıçakçı vd., 2012: Fig. 33- 36, 42; Bıçakçı vd., 2016: 98, Res.15; Özbudak, 2016: www. tepecik.org/galeri)

2.2.1.2. Köşk Höyük

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Niğde İli Bor İlçesi Bahçeli Beldesi'nin kuzeydoğusunda, doğal bir yükseltinin kuzey yamacında yer alan Köşk Höyük'te, U. Silistreli başkanlığında 1981-1990 yılları arasında ilk dönem kazıları yapılmıştır. İkinci dönem kazı çalışmaları A. Öztan başkanlığında 1995 yılında başlamıştır. Yürütülen kazı çalışmalarıyla Son Neolitik (V-II) ve İlk Kalkolitik (I) kültürleri hakkında bilgi sağlayan beş tabaka açığa çıkarılmıştır (Öztan, 2002; 2007), (Tablo 2.4). Köşk Höyük'ün bugün de çok verimli

Tablo 2.4: Köşk Höyük Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kod	^{14} M.Ö.	Düzeltilmiş Tarih M.Ö.	1. sigma	2. sigma	Kaynak
Köşk Höyük	III	Kş.1	7246≈55		6205-6030	6230-5995	(Öztan, 2012a)
	III	Kş.2	7294≈52		6225-6075	6235-6030	
	III	Kş.3	6546≈38		5515-5480	5610-5395	
	V	Kş.5	7353≈44		6235-6110	6340-6080	
	I	AA66598	6445≈73		5412		
	I-G12	OxA-6790	5950≈55		4982-4713	4907-4746	
	I-G12	OxA-6745	5945≈80		2042-4616	4932-4725	Öztan ve Faydalı, 2003: 17, dipnot 5.
	I-VI. Ev depo odası			5211≈84			Öztan vd. 2007: 533.

bir araziyle çevrili olması ve kayalığın hemen yakınında günümüzde de varlık gösteren su kaynağı (Köşk Pınarı), Neolitik ve Kalkolitik Dönem insanlarının yerleşmek için seçimlerinde belirleyici etmenlerdir (Öztan, 2002: 55).

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Köşk Höyük'te mimari, beş tabaka boyunca benzer biçimde gelişmiştir. Bu gelişim, sokaklar ve meydanlarla birbirinden ayrılan konut grupları biçimindedir (Öztan, 2002: 56). Neolitik (V-II) tabakalarda, belli bir planlamadan yoksun eklemeli, dar ve düzensiz sokaklarla birbirinden ayrılmış yapı adaları ya da düzensiz küçük meydanlar çevresinde konumlandırılan yapı grupları belgelenmiştir (Öztan, 2007: 224-225; Öztan, 2012a: 200) (Şekil 2.19-2.20).

Neolitik tabakaları boyunca Köşk Höyük'te açığa çıkarılan yapıların tamamı, konut niteliklidir. Plan şemalarında bazı farklılıklar olsa da yapı formları, yapı malzemesi, duvar ve tabanlarda kullanılan sıva teknikleri ve konut içi taşınmazlar gibi mimari unsurlar ortak özellikler gösterir. Konut içi taşınmazlardan silolar ve kutular çoğunlukla konutların içindedir. Hemen hemen tüm tabakalarda görülen tek ya da iki gözlü silolar çamurdan yapılmıştır. İhtiyaç doğrultusunda yapıların içlerine bölme duvarlarıyla ayrılan yeni odalar eklenmiştir. Bu tip uygulamalar, çoğu örnekte yapı içinde yer alan silo, fırın, ocak gibi donanımların bazen yapı dışına çıkmasına da neden olmuştur (Öztan, 2002: 56; Öztan, 2007: 224; Öztan, 2011: 339) (Şekil 2.21; 2.22).

Şekil 2.19: Köşk Höyük III. Kat Planı.

(Öztan vd. 2008, Şekil 4)

Köşk Höyük I. tabakasında mimari düzenin belirli bir plana göre oturtulduğu anlaşılmaktadır. Bu tabakada, saptanan üç sokak boyunca bitişik düzende yerleşmiş birbirinin aynı dikdörtgen ve yamuk formda konutlar, farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadır. Yerleşmede güney sırada yer alan evlerle bağlantılı mekânlar hariç 24 yapı saptanmıştır (Şekil 2.20). Yapı malzemesi olarak bölgede bolca bulunan, kireç taşı kullanılmıştır. Çamur harçla sağlamlaştırılan duvarlar, oldukça kalın sıvanmıştır. Konut tabanları ise sıkıştırılmış topraktır. Konutlara girişler, sokaktan genellikle bir basamakla inilerek sağlanmaktadır. Dikmelerle desteklenmiş düz dam örtüsü ağaç, kamış ve çamurdur. Evin büyüklüğüne göre dikme sayıları 2 ile 4 arasında değişmektedir. Ana plan, bir ana oda ve ana odaya açılan bir kiler hücresi şeklindedir (Şekil 2.22). Çoğunlukla küp ve çömleklerle dolu kiler hücresi, ana odadan bazen tavana kadar ulaşmayan paravan niteliğinde ince bir ara duvarla ayrılmıştır.

Şekil 2.20: Köşk Höyük I. Tabaka Hava Fotoğrafı.

(Öztan, 2012a: 199, Res.3)

Şekil 2.21: Köşk Höyük III. Tabaka Evlerinden Bir Örnek. Taban Üstü Çanak Çömlekler ve Kilden Yapılmış Bir Silo.

(Öztan, 2012b: 50, Fig 7)

Şekil 2.22: İlk Kalkolitik Dönem Evleri (I ve V nolu).

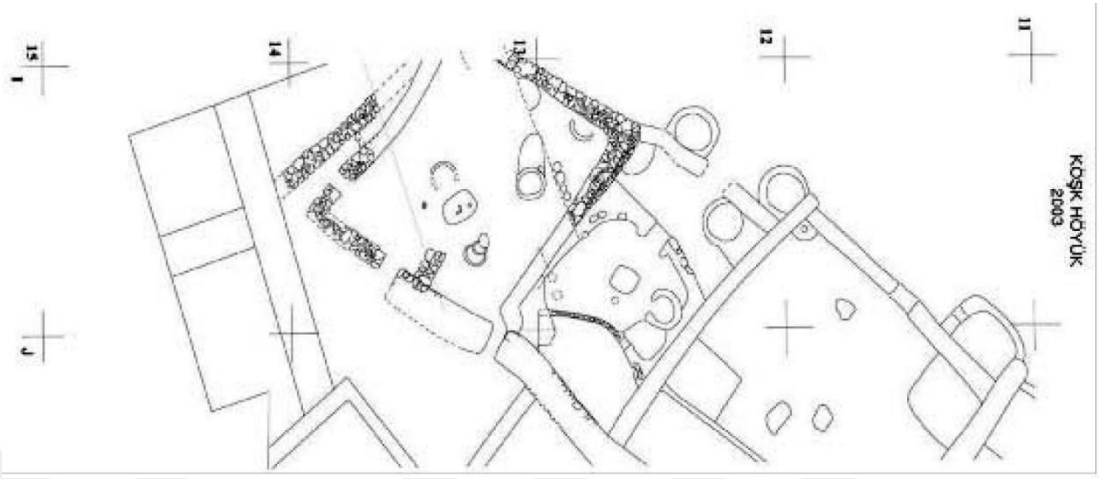

(Öztan vd., 2005: 109, Çiz. 2.)

Konut içi taşınmazlarda standart olarak bir uygulama görülür. Her evde bulunan bir kilerin yanı sıra tek ya da çift gözlü petekler, ev içi depolama geleneğinin de iyice yerleştiğini göstermektedir. Ana odada kiler duvarına yaslanan bir seki, ortada yerden hafifçe yükseltilmiş yuvarlak bir ocak, kubbeli bir fırın ve işlik gibi mimari donanımlar, her konutta karşımıza çıkabilecek taşınmazlardır. Oda tabanlarıyla duvarlar gibi fırın içleri ve ocak tablaları da muntazam sıvalıdır. Köşk Höyük'te, mimarinin çok daha düzenli bir plan gösterdiği I. Kat, ağır bir yangınla son bulur (Öztan, 2002: 56-57; Öztan, 2012a: 198).

Çanak Çömlek

Neolitik ve Kalkolitik tabakalar boyunca görülen kapların tamamı elde biçimlendirilmiştir. Neolitik çanak çömlek teknik olarak üç ana gruba ayrılır. Birinci gruptaki kapların çoğunluğunu iri, orta, küçük boy depo kapları oluşturur. Hamurları gri, kahverengi ve devetüyü tonlarındadır. Hamur katkısında orta, küçük boy taş ve bazılarında mika görülür. Kulp ender olarak uygulanır. Bu kaplar üzerinde en sık görülen bezeme unsurları kabartma, boya ve çizi bezemedir. Bunlar, tüm Neolitik tabakalar boyunca takip edilebilir. Bazı örnekler üzerinde birden fazla bezeme çeşidi bir arada uygulanmıştır. Küp formlarında, iç bükey kenarlı, yüksek boyunlu ve kısa dik boyunlu tipler yer alır. Boyun diplerindeki derin yiv bu biçimlerin karakteristik

özelliğidir. Çömlekler, basit ağız kenarlı veya ağız kenarı, dışı bir yivle boyun haline getirilmiş tiplerdir. Bu kapların tamamı yuvarlak veya şişkin kenarlıdır. Hepsinde dipler düzdür (Şekil 2.24). Dolgu dipler ise Kalkolitik tabakadan gelen örneklerde görülür (Şekil 2.24/g). Köşk Höyük çömlekçileri tarafından boya bezemenin çok yaygın kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Ele geçen boyalı örnekler, bazı depo kaplarının (iri küpler) da boyandığını göstermektedir. Astar üzerine sürülen boyalar genelde kahverengi, kırmızı, sarımsı, beyaz ve krem renklerdedir. Yapılan boya bezemelerde düz bantlar, değişik yönlerde taramalar, iç içe geçmiş açı, yay ve sarmallar yer alır. Köşk Höyük çanak çömleği içinde özgün bir grup olarak nitelendirilen kabartma bezeme, depo kapları üzerinde de görülür. Kabartma unsurların genellikle aplike edildiği bu örneklerde, üretime dayalı konuların işlendiği sahnelerin yanı sıra, inanç sistemleri ve şenlik sahneleri gibi konu çeşitliliği de dikkat çekicidir (Öztan, 2007: 227-229; Öztan 2007b; Öztan, 2011: 340), (Şekil 2.24).

III. tabakada bulunan kabartma bezemeli örnekler, her evde tüm kaplar veya kap parçaları halinde bulunur. Yükseklikleri 16-35 cm, gövdeleri 15-38 cm genişlikte değişir. Hemen hepsi kırmızı tonlarda, kızıl kahverengi veya kahverengi alacalı astarlı, parlak açkılıdır (Öztan, 2011: 340). Konu anlatımlarının yer aldığı bu parçaların, özellikle konut içlerinde korundukları düşünülmektedir. Boğa ve geyik başı bezemelerin tamamı boyunlu çömlek tipleri üzerindedir. Bezeme unsuru olarak kullanılan boğa ve geyik sadece başlarıyla temsil edilmiştir. Bunlar gövdenin üstü, boyun gibi kapların üst bölümlerine yerleştirilmiştir. Boğa başları hem doğal hem şematize olarak işlenmiştir (Öztan, 2011: 341).

İlk Kalkolitik 1. tabakada en fazla karşılaşılan buluntu grubu, tamama yakını tek renkli çanak çömleklerdir. Büyük, orta ve küçük boylarda küp ve çömleklerin yanı sıra kâse, tabak, fincan gibi tipler de kap repertuvarı içindedir (Şekil 2.23). I. tabakada ev içi depo odasında dizili bir küp içinde bir kadına ait kafatası bulunmuştur (Öztan, 2012a: 199). Köşk Höyük I. tabakası kap örnekleriyle, Güvercinkayası I. ve II. tabaka çanak çömlek repertuvarı çok benzer biçimsel ve yapısal özelliklere sahiptir.

Şekil 2.23: Köşk Höyük I. Tabakaya Ait İki Evreli Bir Ev ve Bu Eve Ait Çanak Çömlek Envanterinden Örnekler.

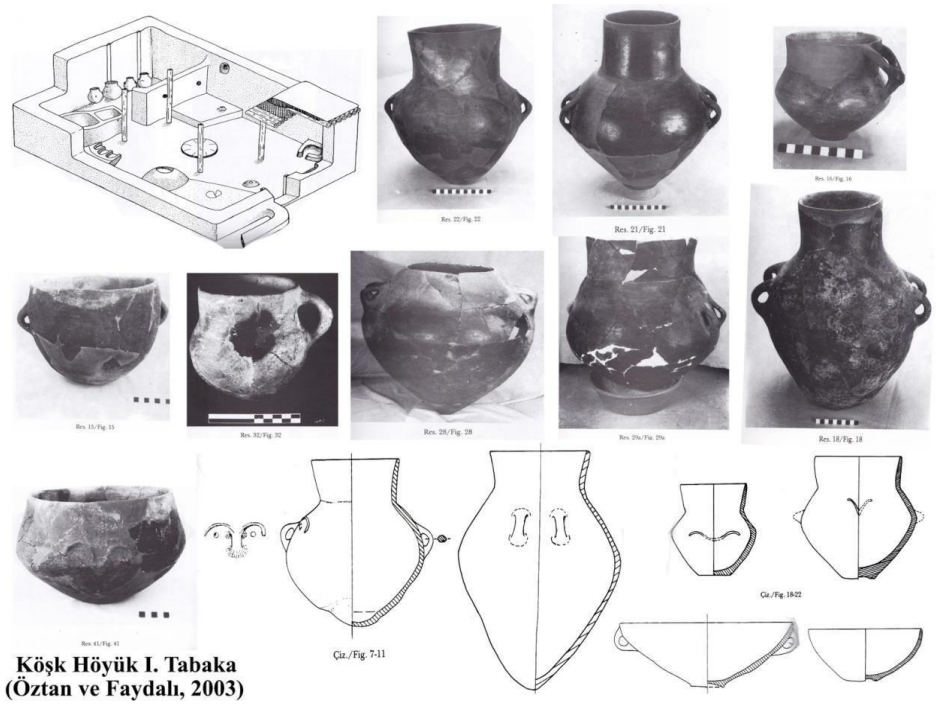

Köşk Höyük I. Tabaka
(Öztan ve Faydalı, 2003)

Şekil 2.24: Köşk Höyük Neolitik (III. tb., a-f, h) ve Kalkolitik (I. tb., g) Dönem Çanak Çömlek Örnekleri.

a-Öztan vd., 2006: 390, Res.9; **b**- Öztan, 2012b: Fig. 31; **c-** Öztan vd., 2007: 546, Res.14; **d**- Öztan vd., 2006: 392, Res.14; **e**- Öztan, 2012b: Fig. 29-30, 32-34, 38- 39; **f-** Öztan, 2011: 345, Lev 1b; **g**- I. tabaka- Öztan, 2012a: 199, Res. 4; **h**- Öztan vd., 2007: 546, Res. 9; **i**- Öztan vd., 2009: 328, Res. 7).

2.2.1.3. Çatalhöyük

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Konya İli Çumra İlçesine bağlı Küçükköy yakınında yer alan Çatalhöyük, Çarşamba Nehri eski yatağının ayırdığı doğu ve batı yönlü iki höyükten oluşmaktadır. 1958 yılında J. Mellaart, D. French ve A. Hall tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır (Mellaart, 1967: 27). Doğu Çatalhöyük'te 14 yapı (O-XII) katının saptandığı birinci dönem kazıları, 1961-65 yıllarında James Mellaart başkanlığında gerçekleştirilmiştir (Mellaart, 1967: 30). Geniş ölçekli çalışılan VII- II. tabakalardan VII, VIA ve VIB en iyi tanınan Neolitik evrelerdir. 1993 yılında Ian Hodder tarafından başlatılan 2. dönem çalışmaları, 2016 yılına kadar aralıksız devam etmiştir (Düring, 2016: 100). Yapılan çalışmalarla M.Ö. 8. binlerde Doğu Çatalhöyük'te başlayan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yaşantısının, M.Ö. 7. binlerin (Çanak Çömlekli Neolitik Dönem) sonlarında Batı Çatalhöyük'e taşındığı anlaşılmıştır (Tablo 2.5). Batı Çatalhöyük, İlk Kalkolitik Dönem'e tarihlenir (Düring, 2016: 147).

Tablo 2.5: Çatalhöyük Radyokarbon Tarihleri

Yerleşme	Tabaka	Kalibre Tarihler M.Ö.	Kaynak
Çatalhöyük	0-V	6400-6000	Hodder, 2014: 4
	VIA-B	6500-6400	
	VII-VIII	6700-6500	
	IX-XII, Pre XII	7300-6800	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

İlk Neolitik Dönem tabakalarında açığa çıkarılan konutlar, birbirine ekli dörtgen planlı kerpiç yapılardan oluşmaktadır (Düring, 2016: 112; Mellaart, 1975: 100). Birbirine eklenen yapılar ve aralarındaki açık alanların oluşturduğu yerleşme düzeni V-I. tabakalarda ortadan kalkmış, merkezi açık alanların çevresinde bitişik kerpiç yapılar

meydana gelmiştir. Erken evrelerde kerpiçten yapılan evler geç evrelerde kerpiç tuğladan (loam brick) inşa edilmiştir (Düring, 2006: 60). Alt tabakalarda (XII-X) ortak duvarlara sahip dörtgen planlı yapılaşma, IX-VI. tabakalarda birbirine bitişik düzene evrilmiştir (Şekil 2.25). Yapıların çevresindeki açık alanların çöplük olarak kullanıldığı ve bazı alanlarda köpek tuttukları da bilinmektedir (Düring, 2016: 113; Mellaart, 1975: 98, 100). Zaman içinde birbirine yakın yapılar arasındaki açık alanlar, yeni inşa edilen konutlarla daralmıştır.

Şekil 2.25: Çatalhöyük'te VIII-II. Tabakalar Arası Mimari Yapılaşma.

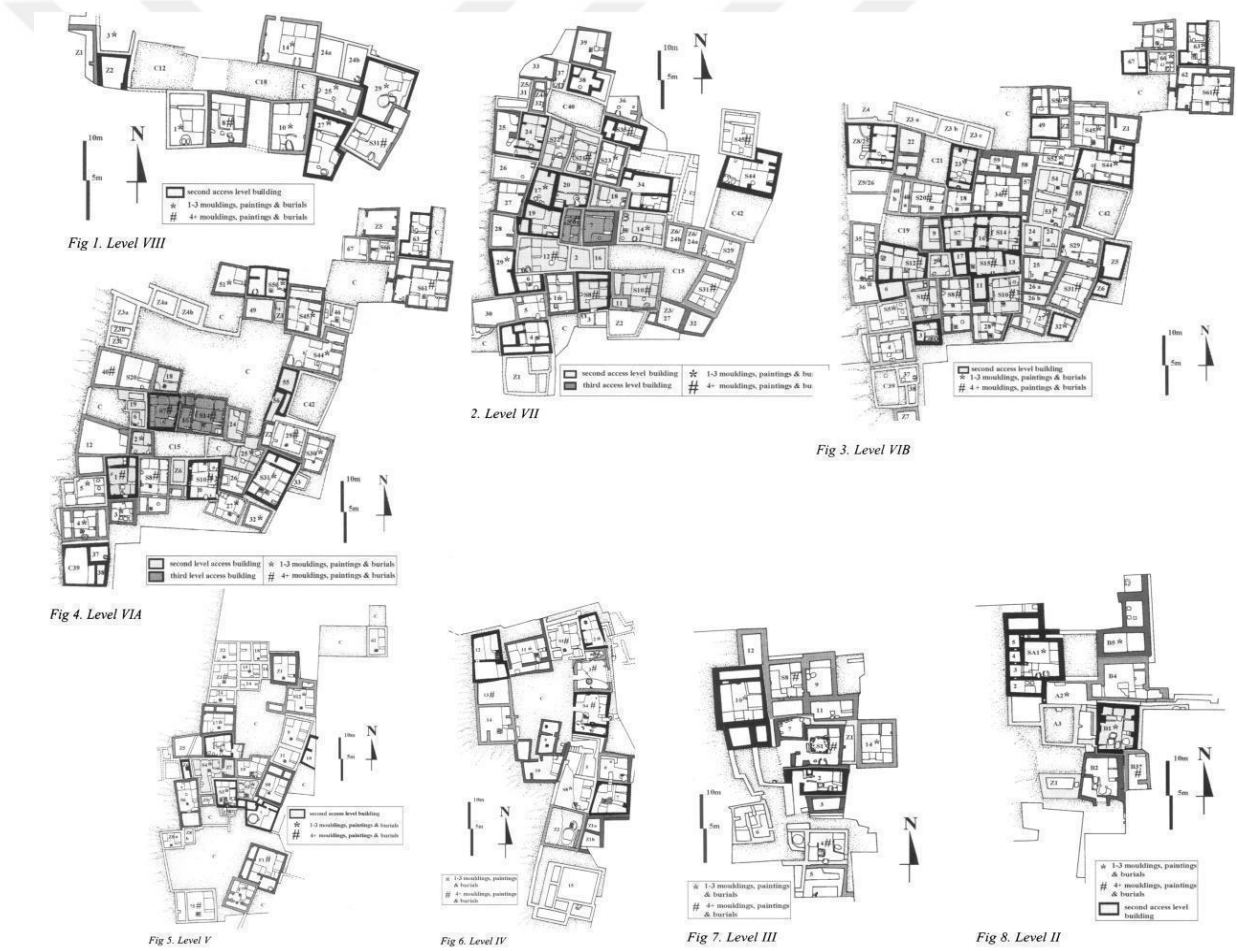

(Düring, 2001: Fig. 1-8)

Düz damlı, çatıdan girişli tek katlı yapılar dikkati çekecek biçimde standart bir anlayış sergiler (Düring, 2016: 114; Mellaart, 1964; 1965; 1967; 1975: 100). Damlar aynı zamanda gündelik aktivitelerin de yürütüldüğü yaşam alanlarıdır. Kerpiç sıvalı

duvar ve tabanlarda sıkça yenilenme söz konusudur. Ortalama 27 metrekare büyüklüğündeki konutlar, standart tek mekânlı veya az sayıda iki ön odalı örneklerdir (Hodder, 2011: 938), (Şekil 2.25; 2.26). Nadiren iç kapılarla birbirine geçiş sağlayan ya da ön odayı paylaşan iki odalı ikiz yapılar da saptanmıştır. Yapı içindeki ocak, fırın, bölmeler ve depo birimleri standart halindeki taşınmaz donanımlardır (Mellaart, 1975: 101). Depolama alanlarında tutulan tahılın ihtiyaç halinde öğütüldükten sonra ana oda güneyindeki ocak ve fırınlarda yemek olarak pişirildiği düşünülür. Hodder (2017: 12-13), mekân içlerinde öğütülmüş kabuklu buğday ununun depolandığına dair çok sayıda kanıt olduğunu belirtmektedir. Düring (2016: 114-115) yapılaşmadaki standart anlayışın ekonomik bağımsız birimlerle ağırlıklı olarak hane ekonomisine işaret ettiğini ve Çatalhöyük verilerinin özerk haneleri düşündürdüğünü belirtmektedir.

Geçim ekonomisinde tarım birincil öneme sahiptir. Bitkisel kalıntıların %75'inin evcil türler olduğu belirtilmektedir (Mellaart, 1964; Düring, 2016: 105). Buğday türleri, kavuzsuz arpa, evcil çavdar, burçak, mercimek, bezelye, nohut, çitlembik, badem, erik, meşe palamutu ve incir kaydedilen türler olmuştur (Helbaek, 1964: 121-123). Çatalhöyük'te sırasıyla koyun, keçi, köpek evcil türler, sığır, domuz, geyik, eşek, at, ayı av hayvanları ve kaplumbağa kabuğu, balık kılçıkları, kuş kemikleri ve yumurta gibi küçük hayvanlara ait kalıntılar da geçim ekonomisi içinde yer almaktadır (Düring, 2016: 106; Perkins, 1969; Russell ve Martin, 2005).

Şekil 2.26 a-b: Çatalhöyük 52 ve 77 Nolu Yapılar, İç Düzenleme ve Depolama Alanlarından Detaylar.

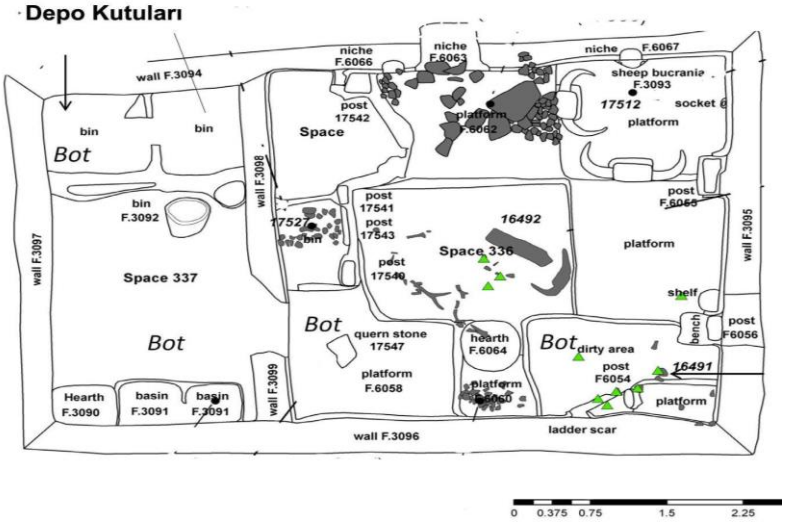

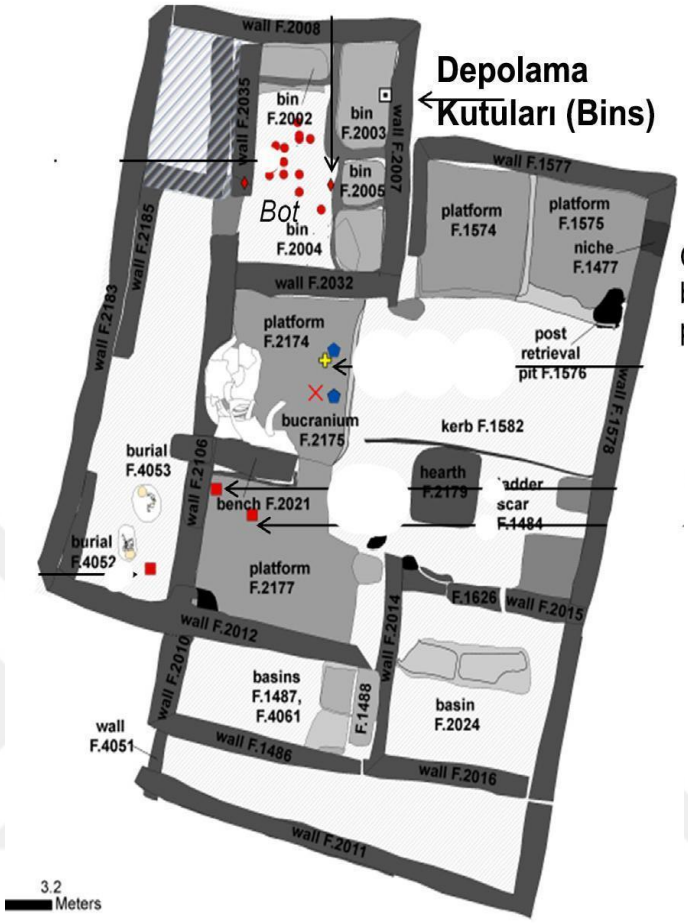

(Wright, 2014: 14-15, Fig. 7-8)

Depolama amaçlı kullanılan kil kutularında (Bin 2002-Bin 2005, Şekil 48/ a) hem hayvan (işlenmiş geyik boynuzu ve sığır kemikleri, bir ayı çenesi ve hammadde olarak saklanmış kızıl geyik boynuzu, dağ keçisi ve yanık fare kemikleri) hem de bitki (kavuzsuz arpa, un ve öğütülmüş buğday, bezelye, yabani hardal, yabani tohumlar) kalıntılarının stoklandığı depolama alanlarıyla Bina 52, ürün saklama uygulamalarına ilişkin önemli veriler sağlamıştır (Bogaard vd., 2009: 654 vd. Fig. 3, Tab. 3). Yapı içlerinde odalarda üç veya daha çok sayıda çoğu zaman bir arada bulunan kil kutuların biçimlerinin değişken olduğu belirtilmektedir (Bogaard vd., 2009: 660). Bazı kutuların ağzı kille sıvanarak kapama uygulanmıştır. Bazılarının açık bırakılan ağızlarınınsa belki yardımcı bir gereçle (bez, odun parçası vb) tıkanarak zararlılardan korundukları düşünülmektedir.

Bina 52, hayvansal ve bitkisel ürünlerin aynı birimde depolanmasına tek örnek değildir. Bina 1'de de benzer karma depolama yöntemine başvurulmuştur (Bogaard vd., 2009: 657, Fig. 5-6). Bununla birlikte Bina 1 kutularına ait kalıntıların in-situ olmadığı da not edilen bilgiler arasındadır (Bogaard vd., 2009: 658). "Pratik nedenlerden dolayı hayvansal ve bitkisel gıdalar farklı depolama yöntemleri gerektirmektedir. Saklama koşullarının elverişsizliği nedeniyle bitkisel gıdaların aksine özellikle büyük hayvanlar (sığır vb.) paylaşılmaktadır. Bogaard vd. (2009: 649- 650) bitkisel gıdaların depolanması ve hayvansal gıdaların paylaşılmasının bir arada oluşunun, sıklıkla tarımcı ve hayvancılıkla uğraşan toplumlar olarak tanımlanan yerleşiklerin karmaşık sosyal ve ekonomik taleplerinin temel stratejisinin bir sonucu" olduğunu önermektedirler.

Şekil 2.27: Çatalhöyük Depolama Birimi Kil Kutulara Çeşitli Evlerden Örnekler.

(Bogaard vd., 2009: 661, Fig. 7)

Kil kutular tahıl depolama potensiyeline ilişkin de kısmi bilgi vermektedir (Şekil 2.27). Yapılan analizler, Çatalhöyük'teki depolama birimlerinin 200 ile 2000 litre kapasiteye sahip silolar olarak çeşitlendiğini göstermiştir (Bogaard vd., 2009: 661, Tab. 5).

Yapı içlerinde ön plana çıkan sekilerle oluşturulan kot farkı, mekânın farklı işlevsel alanlara ayrılmasını da kolaylaştırmıştır. Duvar resimleri ve kabartma betimler, bazı sekilerin çevresindeki sıvalı boğa başları da Çatalhöyük konutlarının ayırt edici özellikleri arasında sıralanır.

Mimaride XII-VI. tabakalar boyunca izlenen yapısal devamlılık konusunda Düring (2001: 15-16; 2006: 218-229; 2016: 102, 147-149), Son Neolitik V. tabakayla birlikte yerleşmede farklılaşmanın başladığını ve bu farklılaşmanın maddi kültür kalıntısının pek çok öğeyle birlikte kendini yapısal devamlılıkta da gösterdiğini belirtmektedir. Alt

tabakalarda yapıların bir kural halinde aynı yerde aynı planla inşa edilmesi geleneği ortadan kalkar, ahşap kullanımı azalır ve kerpiç payandalar kullanılır.

III.-O. tabakalarına ait sınırlı bir alanda dikdörtgen planlı, kerpiç duvarlı yapılar tespit edilmiştir. TP alanında I. ve O. tabakalara ait düzensiz, öncülü olmayan üç yapı açığa çıkarılmıştır (Düring, 2016: 149). Bu yapıların en ayırt edici özellikleriyse oda ortasında yer alan büyük ocaklardır.

Şekil 2.28: Batı Çatalhöyük EK I, Bina 25.

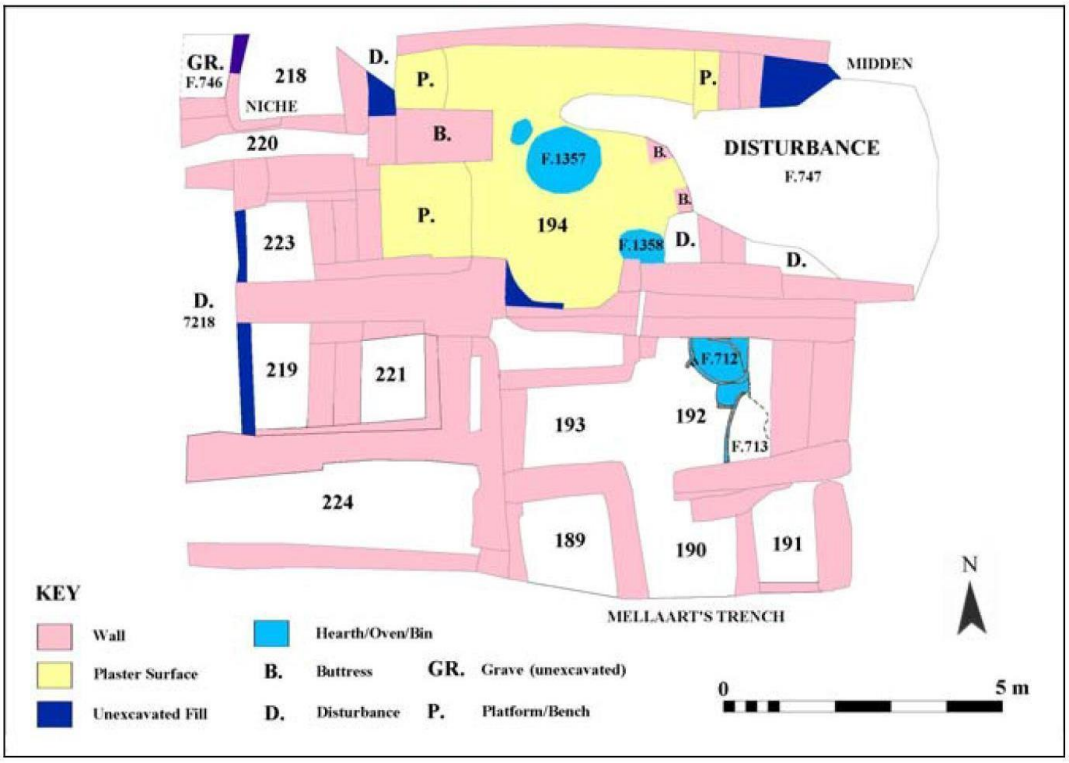

(Gibson vd., 2003: 12, Şekil of B.25)

Batı Çatalhöyük'te Mellaart tarafından gerçekleştirilen ilk çalışmalarda Hacılar ve Can Hasan I 2B tabakasından tanınan payandalı yapı geleneğini yansıtan kerpiç tuğladan payandalı bir yapı tespit edilmiştir (Mellaart 1965). İlk Kalkolitik döneme tarihlenen yerleşme iki evreli (EK I ve II) olarak değerlendirilir. 2. dönem kazı çalışmalarında Doğu Çatalhöyük'ün en üst tabakalarıyla çağdaş buluntular ele geçmiştir (Düring, 2016: 150). Bu çalışmalar sırasında tespit edilen kare planlı, iki katlı, payandalı "Kırmızı Bina"nın iki kat tabanı ve üst kat duvarları, kırmızı boya

sıvalıdır (Erdoğu, 2007: 105-109). Kaybolmaya yüz tutan yapı içindeki sembolik öğelere örnek teşkil etmesi bakımından "Kırmızı Bina" ayrıca önemsenmektedir. Kal. M.Ö. 6000-5700 aralığına tarihlenen B25 yapısıysa, çevresine gelişi güzel yerleştirilmiş hücreciklerden oluşan bir yapı kompleksidir (Gibson vd. 2003), (Şekil 2.28). Ana oda ortasında ocak ve yapının güney ve doğusunda depo olarak kullanılmaya elverişli hücrecikler göze çarpmaktadır.

Çanak Çömlek

XII-XI. tabakalara ait çanak çömlek Mellaart tarafından Organik Katkılı Krem Renk Mallar olarak tanımlanmıştır (Mellaart, 1967: 217; Hodder, 2011: 945). Düşük ısıda fırınlanan kaplarda açkılama belirgindir ve kırmızı astara az da olsa rastlanır. Kaplar, derin ve sığ basit kâse biçimlerinden ibarettir (Şekil 2.29). VIII. tabakada Koyu Açkılı Mallar belirir. VII. tabakayla birlikte biçimler çeşitlenme ve çanak çömlek üretiminde artışın başladığı anlaşılır. VI. tabakada tipik biçimlerden tutamaklı hole-mouth/dar ağızlı çömlekler, V. tabakayla beraber ise krem, kırmızı ve siyah renkte astarlı kaplarla çizi bezekli mallar, III. tabakadaysa boyunlu kaplar ortaya çıkmıştır. Pişirme kapları X. tabakadan I. tabakaya kadar çok az değişiklik göstererek devam etmiştir. Depolama kabı olarak ayırt edilebilecek biçimlerle karşılaşılmamıştır. III. tabakadan itibaren ortaya çıkan boyunlu çömleklerin depolamaya elverişli olduğu düşünülür.

Batı Çatalhöyük EK I evresine özgü tipik mal grubu krem veya kırmızı hamurlu, açkılı ve boyalı, çizgisel geometrik motifli kaplardır (Şekil 2.29/ e-f). Tabaklar, yuvarlak gövdeli kâseler, "S" profilli düz veya halka dipli kâseler, küresel gövdeli boyunlu çömlekler ve sepet kulplar hâkim kap tipleridir (Mellaart, 1965: 136-153). Boyalı örneklerin yanı sıra yalın açkılı, krem ve kırmızı mallar da bulunur. EK II evresinde krem astar üzeri kırmızı, kahverengi, siyah boyalı mallar görülür (Şekil 2.29/ d). Kap biçimleriyse EK I ile benzerdir.

Şekil 2.29: Çatalhöyük Neolitik ve Kalkolitik Dönem Kap Repertuvarından Örnekler.

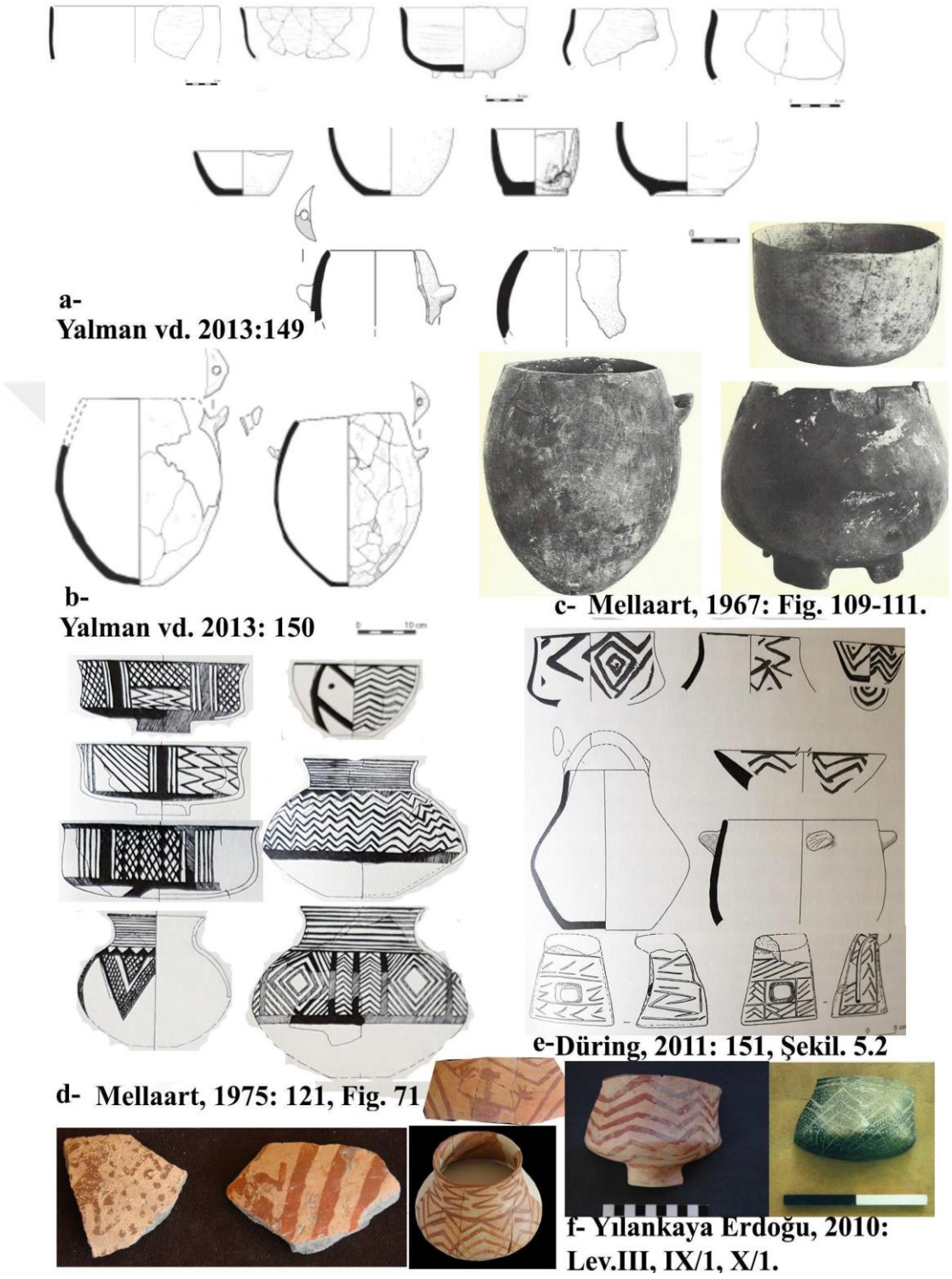

2.2.2. Göller Bölgesi ve Antalya Yerleşmeleri

Anadolu yarımadasının güneybatı kesiminde yer alan Göller Bölgesi adını Burdur, Eğirdir, Akşehir, Salda ve Kovada gibi orta ve küçük ölçekli göllerden alır. Toros Dağları'nın batı uzantısı üzerinde yer alan bölgenin civarında Elmalı, Bucak ve Tefenni ovaları gibi yüksek düz alanlar da bulunmaktadır. Bugüne kadar tespit edilen tarihöncesi yerleşmeler, bu alanlarda yoğunlaşmaktadır (Özbudak, 2016: 128)**.** Göller Bölgesi'ne güneyde sınır olan Antalya, Paleolitik sonlarına ve Epipaleolitik döneme tarihlenen yerleşmeleriyle (Karain, Beldibi, Belbaşı[133]) bölgenin tarihöncesi kültürleri tanımlanırken bölgeyle bir arada anılır (Duru, 2011: 157-158).

1950'lerde yaptığı araştırma ve kazılarla bölgeyi Anadolu arkeolojisine kazandıran Mellaart'tır[134]. Özsait tarafından yapılan yüzey araştırmaları (Özsait 1977; 1983; 2011), Duru ve Umurtak tarafından tamamlanan ve halen devam eden çalışmalar, bölgenin prehistorik çerçevesini çizmektedir (Duru 2003, 2007, 2008). Hacılar, Kuruçay, Höyücek ve Bademağacı yerleşmelerinde yapılan tarihöncesi kazılar, bölgedeki Neolitik sürecin yaklaşık 2000 yıllık bir zaman dilimini kapsadığını göstermiştir. Adı geçen yerleşmelerde kronolojik anlamda ortak payda, yerleşmelerin her birinde bölge Neolitiğini anlamamıza katkı sağlayan oldukça tanımlı tabakaların bulunmasıdır. Hacılar ve Höyücek'de Neolitik ve İlk Kalkolitik tabakalar yer alırken, Kuruçay ve Bademağacı'nda bu tabakaların yanı sıra Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı tabakaları da bulunmaktadır. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi en tanımlı arkeolojik veriler, her höyükte Neolitik tabakalardan gelmiştir. Mellaart, bölgedeki Neolitik süreç sonlarının Kalkolitiğin erken evrelerini kapsadığını söylese de bu iki dönem arasında kültürel anlamda belirgin bir kırılma yaşanmadığı savunulmakta, bölge için Neolitik ve "İlk Kalkolitik" tanımlamalarının hep tartışmalı olduğu Duru tarafından vurgulanmaktadır (Duru, 2008: 23-24). Aynı şekilde Mellaart'ın bölge kronolojisini Hacılar'da bulduğu kırmızı kireç taban kalıntılarına dayanarak Çanak Çömleksiz Neolitik'ten başlatması da tartışmalıdır[135]. Bu tartışmanın dayanağını, Duru'nun yaptığı sondajlarda kireç tabanlara yapışık

[133] Antalya Bölgesi Paleolitik ve Epipaleolitik kültürleri için bkz.: Bostancı 1959, Kökten 1951, Yalçınkaya vd. 1995, Yalçınkaya ve Özçelik 2012.
[134] Bölgede başlatılan ilk Neolitik araştırmalar için bkz.: Mellaart 1954; 1967; 1970; 1975.
[135] Hacılar kronolojisi için bkz.: Mellaart 1970.

olarak bulduğu çanak parçaları oluşturur (Duru, 2008: 53 / Şekil 108 açıklaması; Duru 1994a).

Bölgede yer alan ve kazıları yapılan Hacılar, Kuruçay, Höyücek ve Bademağacı yerleşmeleri araştırma konumuz kapsamında anahtar yerleşmeler olarak ele alınarak, ürün depolama gelenekleri bakımından tanıtılacaktır. Araştırma bölgesinde besin depolamaya dair Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ait arkeolojik kalıntılar mimari, alet endüstrileri ve ürünlerin niteliği üzerinden tanımlanabilmiş, depo kapları hakkında sınırlı bilgiye ulaşılmıştır. Mimari öğelerden kasıt kutu biçiminde kil levhalardan yapılarak birbirine ulanmış ambarlar ve depo odalarıdır. Bademağacı'nda Tunç Çağı'nda depo kapları da karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2.1. Hacılar

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Burdur iline bağlı Hacılar yerleşmesi, Burdur Gölü'nün güneybatı ucunda yer almaktadır. Hacılar bölgede yapılan ilk kazıdır. 1956 yılında Mellaart tarafından tespit edilen höyükte kazılar, yine aynı bilim insanı tarafından 1957-1960 yılları arasında yapılmıştır[136]. 80'li yılların ortasında Duru ve ekibi tarafından höyük etrafında yapılan çalışmalar, höyüğün tabakalanması hakkında yeni bilgiler vermiştir[137]. Yapılan bu çalışmalarla Mellaart tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik olarak tanıtılan tabakaların, Çanak Çömlekli Neolitik bir yerleşmeye ait olabileceği ve tabakalanmanın yeniden yapılandırılması Duru tarafından öngörülmüştür. Buna göre; İlk Neolitik (I-VII yapı katları), Son Neolitik (IX-VI yapı katları) ve İlk Kalkolitik (V-I yapı katları) tabakalar yeni kültürel sıralamayı vermiştir (Duru, 2007: 332), (Tablo 2.6).

[136] Hacılar sonuç raporu için bkz.: Mellaart 1970.
[137] Hacılar stratigrafisinde yeni düzenlemeler için bkz.: Duru 1989; 1994a; 2012: 1-3.

Tablo 2.6: Hacılar Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kalibre Tarihler M.Ö.	Kaynak
Hacılar	IX	7340∓94	Thissen, 2002
	VII	7770∓180	
	VI	7550∓180 ve 7350∓85	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Bölgenin en erken mimari bilgileri (EN I) Hacılar'dan gelmektedir. Kalın kerpiç duvarlar ile kireç, kum, çakıl harç ile yapılmış, yüzeyi açkılı ve kırmızı aşı boyalı tabanlar, bu dönemin en belirgin mimari özelliğidir. Bölgedeki diğer üç yerleşmede bu döneme ait mimari bilgiye ulaşılamamış, bu dönemler daha çok çanak çömlek buluntularıyla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu en erken evrede EN I / V (Eski Akeramik Neolitik V) ve IV katlarında açık alanlarda ocak, fırın ve depolama kutuları (ambar) açığa çıkarılmıştır. (Şekil 2.30) Mellaart tarafından "Aceramic Neolithic" olarak adlandırılan bu yapı katında oldukça küçük bir alanda çalışılmıştır (Duru, 2007: 331-332; 2008: 24; 2012: 1-2). Bu evrede, ürün depolama hakkındaki bilgiler V. tabakada bulunan iki adet içi boş depolama kutusundan ve bunların yanında açığa çıkarılan küllü dolgudan gelmektedir. Akeramik (?) Hacılar'da, yabani buğday türleri, kabuksuz arpa (naked barley), soyulmuş arpa (hulled barley) ve bazı yabani ot türlerinin elde edilmesi tarımsal faaliyetlerin kanıtı olarak kabul edilmektedir (Umurtak, 2007: 4).

Şekil 2.30: Hacılar EN I/V-IV Yerleşim Katları Şematik Plan.

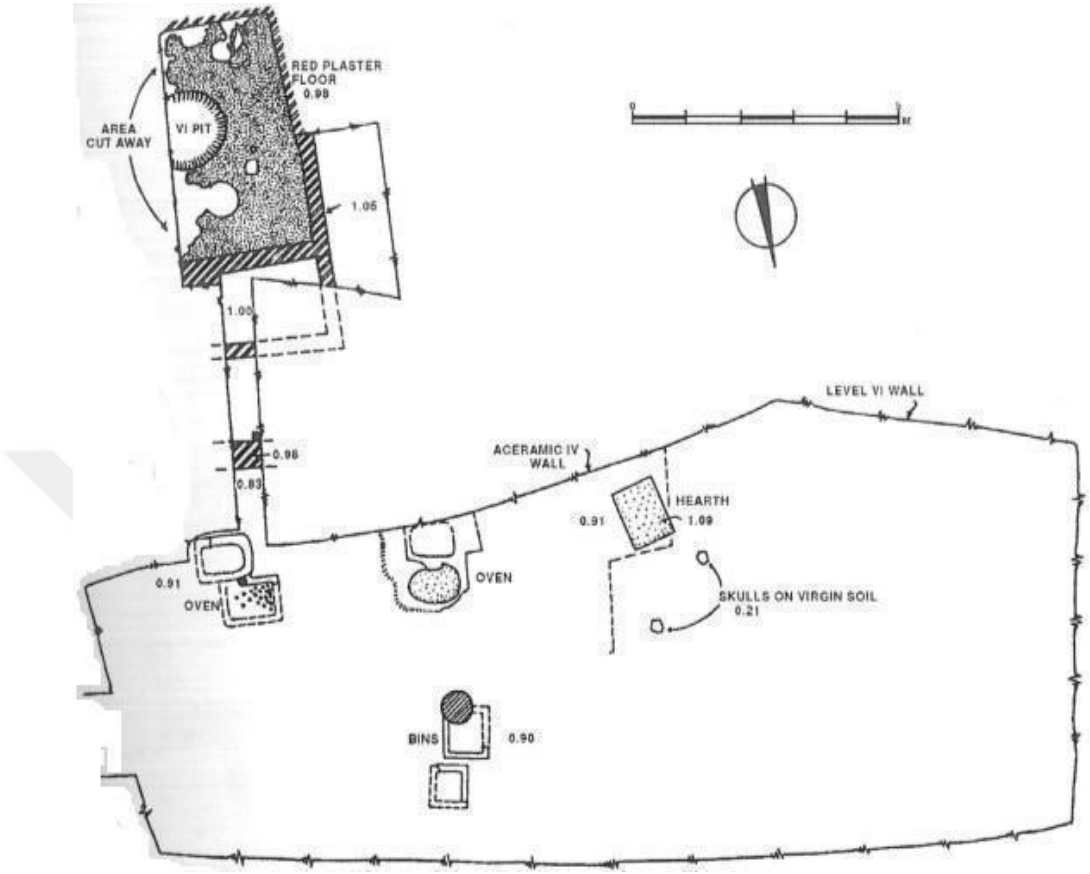

(Duru, 2012: 33, Fig 3-Mellaart, 1970: Fig 5)

Hacılarda görülen bağımsız yapılar ve aralarında açık alanların bulunduğu mimari düzen, Göller Bölgesi'nin Neolitik ve Kalkolitik yerleşmelerinde devam eder (Bıçakçı, 2005: 34). Bu süreç, Hacılar yerleşmesinde Geç Neolitiğe tarihlenen Hacılar VI ile takip edilmeye başlar (Cutting, 2005: 95). Yangınla sonlanan tabakanın genel planı tam olarak çizilememişse de evlerin merkezi bir avlu etrafında toplandığı, aralarında sokak bulunmayan bu evlerin birbirine bitiştirilerek inşa edildikleri ve ev grupları oluşturdukları bilinmektedir (Şekil 2.31). Bu katta 10 yapı tespit edilmiştir. Tamamı kerpiçten yapılmıştır. Bazılarında tek sıra taş temel açığa çıkarılmıştır. Dikdörtgen formlu bu yapıların iç donanımına bakıldığında konut içi taşınmazlarda standartlaşma görülür. Dikdörtgen planlı fırınlar, oda içlerindeki ayırıcı duvarlar (paravanlar), sekiler, kil levhalardan yapılmış depolama kutuları, közlükler ve nişler, konutların ortak paydalarındandır. Her konutta bulunan depolama

ünitelerine ortak kullanım alanlarında / avlularda da rastlanır (Duru, 2007: 332-333; 2012: 2-3).

Şekil 2.31: Hacılar VI Genel Plan.

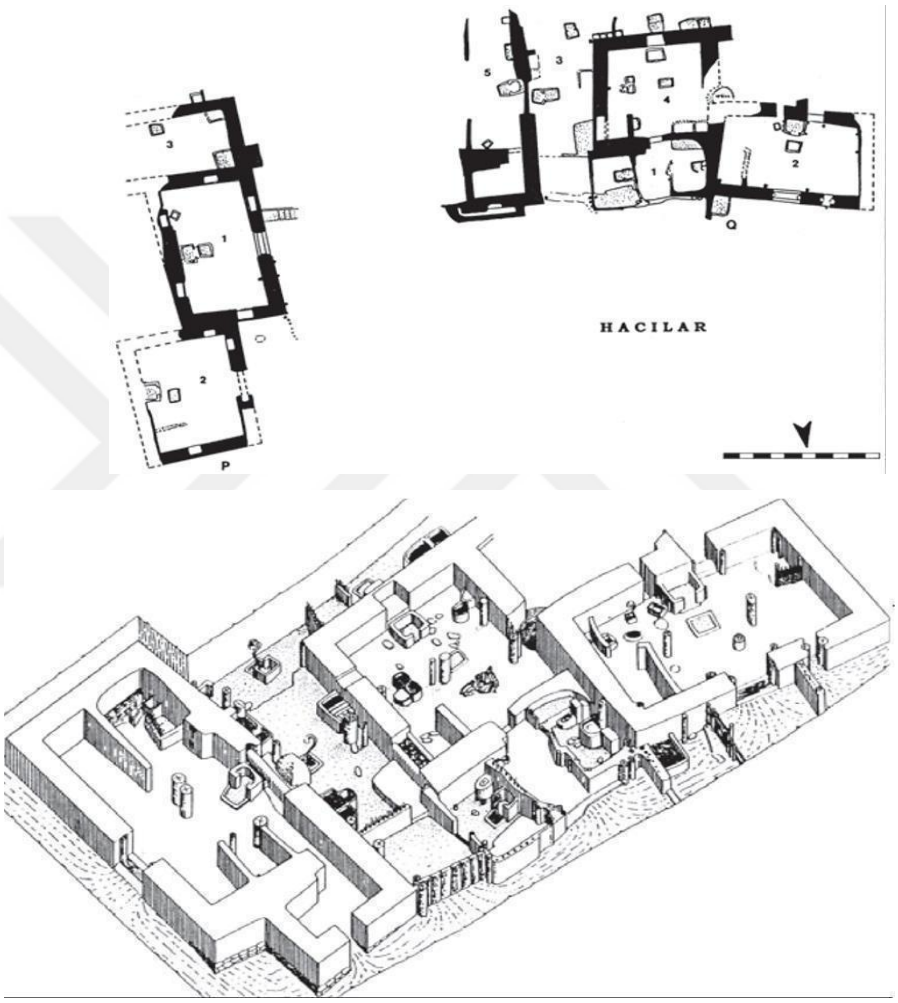

(a-Cutting, 2005: Fig. 8.6; Mellaart, 1970: 2. cilt, 12-1; b-Umurtak, 2007: 15, Fig. 11a-b)

Bazı siloların, konutların (Ev 3, 4, 6, 7) duvarlarına bitişik inşa edildiği bazılarınınsa evlerin mutfak/kiler bölmesi içinde yer aldıkları bilinir. Yangın sonucu ağır hasar gören siloların yakınında taban üzerinde botanik verilere rastlanmıştır. Hacılar'ın bazı tabakalarında (tabaka 6, 2, 1) hasat edilmiş tahılın çuval benzeri tekstil ürünlerinde, organik sepetlerde ya da yaklaşık bir metre yüksekliğinde kilden

yapılmış silolarda saklandığı düşünülmektedir. Bol miktarda kültüre alınmış tahıl ve bakliyat depolanmıştır. Hem öğütülmüş hem de öğütülmemiş buğday kalıntılarına 6. tabakanın üst seviyelerinde rastlanmıştır. Buğday, burçak, bezelye, arpa ve mercimek bu tabakada belgelenebilen botanik verilerindendir. Hacılar VI tabakasında kalabalık bir figürün grubunun tahıl ambarı içinde bulunması, tıpkı Höyücek'teki masa ve Bademağacı'ndaki ayak ve boynuz objeleri gibi örneklerin, bu taşınmazlara sembolik bir anlam yüklendiğinin kanıtı olarak görülmektedir. Neolitiğin geç evrelerinde (IX-VI) depolama için kullanılan orta ve büyük boy çömlekler de konumuz bağlamında ipuçları vermektedir (Cutting, 2005: 96-97, 99; Umurtak, 2007: 5, 10; Duru, 2008: 65).

VI. Yapı katı bir yangın sonucu yıkıldıktan sonra yerleşmeye aynı yerde devam edilmiş ve bu zaman diliminden itibaren Kalkolitik Dönem'e girildiği kabul görmüştür. **Hacılar II** olarak bilinen İlk Kalkolitik yerleşme katı, etrafı bir duvarla (kale ?) çevrili kapalı bir yerleşme görünümündedir. Kendi içinde A ve B olmak üzere iki evreye ayrılır (Duru, 2008: 45; Umurtak, 2011: 2). Bu kat, höyüğün en yüksek kesiminde kurulmuştur. Yerleşmeyi çeviren koruma duvarı taş temel kullanılmaksızın doğrudan kerpiçle örülmüş, sadece kuzeyde yer alan kuleler taş temel üzerine inşa edilmiştir (Umurtak, 2011: 9).

Hacılar IIA evresi yaklaşık 2000 metrekarelik bir alanı kaplar (36x57 m.). Bu yerleşmeyi 1,5 ile 3 m. arasında genişliğe sahip bir duvar çevrelemektedir. Üç girişi bulunan yerleşmenin ana girişi güneyde, diğer ikisi kuzeyde yer alır. Sur duvarına/çevre duvarına bitişik olarak inşa edilen yapılar çok odalıdır. Mellaart yapı grupları ve buluntuların dağılımından yola çıkarak yerleşmeyi bir kaç mahalleye ayırır. KB köşede konutlar, GB köşede kutsal yapılar, bu iki kesimin arasındaki avlunun doğusunda ise çömlekçi atölyeleri, daha doğu kenardaki yapı grubu mutfak-işlik yeri, kuyu ve kutsal yapı olarak tanımlanır (Şekil 2.32), (Duru, 2008: 48-49, Res 94-96; Umurtak, 2011: 2).

Şekil 2.32: Hacılar II Mimari Plan.

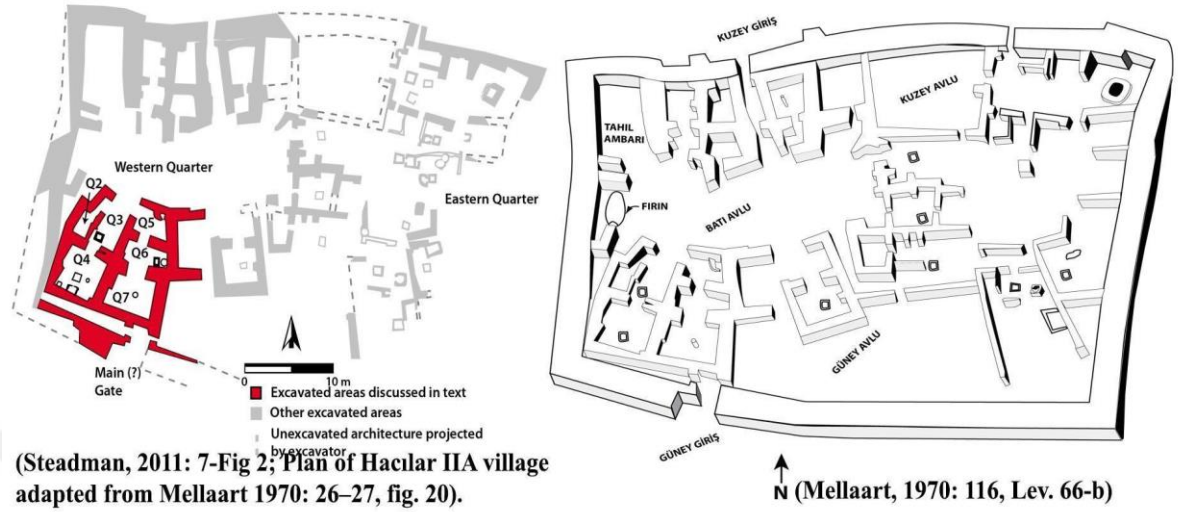

(Steadman, 2011: 7-Fig 2; Plan of Hacılar IIA village adapted from Mellaart 1970: 26–27, fig. 20).

(Mellaart, 1970: 116, Lev. 66-b)

Merkezi bir avluya açılan konutlar bir giriş ve bir ana odadan oluşmaktadır. Ana odanın ortasında dikdörtgen bir fırın, bazı giriş bölümlerinde kapının karşısında küçük bir ocak bulunmaktadır. Kazık delikleri, platformlar gibi konut içi taşınmazlar her evde ele geçerken, depo ünitelerine her evde rastlanmaz. N6 evinde yan yana dizili üç adet daire biçimli depolama kutusu bulunmuştur. Kuzeybatı kesimde yer alan evlerden birinde (N8) hem ambar gözü içinde hem de taban üzerinde ele geçen botanik veriler, ürün depolamayla ilgili sağlam kanıtlardandır. Yerleşmenin merkezinde üç tane çömlekçi atölyesi açığa çıkarılmıştır. Kuzeydoğu bölümde IIA'da çeşitli yapıların ve taşınmazların yanı sıra bir kült yapısı da belgelenmiştir. Kült yapısının içinde fırın, ocak, ateş kutusu, duvar içinde niş ve depolama kutuları bulunmuştur. IIB'de ise, aynı alanda bu anlamda önemli bir yapı yer almamaktadır. Bu yapının hemen dışındaki alanda da depolama ünitelerine rastlanmıştır. Bu evre, ağır bir yangınla ciddi hasar görmüştür (Umurtak, 2011: 2-4). IIA evresinde bol miktarda tahıl ve bakliyatın depolandığı, depolama kutularının ve öğütme taşlarının IIB evresine oranla sayıca fazlalığı bilinmektedir (Cutting, 2005: 99, 101).

Steadman (2011), Hacılar IIA yerleşmesini, mimari unsurlar ve bunların konumlanma biçimleriyle ele alarak statü ve özel alan dağılımlarını değerlendirmiştir (Şekil 2.32/ a). Batı bölümdeki yapıların konu edildiği değerlendirmede; yapıların (Q alanı) seçkinlere ait olduğu ve bu yapıların kapı girişlerine yakın yerlerde bulundukları, aynı zamanda yerleşmenin güneyden bir dış duvarla güçlendirildiği ve

olası kulelerin yer aldığı yönündeki Mellart'ın önerileri vurgulanmıştır. Mellart sistemine göre seçkin olarak tanımlanan yapıların yer aldığı özellikli Q alanı, doğu alandaki yapılardan farklıdır ve dikkat çekicidir (Yapı Q2-Q7). İç donanımı ve buluntu nitelikleriyle (duvar boyası, boncuk, figürün, kilden mühür ve boyalı çanak çömlek) farklılaşan, tapınak olarak tanımlanan yapıda, domestik nitelikli silo ve ocak benzeri konut içi taşınmazların da bulunması buraların tapınak olarak tanımlanmasının ne kadar doğru olduğunu tartışmaya açmıştır (Sagona ve Zimansky, 2009a: 130-133; During, 2011a: 170-171). Bununla birlikte Steadman (2011: 6-7), söz konusu yapıların (Q5-Q7) yerleşmedeki diğer yapılara göre kapladığı alanın büyüklükleri, ana giriş kapısına olan yakınlıkları ve bazı küçük buluntularıyla da ayırt edici olduğunu belirtmektedir.

Hacılar IIB evresinde yerleşmenin ana planı değişmemiş fakat iç düzeni değişmiştir. Bu evrede olasılıkla bir yangın sonucu doğu kenarda yer alan kutsal yapı yıkılmıştır. Burası yeniden inşa edilerek ağırlıklı olarak avluların yer aldığı yeni bir yapılanmaya gidilmiştir (Şekil 2.32) (Duru, 2008: 49, Res 97; Umurtak, 2011: 4). Batı bölümde depo odalarının da yer aldığı, çömlekçi atölyelerinin ve binaların bulunduğu alan kullanılmıştır. IIB yerleşmesinde buraya çekilen yeni bir duvar ile doğu kesim bir doğu avlusu durumuna dönüşmüştür, kuzeydoğudaki kutsal yapı üzerine tek bir yapının kurulduğu bildirilir (Umurtak, 2011: 4).

Hacılar I, İlk Kalkolitik'in son yapı katıdır. Depolamaya ilişkin bir taşınmaza bu evrede rastlanmamıştır (Cutting, 2005: 101-103).

Çanak Çömlek

Son Neolitik dönem çanak çömlekleri monokrom ve boyalı olmak üzere iki grupta toplanmaktadır (Mellaart, 1970: 99-101) (Şekil 2.33). Kap türleri, küçük kâseler, "S" profilli, dışa çekik ya da derin çanak olarak çeşitlenmektedir. Çömlekler kısa boyunlu ve hole-mouth/dar ağızlı tarzındadır. Tüp ve ip delikli tutamaklar ve şerit kulplar görülür. Dönem sonlarında omurgalı biçimler de ortaya çıkmaktadır. VII. tabaka kırmızı-devetüyü ve kahverengi astarlı ve boyalı mallarıyla temsil edilmektedir. Formlar arasında karınlı, kısa boyunlu tüp tutamaklı, lentoid çömlekler dikkati çekmektedir. VI. tabakada astarlı ve açkılı kırmızı, kahve ve devetüyü renklerde astarlı, açkılı mallar görülür. Kap formları VII. tabakayla benzerdir. Hayvan biçimli kaplar, kaideli kaplar, ağız içinde tutamak, ayrışık olarak ele geçen kap türleridir.

Şekil 2.33: Hacılar Son Neolitik ve İlk Kalkolitik Dönem Çanak Çömlek Örnekleri.

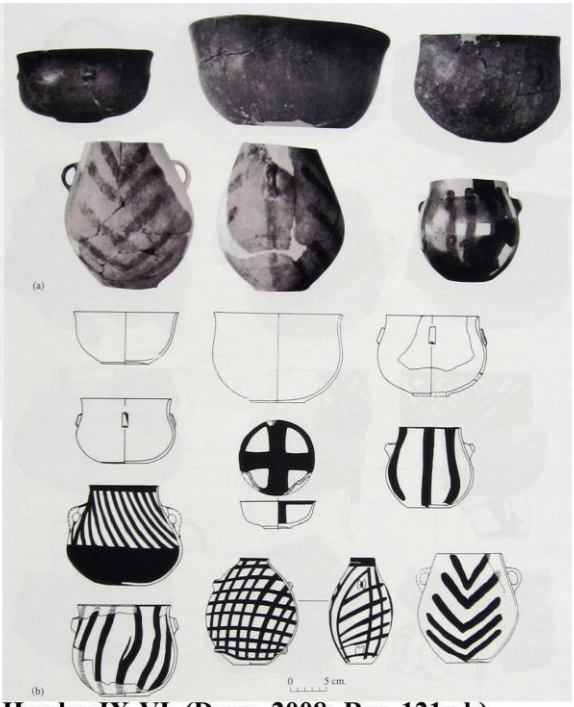

Hacılar IX-VI, (Duru, 2008: Res. 121a,b)

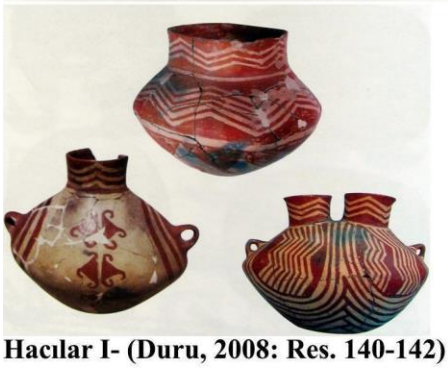

Hacılar I- (Duru, 2008: Res. 140-142)

Hacılar I, (Duru, 2008: Res. 139, 143-144),

İlk Kalkolitik çanak çömleğinde ilk göze çarpan boya bezeklilerde motiflerin çeşitlenmesi olmuştur. Hayvan başı biçimli kulplar ortaya çıkar, tüp biçimli tutamaklar azalmaya başlar. III. tabaka itibariyle azalan yalın mallar arasında yeni kap türleri olarak minyatürler görülür. Dönem sonunda IIA ve B tabakalarında baskın mal grubu boya bezeklilerin yanı sıra portakal-devetüyü renkli ve az da olsa kırmızı astarlılar saptanır. Omurgalı kâseler, kısa ve uzun boyunlu çömleklerle birlikte bileşik kaplar, yatay kulplar, tutamak ve hayvan başlı kulplar ayırt edici biçimleridir. I. tabaka krem üzeri kırmızı boyalı mallarla temsil edilir. Kaydedilen yeni biçim ve

öğeler arasında kutu biçimli ve antropomorfik kaplar, testiler, emzikler ve boynuz biçimi kulplar dikkati çeker.

Şekil 2.34: Hacılar I, Büyük Depolama Kapları.

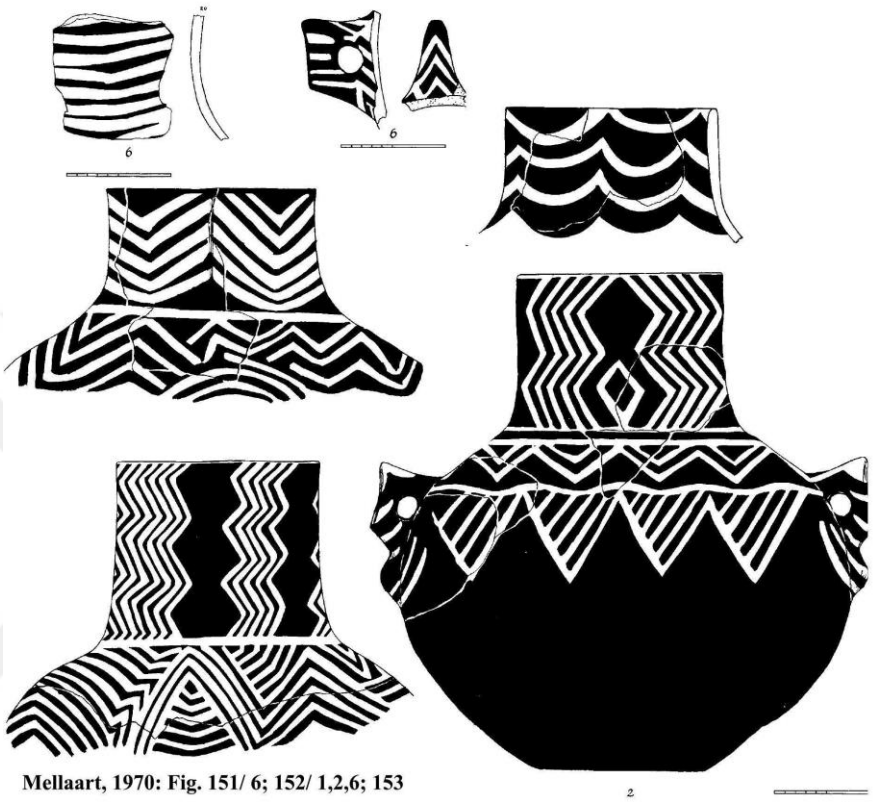

Mellaart, 1970: Fig. 151/ 6; 152/ 1,2,6; 153

Kapların kullanıma ilişkin olarak bazılarının yiyecek ve içecek tüketimi, dağıtımı veya taşınmasıyla ilişkiliyken bazılarının katı ve sıvı gıdanın depolanmasında kullanıldıkları not edilmiştir (Mellaart, 1970: 102, Fig. 45-49). Hacılar'da büyük depo kabı olarak tanımlanmış az sayıda kap saptanmıştır (Mellaart, 1970: 133, 141, Fig. 151/6; 152/1, 2, 6; 153) (Şekil 2.34). Bunlardan bazıları boynuz biçimi kulpludur.

2.2.2.2. Kuruçay

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Burdur iline bağlı Kuruçay yerleşmesi, Burdur Gölü'nün güneyinde yer alan küçük bir höyük, bir tepe üstü yerleşmesidir. 1978-1988 yılları arasında Duru başkanlığında

kazılmıştır. Yerleşmenin tamamına yakını kazılabildiğinden höyük tabakalanması bütünüyle anlaşılabilmiştir. İlk Neolitik'ten İlk Tunç Çağı'na kadar 13 yapı katı bulunmuştur (Tablo 2.7). Eskiden yeniye doğru tabakalanma aşağıdaki gibidir (Duru ve Umurtak, 2005; Duru, 2007: 335; Duru, 2012: 5).

İlk Neolitik I (13. yapı katı)
İlk Neolitik II (12. yapı katı)
İlk Neolitik/Son Neolitik yerleşmesi (11. yapı katı)
İlk Kalkolitik yerleşmeleri (7-10. yapı katları)
Son Kalkolitik yerleşmeleri (3 ve 3A, 4 -6, 6A yapı katları)
İlk Tunç Çağı (İTÇ) yerleşmeleri (1 ve 2. yapı katları)

13. yapı katı 1 m. kalınlığında bir kültür dolgusu olarak saptanmış, ancak mimari kalıntılara rastlanmamıştır. Tabaka çanak çömlek parçaları, kemik buluntular ve taş aletlerle tanımlanabilmiştir (Duru, 2012: 5; Duru, 2008: 14).

Tablo 2.7: Kuruçay Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kalibre Tarihler M.Ö.	Kaynak
Kuruçay	13-12. kat	6230/6070-6050/5920	Duru, 2008: 15.
	11. kat	6010/5800	
	6. kat	3640/3380-3520/3140	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

12. yapı katında höyüğün en erken mimari kalıntılarına rastlanır. Gerek 11. yapı katının yarattığı tahribat, gerekse konumundan kaynaklanan erezyon (sel dolgusu) bu yapı katına ait mimari kalıntıların ufak bir bölümünün günümüze taşınmasına neden olmuştur. Yapı katındaki 1 numaralı evin tabanı üzerinde açığa çıkarılan kırk adet öğütme taşı, bu alanda yoğun biçimde tahıl öğütüldüğünü göstermektedir (Şekil 2.35). Her ne kadar tarımsal ürünün bu evde depolanıp depolanmadığını bilmesek de, ürünler evsel ya da ortak kullanım için dışarıdan buraya taşınmış olmalıdır ki öğütme taşlarının varlığı konumuzla ilgili önemli ipuçlarıdır. Neolitiğin sonlarına

doğru bir kale niteliğindeki 11. yapı katında depolamayla ilgili hiçbir veriye ulaşılamamıştır (Umurtak, 2007: 5; Duru, 2012: 5; Duru, 2008: 41-43, Res 75-76).

Şekil 2.35: Kuruçay, 12. Yapı Katı, İn-situ Öğütme Taşları.

(Duru, 2008: 41, Res 76)

Kuruçay'da EK 7.-10. yapı katlarıyla temsil edilir. Bu yapı katlarından 7. kat mimari açıdan oldukça tanımlıdır. Birbirine yakın konumlandırılmış dörtgen planlı yapılar taş temelli ve kerpiçtendir. Bu yapı katındaki evler, dönemi temsil eden diğer yapı katlarındaki evlere göre (8, 9, 10) daha tanımlıdır. Buna rağmen ev içlerinde ocak, fırın ve yaşamsal faaliyetlere ait maddi kalıntılara rastlanmamıştır (Duru, 2008: 44-47).

Kuruçay'da GK, 3, 3A, 4-6, 6A yapı katlarıyla temsil edilir. Bu dönemin ilk dört evresi (6A-4) kültürel bir bütünlük gösterirken 3, 3A yapı katları mimari ve buluntular bakımından farklılık gösterir. 6A yapı katı planlanarak hayata geçirilmiştir. 6A ve 3 yapı katları oldukça tanımlıdır. Bu yapı katlarına ait mimari veriler, bazı odaların depolama amaçlı kullanıldıklarını düşündürmektedir. 6A yapı katı kendi içinde 2 evreye ayrılır (Duru, 2008: 122-133).

İlk evre olan 6A2 evresinde izlenen mimari düzen, bazı karışıklıklara rağmen bir ön planlamanın olduğunu, sokak ve meydan sisteminin baştan itibaren düşünüldüğünü göstermektedir. Bu evre, 2000 m^2 den daha geniş bir alana yayılır. Hem höyüğün düz kesimine, hem de yamaca kurulu yapılar, daha çok taş temel seviyesinde korunmuştur. Duvarların üst kısmı ise kerpiçle yükseltilmiştir. Bulunan kerpiç parçaları üzerindeki izler, damlarda sazların kullanıldığını gösterir. Yapı tabanları ise kil sıvalıdır. Yerleşmenin dış tarafındaki yapıların dış duvarları arasında kalan boş alanlar, duvarla örülerek yerleşme dışarıya kapatılmıştır. Yapılar birbirine yakın olarak konumlandırılmış, bazı yapıların arasında kalan geniş açıklıklar ise sokak ya da avlu olarak kullanılmıştır. Orta kısımdaki binaların bey evi (5 ve 6 numaralı evler) olduğu düşünülür. Kazılan alanlarda yerleşmeye giriş için üç kapının olduğu saptanmıştır (Duru, 1996b: 5-11, 12) (Şekil 2.36).

Şekil 2.36: Kuruçay 6. Yapı Katı A1 ve A2 Evreleri Genel Plan.

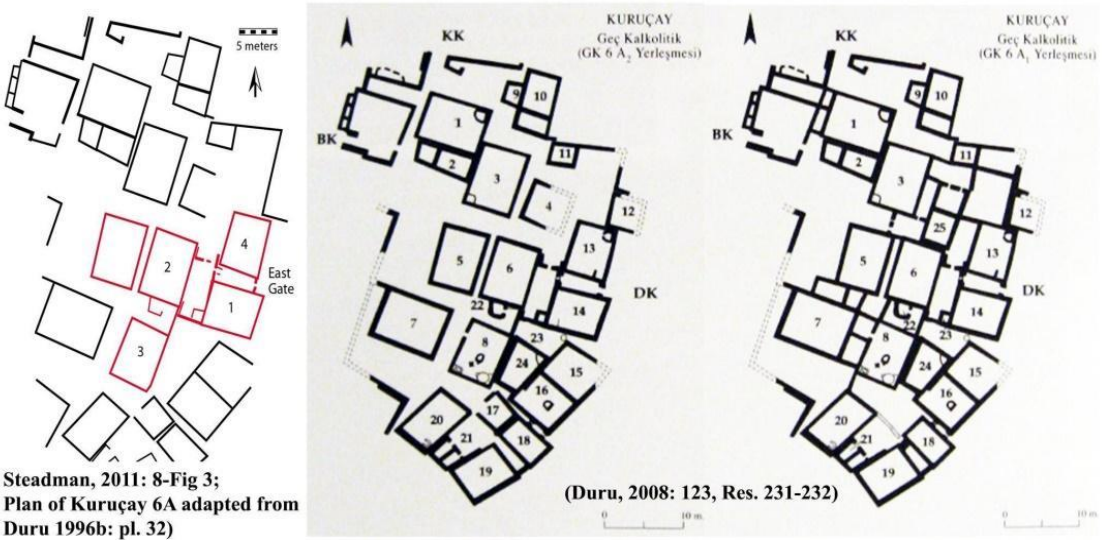

Steadman, 2011: 8-Fig 3;
Plan of Kuruçay 6A adapted from
Duru 1996b: pl. 32)

(Duru, 2008: 123, Res. 231-232)

A2 evresindeki mimari düzenin A1 evresinde bozulmaya başladığı saptanmıştır. A1'in sonlarına doğru neredeyse tüm sokakların, iki uçlarına yapılan enine duvarlarla kesilmesi bu duruma örnek gösterilebilir (Duru, 1996b: 11).

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Kuruçay'da Geç Kalkolitik en iyi 6A ve 3 yapı katlarıyla tanımlanabilmektedir. Depolama konusuyla ilgili arkeolojik verilere de bu yapı katlarında ulaşılmıştır. 6A'nın ortasına inşa edilen 8 numaralı yapı, iç donanımı ve maddi kalıntılarıyla özel fonksiyonlu olarak kabul edilmiş ve "Tapınak" olarak

adlandırılmıştır. Sadece kutsal işlevli bu tip binalarda karşımıza çıkan mekân içi taşınmazlardan biri “Erzak Siloları-Depolar” dır (Şekil 2.37). Bu ve komşu 24 numaralı mimari birimlerdeki silolar, ince kenarlı kil duvarlıdır. 8 numaralı kült yapısına bitişik 24 numaralı evin tapınağa bağlı bir depo odası niteliğinde kullanıldığı öngörülmektedir. Burada ele geçen çok sayıda iri çömlekler de bu durumu doğrulamaktadır (Şekil 2.38). Duru, iki yapının bir arada düşünülmesi gerektiğini vurgulamakta ve yerleşmenin kutsal kompleksini oluşturduğunu söylemektedir. Tapınağın eki sayılan depo odasının 6. yapı katının c evresinde de iç düzende bazı değişiklikler yapılarak kullanıldığı belirtilmektedir (Duru, 1996b: 12, 13, 19; 2008: 123-127).

Duru, 6A evresindeki yapılanmanın planlanarak hayata geçirildiğini ve yerleşmeye ait üç ana girişin olduğunu vurgulamaktadır (Duru, 2008: 123). Bu girişlerden doğu girişi ana giriş olarak tanımlanır. Girişin iki yanına konumlanan konutlar (1 ve 4) diğerlerine göre daha büyükse de (Şekil 2.36/ a) domestik malzeme, fırın ve ocak benzeri taşınmazlar bakımından daha küçük olan evlerle benzerlik gösterir (Duru, 2008: 127; 1996b: 115). İç donanımı ve buluntularının niteliğiyle tapınak olarak adlandırılan 3 numaralı yapı, diğerlerinden açık bir biçimde ayrılmaktadır. 2 numaralı yapıysa yüksek statülü bir kişinin evi olarak tanımlanmıştır. Steadman (2011: 6-7), bu tanımlamada kriterin evin iç donanımı ya da içindeki maddi kalıntılar olmadığını, evin ana kapıya ve tapınağa (3 numaralı yapı) yakın olmasıyla böyle bir bakış açısının geliştirildiğini vurgular ve doğu kapısına en yakın olan 4 numaralı yapının da yüksek statülü birilerine ait olabileceğini kaydeder.

Şekil 2.37: Kuruçay GKÇ 6A Yapı Katı “Tapınak”.

(Duru, 1996b: Lev.13/1)

Şekil 2.38: Kuruçay GKÇ 6A1 Yapı Katı 24 Numaralı Ev.

(Duru, 1996b: Lev.15/2)

6c döneminde, 10 ev açığa çıkartılmıştır. Mimari geleneği, 6A gibidir. Bu yapı katında plan açısından farklılık gösteren 28 numaralı evdir. Büyük bir odası ve daha küçük iki odası vardır. Bu iki hücre biçimli odada herhangi bir kalıntı olmamasına rağmen, hücrelerin depo/silo gözleri oldukları düşünülmektedir (Şekil 2.39), (Duru, 1996b: 13-19; 2008: 127, Res. 247). 6B, 5, 4, 3A yapı katlarında konumuzla ilgili verilere ulaşılamamıştır.

Şekil 2.39: Kuruçay GKÇ 6C Yapı Katı 28 Numaralı Ev.

(Duru, 1996b: Lev.18/1)

Kuruçay'da Geç Kalkolitik'in son yerleşmesi 3. yapı katıdır. Bu kattaki evler içinde tıpkı 6A'da olduğu gibi özel fonsiyonlu bir yapı, "Tapınak" yer almaktadır. Bu yapı (56 numaralı yapı) biri büyük, ikisi küçük üç gözden oluşur. Bunlara bitişik inşa edilen 57 numaralı ünitenin bir depo odası olduğu düşünülmektedir. Burada ele geçen 20'ye yakın kabın bir kısmının içinde tahıl taneleri bulunmuştur (Şekil 2.40 a-b). Daha sonraki zaman dilimlerinde inşa edildiği düşünülen 59 numaralı evin de bir depo odası olduğu belgelenmiştir. Bu evde çoğu iri boy çömleklerden oluşan 30'dan fazla kap kacak bulunmuştur (Şekil 2.41-2.42) (Duru, 1996b: 17; 2008: 130-133).

Şekil 2.40a: Kuruçay GKÇ 3. Yapı Katı 57 Numaralı Ev.

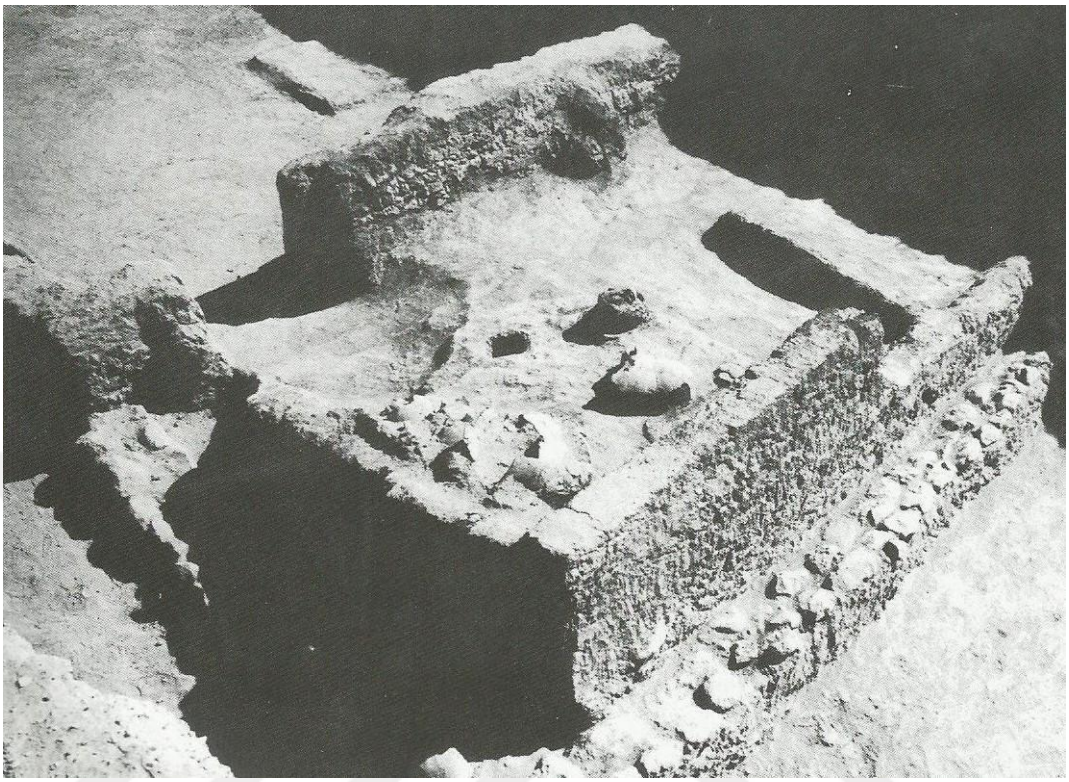

(Duru, 1996b: Lev.26/2)

Şekil 2.40b: Kuruçay GKÇ 3. Yapı Katı 59 Numaralı Ev.

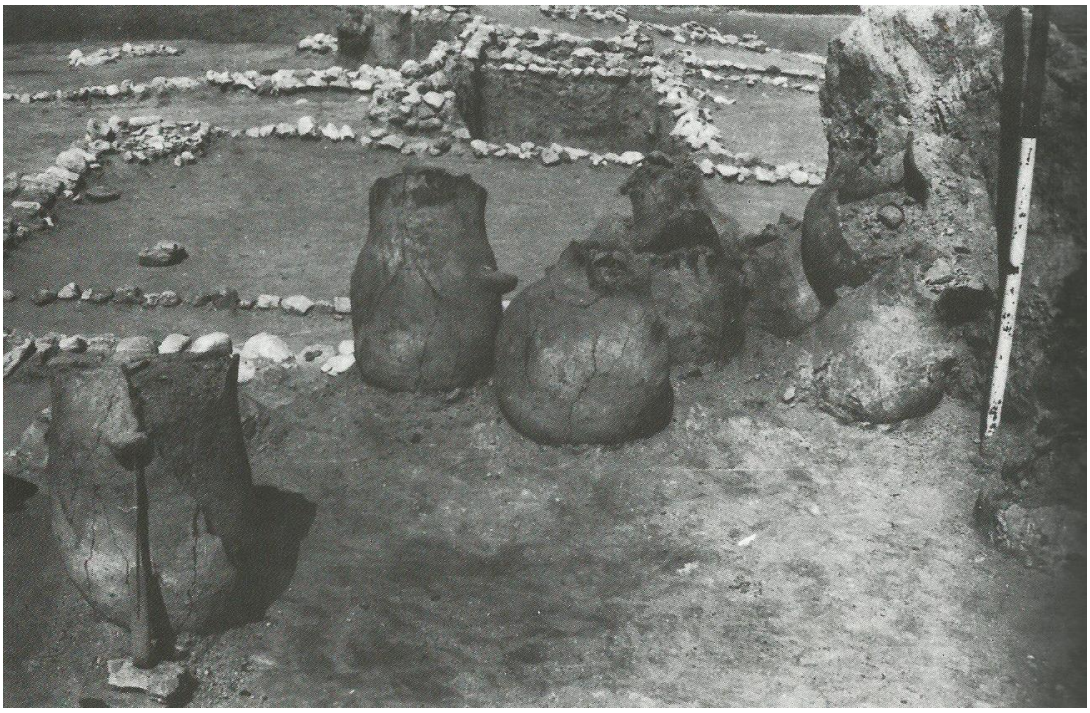

(Duru, 1996b: Lev.30/1)

Şekil 2.41: Kuruçay GKÇ 3. Yapı Katı 59 Numaralı Ev.

(Duru, 1996b: Lev.30/2)

Geç Kalkolitik yapı katlarında yapıların içlerinde ya da ortak kullanım alanlarında çok sayıda sürtme ve ezgi taşlarının olması, yoğun üretim ve depolama aktivitelerinin göstergelerindendir (Duru, 1996b: 60). Dönemin botanik verilerine bakıldığında, bulunan örneklerin tamamı yoğun biçimde 3, 6 ve 6A yapı katlarındaki yanık alanlardan gelmektedir. Einkron (*Tritucum monococcum*) ve emmer (*Tritucum dicoccum*) türü buğdaylar başaklarıyla depolanmıştır[138]. Altı sıralı kabuklu arpa (*Hordeum vulgare*-six-row hulled barley), mercimek (*Lena culinaris*-Lentil), mürdümük (*Lathrus sativus* veya *L. Cicera*-Grass pea), keten (*Linium usitassimum*-Flax) ana ürünler olarak düşünülmektedir. Sert buğday (*Tritucum durum*-Free-tfreshing wheat) ve bezelyenin (*Pisum sativum*-Pea) tek tük örnekle temsil edilmesi ise düşündürücüdür. Ayrıca menengicin (*Pistacia terebinhus* veya *Pistacia atlantica*-Terebint nut) yabanıl olarak toplandığı da bilinmektedir (Duru, 1996b: 89-93).

[138] Einkron ve Emmer türü buğdayların Türkçe karşılıkları için bkz.: Duru, 1996b: 91, dip not.

Şekil 2.42: Kuruçay 12-11. Tabaka Çanak Çömlek Örnekleri.

Kuruçay 12, (Duru, 2008: Res. 122 a,b)

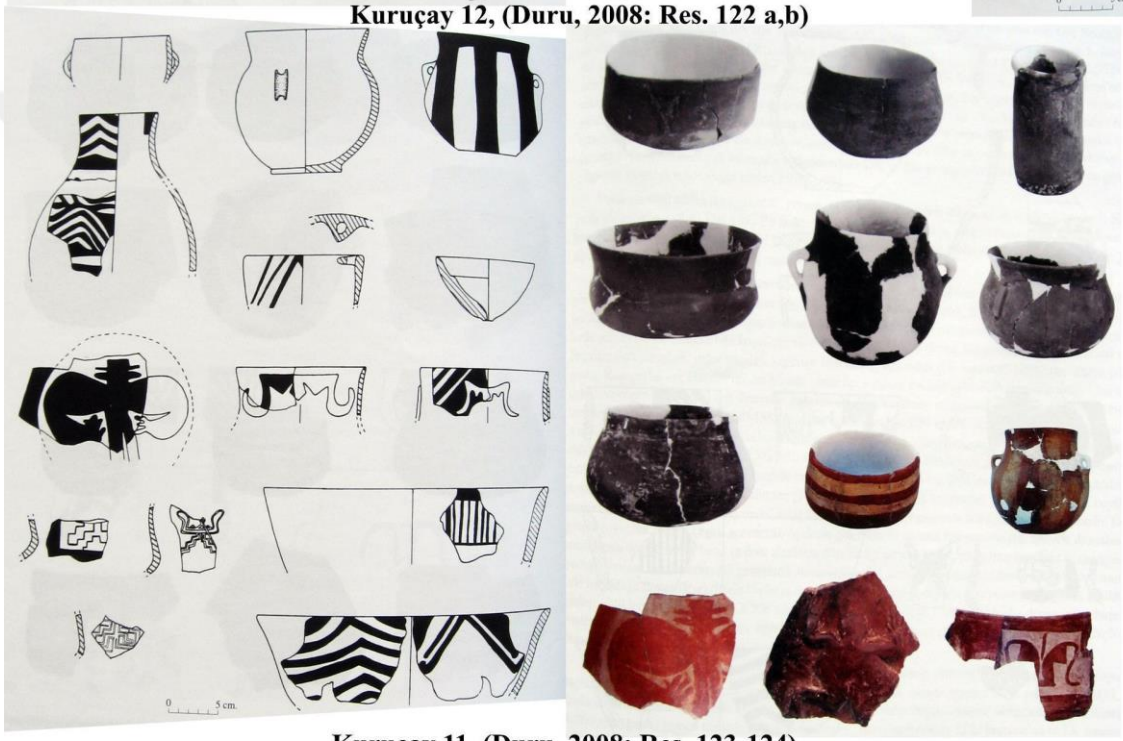

Kuruçay 11, (Duru, 2008: Res. 123-124)

Çanak Çömlek

Kuruçay GN ve EK dönem (13 ve 7. tabakalar) çanak çömleği yalın ve boyalılar olarak iki ana grup altında değerlendirmek mümkündür. Krem astar üzeri kırmızı boya bezekli mallar baskın grubu oluşturur. Az da olsa kabartma bezekli örnekler de ele geçmiştir. Kaba mallarsa pişirme kapları olarak tanımlanmıştır (Duru, 1994b: 29). Kap biçimleri erken evrelerden itibaren değişiklik göstermeden devam eder. Dış bükey, “S” profilli sığ ve derin kâseler, dar ağızlılar, kısa ya da uzun boyunlu çeşitleriyle çömlekler baskın biçimlerdir. Tüp biçimi ve yatay ip delikli tutamaklar ve

dikey kulplar Son Neolitik ve İlk Kalkolitik evrelerde izlenen diğer ortak unsurlardır. 12. tabakada hayvan başı biçimli kulplar, 11. tabakada sığ tabaklar, 10-8. tabakalarda halka dip ve ayaklı kaplar, 7. tabakadaysa küçük kaplar ve derin vazo formları kap repertuvarında ortaya çıkan yenilikler olarak göze çarpmaktadır (Şekil 2.43).

Şekil 2.43: Kuruçay 6-3. Tabaka Çanak Çömlek Örnekleri.

Kuruçay GK, (Duru, 2008: Res. 269-273)

Kuruçay GK (6A-3) çanak çömleği sınırlı biçimler veren, yüzey renkleri kahverengi ve gri tonlarında, astarlı ve açkılı, orta pişmiş kaplardan oluşur (Duru, 2008: 135) (Şekil 2.43). Bu evrede bezemeye çok nadir rastlanır. Kaplarda kulp kullanımı yaygındır. Kulp ve tutamağın bir arada uygulandığı küçük ve büyük boyutlu formlar da sıkça üretilmiştir. Baskın biçimler, düşük karınlı uzun boyunlu veya yuvarlak gövdeli çömlekler, fincanlar, konik geniş ağızlı kulplu kâselerle testi grubudur. Özel işlevli ayrışık biçimler arasında bileşik, kutu ve boyunlu simit formlu kaplar dikkati çekmektedir.

Çalışma konumuz bağlamında özellikle depo kapları büyük önem taşır. GK dönem depo kapları "Kaba Mallar-Mutfak Kapları" mal grubu içinde değerlendirilmiştir. Boyunlu, boyunsuz hafif silindirik veya hafif karınlı biçimlerde derin çömlek ve küplerdir. Kuruçay'da çoğunlukla tarımsal ürünün depolandığı iri çömlek ve küplerden bazılarının karınlarında veya dibe yakın yerlerinde deliklerin bulunması, bu kapların sıvı depolamak için kullanıldıklarını düşündürmektedir (Duru, 1996b: 29-31).

2.2.2.3. Höyücek

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Burdur İli'nin 35 km. kadar güneyinde yer alan küçük bir höyüktür. 1989-1992 yıllarında Duru ve Umurtak tarafından kazılmıştır. Dolgu yüksekliği yaklaşık 7,5 metredir. Dolgunun 4 m.'si ova düzleminin altındadır. Höyücek'in tabakalanma düzeni klasik anlamda alışık olduğumuz numaralandırma sistemine dayanmamaktadır. Yerleşim katları, yapıların niteliğine göre aşağıdaki biçimde adlandırılmıştır (Duru, 2007: 337-338).

Erken Yerleşmeler Dönemi-EYD (Erken Neolitik I Yerleşmeleri)

Tapınak Dönemi-TD (Erken Neolitik II Yerleşmeleri)

Kutsal Alanlar Dönemi-KAD (Son Neolitik Yerleşmeleri)

Karışık Birikim-KM (Tarihöncesi / Modern Çağlar)

Tablo 2.8. Höyücek Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kalibre Tarihler M.Ö.	Kaynak
Höyücek	EYD 2	6360/6220	Duru, 2008: 16.
	TD	6400/6395	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

EYD yerleşim katları, hafif ahşap malzemeyle yerleşilmiş mimarisiyle çok tanımlı bir evre değildir (M.Ö. 6360-6220) (Tablo 2.8). Ardından gelen TD katları tamamen kerpiç mimariyle yerleşilmiş sağlam verileriyle Neolitiğin erken evreleri için önemli bilgiler sunmaktadır (M.Ö. 6400-6395). KAD yapı katlarında mimari öğeler çok belirgin değildir ancak buluntu topluluğunun özelliklerinden yola çıkılarak tarihlendirilebilmiştir (Duru, 2008: 15-17).

Konumuz bağlamında en sağlam verilere TD yapı katlarında rastlanmıştır (Şekil 2.44). Erken Neolitik II (EN II) olarak tarihlendirilen bu yapı katlarındaki depolama üniteleri, Bademağacı EN II/3-2 evrelerinden bildiğimiz örneklerle büyük benzerlik gösterir (Şekil 2.48). İki evreli olarak saptanan Tapınak Dönemi'nde, erken evreye ait mimari kalıntılar tahrip olmuştur. Depolama üniteleri hakkında bilgi veren mimari unsurlar dönemin geç evresinden bilinmektedir. Bu evrede açığa çıkarılan beş yapıdan 3. 4. ve 5. evler oldukça iyi durumda korunagelmiştir. Doğu-batı aksında yerleştirilmiş, tamamı kerpiçten yapılmış bu yerleşme katına ait yapılarda taş kullanılmamıştır (Duru, 2007: 338-340; 2012: 9).

Şekil 2.44: Höyücek Tapınak Dönemi İzometrik Çizim.

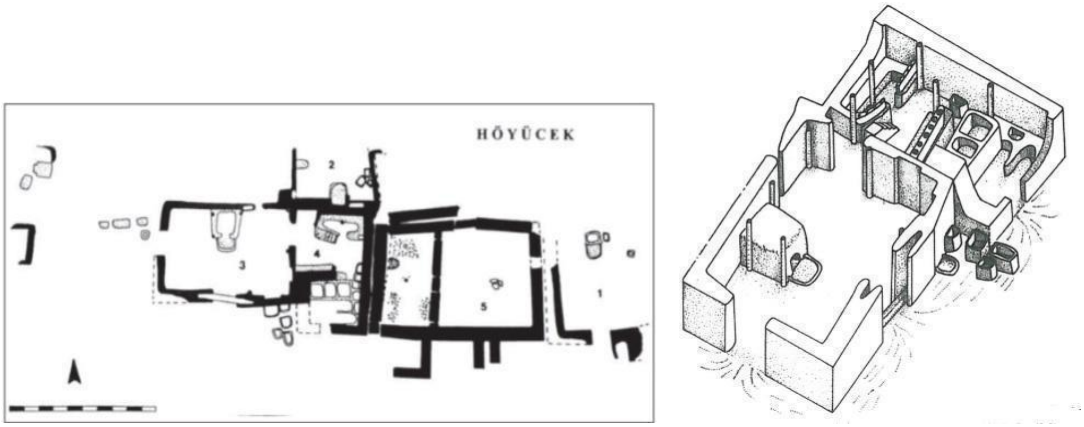

a-(Umurtak, 2007: 13, Fig 4) b-(Duru, 2012: 44, Fig 31)

Bu evrede dikdörtgen prizma formunda ve çeşitli boyutlarda depolama alanları açığa çıkarılmıştır. Bunlar, açık alanlarda, işlik alanlarında ve yapı içlerinde bulunmuştur. 2 numaralı yapının doğu duvarı önünde, 4 numaralı yapı içinde ve 3 numaralı yapının güneyinde yer alan açık alanda bulunan ambar gözlerinin yapım teknikleri, tahıl depolamak için inşa edildiklerini düşündürmektedir[139] (Şekil 2.44-2.46) (Umurtak, 2007: 4).

3. nolu birimin tapınağın ana bölümü olduğu öngörülmektedir. 3. ve 5. yapıların arasında küçük bir alana inşa edilen 4 numaralı ünitenin, TD yerleşim katının en kutsal alanı olduğu düşünülmekte ve bu alana "adyton[140]" denilmektedir. Yapıdaki taşınır ve taşınmaz envantere dayanılarak yapıya bu ad verilmiştir. Adyton'un alçak

[139] Bölgede adı geçen yerleşmelerde açığa çıkartılan ambarların boyutlarında farklılık olsa da yapım tekniklerinin aynı olduğu gözlemlenmiştir. Umurtak, bu depolama ünitelerinin yapımını şu şekilde tanımlamaktadır: "Kenar levhalarının büyüklükleri değişken olmakla birlikte, ölçüler küçük boylarda genellikle 20x25 cm, orta boylarda 30x45 cm ve büyük boylarda 80x75 ve 65x55 cm arasında değişmektedir. Kalınlıkları da büyüklüklerine göre 3-4 cm ile 8-l0 cm arasında olan levhalar çoğu kez masif kilden, olasılıkla kalıplar içine dökülmek suretiyle yapılıyor, sonra fırınlanıyorlardı (Şekil 2.45). Kullanıma hazır olan söz konusu parçalar, büyük olasılıkla evler içinde istenen yerde bir araya getirilerek, kutu veya ambarlar kurulmaktaydı. Kutu kenarlarından çoğunun köşelerinde, yapım sırasında açılmış delikler vardır. Ambar kurulurken levhaların bu deliklerden birbirine bağlandığı anlaşılmaktadır. Bağlama işleminden sonra yan yana gelen kenarlar, içten ve dıştan ıslak kil ile sıvanıp birleştirilmekte ve kutuların dağılmasının önüne geçilmekteydi. Ambarların üstlerinin kapalı tutulduğu ve kapaklarının da tahtadan olduğu düşünülebilir". Bu biçimde inşa edilen kutuların/ambar gözlerinin büyük bölümü evlerin dışındadır. Bu durum depolama birimlerinin ortak kullanım için yapıldığını düşündürmektedir. bkz. Umurtak, 2007: 9, 10; Duru, 2008: 40-Res 74.

[140] Adyton: Antik tapınakta cellanın içinde, arkada kült heykelinin bulunduğu karanlık, kutsal bölüm. Cella ile adyton arasında kapı yoktur. bkz. Saltuk, 1993: 14.

bir duvarla ayrılmış güney kısmının, bazı törensel eşyaların ve yiyeceklerin depolandığı bölüm olduğu düşünülmektedir. Yaklaşık 40 m.²'lik bir alana yerleşen bu kompleks, alçak bir bölme duvarıyla ikiye ayrılmış ve kompleksin ortasında iyi durumda koruna gelmiş iri depo alanları bulunmuştur. Bu taşınmazların tavana kadar yükselmediği de anlaşılmıştır (Şekil 2.46).

Şekil 2.45: Delikli Kil Levha.

(Duru, 2008: 40-Res. 74)

Şekil 2.46: Höyücek TD Evresi Adyton.

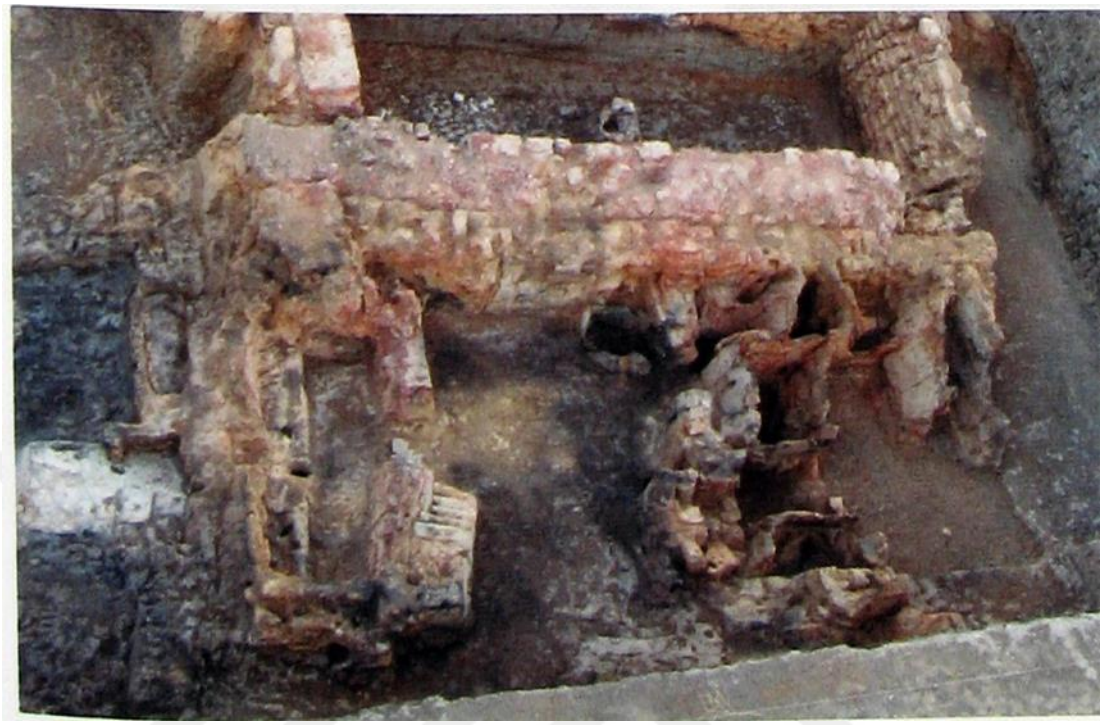

(Duru, 2008: Res. 66)

Burada açığa çıkarılan ambar gözlerinden birinin içi tamamen yanmış buğday kalıntılarıyla belgelenebilmiştir (Martinoli ve Nesbitt, 2003). Bu alanın duvarına bitişik yerden 80 cm. yükseltilmiş 6 basamaklı minyatür merdiven, dikkat çekici mimari unsurlardandır (Duru, 2007: 339; 2012: 9-10; Umurtak, 2007: 4). Doğu duvarına bitişik iki silo ve güneyde yer alan kerpiç sekiye bitiştirilmiş üç silo daha bulunmuştur. Aplike olarak yapılmış hayvan başı betimlemesi, silolardan birinin içinde bulunan minyatür masanın ayaklarını oluşturmaktadır (Şekil 2.47/b). Bu minyatür masanın buraya rastlantı sonucu bırakılmadığı, sembolik bir anlam taşıdığı düşünülmektedir (Umurtak, 2007: 10; Duru, 2012: 10).

3 nolu evin güneyinde yer alan açık alanda bir ateş yeri ve bir grup silo açığa çıkarılmış, silolardan iki tanesinin içi tahıl taneleriyle dolu olarak bulunmuştur. 3, 4 nolu yapılar ve TD yerleşim katının işlik alanından toplanan botanik veriler baklagillerin, einkron ve kabuksuz buğdayın (naked wheat) depolandığını göstermektedir (Martinoli ve Nesbitt, 2003: 17 vd.). Baklagiller arasında burçak, nohut, mercimek ve bezelye bulunmuştur. Bazı botanik örneklerinin, adı geçen

alanlarda ve yapıların tabanlarında dağınık halde bulunması yerleşme katının sonlanırken uğradığı tahribatla ilgili olmalıdır (Umurtak, 2007: 4).

Çanak Çömlek

Erken evre EYD dönemine ait çanak çömlek kötü fırınlanmış, koyu yüzlü, hamur renginde astarlı, açkılı mallardır. Düz dudaklı, yuvarlak gövdeli kâse ve çanaklarla dar ağızlı boyunsuz çömlekler saptanmıştır (Duru, 2008: 54, Res. 110 / a-b). EYD 2. evresinde kırmızı astarlı açkılı mallar ortaya çıkar. “S” profilli kâseler, tüp tutamaklar, gene dar ağızlı ve dik boyunlu çömlekler yaygındır.

Şekil 2.47: Höyücek Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.

a -Höyücek KAD- (Duru, 2008: Res. 126-127)

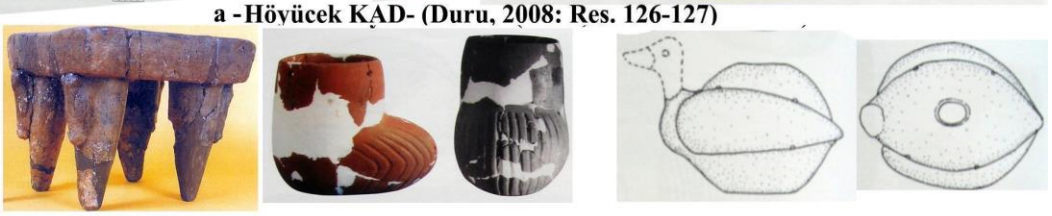

b-(Duru, 2012: 48, Fig 47)

c- Höyücek TD, (Duru, 2008: Res. 145, 147)

TD döneminin kırmızı, kırmızımsı kahverengi ve portakal renk yüzeyli açkılı mallarında “S” profilli derin kâseler, yuvarlak gövdeli hafif dışa açılan geniş ağızlı çömlekler ve ritüel işlevli (?) ayrışık biçimler (çizme, böbrek formlu kaplar) göze çarpmaktadır (Duru, 2008: 62-64, Res. 118-120) (Şekil 2.47 / c). Dikey ve yatay kulplar, basit ve hayvan başlı tutamaklar da kaplarda rastlanan eklemelerdir.

KAD'de önceki evrenin çömlekçilik geleneği devam etmektedir. Bu evrede omurgalı kaplar, halka dipler, dar-uzun boyunlu testi formları, yeni biçimler olarak kaydedilmiştir (Duru, 2008: 69) (Şekil 2.47 / a). Pencere delikli ayaklı ve baskı bezekli küçük kaplar, içte tutamakları olan kâseler, kabartma bezekli örnekler ve azalan tüp tutamaklar, bu evrenin özellikleri arasında sıralanabilir.

2.2.2.4. Bademağacı

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Antalya iline bağlı Bademağacı yerleşmesi, Toros Dağları’nın kuzey yamacına bitişiktir. 1993-2010 yılları arasında Duru ve ekibi tarafından sürdürülen kazı çalışmalarında, Erken Neolitik (ENÇ 1-2-3 yapı katları), Erken ve Geç Kalkolitik, İlk ve Orta Tunç Çağları’na tarihlenen tabakalar açığa çıkarılmıştır (Duru ve Umurtak 2011a). En üstte Erken Hıristiyanlık Dönemi’ne ait bir kilise kalıntısı yer almaktadır (Duru 2004; 2008: 17-18). Açığa çıkarılan tabakalar, yerleşmenin M.Ö. 7000’lerde iskân edilmeye başladığını göstermektedir (Tablo 2.9). Neolitiğin erken evrelerinde ve Tunç Çağları’nda yoğun yerleşme izlerine rastlanırken, Kalkolitik dönemle ilgili veriler bazı temel kalıntıları ve çanak çömlek parçalarıyla sınırlı kalmıştır. Gerek Neolitik gerekse Tunç Çağları’nda rastlanan sağlam yapı kalıntılarına Kalkolitik tabakalarda rastlanmamıştır (Duru ve Umurtak, 2010: 16).

Tablo 2.9: Bademağacı Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kalibre Tarihler M.Ö.	Kaynak
Bademağacı	EN I-8. kat	7050/6705	Duru, 2008: 19.
	EN II-4-3. katlar	6450/6270-6380/6250	
	EN II- 1. kat	6220/6080	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Yerleşmede erken Neolitik'in geç evrelerinde (EN II) kerpiç duvarlı, sağlam yapılar ortaya çıkmıştır. Bu evrede depolama unsurları oldukça tanımlı ve zengin envanteriyle kendini göstermektedir. EN II/ 3 yapı katındaki bazı evlerin (Ev 1-3) aralarındaki dar boşlukta bir depolama sistemi açığa çıkarılmıştır. Birbirine bitişik altı gözden oluşan bu mimari öğe, dikdörtgen prizma biçimindedir (Umurtak, 2007: 2). Bu ambar gözleri tabandan 20 cm. kadar yükseltilmiş kerpiç bir platform üzerinde yer almaktadır. Yaklaşık 60x70 cm. boyutlarındaki kutuların derinlikleri 60 cm. kadardır. Olasılıkla önceden fırınlanmış kil plakaların yan yana getirilerek, birleşme yerlerinden kil harçla tutturulmasıyla kutu biçimli bu gözler inşa edilmiştir. İçlerinde neyin depolandığına dair herhangi bir veriye ulaşılamazken, ağızlarının günümüze kadar ulaşamayan organik bir materyalle kapatıldığı düşünülebilir (Duru, 2008: 33) (Şekil 2.48).

Bu gözlerden üçünde iki küçük kâse ve orta boy iki çömlek bulunmuştur. Depolama gözlerinde herhangi bir ürünün bulunmaması, bu yapı evresini sonlandıran yangından önce gözlerin boş olduğunu düşündürür. Bir başka depolama ünitesi aynı evrenin 7 numaralı evine bitişik olarak karşımıza çıkmaktadır. 3 (üç) bölmeli bu ambar gözlerinin birinde kemik bir spatula, bir diğerinde de taş boncuk kolye bulunmuştur. Yine aynı tabakada 9 ve 4 numaralı evlere bitişik fakat tahrip olmuş durumda depolama birimleri açığa çıkarılmıştır. Ev 7-9 ve 4'e bitişik depo alanları da tıpkı Ev 1-3 arasında konumlanan depo gözleri gibi içindeki ürün hakkında bilgi vermemektedir (Umurtak, 2007: 3, 10).

ENÇ II-3 yapı katında belgelenen dokuz evden biri 8 Numaralı evdir. Ev, mimari ve işlevsellik açısından diğerlerinden farklıdır. Tek odalı olan diğer evlere karşın bu ev iki odalıdır. Ana odadan bir bölme duvarıyla ayrılan ve bu odadan geçilerek girilen ikinci odanın depo odası olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Duru, 2008: 49-Res. 50 a-b; Duru ve Umurtak, 2010: 17-Res. 8) (Şekil 2.49).

Şekil 2.48: Bademağacı EN II/3 Altı Gözlü Depolama Ünitesi.

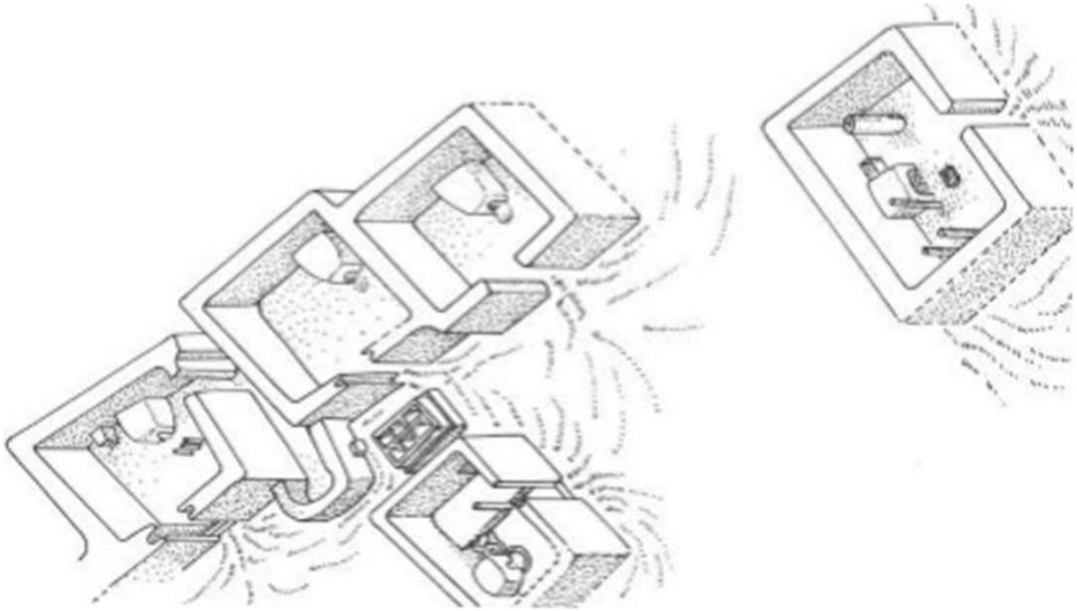

(Duru, 2008: 32-32, Res. 52- 53)

Şekil 2.49: Bademağacı EN II/3- 8 Numaralı Ev.

(Duru, 2008: Res. 50 a-b;
http://www.une.edu.au/__data/assets/image/0016/21481/bademagaci2.jpg)

EN II/2 yapı katında oldukça büyük bir kiler ünitesi bulunmuştur. Bu kompleks güneyden 3 numaralı eve bitişiktir. 12 bölmeli büyük bir ambar olarak tanımlanabilen bu taşınmaz bir işlik alanına açılmaktadır (Şekil 2.50).

Bu ambarın bitişik olduğu evin doğu duvarının dışında daha küçük gözleri olan 6 bölmeli (0.70m.x0.70m.x0.90m. her bir göz) başka bir ambar da yer almaktadır. 12 gözlü ambarın gözlerinin birinden çıkan boynuz biçimli nesne ilginç buluntulardandır (Şekil 2.51/b). Bu şematize edilmiş nesnenin ambarın bitiştirildiği duvara aplike edildiği, depolama ünitesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çeşitli boyutlardaki bu ambar gözlerinin tıpkı EN II/3'deki örneklere benzer biçimde inşa edildiği, defalarca sıvanarak sağlamlaştırıldıkları anlaşılmıştır (Umurtak, 2007: 3, 10).

Şekil 2.50: Bademağacı EN II/2 On İki Gözlü Depolama Ünitesi.

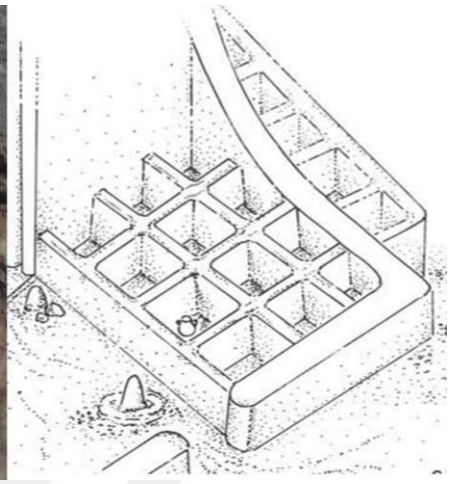

(Umurtak, 2007: 12, Fig 2/b) (Duru, 2008: 33, Res. 53)

Ambarların oturduğu tabanın hemen güneyinde yer alan sıvalı taban üzerinde ocaklar, ezgi taşları, kap kacak, yüzlerce sapan tanesi ve kilden bir insan ayağı (Duru ve Umurtak, 2007: 8) tasviri bulunmuştur (Şekil 2.51/a).

Şekil 2.51: Pişmiş Toprak Nesneler.

a- Kil Ayak (Duru, 2008: 113, Res.204) b- Boynuz Biçimli Nesne (Umurtak, 2008: 21, Fig. 27)

Herhangi bir yapı biriminin içinde yer almayan bu türden malzemelerin ve ambar gözleri içindeki ürünlerin dış etkenlere karşı korunması için üstlerinin kapatılarak bir çatı altında toplanabileceği akla yatkın gelmektedir (Duru, 2008: 33). Bu bağlamda gerek mimari özellikler gerekse planlama bakımından bazı yapım geleneklerinin birbirini takip eden yapı evrelerinde devamlılık gösterdiği anlaşılmışsa da, bazı

depolama ünitelerinin (ambar), sadece evlerin dışındaki açık alanlarda değil, bazen evlerin hemen dışında, onlara bitişik, ancak kapalı mekânlarda yapılabildiği de düşünülebilir (Duru ve Umurtak, 2007: 7).

Yukarıda belirttiğimiz gibi ambar gözlerinin içinde saklanan ürünlere dair botanik verilere ulaşılamamıştır. Ancak yerleşmenin EN II-4B/4A/4/3 yapı katlarında siloların dışında genellikle açık alanlarda karbonize durumda yabani elma ve armut tohumları bulunmuştur. Bu durum adı geçen yapı katlarındaki silolarda bu türden meyvelerin kurutularak ya da taze biçimde depolandıklarını düşündürmektedir. Yerleşme genelinde tanımlanan botanik data içinde tarıma alınmış bitkilerin yanı sıra (emmer, einkorn, kabuksuz buğay, çavdar, arpa, acı burçak, mercimek, bezelye, nohut) yabanıl olarak toplanmış bitkiler (einkron, elma, armut, erik, kiraz, alıç, fıstık, menengiç, çitlembik, keten, meşe palamudu, mürdüm) de yer almaktadır (Umurtak, 2007: 3; Duru, 2008: 119-120).

Erken Neolitikten, Son Neolitik ve İlk Kalkolitik tabakalara geçildiğinde depolama unsurlarıyla ilgili bilgiye ulaşılamamaktadır. Bademağacı'nda bulunan bazı buluntular yerleşmede GK dönemin varlığını göstermekte fakat dönemle ilgili mimari bilgi bulunmamaktadır (Duru, 2008: 44, 45, 122, 123). Dolayısıyla yukarıda belirttiğimiz dönemlerle ilgili olarak depolama konusunda da bilgimiz yoktur.

Çanak Çömlek

EN I dönemine tarihlenen iki çukurda ele geçen az sayıda kendinden astarlı, gri, kahve ve krem tonlarda yüzey renkli, hafif açkılı çanak çömlek, yuvarlak gövdeli kâse-çanak ve hole-mouth/dar ağızlı örneklerden oluşur (Duru, 2008: 54, Res. 109/ a-b).

EN II çanak çömlekleri ince katkılı kilden, iyi fırınlanmış, yüzey renkleri kırmızı ve kahverengi tonlarda değişen açkılı mallardır. Dar ağızlı boyunsuz çömlekler, "S" profilli kâseler, yuvarlak gövdeli kâseler, tüp ve ip delikli tutamaklar evre boyunca izlenen baskın biçimlerdir. Oval, lentoid ve kutu biçimli kaplar, sepet kaplar, kulplu derin bir kâse, minyatür derin tabla/masalar kaydedilen ayrışıklardır (Duru, 2008: Res. 116-117, 196, 197/a-b). Kapak kullanımı Bademağacı EN II evresi çömleklerinde oldukça yaygındır (Duru, 2008: 59).

EN II/2 yapı katı evleri içinde ve depo tesislerinde çok sayıda tüm veya tümlenebilir durumda kap ele geçmiştir. Bunlar arasında bazı yeni formlar olmakla birlikte (Şekil 2.52), genelde önceki dönemlerden bilinen kap formları devam etmektedir (Duru ve Umurtak, 2007: 8).

Şekil 2.52: Bademağacı EN II Evresi Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.

(Duru, 2008: Res. 114-116)

2.2.3. Kuzey Mezopotamya ve Doğu Akdeniz Kıyı Kültür Bölgesi Yerleşmeleri

19. yy. başında Yakındoğu, Afganistan ile Kuzey Afrika arasındaki sınırları oldukça geniş bir alanı tanımlanmaktaydı. Ancak, siyasi argümanlarla kastedilen bu sınırın, coğrafi ve arkeolojik açıdan bir bütün olarak tanımlanması mümkün değildir. Bu bağlamda, günümüzde sıklıkla kullanılan "Güneybatı Asya" ya da "Önasya" kelimeleri Yakındoğu denildiğinde, arkeolojik anlamda bizlerin de kabul ettiği sınırları çizmektedir[141] (Tekin, 2017: 11). Çalışmamız kapsamında bu bölümde ele aldığımız yerleşmelerin çoğu Kuzey Mezopotamya ve bir kısmı da Doğu Akdeniz Kıyı kültür bölgesinde yer almaktadır. Bu bağlamda, adı geçen kültür bölgelerinin coğrafi özelliklerinden kısaca bahsetmeyi faydalı görmekteyiz.

Yakındoğu coğrafyasının bir parçası olan "Mezopotamya", kelime olarak ilk kez Geç Hellenistik Dönem'de Polybius, Strabon gibi klasik dönem yazarları tarafından kullanılmıştır. Yakındoğu'nun kalbi olarak nitelendirilen Mezopotamya, nehirler arasındaki bölge *(mesos-orta+potamos-nehir)* anlamına gelir. Ele aldığımız coğrafya açısından kastedilen nehirler Dicle ve Fırat, bu nehirlerin suladığı geniş coğrafya ise Mezopotamya'dır. Dicle ve Fırat ikiz suyolu olarak da kayıtlara geçmiştir. Her iki nehir de Doğu Anadolu'nun dağlık topraklarından doğar. Aynı bölgeden doğmalarına rağmen, Anadolu coğrafyasında izledikleri yol topografyası, fiziksel ve kültürel oluşumlarıyla birbirlerinden tamamen farklıdır. Bu nedenle Özdoğan (2013: 12) Mezopotamya'nın kuzeyinin, iki nehrin Türkiye güney sınırında birbirlerine en çok yaklaştıkları yerden başlatılmasını önermektedir (Tekin, 2014: 112; Harmanşah, 2005: 68-69; Bertman, 2003: 2; Köroğlu, 2008: 12).

Arkeologlar Mezopotamya'daki kültürel gelişimleri daha iyi tanımlayabilmek için, bölgeyi coğrafi özelliklerine göre belirli hatlar üzerinden ayırmıştır. Bölgede coğrafi farklılıklar, dağlık kesimlerde ve Dicle ile Fırat'ın birbirlerine yakınlaştığı, uzaklaştığı yerlerde daha belirgindir. Bu ayırım bazen karşımıza Aşağı, Orta, Yukarı bazen de

[141] Yakındoğu, kuzeyde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin içinde olduğu Doğu Toros Dağları, güneyde Basra Körfezi, batıda Doğu Akdeniz olarak bilinen Suriye, Ürdün, İsrail, doğuda ise Doğu Anadolu Fay hattının devamı niteliğinde olan, Irak ve İran topraklarında uzanan Zagros dağ kütlesiyle sınırlıdır.

Kuzey, Orta ve Güney Mezopotamya olarak çıkmaktadır. Kuzey Mezopotamya, kuzeyde Fırat ve Dicle'nin kaynağından başlayarak, Doğu, Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin büyük bir bölümünü kapsar. Güneyde, Irak'ın günümüzde Fırat üzerinde bulunan Hit ve Dicle üzerindeki Samarra şehirlerinin arasına çekilen hatla son bulur. Bu hat, Fırat ve Dicle'nin çıkış noktalarından sonra birbirlerine en yakın oldukları yerdir. Samarra ve Hit hattının güneyinde yeniden birbirinden uzaklaşan bu iki nehir, Fırat üzerindeki Babil ve Dicle üzerindeki Cemdet Nasr kentlerinin çizdiği hatla tekrar daralır. Bu hat Orta Mezopotamya'nın güney sınırıdır. Fırat ve Dicle'nin yeniden birbirlerinden uzaklaşıp, taşıdıkları dolguları yayarak oluşturdukları geniş alüvyal düzlükler, bölgede kültürel gelişmenin tetikleyicisi olmuştur. Bu bölüm ise Güney Mezopotamya'dır. Sümer ülkesi olarak da bilinen Güney Mezopotamya, Bağdat'ın güneyinden başlar ve Basra Körfezi'nde son bulur (Tekin, 2017: 13-14; Özdoğan, 2013: 12). Hatları belirleyen bazı şehir isimlerinden de anlaşılacağı üzere Mezopotamya, büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla, Mezopotamya adı sadece coğrafi bir bölgeyi tanımlamaz aynı zamanda, bu bölgeyle bütünleşmiş Sümer, Akkad, Babil ve Asur gibi uygarlıklardan günümüze kalan kültürel bir kimliği de ifade eder (Köroğlu, 2008: 12).

Yakındoğu coğrafyası, tarihöncesinde avcı toplayıcı bir ekonomiden üretici ekonomilerin görülmeye başlandığı yerleşmeleriyle, yerleşik yaşamın ilk izlerinin takip edilebildiği, bitkilerin kültüre alınıp hayvanların evcilleştirildiği bir yerdir. Kuzey Mezopotamya ve Doğu Akdeniz Kıyı kültür bölgeleri, gerek tarihöncesi kültürlerin gerekse sonrasında kurulan büyük kent devletleri ve krallıkların biçimlendiği bir coğrafyadır. Güneydoğu Toros Dağları yayının güneyinde yer alan, "Bereketli Hilal" bu kültürlerin yoğun olarak bulunduğu yerdir. Bereketli Hilal, doğuda İran Irak sınırı boyunca uzanan Zagros Dağları ile başlayıp, kuzeyde Doğu Toros yayı ile batıya döndükten sonra, güneyde Amanos, Lübnan ve Karmel Dağları ile uzanan yay biçimindeki bölgedir (Özdoğan, 1996: 270). İlk kez bu tamlama Mısır bilimci J.H. Breasted tarafından 1944 yılında kullanılmıştır (Byrce, 2009: 243). Batıda Akdeniz tarafından çevrelenen bu yay, Kuzey Mezopotamya ve Doğu Akdeniz Kıyı kültür bölgelerini içine alır. Kuzey Mezopotamya'nın tamamında ve Doğu Akdeniz Kıyı kültür bölgesinin güneyinde tarım yağışa bağlıyken (kuru tarım), bölgedeki ilk yerleşiklere göre yaklaşık 3000 yıl sonra (≈ M.Ö. 7. bin) iskân edilmeye başlanan ve yayın dışında kalan Güney Mezopotamya'da sulu tarım yapılır. Güney Mezopotamya, yeteri kadar yağmur almayan fakat sulu tarıma elverişli

coğrafyasıyla, özellikle M.Ö. 4. binde tarımsal artı ürünün çekim merkezi olmuştur (Çıvgın, 2016: 466). Yıllık yaklaşık 200 mm. civarında yağış düşen Kuzey Mezopotamya bölgesi, güneyin aksine sulama yapılmaksızın yılda bir kez buğday hasadına elverişlidir ancak kuru tarımdan elde edilen rekolte güneydeki alüvyonlu bölgenin tarımsal ürünle beslediği kadar yoğun bir nüfusu besleyemez. Aynı zamanda, çayırların bolca bulunduğu Kuzey Mezopotamya dağlık yapısıyla, Güney Mezopotamya'ya göre hayvancılığa daha uygundur (Sevin, 1999: 5).

Mezopotamya'daki kültürel özelliklerin Fırat ve Dicle arasındaki alanlar dışında da görülmesi yeni bir terim doğurmuştur. "Büyük Mezopotamya (*Greater Mesopotamia*)" olarak literatüre giren bu terim, batıda Suriye yakınlarındaki Lazkiye şehri yakınlarında Akdeniz'e kadar uzanırken, kuzeybatı sınırı Türkiye'de Çukurova, kuzeyde Toros Dağları, kuzeydoğuda İran'ın batısındaki Urmiye Gölü ve etrafı, doğuda ise Zagros Dağları'nın eteklerindeki İran'ın Luristan bölgesine kadar ulaşmakta, güneyde Basra Körfezi ile sonlanmaktadır (Tekin, 2017: 15; Frangipane, 2002: 33). Bu coğrafyanın batısı Suriye Çölü ile sonlanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Kuzey Mezopotamya ve Doğu Akdeniz Bölgesi'nde bulunan Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ'na tarihlenen bazı yerleşmelere yer verilecektir (Cilt II/Harita 1-5). Her iki bölge de Epipaleolitik'te buralara gelip yerleşen hareketli avcı toplayıcıların anavatanı olmuştur. İri tohumlu yabanıl bitkilerin, aynı zamanda av hayvanlarının çeşitliliği ve bolluğu, dönem sonunda yarı yerleşik olmaya başlayan bu toplumların, tarımcı köylere dönüşmesinde bölgesel avantajı kullanabildiklerini gösterir (Broodbank, 2016: 161; Bar Yosef ve Valla 1991). Neolitik gelişkin köylerle evcilleştirilen türlerin artması yerleşmelerin uzun süreli olmasında etkendir. Doğal su kaynaklarının bolluğu ve kuru tarıma elverişli coğrafyasıyla, ele aldığımız tüm dönemlere ait yerleşmelerde tarım ekonomisinden elde edilen gücün varlığı hissedilmektedir.

Kuzey Mezopotamya kendi içinde yedi ayrı kültür bölgesine ayrılır. Bunlar; Kuzey Irak, Suriye (Habur, Orta Fırat, Balık Vadisi), Yukarı Dicle, Yukarı Fırat, İslahiye Ovası, Amik Ovası ve Kilikya bölgeleridir (Demirtaş, 2017: 18). Çalışmada gerek detaylı biçimde ele aldığımız gerekse çeşitli benzerliklerden dolayı atıfta bulunduğumuz Kuzey Mezopotamya Bölgesi yerleşmeleri aşağıdaki gibidir. Hallan Çemi, Körtik Tepe, Çayönü, Akarçay, Gusir, Sumaki, Salat Cami Yanı, Değirmentepe, Yumuktepe, Tell Kurdu, Kazane Höyük, Mureybet, Jerf el Ahmar,

Tell Halula, Abu Hureyra, Tell Sabi Abyad, Tepe Gawra, Tell Ziyadeh, Tell Cudeyde, Atij, Tell Raqa, Kerma, Kneidij, Bderi, Beydar, Mashnaqa, Ebla, Tell Brak, Tell Leilan, Telul eth Thalathat, Tell Hajji İbrahim, Tell Karrana 3 (Cilt II/Harita 3, 4, 5).

Doğu Akdeniz Kültür Bölgesi (Levant), Kuzey Mezopotamya ve Zagros dağ eteğine uzanan Bereketli Hilal bölgesinin büyük kısmını içine alan, tarihöncesi açısından en iyi araştırılmış bölgelerdendir. Tarihöncesi yerleşmelerin büyük bölümü İsrail kıyı şeridinde, bir bölümü de daha kurak olan Ürdün ve Lübnan düzlüklerinde ya da tepelik alanlardadır. Akdeniz ikliminin doğuya doğru yaptığı uzantının etkisi altında olan bölge, Afrika kıtasına çıkan tek kara rotasının geçtiği yerdir. (Broodbank, 2016: 160). Bir taraftan Akdeniz etkisine açık konumuyla bir taraftan da bölgeyi doğuda sınırlayan Büyük Suriye Çölü etkisiyle birbirlerinden çok farklı kültürel süreçlerin yaşandığı bir bölgedir (Garfinkel, 1987: 199). Bu çalışmada yer verdiğimiz Doğu Akdeniz (Levant) Bölgesi yerleşmeleri aşağıdaki gibidir. Ain Mallaha, Hayonim, El Wad, Yiftahel, Es Sifiya, Gilgal I, D'hara, Netiv Hagdud, Nahal Oren, Jericho, 'Ain Ghazal, Basta, Tell T'saf, Tell es Sultan, Byblos (Cilt II/Harita 2).

2.2.3.1. Değirmentepe

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Malatya İli'nin 24 km kuzeydoğusunda Fırat Nehri'ne 50 metre uzaklıkta konumlanan Değirmentepe, Karakaya Barajı suları altında kalmıştır. Yerleşmede 1980-1987 yılları arasında U. Esin başkanlığında yapılan kurtarma kazılarıyla 12 tabakalı 3 ana evre açığa çıkarılmıştır. Yerleşmede sadece Obeyd (12-6) ve Demir Çağlarına ait mimari kalıntılar saptanmıştır (Gürdil, 2005; 2010). Esin, çanak çömlek ve mimari buluntulara dayanarak en erken evreleri, Geç Obeyd dönemine tarihlemiştir (Esin 1983; Gürdil 2005) (Tablo 2.10).

Tablo 2.10: Değirmentepe Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kod	Kal. M.Ö.	Kaynak
Değirmentepe	İ Odası, Kalkolitik	ODTÜ-Değirmentepe 20	5385-4570	Esin 1989; Gürdil, 2005: 46, Fig. 2.4
	İ Odası 349 nolu çukur, Kalkolitik	ODTÜ-Değirmentepe 22	5420	
	BM odası, fırın		4420-4492	Gürdil, 2005: 47; Gürdil, 2010: 362.

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Değirmentepe 7. tabakasında, 5. binyıl ikinci yarısına tarihlenen 14 kerpiç yapı açığa çıkarılmıştır (Esin 1984; 1986; 1989; Gürdil, 2005: 44-45) (Şekil 2.53). Değirmentepe, bazı durumlarda ortak duvarların da kullanıldığı, birbirine bitişik evler arasında iki küçük açıklık alan dışında sokak veya geçit tespit edilmediği bir yerleşme düzenindedir. Bu özellikleriyle Obeyd etkili çağdaş yerleşmelerden daha farklı, yerel bir karakteri temsil eder (Stein ve Özbal, 2007: 336-338). Eş zamanlı olan yapılardan sadece sekizi, üç kanatlı plan tipindedir. Üstü açık merkezi bir oda, iki yanında irili ufaklı küçük kapalı mekânlardan oluşan üç kanatlı yapı tipinin varyasyonları olmakla birlikte asıl plan korunmuştur. Odalar arasındaki geçişler için kapılar saptanmış fakat yapının dışına geçiş veren bir kapı bulunmamıştır. Değirmentepe'nin üç kanatlı evlerinin bir diğer ayırt edici özelliği, iki katlı konutların varlığıdır. Obeyd dönemine ait diğer örneklerde benzeri görülmeyen bu uygulamaya dört yapıda (I, FC, BC ve EE yapıları) rastlanmıştır (Gürdil, 2010: 365).

Şekil 2.53: Obeyd Dönemi Değirmentepe Yerleşmesi.

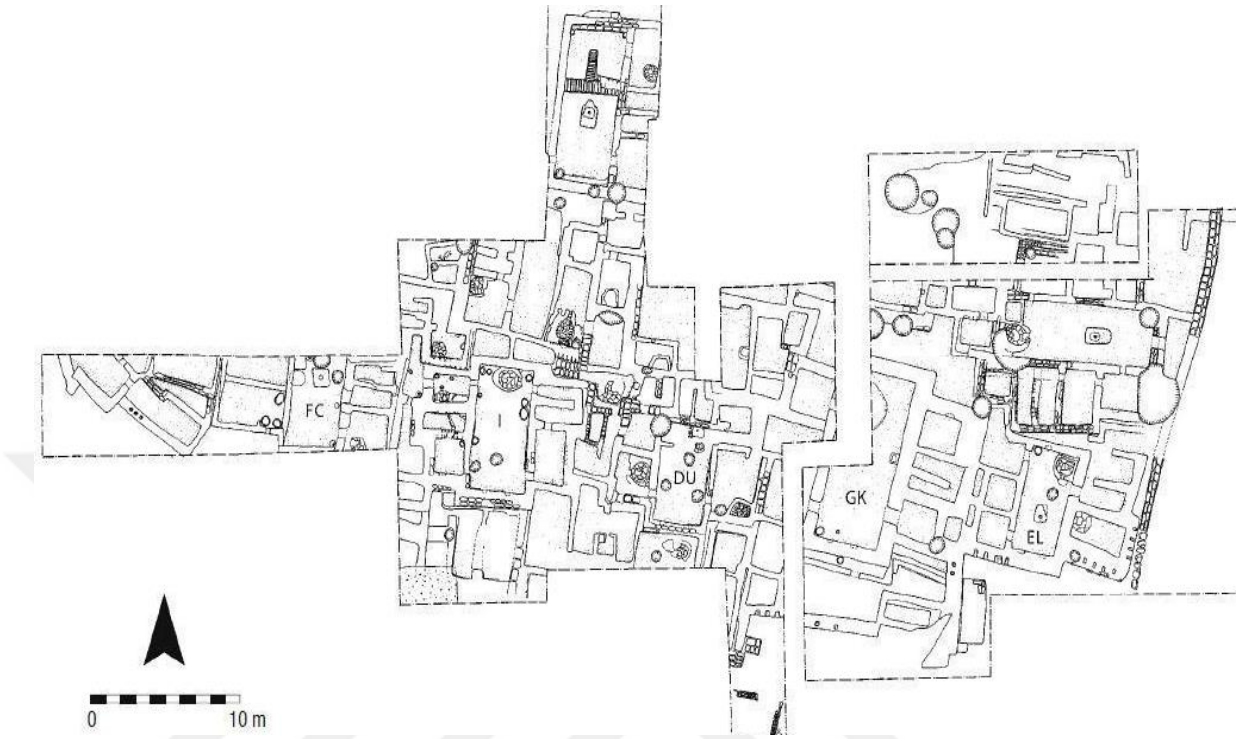

(Sievertsen, 2010: 207, Fig. 14.8)

EE yapısının merkezi odası güney duvarında olasılıkla farklı zamanlarda yapılmış duvar resim izleri saptanmıştır (Gürdil, 2010: 366, Fig. 22.5). Yapı içindeki at nalı biçimli ocaklar, merkezi oda ve bazen küçük odalarda da mutlaka bulunan taşınmazların başında gelir. Saptanan bazı fırınlarınsa maden ergitme işi için kullanıldıkları (DH, BM ve BC yapıları) anlaşılır (Gürdil, 2010: 365). Üç ayrı yapıda (DH, BM ve BC) bulunan ergitme fırınları, yerleşmede metal ergitme işlerinin yürütüldüğünün kanıtlarıdır (Belli, 1988: 334; Esin, 1986: 147 vd.; Gürdil, 2010: 365). Bununla birlikte Gürdil, evlerde bitmiş metal obje bulunmayışına da dikkat çekmiştir (Gürdil 2010).

Bazı yapılarda yuvarlak kerpiç silolar saptanmıştır. I yapısında merkezi oda içinde beş kerpiç siloya rastlanmıştır. Fırına yakın konumlanan siloların etnoğrafik gözlemlerle de yiyecek saklamak amacıyla kullanıldıkları belirtilmektedir (a.g.y.) (Şekil 2.54). Bununla birlikte silo içlerinde gıda kalıntısına rastlanmadığı da kaydedilmiştir. Yuvarlak kerpiç silolar dışında, bazı yapılarda (GK ve BY, Şekil 75) merkezi odanın uzun duvarlarına yaslanan, kerpiç tuğladan kutu benzeri mimari

unsurlar da saptanmıştır. İçleri boş olan bu kutucukların depolama amaçlı kullanılıp kullanılmadıkları bilinmez.

Şekil 2.54: Değirmentepe I Yapısı Buluntu Dağılımı.

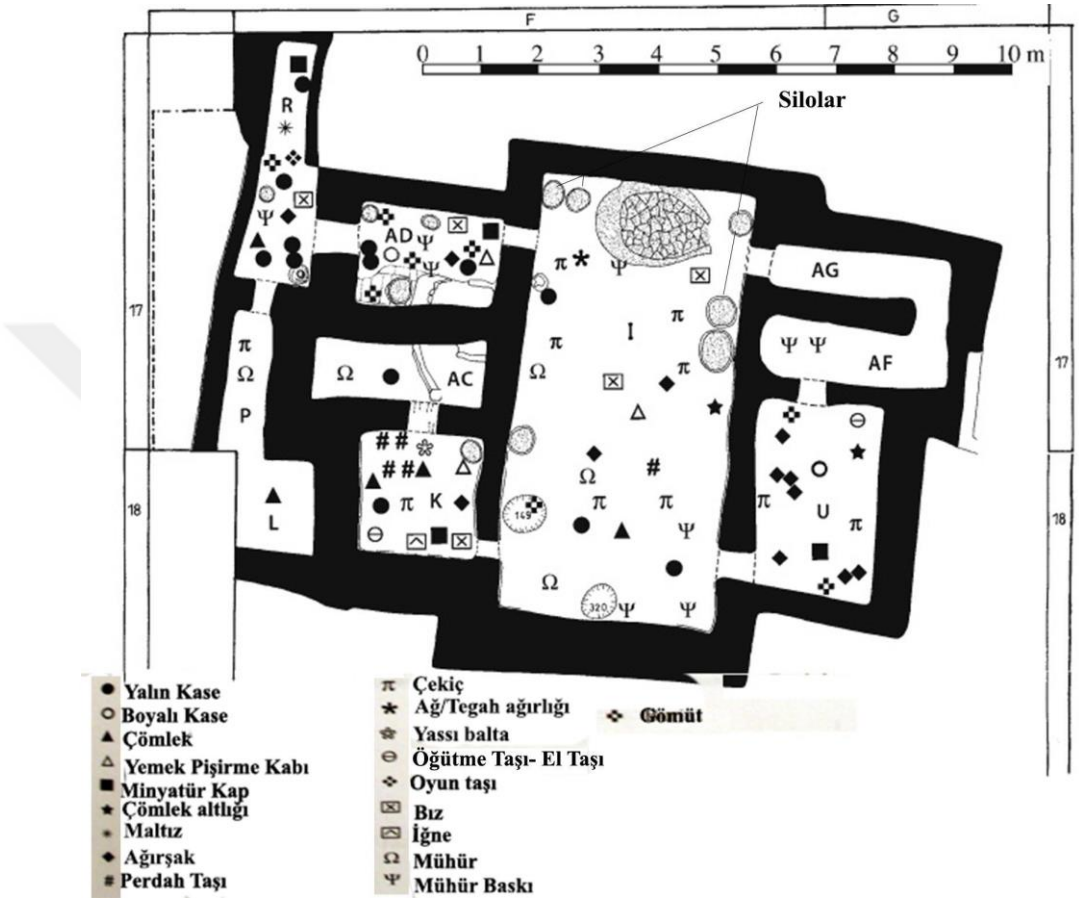

(Gürdil, 2010: 368, Fig. 22.7)

Gürdil'in (2005; 2010) mekân analiz yöntemiyle incelediği yapıların bir örneği iki katlı I yapısı, ilk katında belgelenen 81 adet buluntuyla yerleşmede açığa çıkarılan en yoğun buluntu dağılıma sahip ikinci yapıdır (Şekil 2.54). Buluntu tür ve yoğunluklarına bağlı olarak yapının küçük hücreciklerinin alet üretimi (K odası), gündelik aktiviteler ve yiyecek üretimi (R odası), yiyecek depolama (P ve L odası) ya da AD odasında olduğu gibi depolama hizmeti, koridor hizmeti ve gömütlerden anlaşıldığı üzere ritüellerin de gerçekleştirildiği çok işlevli mekânlar oldukları anlaşılır.

Evlerde hem ritüelle ilişkili iç donanımlar (adak çukuru, sunak masası, anıtsal fırın, duvar resimleri vb.) hem de gündelik yaşama ait evsel eşyalar bulunmaktadır (Esin, 1998a; Esin ve Harmankaya, 1987: 92-93). Gürdil (2010: 370-371), “Değirmentepe üç kanatlı yapılarında, yiyeceklerin depolandığını, hazırlandığını, pişirildiğini ve tüketildiğini, aletlerin üretildiğini ve genelde merkezi oda da ritüel aktivitelerin yürütüldüğünü” özellikle vurgulamaktadır. Dini yapılar ve domestik yapılar/ evler birbirinden ayrı tutulmamıştır. Değirmentepe’deki alan kullanımı, evlerin çoklu işlevleri gibi ayırt edici özellikler, Obeyd unsurlarının seçilerek yerleşik kültüre adapte edildiğinin de örnekleridir (Stein ve Özbal, 2007: 338-339).

Değirmentepe'de prestij temsilcisi buluntuların ve mimaride kamusal, dini nitelikli ayırt edici büyük yapıların olmayışı Değirmentepe toplumunda eşitlikçi bir düzeni işaret etmektedir (Gürdil, 2010: 373). Bu nedenle bu toplumun sosyal yapısının şeflik statüsünde olup olmadığı prestij objeleri ve mimari kalıntılarla anlaşılmamaktadır. Gürdil, Değirmentepe hane ekonomisi içinde şayet geniş aileler bir norm olarak ele alınırsa her aile liderinin topluluk içinde söz sahibi olan bir üst grubu meydana getirebileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Mezo-Amerika veya Polinezya'nın aksine Yakındoğu’da şeflik statüsünün arkeolojik olarak kanıtlanmasının oldukça zor olduğu da vurgulanmaktadır (Stein 1994; Flannery 1999; Gürdil, 2010: 373).

Karbonlaşmış tahıl ve bitki kalıntılarıyla koyun, keçi ve sığır kemikleri yerleşmedeki karma besin ekonomisine işaret etmektedir (Esin, 1981: 88). Yapı içlerinde maden ergitme ocaklarının bulunması, işlenmiş madeni aletlerin ticari meta kaynağı olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca ele geçen çok sayıda damga mühür ve mühür baskısı Geç Obeyd döneminde “yoğun bir ticaretin herhalde Fırat kıyı yerleşmeleri yoluyla gerçekleştirildiğine işaret etmektedir” (Esin, 1981: 89). Bu nedenle Değirmentepe yerleşmesinde ticaretin de tarım ve hayvancılıkla birlikte geçim ekonomisi içinde yer aldığı düşünülmektedir.

Çanak Çömlek

Esin (1984), Değirmentepe Obeyd dönemi çanak çömleğini altı ana gruba ayırır. Bunlar; Coba tipi ya da tarazlılar[142], açık renk yalın mallar, Obeyd benzeri boyalılar, kırmızı ve gri astarlılar ve mutfak kaplarıdır (koyu yüzlü açkılılar) (Şekil 2.55). Tarazlı kaplar, devetüyünden kırmızımsı tonlara uzanan açık renklerde, bitkisel katkılı örneklerin çok az, mineral katkılıların yoğun olduğu, orta ve iyi fırınlanmış, kendinden astarlı, el veya turnet yapımı mallardır (Gürdil, 2005: 294-304). Bir kap üzerinde olasılıkla çömlekçi işaretine rastlanmıştır (Gürdil, 2005: 300, D.84-1). Yalın mallar; devetüyü, pembe bazen kahverengi, mineralli bazen bitki katkılı ve iyi fırınlanmıştır. Sıvazlı, kendinden astarlı ve içi sıvazlı dışı açkılı yüzey işlemleri de vardır. Boyalı mallarda bitki ve mineral katkılı veya sadece mineralli iki çeşit hamur saptanmıştır. Bunlar devetüyü, pembe-devetüyü, iyi fırınlanmış, el ve turnet yapımlarıdır. Boya her zaman koyu kahverengidir. Boyalılarda dış yüzeyler ıslak sıvazlı ya da kendinden astarlı olurken bazı örneklerde iç yüzeyler yalın bırakılmıştır (Gürdil, 2005: 306-307, 312-313, 324). El yapımı, mineral ve bitki katkılı Koyu Yüzlü Malların sıvazlı ve/veya açkılı yüzeyleri genellikle kahveden siyaha giden renklerde, bazen alacalıdır (Gürdil, 2005: 306, 315-319). Bu grup içinde de çömlekçi işaretlerine rastlanmıştır (Gürdil, 2005: 306, D.80-170). Değirmentepe koyu yüzlü çömleklerinin büyük bir kısmı boyunsuz (hole-mouth) ve az oranda hafif dikleşen boyunludur. Sarkık veya küresel gövdeli çömlekler çoğunlukla yuvarlak ve az sayıda düz diplidir. Coba tipi tarazlı kâselerdeyse konik ve görece derin yuvarlak gövdeli olmak üzere iki tip mevcuttur.

[142] Yukarı Fırat Kültür Bölgesi'nde bulunan Norşuntepe'nin (Elazığ) tarihöncesi, Orta (J-K/17 ,28-12. tabakalar) ve Son (J-K/18-19, 10-9. tabakalar ve J-K/17, 11-7. Tabakalar) Kalkolitik Dönem (kal. M.Ö. 4450- 3800) tabakalarından gelen bilgilerle tanımlanır. Norşuntepe'de dar bir alanda yürütülen Son Kalkolitik Dönem kazıları sonucunda sınırlı mimari veriye ulaşılmıştır. Ancak, çanak çömlek ve diğer buluntular hem nicelik hem de nitelik bakımından yerleşmede adı geçen dönem hakkında bilgileri tanımlamayı sağlamıştır. J-K 18-19 alanında 10.tabakada açığa çıkarılan kamusal nitelikli bir yapı, in-situ çanak çömlek buluntuları ve maden işlemeciliğiyle öne çıkar. Yapıda seriler halinde Coba kâseleri bulunmuştur. Bu malların en yakın benzerleri Değirmentepe ve Güvercinkayası III. tabakada görülür. 10.tabakadan sonra görülen büyük bir yangın tabakasının ardından, Cobalar neredeyse tümüyle ortadan kalkar ve tek tük parçayla temsil edilir. Ancak metalürji faaliyeti yangın tabakasından sonra da devam eder (Hauptmann 1982: 35; Gülçur 1988: 175, 176-179, 273; Demirtaş, 2017: 112-119).

Şekil 2.55: Değirmentepe 7. Tabaka Çanak Çömlek Çeşitlerinden Örnekler.

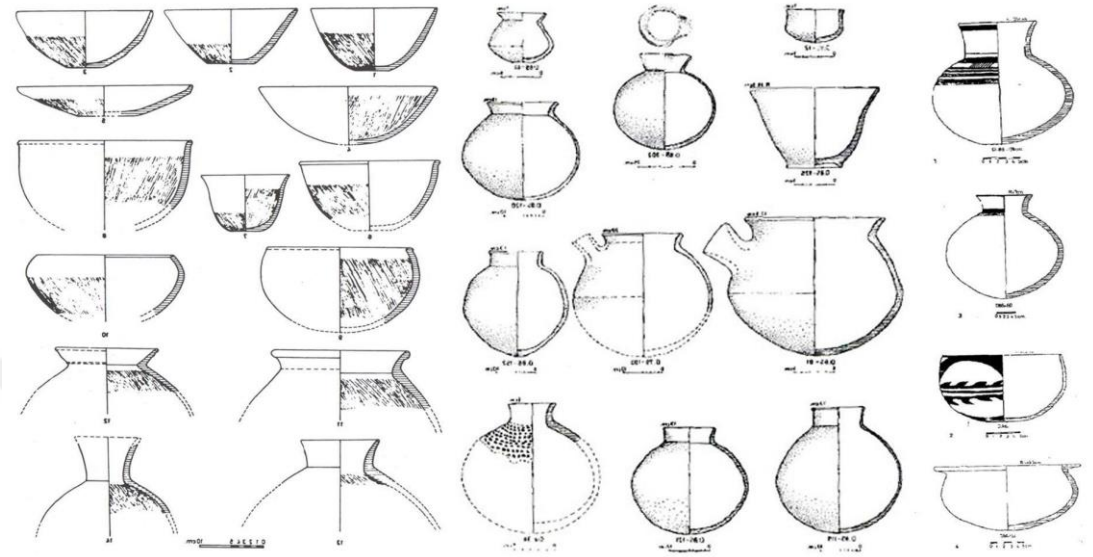

Esin,1981: Lev. 51, Res. 9. Esin ve Harmankaya, 1986: Res. 29 Esin ve Harmankaya, 1987: Res. 33.

Değirmentepe çanak çömleği içinde çok sayıda Güney Mezopotamya Obeyd tarzında kaplar da saptanmıştır (Gürdil 2005). Bunlar kâse/çanaklarda hafif dışa çekik ağızlılar, küresel derin gövdeliler, omuzlular, halka dipliler ve yüksek kaidelilerdir. Çömleklerde belirlenenler kısa sıkma, uzun konik ve dik boyunlular, karınları keskin dönüşlüler, sarkık karınlılar, derin vazo tipliler ve akıtacaklılardır.

Gürdil (2010) I yapısında R ve K odalarının buluntuları arasında yer alan çömleklerin depolama amaçlı olduğunu belirtmiştir (Şekil 2.54). Pişirme kapları, dibek gibi buluntuların yanı sıra çömlekler ve silolar da mekânın evsel kullanımına işaret eden buluntular arasında sıralanmaktadır (Gürdil, 2010: 369). Kap repertuvarı içinde boyunlu büyük boy çömlekler depolamaya elverişli biçimler olarak görülür.

2.2.3.2. Yumuktepe

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Mersin İl merkezinde Dermirtaş Mahallesi'nde yer alan höyük, 1936 yılında tespit edilmiştir. İlk dönem kazıları J. Garstang başkanlığında 1937-1939 ve 1947-1948 yılları arasında ve 1993 yılında başlayan ikinci dönem çalışmalarıysa V. Sevin ve I. Caneva başkanlığında yapılmıştır. Günümüze kadar I. Caneva ve G. Köroğlu tarafından devam ettirilen çalışmalar 2017 yılında sonlanmıştır (Caneva 2004a; 2004b; 2012). Yumuktepe'de İlk Neolitik'ten Bizans Dönemi'ne kesintisiz uzanan 33 tabaka açığa çıkarılmıştır. İlk Neolitik (XXXIIII-XXVII) kal. M.Ö. 7000-6200, Orta Neolitik (XXVII-XXVI) kal. M.Ö. 6100 ve Son Neolitik (XXV-XXIV) kal. M.Ö. 6000-5800'e tarihlenmektedir (Caneva ve Köroğlu, 2010). XXIII-XVII İlk Kalkolitik (Halaf), XVI Orta Kalkolitik ve XV-XIIB Son Kalkolitik tabakalarıdır (Caneva vd., 2012: 355), (Tablo 2.11).

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

İlk Neolitik Dönem 8 metrelik bir dolguya sahiptir. Dal örgü tekniğinde çamurdan kulübelere ait yanık kalıntılar dışında kısmen toprağa gömük, çukur tabanlı yapılardan birinde ocak saptanmıştır (Caneva ve Köroğlu, 2010: Res. 22) (Şekil 2.56/ a). M.Ö. 6200'lere tarihlenen etrafı duvarla çevrili bir yapı belgelenmiş ve yapı içerisinde kilden sandık veya kutu biçimli depo kabı parçaları, dere taşlarıyla örülü bir platform ve ocak kalıntıları tespit edilmiştir (Caneva ve Köroğlu, 2010: 19).

Tablo 2.11: Yumuktepe Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kod	Örnek türü	C^{14} M.Ö.	1. sigma	2. sigma	Kaynak
Yumuktepe	Erken Neolitik	LTL3978A	A201	7493 ≈55	6445-6240		Caneva ve Köroğlu, 2010:126, Şekil1; Caneva vd. 2012: 356.
	Erken Neolitik	LTL1802A	F3 LIV.9	7301≈75	6365-6015		
	Orta Neolitik	LTL288A	EBA61h	7294 ≈75	6360-6010		
	Son Neolitik	LTL289A	A'NA 1c8	7079≈80	6080-5750		
	Son Neolitik	LTL289A	03E61 d1	6886≈65	5905-5640		
	Son Neolitik	LTL629A	A125	6495≈50	5555-5340		
	Kalkolitik	LTl287A	KA4 1d	5739≈65	4730-4445		
	XVI	Rome-602	Charcoal	5940 ≈ 70	4904-4725	5006-4619	
	XV	LTL4639A	A301 3a	5661≈45	4610-4360		
	XIIB	Rome-805	Charcoal	5360 ≈ 80	4325-4064	4346-3995	
	XIIB	Rome-958	Carb. seed	5030 ≈ 60	3942-3717	3961-3700	

Şekil 2.56: Yumuktepe Neolitik Dönem Mimari Kalıntılarından Örnekler.

Bu evrede geçim ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayandığı, keçi, koyun ve büyük baş hayvanların süt ve yün için yetiştirildikleri kaydedilen bilgiler arasındadır (Caneva ve Köroğlu, 2010: 21). Bununla birlikte obsidyen aletler üzerinde yapılan analizler, hammaddenin Kapadokya bölgesindeki Göllüdağ ve Nenezi obsidyen kaynaklarından geldiğini ortaya koyarak bu bölgeyle olası ticari faaliyetlere işaret etmektedir.

Orta Neolitik Dönem'e ait dolgular 90 cm. kalınlıktadır. Açığa çıkartılan, dörtgen planlı taş temelli bazı yapı kalıntılarıdır. Bunların arasında bir koridorla birbirine bağlanan iki dörtgen planlı oda ve bu odalarda ocaklar belirlenmiştir (Şekil 2.56/ b). Yanmış tohum kalıntılarıyla yapı, M.Ö. 6150-6000 aralığına tarihlenmektedir (Caneva ve Köroğlu, 2010: 24).

Şekil 2.57: Yumuktepe Son Neolitik ve İlk Kalkolitik Tabakalar.

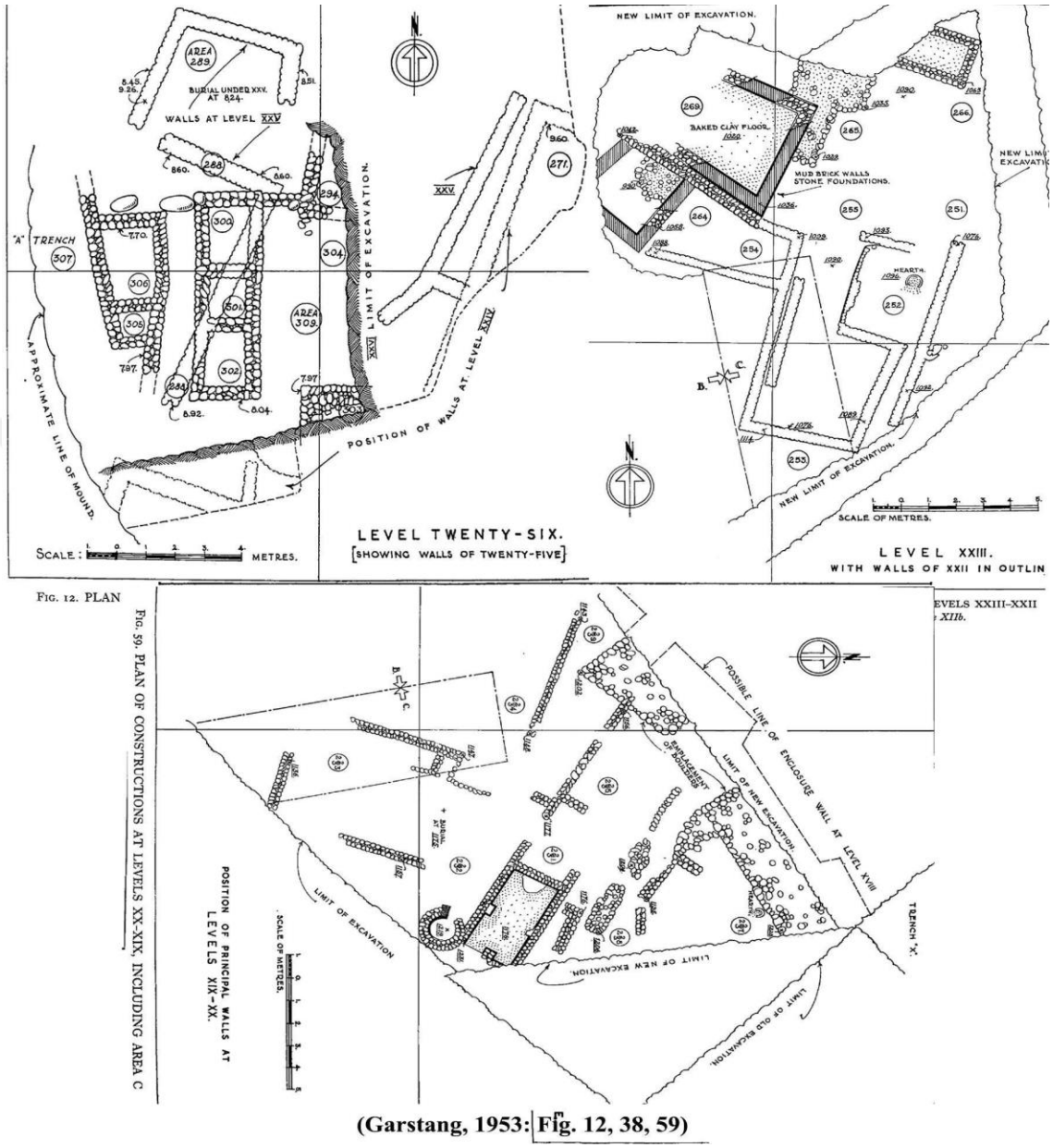

(Garstang, 1953: Fig. 12, 38, 59)

1 metrelik dolguya sahip Son Neolitik dönemin ilk evresinde yerleşmede belli bir planlama dâhilinde kuzey-güney yönünde yapılmış taş temelli, köşeleri yuvarlatılmış dörtgen planlı yapılar (apsisli evler) açığa çıkarılmıştır (Şekil 2.56/ c). Yapı içi taşınmazları ocaklardır. Son dönem kazı çalışmaları sırasında XXVII. tabakaya tarihlenen domestik karakterli geniş odaları bulunan bir yapı açığa çıkarılmıştır (Balossi Restelli, 2017b: 84, Fig. 9.1/d). İnsitu kil kutu ve siloların bulunduğu erken

evreye ait bir mekân, depo odası olarak tanımlanmıştır. Dört taş ve bir kemik mühür de XXVIII-XXVI. erken tabakalara tarihlenen ve depolamayla ilişkili olarak değerlendirilmesi mümkün buluntulardır. XXVI. tabakada taş temelli, kalın duvarlı, bir koridorla birbirinden ayrılan küçük hücre tipi mekânlardan meydana gelen bir yapı belgelenmiştir. Garstang, boyutları ve buluntu türleri nedeniyle bu mekânların depo odaları olduklarını düşünmektedir (Garstang, 1953: 27). XXV. tabakaya ait dörtgen plan veren olası büyük bir yapıya ait duvarlar saptanmıştır. Çatı açıklığı oldukça büyük bu yapıda o günün şartlarında çatının örtülmesi mümkün görülmediğinden duvarların bir koyun ağılını çevrelediği önerilmiştir (Garstang, 1953: 29) (Şekil 2.57).

Şekil 2.58: Yumuktepe XXIV. Tabaka Yuvarlak Planlı Siloları.

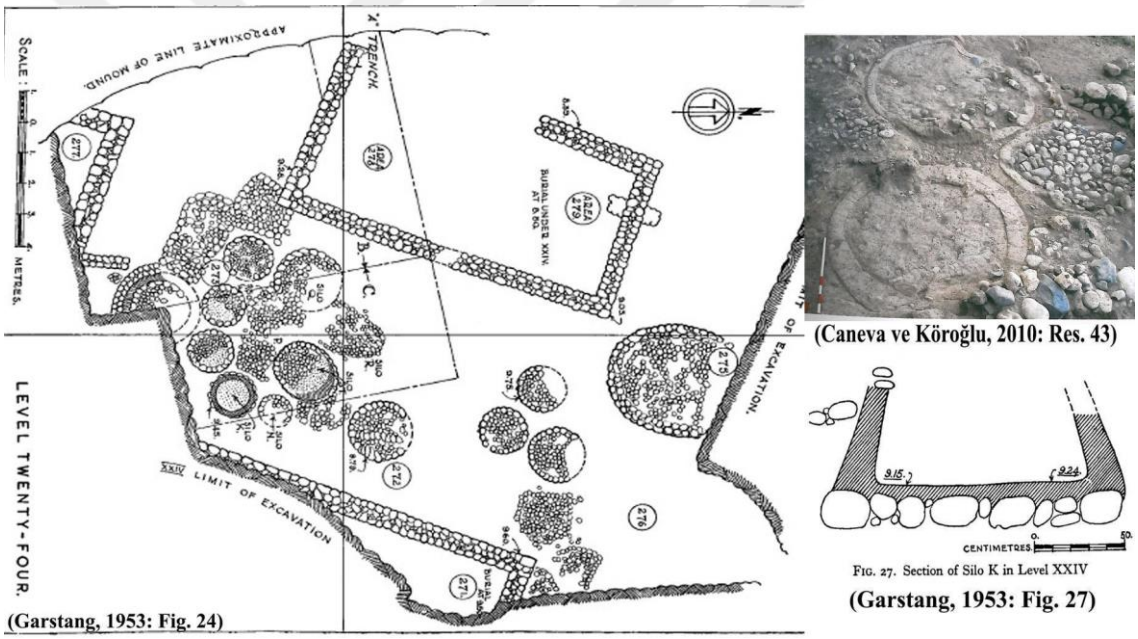

Son Neolitik dönem XXIV. tabakasında ayrıca farklı yapı evrelerine de işaret eden taş döşeli bir yol ve açık alanlarda bazıları birbiri üstüne yapılmış, yuvarlak planlı silolar bulunmuştur (Şekil 2.58). Silolar, tek mekânlı dörtgen yapıların arasında, üçlü-beşli gruplar halinde, açık alanlarda (belki avlu içinde) yer almaktadır (Garstang, 1953: 47-50, Fig. 24). Siloların kalın tabanları dere taşlarının kille sıvanmasıyla oluşturulmuş ve duvarları kerpiçten inşa edilmiştir. Yükseklikleri 90 cm. kadar, çaplarıysa 1 m. ile 3 m. arasında değişmektedir. Burada dikkati çeken nokta, yuvarlak siloların Halaf etkisinin ortaya çıktığı XIX-XVIII. evrelerden önce

görülmesidir. Bu silolarda, tahıl değil ama tohum kalıntıları bulunmuştur. Garstang (1953: 64), duvarları sarı kille sıvalı bu son derece ilginç ve öncül nitelikteki siloların ortaya çıkan ihtiyaç neticesi olabileceklerini ve depolamaya ilişkin bir unsurla XVII. tabakaya kadar karşılaşılmadığını belirtmektedir. Caneva ve Köroğlu (2010: 29), etnoğrafik araştırmalara da dayanarak yuvarlak siloların farklı büyüklüklerde oluşunu, ihtiyaç ve tahıl türleriyle açıklamaktadırlar.

Neolitik dönem sonuna tarihlenen dördüncü evrede (M.Ö. 5800), sınırlı bir alanda açığa çıkarılan olası anıtsal bir yapıya ait nitelikteki sıvalı kalın duvarlar, mimari yapı tarzında kendini gösteren değişimler şeklinde yorumlanmıştır (Caneva ve Köroğlu, 2010: 35-36).

Kalkolitik dönem başlarında XXIII. tabakada açığa çıkarılan yapı kalıntıları, taş temel üzeri kerpiç tuğla (slab brick) yapımıdır (Garstang, 1953: 70). Duvar ve tabanlar kerpiç sıvalıdır. XXII. tabakada (10.90 m.) açık alanda özenli hazırlanmış toprak zemin üzerinde bir harman yeri saptanmıştır. Döşeme üzerinde ele geçen tahıl kalıntıları, çoğunlukla iki sıralı arpa olmakla birlikte buğday da mevcuttur (Garstang, 1953: 73-74). Mimari kalıntılar içinde ocaklar, domestik yapılarla ilişkilendirilmiştir. Taş temelli uzun duvarlar, XIX. ve XX. tabakaların buluntularıdır. XXI. tabakada saptanan megaron tipi yapıya yönelik fazla bir bilgi verilmemiştir (Garstang, 1953: 75, Fig. 59).

Şekil 2.59: Yumuktepe XIX ve XVIII. Tabakalara Ait Kalıntılardan Örnekler.

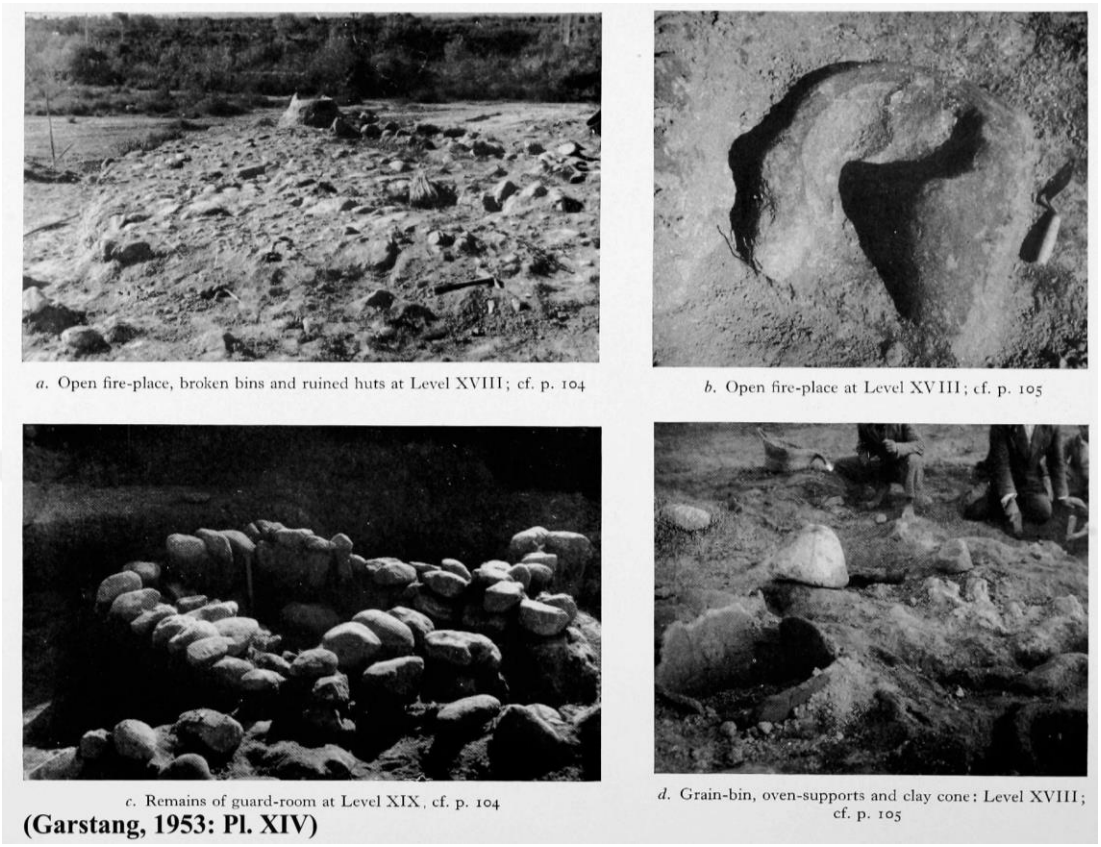

a. Open fire-place, broken bins and ruined huts at Level XVIII; cf. p. 104

b. Open fire-place at Level XVIII; cf. p. 105

c. Remains of guard-room at Level XIX, cf. p. 104

d. Grain-bin, oven-supports and clay cone: Level XVIII; cf. p. 105

(Garstang, 1953: Pl. XIV)

Yerleşmede Halaf etkisinin izlendiği XIX. ve XVII. tabakalarda tahılın, geniş yuvarlak plan veren kil silolarda depolandığı bildirilmektedir (Garstang, 1953: 105, Pl. XIV) (Şekil 2.59/ c). Açığa çıkarılan 7-8 silodan bazıları, kısmen tabana gömülmüş ve içlerinde tahılla birlikte bulunmuştur (Şekil 3.59/ d).

Yumuktepe Orta Kalkolitik XVI. tabakası mimari kalıntıları, tepe zirvesinde açığa çıkarılan sur, sura bitişik yapılar ve tepe eteğinde açığa çıkarılan yapılarla iki kısımdan meydana gelmektedir (Şekil 2.60). M.Ö. 5000'lere tarihlenen bu iki kısım, yerleşmede sosyal yapılanmadaki farklılaşmaya işaret etmesi bakımından da önemlidir. Bununla birlikte Caneva ve Köroğlu (2010: 38), ayrıcalıklı kimseleri temsil edecek herhangi özel bir buluntu, prestij objesi bulunmadığını vurgulamaktadırlar. Sur yapısı; taş temel üzeri kerpiç tuğlayla inşa edilen kazematlı duvarlı ve anıtsal bir girişten meydana gelmiştir. Sur içinde ana girişin solunda sura ve birbirine bitişik kerpiç tuğladan, ikişer mekânlı dörtgen yapılar saptanmıştır. Garstang'ın "garnizon" benzeri askeri bir alan olarak tanımladığı sur ve ona bitişik radyal düzendeki

megaron tipli (“barrack rooms”) konutlarda genellikle domestik nitelikte buluntular saptanmıştır. Gündelik kap kacak, bakır (iğne, balta vb.) ve kemik aletler, ağırşaklar, minyatür nesneler, perdah taşları, bir topuz başı, tezgâh ağırlıkları, sapan taneleri, öğütme taşları ve diğer sürtme taş aletlerin yanısıra depo çömlekleri[143], silo ve ocak gibi taşınmazlar da yer almaktadır (Garstang, 1953: 133-135).

Şekil 2.60: Yumuktepe XVI ve XV. Tabakalar Mimari Plan.

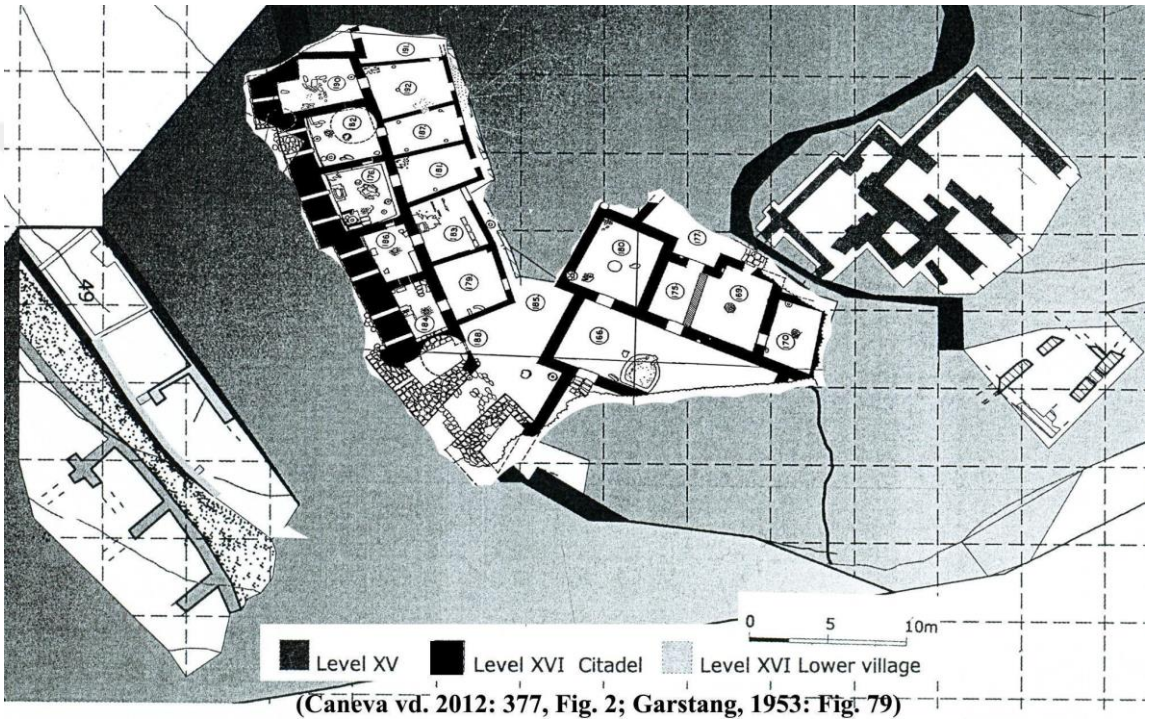

(Caneva vd. 2012: 377, Fig. 2; Garstang, 1953: Fig. 79)

Anıtsal girişin sağ tarafında yer alan yapıysa tam plan vermez. Buna rağmen doğu-batı yönünde dış duvarları sekmeli ilerleyen yapının, merkezi üstü açık bir avlu etrafında ve küçük odaların yer aldığı, üç kanatlı yapı düzeninde olduğu önerilmektedir (Caneva vd., 2012: 355; Garstang, 1953: 132, Fig. 80a). Yapının doğu kanadındaki dört küçük odası saptanabilmiştir. Merkezi oda/avlu ortasında büyük bir kubbeli fırın göze çarpmaktadır (Şekil 2.60). Garstang'ın (1953: 133), elitlere ait bir konut olduğunu önerdiği bu üç kanatlı yapıyla, son araştırmalarla benzer taşınır ve taşınmazlara sahip görülen radyal düzendeki konutların “tam olarak çağdaş olmadığı” anlaşılmıştır (M.Ö. 4910-4720 ve 4730-4445, Caneva vd.,

[143] Yarı gömük bir çömlek Room 182’de bulunmuştur. bkz.: Garstang, 1953: 135.

2012: 355-356, Fig. 2). XVI. tabakanın diğer mimari kalıntıları arasında yerleşmenin aşağı kesiminde, bir yol etrafında sıralanan tek mekânlı kerpiç yapılar yer alır. Bu konutlar da domestik özelliklere sahiptir. M.Ö. 4900'lere tarihlenen XVI. tabakadaki yangın sonrasında yaşantı devam etmiştir.

İlk dönem kazılarında Garstang'ın XVI. tabaka elit konutuyla ilişkili yorumlarına, yapıları yerleşmenin girişine yakınlık ve uzaklığına göre konumlanma biçimleriyle ele alan Steadman (2011: 9-10) da desteklemiş ve üç kanatlı "elit" konutunun boyut, mimari yapılanma, işlev ve de maddi kalıntıları bakımından bir elit konutu olabilecek kriterleri karşıladığını belirtmiştir. Burada, yukarıda da değinildiği üzere bu üç kanatlı yapının savunma duvarı ve radyal düzendeki konutlarla tam çağdaş olmadığının altını çizmek gereklidir. Bununla birlikte girişin hemen yanında ve höyüğün zirvesindeki Obeyd izleri taşıyan bu konut, bu anlamda ayırt edici özellikler taşımaktadır.

XV. tabakaya tarihlenen en çarpıcı yapı kalıntısı, kalın duvarlarıyla ilkinden daha anıtsal görünümlü ve tabanları da kerpiç tuğla döşemelidir (Caneva ve Köroğlu, 2010: 44, Res. 73-76). Kalın dış duvar hattı payandalı ve sekmeli ilerleyen, içte nişli bu kerpiç yapı, bir C14 verisiyle M.Ö. 4610-4360 aralığına tarihlenmektedir (Caneva vd., 2012: 356). Boyutları değişen küçük odaların hemen hepsinde fırın ve çok sayıda çanak çömleklerle, bir mühür baskısı bulunmuştur (Caneva vd., 2012: 357, Fig. 4). Seri üretim ürünü "Coba" tipi tarazlı kâselerin yoğun bulunduğu bu alanlar, "topluluğun ortak kullandığı bir yapının ve üretim faaliyetlerinin merkezileştiğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir" (Caneva ve Köroğlu, 2010: 50). Tarazlı kapların da üretim faaliyeti yürütenler için yiyecek dağıtımında kullanılan kaplar olduğu yer verilen görüşler arasındadır. Buna paralel olarak XV. tabakada kaydedilen veriler doğrultusunda yerleşmede başlayan sosyal, siyasal ve ekonomik dinamiklerdeki değişiklere dikkat çekilir ve sosyal yapıda hiyerarşik bir düzenin izlendiği ve belki devlet yapılanmasının temellerinin de bu dönemde atıldığı öne sürülür (a.g.e.).

Çanak Çömlek

İlk Neolitik döneme ait koyu yüzlü küçük boyutlu kaplar kâse ve çok az sayıda basit çömlek biçimlerinden oluşur (Garstang, 1953: Fig. 11). Baskı (impresso) bezeme bu evrenin tipik özellikleri arasında sıralanabilir (Şekil 2.61/h). Orta Neolitik dönemde

kaplar, portakal renk ve daha az oranda da koyu yüzlü olmak üzere iki mal grubuyla kulplu, çizi bezekli ve orta büyüklükteki örneklerle temsil edilir. Son Neolitik itibariyle boyalı çanak çömlek mal grupları arasına girmiş, koyu yüzlü açkılı mal yoğunluğunda azalma kaydedilmiştir (Garstang, 1953: Fig. 20). Kap biçimlerine boyunlu çömlekler, sığ ve derin konik kâseler eklenmiştir. Çizi bezeme az da olsa devam etmektedir (Garstang, 1953: Fig. 35). Neolitik dönem son evresindeyse kap boyutları büyümüş, formlar da çeşitlenmiştir (Garstang, 1953: Fig. 34) (Şekil 2.61/ j).

İlk Kalkolitik XXIII. ve XVII. tabakalar boyunca çizgisel desenli boyalı mallar baskın halde izlenir. Depolamaya da elverişli boyunlu çömlekler, yuvarlak ve "S" profilli kâseler, tabakalar boyunca yaygın izlenen formlardır (Garstang, 1953: 78, Fig. 52-58) (Şekil 2.61/ i). XIX. tabaka itibariyle yerli ve ithal Halaf boyalı malların baskın bir halde kendini gösterdiği anlaşılır (Garstang, 1953: 102, Fig. 71-76) (Şekil 2.61/ k).

XVI. ve XV. tabakada Garstang'ın (1953) beş farklı gruba (yalın, krem astarlı ve boyalı, üç renk boyalı, mutfak kapları veya siyah/kahve açkılılar, siyah cilalılar ve ithal biçimler) ayırdığı çanak çömlek, yeni kazı çalışmalarında elde edilen bilgiler ışığında tekrar ele alınmış ve on bir mal grubu tespit edilmiştir (Caneva vd., 2012: 358 vd.) (Şekil 2.61/ a-g). Yumuktepe XVI. tabaka Obeyd etkisi taşıyan mal gruplarındaki boya bezekli türler arasında, kulplu/kulpsuz küresel çanaklar (figürlü), dar ağızlı (hole-mouth) boyunsuzlar, dışa açılan boyunlu, küresel gövde üzerinde çift kulplu çömlekler ve hafif içe kapanan kenarlı küresel çanaklar gözlenmiştir (Caneva vd., 2012: 383, Fig. 9; Garstang, 1953: Fig. 92/8, 102/14). Caneva vd. (2012: 362), "XVI. tabaka çanak çömleği bir bütün olarak ele alındığında, kendini yerli ve yabancı unsurlarla ifade eden, farklı çanak çömlek geleneklerinin hem bileşik hem de orijinal ürünleri" olduğu düşünülmektedir. Koyu yüzlü açkılı yuvarlak ve konik çanaklarla boyunsuz tutamaklı ve uzun boyunlu kulplu çömlekler de bu ürünlerden bazılarıdır (Caneva vd., 2012: Fig. 8, Pl. I/e-g; Garstang, 1953: Fig. 94/12-13).

Şekil 2.61: Yumuktepe Neolitik- Kalkolitik Dönem Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.

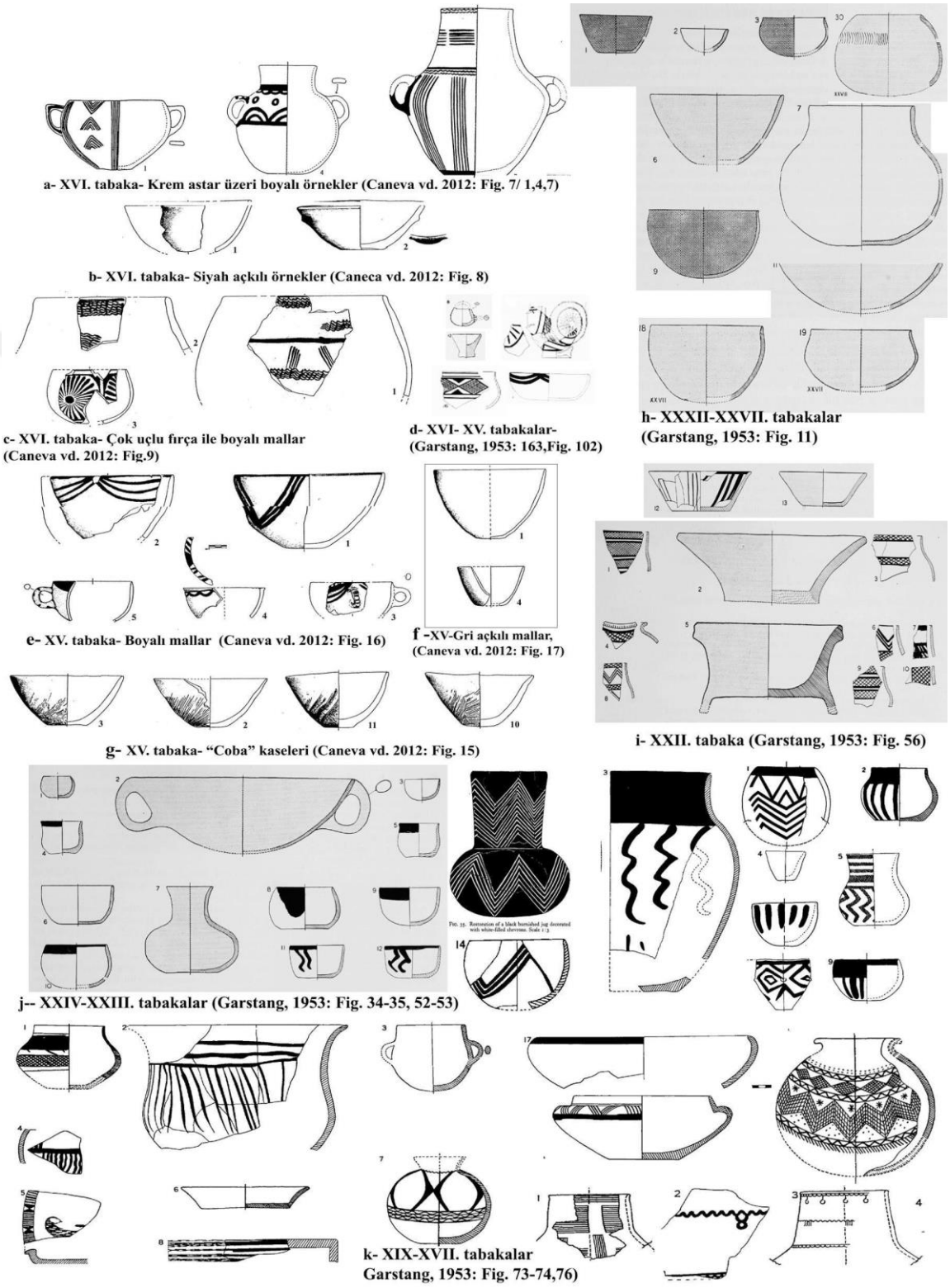

a- XVI. tabaka- Krem astar üzeri boyalı örnekler (Caneva vd. 2012: Fig. 7/ 1,4,7)

b- XVI. tabaka- Siyah açkılı örnekler (Caneca vd. 2012: Fig. 8)

c- XVI. tabaka- Çok uçlu fırça ile boyalı mallar (Caneva vd. 2012: Fig.9)

d- XVI- XV. tabakalar- (Garstang, 1953: 163,Fig. 102)

h- XXXII-XXVII. tabakalar (Garstang, 1953: Fig. 11)

e- XV. tabaka- Boyalı mallar (Caneva vd. 2012: Fig. 16)

f -XV-Gri açkılı mallar, (Caneva vd. 2012: Fig. 17)

g- XV. tabaka- "Coba" kaseleri (Caneva vd. 2012: Fig. 15)

i- XXII. tabaka (Garstang, 1953: Fig. 56)

j-- XXIV-XXIII. tabakalar (Garstang, 1953: Fig. 34-35, 52-53)

k- XIX-XVII. tabakalar Garstang, 1953: Fig. 73-74,76)

XV. tabakada yapısal özelliklerine göre ayrılan, yedi farklı mal grubu tespit edilmiştir (Caneva vd., 2012: 363). Çanak çömleğin yarıdan fazlasını oluşturan kaba seri üretim mallar "Coba kâseleriyle" temsil edilir (Caneva vd., 2012: 364, Fig. 15) (Şekil 2.61/ g).

2.2.3.3. Tell Kurdu

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Hatay ilinin yaklaşık 30 km. kuzeydoğusunda Amik Ovası'nda yer alan Tell Kurdu höyüğünde ilk dönem kazıları 1938 yılında R. Braidwood başkanlığında ve ikinci dönem çalışmalarıysa 1996-2001 yıllarında A. Yener tarafından yürütülmüştür (Özbal 2010b; 2012; Yener 2000; 2001; 2005; Yener vd. 2000; Yener vd. 2000). Yapılan çalışmalarla yerleşmede M.Ö. 6. ve 5. binyıllarına (Amik C- D ve E evreleri) ait kalıntılar açığa çıkarılmıştır (Tablo 2.12).

Tablo 2.12: Tell Kurdu Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kod	Örnek türü	C^{14} M.Ö.	1. sigma	2. sigma	Kaynak
Tell Kurdu	Amik E	GrN-22964		5930 ≈ 30	4842-4748	4897-4722	Özbal vd. 2004: 85,Tab.1
	Amik E	GrN-22965		5890 ≈ 50	4827-4711	4901-4616	
	Amik C	AA-52965	Carb. seed	7173 ≈ 72	6202-5930	6220-5908	
	Amik C	AA-52963	Carb. Seed	6911 ≈ 47	5838-5737	5965-5711	
	Amik C	AA-52958	Carb. seed	6306 ≈ 48	5321-5223	5466-5081	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Yerleşmenin erken evresinde sokaklarla birbirinden ayrılan yapı adacıklarına bölünmüş bir görünüm hâkimdir (Şekil 2.62/ b). Kerpiç tuğla ve pise yapımı dörtgen planlı, tek veya çok odalı bazıları iki katlı ve avlulu tek evreli[144] (yenileme evreleri dışında) konutlardır (Özbal, 2012: 327-328). Oda büyüklükleri 1 ile 10 m² arasında değişmektedir. Fırınlar, ocaklar, silolar, platformlar ve sekiler konut içlerinde sıklıkla karşılaşılan taşınmazlar arasındadır. Bununla birlikte fırın, ocak ve siloların farklı yapım teknikleri ve çok çeşitli biçimlerinin olduğu da kaydedilmektedir (Özbal, 2012: 328). Kapı yerleri çoğu zaman belirsiz ve avlu genişlikleriyle biçimleri de diğer unsurlar gibi yerleşme genelinde belli bir standart oluşturmaz. Bunlarla birlikte domestik karakter sergileyen bu kompleks yapı birimlerinin hane tipi yapılara ayrıştırılması da zorlaşmıştır. Özbal (2012), yapı birimlerinin hanelerden veya farklı yerleşim birimlerinden mi oluştuğunu mikro-arkeoloji yönteminin de desteğiyle sorgulamıştır.

Yerleşmenin kuzeybatısında A alanında yürütülen detaylı analizler, bu iki katlı konut sakinlerinin biraz daha özel bir yerleşim birimi tercih ettiklerini, evin 6. binyılda günlük ve rutin işlerin yapıldığı bir alan olduğunu göstermektedir (Özbal, 2012: 339), (Şekil 2.62/ a). A Alanı sakinlerinin, “birlikte yemek hazırlayıp, pişirip, orta avluda birlikte tüketen, malların depolanması için kendi özel depolarına sahip olan, kendi zanaat ürünlerini üreten toplumsal olarak özerk, ekonomik olarak kendi kendine yeterli ve içe yönelmiş oldukları” anlaşılmaktadır (a.g.m. 339). Özerkliklerinin önemli bir göstergesi, girişin yanında yer alan 2 metrekarelik dörtgen planlı R08 depo odasıdır (Şekil 2.62/ a; Şekil 2.65 a).

[144] Özbal, R28 ve R39 yapılarının istisna teşkil ettiğini belirtmektedir. bkz.: Özbal, 2012: 327, Fig. 3.

Şekil 2.62: Tell Kurdu Amik C Evresi Mimari Plan.

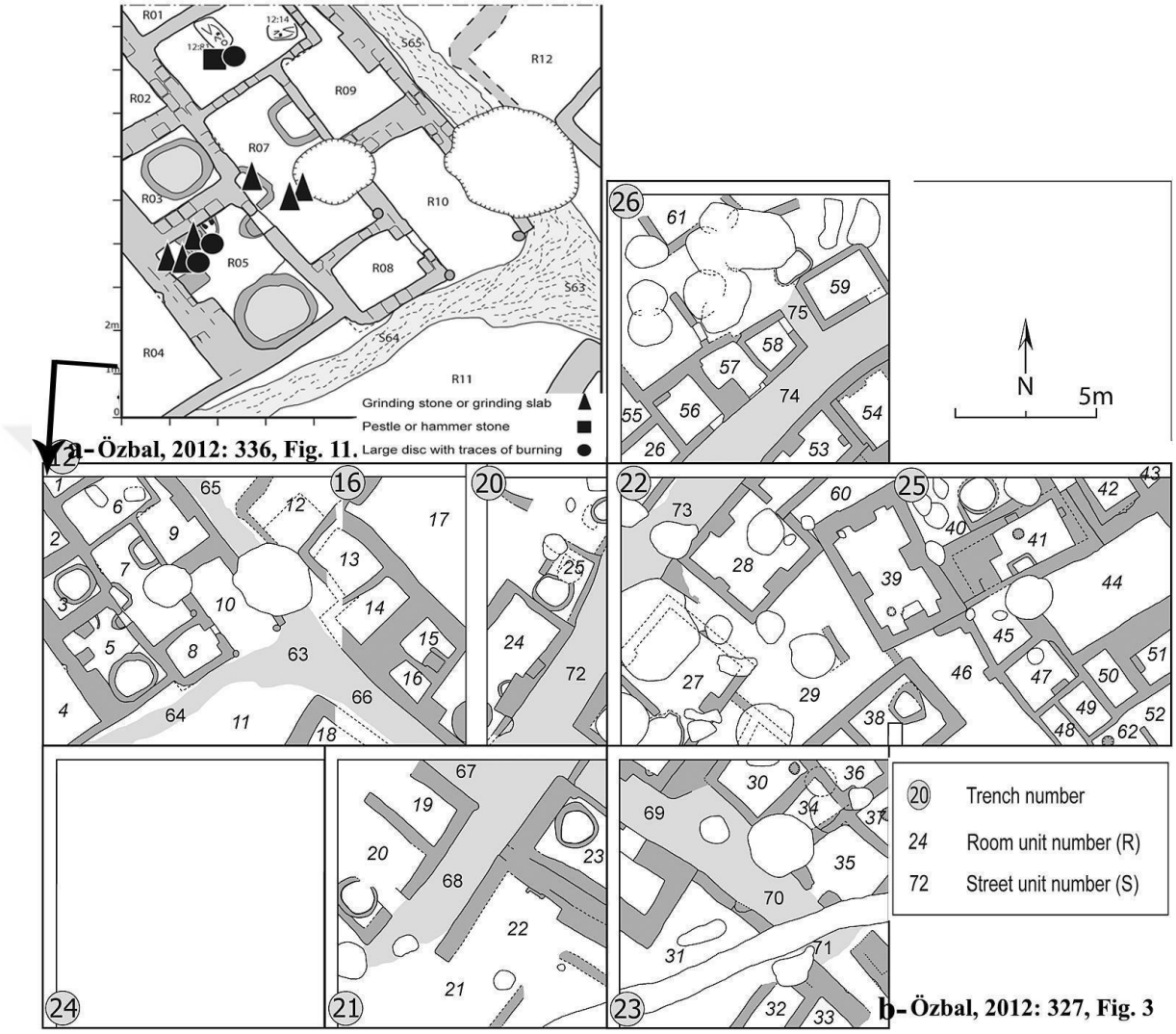

Şekil 2.63: Tell Kurdu Amik E Dönemi Mimari Kalıntıları.

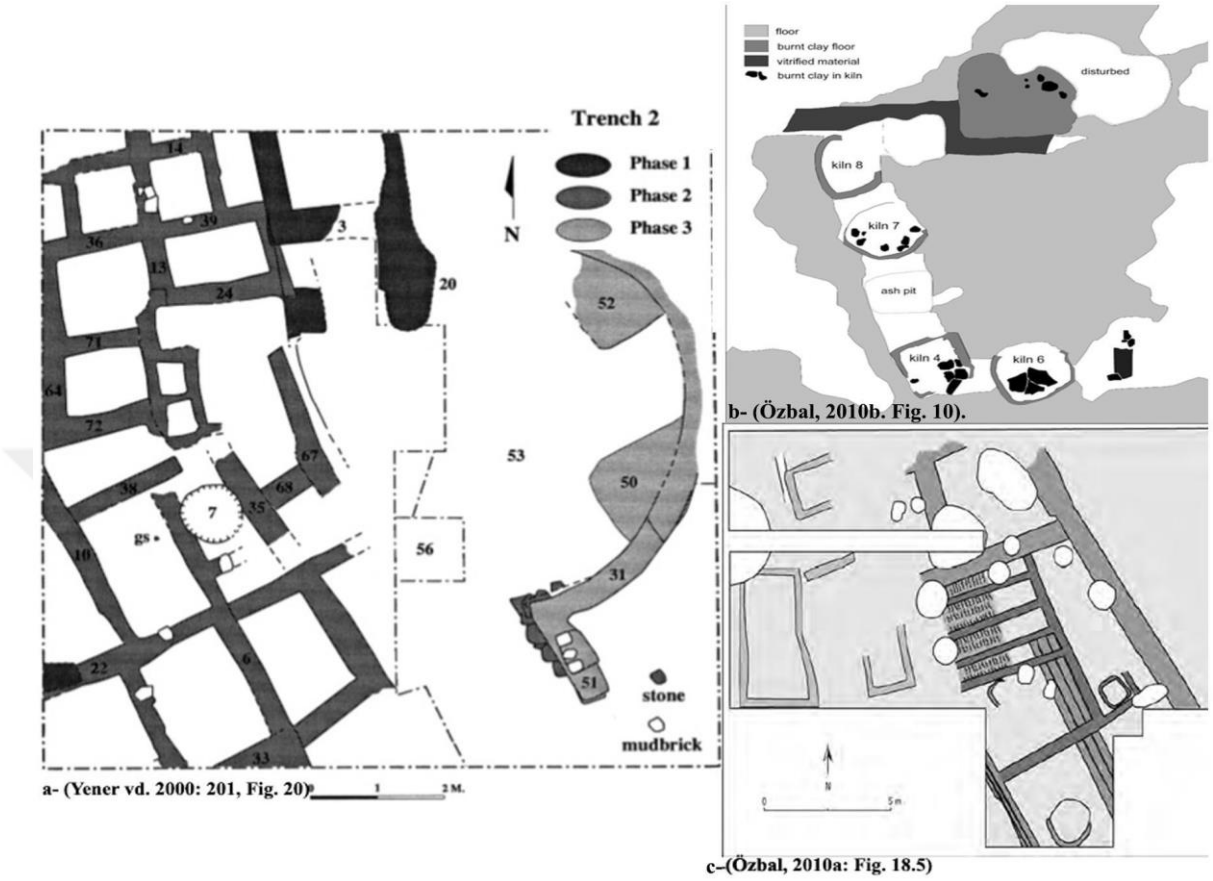

İkinci dönem çalışmaları sırasında tepenin güney kesiminde Amik E veya D-E geçiş evresine (M.Ö. geç 6. binyıl-erken 5. binyıl) tarihlendiği düşünülen ızgara planlı bir yapı açığa çıkarılmıştır (Yener, 2000: Çiz. 4; Yener ve Wilkinson, 1999: 11, Fig. 2; Özbal, 2010b: Fig. 6-8). 9x10 metre ölçülerindeki kamusal nitelikli bu yapı, tahıl ambarı olarak tanımlanmaktadır (Şekil 2.63/ c). Bununla birlikte daha erken 3. evrede pisé duvarlı 7 metre çapında büyük bir yuvarlak yapı tespit edilmiştir (Yener, 2000: 188, Çiz. 2a) (Şekil 2.63/ a). Yerleşmenin güneybatı kesimindeyse, kısmen sekmeli kalın bir duvarla çevrili çömlekçi atölyesi alanında dört fırın tespit edilmiştir (Özbal, 2010b: 47, Fig. 10) (Şekil 2.63/ b). Bunlara ek olarak yerleşmenin güneydoğu kesimindeyse birbirine bitişik, küçük odalardan oluşan evsel karakterde bir yapı topluluğu da açığa çıkarılmıştır (Özbal, 2010b: 47-48, Fig. 11).

Özbal (2010b: 49), “Obeyd evresinde açığa çıkarılan bu geniş kamusal nitelikli depolama alanları ve çanak çömlek atölyesinin, Tell Kurdu toplumunun sadece

Obeyd malzemesini değil Obeyd sosyal örgütlenme biçimini de adapte ettiklerinin bir göstergesi olabileceğini önerir. Uzmanlaşmış zanaat aktiviteleri, Tell Kurdu evsel ekonomilerinin yerini uzmanların almaya başladığına ve kamusal depolama alanları da artı değerin toplaması ve dağıtımı için bir tür örgütlenme ve yönetimin gerekliliğine işaret etmektedir. Uzmanlaşma ve hiyerarşi izleri bulunmayan Amik C evresinden sonra, ani bir şekilde Obeyd etkisiyle birlikte yerleşmede sosyal karmaşıklığın izleri ortaya çıkmıştır".

Tell Kurdu Amik C- D ve E evrelerine ilişkin yukarıda bahsedilen veriler dışında Amik Ovası'nda ilk dönem kazı çalışmalarını yürüten R. J. Braidwood ve ekibi, Tell Cudeyde yerleşmesi B evresinde de depolama alanları saptandığını bildirirler (Braidwood ve Braidwood, 1960: 505). Söz konusu depo alanları, taş temelli, sıvalı tabanlı çukurlardır ("pit") (Şekil 2.64). Tahıl depolamak için kullanılmış olabileceği belirtilen bu çukurlarla ve Yumuktepe XXIV. tabakasında saptanan yuvarlak silo alanlarıyla benzerlik de kurulmuştur.

Şekil 2.64: Tell Kurdu Amik B Evresi, Tell Cudeyde JK 3: 23 Mimari Plan.

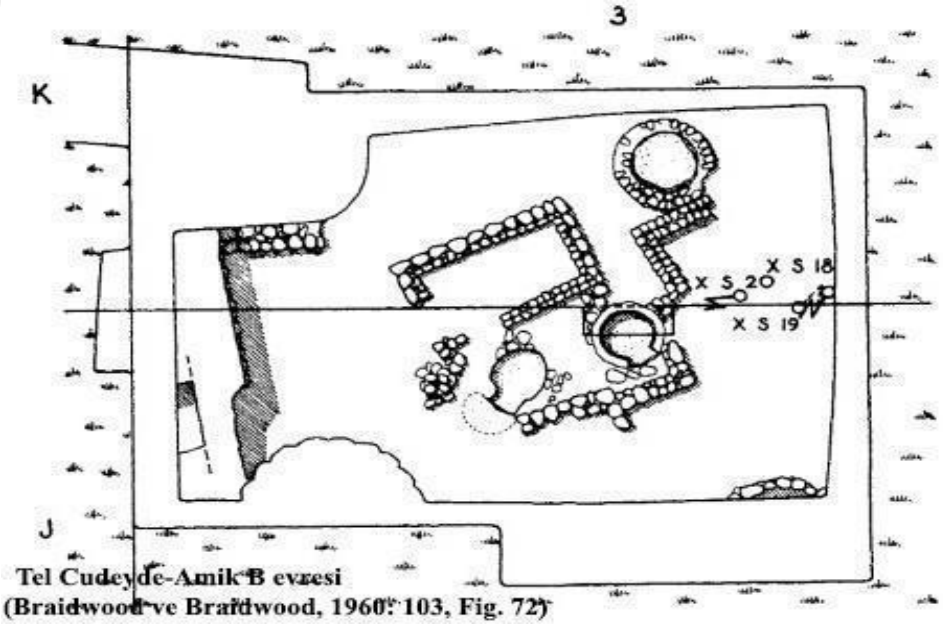

Tel Cudeyde-Amik B evresi
(Braidwood ve Braidwood, 1960: 103, Fig. 72)

Çanak Çömlek

Şekil 2.65a: Tell Kurdu A Alanı, R05 Mutfak Olarak Kullanılan Mekânda Ele Geçen İn-situ Buluntular.

Amik C evresi (Halaf dönemi) çanak çömleğinde baskın Koyu Yüzlü Açkılı Mallarla birlikte Halaf tipi boyalı mallar ele geçmiştir (Yener 2000; Özbal vd. 2004). Kap repertuvarı içinde pişirme kapları, kâseler, büyük depolama çömlekleri yer almaktadır (Şekil 2.65b/a-b). E evresi, Obeyd benzeri boyalıların ortaya çıkmasıyla (Braidwood ve Braidwood, 1960: 176 vd.) karakterize olur. Önceki evrelerin baskın tipi Koyu Yüzlü Açkılı Malları (DFBW) azalarak ortadan kalkmıştır. İndirgenmiş ortamda fırınlanmış, mineral katkılı pişirme kaplarının yüzey renkleri kahverengi-siyah, kirli turuncu-devetüyü arasında çeşitlenmiştir (Braidwood ve Braidwood, 1960: 178).

Yalın ve boyalı mal grupları ele geçmiştir. Yalın mallar ve boyalıların hamur özellikleri aynıdır. Obeyd benzeri tek renk boyalı mal grubu ince mineral ve bitki katkılı hamurlu, okside kesitli ve yüzeyleri açık devetüyü, açık turuncu ve yeşilimsi renklerdedir.

Şekil 2.65b: Tell Kurdu Amik C-D-E Evreleri Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.

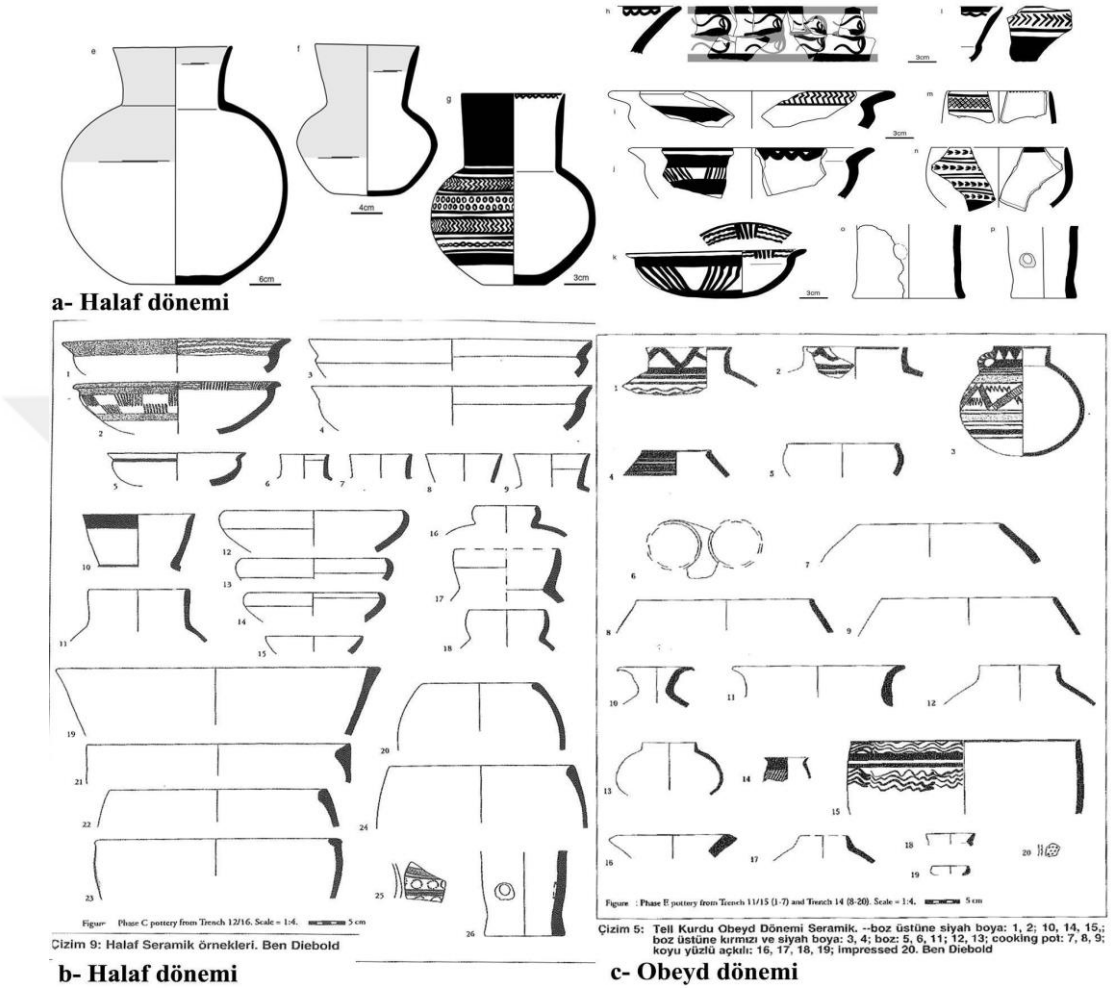

(a-Özbal vd. 2004: Fig. 6, 8-9; b-c-Yener, 2001: 239 ve 243, Çiz.5, 9).

Sarımsı yeşil renk, yüksek ateşte (1000º C) fırınlanmalarının sonucudur. Monokrom mallarda boya, mat ve kahverengi tonlarındadır. Braidwood'un (1960), "Obeyd benzeri iki renk boyalı" olarak tanımladığı bikrom mallar, Tell Kurdu Amik E evresine ait grup, Obeyd desenlerinin yerel bir yorumu olarak tanımlanır (Özbal, 2010a: 207, Fig. 18.4). Kap repertuvarı, kâse, çanak, boyunlu ve boyunsuz çömlekler olarak çok çeşitlidir (Şekil 2.65 b/ c). Geniş ağızlı boyunlu büyük çömlekler, depolama amaçlı kullanılmaya elverişli biçimler arasındadır (Braidwood ve Braidwood, 1960: Fig. 142/ 26-29). Bunlara ek olarak minyatür kaplar da ele geçmiştir.

2.2.3.4. Tell T'saf

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Şeria Vadisi'nde konumlanan ve 18 radyokarbon verisiyle Orta Kalkolitik döneme (kal. M.Ö. 5200-4600, Tablo 2.13) tarihlenen tek tabakalı yerleşme, 1940-1950 yıllarda N. Zori tarafından yürütülen yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır. İlk dönem kazı çalışmaları 1970'lerde R. Gophna ve S. Sadeh yapılmıştır. 2004-2007 yılları arasında ikinci dönem kazı çalışmaları Hebrew Üniversitesi adına Y. Garfinkel başkanlığında tamamlanmıştır (Garfinkel vd. 2009a).

Tablo 2.13: Tell T'saf Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kod	Örnek türü	C^{14} M.Ö.	1. sigma	2. sigma	Kaynak
Tell T'saf	C4-Silo 603	UBA-22167	Triticum	6169 ≈ 37	5208–5062	5218–5009	Streit ve Garfinkel, 2015a.
	B1-Kuyu	RT-5045	Karbon	6040 ≈65	5019–4844	5207–4784	
	C3-Yapı I, fırın	RT-5477	Karbon	6085 ≈ 50	5197–4914	5208–4848	
	C3- Yapı I, fırın	RT-5479	Karbon	6150 ≈ 55	5208–5037	5287–4942	
	C3-Oda 230 taban altı çukuru	UBA-22171	Triticum	5922 ≈ 43	4839–4728	4932–4708	
	B1-Kuyu dolgu	RT-5044	Karbon	5845 ≈ 35	4780–4687	4795–4606	
	B23–Kuyu alt dolgu	RTT-5475	olive pit	5850 ≈ 45	4790–4688	4838–4604	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Tell T'saf yerleşmesinde Garfinkel'in yürüttüğü çalışmalar sırasında C alanında iki evreli bir yaşantının hâkim olduğu, çevre duvarlarıyla ayrılan dört yapı grubu bulunmuştur. Avlulu bu yapı gruplarında domestik tek mekânlı dörtgen ve yuvarlak planlı konutlar ve sayıları değişen yuvarlak planlı silolar saptanmıştır (Sterit ve Garfinkel, 2015a: 866, Fig. 1) (Şekil 2.66). Çevre duvarlarıyla domestik birimler birbirinden ayrılmıştır. Genel planın korunduğu evreler arasındaysa kesinti yoktur. B alanında eski inşaat çalışmaları sırasında bulunan bir kuyu yer almaktadır. Kuyu ve çevresinde yapılan kazı çalışmaları, kuyu içinde bulunan tüm kaplarla birlikte kullanım alanının tespitini de sağlamıştır (Şekil 2.66/ a).

Şekil 2.66: Tell T'saf Mimarisine Ait Bulgular.

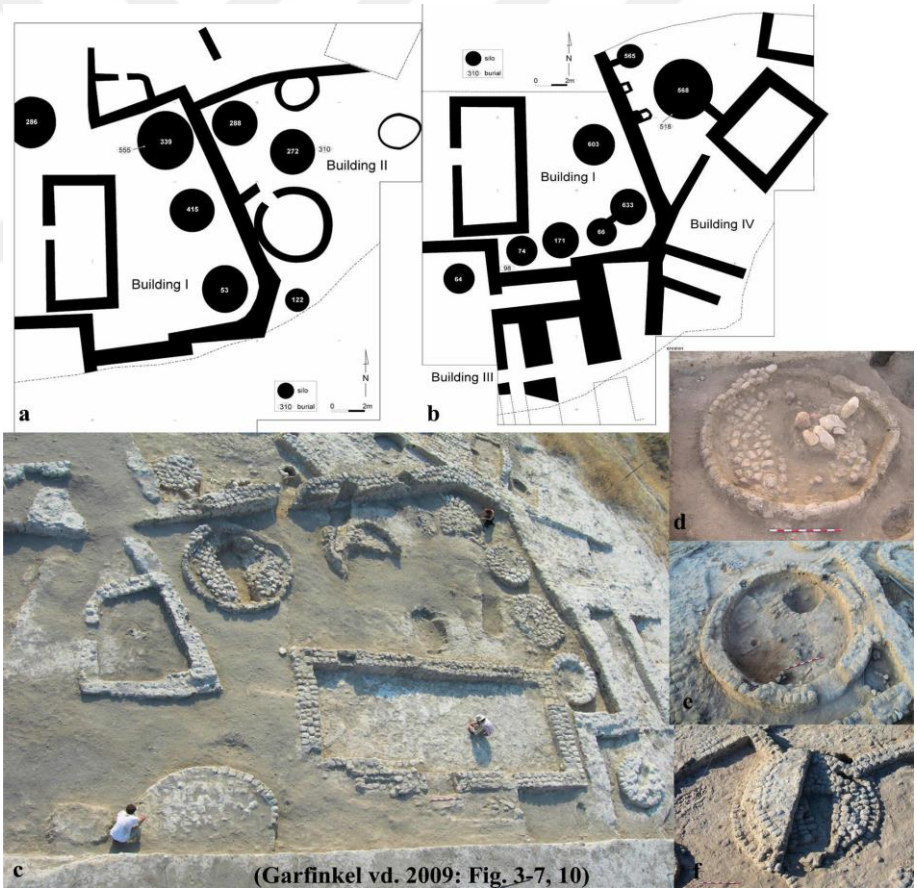

a- Üst evre, b- Alt evre, c- Genel görünüm, d- Silo 339 Yapı I, Silo ortasında taşlarla kapatılan gömüt, e- Yuvarlak planlı konut, f- Silo 568 Yapı IV (Garfinkel vd. 2009a: Fig. 3-7,10).

Konutlar

Domestik dörtgen ve yuvarlak planlı tek mekânlı kerpiç tuğla yapımı konutlar içinde ocaklar, ateş çukurları, çanak çömlek, yontma taş alet ve öğütme taşları ele geçmiştir (Ben-Shlomo vd., 2009: 133). Yapı I'e ait dörtgen planlı konut büyüklüğü 10,5 metredir (Şekil 2.66/a). Taş döşeli platform üzerinde yükselen silolardan farklı olarak yuvarlak planlı evlerin tabanı avlu seviyesinden aşağıda yapılmıştır. Yerel karakterde çanak çömlek, ithal Obeyd çanak çömleği, Akdeniz kökenli deniz kabuklarından boncuklar, ithal taştan boncuklar, 140 mühür baskısı ve bir taş damga mühür, yerleşmede ele geçen diğer buluntulardır (Garfinkel vd., 2009a: 311).

Yapı 1'de (Şekil 2.66/b) avlu içinde çok sayıda toprak ocak (13 adet), fırın ve ateş çukurları bulunması, bu alanda yemek yapma işlerinin ve şenliklerin gerçekleştiği biçiminde yorumlanmıştır (Ben-Sholomo vd., 2009: 136 vd.; Garfinkel vd., 2009a: 312-313). Ocak içlerinde yanık taşlar ve çok miktarda hayvan kemikleri bulunmaktadır. Avlu içlerinde bulunan ateş çukurları, oval derin (20-60 cm.) çukurlardır. Boyutları 80-200cm., 50-100cm. arasında değişmektedir. Çukurların tabanı kırık taş döşelidir (Ben-Sholomo vd., 2009: 136-137, Fig. 5-6, Tab. 1). Bazılarının kenarları kerpiç tuğla sıralı bazılarıysa kille sıvalıdır. Cüruf bulunmayan ocaklarda, çok harlı ateş kullanılmadığı düşünülür. Akeramik Neolitik Caferhöyük, Mureybet ve Tell Sabi Abyad 5. tabakasında da benzer ateş çukurlarının olduğu bilinmektedir.

Yapı 2 üst evresinde iki, alt evresindeyse üç yuvarlak konut bulunmuştur (Şekil 2.66/ e). Burada bulunan silo içlerinde gömütler de ele geçmiştir (Garfinkel vd., 2009a: 315, Fig. 11-12). Bu yapı topluluğuna ait avlu içinde kerpiç ocak bulunmamıştır.

Yapı 3'ün bir kısmı açığa çıkarılmış ve avlu içinde bir silo saptanmıştır. Evre IV, büyük dörtgen konutlarıyla ayrışır. Üç silo ve yemek pişirme ocakları tespit edilen diğer unsurlardır (Garfinkel vd., 2009a: 315, Fig. 4).

Silolar

Çapları 1-4 m. arasında değişen, on dokuz yuvarlak silo açığa çıkarılmıştır (Garfinkel vd., 2009a: 310, Fig. 3-5). Açık ve geniş avlular içinde yer alan kerpiç tuğla siloların tabanları taş veya kerpiçle yükseltilmiş ve duvarları sıvanmıştır. En belirgin özellikleri, düz bir hat üzerinde gruplar halinde konumlanmaları ve yuvarlak

plan tipinde olmalarıdır. Gövdeleri silindirik bu siloların duvarları bulunamadığı için yükseklikleri hakkında kesin bir bilgi edinilememiştir. Bununla birlikte etnoğrafik veriler ve geç dönem silindir mühürleri üzerindeki tasvirlerinden yola çıkılarak, en çok 2 metre yüksekliğe ulaştıkları önerilmektedir (Garfinkel vd., 2009a: 316, Fig. 13-14), (Şekil 2.67; Cilt 2/Levha 4).

Şekil 2.67: Teb'den (Mısır) Bir Duvar Resmi Örneği ve Tell T'saf Yuvarlak Silo Rekonstrüksiyonu.

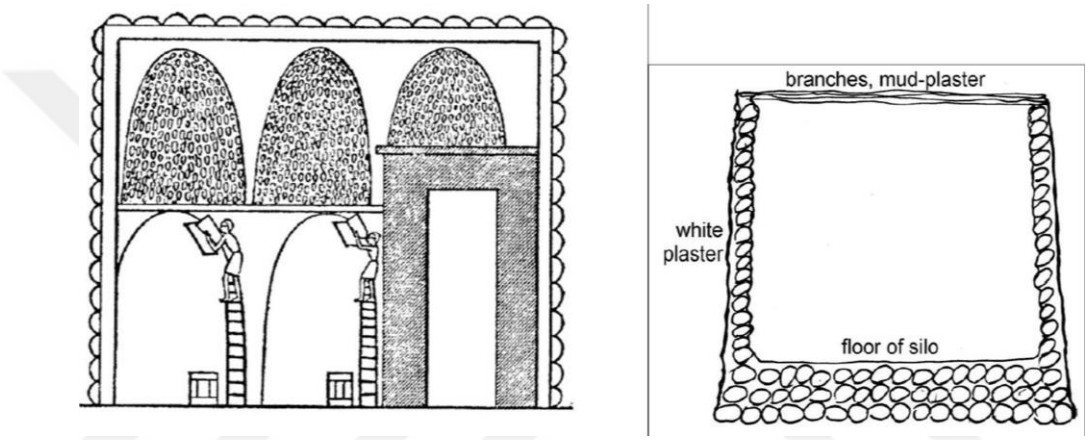

(Currid, 1985: Fig. 2; Garfinkel vd., 2009a: 322, Fig. 13/B,14).

Silolara ilişkin yapılan çalışmalarda çekirdek aile ihtiyacının çok üzerinde, 10-20 kat fazla bir kapasiteye sahip oldukları belirlenmiştir[145] (Ben-Shlomo vd., 2009: 135). Her bir yapı grubu içinde 15 ile 35 tonluk büyük ölçekli artı ürün ("large -scale surplus"), tahıl depolamaya elverişli bu silolar, yerleşmenin sosyo ekonomik yapısına ilişkin soruları da beraberinde getirmektedir. Ben-Sholomo ve diğer hafirler (2009: 135 vd.) konuyla ilişkili olarak Tell T'saf'ta depolama uygulamalarının uzun süreli planlamaya bağlı geliştiğini ve bu durumun karmaşık toplumlara ve belki bir ölçüde, en azından yerel ölçekte, idarenin işaretleri olarak ele alınabileceğini düşünmektedirler. Bir damga mühür ve C230 yuvarlak konutunda ele geçen mühür baskılarını da bu kapsamda mülkiyet, idare ve yeniden dağıtım işareti olarak ele

[145] Bir insanın yıllık tahıl tüketiminin 200 kg. olduğundan yola çıkılarak yapılan hesapta çekirdek aile için de yıllık 1.5 ton tahıl tüketimi belirlenmiştir. bkz.: Ben-Sholomo vd., 2009: 135; Garfinkel vd., 2009a: Tab. 1; Mazar, 2001: 458.

alınması mümkündür[146] (Ben-Sholomo vd., 2009: 136). Tell T'saf'ın büyük ölçekli tahıl depolama uygulamalarının kapsadığı tahıl miktarı bir aile iş gücünün sağlayacağı kapasitenin çok üzerindedir. Bu nedenle yerleşmede ele geçen veriler burada toprak ağalığı benzeri bir sisteme de işaret etmektedir (Tablo 2.14).

Tablo 2.14: Tell T'saf Silo Kapasitelerinin Yapı Birimlerine ve Evrelere Göre Dağılımı[147].

Toplam Tahıl Kapasitesi	Yapı I		Yapı II	Yapı III	Yapı IV
	Alt evre- 4 silo	Üst evre- 5 silo	Üst evre- 3 silo	1 silo	Alt evre- 4 silo
	35.8 ton	36.1 ton	15.2 ton	4.9 ton	24.8 ton

(Garfinkel vd., 2009a: 312, Tab. 1-2; Streit ve Garfinkel, 2015b: 866)

Tell T'saf depolama aktivitelerine ilişkin bir diğer dikkat çekici özellik, siloların içinde ve yakınında bulunan gömütler ve şematize kadın figürinleridir (Garfinkel vd., 2009a: 323, Fig. 15). Silolarla ilişkili gömütlerin Kalkolitik dönemde Doğu Akdeniz Bölgesi yerleşmelerinden Abu Matar ve Gilat'ta da tanındığını belirtmektedir. Buna ek olarak gömütler ve silolar arasındaki ilişkinin, erken mitolojik ölüm ve yeniden doğuş inancına işaret ettiği düşünülmektedir.

Yapı I'in üst evresinde açığa çıkarılan siloların alt evre örneklerinden daha büyük oldukları (3,5 m. çapında) kaydedilen diğer bilgiler arasındadır. Yetişkin bir bireye ait gömüt de bu üst evre silosunda bulunmuştur (Garfinkel vd., 2009a: 314, Fig. 6 ve 9) (Şekil 2.66/ d).

[146] Burada K. Streit'ın mühür baskılarla ilişkili olarak "mülkiyetin belirgin olduğunu ancak mühürleme uygulamasının kullanılmadığını gösteriyor" ifadesi bulunduğunu da belirtmek gerekir (?) (Streit, 2012: 92).

[147] 2007, 2009 yayınlarında Yapı II ve IV ayrı ayrı alt ve üst evreleri olan birimler olarak tanıtılmıştır. Son yayında Yapı IV' ün II. yapının alt evresi olduğu söylenmiştir. Bu tabloda son yayın (2015) esas alınmıştır.

Çanak Çömlek

Obeyd çanak çömleğinden çok az iz taşıyan kap repertuvarı daha çok Doğu Akdeniz ve Wadi Rabah[148] kültürlerinin izlerini yansıtmaktadır (Streit, 2012: 74). İç bükey boyunlu (yay biçimli- "bow rim") hafif karınlı, dikey kulplu, düz dipli çömleklerin yanı sıra kapak yivli, ip delikli boyunsuz çömlekler, yayvan tabaklar ve ip delikli kapaklar, erken evrelerden itibaren dikkati çeken biçimler olmuştur (Streit, 2012: 72) (Şekil 2.68/ b). Mal grubu içinde baskın olan kırmızı astarlıların arasında %27,4 oranında kırmızı boya bezekliler, çok az oranda astarlı ve açkılılar yer almaktadır. Garfinkel tarafından "Tel Tsaf ve Tsafian Malları" olarak tanımlanan beyaz/krem renk astar üzeri siyah geometrik boya bezeli çanak çömlekse Doğu Akdeniz içinde istisnai Obeyd nitelikli buluntulardır (Streit ve Garfinkel, 2015a: 866; Streit, 2012: 74). En çok rastlanan bezekler bantlar arasında yer alan kafes, balık kılçığı (şevron) ve kafeslerle sınırlı üçgen bezekler, kafes döşeli baklava motifleri ve bir stilize kuş betimidir (Streit ve Garfinkel, 2015a: Fig. 6) (Şekil 2.68/ c). Tipik Obeyd nitelikli çok az kap parçası bulunmuştur.

Şekil 2.68: Tell T'saf Çanak Çömlek Biçimlerinden Örnekler.

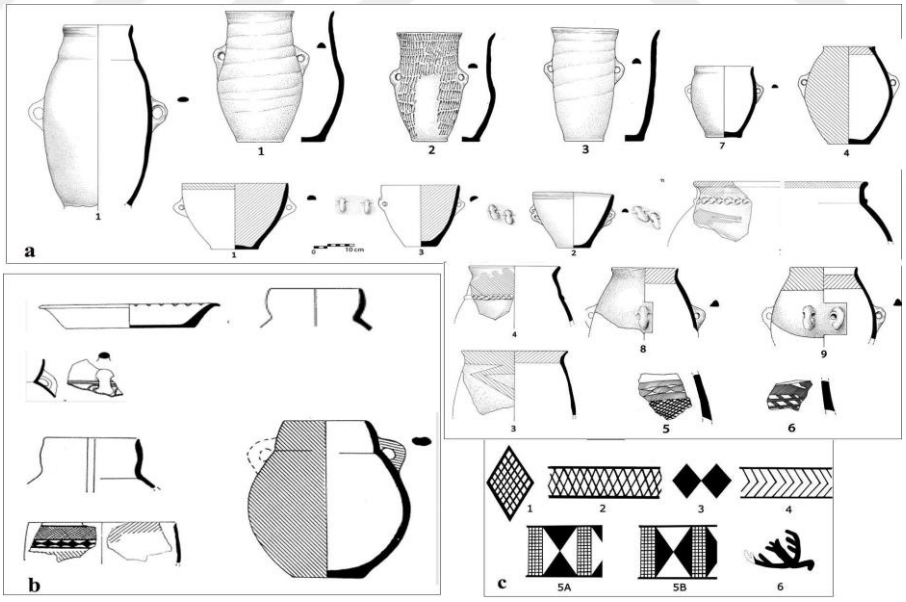

(a- Streit ve Garfinkel, 2015b: Fig. 7-10; b- Streit, 2012: 58, 60, Tab. 8- 9; c-Streit ve Garfinkel, 2015a: 876, Fig. 6)

[148] Wadi Rabah kültürü ve kronolojisi için bkz. Bannig 2007.

Yerleşmenin su kuyusunda, ele geçen 16 tüm ve 45 ağız parçası yerleşmenin daha geç bir evresine aittir (Streit ve Garfinkel, 2015b: Fig. 7-10) (Tablo 2.14 ve Şekil 2.68/a). Su kuyusunda açığa çıkarılan yerel nitelikli yalın kapların en belirgin özelliği, yerleşmede sadece bu alanda ele geçmiş olmaları ve su taşıma işi için özel üretilmeleridir (Streit ve Garfinkel, 2015b: Fig. 8). Bu kap biçimlerine yerleşim birimlerinde rastlanmamıştır. İşleve yönelik üretim olmaları dikkat çekici bulunmuştur.

2.2.3.5. Tell Sabi Abyad

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Balık Vadisi'nin kuzeyinde, Türkiye-Suriye sınırının 30 km. güneyinde birbirinden belli uzaklıklarda yer alan dört (I-IV) höyükten oluşan Sabi Abyad yerleşmesi, 1978 yılında P. Sanlaville tarafından yapılan yüzey araştırmalarında saptanmıştır. Peter M.M.G. Akkermans tarafından yürütülen kazı çalışmaları 1986 yılında başlatılmıştır (Akkermans, 1993: 45, 138). Dört höyükten en büyüğü Sabi Abyad I, ova seviyesinden 6 metre yüksekliğe ve 5 hektarlık bir genişliğe sahiptir (Akkermans vd., 2012: 622). Höyükte beş (Operation I-V) ayrı noktada kazı çalışmaları yürütülmüştür (Şekil 2.69). Karbon 14 tarihlerine göre höyüklerde, M.Ö. 7. binden M.Ö. 2. bine kadar uzanan iskân tespit edilmiştir (Tablo 2.15). Sabi Abyad I, Operation I alanında, 11-8 Pre-Halaf, 7-4 Geçiş Evresi ve 3-1 Erken Halaf tabakaları saptanmıştır (Akkermans ve Le Miére, 1992: 3). M.Ö. 5000'lerde olasılıkla terk edilen höyükteki tabakalanmada, Operation V alanında M.Ö. 2. binlere tarihlenen Geç Tunç Çağ yerleşmesine kadar kesinti görülür.

Tablo 2.15: Tell Sabi Abyad Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kod	Örnek türü	C^{14} M.Ö.	1. sigma	2. sigma	Kaynak
Tell Sabi Abyad	1	GrN-16804	Yanık tahıl	6975≈30	5025≈30	5951-5768	Akkermans ve Le Miére, 1992:4, Tab. 1; van der Plicht vd. 2011:239 vd.
	2	GrN-16800	charcoal	7005≈30	5055≈30	5959-5818	
	3	GrN-16801	Yanık tohum	7465≈35	5515≈35	6390-6189	
	3	GrN-16802	Yanık tohum	7065≈30	5115≈30	5977-5818	
	4	GrN-16803	Yanık tohum	7075≈25	5125≈25	5979-5889	
	4	UtC-1008	charcoal	6930≈80	4980≈80	5954-5664	
	8	UtC-1009	Yanık tahıl	7080≈80	5130≈80	6074-5883	
	8	GrN-16805	Yanmış ahşap	7145≈30	5195≈30	6077-5976	
	Halaf NE mound	UtC1010	Yanmış ahşap	6670≈100	4720≈100	5640-5480	
	Pre-Halaf	UtC-1011	Yanmış ahşap	7150≈90	5200≈90	6090-5960	
	Pre-Halaf	UtC1012	charcoal	7170≈90	5220≈90	6100-5970	
	Pre-Halaf	GrN-16806	charcoal	72225≈30	5275≈30	6097-6003	

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Şekil 2.69: Tell Sabi Abyad I, Genel Mimari Plan.

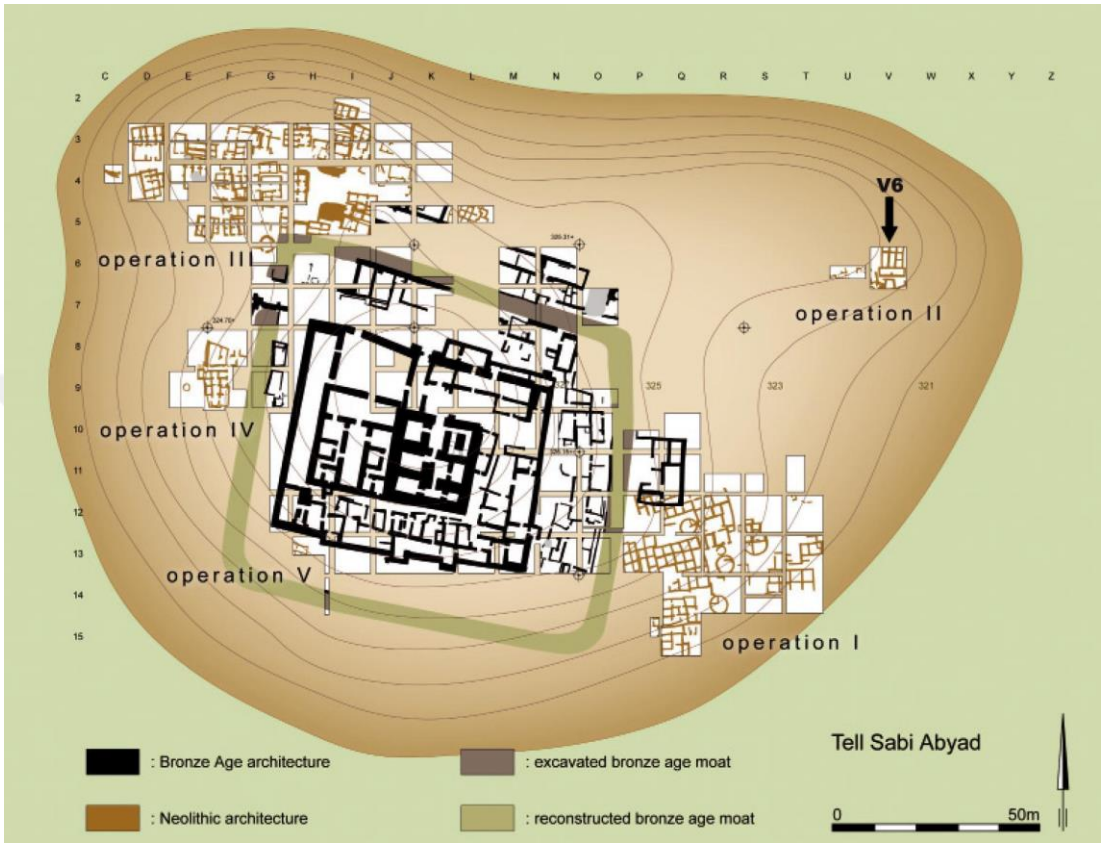

(Akkermans vd., 2012: Fig. 2)

Tell Sabi Abyad II höyüğü 3. tabakasında kal. M.Ö. 7500-6500 yıllarına tarihlenen 3 evreli (A-C) yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Akkermans ve Schwartz, 2003: 64, Fig. 3.15- 3.16). Pisé yapımı, dörtgen planlı yapılarda en az bir büyük oda, irili ufaklı mekânlar göze çarpmaktadır (Şekil 2.70/ a). 3C evresinde küçük odaları, bir büyük merkezi odasında payandalarla belirginleştirilen kapı girişi olan, 7X5m. ebatlarında "üç kanatlı" bir yapı tespit edilmiştir. Bu yapıya bitişik avlu içinde fırınlarıyla "L" şeklindeki diğer bir yapıysa topluluğun ortak kullanım alanı olarak görülmektedir. Yapılarda tespit edilen küçük mekânlara ilişkin, "depolama dışında başka bir amaç için uygun olmadıkları" yer verilen görüşler arasındadır. Çünkü odalarda payandalı, dar kapı girişleri bulunmasına rağmen bu hücreciklere giriş ya çatıdan ya da duvar üzerinde yer alan bir açıklıktan sağlanmış olmalıdır. 3B evresine tarihlenen 7.10x0.60 m. boyutlarında, piséden geniş platformun olası üst yapısına ve işlevine ilişkin bulgu yoktur. Bununla birlikte gündelik işlerin yürütüldüğü, topluluğun ortak

kullandığı veya ritüeller için kullanılan bir alan mı olduğu, yapıyla ilişkili olarak sorgulanan konulardır (Akkermans ve Schwartz, 2003: 65).

Şekil 2.70: Tell Sabi Abayad II ve I Höyüklerinden Mimari Plan.

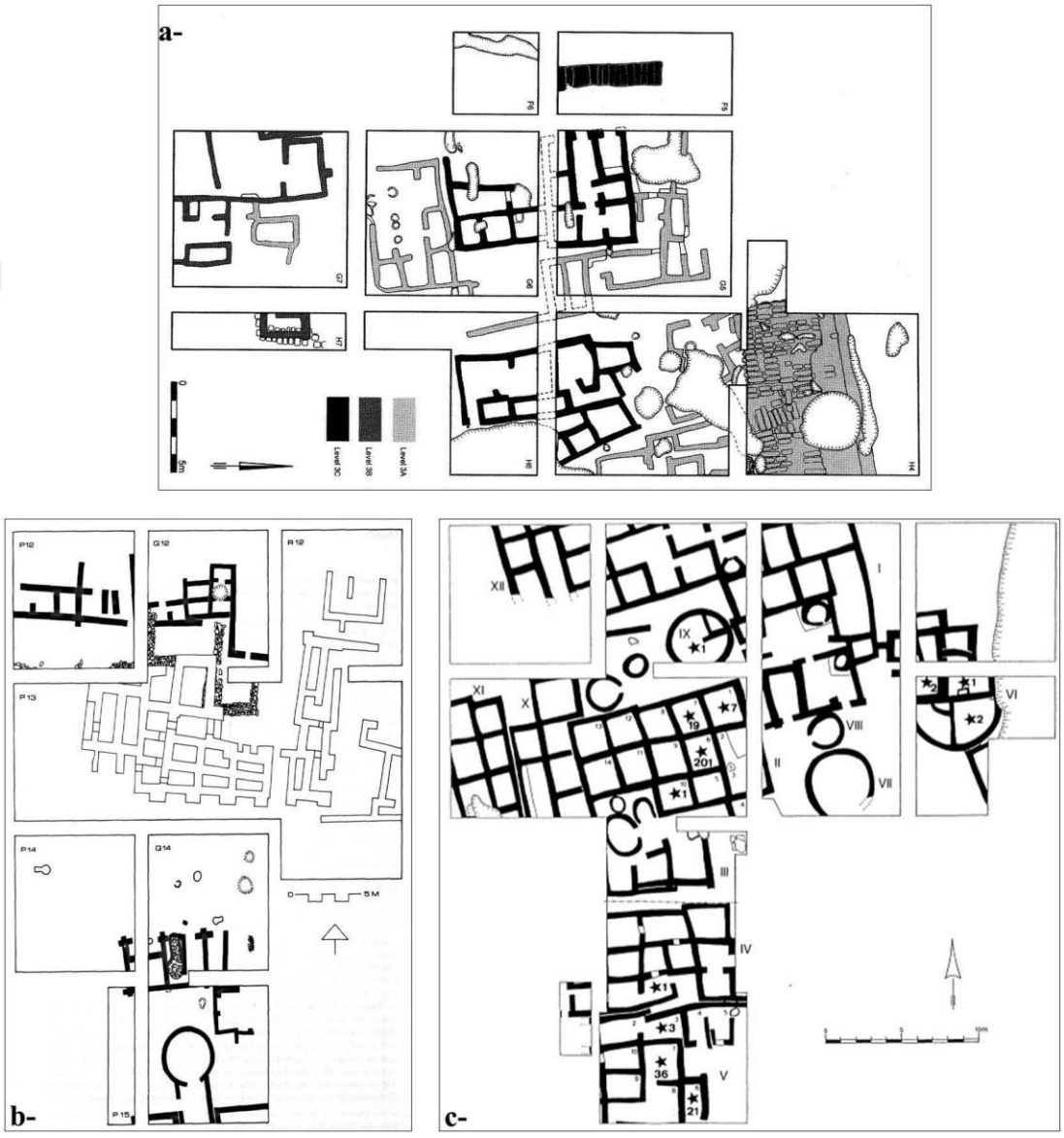

a- Tell Sabi Abyad II, kal. M.Ö. 7000 (Akkermans ve Schwartz, 2003: 66, Fig. 3.15), b-Tell Sabi Abyad I, 4 ve 3. tabakalar (Akkermans, 1993: 53, Fig. 3.11), c- Yanık Köy, 6. tabaka (Akkermans ve Duistermaat, 1996: 18, Fig. 1).

Tell Sabi Abyad I höyüğünün erken evrelerine ait sınırlı bilgi veren kerpiç tuğladan dörtgen planlı yapı kalıntıları ve taban izleri kaydedilmiştir (Akkermans, 1993: 50; Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 27-33). 60 cm. dolguya sahip 8. tabakada pisé tekniğinde yükseltilen kerpiç duvar kalıntıları açığa çıkarılmıştır. 7. tabakada; 80-90 cm. yüksekliğe kadar korunan, yaklaşık 40 cm. kalınlıkta duvarlara sahip, çok odalı yapılar belgelenmiştir (Akkermans, 1993: 50-51; Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 34-37, Fig. 2.4/B).

Tell Sabi Abyad I höyüğü Operation II alanında 2004 yılında yapılan kazı çalışmaları sırasında "Yanık Köy"den daha eski[149] bir yapı saptanmıştır (Şekil 2.71). M.Ö. 7 binlerin sonuna tarihlenen T biçimli, 10x7 m. boyutlarında, dar ve küçük hücreciklerden oluşan yapı içinde bazı odalarda bulunan büyük taş işlik alanları dışında, fırın benzeri diğer taşınmazlara rastlanmamıştır. Kapı giriş yeri bulunmayan hücreciklere üstten girildiği ve belki ikinci bir katı da olabileceği düşünülür (Akkermans vd., 2012: 308). Çanak çömlek repertuvarı tipolojik bakımdan Operasyon I, 8. tabakasıyla eşleşmektedir (Akkermans vd., 2012: 317).

Şekil 2.71: Tell Sabi Abyad I, Opertaion II, V6 Yanık Yapısı.

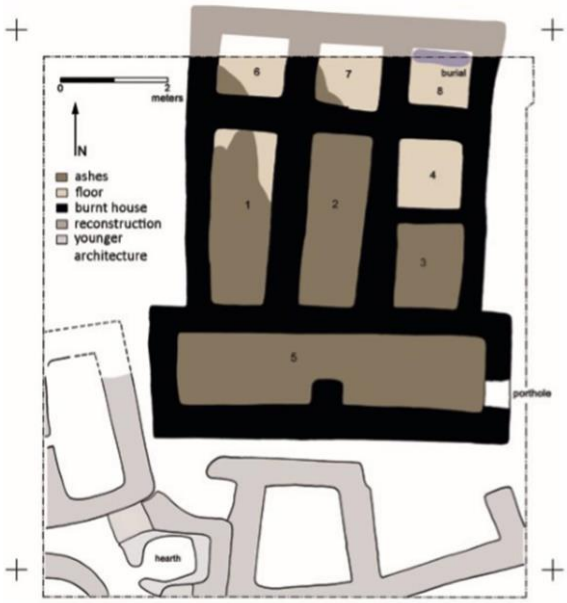

(Akkermans vd. 2012: Fig. 4)

[149] Radyokarbon tarihleri için bkz. Akkermans vd., 2012: 309, Tab. 1.

Birçok buluntuyla birlikte genç bir kadına ait gömütün de ele geçtiği V6 yapısının ölümle ilişkili bir ritüel gereği kasıtlı olarak yakıldığı düşünülmektedir (Akkermans vd., 2012). Yapıda ele geçen buluntuların hemen tamamı (142 sürtme taş alet, 36 mühür baskı, 4 bulla, 30 tıkaç, 57 token, 3 ağırşak, 34 delikli disk, 4 boncuk, 7 bız, 17 sapan taşı, 3 kil figürin ve 2000'i aşkın çanak çömlek) dolgulardan elde edilmiştir (Akkermans vd., 2012: 314-317, Fig.7-9, Tab. 2-3). Bazısı tüm, çoğu kırık haldeki malzeme içinde in-situ buluntu sayısıysa çok azdır. Bu nedenle buluntu niteliklerine ve yoğunluğuna bakılarak, yapının ilk aşamada evsel bir konuttan ziyade komünal depolama alanı olabileceği düşünülmektedir (Akkermans vd., 2012: 317). Bununla birlikte buluntuların bir kısmının yapının orijinal envanteri olmadığı ve yakma ritüeli için buraya sonradan konulduğu da yer verilen görüşler arasındadır (Akkermans 2008).

Tell Sabi Abyad I höyüğünün güney alanında yaklaşık 1 hektarlık bir alanı kaplayan, **"Yanık Köy"** (kal. M.Ö. 6000) 6. tabakada açığa çıkarılmıştır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 42, Fig 2.7), (Şekil 2.70/c; 2.72). Halaf dönemi geçiş evresine ait köy yerleşmesi, domestik yapıların yanı sıra yerleşmenin eteğine doğru ateş çukurları, ocaklar, çukurlar ve çöplük alanlarını da kapsayan geniş açık alanlardan oluşmaktadır (Akkermans ve Schwartz, 2003: 112, Fig. 4. 7). Bu evreye ait duvar yükseklikleri yer yer 1.4 m.'ye kadar korunmuş sekiz dörtgen, dört yuvarlak planlı birbirine yakın yapılar, pisé tekniğinde inşa edilmiştir (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 44). Boyutları 90 ile 100 m² arasında değişen dörtgen konutlar çok odalı (hücrecikli) yapılardır. Konutlarda yer alan hücreciklerin (3 ile 5 m² arasında değişen boyutlarda) sayısı 15 ve bazen daha fazladır. Çok sayıda ve çeşitli biçimlerde ocaklar[150] bazı yapı içlerinde ve sıklıkla yapıların arasında bulunmuştur (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 44, 48-49).

Yapı IV, XII, II evsel diğer konutlardan ayrılmaktadır (Şekil 2.70/c). Ocak, silo ve diğer evsel taşınmazların bulunmadığı bu yapıların oda bölümlenmesindeki plan ve ölçüler de diğer ayırt edici verilere eklenir ve depolamayla gıda işleme, üretim alanları olarak hizmet verdikleri düşünülür (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 53).

[150] Sabi Abyad I yerleşmesinde tandır (tannur), anahtar deliği (key hole), kovan (beehive), yuvarlak (circular), sekiz biçimli (eight shape) ve at nalı (horseshoe) biçimlerinde ocak ve fırınlar saptanmıştır. bkz. Verhoeven ve Kranendonk 1996.

Yapı II'de 11, 12, 14 ve 7 nolu odalarında yığın halinde depolandıkları düşünülen çok miktarda yanmış tahıl bulunmuştur (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 49). Diğer ürünler pişmiş toprak kaplarda, sepet ve çuvallarda saklanmıştır. Özellikle sepetlerin yoğun olarak kullanıldığı ayrıca vurgulanmaktadır. Yüzlerce küçük buluntusuyla (150 mühür baskı, sürtme taş aletler, taş kaplar, kemik aletler, token, tıkaç ve figürinler gibi) 6 nolu odanınsa depolama veya evsel aktiviteler dışında bir arşiv olduğu düşünülmektedir (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 50, Fig. 2.10)

Yapı V'in 3 nolu odasında bulunan büyük pişmiş toprak kapların depolama amaçlı kullanıldıkları, buna bağlı olarak avlu etrafında kolayca geçiş sağlanan mekânların aksine bu girişi olmayan, dışa kapalı odacıklardan bazılarının depo niteliğinde kullanıldığının bir diğer işareti olduğu da yer verilen bilgiler arasındadır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 55).

Yapı III'deki ocak alanı, özellikli bir diğer birim olarak karşımıza çıkmaktadır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 49). Üstü bir çatıyla örtülü olduğu düşünülen yapı içinde, büyüklü küçüklü ocaklar bulunmuştur. Kovan biçimindeki kubbeli en büyük ocağın (S) yüksekliği 1.5 m.'ye kadar korunmuş, çapıysa 2.9 m. kadardır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: Fig. 2.7). Ocakların hemen yanında yer alan küçük odacıkların da yakacak ve yiyecek hazırlığı için gerekli erzakların saklandığı yerler olduğu düşünülmektedir (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 51).

Şekil 2.72: Tell Sabi Abyad I, Yanık Köy, 6. Tabaka.

a

Akkermans ve Schwartz, 2003: 114, Fig. 4.8

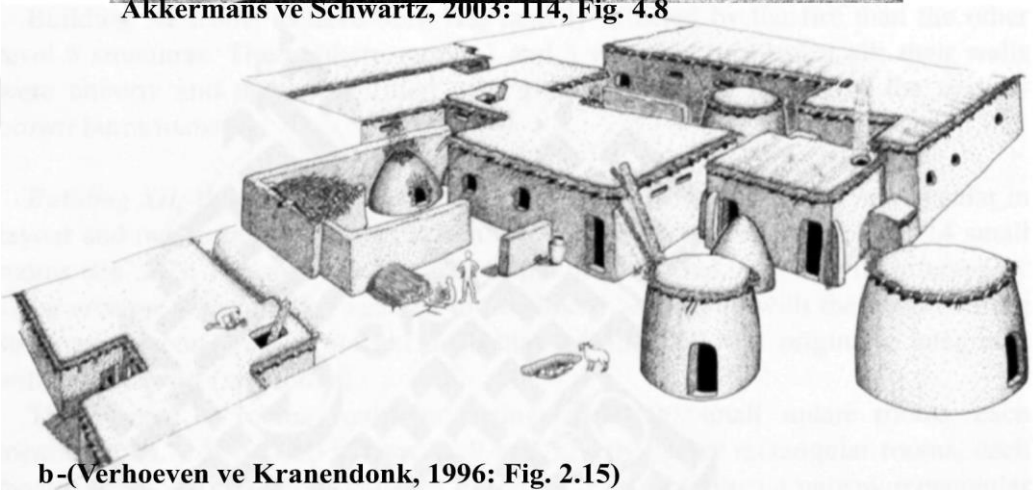

b-(Verhoeven ve Kranendonk, 1996: Fig. 2.15)

Yuvarlak Planlı Yapılar (Tholoslar); en büyüğünün (Yapı VI) iç çapı 5.75 m. ve en küçüğünün (Yapı VIII) 1.75 m. çapındadır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 59, 61, Fig. 2.7) (Şekil 2.70/ c ve 2.72/ b). VI nolu tholosun ana girişinde bulunan taş bir kapı mili, ahşap bir kapının varlığını işaret etmektedir. İçi küçük dörtgen bölmelere ayrılan yapıda havanelleri, ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları ve bızlar ele geçmiştir. Buluntu nitelikleriyle bu yapının yiyecek hazırlama veya dokuma gibi gündelik işlere ayrıldığı düşünülmektedir (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 60). İki küçük bölme ve bir kil silo, bu yuvarlak yapı içinde saptanan depolama amaçlı birimlerdir.

Şekil 2.73: Tell Sabi Abyad I, 5. Tabaka, I Yapısı ve 12 Nolu Odada Bulunan Çocuk Gömütüyle Kap Örnekleri.

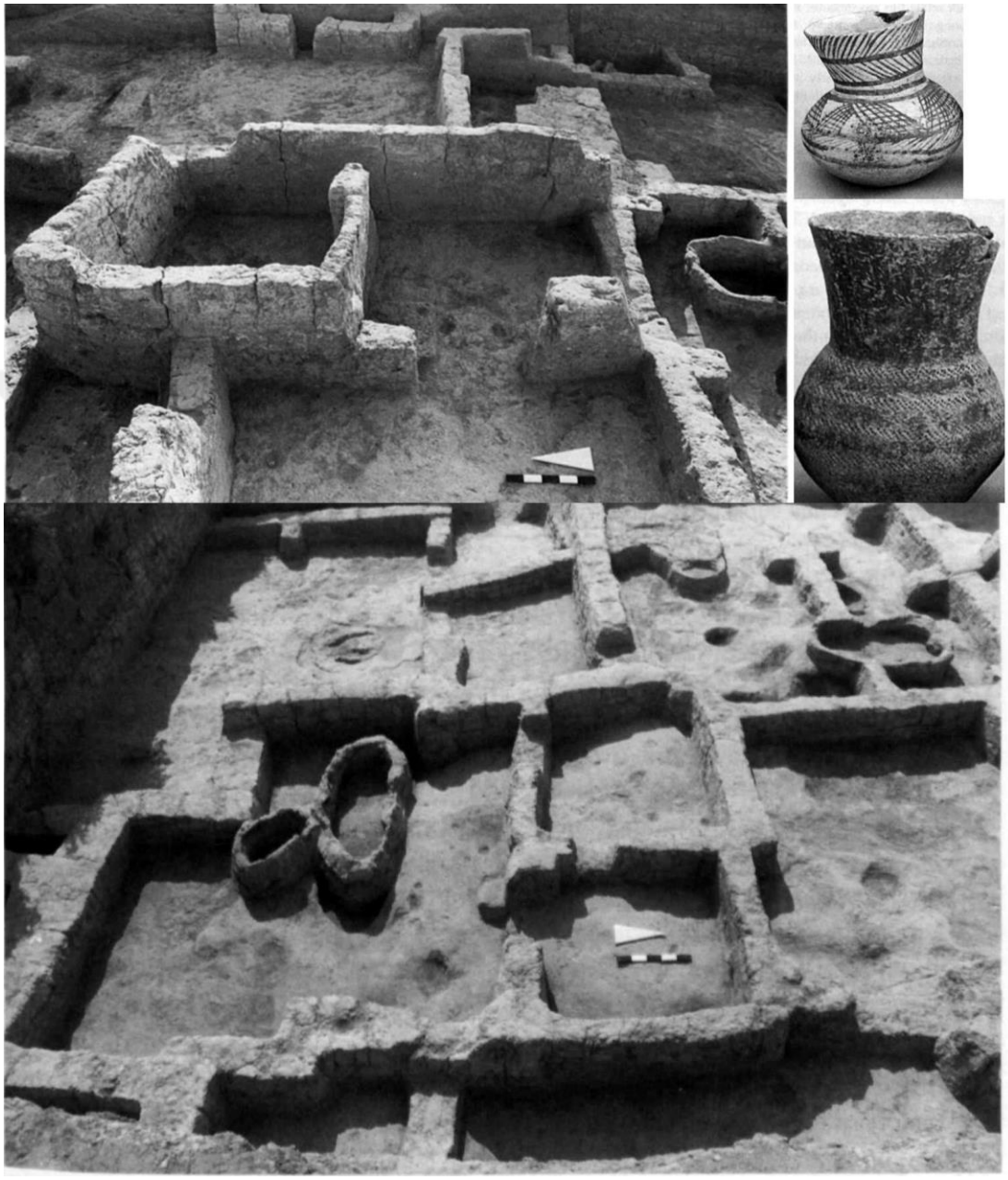

(Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 69, 71, Fig. 2.18-2.19, 2.21)

Sabi Abyad I, 5. tabakasında çok odalı, dörtgen iki yapı (Yapı I ve II) saptanmıştır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 63, Fig. 2.17) (Şekil 2.73). I yapısı, kerpiç tuğla veya piséden, 13x11 m. boyutlarında en az 15 odası bulunan büyük bir yapıdır. Odaların büyüklükleri en küçüğü 1.00 x 0.75 m. ile en büyüğü 5.00 x 3.50 m. arasında değişir ve birbirlerine 50 cm. genişlikte geçitlerle bağlantılıdır. Avlu içinde

evsel taşınmazlardan ocak ve fırınlar bulunmuştur. 6 nolu oda içinde anahtar deliği biçimli ve 14 nolu odadaysa yuvarlak bir fırın tespit edilmiştir (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 68, Fig. 2.17). 12 nolu oda tabanı altında bir çocuğa ait gömüt, çanak çömlek ve takılarla birlikte bulunmuştur (Şekil 2.73). Kısmen açığa çıkarılan Yapı II'nin dört odacığı tespit edilmiştir.

4. tabakada Halaf döneminin ayırt edici yapı tipi arasında kabul edilen dromoslu tholos biçimindeki tek örnek ve anahtar deliği biçimi bir fırınla çok odacıklı dörtgen planlı iki yapı, dikkati çeken mimari kalıntılardır (Akkermans, 1993: 52-54, Fig. 3.11; Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 73, Fig. 2.22-2.24) (Şekil 2.70/ b). Kerpiç bloklardan örülmüş duvarları, 30-70 cm. yüksekliğine kadar korunan büyük dromoslu tholosun, biri yuvarlak diğeri dörtgen iki ana mekânı vardır. Yapı içinde kullanım amacına işaret edecek silo ya da ateş çukurlarına rastlanmaz. Akkermans bu tholosun, depolama alanı olarak kullanıldıklarını düşündüğü diğer yanık tabanlı örneklerin aksine, konut olarak kullanılmış olabileceğini düşünmektedir (Akkermans, 1993: 54).

Tholos yapısının biraz daha geç bir evresinde güneyine, birbirinden ayrı gibi gözüken iki dörtgen oda eklenmiştir. Kuzeyinde ise birbirine bitişik altı küçük odalı iki yapı yer almaktadır. 4. tabakada farklı boyutlarda taban içine gömülmüş toplamda 19 ocak ve fırın tespit edilmiştir (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 81-83, Fig. 2.22). Bunlar, yuvarlak, dörtgen, "anahtar deliği" ve "8" biçimli ocak ve fırınlardır. Bu evrede bir büyük anahtar deliği türünde fırın dışında yapı içinde ocak ve fırına rastlanmamıştır.

3. alt evrede incelenen 3. tabakanın en alt evresi (3C), bir taş duvarın yanısıra 3B evresine ait çok odalı büyük dörtgen bir yapı ve beraberindeki bir dizi tholosla temsil edilir (Akkermans, 1993: 56, Fig. 3.12-3.15) (Şekil 2.70/ b). 3A evresiyse dörtgen planlı hücrecikli yapılarıyla ayırt edilmektedir. 3B evresi yapı I, 5 nolu oda tabanında in-situ büyük depolama kapları bulunduğu vurgulanmıştır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 94). İki katlı olabileceği düşünülen yapının alt katı, depolamaya ayrılmış olsa da bazı odalarda gündelik aktivitelerin yürütüldüğünün izlerinden de ayrıca bahsedilmektedir (Akkermans, 1993: 61). Depolanan ürünlerin zararlılardan korunması için sert yanık sıvalı tabanlardan yararlanıldığı ve yanık-sert tabanlı tholosların da depolama işlevi için ayrıldıkları düşünülmektedir (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 97). Bazı tholosların etrafında bulunan çok miktarda yanık

buğday ve tahıl kalıntıları, savaş veya yağmayı düşündürse de bunların yerine yapılan yeni tholosların varlığı, bu tahribatın etkisinin kısa süreli olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Akkermans, ana bina çevresinde bulunan yüzlerce kil sapan taşını da hatırlatmaktadır (Akkermans, 1993: 64). Tell Sabi Abyad I tholos tipi yapılarına ilişkin olarak; kısa süreli kullanılan yapı tipleri olduğu, hemen hiç yenileme veya tamir evresi görülmediği, kullanıldıktan bir süre sonra yerine bir yenisinin yapıldığı bilgisi kaydedilmektedir (a.g.e.).

Tell Sabi Abyad I'de çalışma alanı içinde 2. tabakaya tarihlenen açık havada gündelik işlerin yürütüldüğüne işaret eden fırın ve ocaklar, ateş çukurları saptanmıştır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 106, 108, Fig. 2.31). Üst evreye ait bir tholos, yakın çevrede dörtgen konutların da bulunduğunun izleri sayılmıştır.

En üst tabaka 1'de birbirinden dar sokaklarla ayrılan üç dörtgen planlı yapıya ait mimari kalıntılar, yüzey toprağının hemen altında saptanmıştır (Verhoeven ve Kranendonk, 1996: 113, Fig. 2.33). Bulunan yuvarlak bir yapı, bu plan şemanın en üst evreye kadar devam ettiğini göstermiştir. Açığa çıkarılan yapılarda, ocak ve fırınlara rastlanmamıştır. Yerleşme, Geç Halaf dönemine tarihlenen bu tabaka itibariyle terk edilmiştir (Akkermans, 1993: 68).

Çanak Çömlek

Balikh (Balık) II evresi, Pre-Halaf dönemine (11. ile 7. tabakalar arası) ait 13.600 parça çanak çömlek ele geçmiştir (Le Miere ve Nieuwenhuyse, 1996: 121 vd.) (Şekil 2.74/ a-c). Çalışılan malzeme içinde Koyu Yüzlü Açkılı Mallar, Gri-Siyah Mal ve Mineral Katkılı Kaba Mal olmak üzere üç ana grup tespit edilmiştir. Tabakalardaki diğer gruplara kıyasla daha tanımsız olan parçalar “Standart Mallar” olarak sınıflanmıştır. Çok sınırlı kap çeşitleri içinde basit, düz dudaklı yuvarlak gövdeli kâseler, boyunsuz ve kısa boyunlu çömleklerle az sayıda “husking-tray” yer almaktadır (Akkermans ve Le Miére, 1992: 4). Koyu Yüzlü Mallar arasında az sayıda boyalı ve insize bezekli bulunurken, standart mallarda görece daha yoğun bezekli ele geçmiştir (Le Miere ve Nieuwenhuyse, 1996: 137, Fig. 3.14).

Şekil 2.74: Tell Sabi Abyad Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.

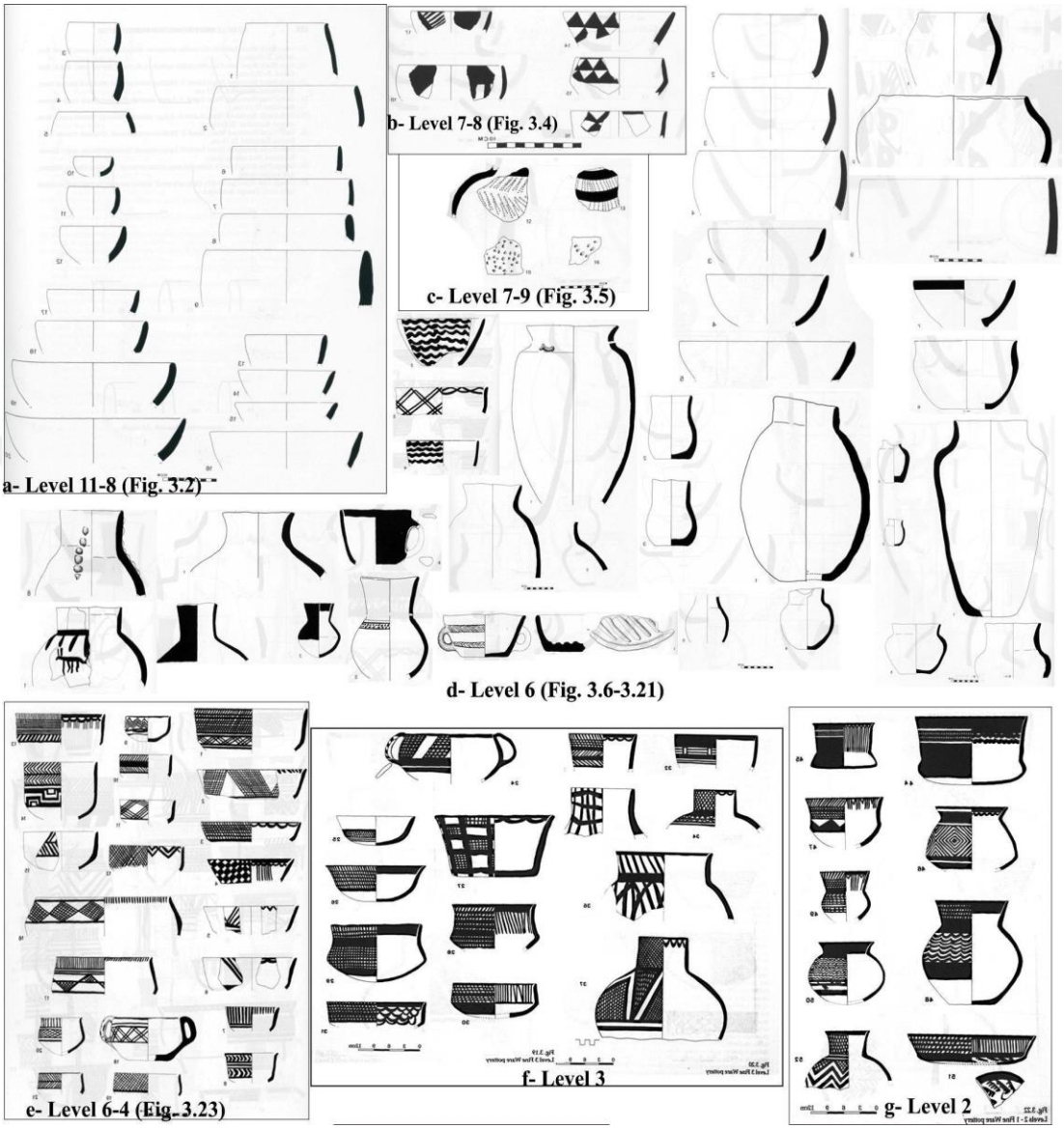

(Le Miere ve Nieuwenhuyse, 1996: Fig. 3.2, 3.4-3.21 ve 3.23; Akkermans, 1993: Fig. 3.19-3.20, 3.22).

6-5-4. tabakalara ait çanak çömleğin yapım tekniği, hamur ve formlar bakımdan erken evrelerdeki örneklerden çok belirgin farklılıklar yoktur (Akkermans ve Le Miére, 1992: 8) (Şekil 2.74/ d-e). Bununla birlikte en büyük değişiklik, Boyalı İnce Mallarda izlenmiştir. Kaba malların yoğunluğu da azalmaya başlamış, kap biçimleri de çeşitlenmiştir. Dışa açılan boyunlu çömlekler, omurgalı kâse ve çömlekler ve “S” profilli kâseler kap repertuvarına eklenmiştir (Akkermans, 1993: 73).

3-2-1. tabakalarda Boyalı İnce Mallar baskın olarak görülmektedir (Akkermans,1993: 74) (Şekil 2.74/ f-g). Bunlar arındırılmış kilden, ince kireç katkılı hamurlu, devetüyü yüzeyli ve hemen tamamı boyalıdır. Kap formları içinde çanak ve çömleklerin yoğun olduğu anlaşılır. “S” profiller ve dar ağızlı kaplarda azalma, kaydedilen bilgiler arasındadır. Dışa açılan boyunlu, küresel gövdeli çömleklerle dipten karınlı kâseler (“Arpaçiyah krem kâseleri”) yaygın biçimlerdir. Ağız çapı 36 cm.’ye varan geniş depolama çömlekleri de bulunmuştur (Akkermans, 1993: 74).

Şekil 2.75: Tell Sabi Abyad'da Damga Mühür, Mühür Baskı ve Kullanım Yerlerine İlişkin Örnekler.

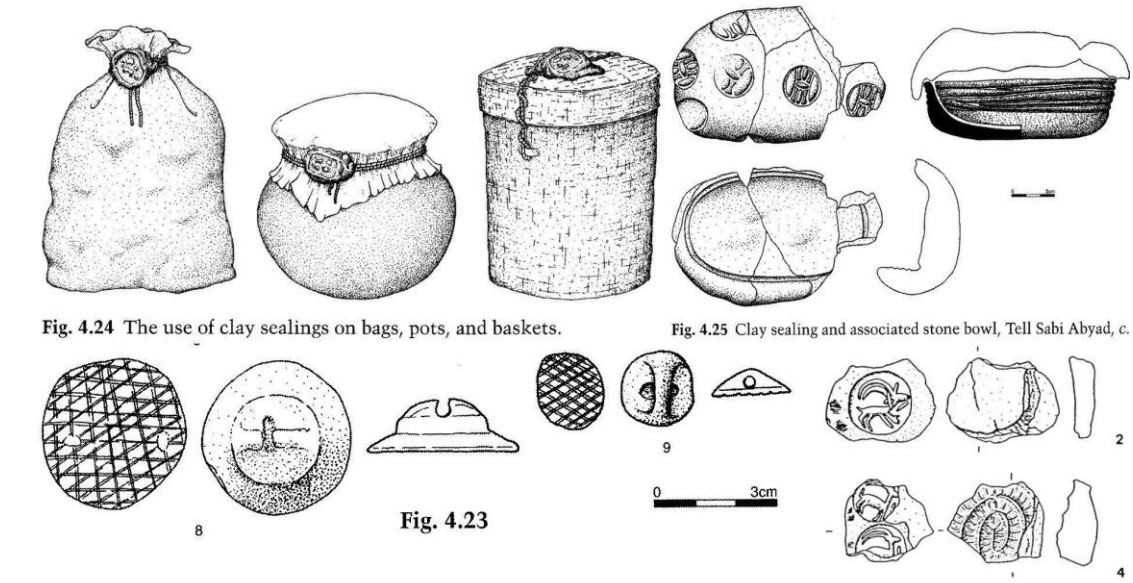

(Akkermans ve Schwartz, 2003: Fig. 4.23-4.25; Akkermans ve Duistermaat, 1996: 23, Fig. 4)

Tell Sabi Abyad I özelinde çanak çömlek buluntuları dışında mühür ve mühür baskılardan da ayrıca bahsetmek gereklidir. Çünkü yerleşmede depolama ve ürün kontrolü ve özel mülkiyete ilişkin önemli veriler kaydedilmiştir. Sabi Abyad I'de en erken kal. M.Ö. 6100’lere tarihlenen mühür baskıları Operation I ve III alanlarında ele geçmiştir. Suriye'de Sabi Abyad örneklerinden erken mühür baskıları kal. M.Ö. 6300-6200’lere tarihlenmektedir (Duistermaat, 2010: 171, 179; 2012: 6). Sabi Abyad I, 6. tabakaya ait 300’ü aşkın mühür baskının hemen tamamı çok odalı yapıların küçük hücrecikleri içinde bulunmuştur. Duistermaat (2010: 167 vd.) bu mühür baskılarının kamusal depo alanı işlevi üstlenen yapılarda, farklı kişilere ait değerlerin

vurgulanması, özel mülkiyetin temsili için kullanıldığını belirtmektedir. Burada detaylı mekân analizleriyle de buluntu yerlerinin depolama yapıları olarak tanımlandığını belirtmek gereklidir (Duistermaat, 2010: 170). Mühürleme kapılarda değil genelde sepetler, küçük pişmiş toprak kaplar, hasır, taş kap ve çuvallarda uygulanmıştır (Şekil 2.75). Küçük sepet (ortalama 20 cm. ağız çapı) ve çoğunlukla ince mallardan küçük kaplar (ortalama 10 cm. ağız çapı) olmak üzere genellikle küçük kapların mühürleme işlemi gördüğü anlaşılır (Duistermaat, 1996: 350). Duistermaat, yerleşme içinde elit grupların bulunmadığını bu nedenle de prestij temsili ya da elitler tarafından kontrol edilen bir ürün depolamasından da bahsedilemeyeceğini vurgular. Bu durumun 67 farklı mühre ait mühür baskısıyla desteklendiği ve mühür baskıların yerel ölçekli depolamada kullanıldığı belirtilmektedir. Her bir haneyi veya bireyi temsil eden mührün, o kişi veya gruba ait malları belirlemek ve korumak amacıyla kullanıldığı, yerel ölçekli bu kamusal nitelikli depo yapılarında belki miras ve yükümlülüklerin de saklandığı, yer verilen görüşler arasındadır (Duistermaat, 2010: 170). Bu görüşlerle birlikte kamusal depolama yapılarındaki mühürlü şahsi malların ancak sahiplerin yokluğunda bir anlam ifade edeceği de eklenir. Çünkü Sabi Abyad'da insanların bir kısmının çobanlık veya avcılıkla uğraşan yarı göçebeler olduğu düşünülmektedir (Duistermaat, 2010: 180). Bu bağlamda erken evrelere ait mühür ve mühür baskılarının, hane tipi olmayan çok odalı yapılarla ilişkili olarak ele alınabileceği önerilmektedir.

Duistermaat (2010: 180), “bu mühürleme sistemiyle komünal ölçekte kişilerin özel mülkiyet üzerinde kontrolünün mümkün olduğunu ve ürün idaresinde merkezi yönetim ya da bir elit kontrolü ya da yeniden dağıtım uygulamalarının bu senaryoda çok da gerekli olmadığını” belirtmektedir. Çünkü mimaride, yerleşim düzenlemesinde, maddi kalıntılarda veya gömüt uygulamalarında merkezi bir yönetimi veya elitleri işaret eden veriler bulunmaz. Aksine eşitlikçi bir düzenin bir diğer deyişle hiyerarşik olmayan kabile tipi bir yapılanmanın belirgin izlerini vermektedir[151] (Akkermans ve Le Miére, 1992: 22). Mühürleme uygulamasının tam olarak anlaşılması için, bu maddi kalıntıların sosyal ve yapısal bağlamıyla birlikte ele

[151] Akkermans ve Le Miére (1992: 22), bu durumun kanıtları olarak tam zamanlı uzmanlaşmanın olmayışını ya da zayıf oluşunu ve kamusal nitelikli maddi kalıntıların eksikliğini göstermektedirler. Sosyal ilişkilerin küçük ölçekli eşitlikçi aile veya akrabalık bağlarına dayalı olduğunu, kararların, yaptırım uygulayan bir yetkiliye değil ortak alındığını da eklemektedirler.

alınmaları gerekmektedir. Tek başına mühür ve mühür baskılar, merkezi bir yönetimin ve hiyerarşik bir sosyal yapıyı göstermez (Duistermaat, 2010: 182).

Akkermans (1993: 289 vd.), yakın çevrede sosyoekonomik olarak karşılıklı birbirine bağımlı topluluklar olduğunu ve Sabi Abyad'ın belki belli bir alanda yaygınlık gösteren bir pazar yeri işlevi gördüğünü de belirtmektedir. Örneğin Sabi Abyad'da yerel olarak üretilen çanak çömleğin yakın çevreye gıda veya diğer evsel ihtiyaçlar karşılığında değiş tokuş yöntemiyle aktarımı olabileceği düşünülür. Bunlarla birlikte, göçebe ve çobanlıkla uğraşanlar için tahılların dağıtımı için merkezi bir depolama hizmeti de sunduğu varsayımlar arasındadır.

2.2.3.6. Tepe Gawra

Kazı Tarihçesi ve Tabakalanma

Dicle Nehri'nin doğusunda ve Musul'un 30 km. kuzeydoğusunda konumlanan Tepe Gawra yerleşmesinde 1927-1938 yılları arasında yedi sezon süren kazı çalışmaları Ephraim Speiser başkanlığında yürütülmüştür. Tepe Gawra'da Halaf döneminden Babillilere uzanan XX tabaka açığa çıkarılmıştır (Rothman, 2002a: 20; Speiser 1935). 1935 yılında geç dönemleri (I-VIII. tabakalar) Speiser tarafından yayınlanan ilk rapordan sonra öğrencisi A. J. Tobler (1950), ikinci yayınla yerleşmenin erken evrelerini Halaf, Obeyd ve Uruk kültürlerinin izlendiği XX-XI. tabakalarını ele almıştır (Tablo 2.16).

Mimari ve Depolama Aktiviteleri

Tepe Gawra yerleşmesinin XIX - VIII. tabakalarına ait konu kapsamındaki verileri aşağıda incelenmeden önce, yerleşmenin belli başlı mimari yapılanma biçimlerine ve ayırımı yapılan tabakalaşmaya ilişkin gözlenen unsurlara dikkat çekmek gerekli görülmüştür. XIX tabakadan itibaren yerleşmede Güney Mezopotamya orijinli Obeyd kültürüyle anılan üç kanatlı yapı tipinin yerleşmede tanındığı anlaşılmaktadır (Frangipane, 2002: 153).

Tablo 2.16: Tepe Gawra Radyokarbon Tarihleri.

Yerleşme	Tabaka	Kod	Örnek türü	C^{14} M.Ö.	Kalibre Tarih (MASCA)	Kaynak
Tepe Gawra	XIX	P- 1494	Toprak	7002 ≈ 82	5730?	Lawn,1973: 371-372.
	XVIII	P- 1495	Toprak	6420 ≈ 61	-	
	XVII	P- 1496	Toprak	5991 ≈ 72	4971	
	XII	P-1497	Toprak	5787 ≈ 72	4761	

Bununla birlikte bu yapı tipinin, yerleşmede asıl Halaf etkisinin zayıflamaya başladığı XVII. ve XV. tabakalardan itibaren baskın olduğu görülür. Üç kanatlı yapı tiplerinin asıl gelişim gösterdiği XVII. tabakadan itibaren, tahıl ambarlarının temelleri olan yapı kalıntılarının da görüldüğü vurgulanmaktadır (Butterlin, 2009b: 152). Tahıl siloları olarak kullanıldığı belirtilen bu yapılar, hücre ve ızgara planlılıdır.

Mimaride bir diğer dikkat çekici unsur, XIV. tabakada ilk defa yerleşmenin kerpiç tuğla inşaat geleneklerine de aykırı düşen, taş temelli üç kanatlı bir binanın ortaya çıkmasıdır. XIII. tabakadaysa bu yapının temelleri üzerinde yükselen, büyük olasılıkla eş zamanlı inşa edilmemiş bir "tapınak kompleksi" yer almaktadır. Tobler'ın planlarında XII-A evresinin kuzeydoğudaki bir kısım zayıf mimari kalıntıları, XIII. yapı tapınağı üzerinde yükselir görünür. Butterlin, yerleşmenin kuzeybatısına ilişkin durumun böyle olmadığını, Tobler'ın XIII. tabaka dolgularına ve XII-A geçişinin resmine ilişkin bilgi vermediğini, planın varsayımsal olabileceğini belirtir (Butterlin, 2009b: 153). XII. tabaka itibariyle üç kanatlı büyük yapılar küçülmüş fakat daha organize ve çok sayıda yeni binanın inşa edildiği bir yerleşme ortaya çıkmıştır. Bu noktada kesintisiz tabakalaşma verdiği düşünülen Tepe Gawra yerleşmesinin XIV., XIII. ve XII. (Obeyd- Geç Kalkolitik geçişini de veren) tabakalarında bir kesinti olduğu tartışılan görüşler arasındadır. Butterlin (2009), tabakalar arasındaki bu kesintinin, büyük bir kültürel kırılmayı kapsamadığını da kaydetmektedir.

Şekil 2.76: Tepe Gawra XX.- XV. Tabakalar Mimari Plan.

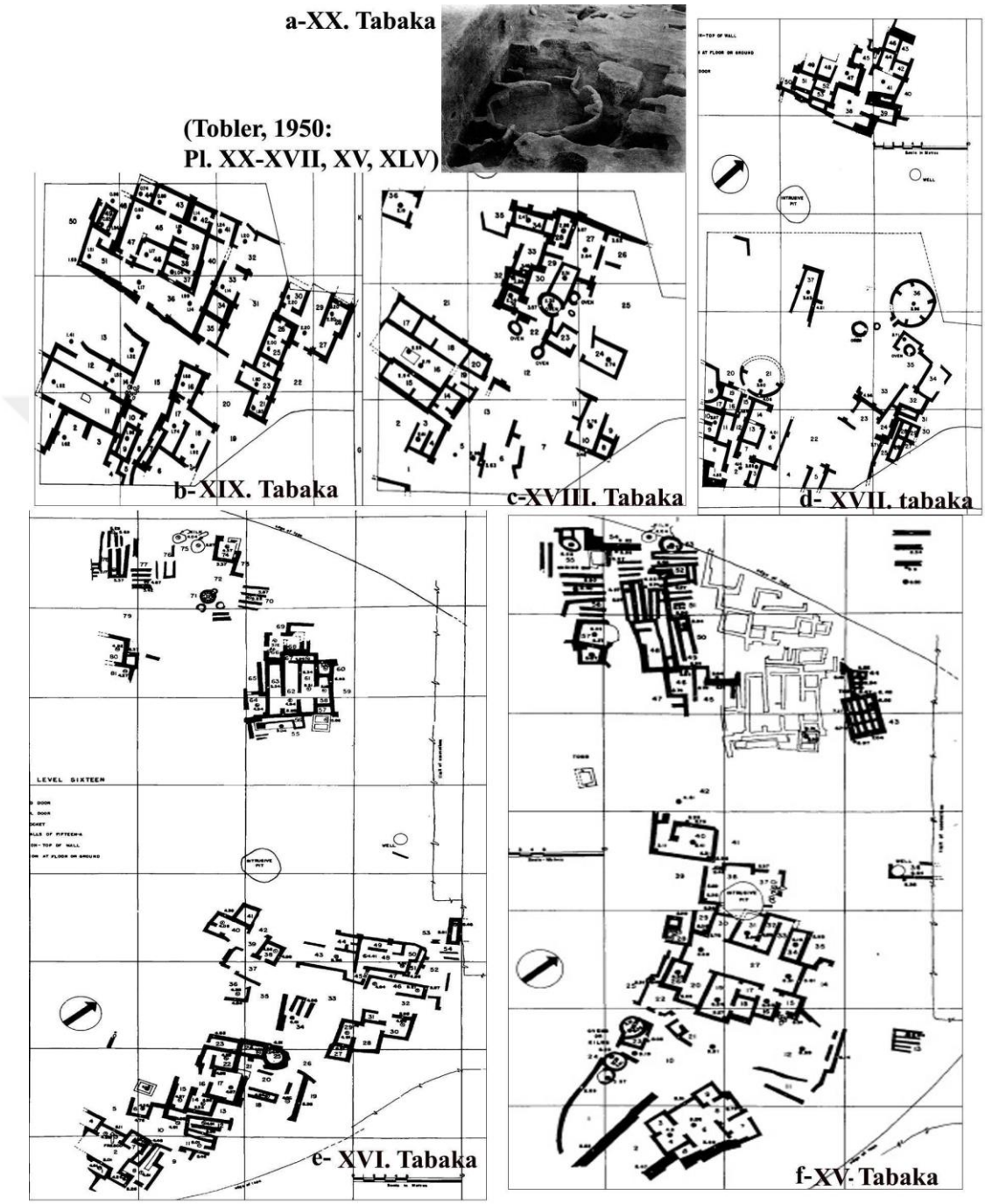

XX. tabakaya ait zayıf bazı duvar kalıntılarıyla birlikte 5J açmasında küçük kerpiç tuğladan bir tholos (5x5.25 m.) saptanmıştır (Tobler, 1950: 47, Pl. XLV) (Şekil 2.76/ a). Yapı içinde düzensiz, dar çıkıntılar halinde payandalar yer alır.

XIX. tabakada daha geniş bir alanda üç büyük dörtgen yapı görülmektedir (Tobler, 1950: 45, Pl. XX, XLIV). Tobler tarafından ev olarak nitelenen 17 x 11.5 m. ölçülerindeki (3-5/ J-K, Şekil 2.76/ b) büyük yapı, orta avlusu veya salonunda içte ve dışta payandaların yer aldığı bir komplekstir. İç planlamasına ilişkin detaylı bilgiler bulunmayan yapıda, avlu etrafında sıralanan küçük odacıklar dikkati çeker. Üç kanatlı yapı tipindeki ikinci bina, seküler olarak nitelenmiştir (Tobler, 1950: 46). İçte düzenli yerleştirilmiş payandalı (pier) merkezi bir salon, iki yanında uzanan küçük odacıklar yer alır. Tam plan vermeyen üçüncü yapı, tapınak olarak tanımlanmıştır (5-J/G). Bu binada da payanda kullanılmıştır. Merkezi salonda 95x55 cm. ölçülerinde piseden bir podyum yer alır. Takip eden evreyle aralarında 67 cm. kalınlıkta bir dolgu tabakası bulunduğu da kaydedilen bilgiler arasındadır (Tobler, 1950: 45).

XVIII. tabakaya ait iki büyük yapı göze çarpmaktadır (Şekil 2.76/ c). Dış duvarlarda ve içte yer alan payandalar bakımından önceki evreyle benzerdir. Farklı olarak merkezi oda/avlu içerisinde yer alan bir platform ve yapının ön tarafına eklenen küçük odacıklar bulunmaktadır. Tapınak olarak tanımlanan payandalı üç kanatlı yapı (10.5x7 m.), merkezi avlu ortasında bir platform yer almaktadır (Tobler, 1950: 43-44, Pl. XIX, XLIII). Tobler'ın seküler olarak nitelediği yapı topluluğu, tapınağın kuzey doğusunda konumlanmıştır. Büyüklü küçüklü mekânlardan oluşan yapı kompleksinin en dikkat çekici unsuru sekmeli giden, payandalı, kalın dış duvarıdır. Kompleksin güney ucunda kalın duvarlı küçük mekânlar ve beş (?) fırın yer alır (Tobler, 1950: 44).

XVII. tabakaya ait yapılar, tam plan vermeyen dörtgen planlı ve payandalı tholos tipi iki yapıdan oluşmaktadır (Şekil 2.76/ d). Güneydoğu kesimde açığa çıkarılan yapı topluluğu içinde büyük ana oda içinde bir ocak ve simetrik hücrecikli mekânlar dikkati çeker. Bu yapılarda (Oda 23, 34, 35) taban altı gömütler bulunduğu yapıya ilişkin kaydedilen bilgilerdir (Tobler, 1950: 42).

Tepe Gawra XX.-XVII. tabakalarında depo yapısı veya depolama aktivitelerine ilişkin bilgiye rastlanmamıştır. XVI., XV-A ve XV. tabakalardaysa mimari bakımdan bir bütünlük görülmektedir. Bu durum diğer maddi kalıntılarda da izlenir (Tobler, 1950: 37).

XVI. tabakada yerleşmenin iki farklı kesiminde yapı toplulukları açığa çıkarılmıştır (Şekil 2.76/ e). Kuzey kesimde yer alan büyük üç kanatlı planda bir ev, evin kuzeyinde ise dağınık halde çok sayıda ızgara planlı depolama alanları ("storage bins") ve ocaklar yer alır (Tobler, 1950: 40, Pl. XVII). Yerleşmenin en güneyinde XV. tabakada açığa çıkarılan T biçimli üç kanatlı yapı tipini düşünderen kalıntılar, tam plan vermemektedir. Güney kesimde de ızgara planlı, olasılıkla depo binalarının duvarları göze çarpmaktadır. Bu evrede dini işleve sahip her hangi bir kalıntı saptanmamıştır (Tobler, 1950: 41).

Şekil 2.77: Tepe Gawra XV-A Tabakası Mimari Plan.

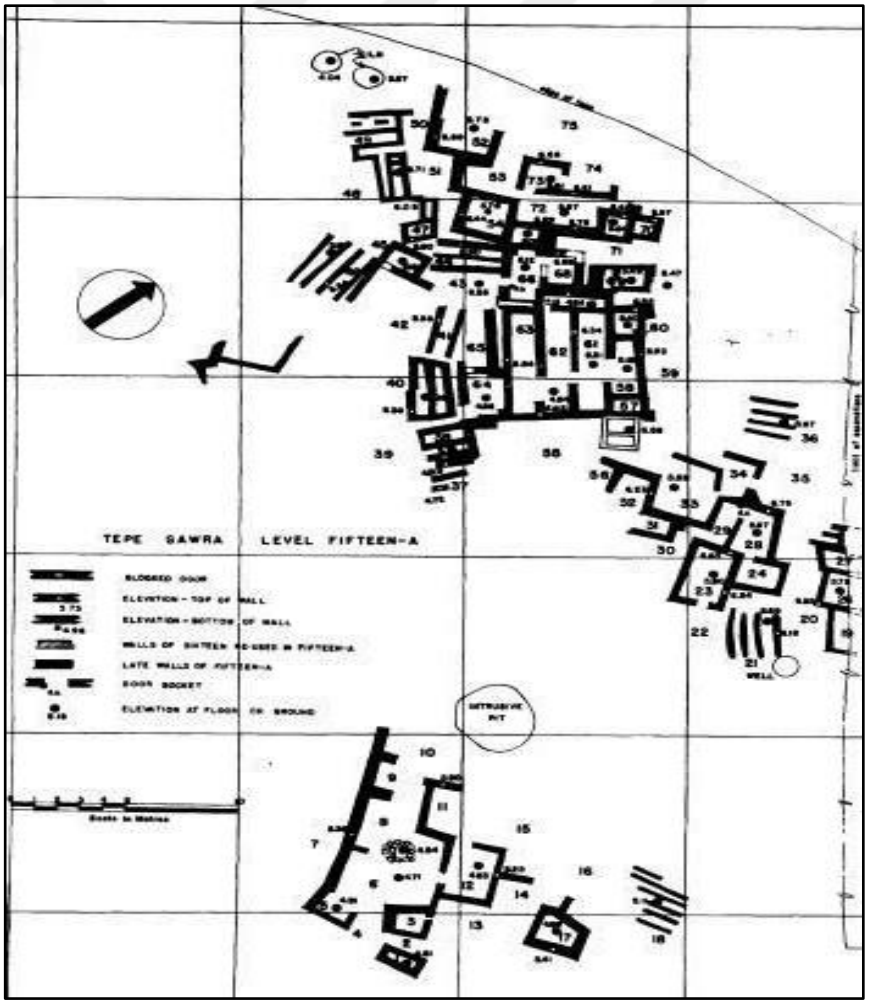

(Tobler, 1950: Pl. XVI)

XV-A tabakası yerleşmenin kuzeyinde konumlanan üç kanatlı büyük bir ev, çevresinde yer alan büyüklü küçüklü dörtgen yapı kümeleri ve ızgara plan veren depolama alanlarıyla ayrışır (Şekil 2.77). XVI. tabakada açığa çıkarılan evin XV-A evresinde de kullanıldığı anlaşılmaktadır (Tobler, 1950: 39, Pl. XVI). Izgara biçimli silo yapıları, hem doğu hem kuzeydoğu kesimdeki tam plan vermeyen dörtgen yapıların çevresinde de gözlenmektedir.

Tepe Gawra **XV. tabakasında** yerleşmenin kuzeyi konutlara ayrılmış gibidir (Şekil 2.76/ f). Biri büyük, diğeri daha küçük üç kanatlı iki yapı, diğer ikisi dörtgen planlı dört konut ve açık alanda konumlanmış fırın ve ocaklar yer alır. Kuzeybatı kanatsa oldukça geniş bir sahayı kaplayan ızgara ve bir hücre planlı depolama alanlarına ayrılmıştır. Tam plan veren ilk T biçimli üç kanatlı büyük konutun merkezi salonun (9.60x3 m.) yan kanatlarında simetrik düzende, dört kapıyla girilen odacıklar yer alır (Tobler, 1950: 37-38, Pl. XV, XL). Tobler, yapının kamusal ve dini nitelikten çok özel konut olduğunu belirtmektedir. Büyük evin doğusunda kalan ikinci üç kanatlı yapının (8,6X6 m.) dikkat çeken özelliği, arka duvarlarının sekmeli gitmesi ve önünde kalın duvarların uzanmasıdır. Tobler, XV. tabakanın kuzey kesiminde yer alan depo alanlarının çanak çömlek üretimiyle de ilişkili yorumlanabileceğini önerir ve bu alanda bulunan üç fırını hatırlatır (Tobler, 1950: 39). Bununla birlikte, kanıt bulunmamasına rağmen, tahıl ve yakacak depolamaya da elverişli alanlar olduklarını da belirtmektedir. Gene bu kesimde açığa çıkarılan hücre planlı yapı, 12 simetrik hücresiyle, Akeramik örnekleri en çok hatırlatan yapıdır. Bu yapıya ilişkin bilgiye rastlanmamıştır.

Şekil 2.78: Tepe Gawra XIV- XI-A Mimari Plan.

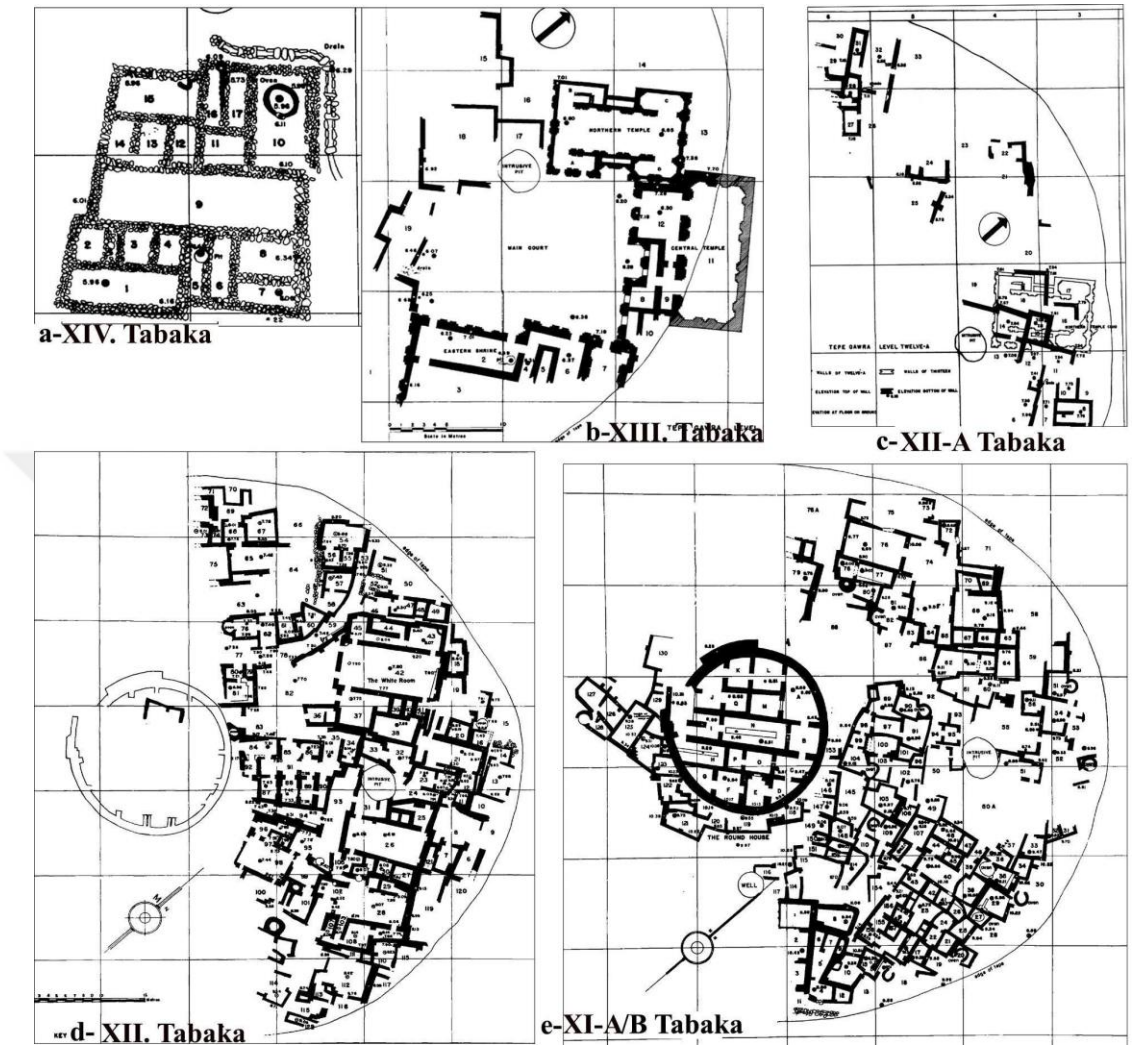

(Tobler, 1950: Pl. XIV, XI-X, VIII, VI)

Tepe Gawra **XIV. tabakasında** açığa çıkarılan taş temelli üç kanatlı yapının, özellikle XIII. tabakayla birlikte yerleşmenin hemen her maddi kültür öğesinde izlenen değişimin/etkileşimin öncüsü niteliğini taşıdığını vurgulamak gereklidir (Tobler, 1950: 36). Bu yapı (16x2.4m.-15.2m.), XIV. tabakaya ait tek yapı kalıntısıdır (Şekil 2.78/ a). Unik, taş temel denemesi/uygulamasıyla hem erken hem de geç evrelerden tamamen farklı bir karakterdedir. Kerpiçten üst yapıya ait zayıf kanıtlar da ele geçmiştir. Yapının mutfak olarak tanımlanan 10 nolu odasında bir ocak yer alır. Bunun dışında taşınmazlara ait fazla bilgi yoktur. 5 nolu odada saptanan derin bir çukurla mekânın, tahıl depolama alanı olarak kullanıldığı önerilmektedir.

Tepe Gawra'da Geç Obeyd döneminin temsil edildiği XIII., XII-A, XII. tabakalarında, üç kanatlı yapı planı devam eder. M.Ö. 4600'lere tarihlenen bu dönemin en dikkat çekici mimarlık eserleri arasında **XIII. tabakaya** ait üç yapı ve çevreledikleri büyük iç avludan meydana gelen yerleşmenin ilk "tapınak" kompleksidir (Şekil 2.78/ b). Bunlardan tipik üç kanatlı plan veren ikisi, Eridu tapınaklarıyla büyük benzerlik göstermektedir (Perkins, 1949: 69; Tobler, 1950: 34-35). Rothman, yapılara ilişkin farklı görüşlere sahiptir. Kil kapı kilitlerinin bulunduğu bu binaların, kamusal nitelikli tapınaklardan çok, sosyal alanlar olduğunu belirtmektedir (Rothman, 2009: 19, 23). Farklı zamanlarda inşa edilen tapınaklarda kullanılan kerpiç tuğla boyutları da birbirinden farklıdır (Tobler, 1950: 35). Binaların hemen tüm duvarlarında, hem iç hem dışta nişlerle süslenmiş payandalar izlenir. Komplekste depolamayla ilişkili olabileceği kaydedilen öğe, Kuzey Tapınak alanı B odası köşesinde bir paravanla oluşturulan küçük bir bölmedir. Adak veya benzeri ürünlerin burada saklanmış olabileceği önerilmektedir (Tobler, 1950: 31).

XII. tabakanın inşası sırasında çoğu traşlanan **XII-A** evresinde (Şekil 2.78/ c), olasılıkla üç büyük yapıya ait zayıf kalıntılar yer almaktadır (Tobler, 1950: 25 vd.). XIII. tabakayla devamlılığı olmayan bu evreye ait bir yapının da "tapınak" kompleksinin üzerinde yükseldiği görülür (Tobler, 1950: 29, Pl. X).

Tepe Gawra yerleşmesi, diğer kültürlerle erken evrelerden itibaren etkileşimin ve iletişimin hareketli olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte özellikle Obeyd kültürünün izlerinin sonlanması ve Uruk yayılımı arasındaki süreçte (XII-XI. tabakalarda) Tepe Gawra'da yerel kültürlerin de geliştiği genel kabul gören görüşlerdendir (Butterlin, 2009a: 5).

Şekil 2.79: Tepe Gawra XI.-VIII. Tabakalar Mimari Plan.

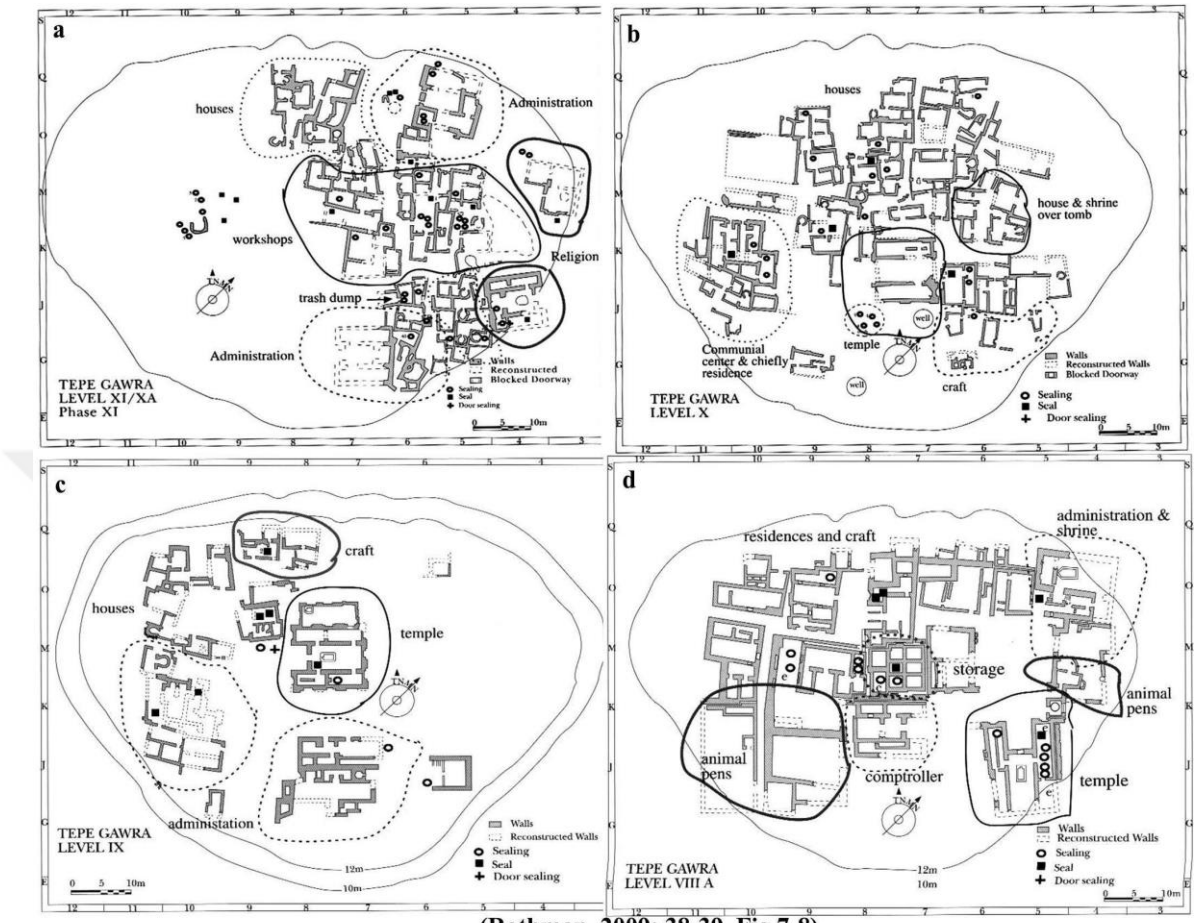

(Rothman, 2009: 38-39, Fig.7-8)

XII. tabaka; üç kanatlı evleri ve sokaklarıyla daha kalabalık ve düzenli bir yapılaşmayı işaret etmektedir (Şekil 2.78/ d). Rothman, egzotik malların ithalatına dayanan zenginleşme ve şeflik idaresinin belirginleştiği bu evrenin artık küçük bir kentin sahip olabileceği zanaat ürünleri ve değiş tokuş gibi etkinliklere sahip olduğunu öne sürer (Rothman, 2009: 24; 2016). Evre sonunda yaşanan saldırı ve tahribat da olasılıkla bu ticareti yapılan değerli malları elde etmeye yöneliktir (Rothman, 2002b: 75; Stein 1994). Yerleşmenin kuzeybatı kesiminde radyal düzende, sekmeli masif duvarla ilerleyen bir sokak ve sokağa bitişik tek veya iki mekânlı küçük yapılar yer almaktadır. Depo odalarının da bulunduğu bu yapılar, zanaat işlerine ayrılmıştır. Çift kapılı merkezi beyaz salonlu büyük üç kanatlı yapı, sokağın diğer tarafında konumlanmıştır. Evsel buluntuların olduğu bina içinde çok sayıda mühür baskısı dikkati çekmektedir. Taban altında yer alan çömlek mezarlarıyla, Tell Abada kamusal yapılarını hatırlatan (Frangipane, 2002: 155)

Beyaz Salonlu Ev, Tobler (1950) tarafından evsel bir yapı olarak nitelenmiştir. Evin diğer bölümlerinden bağımsız olan beyaz odanın, seküler nitelikli kamusal bir işlevi olduğunu düşünmektedir (Tobler, 1950: 28). Butterlin ise (2009b: 148), yapının şefin evi olduğunu, politik ve ekonomik kontrol merkezi olarak nitelenebileceğini varsayar.

Beyaz Salonlu yapının güneyinde yer alan, üç kanatlı planda bir diğer yapıdaysa (Oda 84-92) üretime yönelik aletler, evsel ya da dinsel buluntular ele geçmemiştir. Bir depolama çömleği, "wide flower pot", mühür baskıları ve bina dışında bulunan öğütme taşı, buranın merkezi bir tahıl ambarı olduğunu düşündürmektedir (Rothman, 2002a: 79-80, Fig. 5.10; 2009: 24). Rothman, akrabalık bağıyla birbirine bağlı grupların bulunduğu sosyal yapı içinde belli bir merkezi idarenin varlığını, depolama ve değiş-tokuş gibi merkezi işlerde kontrol mekanizmalarının kendini mühür baskılarıyla ifade ettiği kanısındadır (Rothman, 2002a: 82).

Yerleşmedeki diğer evlerin Değirmentepe'yi hatırlatan bitişik anlayışta, üç kanatlı yapılar olduğu da belirtilmektedir. Bunlar arasında Beyaz Salonlu Ev'le gerek mimari gerekse buluntular bakımından benzer iki yapı (Oda 25-31/ 28 nolu merkezi oda ve çevresindeki diğer mekânlar) üzerinde durulmuştur. Bunların, "gerek boyutları gerekse ritüel ve evsel buluntularıyla" Obeyd döneminde Güney Mezopotamya'dan tanınan örnekler gibi geniş ailelere ait olabileceğine dikkat çekilmiştir (Rothman, 2002: 78). Bununla birlikte taban altında özellikle bebek gömütleri de bulunan bu evlerde zanaat aktiviteleri de gerçekleştirilmektedir.

XII. tabaka sonunda bir saldırı sonucu uğradığı ağır tahribattan sonra yerleşmede yaşantı devam etmiştir (Rothman, 2002a: 83). **Tabaka XI-A**, yerleşmenin ortasında ve görece alçak kesiminde, kuzeybatı yönlü konumlanan yuvarlak planlı bina (Round House) ile tanımlanır (Tobler, 1950: 17 vd.) (Şekil 2.78/ e). Masif kalın duvarlarıyla bir iç kale görünümüne sahip yapı, tabakanın son evrelerine aittir. Sağlam kalmış çok az kısmı, XI. evrede kullanılmıştır (Tobler, 1950: 20). Bir diğer özelliğiyse Tepe Gawra'da açığa çıkarılan en büyük yapı (çapı 18-19 m.) olmasıdır. Masif yuvarlak duvarın batısındaki açıklık tek giriş noktasıdır. Yuvarlak binanın içi, 17 ayrı mekândan oluşur. Bu mekânlardan altısı dörtgen, dördü üçgenimsidir (Tobler, 1950: 22). Üç bölümlü merkezi büyük bir salon etrafında yer alan mekânlardan oluşan megaron tipi yapı; ante, cella ve geç dönem tapınak planlarından da tanınan opisthodomosları (adyton?) hatırlatan bir görünümdedir. Tobler'e göre (1950: 22), bazı mekânlar (N ve I) kutsal alanlar olarak kullanılmış

olsa da yapı bir tapınak değildir. G odasının kalenin tahıl ambarı olduğuna dair kalıntıların bulunduğunu bildiren Tobler ayrıca, teki kapısı olmayan 31 nolu mekânda ele geçen, toplam dört büyük depolama çömleğine dikkat çeker (Tobler, 1950: 153).

Rothmann (2009: 22, Fig. 5.22; 2016), Tepe Gawra yönetiminin XII. ve XIA-B evrelerinde tahıl depolamaya yöneldiklerini ve yuvarlak yapının bir silo ambarıyla kale özelliğinde olduğunu belirtmektedir. Yuvarlak Yapı içinde bulunan mühür ve mühür baskıları da merkezi bir yönetimin varlığının işareti şeklinde ele alınmıştır (Rothman, 2002a: 92). Bununla birlikte domestik konutlarda bulunan mühür ve baskılar, kontrol mekanizmasının tamamen merkezileşmediği şeklinde yorumlanmıştır. Yerleşmedeki domestik konutlardan 23 nolu mekânda yer alan depo kutularına dikkat çekilmiş ve tarımcı bir aileye ait depolama siloları olabileceği yorumları yapılmıştır (Rothman, 2002a: 88-89).

Tobler'ın tapınak olarak tanımladığı üç kanatlı yapının (5/6Q, Şekil 2.80/b) taşınmazlarının ritüel yapısı kriterleri taşımadığını belirten Rothman ise buluntu türleriyle birlikte ele aldığı yapının, tekstil işleri için de kullanılan bir üretim alanı olduğu fikrindedir (Rothman, 2002a: 84). Bir "alkov" içinde yer alan fırının yanındaki birimleriyse depo odası veya işlik olarak tanımlamıştır[152].

XI. tabakada üç kanatlı üç büyük yapı dikkat çeker. Bunlardan biri tapınak olarak tanımlanmıştır (Oda 1-6) (Rothman, 2002a: 93, Fig. 5.35) (Şekil 2.79/ a). Merkezi salonu iki bölümlü bu yapıya bitişik büyük fırın ve ocakların bulunduğu, düzensiz tek veya iki odalı yapılar yer almaktadır (Tobler, 1950: 16). Bu evrede küçülen konutlar, Rothman tarafından XII. ve XI-A/B evrelerindeki geniş aile yapılarının ortadan kalkması olarak yorumlanmıştır (Rothman, 2002a: 94). Yerleşmenin kuzeybatısında konumlanan kalın duvarlı ikinci büyük üç kanatlı yapı, sapan taşlarıyla da ilişkilendirilerek ilk dönem savunma yapısı olarak nitelenmişse de Rothman buluntu niteliklerine de bağlı olarak yapının "seküler kamusal bir bina" olduğunu ifade etmektedir (Rothman, 2002a: 95-96, Fig. 5.27).

[152] Bununla birlikte Rothman'nın görüşleri Margueron (1983) ve Butterlin (2009b) tarafından kritik edilmiştir. Söz konusu merkezi odası payandalarla bölünen üç kanatlı yapı tipinin XI. tabakada ortaya çıkan bir alt tip olduğu ve VIII. tabakaya kadar yerleşmede görüldüğü de ayrıca vurgulanmaktadır (Butterlin, 2009b: 149 vd.).

Rothman, yerleşmenin kuzeyinde ve kuzey doğusundaki bazı yapı topluluklarını belki dükkân ve atölye benzeri özellikli birimler olarak ayırmıştır (Rothman, 2002a: 102, Fig. 5.30). Hem evlerde hem de atölye benzeri bölümlerde, depolama birimleri veya depolama çömlekleri bulunduğunu da belirtmektedir (Rothman, 2002a: 103, Fig. 5.31). Depo çömleklerinin yanında sıkça "wide flower pots" tipinde, seri üretim kaplarının bulunduğu da görülmektedir.

Rothman'nın tasvirine göre Tepe Gawra X. ve IX. tabakalar, dini öğelere odaklıdır (Rothman, 2009: 24). **X. tabakada** önceki evreye kıyasla bazıları açık alanda konumlanan, daha az üretim atölyesi saptanmıştır (Rothman, 2002a: 110) (Şekil 2.79/ b). Yerleşmenin güneybatısında yer alan büyük üç kanatlı yapı, depolama birimleriyle seküler özellikler sergiler. Buna bitişik mekânlarsa kamusal işlevlidir. Nüfusun, zanaat faaliyetlerinin de aktif şekilde yürütüldüğü önceki evrelere kıyasla düştüğü, buna karşın gömüt uygulamalarından da anlaşılacağı üzere statülerin belirginleştiği gözlenmiştir (Rothman, 2002a: 121). Bina içlerindeki depo çömlekleri ve birimler dışında, bağımsız depolama ünitelerinden bahsedilmez.

IX. tabakada işlevsel olarak ayrılabilen altı yapı tespit edilmiştir. Merkezde yer alan tapınak içinde önceki evreye kıyasla buluntular daha zengin ve çeşitlidir (Rothman, 2002a: 121) (Şekil 2.79/ c). Yerleşmenin kuzeydoğusunda açığa çıkarılan tek mekânlı atipik yapı, içinde ele geçen tahıl kalıntıları, hayvan kemikleri, çanak çömlek parçalarına göre bir depo odasıdır (Rothman, 2002a: 124, Fig. 5.57). Kuzeybatı kanatta, bir binanın köşesinde bulunan büyük bir küp (58 cm. ağız çapı) ile batıda, olası depo mekânlarının birinde kaydedilen 47 cm. ağız çaplı ikinci bir küp, diğer ayrıntılardır (Rothman, 2002a: Fig. 5.58).

Uruk yayılımının başlarında (M.Ö. 3750-3650) büyük bir yangınla sonlanan **VIII. tabaka** A evresi, XIII. tabakayı hatırlatır biçimde bir planlama ürünüdür (Rothman, 2009: 23), (Şekil 2.79/ d). 3 evre boyunca plan şeması korunan ana tapınak dışında dinsel öğelerle ayrılan ikinci bir yapı da saptanmıştır (Rothman, 2002a: 128, Fig. 5.63- 5.64). Üç kanatlı mimari tarz, ana tapınak da dâhil her üç yapıda devamlılık gösterir. Seküler kamusal nitelikli binalar ve konutların yanısıra hayvan ağılları gibi tanımlanan bölümler de tespit edilebilmiştir. Merkezi depolar, kapısız küçük hücreciklerden oluşan mimarisiyle dikkati çekmektedir (Rothman, 2002a: 133, Fig. 5.70 ve 5.71). Üç kanatlı, arka odasında büyük bir çömleğin yer aldığı konut, doğusunda konumlandığı "silo" yapısından bağımsız inşa edilmiştir.

IX. tabakaya kıyasla VIII. tabakada mühür ve mühür baskıların sayısında artış saptanmıştır. Mühür ve mühür baskıları ve buluntu yerleri arasında saptanan ilişki sayesinde, merkezi olarak kontrol edilen değerlerin diğer birimlere dağıtımının yönetildiği ve mühür baskılarının bu dağıtım işlemlerinin makbuzları gibi saklandığı anlaşılmıştır (Rothman, 2002a: 140, Fig. 5.80). Diğer evrelere kıyasla VIII. tabakada gelişen bu yeni kontrol yöntemi, daha geniş bölgelerle kurulan ilişkilerin bir sonucudur. "Yeni ilişkiler, yeni kontrol mekanizmaları, yani yeni karmaşıklık ve merkezileşmedeki gelişmeleri" de zorunlu kılmıştır (Rothman, 2002a: 141).

Çanak Çömlek

Şekil 2.80:Tepe Gawra A Alanı ve XIX.- XVII. Tabaklarına Ait Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.

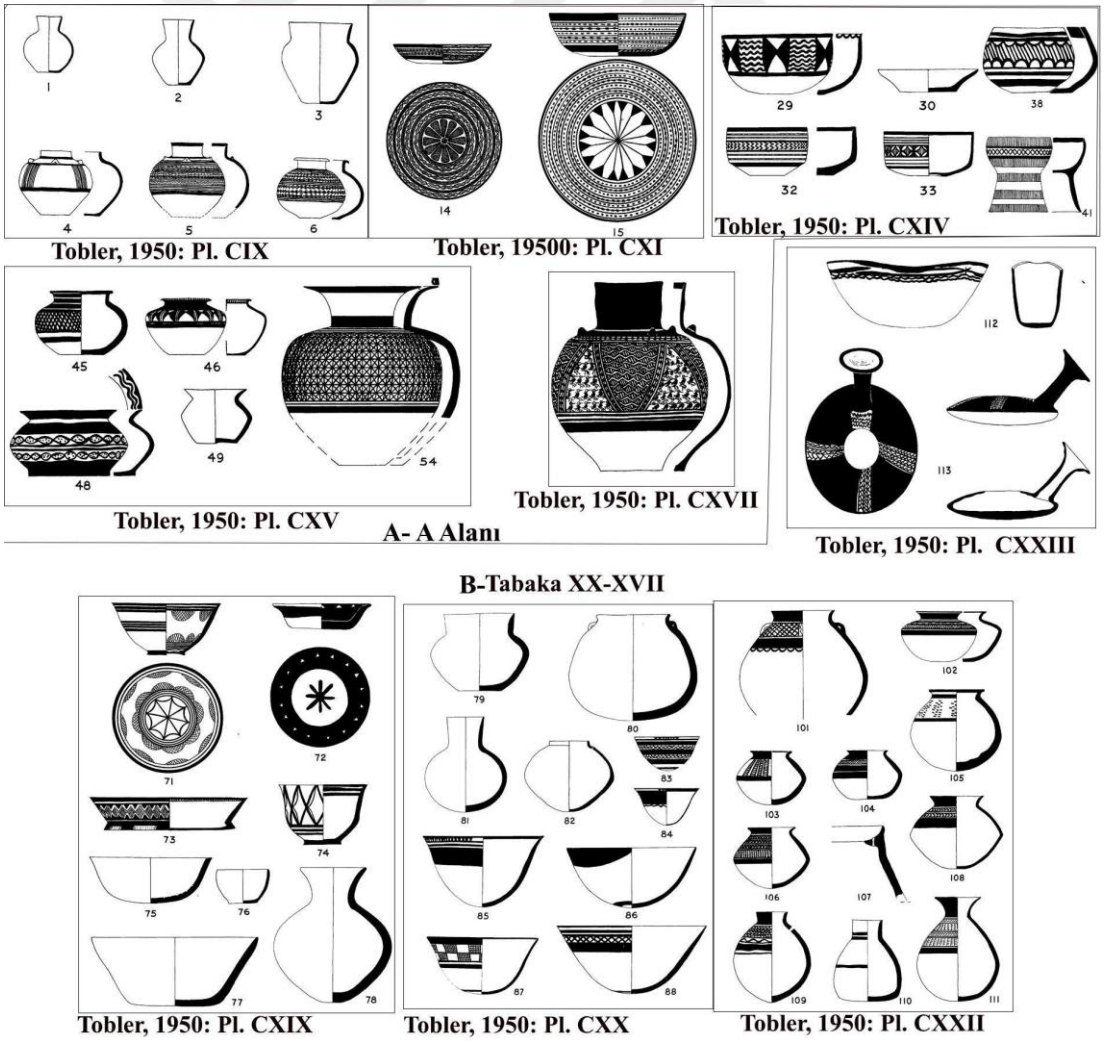

A alanı Halaf dolgusunda, hem monokrom hem de polikrom boya bezekli, el yapımı mal grupları tespit edilmiştir. Neredeyse tüm kapların boya bezekli olduğu görülmektedir (Tobler, 1950: 127). Kısa boyunlu çömlekler en küçük gruptur (Şekil 2.80, A/ 45-49). Uzun boyunlu çömlekler çok yaygın ve biçim açısından homojendir (Tobler, 1950: 130) (Şekil 2.82, A/ 54).

XIX-XVII. katlarda hem Halaf (Şekil 2.80, B/ 71-74) hem de Güney Mezopotamya Obeyd çanak çömleğiyle benzer nitelikte el yapımı monokrom boyalı mallar (Şekil 2.80, B/ 83-111) saptanmıştır. Monokrom Obeyd çanak çömleği, Halaf'tan daha kaba ve daha fazla mineral katkılıdır (Tobler, 1950: 133).

Şekil 2.81: Tepe Gawra XVI.- XIII. Tabakalarına Ait Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.

XVI-XV tabakalarda akıtacaklar, kulp ve bileşik kaplar önceki evrelere kıyasla azdır. Uzun boyunlu çömlekler ve çan biçimli çanaklar ortadan kalkmıştır (Şekil 2.81). İçe dönük ağızlı kaplar yaygınca, küresel gövdeli yuvarlak dipli çömleklerse konik/dışa açılan boyunludur (Tobler, 1950: Pl. CXXIV- CXXVI).

Çanak çömlekte Halaf etkisi, XIII. tabakada tamamen silinmiştir (Şekil 2.82). Bu evrede çanak çömlekte yeni biçimler ve bezeme (çizi, sokma ve kabartma) uygulamaları ortaya çıkmıştır (Tobler, 1950: 140-141). Bu tabaka çanak çömleği kendini en iyi boyalı mallarla göstermektedir. Siyah boyalı, ağırlıkla çerçeve içine alınmış (bantlarla sınırlanmış) geometrik motif çeşitliliğiyse özellikle vurgulanmaktadır (Tobler, 1950: 141). Halka dipler ilk kez XIII. tabakada ortaya çıkmış ve fincanlar da yaygınlık kazanmıştır. Hafif omuzlu yuvarlak dipli çanaklar yaygındır. İnsize şevron bezekli (Tobler, 1950: Pl. CXXXI/217) ve baskı bezekli (Tobler, 1950: Pl. CXXXI/218, 220) çömlekler, Tell Abada örneklerine benzemektedir. Dikdörtgen pencere ayaklı bir buhurdanlık, akıtacaklı çömlekler, ilmek ve sepet kulplu, bileşik ve küçük kaplar, bu evrede dikkati çeken ayrışık biçimlerdir (Tepe Gawra XIII -Tobler, 1950: Pl. CXXXI/221-224 CXXXII/225, 228, 232-233).

XII-A ve XII. tabakalarda boyalı mallar azalmış, el yapımının yanı sıra turnet kullanımı yaygınlaşmıştır (Tobler, 1950: 146) (Şekil 2.82). Görece daha kaba hamurdan, açık kahve ve kırmızımsı kahve renk yüzeyli, astarlı ve ıslak sıvazlı mallar yaygın olarak görülür. Rothman, XII-A evresinin Obeyd 4'ün devamı niteliği taşırken, son Obeyd dönemine tarihlenen (Terminal Ubaid- LC1) XII. evrenin yeni bir dönemin başlangıcı olarak ele alınabileceğini belirtilmektedir (Rothman, 2002a: 55). Mal grupları arasında görülen Saman Yüzlü Tarazlı Malların bir diğer yaygın biçimi "wide flower pot"- konik kâseleri LC 1'in yerleşmedeki en belirgin simgelerindendir. Rothman'nın ölçek kapları olarak da tanımladığı bu kaplar, seri üretimlerdir (Rothman, 2009: 23).

Şekil 2.82: Tepe Gawra XIIA.- IX. Tabaklarına Ait Çanak Çömlek Repertuvarından Örnekler.

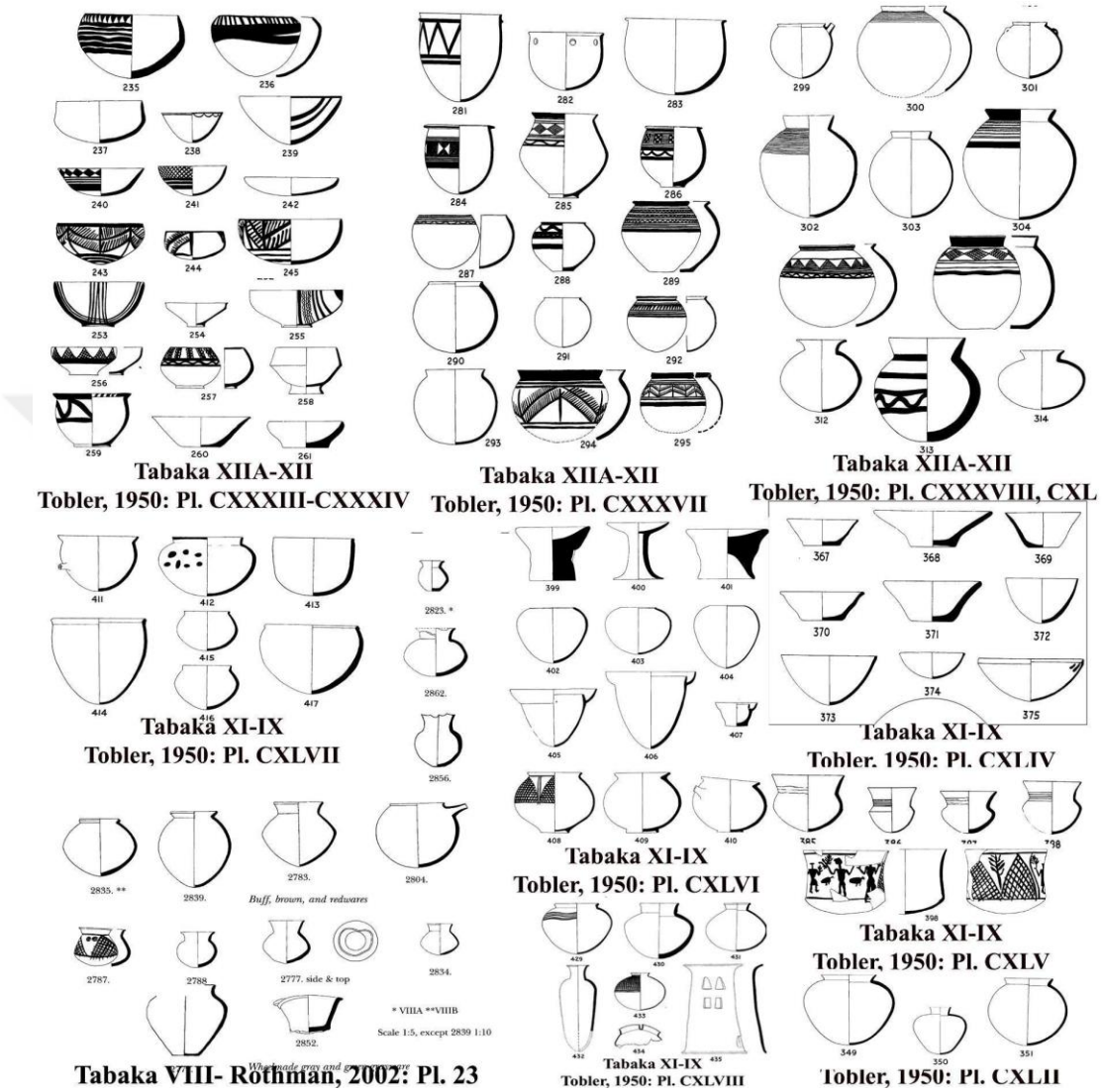

XII A-XII. katlar: Yuvarlak gövdeli kâse/çanak (Tobler, 1950: CXXXIII/243-245) ve sıkma boyunlu küresel gövdeli çömlek (Tobler, 1950: CXXXVII/294-295; CXXXIX/308, 310-311) biçimlerinde, kırmızı astar üzeri siyah boyalı “sprig”/ dal motifi bezeme saptanmıştır. Yukarı Dicle Shelgiyya'da üretilen bu kaplar, Tepe Gawra’da ticaretin varlığına işaret eden biçimlerdir (Rothman, 2009: 26). “U” biçimli çömlekler ve akıtacaklı çömlekler, halka dipli ya da kaideli kaplar bu evreye ilişkin göze çarpan diğer karakteristik öğelerdir. Depo kapları, XII-A ve XII. katlarda önceki

evrelere kıyasla daha yaygın olarak görülmeye başlanan formlar arasında sıralanmaktadır (Tobler, 1950: 153, Pl. CXLII, Fig. 349-351), (Şekil 2.82).

XII. tabakada da boyasız mallara kıyasla boyalı çanak çömleğin devam eden yoğunluğu XI-A evresinde yok denecek kadar azalmıştır (Tobler, 1950: 151). Bununla birlikte yüzey işlemlerindeki çeşitlilik de çok azalmış kaba kaplarda, yeşil ve yeşilimsi rengin yerini kahve, devetüyü ve kırmızımsı kahve renkler almıştır (Tobler, 1950: 152). Kaplardaki düşük sertlik, fırınlama tekniklerinin de değiştiğini işaret eder.

XI. tabakada yuvarlak ve düz dipli kâseler, fincan, testi, dar ağızlı boyunsuz çömlekler, halka dipli ve çift dudaklı çömlekler yaygındır. Uruk dönemiyle tanınan Gri Mallarda ilk defa bu evrede kendini göstermeye başlar. IX. tabakada çanak çömlek yapımında en önemli gelişmelerden biri olan hızlı çark yapımı bazı kaplara ilk defa rastlanmıştır (Tobler, 1950: 154). Bu durum VIII. tabakada yaygın hale gelmektedir. Depolamaya elverişli görünen çömlek türü kaplar, bu evre çanak çömlek repertuvarı içinde de görülmektedir (Şekil 2.82).

2.3. Yerel Geç Kalkolitik Kültürler: Arslantepe Örneği

Buraya kadar ele aldığımız yerleşmelerde İlk ve Orta Kalkolitik Dönem'lerin, Son Kalkolitik Dönem'e göre daha tanımlı olduğu görülür. Çalışmada kapsamında incelenen yerleşmelerde sadece Güvercinkayası (III), Yumuktepe (XV-XIIB) ve Tepe Gawra (XII-XI Geç Obeyd Son Kalkolitik Geçiş, X-IX Son Kalkolitik, VIII-Uruk Yayılımı) Son Kalkolitik Dönem'e ait tabakaları vermektedir. Son yirmi yılda yapılan araştırmalarla dönemin dinamikleri daha tanımlı hale gelmeye başlamışsa da Anadolu Kalkolitik Dönem'i üzerine sınırlı bilgimiz olduğu açıktır. Fakat özellikle Son Kalkolitik Dönem hala birçok bilinmeyeniyle karşımızda durmaktadır. *"Yerel Geç Kalkolitik Kültürler: Arslantepe Örneği"* başlığı, dönemin Anadolu, Kuzey ve Güney Mezopotamya'da değişen dinamiklerini anlamaya yönelik bir değerlendirme bölümüdür.

Sulu tarımdan kazanılan artı ürüne ve maden, değerli taş, kereste gibi hammadde teminine yönelik uzun mesafeli ticarete dayalı ekonomisiyle (Köroğlu, 2008: 49, 50), kuru tarım bölgelerinde yer alan Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'daki Kalkolitik dönem çağdaşlarıyla farklı bir gelişim çizgisindeki Güney Mezopotamya, çalışmanın

coğrafi sınırları içinde yer almaz. Ancak bölgenin Son Kalkolitik'ini temsil eden "Uruk" kültürünün, bu çalışmada sözü edilen bazı coğrafyalarda izleri belli bir dönemden sonra (Orta ve Geç Uruk Dönemleri LC 3-5) net biçimde görülür. Bu bağlamda Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'daki Son Kalkolitik dönemden önce, "Uruk" kültürünü kısaca tanımlamanın faydalı olacağı kanısındayız.

Kalkolitik Dönem Mezopotamya'da Halaf (İlk), Obeyd (Orta) ve Uruk (Son) kültür adlamalarıyla tanımlanır. Güney Mezopotamya kökenli Uruk kültürü, ≈M.Ö. 4. binyıl da başlar. Hem kültür hem de dönem, adını bölgenin alüvyonlu düzlüklerinde açığa çıkarılan görkemli ve iyi tanınan mimarisiyle, 100 hektarlık bir alana yayılan Uruk (Warka) kentinden alır (Frangipane, 2002: 208, 231). Fiziksel ve işlevsel açıdan özelleşmiş büyük tapınaklar, idari binalar, saray yapıları, siyasal merkezileşme, kil tablet, bulla, silindir mühürler, çanak çömlekte seri üretim mallar, çömlekçi çarkının kullanımı, saban, uzun mesafeli ticaret, kolonizasyon gibi özellikler genel olarak dönemi karakterize etse de, özelliklerin büyük kısmı Geç Uruk'ta yaşanmıştır [153]. Dönem üç ana evrede (Erken, Orta ve Geç) incelenir. İlk evresinden itibaren Güney Mezopotamya' da erken kentlerin ortaya çıktığı görülür[154]. Ancak bu yeni sosyal ve siyasal örgütlenme, Orta ve Geç Uruk dönemlerinde daha tanımlıdır. Dönem ortasından itibaren kültürün kuzeye doğru yayılmaya başladığı ve yayılımın hemen öncesinde Kuzey Mezopotamya dağlık coğrafyasında "beylik" benzeri sosyal yapılanmalara gidildiği görülmektedir (Stein 1999). Uruk kültürünün yayılımı ve tüm dinamikleriyle sorgulandığı ilk kuramsal çalışmalar Algaze tarafından yapılmıştır[155]. Oldukça tartışmalı bu kuramsal altlık, Uruk kültür yayılımı, devletin doğuşu, bölgeler arası etkileşim konularında hem güncelliğini korumakta hem de yeni kuramların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu kuramlar ve yeni arkeolojik veriler, Uruk kronolojisi için önerileri de arttırmaktadır[156].

Yaklaşık 1000 yıllık bir süreci kaplayan Son Kalkolitik, yukarıda da değindiğimiz gibi başlangıç aşamasında Güney ve Kuzey Mezopotamya'da farklı gelişim süreçleriyle takip edilir. Her iki bölge için de Geç Kalkolitik, dikey sınıflanmanın belirdiği,

[153] bkz. Pollock 1992; Wright ve Rupley 2001; Abu Al-Soof 1985; Rothman 2004; Nissen 2001; Çevik 2005; Frangipane 2002; Baines ve Yoffee 2005.
[154] bkz. Algaze vd. 1989; Stein 2012; Rothman 2001.
[155] bkz. Algaze vd. 1989; 1993; 2001.
[156] bkz. Algaze 1993; 2001; Livenari 2006; Stein vd. 1996; 1999; 2002; Wright 2001; Oates 1993; 2002; Helwing 2000; Rothman 2002; Areshian 1990; Frangipane 2002; Tekin 2017; Köroğlu 2008.

merkezileşmiş toplumların ortaya çıktığı bir süreçtir. Bu sürecin başında Kuzey Mezopotamya ve Anadolu'da, Güney Mezopotamya Uruk kültüründen bağımsız gelişen Geç Obeyd (Post Obeyd) sonrası yerel Kalkolitik kültürler bulunmaktadır[157] (Stein, 1999: 102). M.Ö. 4400-3600 arası kuzeyde yerel Kalkolitik kültürlerin görüldüğü dönemdir. Bu dönem de kendi içinde alt kronolojilerle değerlendirilir (Schwartz 2001). M.Ö. 4. binyılın ikinci yarısından itibaren ise, güneyde binyılın başından itibaren var olan Uruk kültürünün etkileri net biçimde görülür. Uruk yayılımından önce bölgede bulunan yerel topluluklar, sosyal açıdan iyi örgütlenmiş, Obeyd döneminden itibaren siyasal anlamda tanımlanabilen, merkezileşme kavramının olgunlaşmaya başladığı toplumlardır. Bu yerel kimlikli toplumlar, Büyük Mezopotamya'nın kuzeyinde, Cezire'nin Suriye-Irak hattındaki bozkır bölgelerinde, Dicle ve Fırat'ın Anadolu içindeki dağlık kesimlerinde yaşarlar. Adı geçen bölgelerde yaşayan toplumlar, coğrafi olarak birbirinden çok uzak olmayıp, benzer bir gelişim çizgisinde olsalar da farklı sosyal örgütlenmelerle karşımıza çıkarlar. Yerel seçkinlerin görülmeye başladığı bu sosyal örgütlenmelerde, Güney Mezopotamya'daki gibi politik bir merkezileşme görülmez (Frangipane 2002; 246).

Bölgede Uruk etkisinin açık biçimde görülmeye başladığı 4. binin ikinci yarısına tarihlenen yerleşmeleri çalışmada konu etmememizin nedeni, bu dönemden itibaren bambaşka bir gelişim modelinin izlenmesidir. Burada sadece, Orta ve Geç Uruk dönemlerinde kuzeye yayılımın görüldüğü, öne çıkan bazı Geç Kalkolitik yerleşmelerin adını vereceğiz (Cilt II/Harita 5). Bu yayılımında, karşımıza çıkan birçok yerleşmenin henüz hiç oturulmamış topraklar üzerinde kurulduğu (Habuba Kabira[158], Jebel Aruda[159], Sheik Hassan[160], Hassek Höyük[161]), bir kısmının da yerel

[157] Son Kalkolitik Dönem, çanak çömlekte özellikle seri üretim Saman Yüzlü Mallarla da karakterize edilmektedir (Demirtaş, 2017: 276). Güvercinkayası III. tabakası çanak çömleği içinde az sayıda örnekle temsil edilen bu mallar, Post Obeyd süreci LC2 ve LC 3 evrelerinde Kuzey Mezopotamya yerleşmelerinde baskın halde izlenir (Chataigner vd. 2010; Helwing 2000; Marro 2010). Amik F evresinde Uruk etkisindeki devrik ağızlı kâselerle beliren Saman Yüzlüler dışında, Anadolu'da erken evrlerde Norşuntepe 10. Tabakasında (LC 1), Gedikli-Karahöyük IV (Duru 2010) ve Coba-Sakçegözü IVA-C'de (du Plat Taylor vd. 1950), Arslantepe VIII-VII (Balossi Restelli 2008; 2012) ve Horum Höyük D0012'de (Fletcher, 2007: 193) Saman Yüzlü seri üretim mallar tespit edilmiştir. Anadolu dışında Tell Zeidan LC2 (Stein 2011) ve Hammam eth Turkhman IVD-VB (Akkermans, 1988b: 289), Tell Brak, Hamoukar, Tell Feres el Sharqi yerleşmelerinde (Baldi ve Jayyab 2012) ve Tell Kosak Shamali'de (Marro, 2012: 25; Nishiaki vd., 1999: 33) Post Obeyd LC1-2 evreleri Saman Yüzlülerle karakterize edilir.

[158] bkz. Strommenger 1980; Sürenhagen 1974-1975.

[159] bkz. Driel G. van-Driel Murray C. Van 1983.

[160] bkz. Boese 1995.

bir topluluğun yeni gelen güneyli unsurlarla kaynaştığı görülür (Tell Brak[162], Ninive[163], Godintepe[164], Hacınebi[165], Samsat[166], Başur[167], Zeytinlibahçe[168]). Bunların yanı sıra diğerlerine göre küçük ve politik merkezileşmesi fazla hissedilmeyen, yakın çevreye gelip yerleşen güneyli gruplarla etkileşimde oldukları anlaşılan yerleşmeler de bulunur (Kurban Höyük[169], Tepecik?[170]). Yakın coğrafyalarda 4. binyılın ikinci yarısında iskân edilmiş olsa da güney etkilerinin görülmediği yerleşmeler de vardır (Grai Resh[171], Tell Leilan (IV. Evre)[172], Hayaz Höyük[173], Tell Cudeyde (Amuk F)[174]). Kuzey Mezopotamya'da tamamen yerel özelliklerle kendi değişimini gerçekleştiren ve VIII. tabakada Uruk etkilerini gösteren Tepe Gawra [175] bir istisnadır. Ancak yerleşmede, Geç Uruk etkisinin hemen hiç görülmediği de önerilir (Frangipane, 2002: 207-269). Torosların kuzeyinde Anadolu içlerinde başka bir istisna yerleşme de Arslantepe'dir.

Yukarı Fırat Bölgesi Malatya ilinde bulunan Arslantepe yerleşmesi, M.Ö. 5. binyıldan klasik dönemlere kadar iskân edilmiştir. Höyükte tarihöncesi dönemler **VIII. tabakayla** (kal. M.Ö. 4300-4000, LC1-2) başlar. Ancak tabakada görülen bazı çanak çömlek buluntuları, VIII. tabakadan önce Obeyd ve Halaf dönemlerinin olduğunu da düşündürür (Balossi Restelli, 2012: 236, 250 Table 1). VIII. tabaka Geç Obeyd-Geç Kalkolitik 3 (LC 1-2) geçiş dönemini temsil eder[176]. Tabakaya ait mimari kalıntılar, konut nitelikli olduğu anlaşılan, oldukça sınırlı alanda bulunan yapı kalıntılarıdır. Bir üst tabaka tarafından ağır tahribat gören bu tabaka mimarisi, kerpiç tuğladan küçük mekânların da içinde olduğu olasılıkla mutfak işlevi gören yapı kalıntılarıdır. Bu hücreciklerin depolama için kullanıldığı önerilir (Balossi Restelli, 2012: 237). Döneme ilişkin bilgiler daha çok çanak çömlek üzerinden edinilmektedir. Depo

[161] bkz. Behm-Blanke M. R. 1992.
[162] bkz. Matthews 2003; Oates 1993.
[163] bkz. Campbell-Mallowan 1933.
[164] bkz. Rohtman 2013.
[165] bkz. Stein-Mısır 1994.
[166] bkz. Özgüç 1992.
[167] bkz. Kalkan 2013; 2015.
[168] bkz. Frangipane 2007b.
[169] bkz. Algaze 1990.
[170] bkz. Esin 1982.
[171] bkz. Kepinski 2011.
[172] bkz. Rova 2007; Schwartz 1988.
[173] bkz. Roodenberg 1982; Thissen 2002.
[174] bkz. Braidwood-Braidwood 1960.
[175] bkz. Rothman 2002; Peasnall ve Rothman 1999.
[176] Detaylı bilgi için bkz. Frangipane 2012.

kapları sonraki tabakalara oranla VIII. tabakada oldukça azken, seri üretim mallar hem VIII. hem de sonraki tabakalarda yoğunluğunu korur. Bu tabakada depo ya da saklama kaplarıyla, dağıtım işlevini üstlendiği önerilen seri üretim malların bir arada bulunmaları, ürün depolama ve dağıtımı ilişkisinin, yerel özellikler gösteren erken evreden itibaren kurulabileceğini göstermektedir (Şekil 2.83) (Balossi Restelli, 2012: 237, 238, 242, 244; Baldi, 2012: 398). Seri üretim mallar merkezileşmenin tam olarak belirginleşmediği LC2'den itibaren, değişmeye ve giderek karmaşıklaşmaya başlayan sosyal ve politik yapıyla ilişkilendirilir (Frangipane 2012; Caneva 2010; Akkermans ve Schwartz 2003). Bu ilişki, Arslantepe VIII. ve hemen arkasından gelen, hiyerarşik ve merkezileşmiş yapısıyla öne çıkan VII-VIA tabakaları için de kurulur. Sosyal yapı açısından seri üretim malların anlamı, çanak çömlek üretimindeki teknik değişimin, gıda tüketimi ve idaresiyle ilgili daha merkezi ve hiyerarşik bir sosyal ve yönetimsel organizasyona gidilmesidir (Frangipane, 2012: 47). Aynı bölgede farklı tekniklerle de olsa, Son Kalkolitik'te Norşuntepe'de (LC 1-2), Obeyd Dönem'in de ise Değirmentepe'de seri üretim mallar öne çıkmaktadır (Demirtaş, 2017: 110; Esin ve Harmankaya 1986; Gülçur, 1988: 176-179; Gürdil 2005; 2010).

Arslantepe VIII. tabakanın domestik yapısının tam aksine, "elit" sınıfa ait yapılar, dini binalar ve depolama alanlarıyla karakterize VII. tabaka (kal. M.Ö. 3700-3500 LC3-4), 4. binyılın ilk yarısında yerleşmedeki köklü değişikliklerin habercisidir. Ancak VIII. tabakadan VII. tabakaya kademeli bir geçişin olduğu, aktarılan bazı öğelerden anlaşılmaktadır. Kubbeli kerpiç tuğla fırınlar, duvar boyası, çömlek mezar uygulamalarının devam etmesi aktarılan öğelerdendir (Balossi Restelli, 2012: 238, 239)

Şekil 2.83: Arslantepe VIII. Tabaka Seri Üretim Mallar.

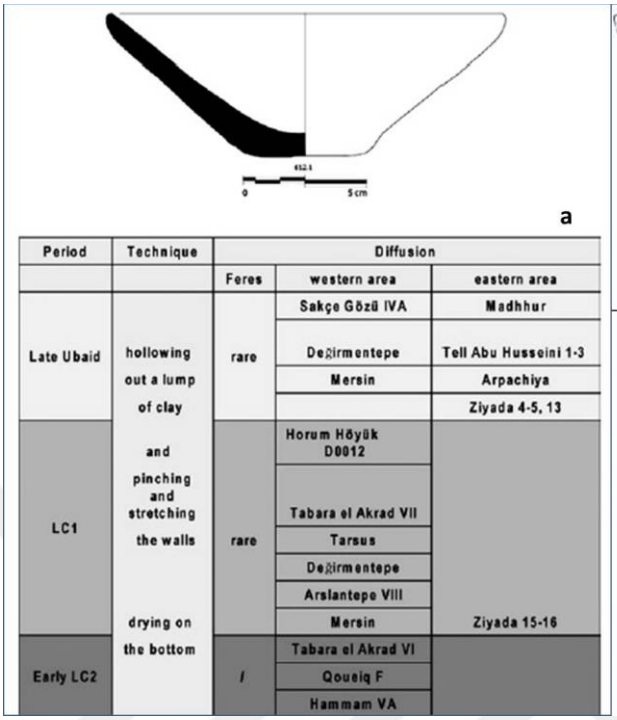

Period	Technique	Diffusion		
		Feres	western area	eastern area
Late Ubaid	hollowing out a lump of clay	rare	Sakçe Gözü IVA	Madhhur
			Değirmentepe	Tell Abu Husseini 1-3
			Mersin	Arpachiya
				Ziyada 4-5, 13
LC1	and pinching and stretching the walls drying on the bottom	rare	Horum Höyük D0012	Ziyada 15-16
			Tabara el Akrad VII	
			Tarsus	
			Değirmentepe	
			Arslantepe VIII	
			Mersin	
Early LC2		/	Tabara el Akrad VI	
			Qoueiq F	
			Hammam VA	

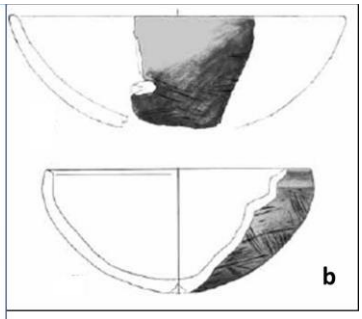

a: Baldi, 2012: 415, Fig.4

b : Balossi Restelli, 2012: 255, Fig.5, j-l

Kuzey Mezopotamya Yerel Geç Kalkolitik gelişimini net biçimde yansıtan Arslantepe **VII. tabaka** (kal. M.Ö. 3700-3500, LC 3-4), güneyde Erken ve Orta Uruk'la çağdaştır. Bu tabakanın özel yapıları, kerpiç tuğladan anıtsal görünümüyle dini ya da kamusal bir yapı olmanın dışında seçkin sınıfın (elit) kullandığı bir "rezidans" ve farklı işlevlerin yürütüldüğü çok odalı iki tapınak yapısıdır (Tempel C-D) (Şekil 2.84).

Rezidans olarak nitelendirilen yapı, kalın kerpiç tuğla duvar ve sütunları, boyalı duvarlarıyla dikkat çeker (Şekil 2.85). Bir platform üzerinde yükselen mimarisi ve buluntularıyla tapınak yapıları, VII. tabakanın ne derece önemli olduğunu gösterir. 4. binyılın ilk yarısına tarihlenen bu yapılar, henüz Uruk etkileri bölgede görülmezken Güney Mezopotamya tapınakları benzeri bir anlayışla inşa edilmiştir. Bu durum Arslantepe'nin yerelliğine yapılan en kuvvetli atıflardandır. Yiyecek dağıtımıyla ilgili törensel aktivitelerin yürütüldüğü bu yapılarda, onlarca seri üretim kap ve üzerlerinde çömlekçi işaretlerinin, kretulaların (*Cretulae*) bulunması da yapıların idari bir mekanizma tarafından işletildiğini gösterir (Şekil 2.86) (Frangipane, 2016b: 476-478; D'Anna ve Guarino, 2012: 73). Depo kaplarının, hem bu tabakada hem de sonraki

Şekil 2.84: Arslantepe VII. Tabaka Genel Plan.

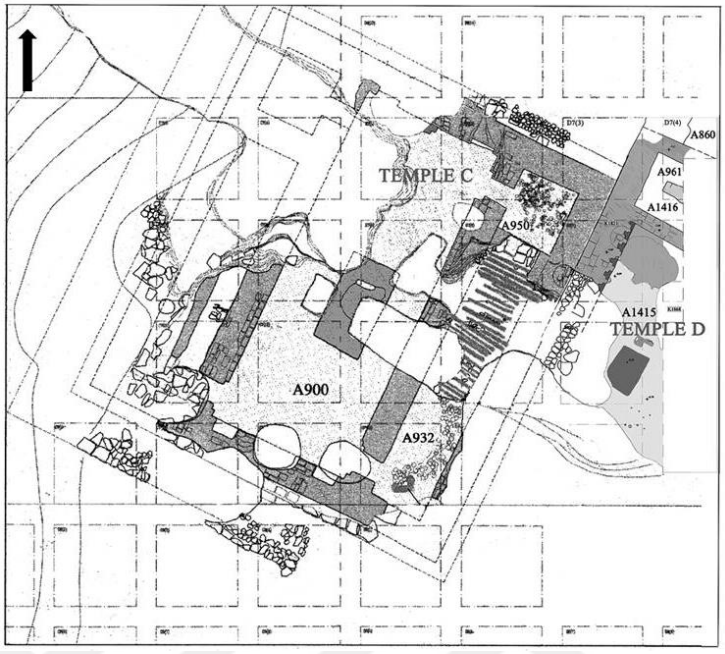

Frangipane 2016b: 477, Fig.5-d

Şekil 2.85: Arslantepe VII. Tabaka Elit Yapısı.

a: Tepenin üzerinde yer alan elitlere ait yapı

b: Elit yapısındaki kerpiç sütunlar ve boyalı duvarlar

c: Tapınak D duvarının tahrip ettiği kabartma ve boyama bezeme unsurları

Frangipane 2016b: 477, Fig.5-a, b, c.

VIA tabakasında kuru ve sıvı gıdaların depolanması için kullanıldığı ve kamu binalarına yakın yerlerde bulunduğu, ancak VIA depo kaplarının sayı ve kapasitelerinin VII. tabakaya göre daha fazla olduğu da bildirilmektedir (Şekil 2.89) (D'Anna ve Guarino, 2012: 67).

Şekil 2.86: Arslantepe VII. Tabaka Depo Kapları, Seri Üretim Kaplar ve Kretulalar.

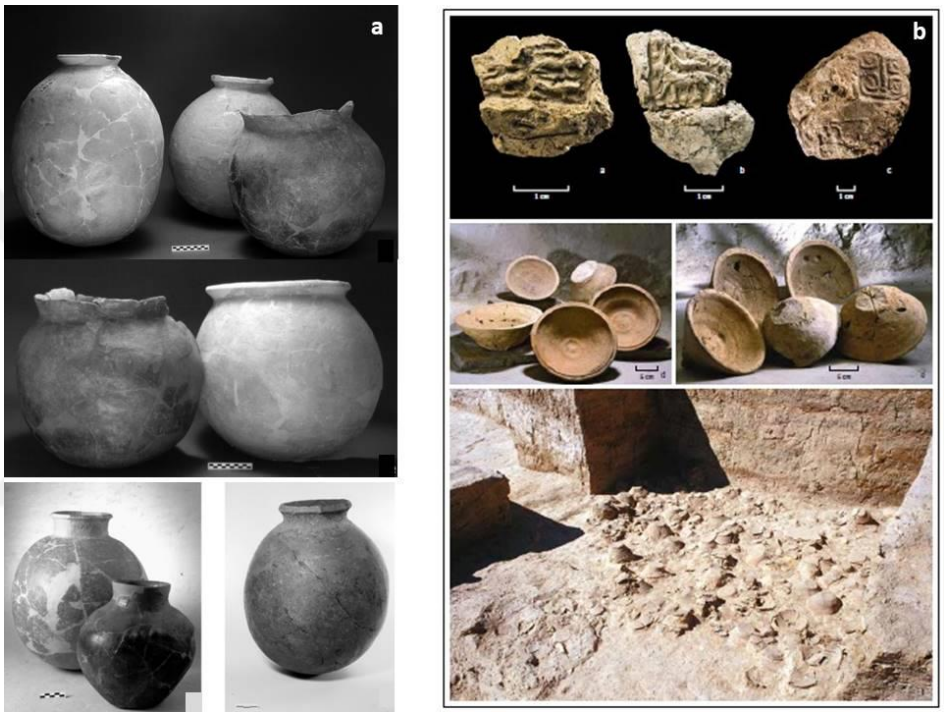

a: Depo Kapları, D'Anna ve Guarino, 2012: 63, Fig. 1a, c, d, e; b: Kretulalar ve Seri Üretim Mallar, Frangipane, 2016b: 479, Fig. 7a-f.

Kolonilerde yerleşen güneyli grupların, Arslantepe yerel kültürüyle etkileşimi VIA'da izlenir (Frangipane, 2002: 269). **VIA. tabakasında** (LC 5- kal. M.Ö. 3350-3000, Geç Uruk), 3500 m²'ye yayılan, kamusal yapılardan oluşan, anıtsal girişli bir saray kompleksi açığa çıkarılmıştır (Şekil 2.87). Birbirine bitişik inşa edilen yapılardan ve koridorlardan oluşan kompleks, bu özelliğiyle güneyli örneklerden ayrı, Anadolu tipi bir görüntü sergiler. Konut yapılarıysa önceki evreye göre oldukça küçülmüştür. Bu durum kentleşme olmadan, merkezileşmeyi gösterme bakımından da yerellik sergiler. Bu özelliğiyle hem güneyli hem de Tepe Gawra örneğinden ayrılarak, kentleşme olmadan *arkaik bir devlet* yapısı ortaya koyar (Frangipane, 2002: 270;

Frangipane, 2016b: 482). Yapı bölümlerinde gerek dini, gerek idari gerekse ekonomik işlerin yürütüldüğü maddi kalıntılar ve bu aktiviteleri doğrulayan mimari unsurlar çok tanımlıdır. Bu dönemde önceki tabakadan bildiğimiz iki tapınağın terkedildiği ve "elit rezidansının" aynı yerde yeni bir anlayışla tekrardan inşa edildiği, organik bir bağla daha kuvvetli bir idari mekanizmaya bağlandığı görülmektedir (Şekil 2.87) (Frangipane, 1997: 49, 52, 53, 56; Frangipane, 2016b: 478, 480, 482, 484).

Birbirine bitişik ambarların bir bölümünün ürün depolama bir bölümünün de ürün dağıtımı için kullanıldığı içlerindeki buluntulardan anlaşılmaktadır. Depolama için ayrılan ambarlarda depo kapları öne çıkar (Şekil 2.88; 2.89/c). Dağıtım için kullanıldığı düşünülen ambarlardaysa, seri üretim kaplar ve kretulaların fazlalığı bu görüşü doğrulamaktadır (Şekil 2.89/a-b). Tarımsal ürünün dışında, etin de ambarlarda depolanıyor olması, gıda dağıtım sisteminde hayvansal gıdanın da önemli rol oynadığını göstermektedir. Bu durum, toplumun tarım ve hayvancılıktan sağladığı kendi üretimi artı ürünü ambarlarda depoladığını gösterir. Aynı zamanda küçükbaş hayvan sayısının artışı süt, süt ürünleri ve yün gibi ikincil üretimlerde merkezi bir müdahalenin başladığı şeklinde yorumlanabilir (Arbuckle, 2012: 302-303).

Kretulalar, depolanan ürünlerin içinden mal alınırken ya da ambar binalarının kapıları açılıp kapatılırken kullanılan, üzerlerinde kimlik belirleyici sembollerin olduğu, ilk kullanım sonunda atılıp, bir sonraki uygulamada yenisinin kullanılması gerektiği kil kapama nesnelerdir (Şekil 2.89/a). Bu nesneler, üstlendikleri fonksiyonla hem kayıt tutma, hem de alındı belgesi niteliğindedir. Bu durum ürün depolamanın ekonomik anlamda merkezileştiğinin de göstergesidir (Frangipane, 2016a: 17-28; Frangipane, 2002: 275, 279, 287).

Şekil 2.87: Arslantepe VIA Saray Kompeksi ve Depo Odası A340.

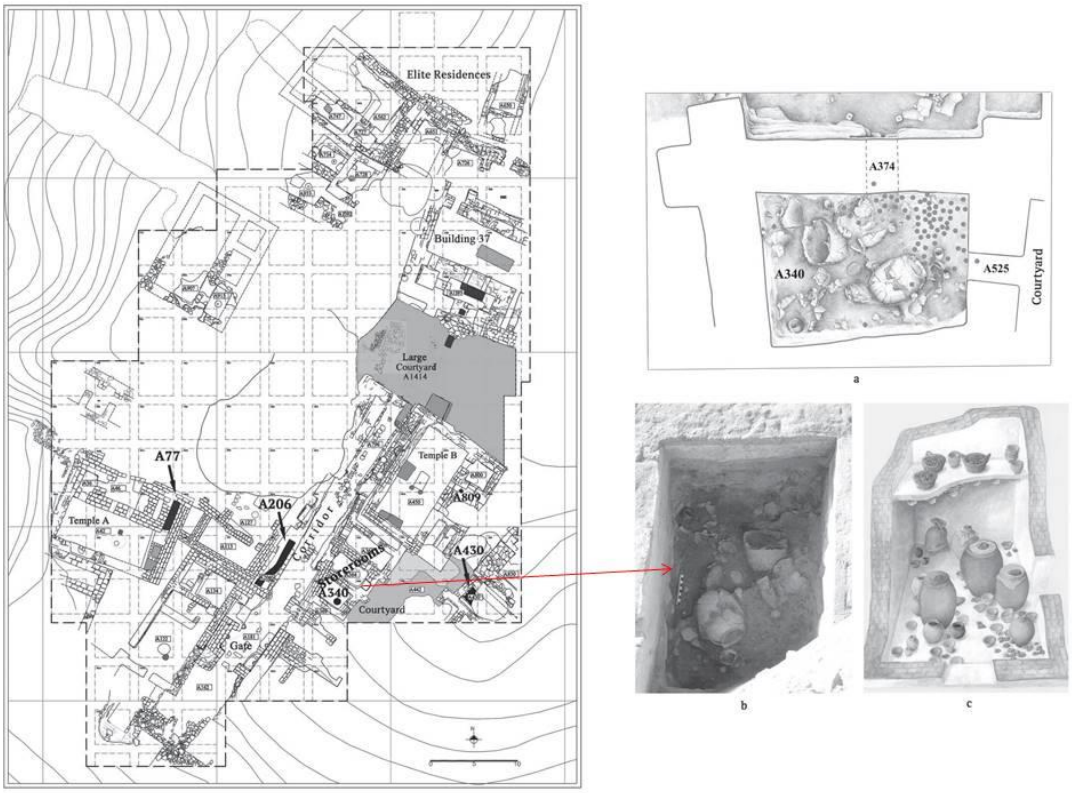

Frangipane, 2016a: 18, Fig. 5; 21 Fig. 7.

Şekil 2.88: Arslantepe VIA Tabakası Depo Kapları.

(D'Anna- Guarino, 2012: 64, Fig2 a-c)

Şekil 2.89: Arslantepe VIA Saray Yapısı Kretula, Mühür Baskı Canlandırma ve Depo Odası (A340).

a-Kretula, Mühür Baskı Canlandırma, Seri Üretim Mallar, Frangipane, 2016b: 486, Fig. 14 a-c, e, i; c: Malatya Müzesi VIA. Saray Kompleksi A340 Depo Odası, D'Anna- Guarino, 2012: 70, Fig. 5c)

Yapılar arasındaki geçişlerde bulunan duvar resimleri sembolik anlamlar taşır. Örneğin kızak üzerinde taşınan seçkin bir bireyin, tıpkı Şekil 2.91' de olduğu gibi resmedilmesi, bu bağlayıcı yolları kullanan kişilere, yapının güç ve önemini algılatacak ideolojik bir imge olarak yorumlanmaktadır (Koridor 796). Aynı şekilde iki öküz tarafından çekilen saban ve bu işi yönlendiren çiftçi betimlemesi de bu koridorlarda yer alır ve üzerine çizildiği yapıların neden önemli olduğunu hafızalarda canlı tutan bir sembole dönüşür (Şekil 2.90). Törensel anlatımın da bulunduğu örnekler, din olgusunun da merkezileşmiş bu yapıların üzerinde yerini aldığı gösterir. Bu tür sembolizmanın birbirine bitişik ambarlara gidilen yol üstünde olması, merkezden yönetilen artı ürünün zenginlik ifadesini daha da pekiştirmektedir (Frangipane, 1997: 64; Frangipane, 2002: 272, 274, 275).

Şekil 2.90: Arslantepe VIA Tabakası Ambara Giden Koridordaki Duvar Resmi.

(Frangipane, 2016b: 490)

Hem otoritenin hem de önemli ekonomik girdilerin semboller üzerinde kullanımı duvar resimleri kadar, mühür, mühür baskı ve kretulalara da yansımıştır. Düven üzerinde resmedilen bir yöneticinin varlığı, tarımsal etkinlikle otorite ilişkisini açıklayan önemli bir belgedir (Şekil 2.91) (Frangipane, 2016a: 28).

Bir önceki dönemde görülen çömlekçi işaretlerinin bu dönemde kalkması, kişiye ya da gruba aidiyeti sembolize eden bu kaşelerin artık sembolik anlamını yitirdiğini gösterir. Bu dönemden itibaren seri çömlek üretimi, kimin ürettiğine bakılmaksızın merkez için yapılan bir işe dönüşmüş olmalıdır (Frangipane, 2002: 290).

Sarayın farklı yerlerinde sayıca fazla ve çeşitlilikte bulunan mühür ve mühür baskıları, çok karmaşık bir bürokratik örgütlenmeyi gösterir. Bu yapılanma, üretim araçlarını biriktiren, işgücü kontrolünü sağlayan, yeniden dağıtım mekanizmasıyla işgücünü canlı tutan sürekli bir hareketliliği gerektiriyor olmalıdır. Çok büyük miktarda mal bulundurma kapasiteli, büyük depolama birimlerinin olmaması belki de bu hareketli mekanizmayı daha da anlamlı kılmaktadır. Çünkü bir taraftan boşalırken bir taraftan dolması gereken depolama aygıtları, seri bir çalışmanın ürünü olmalıdır Frangipane, 2016a: 17, 28; Frangipane, 2002: 279, 290). Bu noktada şunu da unutmamak gerekir ki, buradaki ekonomik güç sadece tarımsal üründen edinilmiş değildir. Tarımsal girdinin önemi seri üretim kaplarından, sayısı ve kapasitesi önceki

tabakaya göre fazlalaşan depo kaplarından anlaşılsa da, metal işçiliği de zenginlik ve gücü arttıran girdidir.

Şekil 2.91: Arslantepe VIA Statü Sembolü Bir Kişinin Düven Üzerinde Taşınması.

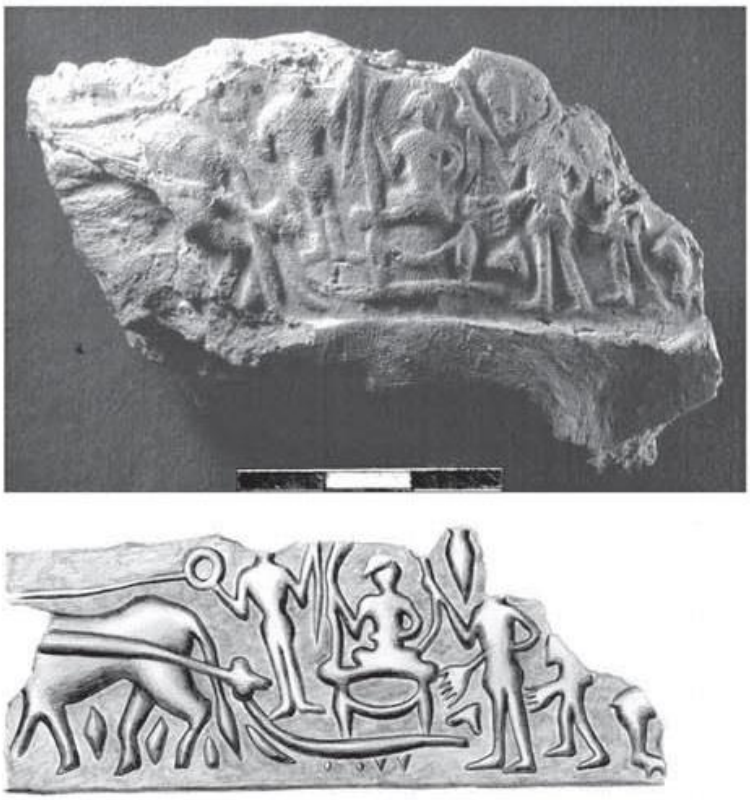

(Frangipane, 2016a: 26, Fig. 10)

VII. tabakadan itibaren yerleşmede bulunan metal objeler, sayısal artış ve metalürjik ilerlemeyle VIA tabakasında öne çıkar. Bölgenin maden kaynakları bakımından zengin olması, yerleşmenin boyutlarının ve yapılanmasının değişmesi, uzmanlaşma, maden teknolojisinde kaydedilen aşamaların nedeni olabilir. Ancak bu süreçte bölgeye güneyden gelen grupların, bu tür hammaddelere ulaşma istekleri ve ürün talepleri, maden teknolojisindeki aşamaları tetiklemiş olmalıdır (Di Nocera 2010; Frangipane, 2002: 284, 287). Bu teknolojik gelişimin ilk basamaklarına aynı bölgedeki Değirmentepe Obeyd ve Norşuntepe Son Kalkolitik tabakaları oturabilir (Esin, 1986: 147; Gülçur, 1988: Abb. 73). Norşuntepe Son Kalkolitik tabakalarında, ne Arslantepe VII'de karşılaşılan anıtsal yapılar ve çömlekçi çarkında biçimlendirilen

kaplar ne de Tepecik (Elazığ) ve Arslantepe VI.'daki gibi Uruk etkileri görülmemiştir (Hauptmann, 2011: 139).

Yerel kimlikli Arslantepe idari yapısının, maden gibi kıymetli hammaddeleri dışarıdan gelen gruplara kontrolsüz biçimde pazarladıkları düşünülemez. Ticari ilişkiler ancak kendi otoritesini sağlamlaştırıp, ticaret yoluyla edinilebilecek ayrıcalıklara ikna olunduktan sonra kuvvetlendirilmiş olmalıdır. Çünkü kendi otoritesini sağlamlaştırmak ve sürdürebilmek için bu kaynaklara onların da ihtiyacı vardır. Kamu binalarında bulunan farklı alaşımlarla yapılmış ve bazı örneklerde süslemelerin de bulunduğu metal silahlar, olasılıkla otoritenin idari ve politik kontrolünü daha güçlü bir zorlama aracı kullanarak uyguladığı, dolayısıyla gücünü somutlaştırdığı araçlardır (Frangipane, 2016b: 475-476; Frangipane, 2002: 300).

Arslantepe'de, M.Ö. 4. binyılın sonlarına doğru, VIA saray kompleksinin yangınla sonlanması ve merkezi sistemin tamamen çökmesiyle, VIB1 tabakasında Tunç Çağı başlar. Bu dönemle birlikte Geç Uruk etkisinin giderek kaybolduğu, Kura-Aras/Karaz Kültürü toplumlarıyla birlikte kuzeyli etkilerin yerleşmeye girdiği yeni bir yapılanmaya gidilmiştir (Palumbi vd. 2017).

Arslantepe örneği, merkezileşen ama kentleşmeyen, Anadolu yapılı fakat Güney Mezopotamya etkili karma yapısıyla, Geç Kalkolitik'te *İlkel Devlet* görünümündedir. Bu görünüm, Obeyd gelenekli geniş aileler etrafında dönen ekonomik sistemin biraz daha ötesine geçerek, büyük ölçekli bir ev ekonomisinin ilkel devlet etrafında biçimlendiğini gösterir (Frangipane, 2002: 298). Benzer biçimde bu dönemde, kentleşme olmadan yerel özelliklerle merkezileşen ve hiyerarşik bir düzen kuran yerleşmeler arasında Tepe Gawra VIII, Hacınebi, Tell Brak gösterilebilir. (Frangipane 2009: 135-136; Stein, 2001: 299).

2.4. Kentleşme Süreciyle Birlikte İlk Tunç Çağı Depolama Aktiviteleri Üzerine Gözlemler

Yukarıda tez kapsamı dâhilinde detaylı olarak ele alınan Neolitik ve Kalkolitik dönem yerleşmelerine ilişkin verilerde özellikle depolama aktiviteleri konu edilmiştir. Bu bölümdeyse, yine tezin coğrafi kapsamında kalan bazı İlk Tunç Çağı yerleşmeleri

aynı bakış açısıyla ele alınacaktır. Amacımızın farklı coğrafya ve zaman dilimlerindeki yerleşmeleri birbiriyle karşılaştırmak olmadığını daha önce belirtmiştik. Tez problematiği, tarımsal ürün depolamanın her dönemde önemini koruyup korumadığının sınanması üzerinde temellenmiştir. Ürün depolama argümanının, bir yerleşmede sosyal yapı ve yerleşme düzeninde yaşanan değişimler üzerinde ne derece rol oynadığını anlamak da amaçlarımızdandır. Bu bağlamda çalışmada, İTÇ yerleşmelerindeki genel görünüme de yer verilmek istenmiştir. Gerek bu bölümde gerekse diğer bölümlerde bilinçli bir tercihle seçtiğimiz yerleşmelerin, konumuzla ilgili tanımlı veriler sunduğunu hatırda tutarak, tezin sınırlarını aşan bir çabaya girmemek için yerleşmeleri sınırlandırdığımızı da belirtmek isteriz.

Kalkolitik dönemin ikinci yarısından itibaren, toplulukların yer seçimlerinde değişimlerin olduğu, savunma sistemlerinin yaygın olarak kullanılmaya başlandığı bilinir. Tunç Çağı'nda daha da somutlaşan uzmanlaşma, işbölümü, çanak çömlek ve madeni eşyaların seriler halinde üretilmesiyle kendini gösterir (Bıçakçı, 2005: 19). Artık büyük yerleşmelerde bir araya gelen insan toplulukları, kurumsal kimlikleriyle başka sosyal yapılara doğru evrilmiştir.

Bu yaklaşımla, Kalkolitik Dönem sonrası İTÇ'da yaşanan gelişmelerin, sosyal yapılanma tartışmalarında ele alınan parametrelerin ölçülmesinde ve bir sonraki bölümde yapılacak karşılaştırmalı değerlendirmelerde önemli bir katkı sunacağı öngörülmektedir.

İlk Tunç Çağı'na tarihlenen küçük bir tarımcı köy yerleşmesi olan Demircihöyük, konut dışı kamusal alanda inşa edilen taban altı silolarıyla ayrışık bir örnek olarak dikkati çekmiştir. Yerleşmede açığa çıkarılan 26 tabakadan 17'si (A-Q) İTÇ I ve II evrelerine (yak. M.Ö. 3000-2600) tarihlenmektedir (Korfmann, 1983: 218–19). İTÇ I ve II dönemlerinde planlama ürünü mimarisi, hemen hiç değişmeden yapı katları boyunca korunmuştur (Bachhuber, 2015: 56). Yuvarlak görünümlü yerleşmede radyal düzende, birbirine bitişik inşa edilen hemen hepsi iki odalı, "megaron[177]" plan tipinde yapıların kapıları köyün merkezine açılmaktadır (Korfmann, 1983: 191–94). Yapıların dış duvarlarının bir savunma hattı oluşturduğu yerleşmede, hemen hemen

[177] Bachhuber, Demircihöyük yerleşmesini anlatırken megaron terimini anıtsal mimariyi çağrıştırmasından dolayı kullanmaktan imtina ederek, bunun yerine uzun ev terimini tercih etmiştir. bkz. Bachhuber, 2015: 57. Bu çalışmada yayınlarda kullanılan orijinal dile sadık kalınmaya çalışılmıştır.

karşılıklı konumlanan ve bir koridor oluşturan dört kapıyla giriş ve çıkış sağlanmaktadır (Şekil 2.92).

Şekil 2.92: Demicihöyük İTÇ I-II Yerleşmesi İzometrik Görünüm ve Genel Mimari Plan.

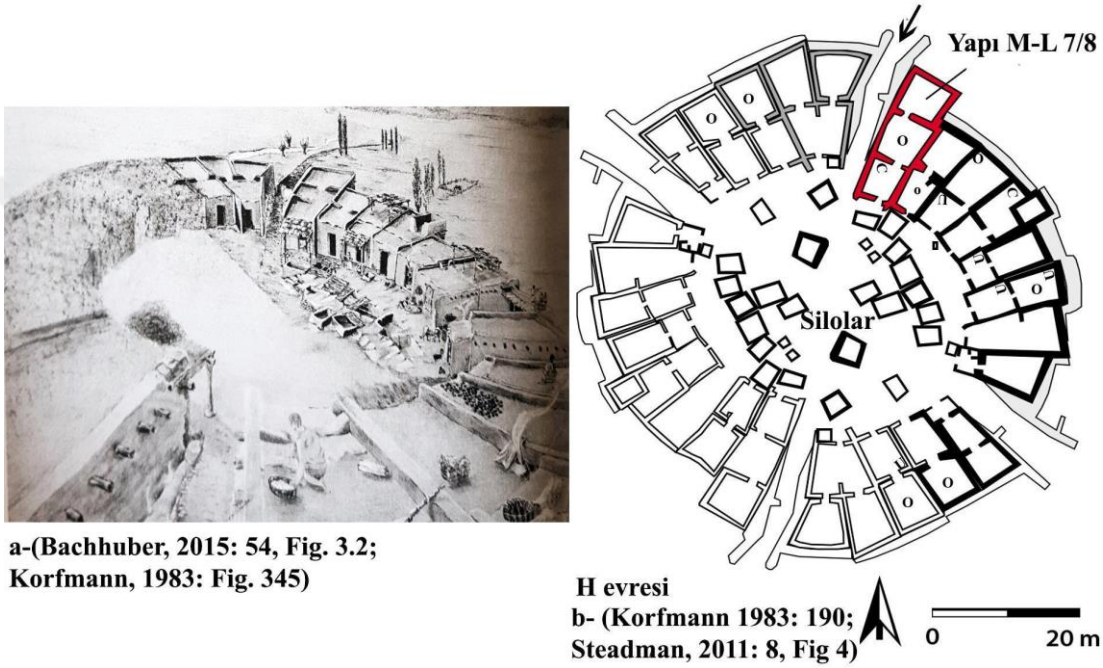

a-(Bachhuber, 2015: 54, Fig. 3.2; Korfmann, 1983: Fig. 345)

b- (Korfmann 1983: 190; Steadman, 2011: 8, Fig 4)

Megaronlar, iki veya tamamı kazılan bir örnekte görüldüğü üzere üç mekânlı yapılardır. Korfmann (1983: 216-218) hane tipi konutlar olarak ele aldığı Demircihöyük megaronlarını sahip oldukları taşınmazlarla birlikte tanımlamıştır (Şekil 2.92/ b). Buna göre arka odada yemek pişirmek için kubbeli bir fırın, oda ortasında ısınmak için bir ocak, uyku ve diğer aktiviteler için bir platformsa orta odada yer almaktadır[178]. Bunlara merkezi avluda konumlanan, yapı önlerindeki taban altı siloları da eklenir.

Demircihöyük'te tekstil, yontma taş ve yiyecek üretiminin yapıldığı alanlar tespit edilmiştir. Tekstil işlerinin çok sayıda kil fırça, bız, ağırşak gibi kanıtlarıyla birlikte merkezi avlu, konut içleri ve çatılarda yürütüldüğü belirlenmiştir (Bachhuber, 2015:

[178] Bachhuber (2015: 58), açığa çıkarılan çoğu evde ocak bulunmadığını ve Korfmann'nın çizdiği hane tipi yapı planlamasının bütün evler için geçerli olmadığını belirtmektedir.

59). Yerleşmede yerel ölçekte metalurji faaliyetine işaret eden tek bir taş kalıp bulunmuştur. Bununla birlikte İTÇ (I-II) dönemlerinde el yapımı çanak çömlek üretiminin nerelerde gerçekleştirildiği belirsizdir ve hane tipi ekonomi içinde sıralanan işler arasında görülmez. Bu durum, el yapımı çanak çömleğin evsel, çark yapımlarının uzmanlaşmış daha merkezi bir üretim şeklinde değerlendirilmesi ve çanak çömlek üretimiyle ilişkili kontekstlerin belirgin olmayışıyla açıklanmaktadır (Bachhuber, 2015: 61; Seeher, 1985).

Tablo 2.17: Demircihöyük E ve H Evresi Konutları Buluntu Dağılımından Örnekler.

Evre-Yapı	Sabit Dokuma Tezgahı	Öğütme Taşı	Çanak Çömlek Biçimleri			
			Depolama	Pişirme	Servis (Dağıtım)	Toplam
E1-Yapı F/G8	yok			1	5	6
E1- Yapı K9/10	yok	1	1		8+	9
E1- Yapı I9/10	var		2		26	28
H- Yapı L-L8/9	yok	1		1	3	4
H- Yapı M-L7/8	var	4	10	4	18+	32
H-Yapı I10	yok				3	3

(Bachhuber, 2015: 65, Tab. 4)

Tamamı kazılan Demircihöyük konutlarında buluntu dağılımlarına ilişkin yapılan analizler, konutlarda keskin farklılaşmaları açığa çıkarmıştır (Tablo 2.17). Buna göre dokuma tezgâhı bulunan konutlarda yiyecek depolama, hazırlama ve tüketimiyle ilişkili kapların yoğunluk ve çeşitliği fazladır (Bachhuber, 2015: 65). Bachhuber (2015: 66), özellikle "İ 9/10 ve M-L 7/8 konutlarına ait in-situ buluntuların iş

organizasyonunu ve çok sayıda insan tarafından tüketilen yiyeceklerin ekim, hasat, hazırlık, pişirme ve tüketim süreçlerini yansıttığını" belirtmektedir. Biri ana giriş (M-L 7/8) kapısı yanında yer alan bu konutların büyüklükleri, buluntu yoğunluk ve niteliklerine de bağlı olarak köyün yüksek statü sahibi bireylerine ait oldukları önerilmektedir (Bachhuber, 2015: 67; Korfmann 1983: 189–93, 193, 243).

Merkezi avluya inşa edilen, dörtgen planlı, taban altı siloların konutlarla ilişkisi görülmez (Şekil 2.92/ b). Her bir depo biriminin bir aileye ait olduğu bununla birlikte tarımsal üretimin kolektif olarak depolandığı ve paylaştırıldığı düşünülmektedir (Bachhuber, 2015: 67). En geniş silonun tahıl kapasitesi 3800-4000 kg. olarak kaydedilmiştir. Steadman (2011: 8-9), bu çok sayıda komünal depolama alanının yer aldığı küçük köyde, ana giriş kapılarının yanındaki üç odalı yapılarda yaşayan yüksek statü sahibi kişilerin aynı zamanda toplumsal yaşamın işleyişinde de söz sahibi olduklarını düşünmektedir.

Şekil 2.93: Bademağacı Yerleşmesi Tunç Çağları Mimari Plan.

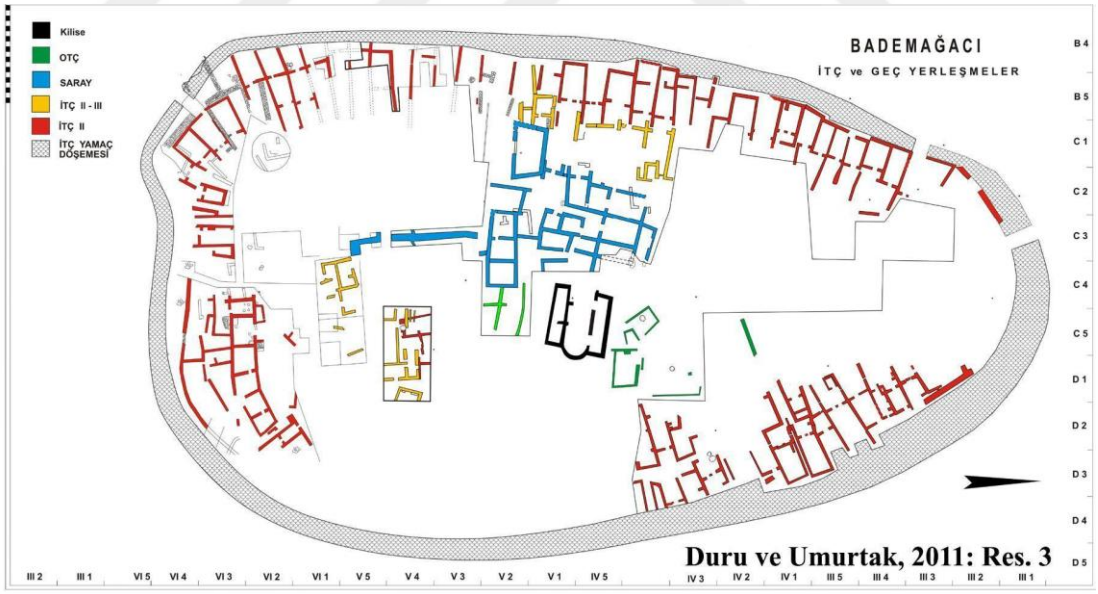

Yukarıda Neolitik tabakalarına detaylı olarak yer verdiğimiz **Bademağacı** yerleşmesi İTÇ II evresinde de konumuz kapsamında önemli bilgiler kaydedilmiştir. Demircihöyük yerleşmesini hatırlatan, planlama ürünü, birbirine bitişik inşa edilen megaron tipi yapıların girişleri, kasaba/ kent meydanına bakmaktadır (Duru ve Umurtak, 2011b: 30, Res. 3) (Şekil 2.93).

Yerleşmenin ortasında, birbirine bitişik megaron tipi yapılarla korunduğu düşünülen büyük bir yapı kompleksi saptanmıştır (Duru ve Umurtak, 2011b: 33). İTÇ II/3 evresinin sarayı olarak tanımlanan bu yapıya ait 17 oda açığa çıkarılmıştır. Bazı odalarda ele geçen çok sayıda çanak çömlek ve küpler, "bu odaların sarayın olasılıkla erzak depolama mekânları" olduğunu düşündürmektedir (Duru, 2008: 178, 151, Res. 306/ a-c; 305; Duru ve Umurtak, 2011a: 13; 2011b: 34, Res. 13-14) (Şekil 2.94). Konutlar bir, iki ve bazen üç mekânlıdır. Bu evlerin arka duvarları, Demircihöyük evlerini hatırlatır biçimde savunma hattını oluşturmaktadır. Kuzey ve kuzeydoğu yamacın bir kısmında yapılaşma saptanmamıştır. Bununla birlikte bazı duvarların tespit edildiği güney yamacın, ağıl olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Şekil 2.94: Bademağacı İTÇ II/3 Saray Yapısı Depo Odası.

(Duru ve Umurtak, 2011b: 34, Res. 13-14)

Steadman (2011: 13-14), Kolb'un[179] (1996) da Anadolu evlerine ilişkin görüşlerine yer vererek bir "kent" kazısında saray, tapınak benzeri özel yapıların yerleşmelerin en yüksek yerlerinde arandığını, bununla birlikte Kalkolitik ve İTÇ erken evrelerine kadar yüksek statüye sahip kişilere ait konutların, yerleşmelerin girişlerine yakın ve

[179] Kolb (1996: 153) "Neolitik Çağ'dan Klasik Çağlar'a kadar Anadolu evlerini; elit/ hükümdarın ikametinin ortaya çıkışı ve uzak yerleşimine rağmen yerleşim bölgeleri üzerindeki nihai "net hâkimiyeti" olarak betimlemektedir.

çoğunlukla diğer konutlardan izole konumlandığını vurgulamaktadır. İTÇ ortalarında bu durumun değişmeye başladığını ve Bademağacı yerleşmesinin de bu değişimin örneklerinden biri olduğunu kaydetmektedir (Steadman, 2011: 11). Mimari olarak çok iyi organize edilmiş, savunmanın önemsendiği İTÇ II Bademağacı kasabasını/ kentini, Duru ve Umurtak (2011b: 34), "bir hâkim kişi veya bir sınıf yönetiminde yakın çevrede de etkin olan yerel beylik merkezi" olarak tanımlamaktadırlar.

Yukarıda, Doğu Akdeniz Bölgesinde Orta Kalkolitik sürecinde önemli bir merkez olan Tell T'saf yerleşmesi ele alınmış ve burada planlama gerektiren büyük ölçekli tahıl depolama uygulamalarının en azından yerel ölçekte bir yönetimin ve elit grupların ortaya çıktığı anlaşılmıştır (Garfinkel vd., 2013: 1458). Doğu Akdeniz Bölgesi Neolitik ve Kalkolitik dönemlerinde çukurlar, büyük depolama kapları ve silo yapıları olmak üzere üç tür depolama geleneğinden bahseden Garfinkel vd. (2013: 1456), Geç Kalkolitik dönemde açılan çukurlar içine yerleştirilen büyük depolama kaplarının bazen 2 metre yüksekliğe varan boyutlarda olduğunu kaydetmektedir. Aynı kültür bölgesinde yer alan Antik Eriha (Jericho) **Tell es Sultan**'da M.Ö. 4. bin sonlarında erken evrelerinden tamamen farklı, yabancı bir kültüre ait maddi kalıntılarla dikkati çekmektedir (Nigro, 2014a: 31). İTÇ IA (M.Ö. 3400-3200, Nigro vd. 2011: 572, Tab. 1) evresi itibariyle yerleşmeye gelen yabancı gruplar, tarım ve hayvancılıkla uğraşan, yuvarlak planlı yapıları ve bunlara bitişik depolama alanlarıyla ayırt edilmektedir. Taş temel üzeri kerpiç tuğladan, çatıları olasılıkla kubbe şeklinde yükseltilmiş yuvarlak kulübeler, sıklıkla o eve ait yuvarlak silo ve platformlarla çevrilidir (Nigro, 2007: 15) (Şekil 2.95/ a-c). Bu evrede dışa çekik ağızlı boyunlu çömlekler depolama kapları olarak tanımlanmıştır (Şekil 2.96).

İTÇ IB (M.Ö. 3200-3000) evresinde apsisli ve dörtgen planlı yapılar bir arada görülür (Şekil 2.95/ d). IA evresinde bulunan basit tek mekânlı tapınak, bu evrede de tespit edilmiştir. Ayrıca yapılar arasında bir sokak açığa çıkarılmıştır. Bu evre asıl olarak tahıl depolamada gözlenen artış ve çanak çömlek üretimindeki uzmanlaşmayla dikkati çekmektedir (Nigro, 2014a: 32). Kaba, depolama, boya bezekli ve kırmızı açkılı olmak üzere beş gruba ayrılan çanak çömleğin, farklı ekonomik ve sembolik işlevler için kullanıldığı belirtilir (Şekil 2.96). Maddi kalıntılar arasında yer alan statü sembolü taştan üretilmiş topuz başları, yerleşmede bu evrede belirginleşen sosyal karmaşıklığı da pekiştiren bir diğer unsur olarak görülür (Nigro, 2007: 19, Fig. 23).

Şekil 2.95: Tell es Sultan-Jericho.

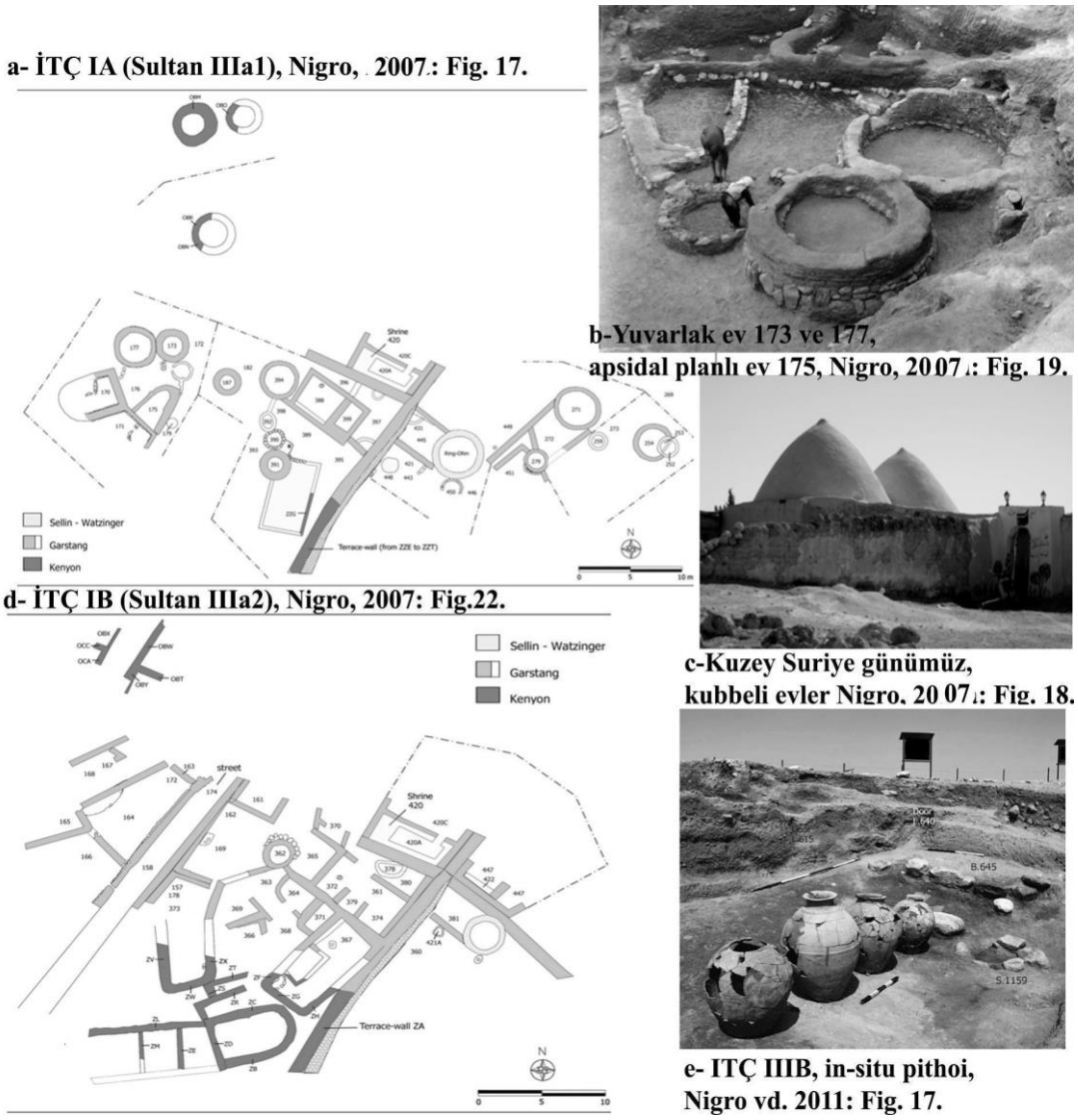

İTÇ I sonlarında yerleşme çevresinde 1 km. boyunca uzanan taş temel üzeri kerpiç tuğla yapımı 2-2.5 m. genişlik ve 5-6 m. yüksekliğe ulaşan sur duvarıyla bir savunma hattı oluşturulmuştur. Sur, yarım daire biçimli kule ve masif bastiyonlarla desteklenmiştir.

Nigro (2014a: 33), "İTÇ IB sonlarında artan tarımsal faaliyetlerin İTÇ II (M.Ö. 3000-2700) döneminde katlandığını ve Eriha'nın bir erken kent toplumu olmasının yiyecek stoklarıyla atılan ekonomik temellerle sağlandığını" kaydetmektedir. Dönem içinde ekonomik zenginlik, ambarlar ve depolama çömlekleriyle, uzun mesafeleri de kapsayan ticari faaliyetlerden edinilen tuz, bitüm, sülfür, yün, bakır, ahşap ve taş gibi maddi kalıntılarla belgelenmiştir. Tarımsal ve bölgeler arası ticari faaliyetlerle

zenginleşme, biriken ve çekim unsuru değerli mallar, yerleşmede savunma ihtiyacını da artırmıştır (Nigro, 2014b: 70). Tell es Sultan'da İTÇ II döneminde yaşanan depremden sonra kısa sürede yeniden kurulan kent, ikinci bir sur duvarıyla güçlendirilmiştir. İTÇ III'de (M.Ö. 2700-2300) yerleşmenin Mısır'la da ilişkiler kuran önemli bir ticaret merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Nigro, 2014a: 35). Tell es Sultan İTÇ IA evresinde karmaşık bir köy yerleşmesiyken, IB evresinde kente evrilmiştir. Bu durum, gömüt uygulamalarında da kendini gösterir, özellikle büyük aile mezarlıkları, yönetici sınıfın ortaya çıktığını düşündürür (Nigro, 2014b: 69).

Yerleşmenin erken evre sur duvarı sadece konutları değil, ideolojik ve sembolik önem taşıyan yapıları da (tapınak, kamusal alanlar ve su kaynağını) çevrelemektedir. Bu sur duvarının, yerleşme içinde çıkabilecek olası iç çatışmaları da göz önünde bulundurarak yapıldığını düşünen Nigro (2014b: 71), "esas olarak gömüt gelenekleriyle kanıtlanan elitler sınıfının ortaya çıkışı ve kent içindeki kamusal alanların (doğuda kamusal binalar ve batıda tapınak ile birlikte su kaynağı) işlevsel olarak ayrışmasının, elitler elindeki servet, iktidar ve ideolojiyle şekillenen bir toplumsal karmaşıklığa işaret ettiğini" belirtmektedir. Ancak güç ve serveti elinde tutan elitler de iç çatışmalara neden olabilecek bir çekim unsurudur.

Şekil 2.96: Tell es Sultan (Jericho), ITÇ I ve III Çanak Çömleklerinden Örnekler.

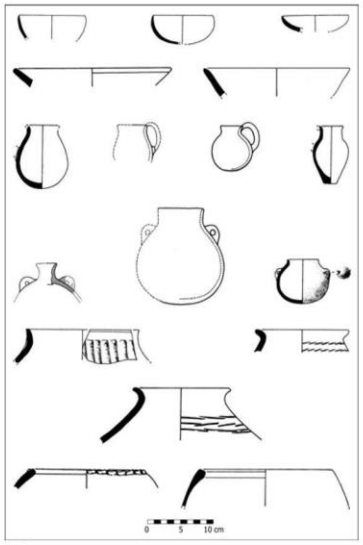

a-İTÇ1A çanak çömlek örnekleri, Nigro, 2007: Fig. 20.

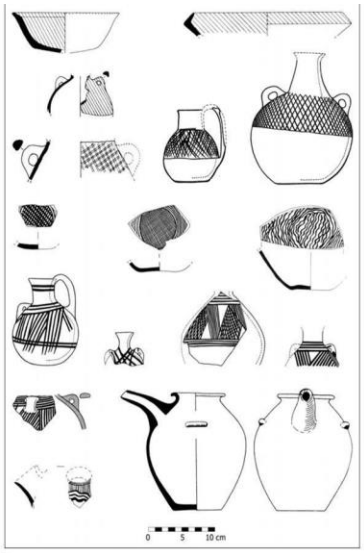

b-İTÇ1B, çanak çömlek örnekleri, Nigro, 2007: Fig. 24.

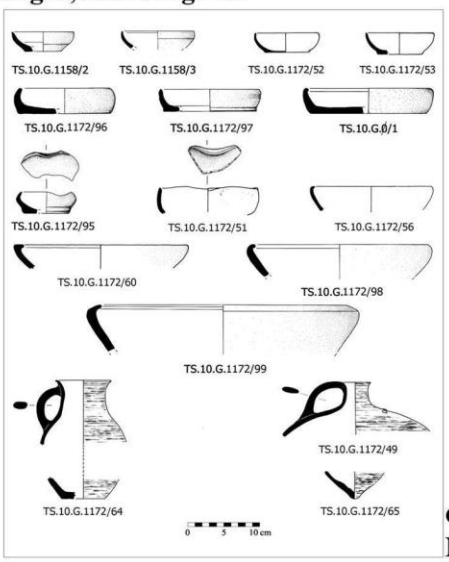

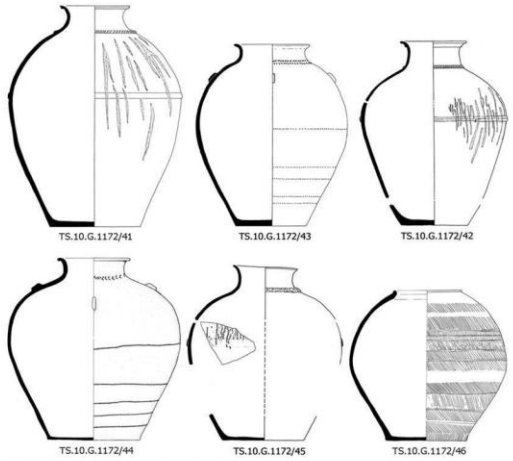

c- İTÇ IIIB çanak çömlek ve depo kaplarından örnekler, Nigro vd. 2011: Fig. 18-19.

Tell es Sultan'da yerleşmeye yabancı, yeni gelenlerle ortaya çıkan gelişmelerin aksine Doğu Akdeniz Bölgesi'nde, Beyrut'un 40 km. kuzeyinde deniz kıyısında yer alan **Byblos'ta**, Kalkolitik dönemden Tunç Çağları'na (M.Ö. 3700-3000, Level XXXVIII-XXXIII) geçişte güçlü bir devamlılık izlenmektedir (Artin, 2010: 2; Dunand 1973; Nigro, 2007: 8). Bu durumun istisnası Geç Kalkolitik dönem sonlarında mimaride tek odalı dörtgen yapılar görülürken, İTÇ IA evresinde 5-6 m. çaplarında yuvarlak ve oval plan veren taş temelli evlerin ortaya çıkmasıdır (Artin, 2010: 3)

(Şekil 2.97/a). Yoğun tarımsal üretimi gösteren ve Byblos özelinde gömüt[180] uygulamalarında da kullanılan çok sayıda depolama kabı (pithoi), ele geçen çanak çömlek repertuvarı içinde dikkati çekmektedir (Nigro, 2007: 26) (Şekil 2.98/d).

Şekil 2.97: Byblos İTÇ IA ve B Mimari Plan.

a- Geç Eneolitik (İTÇ 1A) yuvarlak planlı yapıları, (Nigro, 2007:Fig. 26).

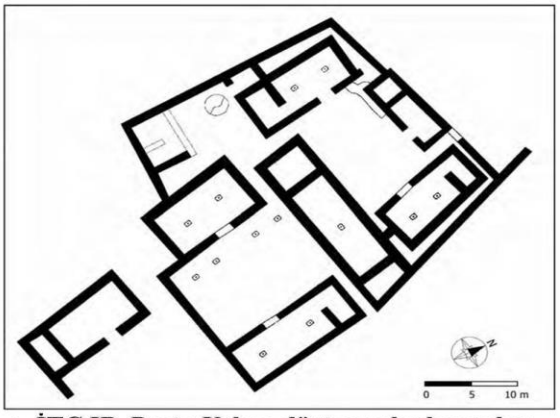

c- İTÇ IB, Proto-Urban dörtgen planlı yapılar, (Nigro, 2007:Fig. 40).

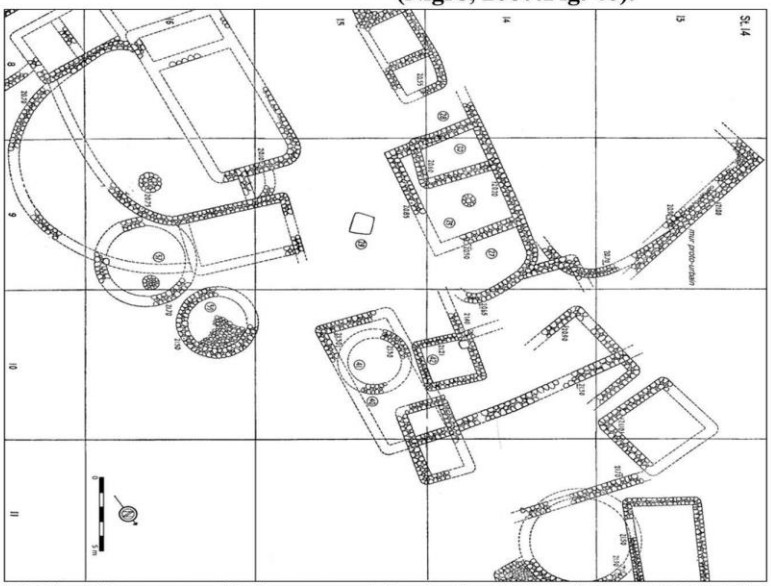

b- ITÇ IA- dörtgen, apsidal ve yuvarlak planlı yapılar, (Nigro, 2007: Fig. 30).

Byblos'ta İTÇ IA ikinci evresinde mimaride tarımsal üretimle büyüyen hane tipi bir yapılaşma gözlenmiştir. Tabana sabitlenen dibeklerle, tabanları taş döşeli silolar,

[180] Çömlek mezar geleneği Byblos'ta Neolitik dönemden itibaren uygulanmaktadır. Geç Kalkolitik sonlarından İTÇ başlarına kadar 2059 çömlek mezar 3600'ü aşkın gömüt hediyesiyle (çanak çömlek, metal, taş ve kemik objeler) birlikte tespit edilmiştir (Artin, 2010: 3, 5).

platformlar ve taş döşeli zeminler, oval köşeleriyle göze çarpan dörtgen konutlarda rastlanan belirgin mimari unsurlardır (Şekil 2.98/b ve Şekil 2.98/a-c). Erken Kent (Proto-Urbain Installation) İTÇ IB evresinde yerleşme payandalı, avlulu, dörtgen planlı yapılara evrilmiştir (Şekil 2.97/c).

Şekil 2.98: Byblos İTÇ IA Hane Tipi Yapı ve Taşınmazları.

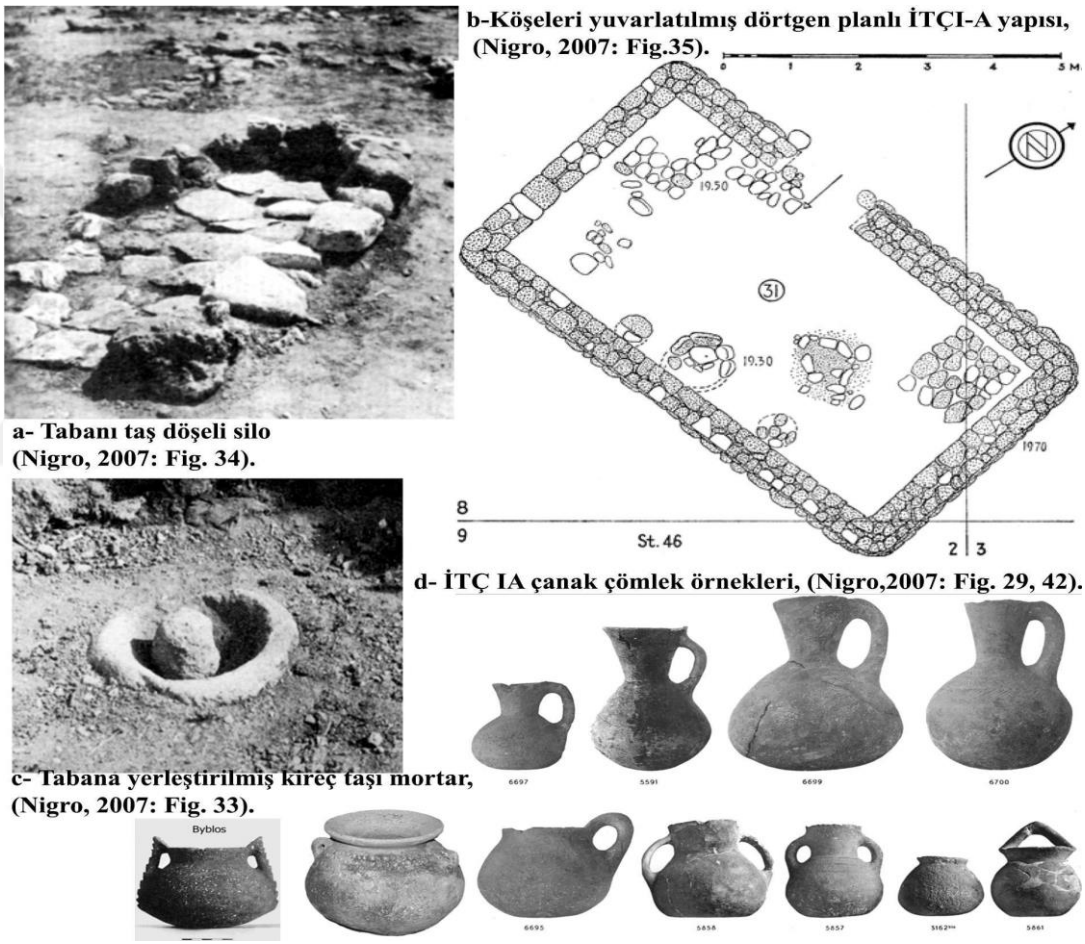

İlk Tunç Çağı başlarında küçük birer köy görünümündeki bu bölge yerleşmeleri, dönem sonlarına doğru tarımsal ve ticari faaliyetlerle zenginleşerek küçük kentlere evrilmiş ve sosyal yapıdaki sınıflı toplumlar daha da belirginleşmeye başlamıştır. Yukarıda özellikle depolama sistemleriyle sosyo-ekonomik gelişimleri vurgulanan Tell es Sultan ve Byblos yerleşmelerinde dikkati çeken bir diğer nokta, depolama uygulamalarında biçimsel bakımdan da devamlılığın görülmesidir. Bölgede erken

evrelerden itibaren tanınan yuvarlak biçimli silo kullanımı İTÇ başlarında da sürmektedir. Geç Kalkolitik dönemden itibaren depolamada kullanılan pithos türü büyük küplerse İTÇ sonlarına doğru daha da yaygınlaşmıştır (Garfinkel, 2013: 1440).

Kuzey Mezopotamya'da başlarda geniş ailelerin oluşturduğu şeflik statüsündeki tarımsal ve ticari faaliyetlerle uğraşan Obeydli toplumlar, sürecin sonunda maddi kalıntıların da desteklediği üzere, sınırlı bir karmaşıklığa evrilmiştir (Akkermas ve Schwartz, 2003: 179). Bununla birlikte bölgedeki ani gelişmeler, kendini "Uruk yayılımı"[181] ile göstermektedir (bkz. 213-226). Yukarıda da değindiğimiz gibi Uruk yayılımıyla bir kaç yüzyıl içinde, bazı toplumlarda tüm unsurlarıyla bazılarındaysa yerel kimlik de korunarak, Güney Mezopotamya'nın erken kent topluluklarına ait maddi kalıntıların bölgede hâkim olduğu görülmektedir (Akkermas ve Schwartz, 2003: 181).

Obeyd kültürünün geniş yayılım alanlarından Yukarı Fırat Bölgesi'nde bulunan Norşuntepe (Elazığ/Altınova), seri üretim Coba kâseleri, kerpiç tuğla duvarlı üç kanatlı plan benzeri mimarisiyle Orta Kalkolitik'ten (Obeyd 4) Post Obeyd (LC 1-2) sonuna kadar, Obeyd kültür etkilerini net biçimde yansıtır (Demirtaş, 2017: 112-116). Ne var ki sonrasında yaşanan boşluk Norşuntepe'yi, aynı kültür bölgesinde yer alan ve Uruk etkilerinin görüldüğü Arslantepe, Tepecik yerleşmelerinden ayırır. Uruk etkilerinin ulaşmadığı bu önemli merkezde Son Kalkolitik Dönem'den itibaren farklı bir gelişim gözlemlenmiştir. Bu durum aynı bölgede farklı gelişmelerin yaşandığını ve İTÇ II-III'de Norşuntepe'nin bölgeyi kontrol eden bir güce dönüştüğünü göstermektedir (Hauptmann, 2011: 139).

İlk Tunç Çağı'yla (İTÇ I) birlikte kuzeyli etkiler (Karaz Kültürü) Yukarı Fırat bölgesinde kendini hissettirir. M.Ö. 3. binyıl başında Transkafkaysa etkilerinin görülmeye başladığı Arslantepe'de, Uruk etkileriyle zenginleşen anıtsal görünüm (VIA) tamamen kaybolmuştur. Her ne kadar Arslantepe Suriye-Mezopotamya (Ninive 5[182]) ve Karaz kültürleriyle, kuzey ve güney etkileşimini eş zamanlı sürdürse de dönem sonuna doğru giderek küçülmüş ve VI A'daki merkezi otoritesini tekrardan kuramamıştır. İTÇ III'de yeniden güçlenme yoluna girmişse de bölgede etkin bir rol

[181] bkz. Erarslan-Kolay 2005; Kalkan 2015.
[182] bkz. Campbell-Thompson ve Mallowan 1933; Uysal, 2007: 53.

üstlenememiştir[183] (Frangipane, 2002: 292-293; Sagona-Zimansky, 2009b: 163). İTÇ I'in çok tanımlı olmadığı Norşuntepe'yse, İTÇ II ve III'de 3.2 hektara ulaşan boyutuyla bölgede ekonomik ve politik güç kazanır. Bir tarafta dal örgü evler ve çanak çömlekle Karaz kültürünün etkileri net biçimde görülürken, diğer taraftan Suriye tipi kapların azaldığı görülür. Aynı zamanda, Obeyd sürecinden itibaren gelişkin maden endüstrisiyle tanıdığımız Norşuntepe bu dönemlerde de metalürjide ileri aşamadadır. İTÇ III'de, tapınak benzeri herhangi bir unsur içermeyen "saray" benzeri bir yapı açığa çıkartılmıştır. Bu yapının yaklaşık 70 m. uzunluğundaki ambar kompeksi, yüzden fazla pithosuyla in-situ bulunmuştur (Şekil 2.99). Yaklaşık 20m²'lik herbir ambar odasının içinde, ≈1m. uzunluğunda 25'er adet pithos, boyunlarına kadar beyaz sıvalı taban döşemesine gömülüdür (Schmidt 2002; Hauptmann, 1971: 74; Hauptmann, 1972: 92, 94; Hauptmann, 1974: 74; Hauptmann, 1976: 49; Hauptmann, 1982: 20, 28). Bu durum tamamen tarımsal ekonomiyle güçlenen, içinde herhangi bir sembolik, ideolojik anlam içermeyen görünümüyle bölgenin gelişkin ve olası bir idare merkezini anımsatır (Sagona-Zimansky, 2009b: 159, 164, 166). Norşuntepe'nin bu dönemde yakaladığı yükseliş, belki de merkez konumunu koruyup, farklı bölgelerle düzenli bir ilişki ağı kurarak tarım ve metalürji gibi varsıllık araçlarını canlı tutmasından kaynaklanıyordu.

[183] Arslantepe İTÇ için bkz.: Palumbi vd. 2017; Frangipane, 2014.

Şekil 2.99: Norşuntepe İTÇ III Depo Binaları ve İn-Situ Pitoslar.

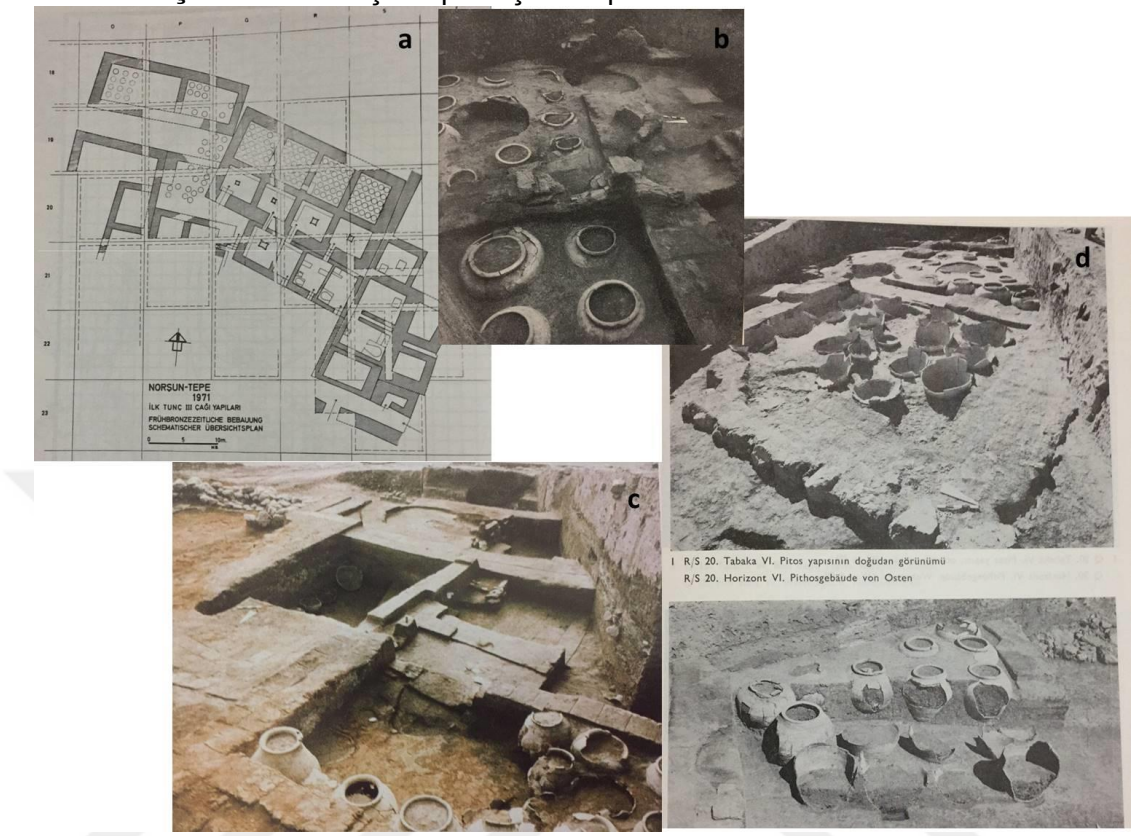

a: Hauptmann, 1974: Levha 82; b: Hauptmann, 1971: Levha 50; c: Hauptmann, 2011: 139; d: Hauptmann, 1972: 61.

M.Ö. 3000'lerde özellikle Habur ve diğer Kuzey Mezopotamya yerleşmelerinde de belgelenen ekonomik veriler "Kuzey Mezopotamya'da Uruk Yayılımı sonrasında sınırlı bir karmaşıklığa sahip sosyo-politik yapılanma sergileyen yerleşmelerin, elit sınıfı ve uzmanlaşmış ekonomisiyle" M.Ö. 3. binlerin sonunda belirlemeye başlayan kuzeyli kent devletlerinin temellerini oluşturduklarını düşündürür (Akkermans ve Scwartz, 2003: 231). Paulette (2016: 85), tahıl depolama sistemlerinin hem fiziksel hem de sembolik olarak bir yandan yeniden dağıtımcı ekonominin bir yandan da devlet aygıtlarının kalbi olduğunu" vurgular. Çünkü karmaşık toplumlarda, kendi yiyeceğini üretmeyen zanaat ustalarını, rahipleri, memurları ve yöneticileri beslemek için artı ürün olmazsa olmazdır. M.Ö. 3. binyıl Kuzey Mezopotamyası'nın kentlerinde yoğun tarımsal faaliyetlerle toplanan, artı ürünün kontrolünün ve dağıtımının sağlandığı, açığa çıkarılan pek çok yerleşmede gözlenen olağan haldir (Hole 1999; Paulette 2015).

Şekil 2.100: Tell Ziyadeh, Obeyd ve İTÇ I-II Evrelerine Ait Izgara Planlı Depo Yapıları.

a- 13. tabaka- Obeyd evresi ızgara planlı silo yapısı, (Akkermans ve Scwartz, 2003: 166, Fig. 5.5).

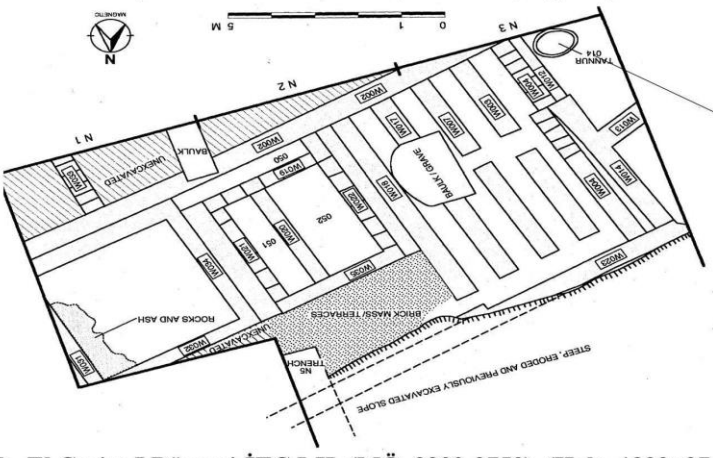

c- Izgara planlı yapının dışında yer alan tandır, (Hole, 1999: Fig. 6).

b- El Cezire I Dönemi-İTÇ I-II (MÖ. 2900-2750), (Hole, 1999: 272, Fig. 4).

Bu yerleşmelerden Kuzey Suriye Orta Habur Bölgesi'nde konumlanan Tell Ziyadeh'de açığa çıkarılan depolama yapıları, gerek dönemle ilişkili bilgileri pekiştirmesi gerekse yukarıda bahsi geçen gelenekte devamlılık konusunda da iyi bir örnektir. Yerleşmede Geç Obeyd dönemine tarihlenen 13. tabakası (Akkermans ve Schwartz, 2003: 166, 219, 221, Fig. 5.5) ve İTÇ I-II' dönemine tarihlenen ızgara planlı tahıl ambarları tespit edilmiştir (Hole, 1999: 269, Fig. 4) (Şekil 2.100/ a). Tabakalanmadaki kesintiden, Geç Obeyd döneminden sonra terk edilen yerleşmede, M.Ö. 3000'lerde yaşamın görece kısa süreliğine (M.Ö. 2600'lere kadar) devam ettiği anlaşılmaktadır (Hole, 1999: 268). Yerleşmede açığa çıkarılan yapı kompleksi üç bölüme ayrılır; ızgara planlı yapı, merkezi odalar grubu ve batıda konumlanan bir açık alanla bunları sınırlayan 50 cm. kalınlıkta uzun, kerpiç tuğla

duvar (Hole, 1999: 269) (Şekil 2.100/ b). Izgara planlı yapı; her biri 50 cm. genişlikte 6 m. uzunlukta ve 2 m.'lik korunan yükseklikleriyle aralarında 60 cm. boşluk bulunan birbirine paralel duvarlardır. Hole (1999: 269-270), Tell Ziyadeh İTÇ örneğinin, 2 m.'lik duvarlarıyla, normalde birkaç tuğla yüksekliğinde temeller üzerinde yükselen ızgara planlı depo yapılarından biri olamayacağını bildirir. Ayrıca yapının sıvasız duvar ve tabanlarının tahıl depolamaya zaten elverişli olmadığı belirtilir. Buna rağmen içinde dolaşması zor olan bu yapının işlevine yönelik, *"alternatif açıklamalar bulunmadığından, yapıyı belirsiz bir malın depolanması için kullanılan alan"* olarak sınıflar ve *"Orta Habur bölgesindeki diğer yerleşmelerde tespit edilen depolama sistemlerindeki çeşitliliğe"* ekler. Benzer yorumlar, küçük hücrecikler biçimindeki merkezi odalar grubu için de yapılmaktadır. Çünkü kapı girişleri bulunmayan, yüksek duvarlar nedeniyle girişin yukarıdan yapıldığı ve evsel kullanıma uygun görünmeyen bu hücreciklerin, tahıl depolama için elverişli olduğu belirtilmektedir (Hole, 1999: 272).

Kuzey Suriye'nin Orta Habur ve Batı Cezire kesimlerinde İTÇ I-III evrelerinde Tell Ziyadeh[184] benzeri tahıl depolarıyla öne çıkan pek çok yerleşme tespit edilmiştir. Atij[185], Tell Raqa'i[186], Kerma[187], Kneidij[188], Bderi[189], Beydar[190] ve Mashnaqa[191]'da da tahıl silosu olarak tanımlanan kapısız, bazen kubbeli odacıklar, ızgara planlı yapılar açığa çıkarılmıştır (Hole, 1999: 274). Bu yerleşmelerle çağdaş Ebla[192], Tell Brak[193], Tell Leilan[194], Telul eth Thalathat[195], Tell Hajji İbrahim[196], Tell Karrana 3[197] ve Kazane Höyük[198]'te de depolama sistemlerine ilişkin kayda değer bilgiler elde edilmiştir (Paulette 2015) (Cilt II/Harita 3, 4).

[184] bkz. Hole ve Arzt 1998; Hole 1999.
[185] bkz. Fortin 1995; 1998a; 1998b.
[186] bkz. Schwartz ve Curvers, 1992; 1993/1994; Schwartz 1994.
[187] bkz. Saghieh 1991; Pfälzner 2002.
[188] bkz. Hole 1999; Pfälzner 2002.
[189] bkz. Pfälzner 1990; 1996; 2002.
[190] bkz. Lebeau ve Suleiman 1997; 2003.
[191] bkz. Beyer 1993.
[192] bkz. Dolce 1988; Margueron 1999; Matthiae 1987; 2000.
[193] bkz. Emberling vd. 1999; Emberling ve McDonald 2001; 2003; Hald ve Charles 2008; Mallowan 1947; Oates ve Oates 2001.
[194] bkz. Weiss 1990; 1997; Smith 2012.
[195] bkz. Fukai vd. 1974.
[196] bkz. Danti 2000.
[197] bkz. Wilhelm ve Zaccagnini 1993; Zaccagnini 1993.
[198] bkz. Creekmore 2008.

Tablo 2.18*: Yerleşmelerde Dönemlere Göre İzlenen Genel Mimari, Depo Birimleri ve Özellikleri.

Kültür Bölgesi	Yerleşme	Dönem	Genel Mimari Plan Tipi	Savunma ve/ veya Çevre Duvarı	Depolama Birimleri ve Özellikleri						Kaynakça
					Konut İçi	Konut Dışı	Boyut	Mimari Birimlerin Formları	Mimari Birimlerin Malzeme Türü	İn-situ Ürün	
Orta Anadolu	Güvercinkayası	Orta Kalkolitik I-II. tabakalar	Dörtgen	Var	Kiler, tekli ve çoklu petek,kutu, depo kapları	1 Petek		Dörtgen, oval, yuvarlak	Kerpiç sıva ve Taş	Buğday ve arpa	Çaylı, 2010; Demirtaş, 2017
		Geç Kalkolitik III. Tabaka	Dörtgen		Depo kapları	3 Silo, 3 Hücrecikli Depo Ünitesi, 1 Petek	Silolar R=1,5-2m 5*2m (depo ünitesi)	Yuvarlak, oval, dörtgen	Kerpiç Tuğla ve Taş		
	Tepecik Çiftlik	Geç Neolitik 3. tabaka	Dörtgen		Taban ve duvarları sıvalı, tekli ve çoklu kutu ve petekler		±1m²	Yuvarlak köşeli dörtgen, Dörtgen bölmeli, Oval	Taş+ Kerpiç	Tahıl	Çakan, 2013
		İlk Kalkolitik 2. tabaka	Dörtgen		Kiler odası, Petek ve Depo Kapları			Oval	Kerpiç		
	Köşk Höyük	Geç Neolitik V-II. tabakalr	Dörtgen		Tek ve çift gözlü Petek, Kutu, Silo	Silo, Kutu		Yuvarlak, Dörtgen, Oval	Kerpiç		Öztan, 2002; 2007a; 2011; 2012b.
		İlk/Orta Kalkolitik I. tabaka	Dörtgen		Kiler Hücresi, Depo Kapları, Tek ve çift gözlü Petek,			Yuvarlak, Dörtgen, Oval	Kerpiç		
	Doğu Çatalhöyük	İlk -Geç Neolitik XII-II. Tabakalar	Dörtgen		Depo Birimleri, Tekli ve çoklu Kutu			Oval, Dörtgen	Kerpiç	Kavuzsuz arpa, öğütülmüş buğday, bezelye, yabani hardal, yabani tohumlar, tahıl unu, geyik boynuzları, hayvan kemikleri	Bogaard vd. 2009; Düring, 2001; 2016; Erdoğu, 2007; Gibson vd. 2003; Hodder, 2017, Wright, 2014.
	Batı Çatalhöyük	İlk Kalkolitik	Dörtgen, payandalı 2 katlı?		Kutu			Oval	Kerpiç		
Göller Bölgesi ve Antalya	Hacılar	İlk Neolitik IV-V. Tabakalar	Dörtgen		Kutu			Dörtgen	Kerpiç	Tahıl ve Bakliyat	Cutting, 2005; Duru, 2007; 2008; Mellaart, 1970; Umurtak, 2007; 2011.
		Geç Neolitik VI. tabaka	Dörtgen		Kutu, Sepet, Silo	Kutu		Dörtgen, Yuvarlak	Kil Levha	Tahıl?	
		İlk Kalkolitik II-I. Tabakalar	Dörtgen		Kutu, Silo, Çömlekler	Kutu		Dörtgen, Yuvarlak	Kerpiç	Tahıl ve Bakliyat	
	Kuruçay	Son Kalkolitik 6-3. tabakalar	Dörtgen	Var	Depo odası, Silo, Depo kapları (Çömlekler)			Oval, Dörtgen, Dörtgen Hücrecikler	Kerpiç	Tahıl; buğday, arpa, mercimek, mürdümük, keten.	Duru, 1994b; 1996; 2008.
	Höyücek	İlk Neolitik- TD	Dörtgen		Depolama birimleri, Tekli ve çoklu Kutu, Silo	Depolama birimleri, Tekli ve çoklu Kutu, Silo		Dörtgen	Kerpiç	Buğday	Duru, 2007; 2008; 2012; Umurtak, 2007.
	Bademağacı	İlk Neolitik EN II	Dörtgen		Depo odası, Kiler	Depolama birimi, Kutu (6 ve 3 gözlü), Depo ünitesi (6 ve 12 gözlü)	6'lı Kutu: ±2,5 m², 6'lı ünite:±6 m²	Dörtgen	Kerpiç		Duru, 2008; Duru ve Umurtak, 2007; 2011b; Umurtak, 2007.
		İTÇ II	Dörtgen	Var?	Depo odası, Depo kapları			Dörtgen	Kerpiç		
İç Batı Anadolu	Demircihöyük	İTÇ I-II	Dörtgen	Var?	Depo kapları	Merkezi avludaki Taban altı Silolar		Dörtgen	Kerpiç		Bachhuber, 2015; Korfmann 1983.
Kuzey Mezopotamya	Değirmentepe	Orta Kalkolitik/Geç Obeyd 7. tabaka	üç Kanatlı-Dörtgen		Silo, Kutu, Depo odası, Çömlek			Yuvarlak, dörtgen	Kerpiç		Esin, 1998; Esin ve Harmankaya, 1987; Gürdil, 2005; 2010; Stein ve Özbal, 2007.
	Yumuktepe	İlk Neolitik	Dörtgen		Kutu parçaları			Dörtgen	Kerpiç		Caneva vd. 2012; Caneva ve Köroğlu, 2010; Garstang, 1953.
		Son Neolitik XIV-XIV. Tabakalar	Dörtgen			Hücrecikli depo birimleri, Taş döşeli, sıvalı tabanlı, sarı renk kille sıvalı duvarlı Silolar	Çap: 1-3m h: ±90cm	Dörtgen, Yuvarlak	Taş+ Kerpiç	Tohum	
		İlk Kalkolitik XIV-XVII. Tabakalar	Dörtgen			Kısmen taban altında Silolar, kutular		Yuvarlak	Kerpiç	Tahıl	
		Orta Kalkolitik XVI. tabaka	Dörtgen, Üç kanatlı	Var	Silo, Depo Çömlekleri			Yuvarlak	Kerpiç tuğla		
		Son Kalkolitik XV. Tabaka	Dörtgen	Var	Depo odası?, Depo kapları			Dörtgen	Kerpiç tuğla		
	Tell Kurdu	İlk Kalkolitik Amik C	Dörtgen		Silo, Depo odası, Depo çömlekleri		Depo Odası 2m²	Dörtgen, Oval, Yuvarlak	Kerpiç		Braidwood ve Braidwood, 1960; Özbal, 2010b; 2012; Özbal vd. 2004; Yener, 2000a; 2001; Yener ve Wilkinson, 1999.
		Orta Kalkolitik Amik D-E	Dörtgen		Depo çömlekleri	Izgara planlı yapı	90m²		Kerpiç		
	Tell Cudeyde	Son Neolitik Amik B				Taş temelli, sıvalı tabanlı çukurlar					Braidwood ve Braidwood, 1960: 505.
	Tell Sabi Abyad II	PPNC- İlk Neolitik 3. tabaka	Dörtgen, üç kanatlı		Depo odaları (hücrecikler)			Dörtgen	Pisé Kerpiç tuğla		Akkermans, 1993; Akkermans ve Duistermaat, 1996; Akkermans vd., 2012; Akkermans ve Le Mière, 1992; Akkermans ve Schwartz, 2003; Verhoeven ve Kranendonk, 1996.
	Tell Sabi Abyad I	İlk Neolitik, Operation II, MÖ. 7. bin sonu	Dörtgen, Hücre plan			"Yanık Ev" Kamusal Depo Yapısı	10*7m	Dörtgen hücrecikler	Kerpiç	142 sürtme taş aletler, 36 mühür baskı, 4 bulla, 30 tıkaç, 57 token, 3 ağırşak, 34 delikli disk, 4 boncuk, 7 biz, 17 sapan taşı, 3 kil figürin ve 2000 aşkın çç.	
		Geç Neolitik, Operation I, "Yanık Köy", 6. tabaka MÖ. 6000	Hücre planlı Dörtgen ve yuvaklak tolos tipi		Depo odaları (hücrecikler), Silo, Çanak çömlek, sepetler ve çuvallar	Depolama Yapıları, Yanık tabanlı silo, Çanak çömlek, sepetler ve çuvallar		Dörtgen, yuvarlak (silo için)	Pisé Kerpiç tuğla	Yanmış tahıl yığınları	
		İlk Kalkolitik, Halaf, Opertaion I, 3. tabaka	Hücre planlı Dörtgen ve yuvaklak tolos tipi		Depo odası, Depo kapları	Yanık sert tabanlı tolos		Dörtgen ve yuvarlak	Pisé Kerpiç tuğla		
	Tepe Gawra	Orta Kalkolitik Obeyd evresi XVI-XIII. Tabakalar	Hücre planlı ve üç kanatlı Dörtgen, Izgara plan tipi		Depo odası, çanak çömlek	Izgara planlı yapılar, hücre planlı yapı		Dörtgen	Kerpiç tuğla		Butterlin, 2009a; 2009b; Rothman, 2002a; 2009; Tobler, 1950.
		Geç Kalkolitik- XIIA-VIII. Tabakalar	Üç kanatlı, Hücre ve Dörtgen plan	Var?	Depo odaları, kutular, depolama kapları	Tahıl ambar odalarının bulunduğu kamusal "Yuvarlak Bina" (XI-A), VIII-A Hücre planlı kamusal depo yapısı		Dörtgen, oval, üçgenimsi	Kerpiç tuğla	Tahıl	
	Tell Ziyadeh	Geç Obeyd, 13. tabaka	Üç kanatlı Dörtgen ve Izgara plan			Izgara planlı yapı			Kerpiç tuğla		Akkermans ve Schwartz, 2003; Hole, 1999.
		İTÇ I-II (MÖ. 3000-2600)	Izgara plan ve dörtgen yapı			Izgara planlı yapı ve Depo odaları		Dörtgen depo odaları	Kerpiç tuğla		
	Tell Atij	İTÇ I-III	Dörtgen		Depo Odaları, Büyük Depo kapları, Dörtgen Silolar	Izgara planlı Depo yapısı	min. 43 ile max. 52,3 m³ depolama kapasitesi hesaplanmıştır.	Bölmeli, bölmesiz dörtgen tip	Kerpiç tuğla		Fortin 1988; 1990a; 1990b; 1994; 1995; 1998a; 1998b; Paulette, 2015: 319, Tab. 4.4.
	Tell Raqa'i	İTÇ I-III	Dörtgen ve Yuvarlak	Var?	Depo Odaları	23 m çapında Yuvarlak Planlı Depo Yapısı (4.tb), Izgara Planlı Yapı (5-7. tb)	4. tb için min 130,9 max 185,8 m³ depolama kapasitesi hesaplanmıştır.		Kerpiç tuğla		Schwartz ve Curvers, 1992; 1993/1994; Schwartz, 1994; Paulette, 2015: 407, Tab. 4.67.
	Beydar	İTÇ III	Dörtgen	Aşağı şehir 600m çapında bir sur duvarıyla, Yukarı şehir 20m derinlik 400m çapında bir hendekle çevrilidir.		Dörtgen Tahıl Ambarları	262,5-375 m³ depolama kapasitesi hesaplanmıştır.		Kerpiç tuğla		Lebeau ve Suleiman, 1997; Paulette, 2015. 330, Tab. 4.11.
	Tell Bderi	İTÇ III	Dörtgen		(Evsel), Depo odaları, silolar, taban altı çukurlar, Depo kapları			Yuvarlak, oval, dörtgen	Kerpiç tuğla	Buğday, tohum, zeytin çekirdeği	Pfälzner 1990; 1996; 2001; 2002.
Doğu Akdeniz (Levant)	Tell T'saf	Orta Kalkolitik	Tek mekanlı Dörtgen, Yuvarlak	Var		19 Silo	Çap: 1-4m	Yuvarlak	Kerpiç tuğla	Tahıl	Ben-Shlomo vd. 2009; Garfinkel vd. 2009b; Sieni ve Garfinkel, 2015a; Streit, 2012.
	Tell es Sultan (Jericho/ Eriha)	İTÇ I-III	Tek mekanlı yuvarlak, Apsisli ve dörtgen planlar	Var	Pithoi	Silo yapıları		Yuvarlak, Dörtgen	Taş+ Kerpiç tuğla		Nigro, 2007; 2014a; 2014b; Nigro vd. 2011.
	Byblos	Geç Kalkolitik Sonu- İTÇ I-III	Tek mekanlı Yuvarlak, Apsisli ve dörtgen planlar		Pithoi, tabanı taş döşeli silo	Silo yapıları		Yuvarlak, oval	Taş, kerpiç		Artin, 2010; Dunand, 1973; Nigro, 2007.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜVERCİNKAYASI YERLEŞMESİ GENEL TANITIMI[199]

3.1. Konum[200] ve Yer Seçimi

Güvercinkayası (P33/54), diğer adıyla Porsuklukaya, Çatalsu Apsarı Köyü'nün yaklaşık 1 km. batısında, 1/25000 ölçekli Türkiye haritası L32/a2 paftasında, 1960 yılında yapılan Mamasun Barajı göl alanı içinde bir ada olarak işaretlidir (Enlem: 38° 24' 05", Boylam 34° 11' 47") (Gülçur-Endoğru, 1998: 86). Yerleşme, üç tarafı yüksek kayalıklarla çevrili ufak bir vadinin kıyısında tek başına duran bu kaya masifinin üzerinde konumlanmıştır (▼1106.08m.). Kayalığın güney yüzü ve batı ucu, çevrenin doğal formasyonuna uyacak biçimde, yaklaşık 20 m. yükseklikte ve sarptır (Harita 3.1; 3.2) (Gülçur, 1997b: 85-86). Eski Melendiz Yatağı'na dil şeklinde kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde uzanan bu kayalık, yağış rejimine bağlı her taşkın dönemi sonrası yaz başı ya da temmuz ayı ortalarından itibaren yeniden karaya bağlanmaktadır (Şekil 3.1:).

Harita 3.1: Mamasın Baraj Gölü İçinde Güvercinkayası'nın Konumu.

(Kaynak- Google Earth; İndere, 2016: 11, Harita 2)

[199] Yerleşmenin genel tanıtımının yer aldığı bu bölüm, Çaylı tarafından tamamlanan yüksek lisans tez çalışmasındaki ilgili bölümden güncellenerek düzenlenmiştir. bkz. Çaylı 2009.
[200] Güvercinkayası'nın bulunduğu bölgenin coğrafi özellikleri için ayrıca bkz. s. 86-91.

Harita 3.2: Güvercinkayası Topoğrafik Harita.

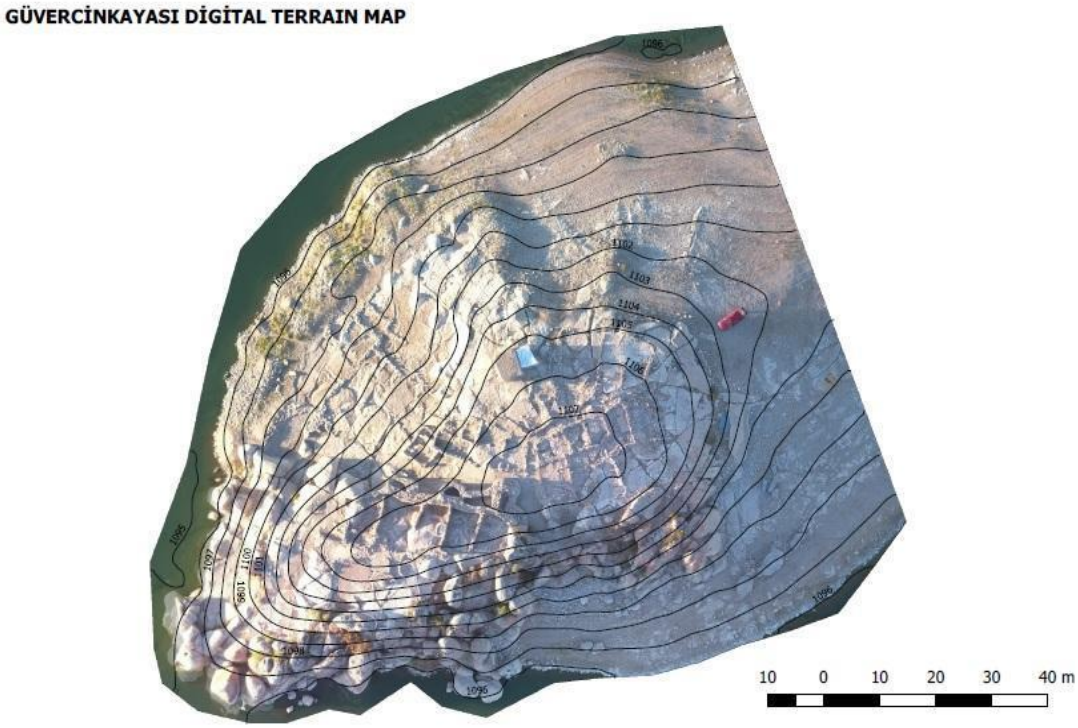

(GK Kazı Arşivi 2017, Alper Başıran, https://petadanismanlik.com)

Şekil 3.1: Güvercinkayası Hava Fotoğrafı.

(GK Kazı Arşivi 2015, Uçan İşler)

Korunaklı olduğu kadar çevreye de hâkim bir konumda bulunan Güvercinkayası'nın önemli bir özelliği de, antik/eski ulaşım ağı üzerinde bulunmasıdır. Kayalığın 500 m. doğusundan taş döşeli, antik bir yol geçmektedir. Bu yol, Avrupa'yı boydan boya kat ederek Kudüs'e yönlenen, Aksaray'ı (*Archelais)*, Gökçe (*Mamasun)* ve Bekârlar (*Nenezi-Nazianzos*) üzerinden Kilikya Kapıları'nı tutan Niğde'ye (*Magidda)* bağlayan, Erken Hıristiyanlık Hac Yolu'nun bir parçasıdır (Gülçur, 1997a: 5). Kuzeydoğu istikametinden gelen ve çevre sakinleri tarafından göç yolu olarak da tanımlanan ikinci bir yolun ise, Güvercinkayası'nın hemen güneydoğusunda, Melendiz üzerindeki yaylan yerini aşarak karşı kıyıya, Aksaray yönüne geçtiği söylenmektedir. Yöre halkı, her iki yol güzergâhının, baraj yapımına kadar kullanılmakta olduğunu belirtmişlerdir.

Orta Anadolu'da Kalkolitik Dönem, Güneydoğu Anadolu ve Yakındoğu'nun çok daha iyi tanımlanabilen çağdaşlarıyla farklı bir kültürel süreci yansıtır. Bölgede İlk Kalkolitik, Neolitik geleneğin devamı niteliğindedir. Asıl köklü değişimlerin ve kültürel anlamda kırılmaların Orta Kalkolitik'le birlikte başladığı söylenebilir. İlk Kalkolitik'ten Orta Kalkolitik'e geçişte ayırt edici özelliklerden birisi yer seçimidir. Bu dönemde insanların, Anadolu arkeolojisinin geleneksel çok tabakalı höyükleri gibi uzun süre iskân ettikleri ovaları değil, önceki dönemlerde tercih etmedikleri vadi yamaçlarını, kayalık ve yüksek rakımlı alanları seçtikleri görülür (Özdoğan, 2011: 109, 111). Bu tercih, yerleşmelerin boyutlarına ve yaşam sürelerine de etki etmiş olmalıdır. Yakın çevrede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sonucunda, Güvercinkayası'yla aynı döneme tarihlenen dokuz yerleşme daha tespit edilmiştir. Bunların dördü (Oluklununkaya, Büyük Deller/Demirci, Gülağaç-Aksaray; Mercimekkayası, Kumluelma/Gösterli-Niğde) benzer bir anlayışla yüksek ve korunaklı alanlara yerleşmiştir (Gülçur, 2012: 217, 218).

3.2. Kazı Tarihçesi

Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlenen (M.Ö. 5200-4820) Güvercinkayası, "Aksaray, Nevşehir ve Niğde İlleri Yüzey Araştırmaları" sonucunda 1994 yılında tespit edilmiştir (Gülçur 1995; 1999; 2012: 217) (Tablo 3.2). Sarp ve yüksek kayalığın konumu, yerleşmenin iki dönemi yansıtması, suyun aşındırdığı bölümlerde yer yer açığa çıkmış mimarinin düzeni, çanak çömlek, obsidiyen, sürtme taş, kemik vb.

yoğun yüzey buluntuları, karar aşamasında arkeolojik bir kazı için yeterli verileri oluşturmuştur.

Aksaray Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda, 1996 yılında katılımlı bir kazı olarak başlatılan Güvercinkayası Kazısı, 2007 yılında bakanlar kurulu kararlı kazı statüsü almıştır. Kazılar, başta İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP Birimi) olmak üzere, Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Müdürlüğü'nün yanı sıra çeşitli kişi, kurum ve kuruluşların desteğiyle, Prof. Dr. Sevil Gülçur başkanlığında sürdürülmüştür.

Güvercinkayası, yaklaşık 3600 m.²'lik bir alanı kaplayan küçük ölçekli bir köy yerleşmesidir. 1996 yılında başlatılan arazi çalışmaları 2017 yılında son bulmuştur. 22 sezon süren arazi çalışmalarının ardından yayına ve turizm sektörüne yönelik çalışmalar devam etmektedir. Güvercinkayası bulunduğu kültür bölgesinde tamamı kazılan tek Orta Kalkolitik Dönem yerleşmesidir.

3.3. Tabakalanma ve Kronoloji

Üzerinde bulunduğu kayalığın doğal formasyonundan kaynaklı kod farklılıkları, Güvercinkayası'nda tabakalanmanın tanımlanmasını kimi yerlerde zorlaştırmıştır. Bütünüyle kazılan yerleşmede, biri öncü olmak üzere üç tabaka saptanmıştır.

Güvercinkayası'nda, yerleşmenin kuzeydoğusunda ana kaya üzerine oyulmuş norm boylarda (≈ Ø= 18-10 cm; h= 10 cm) kazık delikleriyle temsil edilen bir **öncü tabaka**, ardından Orta ve Geç Kalkolitik tabakalar yer almaktadır. Yerleşmeyi ilk iskân edenlerin kullandığı düşünülen öncü evrede, dal örgü benzeri hafif bir malzemeyle yerleşildiği önerilir. Ancak şimdiye değin açılan tüm alanlarda, bu kazık sokularıyla ilişkili her hangi bir taban parçası, ya da yaşam düzlemine ait bir saptama yapılamamıştır. Kaya çıkıntılarına oyulmuş ip bağlama yerleri de bu öncü mimariyle ilişkilendirilmektedir. Güvercinkaya'sındaki örnekler, kazıklı mimariyle ilgili bir sabitleme işlemini üstlenmiş olmalıdır. Soku ve ip bağlama yerlerinin dışında, kaya yüzeyinde dikme yuvalarını açmak üzere çalışılarak yarım bırakılmış pek çok işleme izi de görülmektedir (Şekil 3.2) (Çaylı, 2009: 68, 69).

Güvercinkayası'nın ana karakterini I. ve II. tabakayla Orta Kalkolitik Dönem temsil eder. Bölgeye tamamen yabancı bir unsur olarak gelen ve yerleşen kültür ise III. tabakayla Geç Kalkolitik Dönem'e (Geç/Post Obeyd) tarihlenir. Dönemler arasında boşluk (*hiatus*) görülmez (Tablo 3.1; 3.2).

Yaklaşık 500 yıllık kesintisiz bir tabakalanma veren Orta Kalkolitik Dönem'de her iki tabakada da (I.-II. tabakalar) ana yapı malzemesi taştır. **I.tabaka** yapıları yerleşmenin tahribata en açık yerinde, kuzey ve doğu yamaçta, kuzey güney uzantılı, dik açılı duvarlı, dikdörtgen formlu yapılara aittir. Bu yapılar, bir iki sıra korunagelmiş duvar, birden fazla yenileme evreli taban sıvaları, üst üste oturtulmuş yuvarlak tablalı II. tabaka örneklerine oranla çapları daha büyük ocaklar (çap: ≈1m), içten kubbe dönüşleri ve tablaları çok katlı, at nalı biçimi dikdörtgen fırınlar gibi konut içi taşınmazlarla temsil edilir. Bu yapıların duvarlarının aksine, adı geçen taşınmazlar oldukça iyi korunmuştur. At nalı biçimi közlükler de I. tabaka konutlarında daha sık karşımıza çıkar. Taşınabilir envanterlerden sürtme taş aletler ve boynuz depoları da birçok örneğiyle in-situ açığa çıkarılmıştır (Şekil 3.3) (Gülçur ve Endoğru,1998: 87)

Şekil 3.2: Güvercinkayası Öncü Tabakaya Ait Mimari Öğeler.

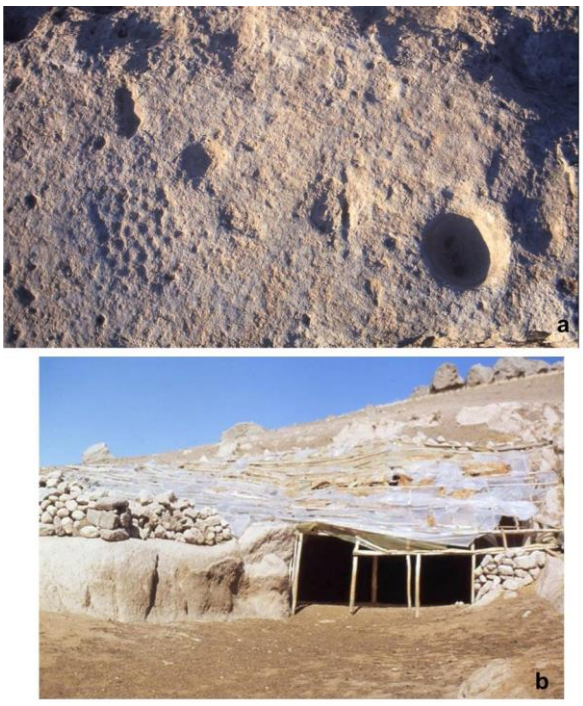

a – Kaya üzeri işleme izi, kazık deliği
b – Kazık yuvalarında dikmeler etnoğrafik ağıl/Aksaray
c – İp bağlama yeri

(GK Kazı Arşivi)

Tablo 3.1: Güvercinkayası Tabakalanması.

Mimari Unsurlara Göre Güvercinkayası Tabakalanması				
Dönem	**Tabaka**	**Malzeme**	**Ana Mimari Plan**	**Ana Mimari Uygulamalara Ters Düşen Unsurlar**
Öncü Tabaka	0	Hafif (organik) malzemeli mimari	Kayaya oyulmuş kazık delikleri, ip bağlama yerleri, dal örgü/ gergi sistemleri (İndere, 2016: 24)	
Orta Kalkolitik (MÖ. 5200-4820) Bkz. Tablo 2.2	I. Tabaka	Taş	Dörtgen plan	
	II. Tabaka	Taş	Dörtgen plan	1-İçten bölmeler, kavisli duvarlar 2-Kuzey yol dolgusu üzerindeki ocak kalıntıları 3- İri taş sıraları 4-Sundurma direklerini taşıyıcı altlıklara benzer unsurlar 5- Balık sırtı örme teknikli duvar 6-Yangın dolgusu üzerindeki fırın kalıntıları. (Çaylı, 2009: 71-72).
Geç Kalkolitik Geçiş (Geç Obeyd Sonu/ Post Obeyd Başı-LC1), Bkz. Demirtaş, 2017: 8, Şekil 2.	III. Tabaka	Kerpiç Tuğla	Dörtgen, yuvarlak ve hücre? plan	Taş mimari silo ve depolama ünitesi (Demirtaş, 2017: 184-186, 202, 433).

Şekil 3.3: Güvercinkayası I. Tabakaya Ait Mimari Öğeler.

a – Defalarca sıvanmış taban katları, 4-K M1 (H3)

b – Fırın tablası içine Yerleştirilmiş in-situ boynuzlar 5-İ

(GK Kazı Arşivi)

II. tabaka ise kendi içinde farklı yapı evreleri bulunan, taş mimari geleneği devam ettiren ve en uzun kronolojiyi veren tabakadır. Bu tabakada konut ve mekânların

yerleştiriliş biçiminin yanı sıra, kiler içi depolama ünitelerinin de, birbirine benzer şekilde ve belirli bir düzen içinde kullanılması, planlı yapılaşmanın bir sonucu olarak algılanmaktadır (Gülçur vd., 2002: 105). Tabakaya ait en ayırt edici mimari unsur, zirve düzlüğündeki yapılarla yamaçtaki yapıları birbirinden ayıran (aşağı ve yukarı yerleşme), yaklaşık 30 m. uzunluğunda, 1,5-2 m. kalınlığında ve korunduğu kadarıyla 2 m. yüksekliğindeki sur duvarıdır (Gülçur, 2012: 218-219). Çalışmanın ana dönemini oluşturan bu tabakaya ait daha detaylı bilgi aşağıda verilecektir.

Geç Kalkolitik **III. tabaka**, kerpiç tuğla mimarisi ve buluntu gruplarıyla Güvercinkayası ana tabakasından tamamen farklı bir anlayışı sergiler (Gülçur, 2012: 220). Güney Mezopotamya Obeyd kültürü etkilerinin bir yansıması olarak bölgeye giren bu yabancı unsura ait maddi kalıntılar Demirtaş (2017) tarafından detaylı biçimde çalışılmıştır. Makroskopik gözlemlere dayalı elde edilen verilerle, Güvercinkayası III. tabakasının, Geç Obeyd sonu itibariyle Post Obeyd sürecinin başlarına (LC1) kadar tarihlenebileceği anlaşılmıştır (Demirtaş, 2017: 8, 435, Şek. 2). III. tabakaya ait tanımlı yapı kalıntıları üç alanda açığa çıkarılmıştır. Bunlardan ilki, sur duvarının üzerinden geçerek doğu batı aksında 35 m. uzunluğunda ve kuzeye doğru yaklaşık 5 m. genişliğindeki bir bölümü saptanabilen kerpiç tuğla teras yapısıdır. Diğerleri ise, kuzey yamaçta Obeyd kültürünün üç kanatlı yapı sistemini hatırlatan gene kerpiç tuğladan bir yapı ve zirve düzlüğünde açık alanlarda bulunan silo ve fırın gibi donanımlardır. İlk iki yapı, II. tabakaya ait yapı molozlarının tıraşlanarak altlık oluşturulmasıyla inşa edilmiştir (Şekil 3.4) (Gülçur ve Endoğru, 2001: 50; Gülçur vd., 2013: 446- 447). Bu tabakaya ait yapıların, Güvercinkayası'nın tahribat derecesi en fazla olan yerlerinde konuşlanması, aralarında organik bir bağ kurulamamasında etkendir. Ancak mimari ve diğer buluntu grupları üzerinden bölgesel ve kronolojik olarak kurulan analojiler, Obeyd izlerinin Anadolu'da batıdaki sınırını şimdilik kaydıyla Güvercinkayası yerleşmesiyle çizmektedir (Demirtaş, 2017: 421-435).

Şekil 3.4: Güvercinkayası III. Tabakaya Ait Mimari Öğeler.

(GK Kazı Arşivi)

Güvercinkayası III. tabakasında dört ana mal grubu tespit edilmiştir (Demirtaş, 2017: 210 vd.). Bu mal grupları uygulanan yüzey işlemleriyle de çeşitlenmiştir. Sıvazlı, tarazlı, açkılı, astarlı, boyalı ve yalın mallar, yoğunluk sırasına göre gözlenmiştir (Demirtaş, 2017: Cilt II, Tablo 8) (Şekil 3.5). Kendinden astarlıların da içinde görüldüğü sıvazlı kaplar en yoğun grubu oluşturur. Boyalı malların oranı oldukça düşük (%2,2), buna karşın açkılı kapların oranı oldukça yüksektir. Siyah, kırmızı ve turuncu renk açkılılar, kırmızı astarlılar, tarazlılar, astarlı tarazlılar, astarlı-astarsız boyalılar ve çizi/sokma bezekliler, bölgesel ve bölgeler arası karşılaştırmalarda Güvercinkayası III. tabakası çanak çömleği içindeki ayırt edici yüzey işlemleridir.

Şekil 3.5: Güvercinkayası III. Tabakaya Ait Çanak Çömleklerden Örnekler.

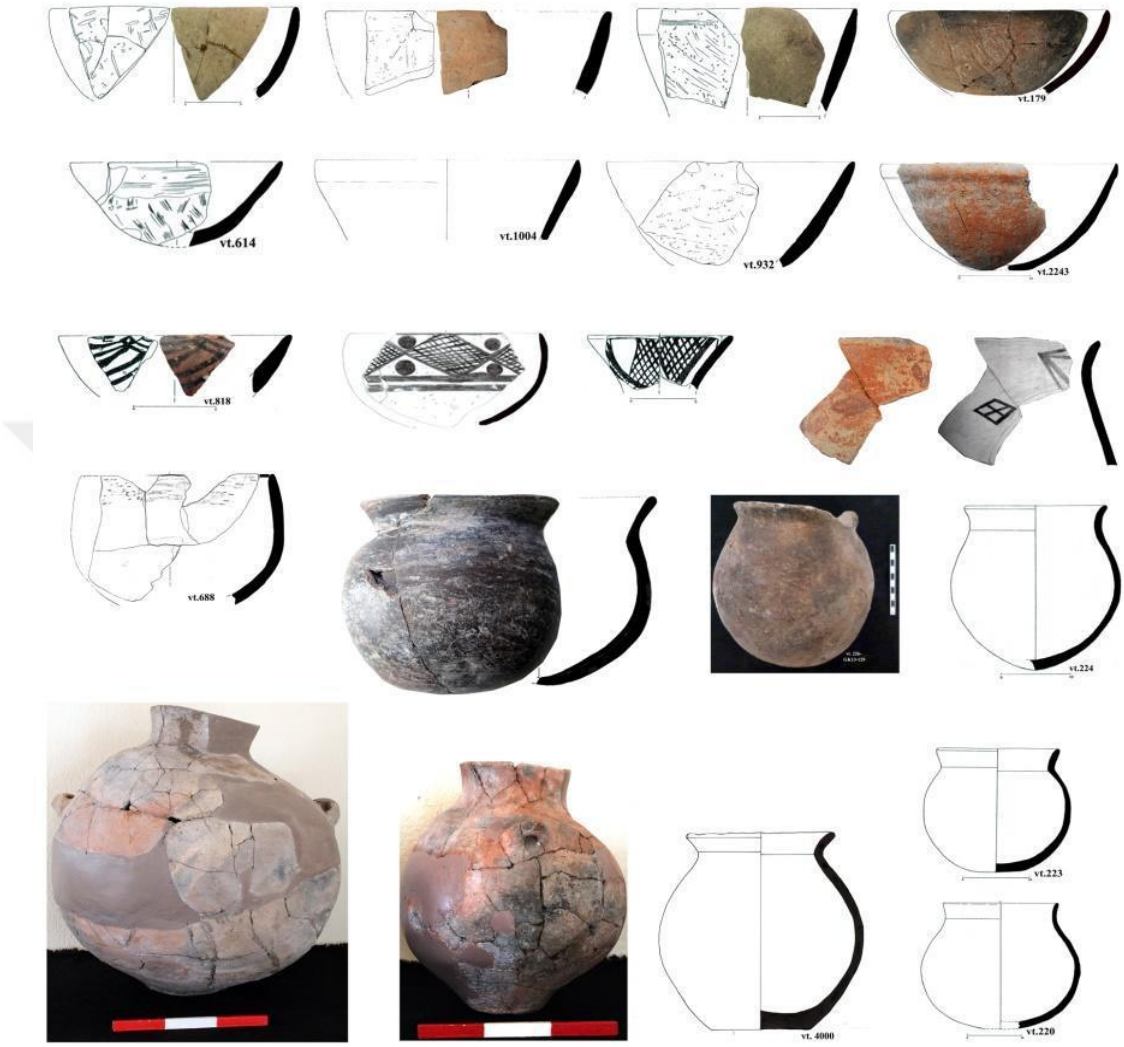

(Demirtaş, 2017: Cilt II, Levha 47, 49, 51, 52, 60, 66, 75)

Biçimsel bakımdan iki grupta (geniş ve dar ağızlı kaplar) ele alınan çanak çömlekte yayvan kâse ve sıkma boyunlu çömlek tipleri baskın türlerdir (Demirtaş, 2017: 226 vd.). Sıkma boyunlu çömleklerde, küresel gövde tipik bir unsurdur. Kulp çok nadirdir ve özellikle yatay kulplu örnekler, Orta Kalkolitik II. tabakayla ilişkilendirilerek etkileşim unsuru eklentiler olarak düşünülmektedir. Kâselerde "Coba" tipi tarazlı biçimler öne çıkan baskın gruptur (Demirtaş, 2017: 284 vd.). Seri üretim ürünü, bazı örnekleri çömlekçi işaretli kaplar, yiyecek dağıtımında kullanılmış olabilir. Güvercinkayası Coba tipi üç tür kâsenin benzerlerine Kuzey Mezopotamya'da oldukça geniş bir coğrafya içinde çağdaşı pek çok yerleşmede rastlanmaktadır (Demirtaş, 2017: 291 vd.).

Şekil 3.6: Güvercinkayası III. Tabakaya Ait Küçük Buluntulardan Örnekler.

(Demirtaş, 2017: Cilt II, Levha 89-94)

III. tabakayla ilişkili küçük buluntular arasında en dikkat çekici grup damga mühür ve mühür baskılarıdır (Demirtaş, 2015; 2017: 298 vd.) (Şekil 3.6). Kemik ve taştan damga mühürlerin bir örneğinde natüralist tarzda verilmiş bir insan ve diğerlerinde hayvan figürlü betimlemeler yer almaktadır. Pişmiş topraktan bir damga mühür baskısı üzerindeyse geometrik bir motif görülmektedir. Güvercinkayası örnekleri, Kuzey Mezopotamya Geç Obeyd dönemi mühürcülüğü ile benzer bir anlayıştadır. Ağırşak ve ağırlık olarak kullanılmaya elverişli ortası delik diskler, boncuklar, pişmiş toprak kazıcıyı ve perdah aletleriyle kulak tıkaçları, küçük buluntu repertuvarı içindeki diğer gruplardır (Demirtaş, 2017: 313 vd.). Bunlar arasındaki tüp biçimli boncuklar, Güvercinkayası yerleşmesini Güney Mezopotamya Obeyd dünyasıyla

ilişkilendiren yegâne örneklerdir. Bu boncuk türüne, araştırılan çağdaş Kuzey Mezopotamya yerleşmelerinde rastlanmamıştır. Bunlarla birlikte çömlek mezar içinde gömüt hediyesi olarak bulunan çok sayıda boncuk da dikkate değer küçük buluntular arasındadır (Demirtaş, 2017: 363 vd.).

Tablo 3.2: Güvercinkayası I ve II. Tabakalara Ait Radyokarbon Tarihleri.

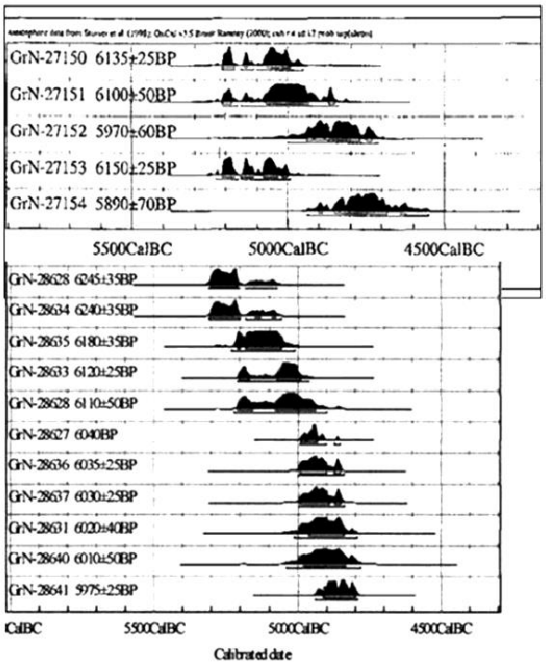

(Gülçur ve Kiper, 2004: 428, Çiz. 1, Gr. 1)

Konum	Lab. No	Radiocarbon Age-BP	Calibrated Age- cal BC
7-8H M1-M4	27191	6165 ± 30	5199-5066
8H M4	27190	6195 ± 40	5208-5081
7-8H M1a	27150	6135 ± 25	5052
6J M13-2	27151	6100 ± 50	4998
5J M9-4	27152	5970 ± 60	4841-4809
7-8H M4	27153	6150 ± 25	5189-5089
6J M3 Ta3	27154	5890 ± 70	4773-4729
6İ	28268	6245 ± 35	5310-5070
6İ	28634	6240 ± 35	5310-5060
6İ	28635	6180 ± 35	5230-5010
7-8H	28633	6120 ± 25	5210-4960
6İ	28628	6110 ± 50	5220-4900
6İ	28627	6040 ± 0	4990-4850
6İ-J	28636	6035 ± 25	5000-4840
7-8H	28637	6030 ±25	5000-4840
6İ	28631	6020 ± 40	5010-4790
7İ-D	28640	6010 ± 50	5040-4780
7İ-D	28641	5975 ± 25	4940-4790

(Demirtaş, 2017: 34, Şekil 2.2)

3.4. Mimari: II. Tabaka Yaşam Alanlarının Kullanımı ve Organizasyonu

Ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayanan Güvercinkayası yerleşmesi, Orta Anadolu'nun kentleşme sürecine ışık tutabilecek verilerle donatılmıştır. Yer seçimi, konum, yerleşme organizasyonu ve artı ürün bu anlamda önemli öğelerdir. Yaşam alanının kullanımı ve organizasyonu değişen, çeşitlenen ihtiyaçlara göre biçimlenmektedir. Çevre baskısı ve toplumun iç dinamiklerini yanıtlayacak en uygun düzeni sağlamak belli bir planlama gerektirir. Bu bağlamda, temel yapı öğeleri,

arazinin doğal yapısına uyacak biçimde önceden belirlenmiş Güvercinkayası mimarisinin, bir planlama ürünü olduğunu söylemek mümkündür (Gülçur ve Endoğru, 2001: 47; Kiper ve Gülçur, 2005: 18).

Güvercinkayası I. tabakaya ait mimari özellikler yukarıda genel hatlarıyla verilmiştir. Yerleşmenin ana dönemine ait bu ön yapılanma, II. tabakaya aktarılan temel özellikleriyle geliştirilerek sürdürülmüştür. II. tabaka, Güvercinkayası'nın normlaşmış yerleşme düzenini en sağlıklı biçimde yansıtan tabakadır (Şekil 3.7; 3.8; 3.9).

3.4.1. Genel Plan

Kaya basamaklarını kullanarak ilk kalıcı konutlarını yapan Güvercinkayası sakinlerinin, zamanla yamaçlardan iç kesimlere ve zirve düzlüğüne doğru genişlediği, farklı yapım evreleriyle[201] açığa çıkartılan mimari unsurlarla anlaşılmıştır (Şekil 3.9; 3.10). Tüm ana dönem boyunca yapılar, dikdörtgen planlı, iki gözlü, olasılıkla düz damlı, tek katlı, uzun süreli ve devamlı iskân gören, çamur harçlı taş duvarlarıyla, duvar sıvaları ve taban döşemeleri birden fazla yenileme evreli olarak karşımıza çıkar. Bitişik düzendeki konutların, uzun ve ayırıcı duvarlarını ortaklaşa kullandıkları da saptanmıştır. Bu plan şemanın, yerleşmenin bütününde kesintisiz devam ettiği görülür (Şekil 3.9; Cilt II/Plan 1). Tüm konutlar, tek büyük bir mekân ve mekânın arka bölümünden ayrılmış kiler hücresinden oluşur. Her konutun dışa açılan bir kapısının bulunduğu, kapı içindeki sıvalı eşik ve eşik önünde bulunan kapı mili/söve taşıyla doğrulanmaktadır. Bazı duvarlar, kaya çıkıntılarına yaslandırılmış, bazı duvarlar doğrudan ana kaya üzerine oturtulmuş, bazı alanlarda da düzlem farkını gidermek üzere tüf kaynaklı bir tür mıcır serildikten sonra duvarlar yükseltilmiştir. Konut ve mekânların yerleştiriliş biçiminin yanı sıra, kiler alanlarındaki depolama ünitelerinin de birbirine benzer şekilde ve belirli bir düzen içinde kullanılması planlı yapılaşmanın bir sonucudur (Çaylı, 2009: 50-72).

[201] bkz. Tablo 3.1.

Şekil 3.7: Güvercinkayası Yukarı ve Aşağı Yerleşme Doğu Teras Hava Fotoğrafı.

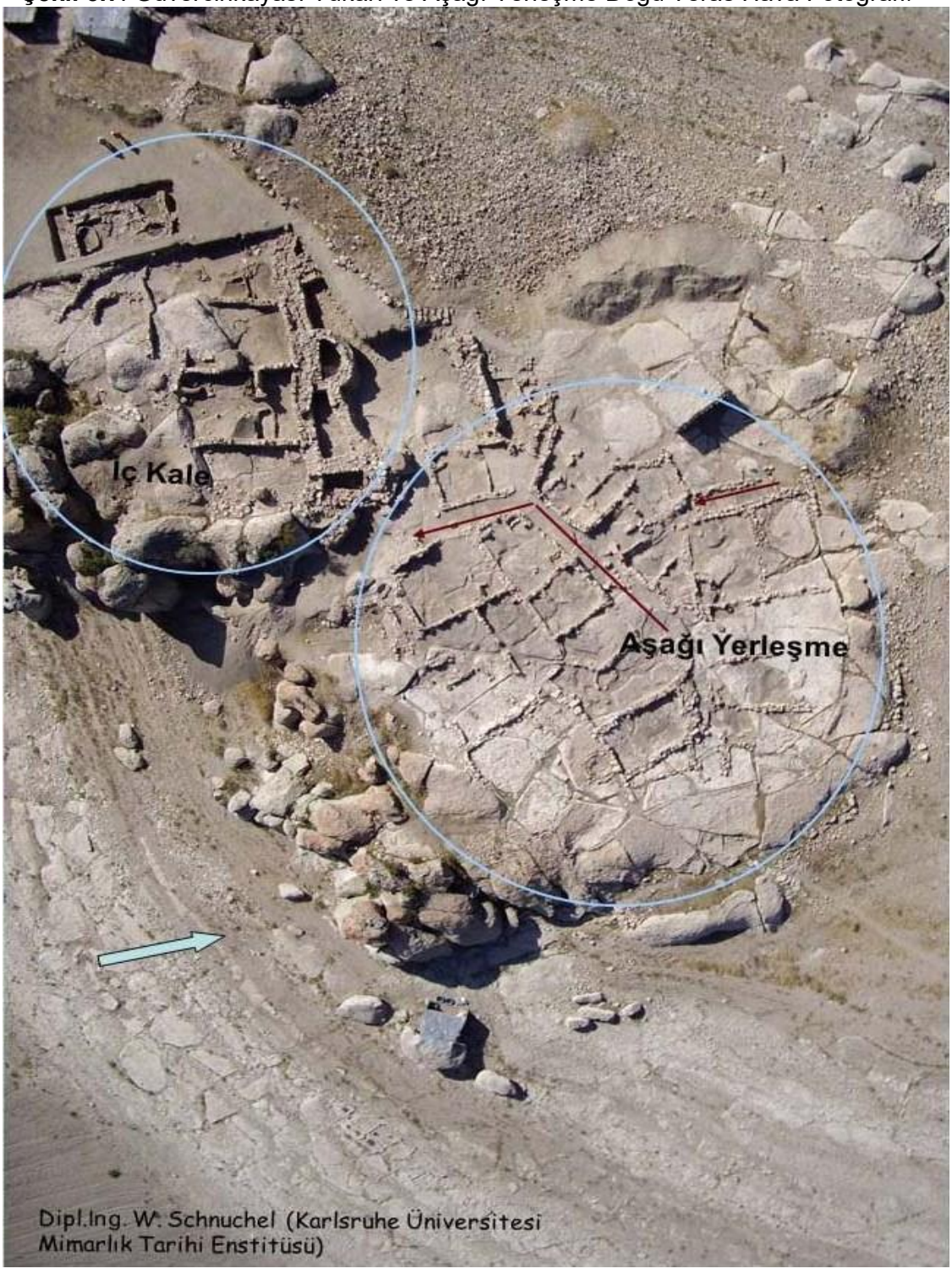

(GK Kazı Arşivi 2010)

Şekil 3.8: Güvercinkayası Yukarı ve Aşağı Yerleşme Kuzey Teras Hava Fotoğrafı.

(GK Kazı Arşivi 2015, Uçan İşler)

Şekil 3.9: Orta Kalkolitik Güvercinkayası Yapıları Taş Plan ve Ana Girişler.

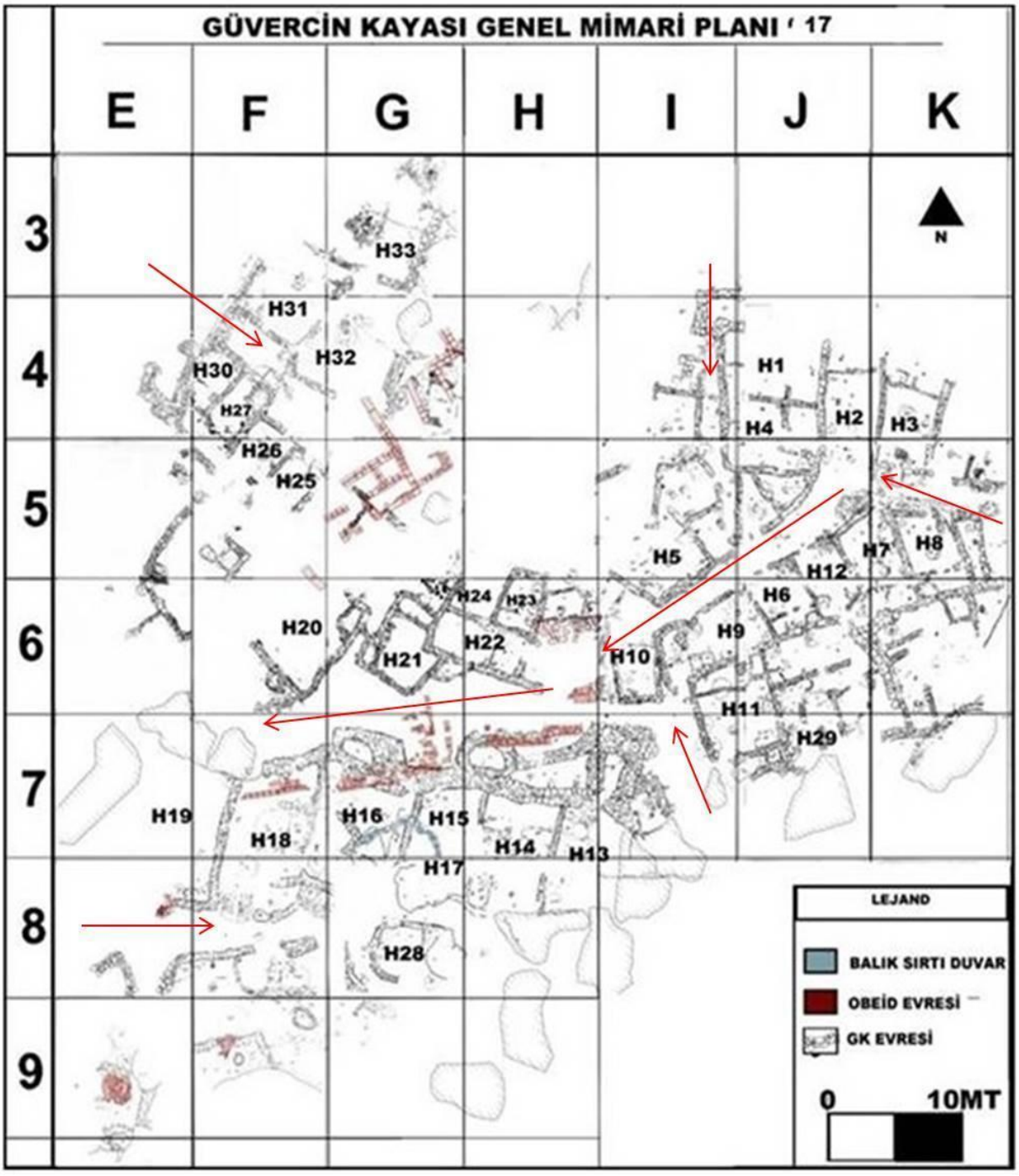

(Haz. V. İndere)

Şekil 3.10: Güvercinkayası II. Tabaka Mimarisine Ters Düşen Öğeler.

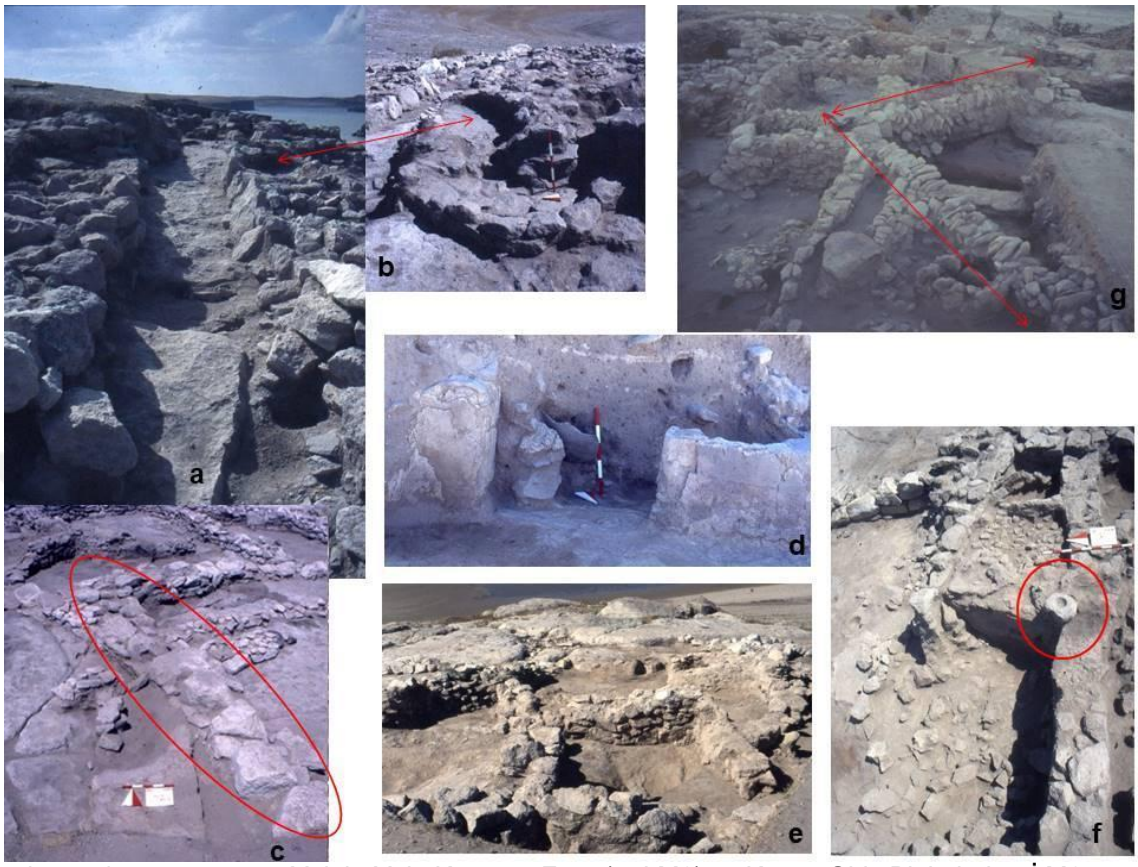

(a: 5-K/5-J Ana Kuzey Yol, b: Yolu Kapatan Fırın (5-J M6); c: Kuzey Giriş Blokaj; d: 5-İ M6 Kısa Duvarlar; e: 5-İ Kavisli Duvarlar; f: 5-J Sundurma (?) Direği Taşıyan Altlık; g: 7-G Balık Sırtı Örgülü Duvar. GK Kazı Arşivi)

3.4.2. "Savunma Sistemi" ve Özel Yapılar

II. tabakada göze çarpan mimari unsurun yerleşmeyi ikiye bölen ayırıcı duvar olduğundan bahsetmiştik. Birden fazla yapı evreli bu duvar sistemi, üzerindeki "gözetleme kulesi" benzeri (h ≈2 m.) iki mimari unsurla, karmaşık bir savunma sisteminin varlığını düşündürmektedir (Gülçur, 2012: 218, 219). Bu sistemin hemen güneyinde yer alan yapıların (yukarı yerleşme konutları; H 13, H 14, H 15, H 16, H 18, H 19) planlarıyla aşağı yerleşmedeki konutların planları arasında bir farklılık yoktur. Ancak bu yapılar, konut içi envanterleri ve artı ürün kapasiteleriyle aşağı

yerleşme konutlarından ayrılır. Ağır bir yangının[202] izlerini taşıyan (Şekil 3.11) bu bölümdeki konutların, birbiriyle hem fiziksel hem de donanımsal ilişkisi, bunların bir yapı kompleksi olarak tanımlanmasını olanaklı kılar. Ayrıca, bu yapı kompleksinin tamamında ağır etkisi gözlenen yangının, yerleşme genelinde sadece bu alanda gerçekleşmesi de düşündürücüdür. Basit bir köy yerleşmesinden, kentleşme öncesinin karmaşık yapılanmasına geçilen sürece ait verileri taşıyan bu kompleks, depolama üniteleri (artı ürün) ve savunma sistemiyle önem kazanmaktadır. Savunma gereksinimi, dışarıdan ya da içten gelebilecek tehlikelere karşı, korunma altına alınması zorunlu bireyler ve/veya nesnelerle ilişkilendirilebilir (Çaylı, 2009: 50-72).

İndere (2016: 32, 31; Şekil 6), aşağı yerleşmede batı ve kuzey girişlerinde açığa çıkarılan, yukarı yerleşmenin sur duvarı ile mimari açıdan benzerlik gösteren bastiyon benzeri donanımları (4-İ; 4-E, Şekil 3.9) ana girişleri koruyan unsurlar olarak yorumlamaktadır. Gülçur da üst teras basamağını alttan çevreleyen ve kuzey yolunu dıştan kapatan çift taş genişliğindeki destek duvarının (3-İ Şekil 3.7), bir dış savunma hattının varlığını işaret ettiğini önermektedir. Aynı zamanda bu hat, aşağı yerleşmenin bu kesimdeki sınırını da belirlemektedir. Dolayısıyla yerleşmenin hem içten hem de dıştan koruma altına alınarak içe kapandığı önerilebilir.

[202] Yangın dolgusu içinde ele geçen, saz izli, cüruflaşmış dam çökükleri, duvarların içinde kömürleşerek kalmış ahşap dikme parçaları vb. mimari aksam, yapıların çatı konstrüksiyonları hakkında önemli verilerdir. Ahşap kökenli bu öğeler, yangının neden ağır geçtiğini de ortaya koymaktadır. bkz. Gülçur ve Endoğru, 1999: 81.

Şekil 3.11: Güvercinkayası Yukarı Yerleşme Yangın İzlerini Taşıyan Mimari Öğeler.

(a: Yanık Konut Taşınmazları (H 18); b: 8-F Yanık Duvar Pervazı; c: H 13 Yanık Silo; d: Yanık Dam Çöküğü; e: Dam Örtüsünde Kullanılan Yanmış Kamışlar; f: Yanık Dikme (7-G), GK Kazı Arşivi)

3.4.3. Konut İçi Taşınmazlar

Genel plan şemanın yanı sıra konut içi taşınmaz mimari unsurlarda da süreç boyunca birlik gözlemlenir. Güvercinkayası'nın I. ve II. tabaka konut tipinin, bir merkezi oda ve bu odadan ince bir duvarla ayrılan kiler hücresi tarzında olduğuna yukarıda değinilmişti. Dışa açılan kapının bulunduğu dar cephenin bir köşesine yerleştirilmiş içten kubbeli dikdörtgen bir fırın, sıklıkla fırın ağzına doksan derece yapacak biçimde uzun duvara yaslandırılmış at nalı biçimi bir közlük ve odanın ortasında, kapı açıklığıyla aynı eksen üzerinde, yerden hafifçe yükseltilmiş yuvarlak bir ocak her evde bulunan mekân içi taşınmazlardır. En yaygın donanımlardan biri de, yöre halkının "aşırt" adını verdiği petekler, tahıl silolarıdır. Petekler ağırlıklı

olarak, büyük odanın kilere komşu köşelerine tutturulmuştur. Kil kutu, yerleşmede sadece H11'de bulunmuştur (Şekil 4.24/e). H7 ve H10'da bulunan kil kutuya benzeyen donanımlar, içi dolu paye görünümdedir. Bunlar, olasılıkla öğütme taşlarının üzerine konulup çalışıldığı birer küçük işliktir. Öğütme sekileri her konutta bulunmayan fakat bulundukları konutta (H 9, H 20, H 14, H 16) hem sembolik hem de işlevsel olarak dikkat çeken taşınmazlardandır. Depolama üniteleri, ısınma aygıtları, öğütme sekileri, taban ve duvar sıvaları, oldukça iyi durumda koruna gelmiştir. Bu bağlamda, Güvercinkayası konut içi taşınmazları, mimarideki köklü geleneğe ve standartlaşmaya da işaret etmektedir (Çaylı, 2009: 60-67). Güvercinkayası'nda işlikler, çoğunlukla konutların herhangi bir köşesinde veya açık alanlarda bir mimari unsurla sınırlandırılmaksızın görülmektedir. Bu örneklerin yanı sıra işlikler, bazı konutlarda ya da açık alanlarda, atölye benzeri bir mimari unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır (Şekil 3.12).

Şekil 3.12: Güvercinkayası II. Tabaka Konut İçi Taşınmazları.

(a: 6-J M11 Petek; b: 6-J M4 Petek 1; c: İşlik H10; d: İçten Kubbeli Fırın ve Közlük (5-J M8 Tn5 ve Mlt 1) ; e: 7-G M8 Oc 2., GK Kazı Arşivi)

Güvercinkayası'nda bazı konutların alt evrelere ait fırın, işlik alanı, silo gibi taşınmazlarında dörtgen formlar dikkat çekmektedir. Bu durum hem aşağı hem de yukarı yerleşme alanında belgelenmiştir. Aşağı yerleşmede, hangi yapıya ait olduğu tanımlanamayan, kuzey güney doğrultulu bozulma hattındaki dörtgen silolar (5/E-F) bu aykırı örneklerdendir (Şekil 3.13/c-d). Yine aynı plankarede, birbirine eklenmiş iki çalışma alanı ya da silo özenle sıvanmış tabanlarıyla belgelenmiştir. Yapıdan elde edilen boynuz ve kemik aletler, buranın olasılıkla bir işlik görevi üstlendiğini gösterir. Dikdörtgen bölüme ulanan trapezimsi yapı da benzer bir işlev üstlenmiş olmalıdır. Dikdörtgen silolar ya da işlik alanları, yukarı yerleşmeden de bilindiği gibi, Güvercinkayası'nın alt evre I. tabaka donanımlarındandır (Şekil 3.13/ a).

Şekil 3.13: Güvercinkayası I. Tabaka Aşağı Yerleşme Alt Evrelere Ait Dörtgen Formlu Silo, İşlik, Fırın.

(a: 5-F M4-/M-7 Olası İşlik ve Silolar; b: 4-G M-1 Hücre Planlı Silolar ve Çömlek Mezar; c-d: 5-F M-2 Silolar, GK Kazı Arşivi)

Aynı şekilde, 4/G açmasındaki kayaya yaslanmış hücre biçimli silolarda da, I. tabaka alt evresine ait bir konut yapısına aittir. Bu alandaki taş silolar, önündeki ocak, taban kalıntıları ve ait oldukları yapı molozları, III. tabaka kerpiç yapılarına altlık olarak kullanılmıştır. Büyük kaya bloğunun önünde kuzey güney yönünde yerleşmiş, taş temelli bu iki hücrenin, güneyde olanında yeni doğmuş bir bebeğe ait iskeleti içeren bir çömlek mezar bulunmuştur (Şekil 3.13/ b). Bu durum III. tabaka sakinlerinin kendi mimari unsurlarını inşa etmeden önce, belli bir süre Güvercinkayası ana tabakalarına ait yapıları kullandıklarının göstergesidir.

Yukarı yerleşmedeyse bu örnekler en iyi H 14 ve H 16 yapılarının alt evrelerinde belgelenmiştir. H 14'te yer alan Fr 2 gerek formu gerekse yapı içindeki konumu bakımından farklıdır (Şekil 3.14/a). H 16 da karşılıklı iki hat boyunca uzanan ve birbirine bitişik düzende inşa edilen çalışma alanları da dikdörtgen formlu, II. tabakadan bilmediğimiz tarzda mimari düzeneklerdir (Şekil 3.14/b-c-d) .

Şekil 3.14: Güvercinkayası I. Tabaka Yukarı Yerleşme Alt Evrelere Ait Dörtgen Formlu Fırın, Silo, İşlik.

(a: H 14 M1 Fr2 Alt Evre İçten Kubbeli Dörtgen Fırın; b-c-d: H 16 Alt Evre, İşlik (b) ve Öğütme Sekisi (c), GK Kazı Arşivi)

3.4.4. Açık Alanlar, Yollar ve Yapı Adaları

Güvercinkayası'nda açık alanlar genellikle yollardır. Yol dolgularındaki, bir anlamda çöplük alanları şeklinde nitelendirilebilecek, irili ufaklı taşlar ve bol hayvan kemikli atıklar, yol kotlarının giderek yükselmesinin nedenidir. Alt seviyelerdeki serili taşlarsa olasılıkla kayalığın doğal formasyonundan kaynaklı girinti çıkıntıları tesviye etmek için yapılmıştır. Depolama ünitelerinin Güvercinkayası'nın günlük yaşamı içindeki önemi, konut içi taşınmazlarla tanımlanmaktadır. Açık alanda ise, doğuda sur bedeni önünde yer alan, sur bedeninin dış hattına eklenmiş, yarı dairesel, kalın bir duvarla kuşaklanmış, içten ince bir bölme duvarıyla sonradan bölünmüş bir çifte silo[203] yer alır (Şekil 3.15a). Benzer şekilde H 20 ile H 22'nin güneye bakan duvarlarının köşe yaptığı alanda ana giriş doğu-batı yolu üzerinde tıpkı konut içlerinden bildiğimiz tarzda bir petek bulunmaktadır (6-G Ptk.1)[204] (Şekil 3.15b). Sur duvarına dışarıdan bitişen çifte silo (7 İ) ve aşağı yerleşme ana yol üzerinde bulunan petek Güvercinkayası'nda ender rastladığımız açık alan mimari öğeleridir. Aynı zamanda konut içlerinde olduğu gibi, açık alanlarda da (8-F M6 yol, 8-G M2, 8-E, 5-6/I-J yol, 5-G), boynuz, obsidyen ve kil gibi hammaddelerin depolandıkları da bilinmektedir (Şekil 3.16).

[203] 7-İ Çifte Silo (1, 2): Bu siloların ürün alma kapasiteleri silindirin yarısı kabul edilerek birlikte hesaplanmıştır.
Silo 1, 2
V= π.r².h/2
R= ≈1.00 m.
h= ≈1.00 m.
V= 3.14x0.50²x1.00= 0.785 m³= 785 lt.= 644 kg/2= ≈ 322 kg. buğday

[204] 6-G Ptk 1
V= π.r².h/4
R= ± 2.80m
h= ∆ 1101.90-1101.01-= 0.90 m
V= 3.14x0.1.40²x0.90= 5,539 m³= 5539lt.= 4542kg/4= ≈1135 kg. buğday

Şekil 3.15 a-b: Güvercinkayası II. Tabaka Açık Alanlarda Silolar.

a-Sur Bedenine Doğudan Bitişen Çifte Silo ve Siloları Kuşaklayan Kalın Duvar.

b- H 20 ile H 22'nin güneye bakan duvarlarının köşe yaptığı alanda Ptk 1.

(GK Kazı Arşivi)

Şekil 3.16 a-c: Güvercinkayası II. Tabakada Hammadde Depoları.

a - 8-G M/3 Boynuz

b - 6-F M/1 Obsidyen

c – 7-G M/2 Kil deposu

(GK Kazı Arşivi)

Yerleşmede beş yol güzergâhı tespit edilmiştir. Aşağı yerleşmeye girişler, doğu (5K/ M11), kuzey (4 İ) (4F) ve güneyden (7İ) yönlenen, koridor benzeri dört sokak/geçitle sağlanmıştır. Doğudan gelen sokağın cephelerini oluşturan konutlar uzunlamasına, bunların arkasındakilerse enlemesine yerleştirilmiştir. Kuzey sokaklarından biri (4İ), bir süre sonra yerleşim alanına katılarak ulaşım dışı kalmış, doğu sokağıysa daraltılmıştır. Çalışmalar ilerledikçe, daraltılan doğu sokağının, çatallanarak bir kavisle yerleşmenin güney sınırına doğru da devam ettiği görülmüştür. Yukarı yerleşmede ise, zirve düzlüğünde, sur duvarına bitişik kuzey-güney doğrultulu altı konutu, yerleşmenin güneyinde yer alan buluntu alanlarından[205] ayıran doğu batı yönünde bir yol (batıdan 8-F/M 6 girişli; 8-G'de sonlanıp kaya yükseltisine bağlanır) daha bulunmaktadır (Çaylı, 2009: 50-72) (Şekil 3.9).

Orta Kalkolitik Güvercinkayası'nda, ikisi üst yerleşmede altısı alt yerleşmede olmak üzere toplam sekiz adet yapı adası bulunmaktadır (İndere, 2016: 31, 32). Yolların yönleri ve konutların dizilimi, yerleşme organizasyonunda konutların bugünün şehir planlamasındaki ada/parsel ayrımına benzer, yollarla sınırlandırılmış bölümlemelere gidildiğini göstermektedir.

Aşağı yerleşmede karşımıza çıkan uygulamalardan biri de kullanıma kapatılan bazı yapıların kapı önlerinde hafif yükseltilmiş bir platform üzerine ya da doğrudan yol zeminine oturtulmuş fırınlardır (Şekil 3.10/a- b). Yol üzerlerinde bulunan bu fırınlar, ortak kullanıma işaret ederken, bir taraftan da blokaj görevi üstlenmiştir. İlk yıllarda yerleşmenin ana girişi sayılan doğu sokaktan bildiğimiz bu uygulamaların başka örneklerine de kazının son yıllarında 4-F plankaresinde, kuzeyden giren yol üzerinde rastlanmıştır. Bu örneklerden bir fırın, 27 numaralı konutun kapısı önünde, alçak bir podyum üzerine oturtulmuş ağzı kuzeye bakan Tn 4'tür. Yine aynı yol üzerinde yer alan başka bir fırın da (Tn 6), Tn 4'ün karşısında ve ağzı batıya bakacak biçimde inşa edilmiştir (Şekil 3.17).

[205] Zirve düzlüğünde ve yolun güneyinde kalan buluntu alanlarında hiçbir zaman dört duvarıyla tanımlı tipik bir Güvercinkayası yapısına rastlanmamıştır. Ancak bu alanda II. tabakaya ait ana mimari plana ters düşen kısa ve kavisli duvarlar, bol miktarda depo kabı, ocak, fırın gibi taşınmazlar, obsidiyen, boynuz gibi hammadde depoları, içinde bol miktarda sürtme taş alet bulunan buluntu toplulukları açığa çıkarılmıştır. (Ayrıca bkz. H 28 s. 300-302)

Şekil 3.17: Güvercinkayası 4-F Kuzey Yolu, Tn 4 ve Tn 6.

(GK Kazı Arşivi)

3.5. Doğal Çevre, Hammadde Kullanımı, Alet Teknolojisi, Küçük Buluntular ve Geçim Ekonomisi

Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde[206] yer alan Güvercinkayası, bulunduğu coğrafyanın fiziki şartları ve bu şartlara bağlı hammadde kaynaklarıyla gerek geçim ekonomisini gerekse alet teknolojisini biçimlendirmiştir. Bölge, volkanik yapısı gereği tarihöncesi kültürlerin en önemli hammadde kaynaklarından biri olan obsidyen bakımından zengindir. Yontma taş endüstrisinde ağırlıklı olarak kullanılan obsidyen, bölgedeki birçok yataktan elde edilmektedir. Bu hammadde, tarih öncesi dönemlerde alet üretiminin önemli bir parçası olmanın dışında, teknoloji aktarımında da öncü ihraç

[206] Bölgenin coğrafi özellikleri için bkz. 86-91.

mallarındandır. Anadolu'nun ilk ihraç malı obsidyenin de Orta Anadolu kökenli olduğu bilinir[207].

Güvercinkayası *yontma taş endüstrisinde* dilgi, kazıyıcı ve tarım faaliyetinin göstergelerinden olan dilgilerden üretilmiş, silika parlaklığı içeren orak bıçaklarının yaygın aletler arasında yer aldığı, prestij objesi olabilecek kalitedeki bazı aletlerinse çakmaktaşından yapıldıkları Dr. E. Coqiougniot tarafından bildirilmektedir. Yerleşmenin değişik kesimlerinde düzgün çıkarılmış dilgilerin, iri yongaların ya da tükenmiş çekirdeklerin yoğunlaştığı alanlar bulunmaktadır. Gerek açık alanlarda gerekse yapı içlerinde depolanan hammaddeler ve yongalama artıklarının depolandığı çukurlar, aletlerin son rötuşlarını yerleşme içinde aldıklarının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Şekil 4.14 c; 4.23 d; 4.27 e; 3.16 b). Obsidyen parçalarının çanak çömlek üzerine aplike edilmiş hayvan başlarının gözlerinde kakma tekniğinde kullanılması, son yıllarda sayıları giderek artan tüm ve yarı işlenmiş gerdançeler ve çok sayıdaki işlenmiş ve yarı işlenmiş aynalar, Güvercinkayası'nda obsidyen işçiliğini özenli mallarla da tanımlamamızı mümkün kılmıştır (Şekil 3.18), (Gülçur ve Sağır, 2003: 51; Kiper ve Gülçur, 2005: 18).

Güvercinkayası, Neojen orijinli minerallerin şekillendirdiği Hasandağı volkan kompleksinin kuzeyinde yer almaktadır. Bölgenin jeolojik yapısını inceleyen M. C. Göncüoğlu ve V. Toprak (1992), yakın çevredeki volkanik kökenli kayaç türlerini tanımlamıştır. Bunlardan en baskın grubu oluşturan bazaltın yanı sıra riyolit, ignimbirit, gabro, andezit ve kumtaşı da tarihöncesinde hammadde olarak kullanılmıştır. Güvercinkayası sürtme taş aletlerinde en sık kullanılan hammadde bazalttır. Yerleşmenin *sürtme taş endüstrisini* inceleyen Dr. I. Pavlü (2006: 18), aletleri işlevselliklerine ve biçimlerine göre sınıflandırmıştır. Buna göre, alt ve üst öğütme taşları, taş kaplar/havanlar, el taşları, ortası delik taş halkalar/ağırlıklar ve portatif kazık delikleri ana grupları belirlemekte, her grupsa formlarına göre alt gruplara ayrılmaktadır.

[207] Bölgede yer alan obsidiyen kaynakları için bkz. Cauvin ve Balkan Atlı, 1996; Balkan Atlı vd. 1999; Erturanç vd. 2017.

Şekil 3.18 a-d: Güvercinkayası II. Tabaka Yontmataş Buluntulara Örnekler.

a: Kömürcü Kaletepe Obsidyen İşliğinden

(a: Kömürcü Kaletepe/Niğde Obsidyen Yatağı (Prof. Dr. Nur Balkan Atlı çalışma arşivinden); b: Ayna (GK'12-01); c: Pandantif (GK'06-120); d: Çanak çömlek üzerine aplike olarak uygulanan parçalarda ve kabartma bezeme üzerinde obsidyen kakma göz. GK Kazı Arşivi)

Yerleşmede çoğu zaman toplu halde ele geçen in-situ örnekler, sürtme taş alet endüstrisinin önemine dikkat çekmektedir (Gülçur ve Kiper, 2004: 457). Öğütme taşlarının kullanım yüzeylerinden alınan örneklerle yapılan fitolit ve yağ analizleri, bu taş aletlerde sadece tahılların ve taneli bitkilerin değil hayvansal ürünlerin de öğütüldüğünü/işlendiğini belgelemiştir (Şekil 3.19/ e, f, g, ı) (Pavlů vd. 2009: 21, 24, 26; Pavlů vd. 2007). Uç düzelticiler, döndürme işlemi yapmak için kullanılan delikli altlıklar da bu endüstriyle üretilmiş aletlerdendir.

Güvercinkayası *hayvan kemikleri* üzerinde arkeozoolog Dr. H. Buitenhuis baştan itibaren incelemelerini sürdürmektedir, Dr. B.S. Arbuckle ise koyun keçi hayvancılığı üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Koyun, keçi, sığır çobancılığının yanısıra, geyik ve yabani sığır avcılığı, dönemin geçim ekonomisinde belirleyicidir (Arbuckle, 2006: 72). Güvercinkayası'nda en yaygın tüketilen evcil hayvanlar arasında, koyun

(*Ovis aries*) ve keçi (*Capra hircus*) başta gelirken, sığır (*Bos taurus*) ikinci sırayı korumaktadır. Bir diğer önemli saptamaysa, iki değişik, biri büyük, Equus (*ferus/caballus*), diğeri daha ufak Equus (*hydruntinus/asinus*) at türüne ait kemiklerdir (Buitenhuis, 1999: 65). Günümüzden yaklaşık yedi bin yıl önce Orta Anadolu'nun çevre koşullarının modellenmesini bir adım daha ileriye götürebilecek önemli bulgular, Buitenhuis tarafından 2007 kazıları sırasında saptanan, dişi bir arslanın, olasılıkla yerleşme içine getirildikten sonra diğer etçiller tarafından kemirildiğine dair izler taşıyan bacak kemiği ve büyük bir kedigile ait tırnak örneğidir.

Orta Kalkolitik Dönem'in en önemli aşamalarından biri beslenme ekonomisinde sütün diyete katılmasıdır (Schoop 1998). Hayvan evcilleştirmenin ikinci aşaması olarak kabul gören bu aşama, Yakındoğu kültür tarihinin de en önemli sıçrama noktalarından biridir. Buitenhuis (1999: 65), yerleşmede süt ekonomisine geçildiğini belirtmiştir. Yerleşmede özellikle koyun ve keçilerde dişi hayvanların ileri bir yaşta kasaplık olması, hayvanların sütünden de faydalanıldığı varsayımını doğurmuştur. Orta Kalkolitik'te değişmeye başlayan sosyal yaşamın izleri Güvercinkayası tarımsal faaliyetlerinde oldukça net biçimde izlenebilmektedir. Aynı şekilde bir işbölümü olarak gelişen hayvancılığın da yerleşmenin ekonomisine katkıları ve sosyal değişimde oynadığı rol yadsınamaz. Bu dönemde gerek komşu ve çağdaş Köşk Höyük I'de, gerekse Güvercinkayası'nda sayıca artan küçükbaş hayvanlar (koyun birinci sırada, keçi ikinci sırada), hayvancılıkla uğraşan grupların hareket alanlarını genişlettiklerini, yaptıkları işin yerleşim merkezinden uzaklaşmayı gerektirecek bir aktiviteye dönüştüğünü gösterir (Arbuckle, 2006: 414; 2012: 303). Karşımıza çıkan bu olgu, hayvancılığı yakından etkilemiş, evcil hayvan sayısındaki artışsa, günümüzün çobancılığı gibi algılanması gereken yeni bir iş bölümünü de beraberinde getirmiş olmalıdır (Gülçur ve Kiper, 2004: 428; Gülçur, 2003: 501). Yerleşmede yün ekonomisine geçildiğine ilişkin de kanıtlar bulunmaktadır. Birçok konutta ele geçen kilden ağırşak ve mekiklerin yanı sıra, erkek koyunların uzun süre kesimlik olarak ayrılmamaları da yünden faydalanıldığını düşündürmektedir. Aynı durum Köşk Höyük I için de geçerlidir. Bu bağlamda yerleşmedeki en baskın tür olan koyunun prestij ve statü sembolü olarak güç elde etmek için çoğaltıldığı, depolanabilir ve rahatça taşınabilir yün gibi hammaddesinin de bu amaçla kullanıldığı önerilebilir (Algaze 2008; Arbuckle, 2012: 309; Arbuckle vd. 2009). Günümüz kırsal yaşamında da sürü sahiplerinin toplum içindeki sosyal gücü ve prestiji, sürülerindeki hayvan sayısıyla doğru orantılıdır.

Buitenhuis, Güvercinkayası beslenmesinde ve ekonomisinde kanatlı hayvanların önemli yer tutmadığını, avlanan ördek ve büyük kuşlara ait kemiklerin yukarı yerleşmede daha fazla bulunduğunu belirtmektedir. Kanatlılara ait av etinin daha çok yukarı yerleşmede tüketiliyor olması, aynı zamanda diğer av hayvanlarına ait kemiklerin de (yabani koyun ve keçi) bu alanda daha fazla bulunması, burada yaşayanların ayrıcalıklı konumlarıyla ilişkilendirilebilir. Balığın beslenme ekonomisindeki yeri tanımlanamamaktadır. Porsuk kemikleriyse oldukça fazladır. Av hayvanlarının yoğunluğu sırasıyla şu şekildedir; geyik (erken evrelerde daha yoğun), at, eşek, tavşan, tilki, porsuk ve kanatlılar.

Koyun, keçi ve sığır hem aşağı hem yukarı yerleşim alanlarında en sık karşılaşılan türlerdir, domuz ise oldukça azdır. Güvercinkayası sakinlerini dengeli beslenen bir toplum olarak nitelendiren Buitenhuis, diyetlerinde protein ve karbonhidrata yer verdiklerini söylemektedir.

Arbuckle (2012) gibi Buitenhuis da yerleşmede yaşlı koyunların varlığını, hayvanların yününden hammadde olarak faydalanılmasına bağlamaktadır. Kemikten yapılmış mekikler de, bu hammaddenin işlenerek dokumacılıkta kullanıldığını gösterir.

Özellikle aşağı yerleşmede boynuz işçiliği yaygındır. Toplum sadece çiftçi ve hayvancı değil aynı zamanda zanaatçıdır. Yerleşmede çok sayıda boynuz deposunun varlığı ve bu hammaddeden çok sayıda alet üretilmesi, bunların ticaretinin yapıldığını düşündürmektedir. Bir boynuz aletin uzun süreli kullanmaya uygun olması ve ihtiyaç fazlası üretim, bu düşünceyi pekiştirir.

Çakal ve kurtlar tarafından parçalanmış yabani köpek kemikleri yerleşmenin kuzeyde sınırını belirleyen alanlarda çokça görülür. Yukarı yerleşmede köpek kemiğinin olmaması, bu türden yabanilerin yerleşme sınırlarına giremediklerini göstermektedir (Buitenhuis özel görüşme 2017 Eylül).

Kemik alet endüstrisinde, hayvanların çoğunlukla uzun kemikleri, yarı işlenmiş ve hammadde olarak depolanmış boynuzlar sıkça kullanılmıştır. Avlanan ve kasaplık olan hayvanların kafataslarının buluntu alanında yer almaması, her iki grubun da yerleşme dışında bir ön işlemden geçirilip, daha sonra buluntu alanına taşındıkları savını kuvvetlendirmektedir. Gelişkin bir boynuz alet endüstrisi bulunan Güvercinkayası'nda (Christidou, 2002: 106-107, 110 Fig.1; 2009; 2012), ister

hammadde olarak depolanmış, isterse ıskartaya çıkmış hiç bir boynuz gelişi güzel etrafa atılmamıştır. Aynı şekilde fonksiyonunu kaybetse dahi bazı aletlerin (bız, kazıyıcı, kesici vb.) atılmadıkları ve konut içlerinde saklandıkları da Dr. R. Christidou tarafından bildirilmiştir. Tüm boynuzlar ya gruplar halinde korunmuş, ya çifter çifter gömülmüş, ya da atık alanlarında bile hayvan kafasındaki doğal duruşlarını taklit eder pozisyonda ele geçmiştir (Şekil 3.16/a; 3.3/b) (Gülçur, 2003: 502-503). Güvercinkayası'nda sap ve sap yuvaları (manşet) benzeri gereçlerle, çekiç ve kazma türünden ağır işlerde kullanılan aletler daha çok geyik boynuzlarından üretilmiştir. Bız, mablak ve iğne türünden aletlerin yapımındaysa, ağırlıklı olarak uzun kemiklerden yararlanıldığı anlaşılmıştır. Güvercinkayası bız ve mablaklarının dericilikte kullanıldığı düşünülmektedir. Hayvan kemikleri gerektiğinde boncuk, kemer tokası, mühür/gerdançe, gibi süs ve prestij nesnelerinin de hammaddesini oluşturmuştur (Şekil 3.19-a, b, c, d). Dokuma işlerinde kullanılan mekikler de hayvan kemiklerden üretilmiştir.

Güvercinkayası *botanik* verileri Prof. Dr. R.T.J. Cappers tarafından çalışılmaktadır. Uzm. H. Woldring ise çevredeki yabanıl bitkiler açısından bazı katkılarda bulunmuştur. Cappers, tarımda en baskın grubun buğday (*Triiticum turgidum ssp. dicoccon*), ardından sert burçak (*Vicia ervilia*), mercimek (*Lens culinaris*) ve asma (*Vitis vinifera*) olduğunu belirtmektedir. Çok az oranda kabuklu arpa da gözlemlenmiştir. Bunlardan sert burçak ve mercimeğin tane boyutlarının ufak olması nedeniyle elek artıkları olarak diğer tahılların arasına karışmış olabileceği de kaydedilen bilgiler arasındadır. Deun (2016) tarafından tamamlanan yüksek lisans tezinde, Güvercinkayası'nın kuzeybatı alanından çıkarılan botanik verileri analiz edilip değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre de konu edilen alandaki en baskın botanik veri buğdaydır (*Triiticum turgidum ssp. dicoccon*) (Şekil 3.20). Güvercinkayası'nda yoğun depo kabı ve depolama donanımları olmasına rağmen, hiçbir örnekte içi dolu botanik kalıntısına rastlanmamıştır. Özellikle yukarı yerleşmede, gerek ağır yangının etkisiyle günümüze ulaşamayan organik materyal, gerekse analizlerin henüz sonuçlanmaması, depolanan ürünlerin niteliği hakkında kesin bir bilgi aktaramamamıza neden olmaktadır. Yukarıda adı geçen Güvercinkayası bitkilerinden hangilerinin depolanacak miktarda hasat edildiğini kesin olarak söyleyemesekte buğdayın yerleşmede baskın tür olduğu açıktır.

Şekil 3.19 a-ı: Güvercinkayası II. Tabaka Sürtme Taş ve Kemik Buluntulara Örnekler.

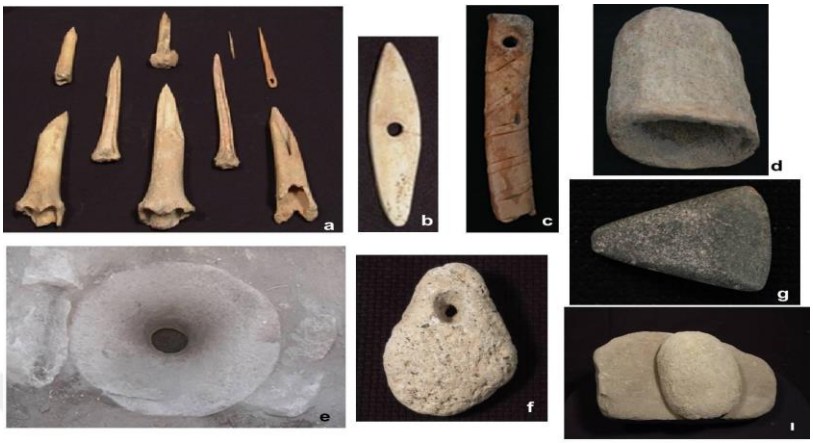

(a: GK'06 Bız ve İğneler; b: Mekik (GK'06-90); c: Bezemeli Sap (GK'06-147); d: Manşet (GK'12-148); e: Ortası Delik Alt Öğütme Taşı H 18 (GK'11-301); f: Ağırlık (GK'06-05); g: Yassı Baltacık(GK'13-09); ı: Alt Öğütme Taşı (GK'06-45), Üst Öğütme Taşı (GK'06-36), GK Kazı Arşivi)

Şekil 3.20: GK Kuzeybatı Alanındaki Botanik Kalıntılarının Dağılımı.

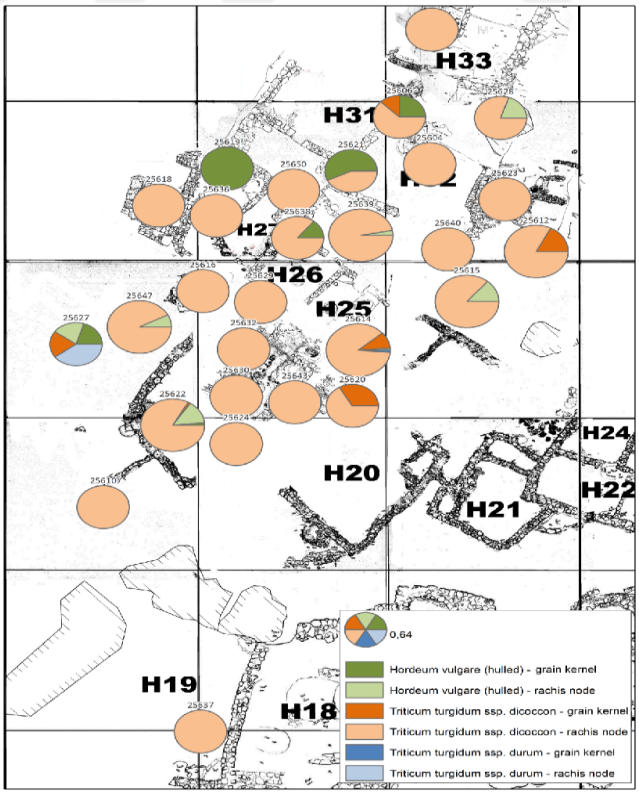

(Deun, 2016: 44, Fig. 40)

Bakırın Akeramik Neolitik Dönem'den itibaren bölgede kullanıldığı, Düğüz Köyü (Aksaray) civarında da bir bakır yatağının bulunduğu bilinmektedir[208]. Güvercinkayası'nda çok az örnekle temsil edilen bakır objelerin bu bakır yatağından çıkarılan cevherden mi üretildiği yanıtlanması gerekli bir sorudur.

Sonuç olarak her konutta yer alan kiler hücresi, silo üniteleri, in-situ depolama kapları, öğütme taşlarıyla işlik alanları, yabani ve evcil hayvanlara ait kemikler, ana ekonominin kuru tarıma ve hayvancılığa dayandığının birer kanıtı olarak, Güvercinkayası geçim ekonomisini anlamamıza olanak tanıyan önemli verilerdir. Mekân içlerinde boynuzların özel olarak saklanmaları ve hayvan boynuzlarından üretilen aletlerin giderek yaygınlaşması hammadde kullanımı, üretim zincirleri ve kullanım alanları bağlamında da aydınlatıcı olmaktadır (Gülçur vd., 2002: 105). Güvercinkayası insanının mutfak artıklarını içeren, evcil ve yabani hayvanlara ait, kemik ve boynuzlar, öğütme taşlarıyla birlikte ele alındığında, besin ekonomisinde tarımla hayvancılığın aynı derecede önemli olduğu da açığa çıkmaktadır.

Çanak Çömlek[209]

Bölge kil yatakları açısından oldukça zengindir[210]. İyi kalitede toprak kap üretimine olanak sağlayan bu özellik, son yıllara kadar bölgenin çanak çömlek üretimiyle de öne çıkmasını sağlamıştır. Konu, arkeolojik açıdan ele alındığında, yapılacak kil analizleri hangi kil yataklarının kullanıldığını anlamamıza ve dolayısıyla doğal çevrenin doğru tanımlanmasına da katkıda bulunacaktır.

Güvercinkayası'nın her tabakada en yoğun buluntu grubunu çanak çömlekler oluşturur. I. ve II. tabakaya ait ana mal grubu, tamamı el yapımı koyu yüzlü açkılı mallardır. Oldukça iyi pekişmiş hamurları, değişik oranlarda bitkisel kıykı ve mineral katkılıdır. Organik katkı izleri, yüzeylerde yer yer belirgindir. Kesitler, koyu renkli karbonize ya da parçanın cidar renklerine uyan biçimde çift renkli olabilmektedir.

[208] bkz. Esin 1999; 2007.

[209] II. tabaka çanak çömleği ile ilgili detaylı bilgi, konu kapsamında malzemesi çalışılan evler bazında verilmiştir bkz. 4. Bölüm. Burada II. tabakaya ait çanak çömlekler genel hatlarıyla tanıtılmaktadır.

[210] Etnoarkeoloji kapsamında yapılan görüşmelerde, çömlekçi ustası Muharrem Vurgun (Gelveri /Aksaray), Gelveri civarında iki tür topraktan bahsetmektedir. Bu iki çeşit toprağın, (boz toprak ve siyah toprak/orman toprağı) yarı yarıya karıştırılmasıyla, bölgede tercih edilen Gelveri çanak çömleğinin ana maddesi elde edilmektedir. bkz. Gülçur vd. 2010.

Siyah, gri ve kahverenginin tonlarındaki bu mal gurubuna ait kapların en yakın benzerleri, Köşk Höyük I. tabakasından bilinir[211]. Adı geçen mal grubunda, nicelik olarak en baskın çanak çömlek depo kaplarıdır. Depo kaplarının (küp ve çömlek) yanı sıra günlük kullanım kapları (kâse, çanak, tabak, lenger, fincan benzeri kulplu kaplar, az sayıda huni) da her evin kap repertuvarında farklı yoğunluklarda bulunmaktadır[212]. Aynı mal grubuna ait minyatür kaplar, yerleşmede az sayıda temsil edilir.

Günlük kullanım kapları tek seferde biçimlendirilirken, depolama kaplarının aşamalı olarak yükseltildiği gözlemlenmiştir. Diğer örneklerden farklı olarak, tek parçayla temsil edilen bir çömlekse çekiçleme yöntemiyle yapılmıştır. Güvercinkayası'nda depolama kapları dipleriyle de dikkat çekmektedir. Kabın boyutlarına göre değişen, ortalama 10 cm. kalınlığında dolgu dipler, gövdeyi taşıyamayacak kadar ufaktır. Bu nedenle bu türden kaplar, tabanların içine açılan kap sokularına oturtularak, etrafları kille sıvanıp sabitlenirler. Bu tür tiplerin yanı sıra düz dipler de mevcuttur. Kulpların, iri depo kaplarında taşıma fonksiyonundan daha çok birer bezeme unsuru olarak kullanıldığı düşünülür. Gövdeyi taşıyamayacak büyüklükteki kulplar, karşılıklı dikey tek veya çift, bazen yatay uygulanmıştır. Tek bir örnek, sekiz kulpludur. Bezemeler kabartma, aplike, düğme/memecik, kazıma, şevron/insize, sokma/nokta ve nadiren açkı tekniklerindedir (Gülçur 2004; Çaylı, 2009: 108-112; Demirtaş, 2017: 36-40).

Birinci mal grubunun genellikle özenli yapımlar niteliğindeki bir alt grubu, depo kaplarına oranla daha ufak boyutlu, daha ince cidarlı kaplarla temsil edilen şevron/insize bezemeli mallardır. Yapım tekniği, renk ve hamur özellikleriyle sertlik dereceleri, ana mal grubu gibidir. Ayırıcı özelliği, yatay veya dikey olarak uygulanmış, sokma tekniğinde basit çavuş işareti dizilerinden oluşan şevron bezemedir. Yerli insize bezeklerden farklılık gösteren, sayıca az ve daha özenli mallar da aynı tabaka içinde bulunmuştur[213].

Boya bezekli çanak çömlek[214] örnekleri oldukça az sayıdadır. Ele geçen parçalar, genel olarak aynı bezeme türü ve hamur özelliklerini yansıtmaktadır. El yapımı olan bu örnekler pembemsi devetüyü hamurlu, özenle düzeltilmiş ince bitkisel kıykı izli,

[211] bkz. 106-107.
[212] bkz. Tablo 4.4; 4.8.
[213] bkz. Demirtaş, 2017: 39, 40, Şekil 2.6.
[214] Güvercinkayası boya bezemeli çanak çömleği yüksek lisans tezi olarak İlkay Merve Duru tarafından çalışılmaktadır.

açık renk parlak astarlı yüzey üzerine çift renk boyalıdır. İçi ağ motifi dolgulu baklava dilimleri, bu dilimler arasına oturtulmuş iri noktalar ve bezekli alanı karın üzerinde sınırlayan çift yatay şeritle, yapım ve bezek düzeni açısından Can Hasan 2A'nın polikrom bezeklileriyle yakın benzerlik göstermektedir. Can Hasan 2A tabakasının, Orta Kalkolitik Dönem'e tarihleniyor olması da bu bağlantıyı kuvvetlendirmektedir[215].

Küçük Buluntular

Arazi çalışmaları tamamlanan Güvercinkayası kazılarından 3048 (üç bin kırk sekiz) adet eser envantere kaydedilmiştir. Bunların büyük bir bölümü I. ve II tabaka yerleşmelerine aittir. Yukarıda Güvercinkayası alet teknolojileri anlatılırken sürtme, yontma taş ve kemik alet teknolojileriyle ilgili üretimlere yer verilmiştir. Buluntular arasında çanak çömlek, sürtme taş ve kemik aletler en baskın grupları oluşturur. Bunların dışında pişmiş toprak, taş ve az miktarda bakırdan üretilmiş nesneler de kaydedilmiştir. Pişmiş topraktan andiron, ağırşak, figürin, mühür[216], mühür baskı, boncuk, kulak tıkacı, taştan mühür ve sapan taşı, bakırdan iğne ve yassı levha, diğer küçük buluntulardandır (Şekil 3.21 a-n).

Sembolizma

Güvercinkayası'nın sembolik dünyasına ilişkin bilgimiz sınırlı verilere dayanmaktadır. Yerleşmede bu konuya ilişkin özel bir yapı bulunmadığı gibi gömütleri hakkında da bilgi kaydedilememiştir. Bir kaya üzeri yerleşmesi olması gömütleri hakkında bilgi edinememizde etkendir. Sembolizmayla ilgili verilere ancak çanak çömlek, mühür, figürin ve bazı mimari unsurlardan ulaşılmaktadır.

Güvercinkayası II. tabakada sembolizma, çanak çömlek üzerinde yoğunlaşır. Konulu anlatım tek bir örnekle geyik avı sahnesiyle temsil edilir (Demirtaş ve Gülçur 2017). Genellikle şematize hayvan figürlerinin yer aldığı örnekler, hafif kabartma tarzında kaş, göz ve boynuz detaylarıyla karşımıza çıkar (bkz. Şekil 4.31; 4.35; Cilt 2/ Levha 20/ Kat. No. 383, Kat No. 387, Kat No. 386). Karşıdan bakıldığında boynuzlu bir hayvanı anımsatan bu semboller, yerleşmede farklı alanlarda mimari unsurlarda da

[215] bkz. French 2005; Schoop, 2005b: p. 110 Tab. 3. 4.
[216] Güvercinkayası mühürleri Demirtaş (2015) tarafından çalışılmıştır.

görülür. Bazı öğütme sekilerinin (H 14 ve H 9) formu boğa başı biçimindedir (Çaylı, 2009: 68, Şekil 20; 84, Şekil 31).

Şekil 3.21 a-n: Güvercinkayası II. Tabakaya Ait Küçük Buluntulardan Örnekler.

(a: Kil Topan (GK'05-90); b: Sacayağı (Andiron) (GK'11-319); c: Boynuzlu Sacayağı/Ocak Ayağı (Andiron-GK'04-73); d: Sapan Taşları (GK'13); e: Taş Kolye Ucu (GK'13-72); f: Uç Düzeltici Altlık (GK'13-88); g: Mablak (GK'06-220); h: Taş Boncuk (GK'11-208); ı: Taş Boncuk (GK'13-18); i: Bakır Boncuk (GK'11-67); j: Bakır İğne (GK'06, GK'07-118); k: Bir Grup Taş ve PT Ağırlık, Ağırşak (GK'06); l: Pt Hayvan Figürini (GK'08-42); m: Pt İnsan Figürini (GK'05-36); n: Mermer İdol (GK'09-106), GK Kazı Arşivi)

Hayvan figürinlerinde[217] ve III. tabakanın mühürlerinde boğa, geyik, dağ keçisi gibi boynuzlu hayvanlar işlenmiştir (Demirtaş, 2015: 25). Özellikle aşağı yerleşmede açığa çıkarılan bazı ocak ve fırınlarda in-situ bulunan boynuzlar, hayvanların başındaki duruş biçimleriyle tabanların üstüne bırakılmıştır. Aynı zamanda tüm boynuzların ya gruplar halinde korunduğu, ya çifter çifter gömüldüğü, ya da atık alanlarında bile hayvan kafasındaki doğal duruşlarını taklit eder pozisyonda ele

[217] Güvercinkayası figürinleri Barış Eser (2018) tarafından Yüksek Lisans tezi olarak çalışılmıştır.

geçtiklerinden yukarıda bahsetmiştik. Bu bağlamda gerek çanak çömleğe, gerek boynuzlu ocak ayakları gibi küçük buluntulara ve gerekse mimari unsurlara yansıyan boynuz betimlemeleri, Güvercinkayası'nda boynuzun simgesel bir anlamı olduğunu doğrulamaktadır.

Orta Kalkolitik Güvercinkayası'nı tanımlarken ilk aklımıza gelen özellik, gelenekte devamlılıktır. Yaklaşık 500 yıllık süreçte, bazı yenilikler olsa dahi maddi kültürde köklü değişikliklerin olmadığı izlenir. Bu anlamda yerleşmede birçok uygulama kural niteliğindedir denilebilir. Bu uygulamalara en belirgin örnekler I. tabakadan itibaren takip edebildiğimiz, artık kullanımdan kalkan ocak, fırın ve siloların ya içlerinin taş doldurulup üstleri sıvanarak birer relikt niteliğinde korunmaları, ya da temel seviyesinde bırakılarak bir sonraki yaşam düzleminin bu temellerin üzerinden geçmesidir. Ateşle ve aşla ilişkili bu donanımların fonksiyonlarını yitirmelerine rağmen korunmaları, Güvercinkayalılar için bunların sembolik bir anlam taşıdığını düşündürür. Ateşin, ocağın kutsallığı kültür tarihinde bilinmektedir. En basit anlamıyla, yanan bir ocak ya da fırın, orada yaşam belirtisi olduğunu gösterir. Bu donanımların alt evrelerde korunması, aynı zamanda yeni yaşam evrelerinde daha gelişkin formlarıyla karşımıza çıkması, belki de yerleşmenin uzun ömürlü olmasına atfedilen sembolik bir anlam içermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜVERCİNKAYASI I.- II. TABAKA YAPILARININ MİMARİSİ, DEPOLAMA ÜNİTELERİ ve DEPO KAPLARI ÖZELİNDE ÇANAK ÇÖMLEK ÖZELLİKLERİ

4.1. Aşağı ve Yukarı Yerleşme Yapılarının Mimari Özellikleri ve Depolama Üniteleri

4.1.1. Yukarı Yerleşme Yapıları ve Depolama Üniteleri

Bu bölümde ele aldığımız konutlar, yerleşmeyi ikiye bölen ayrıcı sur hattının güneyinde ve hattı belirleyen duvara bitişik olarak sıralanmıştır. Sırada, birbiriyle çağdaş altı konut yer almaktadır (sıra doğudan batıya doğru, H 13, H 14, H 15, H 16, H18, H 19 (Şekil 3.9; Cilt II/Plan 1). Bu yapıların ilk dördü, güneyde yer alan kaya yükseltisine kadar kesintisiz olarak devam etmekte ve sırtını güneyde dik inen kayaya yaslamaktadır.

H 16 ve H 19 çalışma kapsamında değildir. Burada çalışmaya konu edilenler, en az üç duvarıyla belgelenebilen, çağdaş ve ürün depolamayla ilgili hem nicelik hem de nitelik bakımından in-situ buluntularıyla donanımlı yapılardır.

H 19'un büyük bir bölümü batı yamaç akıntısıyla kaybolmuştur ve sıranın son evidir (Şekil 4.1). Açığa çıkarıldığı kadarıyla bütünü hakkında bir fikir vermektedir. Diğer konutlar gibi H 19 da Güvercinkayası'nın artı ürüne hizmet eden yapılarından biridir. Sıranın son evi olduğu, hem zirve düzlüğünü meydana getiren kayalığın sınırına yakın olması, hem de savunma duvarının batıda gelip dayandığı yüksek kaya kütlesini güney duvarı olarak kullanmasından anlaşılmaktadır.

Şekil 4.1: H 19.

(GK Kazı Arşivi, 2009)

H 16 bu alandaki konutlar içinde konumuzla ilgili en az buluntu veren ve yangından en az etkilenen konuttur. Her ne kadar dört duvarıyla açığa çıkarılmış olsa da, yapı içinde II. tabakaya ait gerek depo kabı gerekse depolama ünitelerinin görece az olması çalışmaya dâhil edilmemesinde etkendir. Bu konuta ait önemli bir saptama alt evredeki işlik alanlarıdır (bkz. Şekil 3.14/b-c-d). H 15'in altında açığa çıkarılan H 17 de çalışmaya dâhil edilmemiştir. Aşağıda detaylı biçimde tanıtacağımız H 28 ise yerleşme genelinde bir istisnadır ve çalışma kapsamındadır.

Ele aldığımız konutların mimari özelliklerinin tanımlanacağı bu bölümde, yapılara ait silo, petek benzeri donanımların ürün alma kapasitelerine de yer verilecektir. Hesaplamalar yapılırken silindirin hacim formülü ($V=\pi x r^2 x h$) kullanılacaktır. Daha çok aşağı yerleşmeden bildiğimiz merkezi oda içinde, kileri ayıran bölme duvarının oluşturduğu köşelere, bir dairenin ¼'ini oluşturacak biçimde, iki ucundan tutturulan petekler için, bir silindirin hacminin bulunmasında kullanılan formül, dörde bölünmüştür ($V=\pi x r^2 x h/4$). Çoğunlukla yukarı yerleşme konutlarından bildiğimiz yuvarlak, silindirik formlu silolar içinse, yarım daire biçimi olanlarda $V=\pi x r^2 x h/2$, tam

daire olanlarda ise V=πxr²xh formülleri uygulanmıştır. Metreküp üzerinden ulaşılan sonuçlar, kilograma çevrilerek verilecektir. Hasattan alınmış halleriyle, işlenmemiş arpa ve buğdayın kilo birimi olarak karşılıkları deneysel yöntemle bulunmuştur. 1 litrelik pet şişeye doldurulan bu ürünlerden buğday 820 gr. arpaysa 720 gr. gelmiştir. Buna göre kurulan doğru orantılı bir denklemle litre cinsinden olan toplam değer hem buğday hem de arpa için kilo cinsinden yeniden hesaplanabilmektedir. Çalışmamızda tüm hesaplamalar buğday üzerinden yapılmıştır. Bu kural depo kaplarının aldıkları ürün miktarını hesaplarken de geçerlidir (bkz. Çaylı 2009).

4.1.1.1. H 13 (7H M/4) [218]

On Üç Numaralı yapı (H 13), sur duvarının güneyi boyunca uzanan, en doğudaki birinci yapıdır. Batısında komşu H 14 (Şekil 3.9, 4.3; Cilt II/Plan 2), doğusunda ise iç kaleye ilişkin doğudaki son mimari bulguların yer aldığı 7İ Batı alanı yer alır. 4.50mx7.50m= ≈33.75m² (kullanım alanı), 5.25mx8.20m= ≈43.05m² (duvar kalınlıklarıyla) boyutlarındadır (Tablo 4.1).

H 13'ün değerlendirdiğimiz üst evresi, içine sonradan yerleştirildiği anlaşılan 8 adet siloyla (M4) tanımlanır (Ptk. 1-8). Bu silolar, silindirik formlu ve birbirlerine bal peteği biçimde tutturulmuştur. Çapları ≈ 1m. den 2.25m.'ye kadar değişen, dış çeperleri ufak taşlar sıvanarak oluşturulmuş, tabanları muntazam sıvalı mimari öğelerdir. Yerleşmedeki diğer silolardan büyüklükleri ve yapım teknikleri ile farklıdır (Şekil 4.2; 4.4). Ağır yangının altında kilitlenip kalan silolar, bu yapının günlük kullanım için değil tamamen ürün depolamak için ayrıldığını gösterir. Yerleşme genelinde bu özelliği taşıyan sadece H 13'tür. Güneyden ana kayayla sınırlanan yapıda, batı duvarın köşesinde bir fırın (Tn.3) açığa çıkarılmıştır. Fırın, altı taş doldurularak yerden yükseltilerek oturtulmuştur ve bir üst evreye aittir.

[218] Çaylı (2009) tarafından tamamlanan yüksek lisans tezinde 13 ve14 Numaralı konutlar detaylı biçimde çalışılmıştır. Güvercinkayası yerleşmesinde sosyal dokuyla, adı geçen yapıların ilişkisini anlamaya yönelik detaylandırılan tez, doktora çalışmasına altlık olmuştur. Bu nedenle iki evin genel tanıtımı ve ürün depolamaya ilişkin verileri burada yeniden konu edilmektedir (bkz. Çaylı 2009).

Şekil 4.2: H 13 ve Bal Peteği Şeklinde Birbirine Ulanmış Silindirik Silolar.

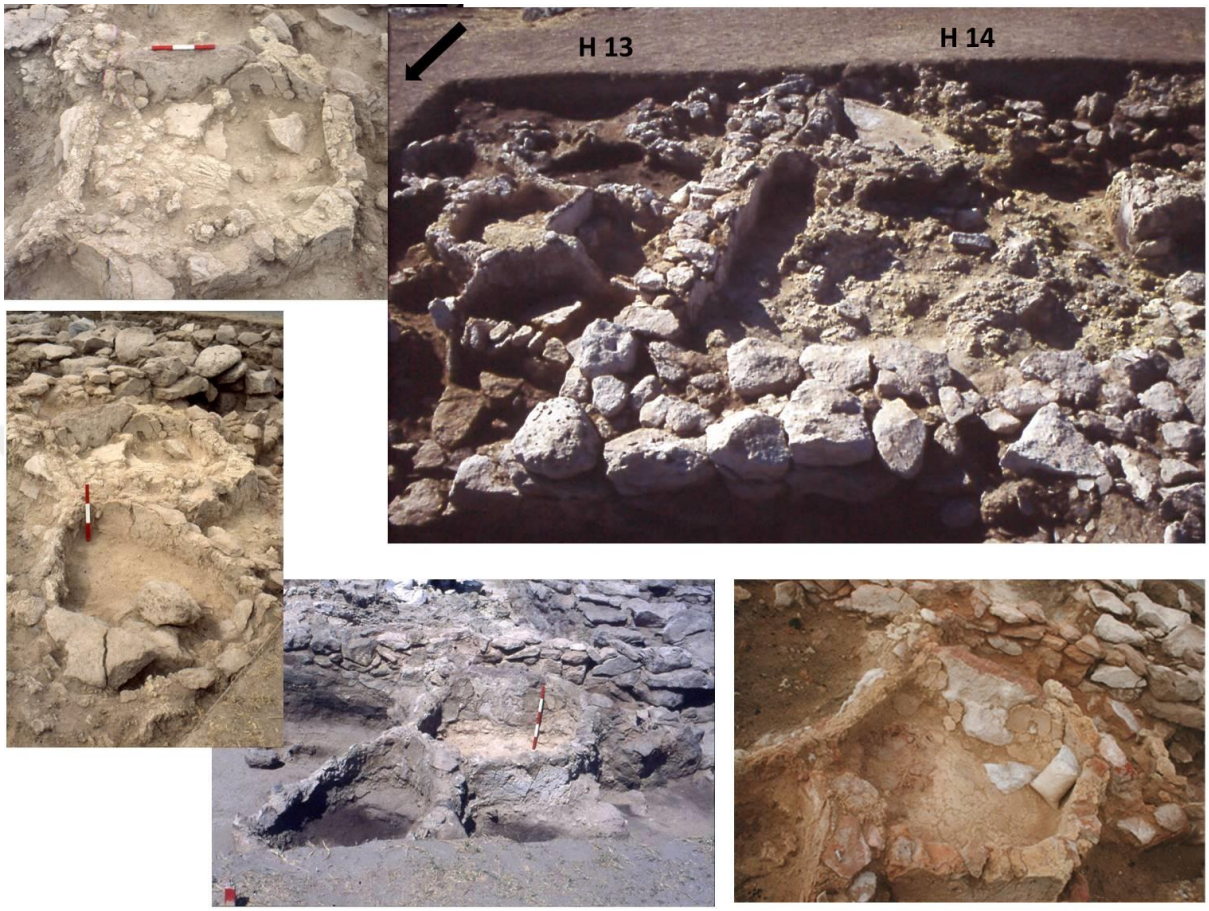

(GK Kazı Arşivi 1997, 1998, 1999)

Şekil 4.3: H13 ve H 14.

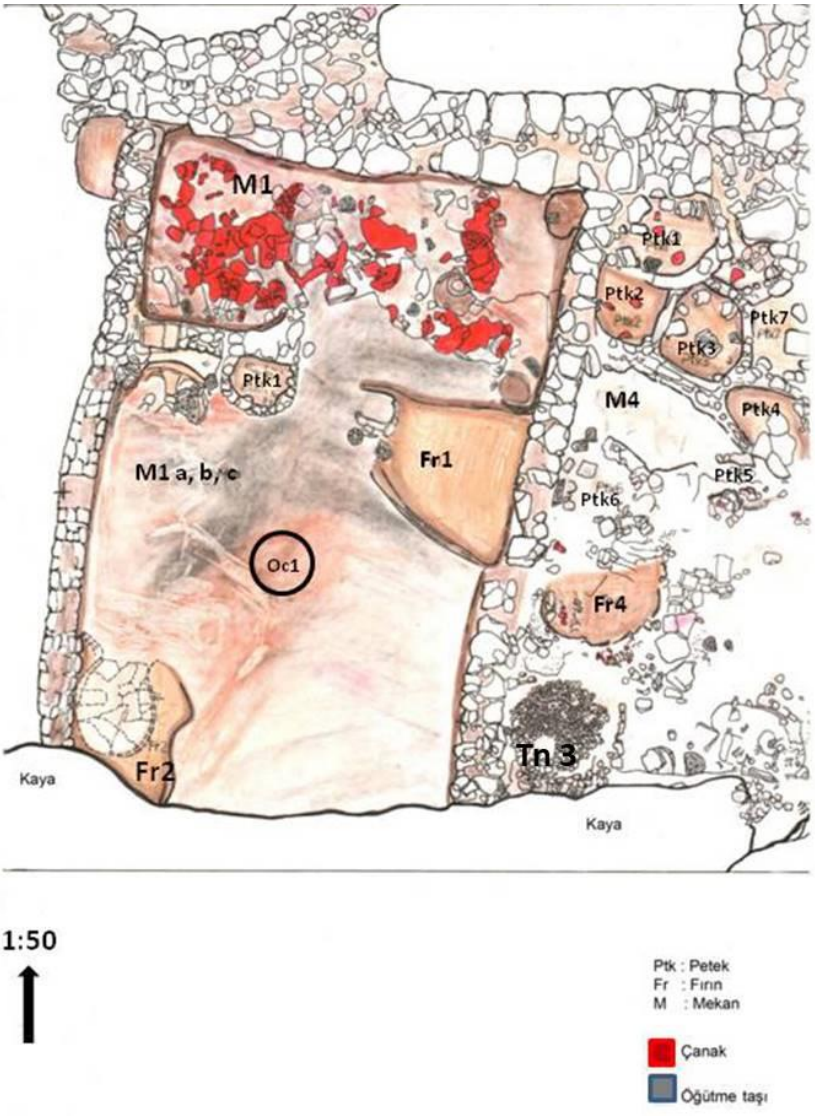

Siloların yapının içine sonradan eklendiğini gösteren bir takım kalıntılar bulunmaktadır. Bunlar, silo alanındaki (M4) bir peteğin (Ptk.2) dış çeperi altında korunarak günümüze kadar ulaşabilmiş bir taban kalıntısı, bir diğer petek altında açığa çıkan bir öğütme sekisi kalıntısı ve diğer peteklerin yaklaşık 30 cm. altında tüm alanı kaplayacak şekilde genişleyen düzgün tabanlı bir mekândır. Gerek 8 silonun dâhil olduğu, gerekse bu düzlemin yaklaşık 30 cm. altındaki tabanın üstteki ağır yangından etkilenerek siyahlaştığı/karbonize duruma geçtiği anlaşılmışsa da ilk başta bu durum, iki yangınla açıklanmaya çalışılmıştır (Gülçur vd., 2002: 104; Gülçur ve Sağır, 2003: 50-51). Alt evreye tarihlenen taşınmazlar, batı duvarına

bitişen bir fırın (Tn.4) ve odanın ortalarına rastlayan kesimde, taban üzeri yuvarlak ocakla (Oc.3) yerleşme genelindeki konut içi standardı yansıtmaktadır (Şekil 4.4).

Şekil 4.4: H 13 Alt ve Üst Evreye Ait Mimari Unsurlar.

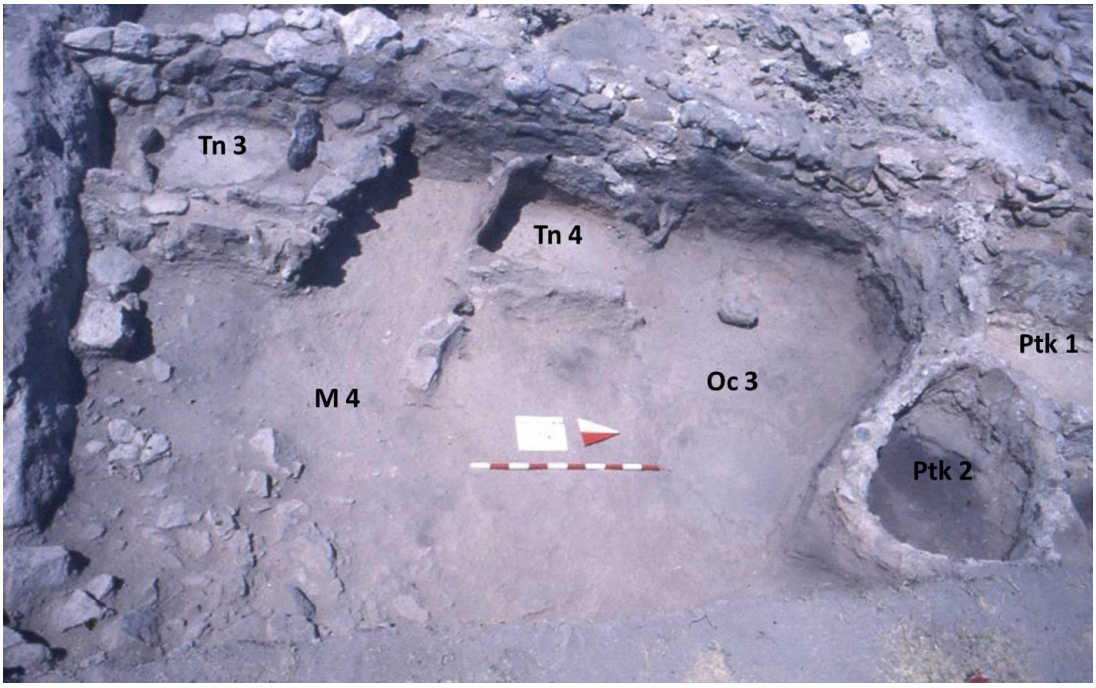

(GK Kazı Arşivi 1999)

7İ batı alanda iri taş bloklarla örülü duvarlar dikkat çeker. Alana ilişkin başka dikkat çekici bir diğer unsursa daha önce de değindiğimiz (bkz. s. 266-267), yanıklı alanı (7-8 H) doğudan sınırlayan kaya çıkıntısıyla 7 İ/M1'deki kuzey-güney doğrultulu kısa duvarın arasında kalan ve dik bir meyille düşen ana kaya üzerine, birbirine ulanan iki silodur. Bu çifte silo, kendisini kuşaklayan kalın duvar ve 7 İ Batı alanındaki savunma yapılarıyla bir arada değerlendirilerek tanımlanmaktadır. Bu durum, güneyden yüksek ve tırmanılması olanaksız kayalıklarla, kuzeyden içinde pek çok evreyi barındıran savunma duvarlarıyla çevrelendirilen H 13'ün de yer aldığı yanıklı alanın, giderek bir iç kale görünümü kazandığının da göstergelerinden biridir (Kiper ve Gülçur, 2007: 114-115).

13 Numaralı Ev'in ürün alma kapasitesi hesaplanmıştır. Yapıda depo kabı bulunmamaktadır. Hepsi aynı anda dolu olmak kaydıyla 8 silo toplam **≈5 ton.864 kg** buğday alabilmektedir. Aşağıda hesaplamalar detaylı biçimde verilmiştir.

Ptk1 V= π.r².h

R: ≈1.20m

h: ▼1105.63-▲1104.50= ≈1.13m

V=3.14x0.60²mx1.13m=1.278m³=1278lt= ≈1047.96kg buğday

Ptk2 V= π.r².h

R: ≈1.10m

h: ▼1105.71-▲1104.50= ≈1.21m

V=3.14x0.55²mx1.21m=1.150m³=1150lt= ≈943kg buğday

Ptk3 V= π.r².h

R: ≈1.10m

h: ▼1105.69-▲1104.50= ≈1.19m

V=3.14x0.55²mx1.19m=1.130m³=1130lt= ≈926.6kg buğday

Ptk4 V= π.r².h

R: ≈1.20m

h: ▼1105.48-▲1104.50= ≈0.98m

V=3.14x0.60²mx0.98m=1.108m³=1108lt= ≈908.56kg buğday

Ptk5 V= π.r².h

R: ≈0.80m

h: ▼1105.48-▲1104.50= ≈0.98m

V=3.14x0.40²mx0.98m=0.493m³=493lt= ≈404.26kg buğday

Ptk6 V= π.r².h

R: ≈0.90m

h: ▼1105.48-▲1104.50= ≈0.98m

V=3.14x0.45²mx0.98m=0.623m³=623lt= ≈510.86kg buğday

Ptk7 V= π.r².h

R: ≈0.90m

h: ▼1105.48-▲1104.50= ≈0.98m

V=3.14x0.45²mx0.98m=0.623m³=623lt= ≈510.86kg buğday

Ptk8 V= π.r².h

R: ≈1.00m

h: ▼1105.45-▲1104.50= ≈0.95m

V=3.14x0.0.50²mx0.95m=0.746m³=746lt= ≈611.72kg buğday

4.1.1.2. H 14 (7-8/H M1-M1 a, b, c)

On dört numaralı yapı sıradaki ikinci konuttur (Cilt II/Plan 2). Konut, duvar genişlikleri dâhil 6.25mx9.50m=≈59.40m² (5.25mx8.75m=≈45.94m², kullanım alanı) boyutlarındadır (Tablo 4.1; 3.9). H14 konumu ve buluntuları bakımından diğer yapılardan ayrışmakta ve Gülçur tarafından "Bey Konağı" olarak tanımlanmaktadır.

Ağır yangın izleri taşıyan yapı, genel plan şemaya uygun biçimde bir merkezi oda (M 1 a-b-c) ve bir kiler (M 1) odasından meydana gelir (Şekil 4.3; 4.5). Kiler odası, ana odadan ince bir bölme duvarıyla ayrılır. Şimdiye kadar Güvercinkayası'nda açılan tüm evlerde uzunluk olarak en iyi korunmuş kiler bölme duvarı bu yapıdadır.

Merkezi oda, bir yaşam alanı olmaktan çok, açığa çıkarılan tüm envanteriyle, üretime yönelik çeşitli faaliyetlerin yapıldığı bir işlik alanını düşündürmektedir. Odanın taşınmazları içinde fırın, ocak, petek, öğütme sekisi yer alır. İlk yıllarda fırın

olarak tanımladığımız (Fr1) bir donanımın alt evrede kullanılan eski bir siloya ait olduğu anlaşılmıştır (Şekil 4.6/a). Bu donanım, üst evrede içi taş doldurularak devre dışı bırakılmış ve üstü kat kat sıvanarak oda içinde bir seki olarak kullanılmıştır. Bölme duvarının batı kanadının hemen önünde yer alan boğa başı benzeri, çift gözlü, gözlerden birinin içinde in-situ öğütme taşıyla bir öğütme sekisi ve yanında yuvarlak bir petek (Ptk 1) yer alır (Şekil 4.6/b) (Gülçur vd., 2000: 58; Kiper ve Gülçur, 2007: 115). Seki ve peteğin konumları, yapının aktif biçimde tahıl üretilen bir değirmen olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda depo kaplarının ve sürtme taş aletlerin sayıca fazlalığı da bu görüşü pekiştirir.

Şekil 4.5: H 14 II. Tabaka Yangın Dolgusu.

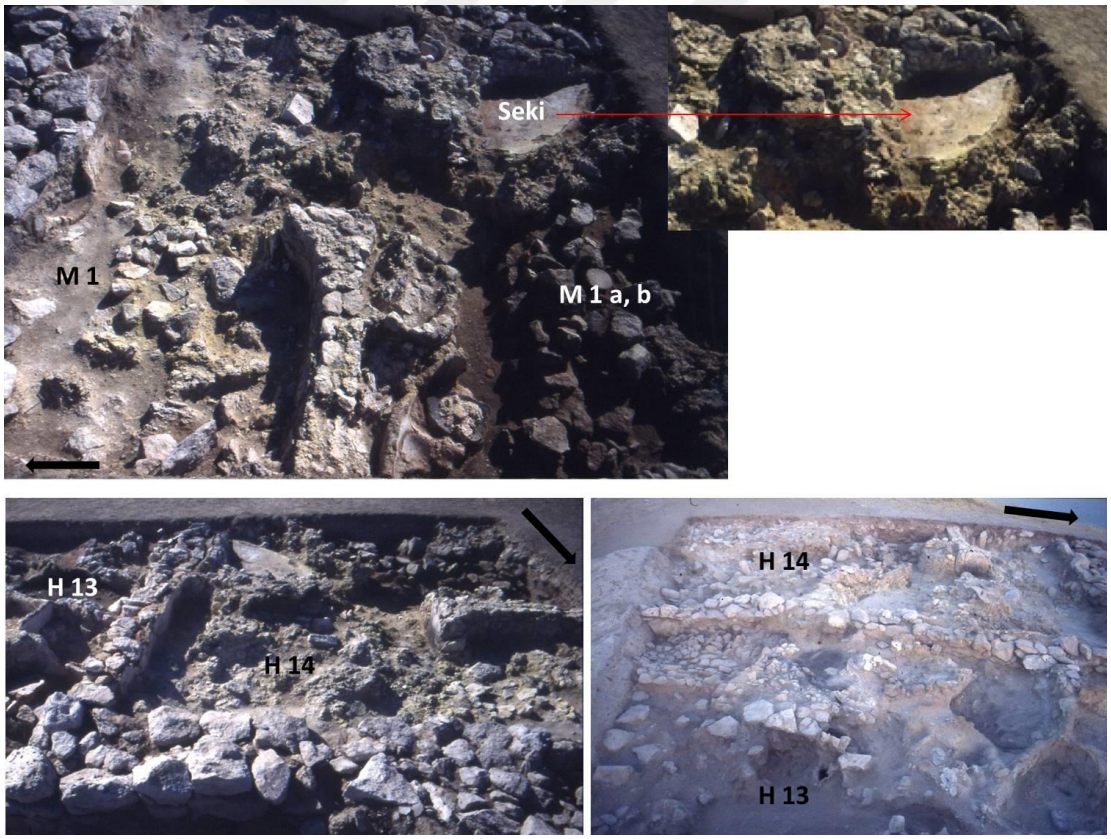

(GK Kazı Arşivi 1997,1998)

Odanın güneybatı köşesinde, mekânın güney sınırını belirleyen kayalığa oturan, ağzı kuzeye bakan büyük bir fırın (7-8/H M1c Fr2) yer almaktadır (Şekil 4.6/f) (Gülçur ve Sağır, 2003: 50-51). Bu fırını (Fr2) çevreleyen yangın curufu altında, çok sayıda yerinde kırılarak kalmış kap kacak bulunmuştur. Bu buluntular ya kalabalık

bir topluluğa hizmet veren bir mutfağın belgeleri, ya da fırınlanmak üzere yerleştirilmiş yeni üretimler olarak yorumlanabilir. Merkezi odanın, geleneksel konut içi taşınmazlarından olan yuvarlak ocak (Oc.1), mekân döşemesiyle birlikte onarılarak yükseltilmiştir (Şekil 4.6/b). Ocağın hemen yakınında kömürleşmiş bir ahşap dikme kalıntısı, bunun da biraz çaprazında taşınabilir bir dikme sokusu yer almaktadır (Şekil 4.6/d). Bu ahşap dikmeden alınan C14 örnekleri alt evre tarihlendirmesine de katkıda bulunmakta ve uzun süreli kullanıldığına işaret etmektedir (Kiper ve Gülçur, 2005: 17; Tablo 2.2).

Şekil 4.6 a-f: H 14 II. Tabaka Mimari Unsurlar (a: Merkezi Odada Yer Alan Seki (Alt Evrede Silo); b: Merkezi Odada Boğa Başlı Öğütme Sekisi (ÖS), Petek 1, Ocak 1; c: Kiler Odası Bölme Duvarı Üzerindeki Olası Sıvalı Kandil Yeri; d: Seki Önünde Bulunan Dikme; e: Kiler Odasında (M 1) Devrilmiş Silo Çeperi (Ptk 2); f: Tn. 2.)

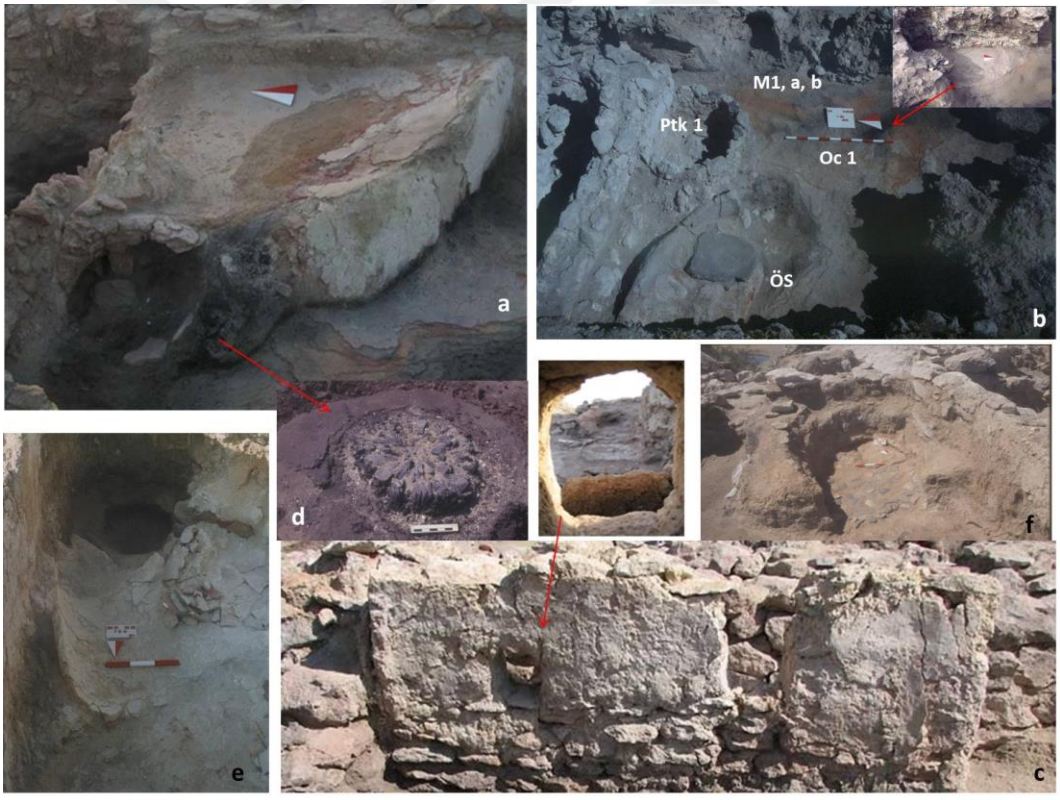

(GK Kazı Arşivi 2001, 2006, 2008)

Konutun kuzeyinde, kiler odası olarak adlandırılan depolama ünitesi yer almaktadır. Odada çok sayıda in-situ depo kabı bulunmaktadır. Başodadan kiler odasına geçişi sağlayan kapı açıklığı/kapı eşiği, ≈ en geniş 0.65 m./en dar ≈0.40 cm.

boyutlarındadır. Ulaşabildiğimiz bu detaylı bilgi, gövde genişlikleri eşik aralığından daha fazla olan bazı depo kaplarının, bölme duvarı yapılmadan önce mekân içine yerleştirilmiş olabileceklerini düşündürmektedir. H14'ün kiler odası, tüm envanteriyle açığa çıkarılan en zengin depolama birimidir. Oda envanterine eklenen diğer önemli buluntu topluluklarıysa sürtme taş aletler ve hammadde olarak depolanmış geyik boynuzlarıdır. Bunlar yerleşmenin besin ekonomisinde, tarım ve hayvancılığın başa baş gittiğini yansıtmaktadır (Şekil 4.7). Odanın kuzeydoğu köşesinde bir silonun sıvalı çeperi, taban üzerine düşmüş biçimde bulunmuştur (Ptk. 2) (Şekil 4.6/e). Kiler odasını yerleşmedeki benzerlerinden ayıran diğer bir belge, bölme duvarı delinerek oluşturulmuş iki ufak dikdörtgen delik ve kuzey duvarına açılı, dış pervazı yarım ay şeklinde özenle sıvanmış, olasılıkla aydınlatma (çıralık) için kullanılan bir niştir. Her iki uygulama da sadece H 14'te izlenmiştir (Şekil 4.6/c).

Şekil 4.7: H 14, M 1 Kiler Odası Çanak Çömlek ve Sürtme Taş Aletler.

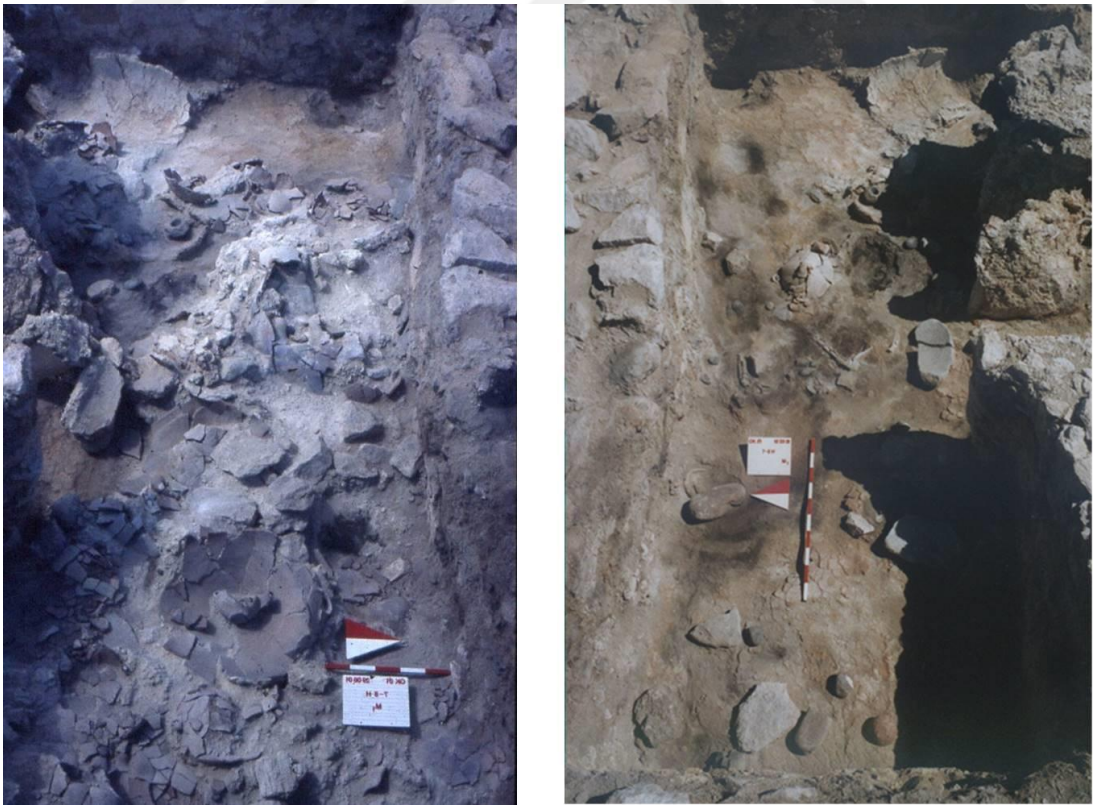

(GK Kazı Arşivi 2001)

Yukarıda mimari özelliklerinden bahsedilen ev, kendi içinde evrelere ayrılmaktadır. En üstte, yapı molozlarının altında ve yangın tabakasının üzerinde fırın kalıntıları yer almakta ve bunlar aynı alana yangından sonra da yerleşildiğini göstermektedir. Odanın yangın izli döşemesinden yirmi bir taban katı kaldırıldıktan sonra, ana kaya üzerinde, yangın geçirmemiş, alt taban katlarına erişilmiştir (Şekil 4.8/a) (Kiper ve Gülçur, 2005: 17).

Kilere girişlerin sağlandığı dar kapının doğusunda yangın dolgusu içinde gözlemlenen ≈ 45-50 cm. genişliğindeki kil sıvalı ince duvar parçasının, kapı geçidinin diğer yüzünü oluşturduğu ve doğu kesimdeki bölme duvarından koptuğu sanılmaktadır. Doğu duvarına bitişen ince bölme duvarıysa kiler içinde kalan, eski evreye ait dikdörtgen silonun arka duvarı kullanılarak yükseltilmiştir (Şekil 4.8/b). Dikdörtgen silo, ana oda içindeki sekiyi kesmektedir. Bu durum aynı zamanda, sekinin alt evre konutlarına ait olduğunun bir göstergesidir (alt evrede silo). Bu platforma dönüştürülen silonun, benzer işlemlerle kullanımdan kaldırılan dikdörtgen örnekleri, yine iç kale yerleşmelerinden 7-G M12 ve 8-F Doğu M2 plan karelerinde de izlenmiştir (Kiper ve Gülçur, 2008: 249). En eski evre tabanları üzerinde sekinin/plâtformun altına doğru giden yuvarlak ocak (Oc..2), iyi korunagelmiş örneklerdendir (Şekil 4.8/a).

7-8H/M1a'da yer alan öğütme sekisinin, birkaç yenileme evresi bulunmaktadır (Şekil 4.8/c). Kaldırılan bu ilk sekinin altından iki tane daha gelmiştir. Daha büyük boyutlardaki üstten ikincisi oldukça yıpranmıştır ve bir ucu yanında duran silindirik peteğin (Ptk 1) altında kalmıştır. Öğütme sekisinin hemen bitişiğinde, sekiyle birlikte kullanıldığı belli olan, ters dönmüş öğütme taşıyla bir işlik yer almaktadır. Taban seviyesinden yüksekte duran öğütme sekisi ve işliğin, odayı batıdan sınırlayan duvarla birlikte kat kat sıvandığı anlaşılmıştır (Kiper ve Gülçur, 2007: 115). Öğütme sekisiyle silonun arasındaki bağlantının doğru şekilde saptanabilmesi için, siloyla birlikte ikinci öğütme sekisi de kontrollü bir şekilde kaldırılmıştır. Bunun altında, içi taşla doldurulmuş, en üstte yer alan boğa başlı örneğe benzeyen, çift gözlü üçüncü bir öğütme sekisinin daha bulunduğu anlaşılmıştır. Kaldırılan yuvarlak silonun altındaysa, boynuz benzeri piramidal bir çift çıkıntı saptanmıştır. Bu çıkıntılarla bağlantılı, bölme duvarı arasında belirlenen kol biçiminde çamur sıvalı uzantılar ve tabanı yassı taştan, çeperiyse ufak taşlarla oluşturulmuş çukur, burada olası dördüncü bir öğütme sekisinin bulunduğuna işaret etmektedir. Yüzü kuzeye bakan

bu olası öğütme sekisi, mekân içerisine bölme duvarıyla yuvarlak silonun ilave edilmesinden önce kullanılmış olmalıdır (Kiper ve Gülçur, 2008: 246-247, 251). 7-8/H konut içi taşınmazlarının yapım aşamalarının belirlenmesi çerçevesinde, üçüncü öğütme sekisinin çalışma düzlemi içine bilinçli olarak yerleştirilmiş taşlar kaldırılmış ve sekinin olası çalışma düzleminin içbükey, sekiz gözlü olduğu belirlenmiştir.

Alandaki detay çalışmaları, yerleşmenin en eski yapı katına, I. tabakaya tarihlendikleri düşünülen iki fırın kalıntısını da ortaya çıkarmıştır. Fırın kalıntılarının ilki, güneybatı köşedeki ağzı kuzeye bakan büyük fırının (Fr2) altında (Tn.5), ikincisiyse Fr2'nin önünde saptanan kısa duvar parçasının kuzeyinde (Tn.4), üçüncü öğütme sekisine kavuşan taban sıvalarının altında belirlenmiştir. Buna göre, kısa duvar parçası uzun pişirme bölmeli fırınla eş zamanlı kullanılmış olmalıdır (Şekil 4.8/d).

Şekil 4.8: a-d: H 14 Alt Evre Mimari Unsurlar (a: H 14 II. Tabaka Taban Katları Altından Gelen, I. Tabaka Yangın Geçirmemiş Alt Taban Katları (Fr2 II. Tabakaya Aittir); b: II. Tabakada Seki Olarak Kullanılan Donanımın Altında Yer Alan I. Tabaka Oval Silo; c: Boğa Başlı Öğütme Sekisinin Uzun Süre Kullanımını Gösteren Evreleri; d: Form ve Yönleri II. Tabaka Fırınlarından Farklı I. Tabakaya Ait Donanımlar (Tn.4-Tn.5).

(GK Kazı Arşivi 2006, 2010, 2011)

Yapıda çömlek ve küplerden oluşan 29 adet depo kabı belgelenmiştir[219] (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha 19, 20, 21). Depolama ünitesi olarak silindirik formlu iki silo bulunmaktadır. Siloların ürün alma kapasiteleri ≈ **686.34 kg.** buğdaydır. Kapasite hesapları aşağıdaki gibidir.

Ptk1 (M1a) $V = \pi.r^2.h$

R: ≈0.60m

h: ▼1105.71-▲1105.00= ≈0.71m

[219] Yüksek Lisans çalışmasında 44 olarak belirlenen bu sayı (Çaylı, 2009: 23), bu çalışmada malzemenin yeniden değerlendirilesiyle 29 olarak düzeltilmiştir.

V=3.14x0.30²mx0.71m=0.201m³=201lt= ≈164.82kg buğday

Ptk2 (M1) V= π.r².h

R: ≈0.90m

h: 1.00m

V=3.14x0.45²mx1.00m=0.636m³=636lt= ≈521.52kg buğday

4.1.1.3. H 15 (7G/ M1-M2)

On Beş Numaralı Konut (H15) iç kale içinde, sur duvarının güneyi boyunca uzanan, birbirine bitişik yangın geçirmiş, konutlardan üçüncüsüdür (Gülçur ve Kiper, 2008: 271), (Cilt II-Plan 2). 7-G plan karesinde yer alan konut, 5.25mx6.00m= ≈31.50m² (kullanım alanı) / 6.25mx7.00m= ≈43.75m² (duvar kalınlıklarıyla) boyutlarındadır (Tablo 4.1; Şekil 3.9).

İç kale yapılarından 14 ve 16 numaralı evlerle komşu olan yapının kuzey duvarı kat kat ve kalın sıvalıdır. Bu duvar aynı zamanda, sur duvarının güneyinde ve bu duvara bitişik tüm konutların da ortak duvarı niteliğindedir. Kiler hücresini (M1) batıdan sınırlayan kalın duvar, ağır yangının molozu üzerine oturmaktadır. Bu mekân (M1), 7-8 H/M1a-b'yi batıdan sınırlayan ince duvarı da ortaklaşa kullanmaktadır. Ortaklaşa kullanılan duvarın 7-G'ye bakan yüzüne, yüksek ısıdan duvarları ve sıvaları erimeye başlamış bir silo (Ptk 2) ve H 16 komşu duvarına bitişik konumlandırılmış diğer bir silo (Ptk 1) belgelenmiştir (Şekil 4.9). Siloların ikisi de evin kuzey duvarı önünde ve iki köşededir. Kuzey güney doğrultusunda, iri taşlardan örülü bir duvar, bu siloları batıdan sınırlamaktadır. Evin uzun duvarları, komşu diğer evlerin uzun duvarları gibi doğal formasyona uyacak biçimde, kaya yüzüne dayanmakta ve bu kaya çıkıntısı evin güney sınırını belirlemektedir (Gülçur ve Kiper, 2007: 116). Yapının güneyini belirleyen kaya bloğunun üzerindeki bu eve ait olmayan üç adet kazık deliği daha eski bir evreyi temsil eder.

Merkezi oda (M2) ve kiler odasını (M1) birbirinden ayıran bölme duvarı, yangından kaynaklanan yüksek ısı sonucu düzleminden kayarak neredeyse eriyerek çökmüştür Bu duvarla ilişkili iki karbonize dikme, ahşap kullanımı hakkında bilgi sağlayan

önemli buluntulardandır (Gülçur ve Kiper, 2008: 248). H15'in güney alanında, Güvercinkayası'nın ana mimari geleneğine aykırı biçimde, balıksırtı tekniğinde örülü duvarlarıyla kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde uzanan, dörtgen bir yapının kalıntıları açığa çıkartılmıştır. Bu yapının doğu duvarı, H 15'in ana odasını (M2) keserek burayı tahrip etmiştir (Şekil 4.9; 4.10).

Ana oda ve kilerde çömlek ve küplerden oluşan, toplam 6 adet depo kabı in-situ bulunmuştur (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha 22). Yapıya ait iki silonun ürün alma kapasiteleri **≈1ton 215 kg.** buğdaydır. Kapasite hesapları aşağıdaki gibidir.

Ptk 1 V= π.r².h
R= ≈1.00m
h= ▼ 1105.60-▲1104.59= 1.00 m
V= 3.14x0.0.50²x1.00= 0.785 m³= 785 lt.= ≈643.70 kg.buğday
Ptk2 V= π.r².h
R= ≈1.00m
h= ▼ 1105.70-▲1104.59= 0.90 m
V= 3.14x0.0.50²x0.90= 0.707 m³= 707 lt.= ≈579.74 kg. buğday

Şekil 4.9: H 15.

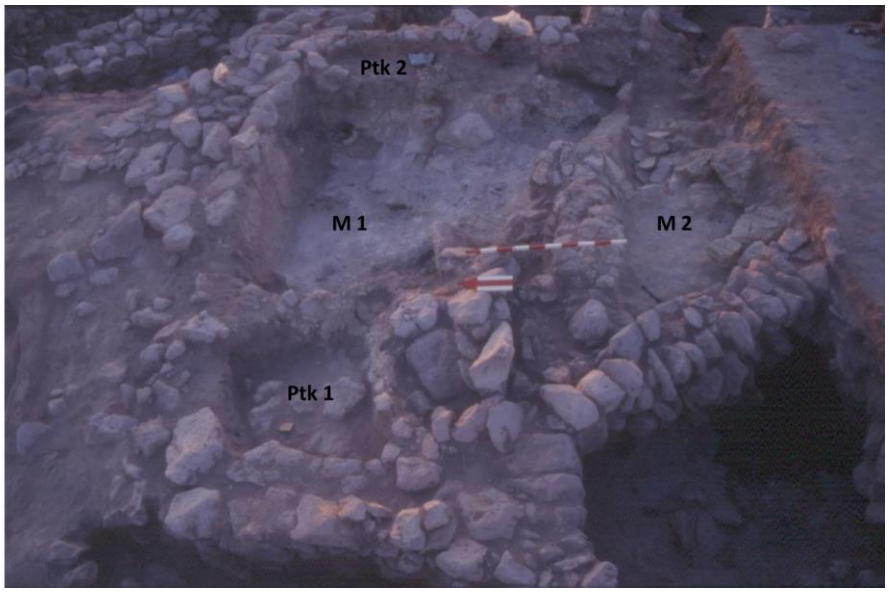

(GK Kazı Arşivi 2004)

Şekil 4.10: H 15 .

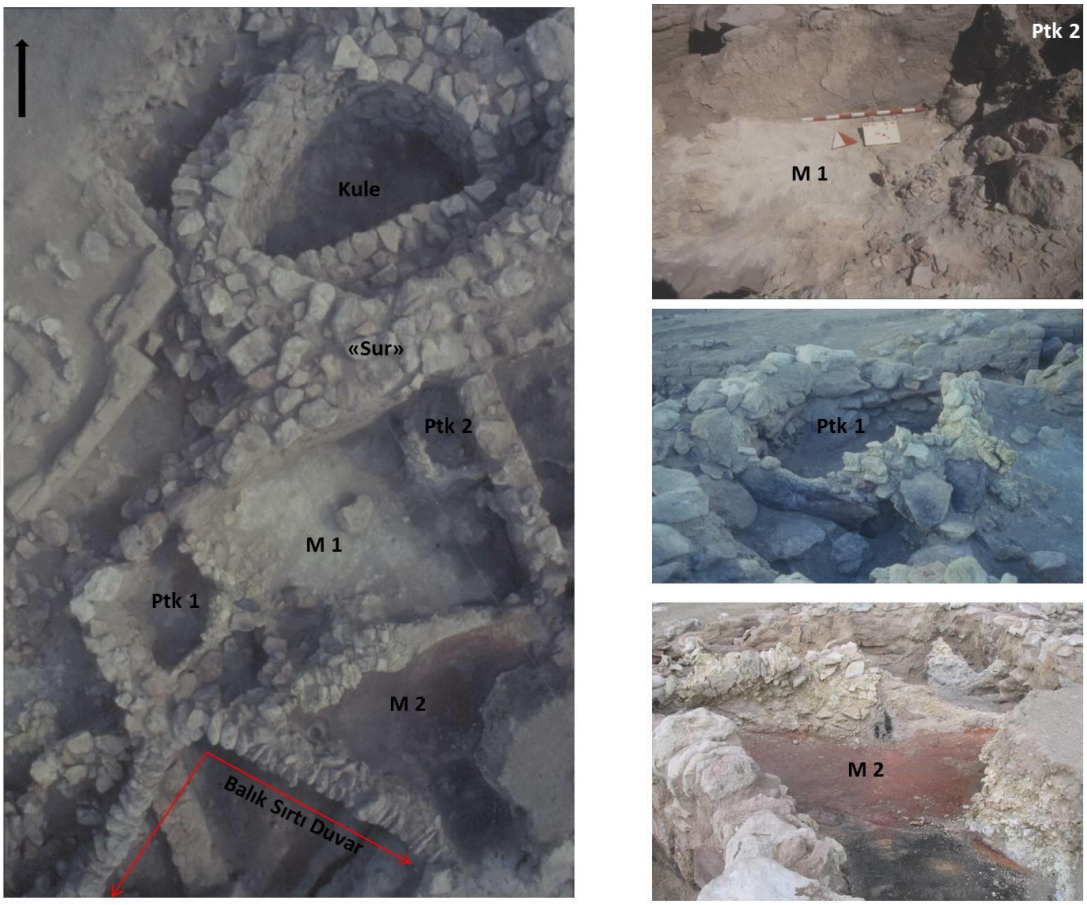

(GK Kazı Arşivi 2004, 2005, 2006)

4.1.1.4. H 18 (7F/M4-M2)

Arkasını sur duvarına dayamış konut dizisinin beşinci evi 18 Numaralı Ev'dir (Cilt II/Plan 2). 7-8 / F plan karesinde yer alan konut 6.00mx5.80m=≈34.80m² (duvar kalınlıklarıyla), 4.80x5.40=≈25.92m² (kullanım alanı) boyutlarındadır. Batıda 19, doğuda ise 16 numaralı evlerle komşudur (Tablo 4.1; Şekil 3.9; Cilt II/Plan 2).

Yangın geçirmiş beşinci konutun olası güney sınırı, hafif dışbükey uzanan duvarı ve kapı geçidiyle birlikte 8-F açmasında (M5) devam etmektedir. Konutun yangın dolgusu (özellikle merkezi oda-M4), diğer komşu evlerle benzerlik göstermektedir. Odanın güneydoğu köşesinde, çeperi ufak taşlarla örülü bir silo (Ptk.1) ve sırtı mekân ortasında yer alan kaya çıkıntısına, ağzıysa doğuya bakan bir fırın (Tn. 3) yer

almaktadır. Çanak çömleğin toplanmasından sonra ortaya çıkan taban düzleminin orta yerinde yuvarlak bir ocak (Oc.1)[220] da açığa çıkarılmıştır. Odanın batı sınırını, bir kaya kütlesi oluşturmaktadır. Bu kaya kütlesiyle kiler hücresini ana mekândan ayıran kuzey duvarının oluşturduğu köşenin, yerden hafifçe yüksek bir platform şeklinde sıvandığı anlaşılmıştır. Odanın doğu duvarı önüne üstten açılmış çukurun (Çk1) kuzey kesimindeyse yangın evresine ait, taş çeperli bir silonun (Ptk. 2) ucu saptanmıştır (Gülçur vd., 2011: 299). Merkezi odaya ait kaldırılan 22 kat taban bu konutun uzun süreli kullanımını göstermektedir (Şekil 4.11; 4.12).

Batıya doğru genişletilen 8-F açmasında, M5 mekânın batı kapı kanadının odaya bakan yüzüne, tavanı ve kubbesi çökmeden günümüze kadar ulaşabilmiş, bir fırın (Tn.10) yerleşmiştir. Fırının arka çeperinin ve yan duvarının, 7-F/M4 ve 8-F/M5 odalarını birbirine bağlayan kapının, batı kanadının kullanım dışı bırakılmasıyla yapıldığı anlaşılmıştır. Bu durum kale içi yapıların tabakalanmasını anlamak açısından önemlidir (Gülçur vd., 2011: 299) (Şekil 4.12).

[220] Çanak çömlek kırıklarıyla kaplı alanın altında bulunduğu için Şekil 4.11'de Oc.1 yer almamaktadır.

Şekil 4.11: H 18 Üst.

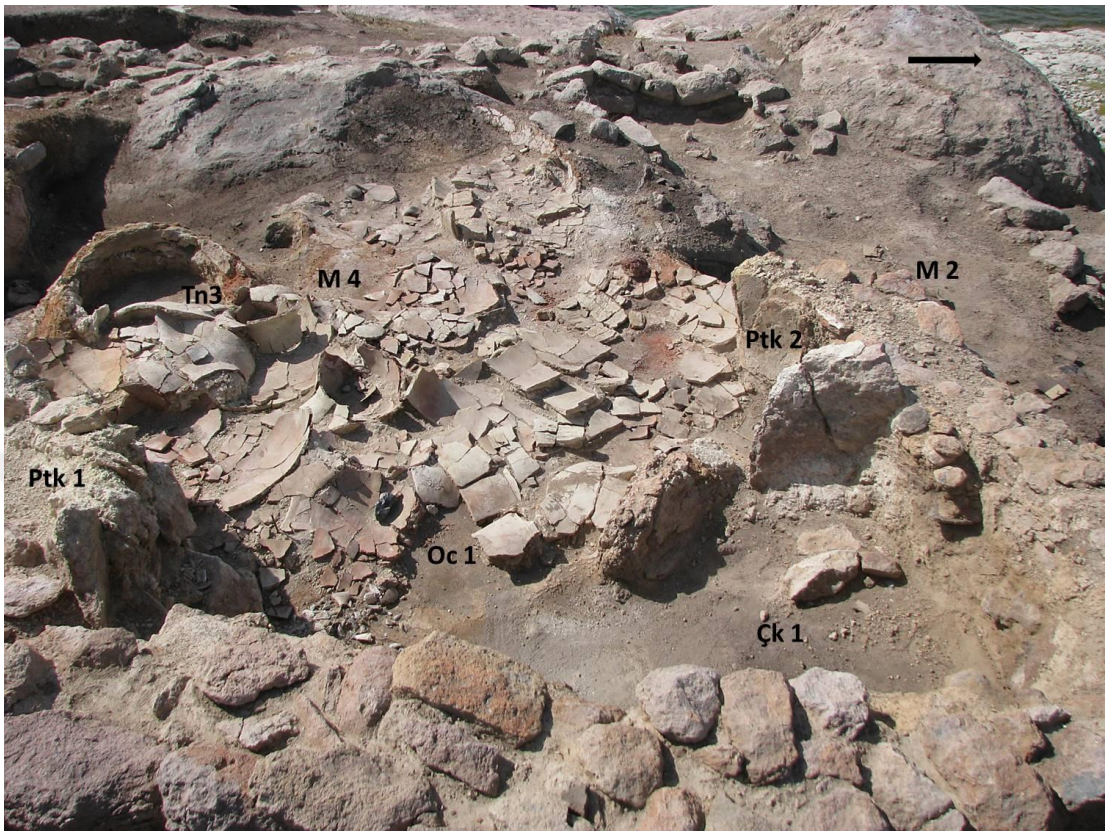

(GK Kazı Arşivi 2009)

Güvercinkayası'nın geleneksel yerleşme düzeninde fırınlar merkezi odada, kilere açılan kapıysa odanın arka bölümünde yer almaktadır. Merkezi odanın (M4) kuzey duvarında kiler odasına (M2) geçişin sağlandığı, bir kapı boşluğu bulunmaktadır. Kiler odası yangından kısmen etkilenmiştir. Zengin bir buluntu envanteri olmayan odada sıvalı iki çukur içinde depolanmış kil topanları önemlidir (Şekil 3.16-c). Bu konutun bir özelliği de ana mekân dolgusu içinde, sıranın ikinci konutu olan 14 Numaralı Ev gibi, çok sayıda yerinde kırılmış kabın yer almasıdır (Şekil 4.11) (Gülçur ve Çaylı, 2009: 363). Konutta 9 adet büyük depo kabı ele geçmiştir (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha 23). Yapıya ait iki silindirik silonun ürün alma kapasitesi yaklaşık **≈1 ton 44 kg.** buğdaydır. Kapasite hesapları aşağıdaki gibidir.

Ptk 1 V= π.r².h

R= ≈1.00m

h= ▼ 1104.84-▲1104.02

V= 3.14x0.0.50²x0.82=0.644 m³ = 644 lt= ≈528.08 kg

Ptk 2 V= π.r².h

R= ≈1.00m

h= ▼ 1104.80-▲1104.02

V= 3.14x0.0.50²x0.80= 0.628 m³= 628 lt= ≈514.96 kg

Şekil 4.12: H 18 Alt.

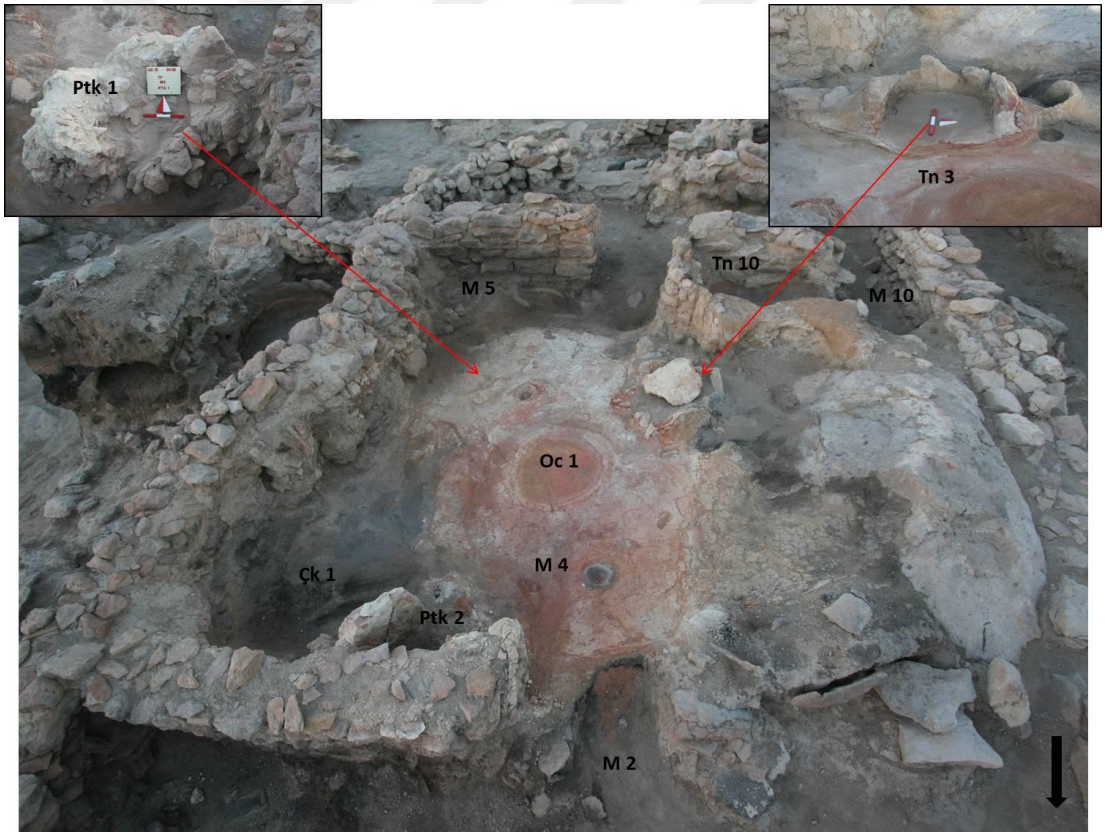

(GK Kazı Arşivi 2009, 2010)

4.1.1.5. H 28 (8 G/ M1, M2, M3)

Gerek aşağı gerekse yukarı yerleşme yapıları içinde istisnai bir durum yansıtan H 28, burada çalışma kapsamına alınmıştır. Sözü edilen yapı, daha önce de belirttiğimiz gibi, tipik bir Güvercinkayası konutu değildir. Yangın sonrası bir evreyi yansıtan ve genel mimarı plana aykırı düşen bu yapıda, depo kaplarının yanı sıra bir obsidyen işliğinin de yer aldığı küçük buluntu toplulukları oldukça yoğundur (Cilt II/Plan 2). Çalışmaya dâhil edilmesi, zirve düzlüğündeki ürün depolamaya ilişkin görüşlerimizi pekiştirmesi bakımındandır.

Genel konut planından farklılık göstermesine rağmen (H 28) ev numarası almıştır. Bu numara, bir evden çok bir toplama birimini ifade etmektedir. Önemli buluntuların yer aldığı H 28, üç mekândan oluşmaktadır (M 1-2-3). Çevredeki yüksek kaya çıkıntılarının belirlediği topoğrafyaya uydurularak yerleştirilmiş bu mekânlar, 20m²'lik (4m.x5m.) bir alanı kaplamaktadır. Olağan konutların aksine, bu alan ortak duvarlarla birbirinden ayrılan dikdörtgen planı yansıtmaz (Tablo 4.1; Şekil 3.9).

8-G plakaresinin doğu yarısında yer alan kaya yükseltileri, yukarıda da belirttiğimiz gibi mekânların plânını etkilediği gibi, zirve düzlüğündeki tabakalanma düzenini anlamayı da zorlaştırmaktadır. Alan, kültür tabakalarının sığlığına rağmen buluntu topluluklarıyla dikkat çekmektedir (Şekil 4.14/a, b, d). Doğrudan ana kaya üzerinde yükselen odanın, biri batı duvarı önünde, kapı eşiğinin hemen yanında, diğeriyse odayı doğudan sınırlayan kaya çıkıntısının önünde olmak üzere, iki ayrı alet ve gereç topluluğu bulunmuştur. Kapı eşiği yanındaki toplulukta öğütme taşları ağırlıktayken, kaya çıkıntısı önünde saptanan kümede, çanak çömlek kırıklarıyla birlikte değişik türden sürtme taş ve boynuz aletler bir arada ele geçirilmiştir (Şekil 4.13). Alet ve gereç topluluklarındaki çeşitlilik ve kombinasyon, bu mekân içinde değişik işlerin görüldüğü şeklinde yorumlanabilir (Gülçur ve Kiper, 2004: 427). Silo ve benzeri taşınmaz örneği olmamasına rağmen çok sayıda depo kabının bulunması, çalışmamız kapsamında bu alanın değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır.

Buluntu topluluklarının içinde yontma ve sürtme taş alet endüstrisindeki çeşitliliğe işaret eden, Güvercinkayası'nın alet ve teknoloji repertuarına katkı sağlayacak türden malzemelere rastlanmıştır. Bu özellik, bir yaşam alanından çok özel işlevli bir yapıyı düşündürmektedir (Şekil 4.14-c). Bir bey konağı olarak tanımlanmak istenen H 14'ün güneyinde bulunan bu ve benzeri komşu mekânlar Gülçur tarafından, belirli

işlerde uzmanlaşmış kişi ya da grupların yerleşmenin belirli bölümlerinde toplanması, büyük olasılıkla, örgütlü topluma gidişin de bir göstergesidir, şeklinde yorumlanmıştır (Gülçur ve Kiper, 2004: 428). Alanda belgelenen çömlek ve küpler 14 adettir (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha 24).

Şekil 4.13: H 28 Mekânları ve Buluntu Toplulukları.

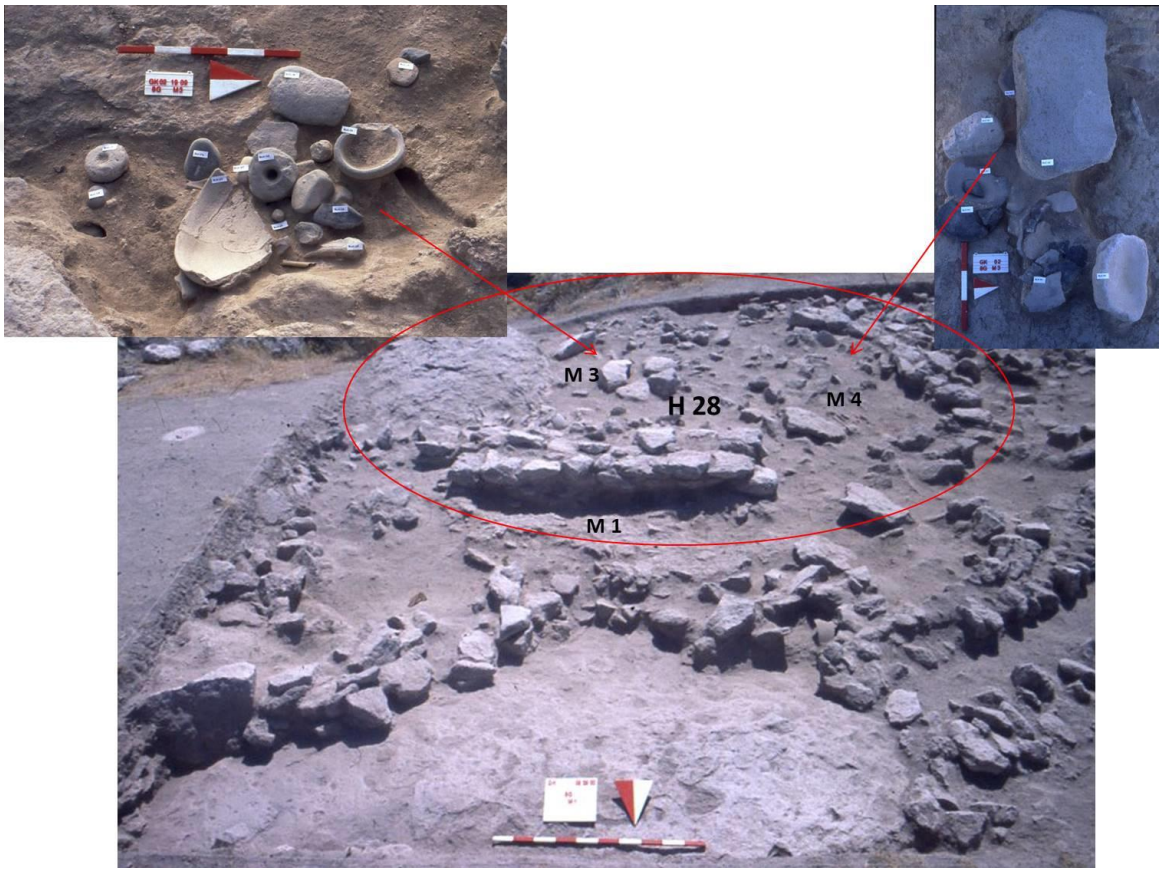

(GK Kazı Arşivi 2002, 2003, 2004)

Şekil 4.14 a-d: H 28 (a: M 1Önündeki Taş Döşeli Yol; b: M 1 Yerinde Kırılmış Çanak Çömlek Topluluğu; c: Obsidyen Deposu; d: M2 İn-situ Küp).

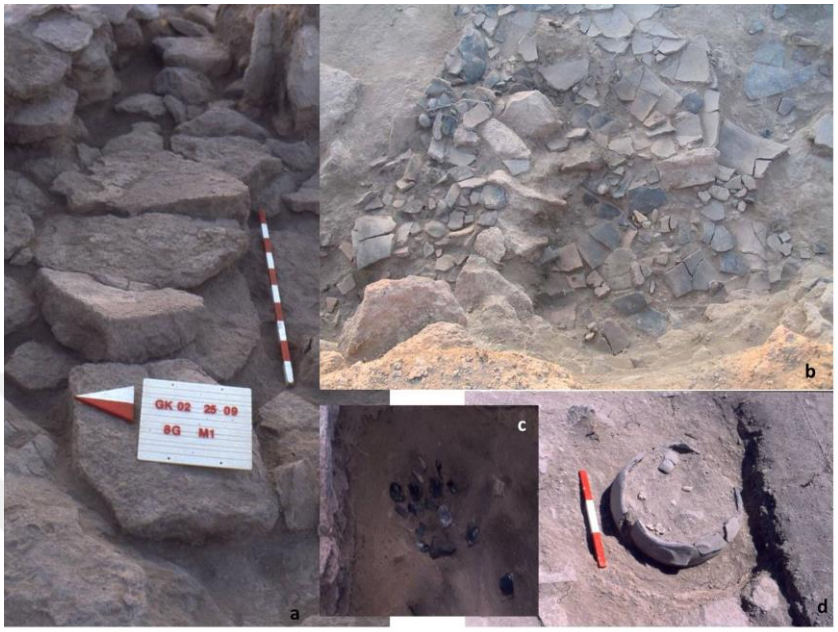

(GK Kazı Arşivi 2002, 2003, 2004)

4.1.2. Aşağı Yerleşme Yapıları[221] Mimari Özellikler ve Depolama Üniteleri

Aşağı yerleşmede yirmi beş yapı belgelenebilmiştir. Yapılar, Güvercinkayası'nın üzerine oturduğu kayalığın yamaç ve doğu teras bölümlerindedir. Doğu ve kuzey alanlarda eğime uygun biçimde konumlandırılan yapılar, belli bir düzen içindedir. Bu düzen hem kayanın formasyonu hem de yerleşme içinde geçişleri sağlayan yollar tarafından belirlenmiştir.

Birden fazla yapının bir arada kümelenerek oluşturdukları mimari birimler, yapı adası olarak tanımlanmıştır. Yukarı yerleşme de dâhil olmak üzere Güvercinkayası'nda 8 yapı adası saptanabilmiştir (İndere, 2016: 31, Şekil 6). Adalardaki konutların genel

[221] Aşağı yerleşme A adasında bulunan, H6, H7, H9, H11, H29, Y1, Y2 yapı malzemeleri ve yerleşme planı açısından detaylı biçimde İndere tarafından incelenmiştir. bkz. İndere 2016.

plan şemasında bir standartlaşma gözlemlenmektedir. Ancak her yapı adasının kayalık üzerindeki konumu, yapıların yönlerini belirlemiştir. Bazı yapılar girişlerine göre güney-kuzey doğrultuluyken, bazılarının kuzeydoğu-güneybatı ya da güneybatı-kuzeydoğu aksında yerleştirildikleri izlenmektedir. Birbirine bitişik inşa edilen yapılar, organik bir büyüme göstererek yapı adalarını oluşturmuştur (Şekil 3.9; Cilt II/Plan 1). Yapıların kapladıkları alan bakımından belli bir standart görülmemektedir (Tablo 4.1).

Yapılardan dokuz tanesi çalışma kapsamındadır. Çalışmaya konu ettiğimiz yapıların beşi A, biri C, ikisi E, bir diğeri de H adasındadır. Bu bölümde mimari özelliklerini ve depolama ünitelerini tanıtacağımız yapılar, yerleşmenin tahribata en açık bölümünden, günümüze en sağlam verileriyle kalan yapılardır. Depolama ünitelerinin (petek, silo, kutu) ürün alma kapasiteleri, her yapının tanıtımının ardında verilmiştir. Aşağı yerleşme konutları içinde, dört duvarıyla ve iç donanımıyla sağlam biçimde günümüze gelen I. tabaka konutu H 10 da çalışmada yer almıştır. Bunun nedeni, ele aldığımız konu bağlamında ürün depolamanın, yerleşmenin erken evrelerinden itibaren önem taşıdığını vurgulamaktır.

4.1.2.1. H 10 (6İ M9/ 6İ M8 kiler; 6İ M4/ 6İ M6)

Güvercinkayası'nın kayalık ve basamaklı yapısı, yerleşmenin doğusunda ve kuzeyinde teraslar üzerinde bulunan yapılarla, zirve düzlüğündeki yapıları tabakalanma açısında bağlamayı çoğu zaman zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, 6/H-İ plan kareleri önem taşır. Adı geçen plan karelerde yer alan I. tabakaya tarihlenen 10 Numaralı Ev, Güvercinkayası'nın kalıcı malzemeli en eski aşağı yerleşme konutunu temsil etmektedir. Evin varlığı, alanda yer alan iri taş bloklarından örülü teras duvarının kaldırılmasıyla tespit edilebilmiştir (Şekil 4.16-a). Orta büyüklükteki yapı, 4.20m.x3.20m.= ≈13.44m² (kullanım alanı) / 5.00m.x3.80m.= ≈19.00m² (duvar kalınlıklarıyla) boyutlarındadır (Tablo 4.1; Şekil 3.9, 4.15; Cilt II/Plan 3). Evin güney duvarının batı uzantısında, ucu kuzeye bakan, üçgenimsi bir kaya çıkıntısı yer almaktadır. Bu eve batıdan bitişen kaya çıkıntısı, teras duvarı tarafından kesildiği anlaşılan yapının boyutlarını da belirlemiş olmalıdır. (Gülçur ve Kiper, 2008: 245; Gülçur ve Çaylı, 2008: 270). Çalışma kapsamında I. tabakaya ait bir yapıya yer vermemizin nedeni, yukarıda da belirttiğimz gibi, Güvercinkayası'nda tarımsal işlerin

erken evrelerden itibaren önemini vurgulamak içindir. Kapladığı alana oranla çok sayıda depo kabıyla belgeleyebildiğimiz evin ürün alma kapasitesi, II. tabakaya ait veriler değerlendirilirken dâhil edilmeyecektir.

Ev, yerleşmenin standart konut plan şemasına ve iç donanıma uymakta, bir merkezi/başodadan (M9) bir de kiler odasından (M8) oluşmaktadır. Yapıdan günümüze ulaşabilen mekân içi taşınmazlar, başodanın güneybatı köşesinde bir fırın (Tn. 4), orta alanda taban üzerinde yuvarlak bir ocaktır (Oc. 4) (Şekil 4.16-b; 4.16-c). Fırının hemen batısında bulunması gerekli kapı açıklığının odaya bakan kısmında, sonradan ilâve edildiği düşünülen bir taş dizisi göze çarpmaktadır. Dizinin hemen doğusunda taban üzerinde taşınabilir bir dikme sokusu ya da kapı mili taşı yer almıştır. Batı duvarına yaslandırılmış, taş ve çamur harç karışımı dikdörtgen olası öğütme işliği (≈ a: 0.60 m., b: 0.65 m., c (h): 0.30 m.), I. tabaka yapılarından bildiğimiz dörtgen formlu konut içi taşınmazlardandır (Şekil 4.16-d) (Gülçur ve Kiper, 2007: 111; 2008: 245).

Şekil 4.15: H 10 I. Tabaka Yapısı.

(GK Kazı Arşivi, 2006)

Şekil 4.16 a- d: Aşağı Yerleşme Teras Yapısı ve H 10 Yapı İçi Unsurlar.

(GK Kazı Arşivi, 2006)

H 10'da çömlek ve küpleri yansıtan 11 adet depo kabı belgelenmiştir (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha 13). Yapıya ait belgelenebilen depolama ünitesi bulunmamaktadır.

4.1.2.2. H5 (5İ M3, M6)

Doğu terasın kuzey kesiminde konuçlanan B yapı adasının batı yönündeki son konutu H 5, 3.75m.x4.40m.= ≈16.50m² (kullanım alanı), 4.50m.x5.00m.= ≈22.50m² (duvar kalınlıklarıyla) boyutlarındadır (Tablo 4.1, Şekil 3.9). Kuzey duvarı saptanamayan konutun, güneydoğu köşesine yerleşmiş, gövdesi çamur sıvalı M3 odası fırını (≈1.40 x 1.80 x0.70 m.), eksiksiz ele geçirilmiştir. Fırının batı-güneybatıya bakan yuvarlak ağzı, en az birkaç kat sıvalı ve kalın pervazlıdır (Cilt

II/Plan 3). Fırının hemen bitişiğine, at nalı biçimi bir közlük yerleşmiştir. Fırın ağzı önündeyse alçak bir seki göze çarpmaktadır. Fırın gövdesinin oturduğu taban üzerinde, bazı cüruf parçaları kümelenmiştir. Cürufların türü, ancak analizler sonucu anlaşılabilecektir. Alışılagelmiş envanteri tamamlayan yuvarlak ocak, karşılıklı iki kapı arasına gelecek şekilde, oda tabanı üzerine yerleşmiştir. Ocak açığa çıkarılmadan önce mekân dolgusu içindeki yeri yuvarlak şekilde kümelenmiş bir taş yığınıyla sezilmekteydi. Gülçur, "benzer bir dolgu işlemi komşu açmadaki bir fırın kalıntısında da izlendiğine göre, belki de bu uygulama, görevini tamamlamış ısınma ve pişirme aygıtlarına gösterilen bir saygı nişanesidir" tarzında yorumlamıştır (Şekil 4.17/a-b). M6 kiler hücresine açılan kapı, 0.80 m. genişliğindedir. Kapının iki yanında uzanan duvar parçaları ve eşik, çok özenle sıvanmıştır (Şekil 4.17/c). M3 odasından bakıldığında, kapının sağında kalan duvarın alt yarısının şarap rengine boyandığı saptanmıştır. Odanın, güney açma duvarı önündeyse 6-J mutfak/kiler bölümünde ele geçirilen, bikrom boyalı iri çömleğin bir diğer benzerine ait parçalar bulunmuştur. Kapının arkasında uzanan mekânın kuzey bölümünde, petekler bulunmakta, güney bölümdeyse in-situ, siyah açkılı bir küp durmaktadır. Küp parçasının biraz üstündeyse, 7-8 H yanıklı alanından bildiğimiz türden, yüksek ısı sonucu cüruflaşmış, olası bir kerpiç parçası sarkmaktadır (Gülçur ve Endoğru, 2001: 49)

5-İ/M3 başodasıyla kileri birbirinden ayıran duvarın tavan seviyesine kadar uzanmayıp 0.45 cm. yüksekliğinde bir paravan şeklinde uygulandığı belirlenmiştir. Bölme duvarının yolu sınırlayan ana duvara bitişen bölümüyle in-situ küp arasında, yerde, iki öğütme taşının üzerine yıkılmış olarak, 60 cm. uzunluğunda, üst tarafı inceltilerek (15 cm.) içbükey bitiriimiş ve uçları boynuzumsu birer çıkıntıyla biten, bir mimarı aksam parçası, ikiye bölünmüş olarak saptanmıştır. Yüzeyleri özenle sıvanmış bu parça, Güvercinkayası'ndan iyi bilinen bir teknikle, yumruk büyüklüğünde taşların çamur harçla birbirine tutturulmasıyla biçimlendirilmiştir. Parça, büyük olasılıkla, bölme duvarının kenarına dikine olarak yerleştirilmiş yassı taşla ana duvar arasını bir korkuluk gibi kapatmaktaydı (Şekil 4.17/d) (Gülçur ve Kiper, 2004: 426). M3 odasına açılan M6 kiler hücresinde ana kaya üzerine aplike edilmiş kilden halkaysa konik dipli kübün (ç.ç.4) içine oturtulduğu kap sokusu olmalıdır. (Kiper ve Gülçur, 2005: 15).

Şekil 4.17 a-d: H 5.

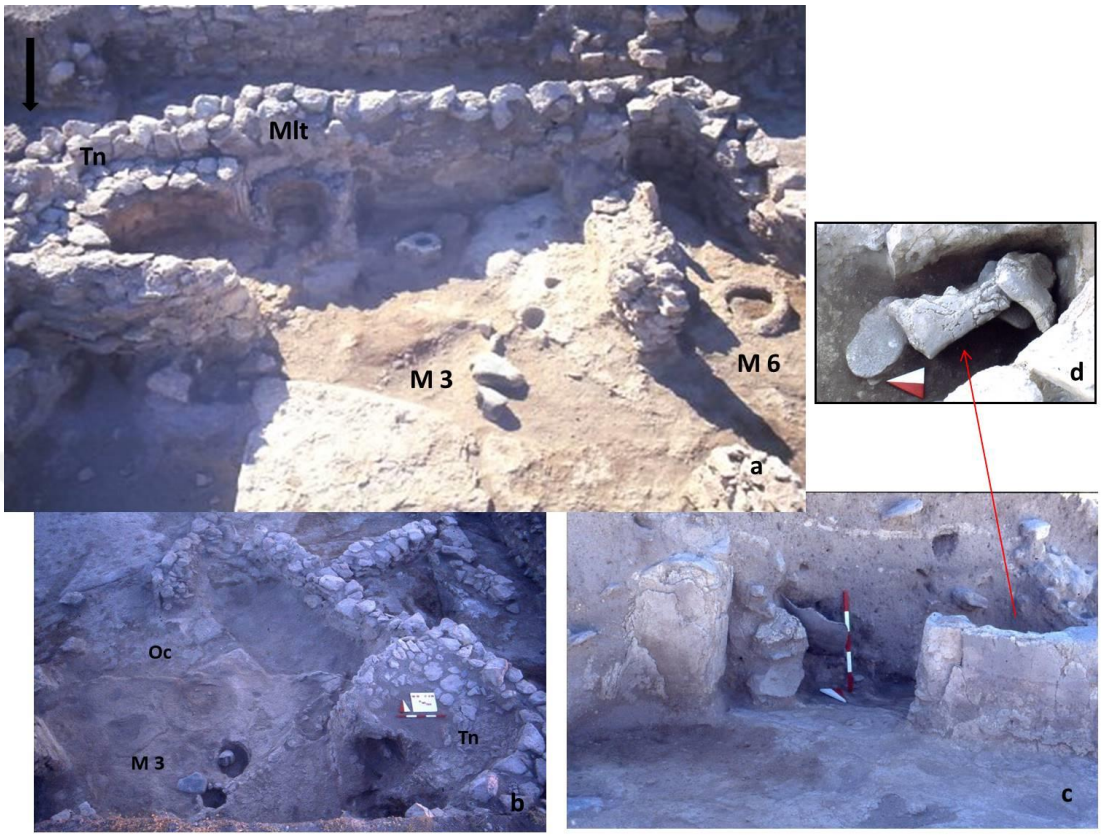

(GK Kazı Arşivi, 1999, 2003)

Yapıya ait depolama ünitesi saptanamamakla birlikte, depo kapları açısından zengin H 5'te, alt evrede (lower phase, 5 İ/M3) 7, üst evrede (upper phase, 5 İ/M5) 7 olmak üzere toplam 14 depo kabı belgelenebilmiştir (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha 8, 9)

4.1.2.3. H6 (5J-M7, 6J-M12/M13)

6 Numaralı Ev, A adasının kuzey cephesinde bulunmaktadır. Konut, 5-J (M7) ve 6-J (M12-M13) plan karelerine girmektedir. Doğusunda H12, batısında H9, güneyinde Y2, kuzey cephesiyle sokağa komşudur. Küçük ölçekli bu konut, yaklaşık 4.50m.x3.50m.= ≈15.75m² (kullanım alanı), 5.50m.x4.00m.= ≈22.00 m²'lik (duvar kalınlıklarıyla) bir alanı kaplamaktadır (Tablo 4.1; Şekil 3.9, Cilt II/Plan 3).

Şekil 4.18: H 6 Genel Görünüm.

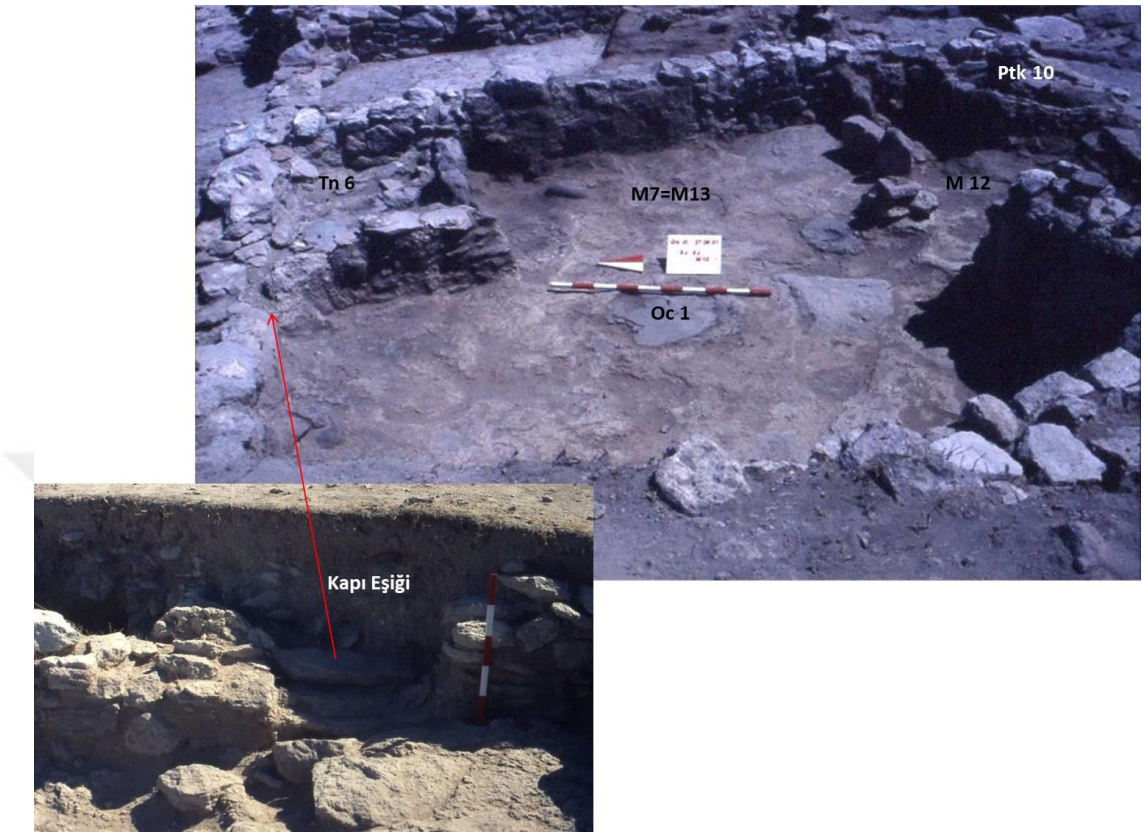

(GK Kazı Arşivi 1999, 2000)

Evin planı ana mekânın sokağa açılan girişinin hemen doğusunda, kuzey doğu köşeye oturtulmuş ağzı güneye bakan fırın (Tn.6), başodanın ortasında yer alan ocak (Oc.1) ve kiler bölmesi içinde petekler (Ptk.10-Ptk.26) gibi mimari taşınmazlarıyla geleneksel Güvercinkayası evlerinin plan şemasıyla örtüşmektedir (Şekil 4.18; 4.19).

Evre karmaşasının fazla görülmediği yapıda depolamaya yarayan 11 adet çömlek ve küp ele geçmiştir (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha, 10). Depolama ünitelerinin ürün alma kapasiteleri aşağıdaki gibidir.

Şekil 4.19: H 6 Kiler Odası ve Merkezi Odanın Bir Bölümü.

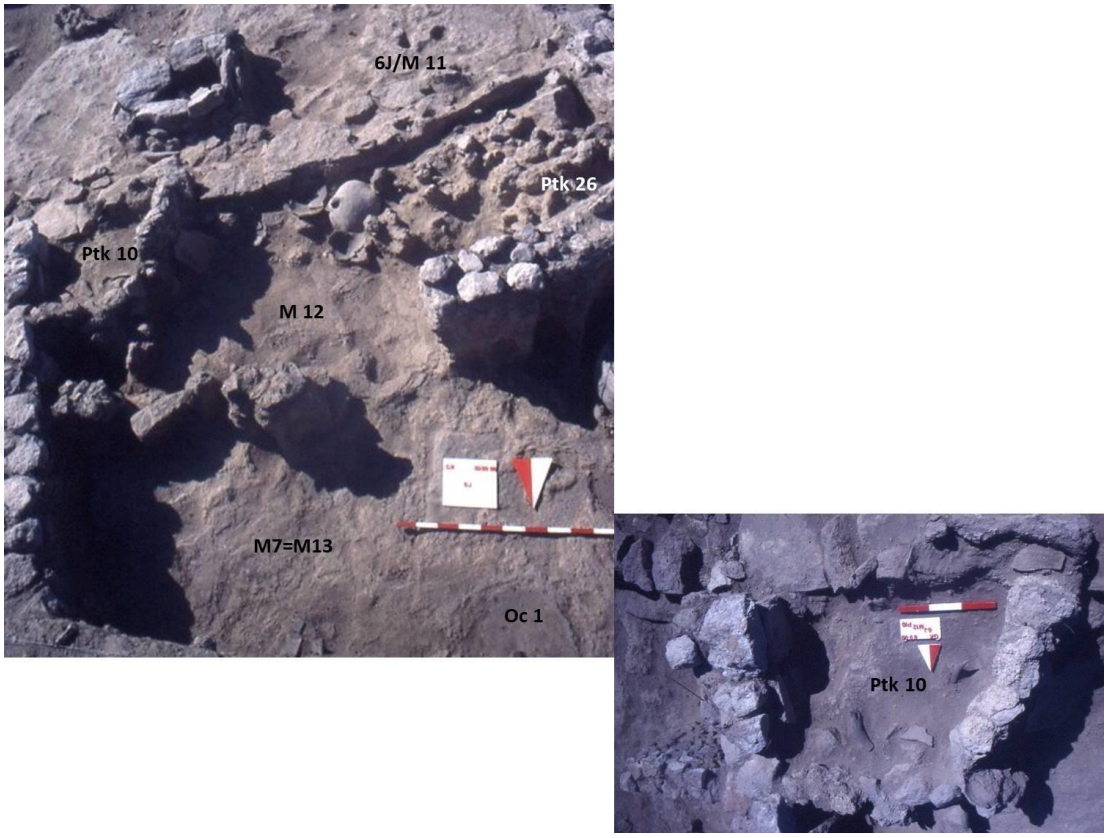

(GK Kazı Arşivi 2000)

Ptk 10 V= π.r².h/4

R= ≈1.00 m.

h: ▼1104.14-▲1103.20= ≈0.94 m.

V= 3.14x0.0.50²x0.94= 0.738 m³=738 lt.= 605.16kg./4= ≈151.30 kg. buğday

Ptk 26 V= π.r².h/4

R= ≈1.00 m.

h: ▼1104.14-▲1103.20= ≈0.94 m.

V= 3.14x0.0.50²x0.94=0.738 m³=738 lt.= 605.16kg./4= ≈151.30 kg. buğday

Siloların toplam ürün alma kapasiteleri yaklaşık ≈**300 kg**.'dır

4.1.2.4. H7 (5K M10, M6=5J M9, 6J M3=6K M3)

A yapı adasında yer alan konutlardan bir diğeri de 7 Numaralı Ev'dir. Büyük bölümü 5-J (M9) ve 5-K (M10-M6) plan karelerine giren evin güney kısmı 6K ve 6J plan karelerine uzanmaktadır. Doğusunda H8, batısında H12, güneyinde Y1 ve kuzey cephesinde sokak bulunmaktadır. Evin boyutları yaklaşık 5.50m.x3.75m.= ≈20.63m² (kullanım alanı), 6.00m.x4.75m.= ≈28.50m²'dir (duvar kalınlıklarıyla) (Tablo 4.1; Şekil 3.9, Cilt II/Plan 3).

Şekil 4.20: H 7 İç Donanım ve Yol Üzerinde Girişi Kapatan Tn 4.

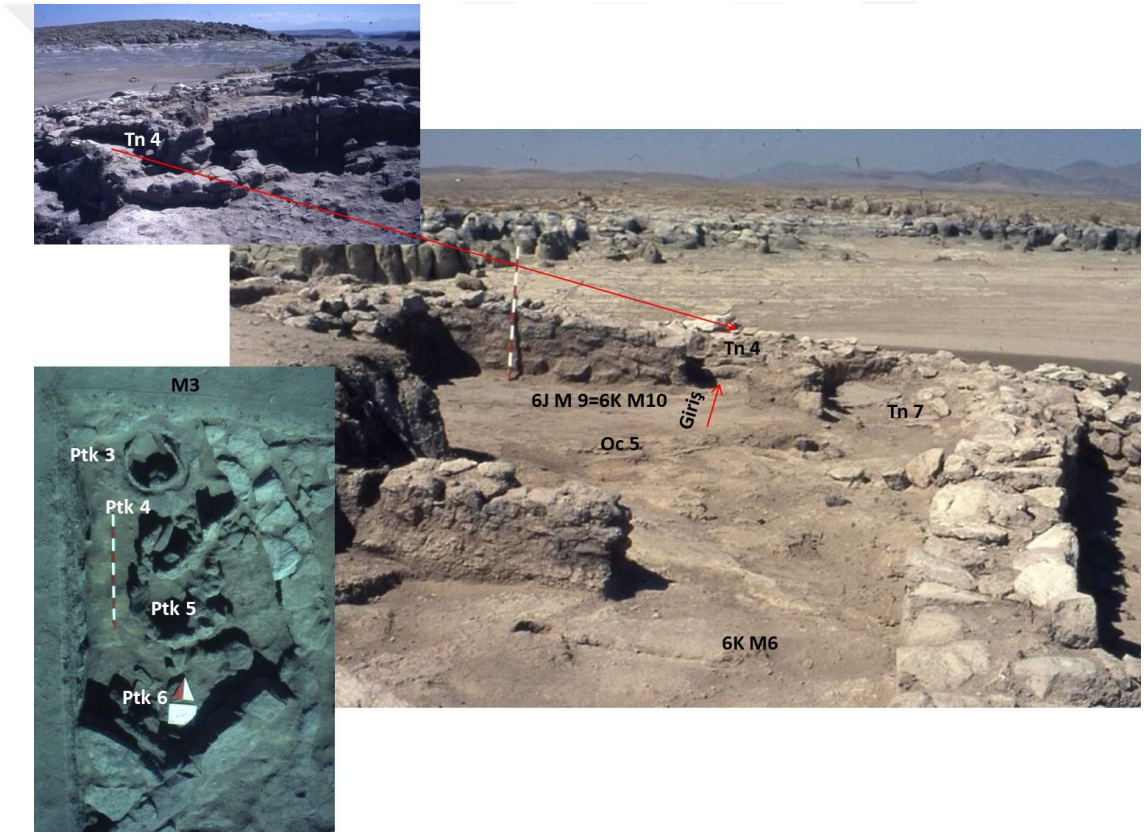

(GK Kazı Arşivi 1998, 1999)

5-K M10 evin yaşam alanını temsil etmektedir. Mekânın orta kesiminde yaklaşık 50 cm. çapında Oc.5 ve kuzeydoğu köşesinde Tn.7 bulunmaktadır. Evin sokağa açılan kapı açıklığının sonraki bir evrede örüldüğü ve kuzey cephe duvarına dışarıdan bitiştirilen bir fırın (Tn. 4) kalıntısıyla bloke edildiği anlaşılmaktadır. Yapı dışında kalan bu fırın aynı zamanda sokak açıklığını da büyük ölçüde kapatmaktadır (Şekil 4.20) (Gülçur ve Endoğru, 1999: 78). Evin silo bölümündeki uzunluk doğu batı ekseninde 3.50 m.'den 5 m.'ye çıkarılmıştır. Depo odası olarak kullanılan M3'de aynı

hat üzerine dizilmiş bir depolama ünitesi yer almaktadır. Bu alan gerek mimari yapısı gerekse depolama ünitelerinin yapım teknikleri açısından diğer konutlardan farklılık gösterir. Yuvarlak formlu dört adet kerpiç petek (kap sokusu ?) birbirine bitiştirilerek inşa edilmiştir (Şekil 4.20) (Ptk.3, Ptk.4, Ptk.5, Ptk.6). Konutun ana ekseninden güneydoğuya doğru yönlenen M3 ve petekler, Güvercinkayalıların ürün depolama konusuna çözüm arayışlarının erken örnekleri olarak yorumlanabilir. Yapıda 6 adet depo kabı bulunmuştur (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha 11). Depolama ünitelerinin ürün alma kapasiteleri ≈ **149 kg**. buğdaydır.

Ptk 3 V= π.r².h

R= ≈0.40 m.

h=▼1104.43-▲1104.00=≈0.40 m.

V= 3.14x0.20²x0.40=0.502 m³=50.24 lt=≈42 kg. buğday

Ptk 4 V= π.r².h

R= ≈0.30 m.

h=▼1104.45-1104.00▲=≈0.40 m.

V= 3.14x0.15²x0.40=0.282 m³=28.20 lt.= ≈ 23 kg. buğday

Ptk 5 V= π.r².h

R= ≈0.40 m.

h=▼1104.45-▲1104.00=≈0.40 m.

V= 3.14x0.20²x0.40=0.502 m³=50.24 lt=≈42 kg. buğday

Ptk6 V= π.r².h

R= ≈0.40 m.

h=▼1104.44-▲1104.00=≈0.40 m.

V= 3.14x0.20²x0.40=0.502 m³=50.24 lt=≈42 kg. buğday

4.1.2.5. H9 (6İ M7, 6İ M3, 6J-M14)

Aşağı yerleşme konutlarından olan bu yapı, A adasının kuzeybatı ucunda bulunmaktadır. Yapının büyük bölümü 6-i (M3-M7) açmasında yer almakta, doğu ucu 6-J (M14) açmasına girmektedir. H9 doğu cephesinde H6, batı cephesinde H10, güney cephesinde ise H11 ile komşudur (Şekil 3.9, Cilt II/Plan 3). Evin kuzey cephesinde ise yerleşmenin ana yolu bulunmaktadır. Evin boyutu 4.00m.x5.50m.= ≈22.00m² (kullanım alanı)[222], 5.00m.x6.50m.= ≈32.50m²'dir (duvar kalınlıklarıyla) (Tablo 4.1).

Konutun girişi batı cephededir. Girişin her iki tarafında ağızları doğuya bakan birer fırın yer almaktadır (Tn.1-Tn.2) (Şekil 4.23/b, f). Bu fırınlardan kuzeyde yer alanının (Tn.2) bir bölümü közlüğüyle (Mlt.3 Şekil 4.23/e) birlikte uzun duvarın altında kalmıştır. Güneyde yer alan fırının üzeriyse (Tn.1), bir üst evreye altlık olmak üzere taş doldurularak kapatılmıştır. Tn. 1'in doğusunda da bir közlük (Mlt. 1 Şekil 4.23/c) bulunmaktadır Közlüklerin kotlarının aynı olması, eş düzlemde olduklarını ve aynı tabana oturduklarını göstermektedir. Közlükler Güvercinkayası'nın her konutunda yer almaz. Tn.1'in hemen bitişiğinde M3 ortasında genel plan şemaya uygun olarak bir ocak yeri (Oc.5; Şekil 4.23/e) bulunmaktadır. Evin farklı evrelerinin bulunduğu, batı duvarının eklentilerle dışa doğru uzatılmış olması, duvarlardaki doğrultu değişiklikleri ya da duvar altında kalan ocak, fırın gibi taşınmazların kalıntılarından net bir şekilde anlaşılmaktadır (Şekil 4.21/a, b) (Çaylı, 2009: 118-119).

[222] Eklemelerden dolayı konutun 31 m²'ye genişlediği bilgisi için bkz. İndere 2016.

Şekil 4.21 a-b: H 9'da Farklı Kullanım Evrleri a: Üst Evrede Taş Doldurulup Kapatılan Tn. 1 ve Mlt. 1; b: M7 Kavisli Duvar.

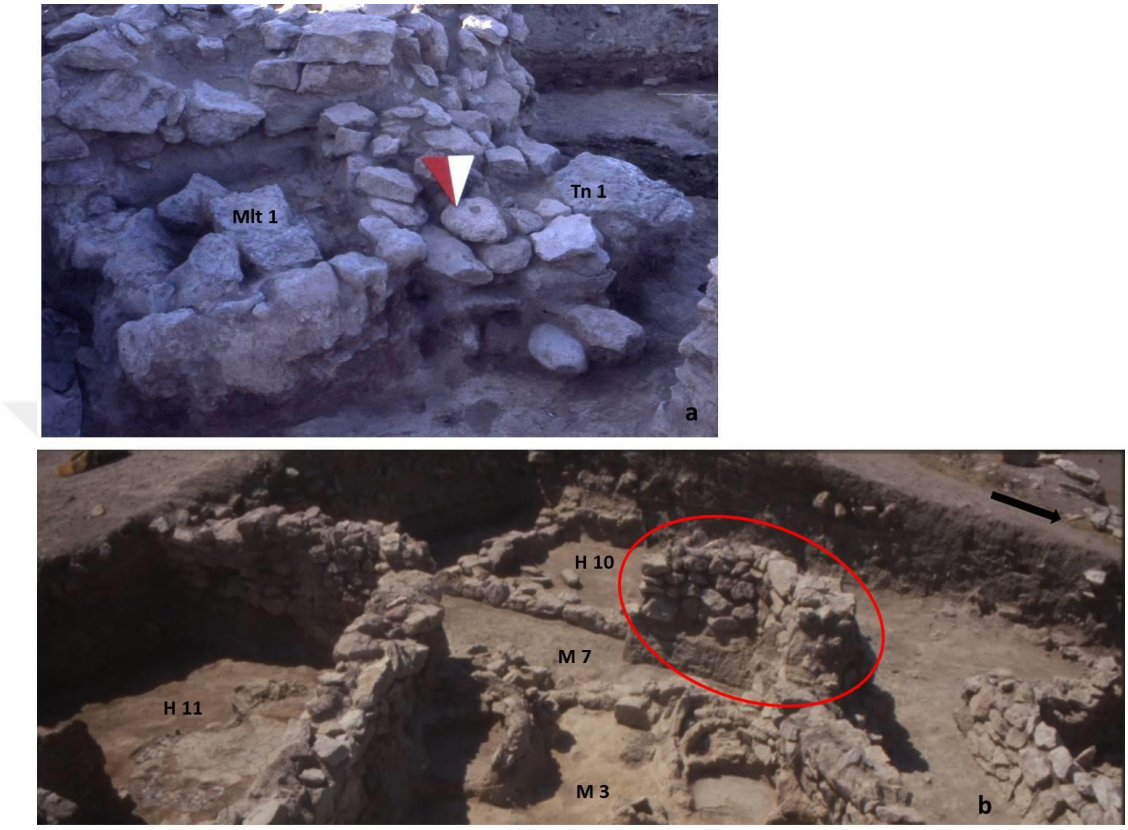

(GK Kazı Arşivi, 2002, 2003)

Ev, aşağı yerleşme konutları içinde depolama alanları açısından oldukça zengin bir donanımdadır. İki duvarın birleştiği köşeye tutturulan, çeyrek daire formlu depolama üniteleri (petekler) Güvercinkayası konutlarında karşımıza çıkan standart formlardandır. Bu evde de bu geleneğe uygun olarak Petek 13 evin güneydoğu köşesindedir. Birbirine ulanmış iki gözden oluşan bir diğer depolama alanı da evin doğu duvarı önünde yer almaktadır (Ptk 3-Ptk 14) (Şekil 4.22; 4.23/a). Bu peteğin batısında, boğa başını andıran oldukça büyük bir öğütme sekisi, göz yuvalarının içinde in-situ açığa çıkarılan öğütme taşlarıyla belgelenebilmiştir. İç kale dâhil yerleşmenin tümünde, bu büyüklükte ikinci bir öğütme sekisi saptanamamıştır. Öğütme sekisinin etrafında, taban üzerinde ele geçen üst öğütme taşları ve çanak çömlek kalıntıları da, bu konutun aşağı yerleşme içinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu belgeler niteliktedir (Şekil 4.23/a).

Gerek depolama alanları ve gerekse fırın, közlük gibi taşınmaz donanımların niceliksel fazlalığı ve işlik alanlarının varlığı (öğütme sekisi ve Tn.2'ye doğu kesimden bitişen bir obsidyen işliği, Şekil 4.23-d) (Kiper ve Gülçur, 2005: 18), yapının sadece yaşam mekânı olmadığını düşündürmektedir.

Şekil 4.22: H 9 ve İç Donanım.

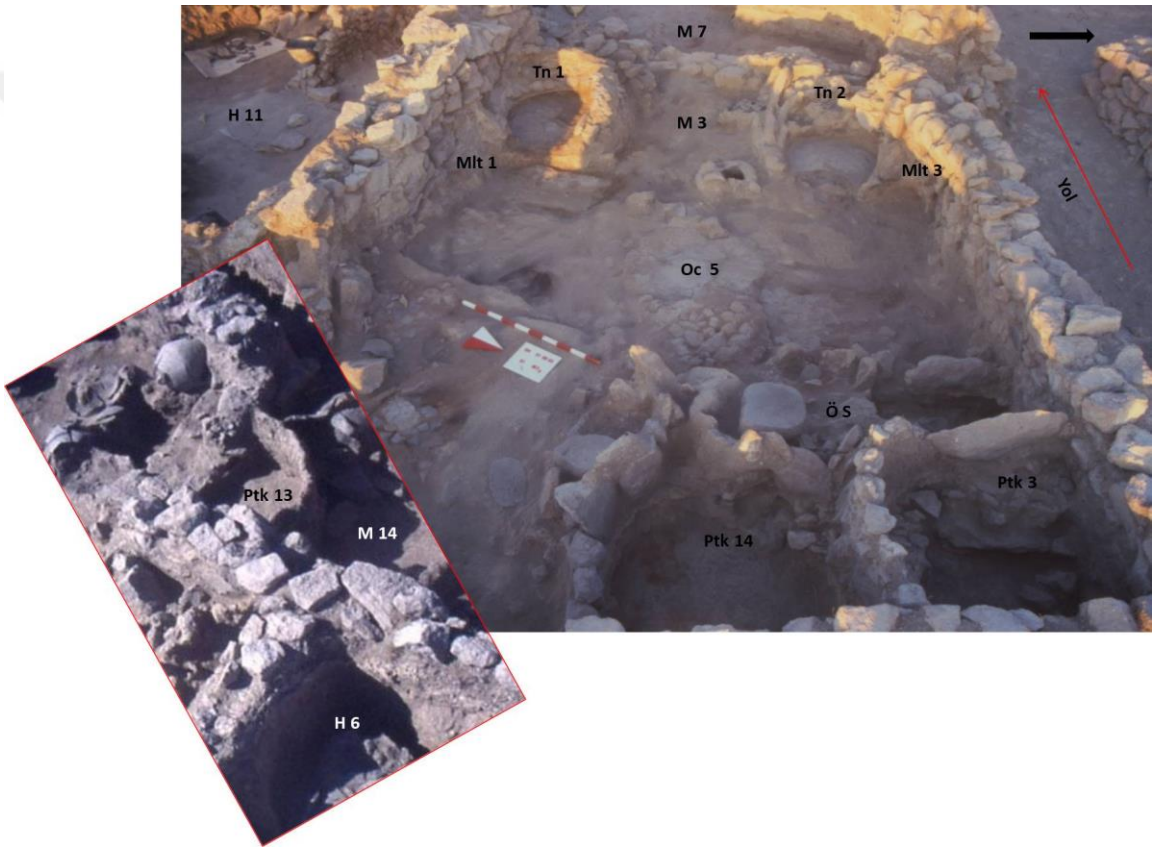

(GK Kazı Arşivi, 2002, 2003)

Şekil 4.23 a-f: H 9 ve İç Donanım Detay, a: Öğütme Sekisi ve Ptk. 3-14; b: Tn. 1; c: Mlt. 1 ve Dikme Yuvası; d: Obsidyen İşlik; e: Oc. 5 ve Mlt. 3; f: Tn. 2.

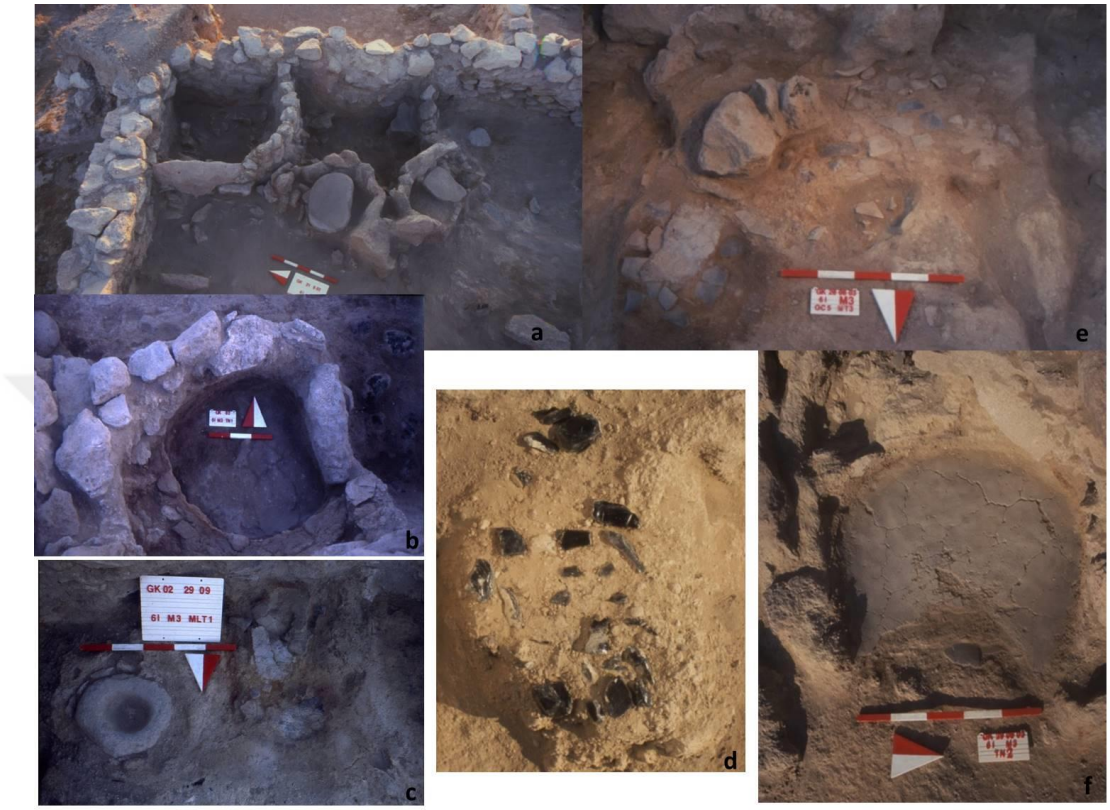

(GK Kazı Arşivi, 2002, 2003)

Aşağı yerleşme konutları arasında iç donanım açısından 14 Numaralı Ev'le en yakın benzerliği bulunan 9 Numaralı konutta, depo kapları oldukça azdır. Depolamaya uygun sadece 3 örnek belirlenebilmiştir (bkz. Cilt II/Tablo 4; Cilt II/Levha 12). Yapıya ait üç peteğin ürün depolama kapasitesi, yaklaşık **343.03** kg. buğdaydır.

Ptk3 $V = \pi.r^2.h$

R: ≈1.00 m.

h: ▼1104.26-▲1103.50= ≈0.76 m.

$V=3.14x0.0.50^2m.x0.76m.=0.597m^3=597lt.=489.54kg./4=$ ≈122.39kg. buğday

Ptk14 V= π.r².h
R: ≈1.00 m.

h: ▼1104.26-▲1103.50= ≈0.76 m.

V=3.14x0.0.50²m.x0.76m.=0.597m³=597 lt.=489.54kg./4= ≈122.39 kg. buğday

Ptk13 V= π.r².h
R: ≈1.00 m.

h: ▼1104.11-▲1103.50= ≈0.61 m.

V=3.14x0.0.50²m.x0.61m.=0.479m³=479 lt.=489.54kg./4= ≈98.25 kg. buğday

4.1.2.6. H11 (6J M9-M10, 6İ M1-M2, 7J M2- M1, 7İ Doğu)

A adasının güneybatı ucunda bulunan 11 Numaralı ev, dört plan kareye girmektedir. H11, kuzeyde H9, doğuda Y2 (Yapı Adası 2) ile komşu ve batı cephesinde bir sokak bulunmaktadır. Güneyde ise yerleşmeyi sınırlayan güneydoğu yamaca bakmaktadır. A adası konutlarının en büyüğüdür (bkz. İndere 2016). Yaklaşık 4.75m.x5.75m.= ≈27.32m² (kullanım alanı), 5.75m.x7.00m.= ≈40.25m²'lik bir alanı kaplamaktadır (duvar kalınlıklarıyla) (Tablo 4.1; Şekil 3.9, Cilt II/Plan 3).

11 Numaralı evde yer alan fırınlar (beş adet) ve ocak yerleri (2 adet) ve bunların bazılarının duvar altlarında kalması, sonradan eklenen duvarlarla genişletilen mekânlar ve duvarların doğrultularındaki sapmalar gibi nedenler, yapının birden fazla evresi olduğunu ve uzun süreli kullanımını göstermektedir (Gülçur ve Kiper, 2004: 425; İndere, 2016; 81, Şekil 27).

Şekil 4.24 a-g: H 11 (a: H11 Üst ve Alt Evre Donanımlarından Bir Bölümü; b: M1-M2 Bölme Duvarı ve Kil Kutu; c: M1 Kuzey ve Doğu Duvarlarına Bitişik Ptk.16 ve Ptk.15 (6J-M9); d: M1 Odasında İn-situ Depo Kabı; e: M1 Petekleri Arasında Yer Alan Öğütme Sekisi; f: M10 Kiler Odasının Bloke Edilen Girişi; g: M10 Duvarının M2'ye Bakan Yüzü Önünde İn-situ Depo Kapları).

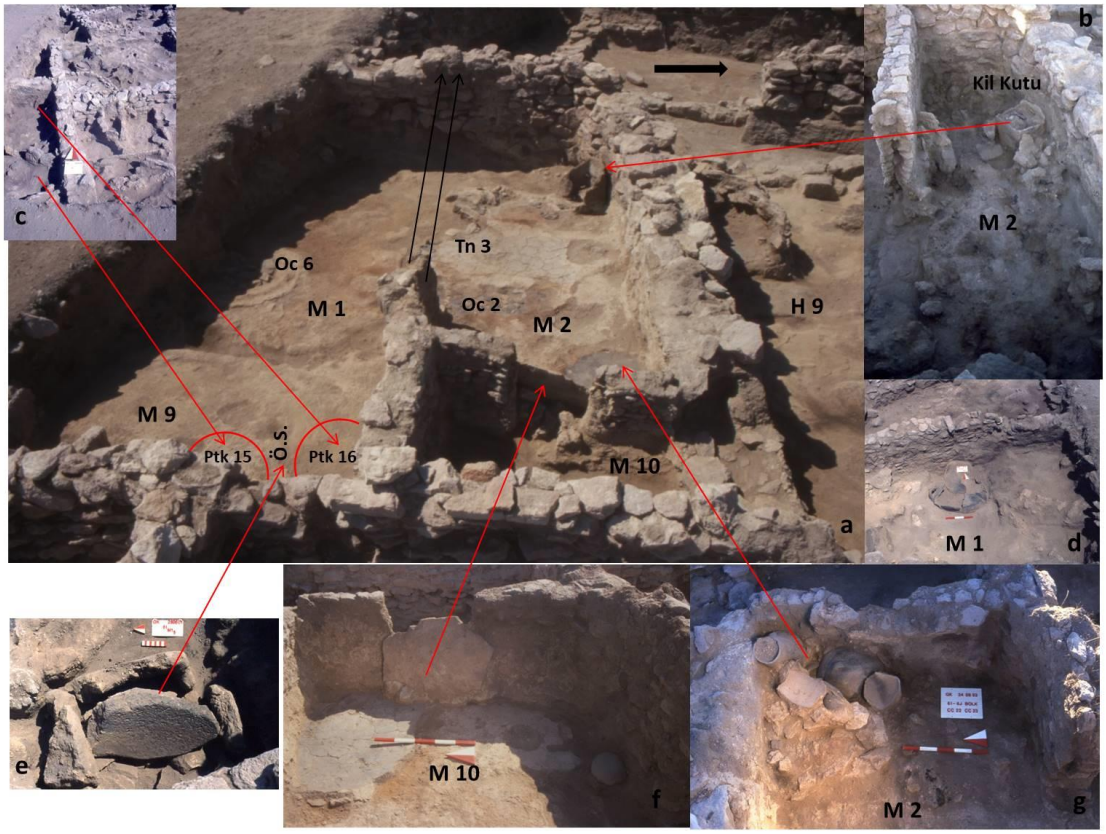

(GK Kazı Arşivi, 1999, 2000, 2001, 2003)

Çalışma kapsamında, diğer konutlarda olduğu gibi bu konutta da aynı yaşam düzlemi üzerindeki depo kapları ve depolama alanları dikkate alınmıştır. Konutun girişi, ≈ 0.90 cm. genişliğindeki güneybatıda yer alan giriş kapısıyla M3 yönündendir. M3'ün batı uzantısındaki fırın (7 I/M1.Tn.1) girişi kısmen bloke etmiştir (bkz. İndere, 2016; 81, Şekil 27). Güvercinkayası konutlarında ana mekân içinde en az bir fırının yer aldığından daha öncede bahsetmiştik. H11'de kullanım dışı bırakılan fırınlar, ana oda (M1) ve kiler odasındadır (M2). Bu çalışmada ele aldığımız H11 yapısının fırını ise, daha güneyde, 7-İ Doğu M2 ve 7-J M3 açmalarına giren mekân içindedir (Tn1

doğu-Tn1 batı) (Şekil 4.25) (Kiper ve Gülçur, 2005: 15). Açığa çıkarılan bazı fırın (Tn.2, Tn.3 Tn.4), ocak (Oc.2) ve közlükler (Mlt. 4) önceki evrelere aittir (Şekil 4.24/a). Ele alınan düzlem içinde, ana mekânın ortasında yaklaşık 60 cm. çapında bir ocak yeri (Oc. 6) bulunmaktadır (Şekil 4.24/a).

İnce ve alçak duvarlardan oluşan, çamur harçla örülmüş standart türdeki Güvercinkayası peteklerinden, bu evde eş zamanlı üç adet belgelenmiştir (7-J M2 Ptk 2, 6-J M9 Ptk.16, 6-J Ptk.15). Ptk. 15-16 arasında yassı taşlarla oluşturulmuş bir öğütme sekisi diğer taşınmazlardandır (Şekil 4.24/a, c, e) (Gülçur ve Sağır, 2003: 50).

Kuzeyde kalan mekânın (M2) ise depolama alanı olarak işlevlendirilmiş olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.24/a, b, g). M2 odası kuzey duvarı önüne yerleştirilmiş 50 cm. yüksekliğinde ve 40 cm. genişliğinde, kenar kalınlığı 3 cm.'yi bulan kerpiç kutu, her konutta yer almayan taşınmazlardandır (Şekil 4.24/a, b). M1 ve M2'yi ayıran doğu batı doğrultulu ince duvarın M1 tarafında ve duvara bitişik durumda oldukça iri bir depo kabı da açığa çıkarılmıştır (Şekil 4.24/d). Yapı kiler odası, petekler, kil kutu ve depo kaplarıyla, bu orta evresinde bir yaşam alanından çok, depolama fonksiyonunu diğer konutlara oranla daha aktif bir biçimde üstlenmiş görünümdedir (Gülçur ve Kiper, 2004: 425-426). M2'ye doğudan bitişen M10 bir silo alanı niteliğindedir. Ancak mekân girişinin, yassı taşlarla kapatıldığı görülmektedir. M2'nin kuzeydoğu köşesindeki in-situ kapların da M10 girişi önünde yer alması mekânın, bu yaşam düzleminde kullanım dışı olduğunu göstermektedir (Şekil 4.24/a, f, g).

Şekil 4.25: H 11'in Güneyi.

(GK Kazı Arşivi, 2003)

Bu konutta ele geçen depo kapları orta evrede 9, üst evrede 9 olmak üzere toplam 18 adettir (Cilt II/Tablo 5; Cilt II/Levha 14, 15). Yapıya ait üç petekten Ptk.15 ve Ptk. 2 yarım daire biçiminde, Ptk.16 ise silindirin ¼'ü kadardır. Bu üç taşınmazın ve bir adet kil kutunun toplam ürün depolama kapasitesi, **≈709 kg.** buğdaydır.

Ptk16 V= π.r².h/4

R: ≈1.00m.

h: ▼1104.48-▲1103.70=≈0.80 m.

V=3.14x0.50²x0.80=0.628 m³=628lt.=515kg./4=≈129kg. buğday

Ptk15 V= π.r².h/2

R: ≈0.80m.

h: ▼1104.48-▲1103.78=≈0.70m.

V=3.14x.040²x0.70=0.352 m³=352lt.=289kg./2= ≈144kg. buğday

Ptk2 V= π.r².h/2

R: ≈1.60m.

h: ▼1104.25-▲1103.80=≈0.45m.

V=3.14x0.80²x0.45=0.905 m³=905lt.=742kg./2= ≈371kg. buğday

Kutu V = a.b.c = m³

h= ≈0.50 m.

V= 0.40 m. x 0.40 m. x 0.50 m.= 0.08 m³= 80 lt.= ≈65,60 kg. buğday

4.1.2.7. H20 (6F M1, 6F M3, 6G M7)

Aşağı yerleşmede yer alan konut, kuzey teras üzerindedir. Güvercinkayası'nda açığa çıkarılan 33 konut içinde en büyük alanı kaplayan 20 Numaralı Ev'in, duvar yükseklikleri oldukça iyi korunmuştur (Cilt II/Plan 4). Bu alanda açığa çıkarılan evler, gerek iç donanımları gerekse mimari öğeleriyle doğu teras üzerinde yer alan evlerden daha iyi korunarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu durum, Güvercinkayası'nın kayalık formasyonundan kaynaklı, kod farkına bağlı olarak tabakalanmanın tanımlanmasında yaşanan sıkıntıları çözmede bir alternatif üretmektedir. H 20 bu açıdan da önem taşımaktadır. Evin boyutlarının standart bir Güvercinkayası evinden büyük olması, bu evin ait olduğu konut adası içinde özel bir fonskiyon üstlenip üstlenmediği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda yerleştirilmiş bu konutun olası boyutlarına göre kapladığı alan, 8.60mx6.00m= ≈51.60m² (duvar kalınlıklarıyla), 7.40m.x5.00m.= ≈37.00m²'dir (kullanım alanı) (Şekil 3.9; Tablo 4.1, Cilt II/Plan 3).

Şekil 4.26: H 20 İç Donanım.

(GK Kazı Arşivi, 2011)

Büyük bir bölümü 6-F plan karesinde (M1-merkezi oda) yer alan yapının, kiler odasının büyük bir bölümü ve işlik alanlarıyla kiler odaları 6-G plan (6-F M3; 6-G M7) karesinde yer almaktadır (Şekil 4.26). Merkezi odanın (6-F/ M1) içinde saptanan değişik düzlemlerdeki fırın kalıntıları (Tn.5-Tn.3) ve duvar parçaları, odanın birden fazla evresi bulunduğunu kanıtlamaktadır. Girişin güneyinde yer alan ve ağzı batıya bakan Tn.5 çalışılan yaşam düzleminin fırınıdır (Şekil 4.27/g). 6-F/M1 ana mekânının uzun duvarına, konutun üst evresine ait olduğu saptanan dikdörtgen bir silo eklenmiştir[223]. Mekânın silodan daha alt bir düzlemdeki kil sıvalı tabanı üzerinde, işlik olabilecek alanlar saptanmıştır. Bunlardan ilki, kuzeybatı-güneydoğu kısa duvarının hemen önünde, büyük bir alt öğütme taşıyla birden fazla üst öğütme taşının bulunduğu, etrafı taşlarla çevrili, tabanı kil sıvalı, çift gözlü öğütme alanıdır (Şekil 4.27/c). 6-F/M-1 ve kayanın düşüş eğimine uygun olarak daha alt bir düzlemde konuşlanan 6-G/M-7 kiler odasının arasında kalan boşlukta, kuzeydoğu-

[223] 6-F M1 Ptk. 1 üst evreye ait olduğu için hesaplamalarda değerlendirilmemiştir.

güneybatı doğrultusunda uzanan bir duvar parçasıyla bu duvarın hemen arkasında da bir tahıl peteği yerleşmiştir (6-G/M5 Ptk.2).

Odanın kilere bitişen kuzeydoğu köşesinde çok sayıda, yerinde kırılmış siyah açkılı kap parçası yayılmıştır. Geleneksel tarzdaki yuvarlak ocak (Oc.1), odanın yaklaşık merkezine yakın bir bölümde yer almıştır. Odanın arka bölümünde bulunan kiler hücresine (M3) geçiş ≈ 1m. uzunluğunda, üzeri özenle kat kat sıvanmış bir eşikle sağlanmaktadır. Kiler hücresiyle ana odayı birbirinden ayıran bu kil sıvalı eşik, şimdiye kadar açığa çıkarılan ender örneklerdendir (Şekil 4.26; 4.27/b). Yuvarlak ocakla eşik arasında kalan yanıklı alanda, değişik dilgi ve yongaların toplu halde bulunduğu, olası bir obsidiyen işliği saptanmıştır (Şekil 4.27/e). Gene bu kesimde kiler duvarının dış yüzüne dayandırılmış, çeperi enlemesine yerleştirilmiş yassı taşlardan oluşan, içi ufak taşlarla doldurulmuş, dikdörtgen olası bir öğütme sekisi bulunmaktadır (Şekil 4.27/c).

Kiler hücresinin 6-F açması içinde kalan bölümü M3 olarak numaralandırılmıştır. Buraya 6-G açmasından ikinci bir kiler hücresi M7 bitişmektedir (Şekil 4.26; 4.27/a, b). 6-G/M7 killer hücresinin 6-F/M3 hücresinden bölündüğü anlaşılmaktadır. Her iki kiler hücresinin içinde de çok sayıda yerinde kırılmış siyah açkılı depo kapları bulunmuştur.

.

Şekil 4.27 a-f: H 20 İç Donanım.

(GK Kazı Arşivi, 2011)

Yapının ele aldığımız yaşam düzlemine ilişkin petek tarzında bir depo ünitesi belgelenememiştir. Çömlek ve küplerden oluşan depo kapları 15 adettir (bkz. Cilt II/Tablo 5; Cilt II/Levha 16).

4.1.2.8. H27 (4F M3)

Güvercinkayası aşağı yerleşme konutlarından bir diğeri de 27 Numaralı Ev'dir. Kapladığı alanın diğer konutlara oranla küçük olmasına rağmen taban üstü buluntuları ve konut içi taşınmaz mimari unsurlarıyla zengin bir yapıdır. 4-F plan karesinde yer alan konut, 5m.x3.4m.=17m² (duvar kalınlıklarıyla), 4.2m.x2.4m.= ≈10.08m²'lik (kullanım alanı) bir alanı kaplamaktadır (Tablo 4.1; Şekil 3.9, Cilt II/Plan 3).

Kuzey yamaç konutlarından güneyde H26 (5-F/M2), kuzeyde ise H30 (4-F/M4-5) konutlarıyla komşudur. Konut, Güvercinkayası Orta Kalkolitik ev şemasıyla örtüşmekte ve geleneksel donanımdadır. Aynı aksta yer alan diğer konutlar (kuzey güney aksı H25, H26, H30) gibi bu evin batı bölümü de olası sel akıntısı tarafından tahrip olmuştur (Şekil 4.28; Cilt II/Plan 5). Buna rağmen, özellikle taşınmazlar ve buluntular günümüze iyi durumda ulaşmıştır.

Şekil 4.28: H 27.

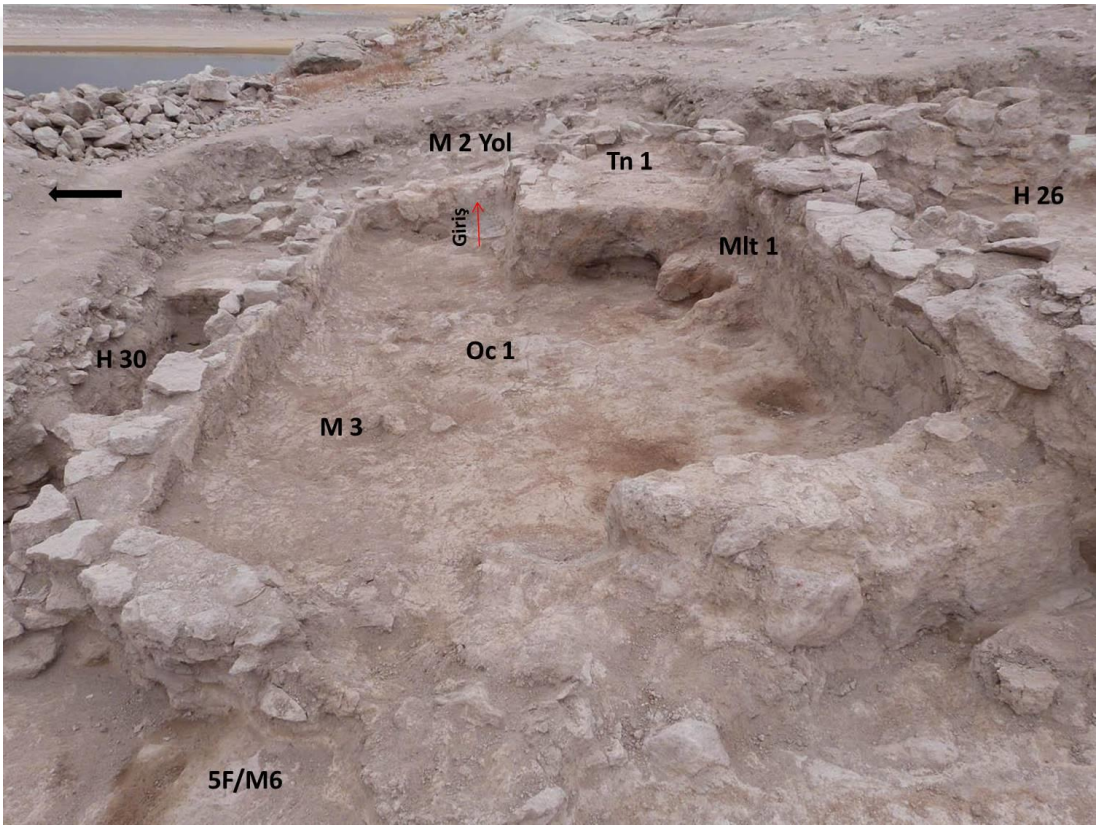

(GK Kazı Arşivi, 2014)

Güvercinkayası'nda yapılan ilk dönem kazılarında açığa çıkarılan konutlar zengin boynuz buluntuları ve depolarıyla dikkat çekmekteydi (Gülçur ve Endoğru, 1998: 87). Benzer özellik, H27 ve komşusu evlerde de takip edilebilmektedir. Evin tabanı üzerinde yoğun bir akıntı halinde açığa çıkarılan çoğu büyük baş hayvanlara ait boynuzlar, öğütme taşlarıyla birlikte gözlemlenmiştir. Bu buluntular konutların belirli

konularda uzmanlaşmış kişilere ait olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir (Şekil 4.29/b).

Şekil 4.29 a-b: H 27 Taban Üstü Buluntular ve a: 4-F/M2 Yol Üzerindeki Fırın (Tn.4).

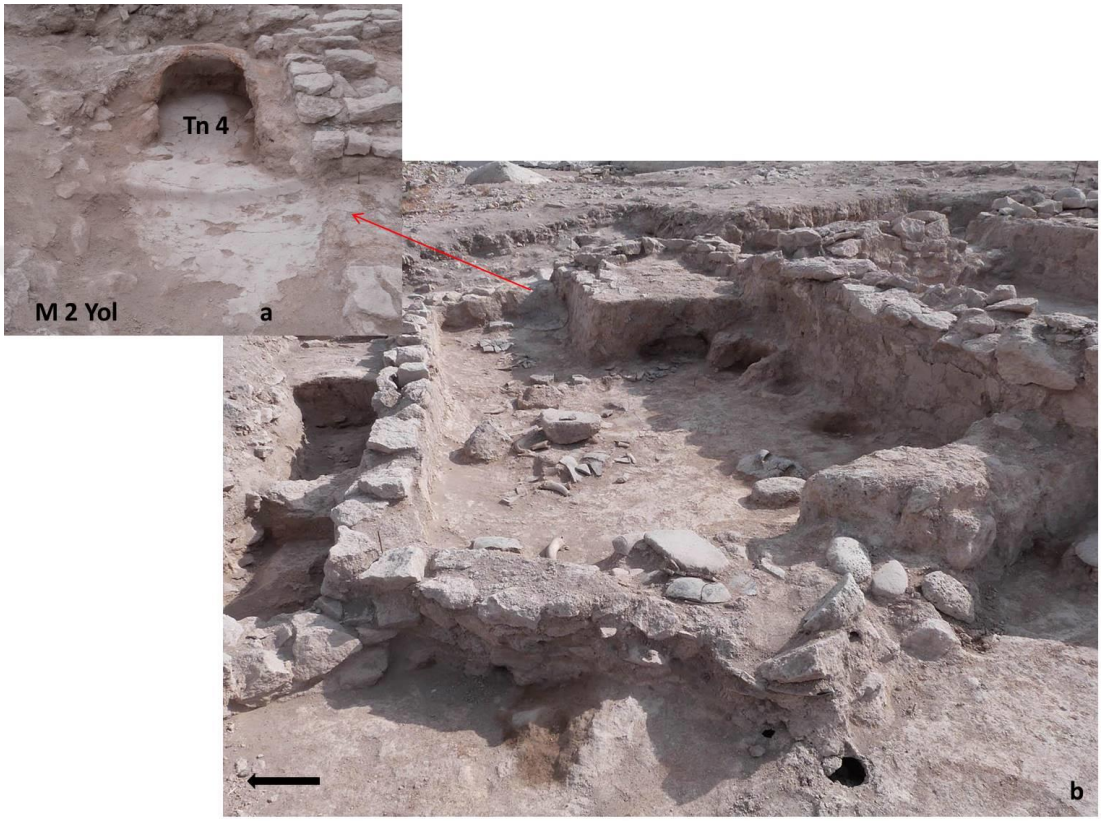

(GK Kazı Arşivi, 2014)

H 27'ye kuzeydoğudan oldukça yüksek bir basamakla girilmektedir. Ana oda M3'te, girişin hemen solunda ağzı kuzeybatıya bakan bir fırın (Tn.1) yer almaktadır. Közlük, Güvercinkayası'nda her evde yer almayan mimari öğelerdendir. Bu konutta Tn.1'e dik konumlanmış, ağzı kuzeye bakan bir közlük (Mlt.1) ve merkezi odanın ortasında yer alan bir ocak bulunmaktadır (Oc.1) (Şekil 4.28). Evin kuzey yoluna açılan kapısı önünde Tn.4 bulunmaktadır. Fırının önü oldukça iyi sıvanmıştır ve bu sıva evin tabanı üstünden başlayıp eşiğin üstünden aşmaktadır. Fırının doğu yolundan da bildiğimiz gibi alçak bir podest üstünde, kuzey yolu kenarında inşa edildiği ve 27 numaralı konutla eş zamanlı kullanıldığı anlaşılmıştır (Şekil 4.29/a). Yapının batıda

yer alan kiler odası dağılmıştır. Yukarıda değindiğimiz bozulma hattı nedeniyle kiler odasının ancak kısa bazı duvar kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir. Bu durum aynı hat üzerinde bulunan diğer yapıların kiler odaları için de geçerlidir. Yapı içinde depolama ünitesi bulunamamış, ana mekân içinde taban üzerinde yerinde kalmış depo kapları belgelenmiştir. Yapıda petek tarzında her hangi bir depolama ünitesi belgelenememiştir. Depo kapları 5 adettir (bkz. Cilt II/Tablo 5; Cilt II/Levha 17).

4.1.2.9. H 29 (YAPI 2)[224] 7J M1, 6J M7a-M7b

Depo ünitelerinin türleri, konumları ve depo kapları açısından oldukça verimli bir alan olan A adasının güneyinde yer alan bu yapı topluluğu, Güvercinkayası'nın standart Orta Kalkolitik ev şemasına uygun değildir (Gülçur vd., 2002: 102). Bu alan, yapı adası içinde sayısal olarak depolama taşınmazları ve depo kapları bakımından dikkat çekmektedir (Cilt II/Plan 3). Bu bağlamda araştırma konusuna Y2'nin bir bölümü dâhil edilmiştir. Araştırılan bölüm 6-J M/a-M7b ve 7-J M1 plan karelerinde yer almaktadır. Doğusunda Y1, kuzey cephesinde Y2 M11-M2, batısında ise H11 bulunmaktadır. Güney cephesi ise yerleşmenin güney kayalık alanına bakmaktadır. A adasında yer alan bu en büyük yapı topluluğu (Y2) yaklaşık 64 m²'dir. Çalışmada incelenen Y2'nin güneybatı alanı ise yaklaşık olarak (M7b, M7a, M1) 3.50 m. x 6.0 m.= ≈21 m²'dir (Tablo 4.1; Şekil 3.9).

[224] bkz. İndere, 2016: 84-93.

Şekil 4.30: H 29.

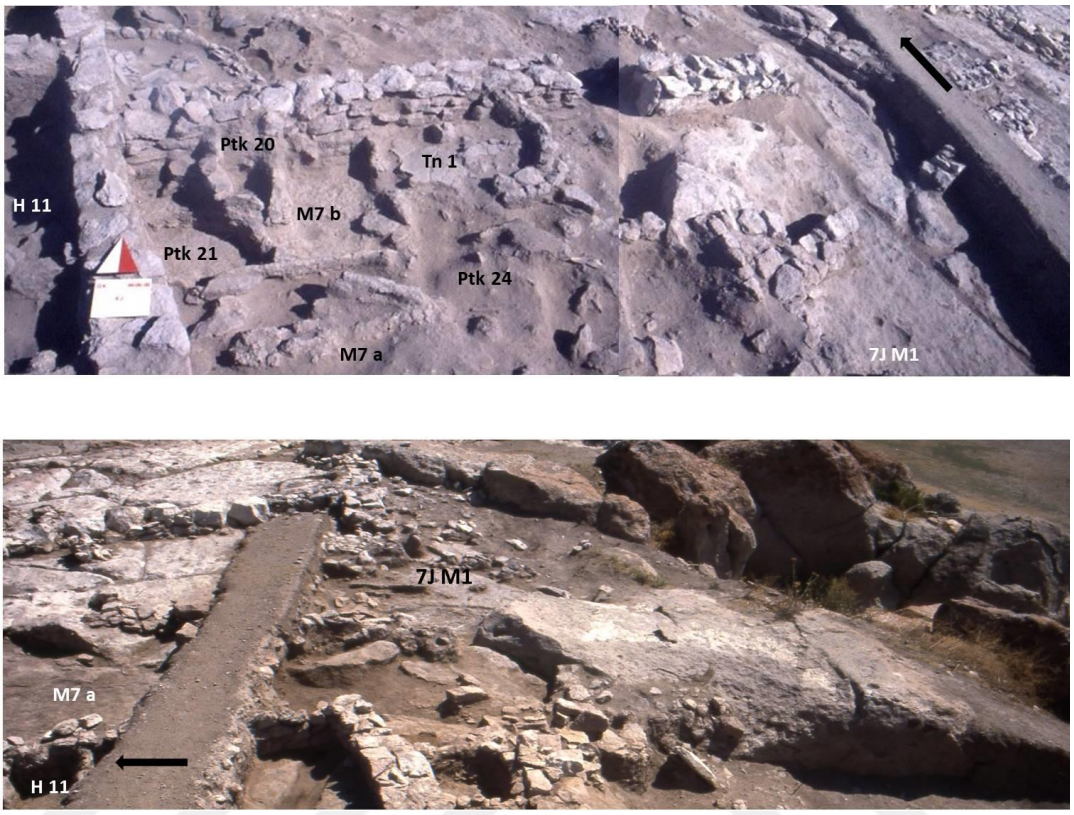

(GK Kazı Arşivi, 1999, 2000)

M7'nin batı çeyreği (b), kuzey duvarına bitişen, dikine yerleştirilmiş yassı taşlardan, paye biçimi bir çıkıntıyla bölümlenmiştlr. Gene dikine yerleştirilmiş, yassı irice taşlarla doldurularak kullanımdan kalkmış bir fırın, biraz daha doğuda kuzey duvarının hemen önündedir. Hem odayı bölen çıkıntının, hem de üzeri taşlarla kapatılmış fırının üzerine ve etrafına çok sayıda çanak çömlek parçası dağılmıştır. Tıpkı komşu evin kiler hücresinde gözlemlendiği gibi, burada da kuzeybatı köşede, iki ucu duvara tutturulmuş bir silo ünitesi ve bol çamur harç ile örülmüş ince kısa duvarlardan oluşan aşırtlar bulunmuştur (Ptk.20-21-23-24). Silo ünitesinin üzerinde ve önünde çok sayıda tüm ve tüme yakın kap kacak, taban üstündeyse kerpiç cidarlı, iki yuvarlak kap sokusu yer almıştır. Batı ve güney duvarları önünde de, çift kulplu birer çömlek, tüm olarak ele geçirilmiştir. Aynı odanın üst dolgusu içindeyse, bir zamanlar karşılıklı durduğu sanılan, büyük olasılıkla fırınlanmamış kilden, dikdörtgen kesitli, gövdesi yatay delikli, bir çift andiron parçası açığa çıkarılmıştır. 6-J/M7b odası, kuzeybatı köşesindeki depo üniteleri açısından bir kiler ünitesini, kapı geçidine bitişen, ağzı batıya bakan, içten kubbeli fırın (Tn.1) kalıntısıyla da bir

başodayı anımsatmaktadır. M7b odası dolgusunun en az birkaç evreli olduğu düşünülmektedir (Gülçur vd., 2002: 102). Yapının güneyinde M7a'da, çapı yaklaşık 60 cm. olan bir Ocak (Oc.1) bulunmaktadır (Şekil 4.30).

7-J açması, yerleşmenin, yüksek kayalıklarla sınırlanan güney kesimindedir. Eğim ve su erozyonu nedeniyle, üst tabakalar aşınmıştır. Kuzey kesit önünde uzanan M1 odası 6-J M7b'nin devamıdır. M1 odası üst yaşam düzlemi, 6-J/M7a'da da saptandığı gibi, yerinde kırılarak kalmış çanak çömlek yoğunluğuyla izlenmiştir (Gülçur ve Sağır, 2003: 50).

Bu konutta 10 adet depo kabı ele geçmiştir (bkz. Cilt II/Tablo 5; Cilt II/Levha 18). Yapıya ait dört petekten ikisi (Ptk.21, Ptk.24), silindirin ¼'ü kadar, biri daha ufak boyutlu tam silindir (Ptk.23) ve diğeri de silindirin ½'si kadardır (Ptk.20). Bu dört taşınmazın ≈ **390** kg. ürün alma kapasitesi aşağıda hesaplanmıştır.

Ptk 20 $V= \pi.r^2.h/2$

R: ≈0.40m.

h: ▼1103.60-▲1103.10=≈0.50m.

$V=3.14x0.20^2x0.50=0.0628\ m^3=62.80lt.= 51.50kg./2= \approx 25.75kg.$ buğday

Ptk 21 $V= \pi.r^2.h/4$

R: ≈1.20m.

h: ▼1103.80-▲1103.10=≈0.70m.

$V=3.14x0.60^2x0.70=0.791\ m^3=791lt.=649kg./4=\approx 162kg.$ buğday

Ptk 23 $V= \pi.r^2.h$

R: ≈0.30m.

h: ▼1103.80-▲1103.10=≈0.70m.

$V=3.14x0.15^2x0.70=0.0495\ m^3=49.45lt.= \approx 40.55kg.$ buğday

Ptk 24 $V= \pi.r^2.h/4$

R: ≈1.20m.

h: ▼1103.80-▲1103.70=≈0.70m.

$V=3.14x0.60^2x0.70=0.791\ m^3=791lt.=648kg./4= \approx 162kg.$ buğday

Tablo 4.1: Çalışma Kapsamında Ele Alınan Yapıların Yüzölçümleri.

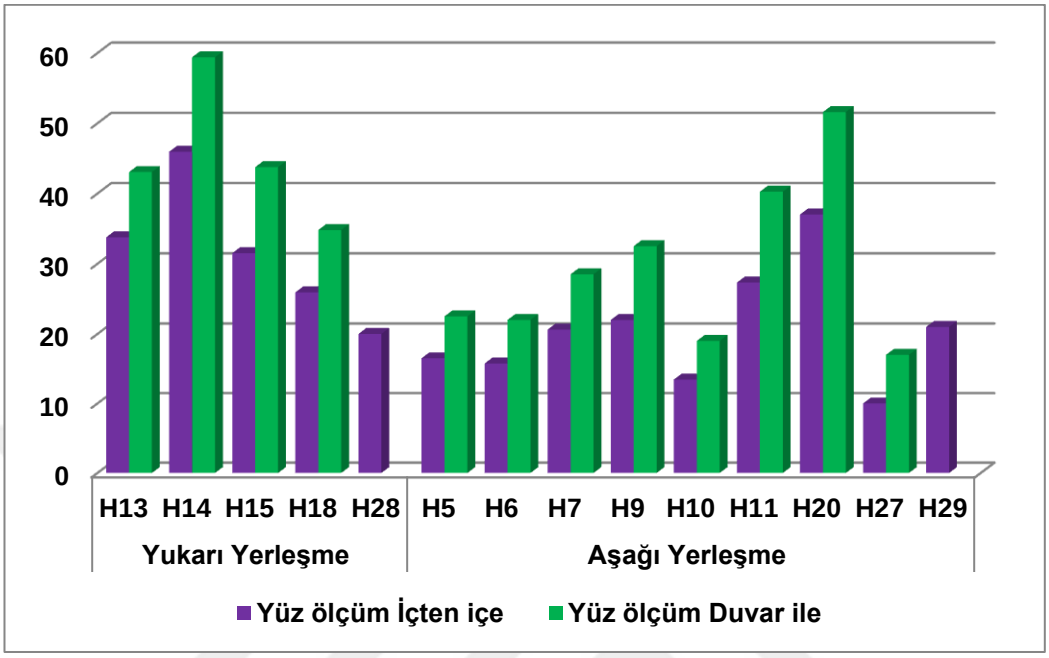

Tablo 4.2: Alt ve Üst Öğütme Taşlarının Yapılara Göre Dağılımı.

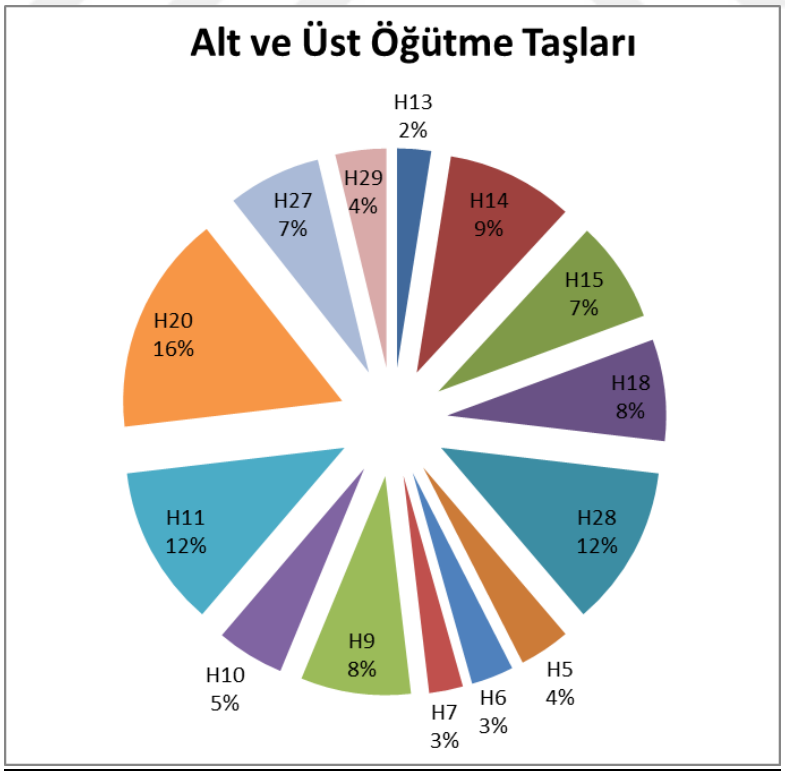

4.2. Orta Kalkolitik Dönem Güvercinkayası Konutlarının Çanak Çömleği

4.2.1. Yapısal ve Teknik Özellikler

Çalışma kapsamında, ele alınan 14 evde yer alan toplam 317 kap değerlendirilmiştir (bkz. Cilt II/Katalog 1-2). Bunlar içinde 189 ağız parçası, 97 tüm/tüme yakın kap, 31 ağzı olmayan form veren gövde parçası yer alır. Aşağıda tez kapsamında incelenen, tamamı el yapımı çanak çömlek üzerinde tespit edilen özelliklere yer verilmektedir.

Hamur: Çanak çömlek üretilmek istenen kabın tür ve niteliğine göre, çömlekçi ustası tarafından hazırlanan hamur, bitki ve mineral (kireç, taşçık ve kum) katkılıdır. Hamurda gözlenen belirgin unsurlar iri taşçıkların kullanılmaması, kirecin ve bitkisel katkının eşit yoğunlukta kullanılmasıdır.

Biçimlendirme: Küçük kaplar tek seferde biçimlendirilirken, büyük kaplarda fitil kangal yöntemi uygulanmıştır. Kapların boyun/ağız, gövde ve dip kısımlarının ayrı ayrı hazırlandığı yöntemde; birinci şekil verilen hamur döndürülerek iki ucu birleştirilir, üzerine eklenecek parça için açılan yuvaya ikinci şekil verilen parça baskı uygulanarak eklenir ve ıslak sıvazlama yardımıyla ekleme yeri düzeltilerek istenen yükseklikte ve biçimde işlem tekrarlanarak kap duvarı oluşturulur. Kulp ve tutamak eklenecek kısımlar mutlaka tıraşlanır (kazınır) ve elle biçimlendirilen parçaların kaba tutturulacak uçları ıslatılıp sıvazlanarak kap gövdesiyle kaynaşmaları sağlanır. Boyunlu kaplarda boyun dönüşü, çoğunlukla girinti halinde (≈ 0.8 cm. genişlikte) derin bir yivle kapatılır. Bu yapım tekniklerinin yanısıra bir örnek üzerinde çekiçleme yöntemiyle de karşılaşılmıştır. Fırınlama öncesi, deri sertliğindeki kap üzerinde uygulanan bu yöntemde; kap döndürülerek dış yüzey yumuşak bir aletle (olasılıkla boynuzdan) dövülür. Bu uygulamayla kap cidarını inceltmenin amaçlandığı düşünülür.

Cidar: Cidar kalınlıkları, günlük kullanım kaplarında boyutlarına veya kabın niteliğine göre 0.5 cm. ile 1.5 cm. arasında değişirken, depolama kaplarında 0.7 cm. ile 2.5 cm. arasındadır.

Yüzey işlemleri: Yüzey işlemi olarak kaplarda açkılama yaygındır. Fırınlama öncesinde, deri sertliğindeki kap yüzeyi, sert veya yumuşak bir nesneyle parlatılmaktadır. Açkılama türüne göre sert ve yumuşak olarak nitelendirilir. Bazen çömlek ve küplerin içi, elin uzandığı kısımlara kadar açkılanır.

Fırınlama: Çanak çömleğin büyük bir kısmında gözlenen iç yüzün krem (pembe, kırmızı ve tonları da yaygındır) ve dış yüzün siyah renkli olması, önce yükseltgen ortamda daha sonra indirgen ortamda iki aşamalı bir fırınlamanın sonunda gerçekleşmektedir. Kontrolü ve ustalığı gerektiren bir tekniktir.

- Yükseltgen ortam: Pişirme sırasında yeterli ısı ve hava akımı sağlanır. Kilin doğal yapısındaki demir minerallerinin oksijen alarak okside olmasıyla yükseltgen ortamda fırınlanan çanak çömleklerin kesitleri açık renklidir.
- İndirgenmiş ortam: Pişirme sırasında düşük ısı ve yetersiz hava akımının olmasıdır. Bu ortamda fırınlanan çanak çömleklerin kesitleri koyu renklidir.

Şekil 4.31: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Çanak Çömleğinden Örnekler.

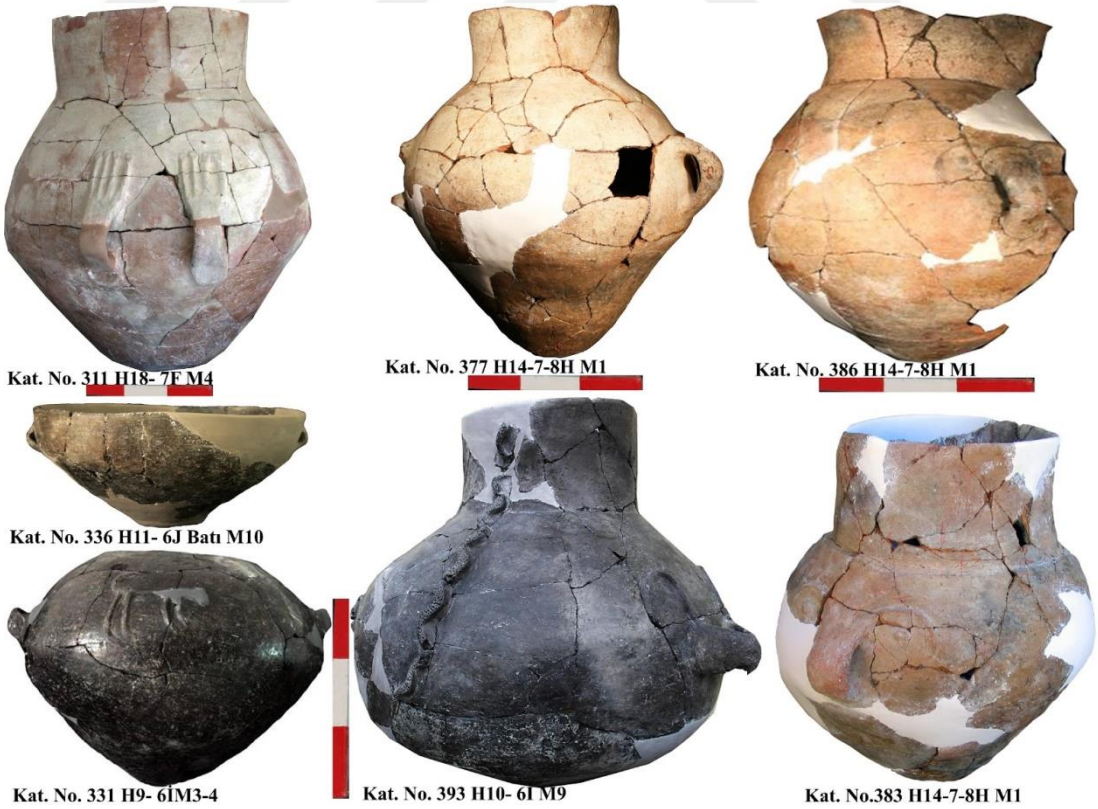

Yüzey Rengi: Çalışma malzemesinin %85'ini siyah (2,5 YR 4/2) açkılı mallar oluştursa da büyük bir bölümü, ağır yangının etkisiyle orijinal rengini kaybetmiştir (Şekil 4.31). Bununla birlikte kap repertuvarı içinde çok az sayıda devetüyü (7,5 YR 6/4, 7/4 – 5YR 6/4), kahverengi (7,5 YR 5/4, 10 R 5/2, 5/3) ve kırmızı (2,5 YR 4/3 – 10 R 4/4, 5/4) tonlarda açkılı kaplara da rastlanmıştır.

Öz: Kesitin pişmeden sonraki durumudur. Kapların kesitleri de yüzey renkleri gibi çeşitlidir; okside, karbonize veya iki renkliler (siyah/krem, siyah/kırmızı).

- Okside: Yükseltgen ortamda, yeterli oksijen alarak fırınlanan kap kesitinin kırmızı, pembe ve krem tonlarında açık renklerde olması. Bazı hallerde, ince hatlar halinde açıklık, koyuluk oluşur.
- Karbonize: İndirgenmiş ortamda fırınlanan hamurun yeterli oksijen alamaması nedeniyle kap kesitinin siyah, siyahımsı ve grinin tonlarında kalmasıdır.
- İki renk özlü: Çömlekçinin koyu renkli bir iç ya da dış yüzey elde etmek istemesiyle, önce yükseltgen ortamda fırınlanan hamurun hedeflenen taraftaki yüzeyin yeniden indirgenmesiyle kap kesitinin bir kenarının yüzey rengine uygun şekilde karbonize, bir kenarının ise okside kalmasıdır.

4.2.2. Biçimsel Özellikler

4.2.2.1. Dudaklar/ Ağızlar

Şekil 4.32: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Kaplarında Dudaklar.

Dudaklar	
Düz (basit) dudak	187
İçte kesik dudak	56
Düzleştirilmiş dudak	29
Hafif dışa çekik dudak	16

Ağızlar, kabın kenarının üstte biterken oluşturduğu kısımdır. Güvercinkayası çanak çömleğinin hemen tamamı basit ağızlı, bazı örneklerde hafif dışa çekik olmak üzere iki tiptedir. Dudaklar ise; kabın kenarının ağız hizasında içte veya dışta, belirgin bir çıkıntı yapacak şekilde bitirilmesidir. İncelenen kaplarda dört ana biçim saptanmıştır (Şekil 4.32).

Basit/ düz dudaklar: Dudak, yuvarlatılarak bitirilmiştir.
İçte kesik dudaklar: Kabın iç kesiminde, düzleştirilerek sivri bir uç oluşturacak biçimde bitirilmiştir.
Düzleştirilmiş dudaklar: Dudak ucu küt görünümlüdür.
Hafif dışa çekik ağızlı, basit bitimli dudaklar: Dudak ucu, basit ağızlarda olduğu gibi yuvarlatılmış olsa da kabın kenarı dışa çekilerek bitirilmiştir.

4.2.2.2. Dipler

Şekil 4.33: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Kaplarında Dipler.

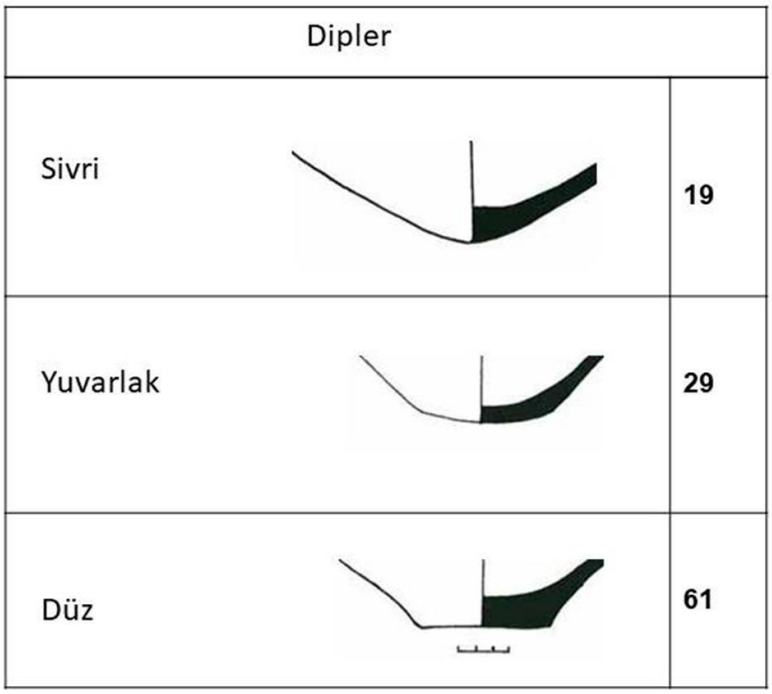

Sivri, yuvarlak ve düz dipler görülür (Şekil 4.33).

Sivri dip; Kabın boyutlarına göre değişen, ortalama 10 cm. kalınlığında dolguya sahip sivri dipler, gövdeyi taşıyamayacak kadar ufaktır. Bu nedenle sivri dipli kaplar, mekân içlerine açılan kap sokularına oturtularak, etrafı kille sıvanıp sabitlenirler. Küplerde ve sıklıkla boyunlu, nadirense boyunsuz çömleklerde uygulanmıştır.
Yuvarlak dip; Çömlek ve küplerde yuvarlak dip tercih edilmiştir. Nadiren kâse ve çanaklarda da kullanılmıştır.
Düz dip; En yaygın uygulanan düz dip, genellikle günlük kullanım kapları olan kâse ve çanaklarda görülür.

4.2.2.3. Kulplar ve Tutamaklar

Kaplarda tutamak ve kulp olmak üzere iki tür taşımaya elverişli eklenti görülür (Şekil 4.34). Orta Anadolu'da Erken Kalkolitik dönemden itibaren bilinen tutamak yapımına rağmen, kulplar Orta Kalkolitik dönemle birlikte yaygınlaşmıştır (Özdoğan, 1993: 180). Bazı büyük kaplarda bu kulpların işlevsel olmadığı düşünülmektedir. Kulplarda izlenen çeşitlilik ve hemen her zaman kabartma veya çizi bezemeyle süslenmesi, Güvercinkayası kaplarının ayırt edici özellikleri arasındadır.

Tutamaklar: Dikey yönlü, bir santimetrelik dörtgen düz veya yuvarlatılmış kenarlı çıkıntılar halindedir. Basit, deliksiz ve ip delikli iki alt tipi saptanmıştır. Kap repertuarı içinde kâse ve çanaklarda uygulanmıştır. İp delikli tutamak şimdilik kaydıyla bir çanak (Tip B2) üzerinde tespit edilmiştir.

Kulplar: Şerit halinde, oval veya yuvarlak kesitli kulpların büyüklüklerinde belli bir standart gözlenmektedir. Yatay ve dikey olarak iki alt tipe ayrılmaktadır. Yatay kulplar, her zaman çift kulpludur. Dikey kulplar; tek, çift, dört ve sekiz (tek örnek) kulplu olarak uygulanmıştır. Tek bir örnekteyse hem yatay hem de dikey kulp bir arada kullanılmıştır. Büyük küplerdeki kulplarda da beğeni, süs ön plandadır.

Şekil 4.34: Orta Kalkolitik Güvercinkayası Kaplarında Kulp ve Tutamaklar.

Tutamak ve Kulplar		
Dikey Tutamak	Basit	3
	Yatay ip Delikli	1
Yatay Kulp		18
Dikey Kulp	Tek Kulplu 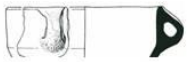	5
	Çift Kulplu	69
	Dört Kulplu	13
	Sekiz Kulplu	1

Kulplarda kabartma veya çizi bezeme sevilen birer süsleme öğesidir. Kâse ve çanaklarda, kulplar hemen ağız hizasından başlar ve karın dönüşüne kadar uzanır. Depolama kaplarında omuzdan karına doğru uzatılmıştır. Boyunlu çömleklerde az sayıda örnekte, kulp boyun kısmında yer almaktadır (bkz. Cilt II/Levha 22, Kat. No 349).

4.2.3. Bezeme Özellikleri

İncelenen 317 örnekten 59'u üzerinde bezeme tespit edilmiştir. Kabartma, çizi ve sokma bezeme gözlenen teknikler arasındadır (Şekil 4.35). Bunların ikisinin bir arada uygulandığı karma betimler de saptanmıştır.

4.2.3.1. Kabartma Bezeme

Kabartma bezeme, Güvercinkayası Orta Kalkolitik kaplarının karakteristikleri arasında sıralanabilecek sevilen bir yöntemdir. Göz, kaş, boynuz, memecik ve

hayvan figürü olmak üzere çeşitli türlerine rastlanır. Karşıdan bakıldığında sığır/boğa başlarını anımsatan stilize göz, kaş ve boynuzlar, çömlekler ve küplerde sıklıkla yatay kulplarla birlikte uygulanır. Sığır/boğa başı, köpek, geyik boynuzu ve yılanın yanısıra tek örnekte dört parmaklı el, natüralist uygulanan betimlemelerdendir (bkz. Şekil 4.31/ Kat No.311). Düğme ve memeciklerse kabartma bezemede yine boynuzlar gibi sıkça uygulanır.

.

Şekil 4.35: Orta Kalkolitik Güvercinkası Kaplarında Uygulanan Bezeme Türleri.

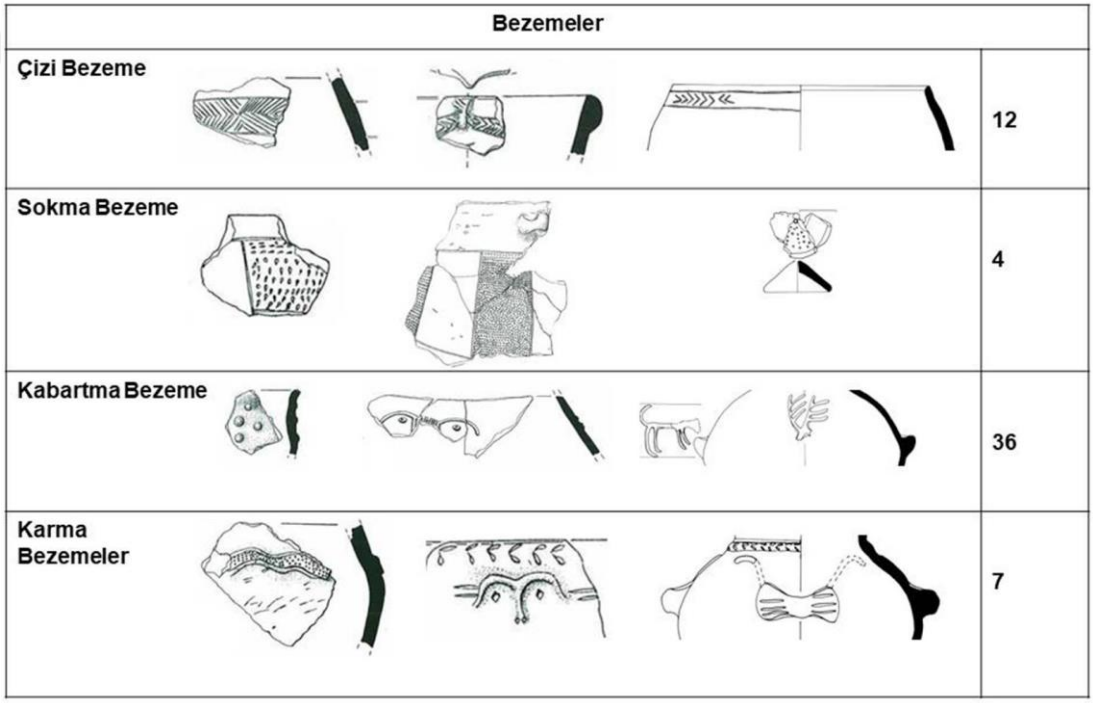

4.2.3.2. Çizi ve Sokma Bezeme

Çizi bezemede "şevron/ stilize başak/ V biçimi" kullanılmıştır. Bazen çizgisel bantlar içinde sınırlandırılan şevronlar, karma bezemelerde de izlenir. Sokma bezekse teze konu evler içinde sadece 6 örnekte saptanmıştır. Genel süsleme öğeleri arasında az da olsa hem gündelik kullanım kaplarında hem de depo kaplarında uygulanmıştır (bkz. Cilt II/Levha 17-Kat. No.260; Levha 24-Kat. No.303). Kap fırınlanmadan önce ucu sivrimsi bir alet yardımıyla, çizgisel bantlarla sınırlanan yüzeye küçük, yuvarlak

biçimli delikler açılmış ve bu delikler çoğunlukla macunumsu beyaz (kireç?) bir malzemeyle doldurularak bezeme tamamlanmıştır.

4.2.3.3. Karma Uygulamalar

Kabartma, çizi veya sokma bezemenin bir arada görüldüğü örnekler, karma uygulamalar olarak ayrıca sınıflanmıştır. Bu örneklerden ikisine H14 ve H28'de bulunan "yüz" betimli kaplarda rastlanmaktadır (bkz. Cilt II/Levha 19, Kat. No. 104 ve Cilt II/Levha 24, Kat. No. 132). Düğme ve memecik kabartma betimleriyle birlikte uygulanan şevron bantlarla bezekli H20 (bkz. Cilt II/Levha 16, Kat. No. 356) ve H14 evlerindeki (bkz. Cilt II/Levha 21, Kat. No. 379 ve 381) 3 kap üzerinde görülür. H10 evinde (bkz. Cilt II/Levha 13, Kat. No. 393) ele geçen büyük bir depo kabında hem yatay hem de dikey yönlü karşılıklı yüzeylere uygulanmış, yüksek kabartma yılan figürlerinin üzeriyse sokma bezeklidir (bkz. Şekil 4.31, Kat. No. 393).

4.2.4. Fonksiyon ve Tipoloji

Çalışmada değerlendirilen bütün kapların ortak özellikleri, ağızlarının basitçe bitirilmiş ve el yapımı olmasıdır. Tipolojik ayırım yapılırken küçük kaplardan kâseler ve çanaklar gövde biçimlerine göre beş alt gruba ayrılmıştır (Tablo 4.4). Kulp ve bezeme içeren örneklerde, bu özellikler çeşitleme olarak kabul edilmiştir. Çömlekler ve küplerin ana ayırımı boyun özelliklerine göre yapılmış, tümlenebilen kaplar göz önüne alınarak, gövde biçimleri (elips, yuvarlak, bikonik, şişkin karın vs.) çeşitler olarak verilmiştir. Fonksiyonlarına göre kaplar, günlük kullanım (A-Kâseler/Lengerler, B-Çanaklar) ve depolama kapları (C-Çömlekler, D-Küpler) olarak iki gruptan oluşur. Kâse ve lengerler toplam çanak çömlek içinde %27, çanaklar %23, çömlekler %19 ve küpler %28'lik bir dilimi oluşturur (bkz. Cilt II/Tablo 6). Bu ayrım depolama kaplarının da günlük kullanım kaplarıyla hemen aynı yoğunlukta olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.4: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Çanak Çömlek Tipolojisi.

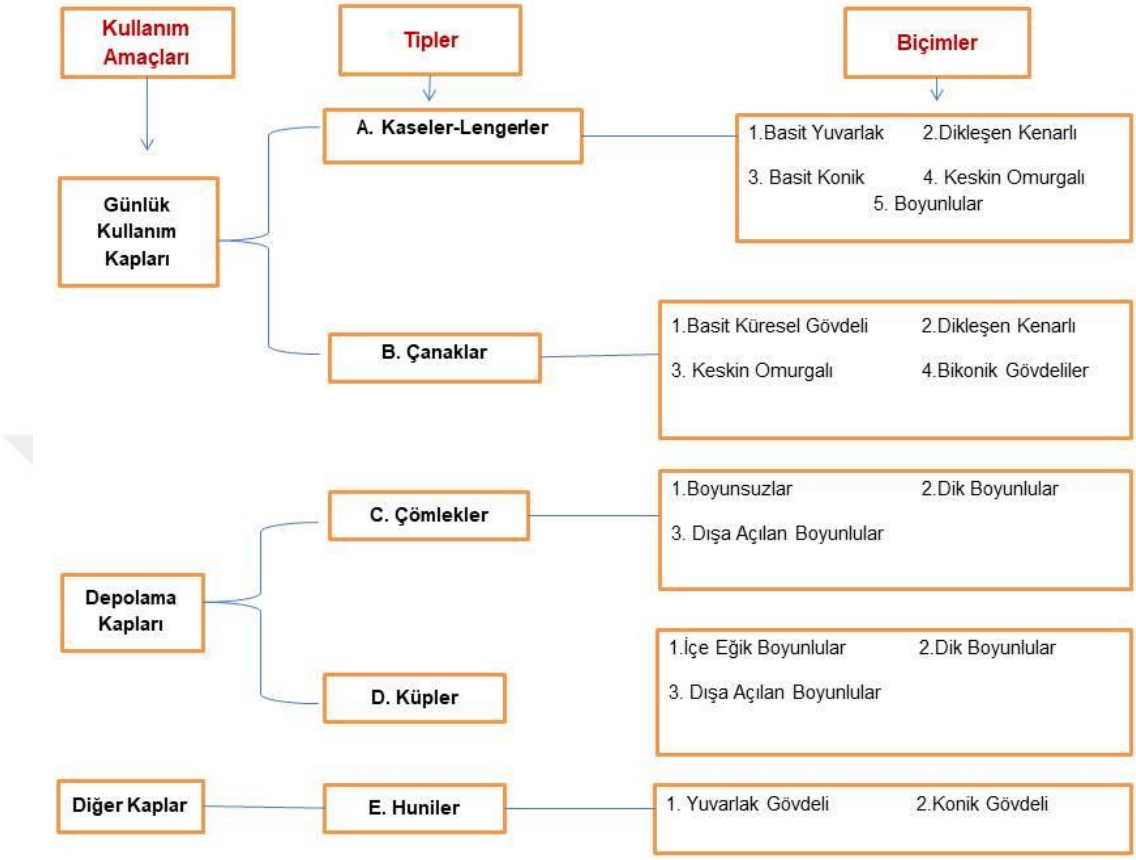

4.2.4.1. Günlük Kullanım Kapları

1. Kâseler-Lengerler (Tip A)

Yükseklikleri en fazla ağız çapının ½' si kadar ve gövde çapı ağız çapından küçük kaplar, kâseler olarak tanımlanmıştır. Bu grubun ortak özelliği kabın en geniş yerinin ağız olmasıdır. Lengerler kâse gruplarının en irisidir. Bu grupta yer alan kaplar, gövde biçimlerine göre 5 ana grupta incelenmiştir (Şekil 4.36).

Şekil 4.36: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Kâse ve Lengerler.

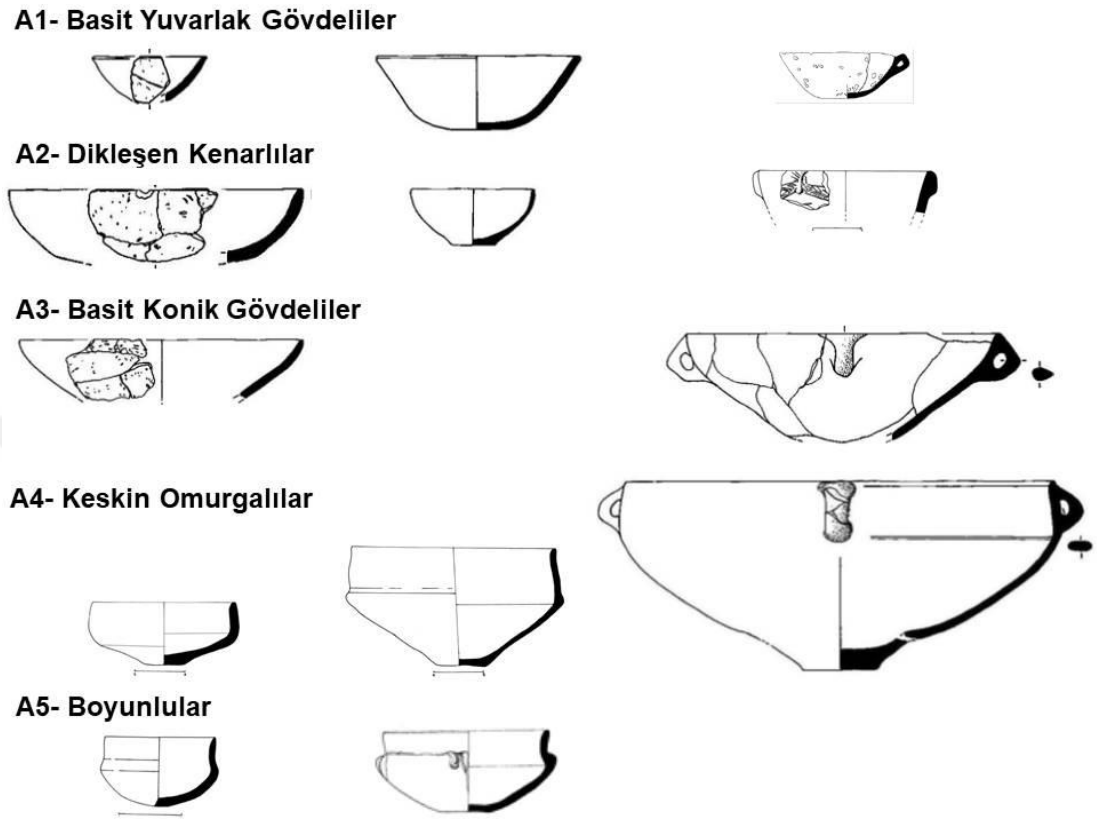

A1- Basit Yuvarlak Gövdeliler: Yuvarlak gövdeli kâselerde çap merkezinden geçen ve çemberde son bulan tüm doğrular birbirine eşittir. Ağız çapı iki nokta arasındaki en geniş doğrudur. Kap simetrik olarak tümlendiğinde elde edilen dairenin çapı ve yüksekliği eşittir. Düz dudaklı, hafif dışa açılan kenarlı ve yuvarlak ve/veya düz dipli kaplardır. Toplam 33 adet A1 tipi kâse saptanmıştır. Kulplu örnekler az da olsa görülür. Ağız çapları 10.5 cm. ile 40 cm. arasında değişmektedir.

A2- Dikleşen Kenarlılar: Gövde üzerindeki en geniş çaptan, dike yakın bir açıyla ağza doğru hafifçe daralır. Düz dudaklı, yuvarlak ve/veya düz dipli kâselerdir. Toplam 21 adet A2 tipi kâse saptanmıştır. Ağız çapları 10 cm. ile 43 cm. arasında değişmektedir. Tutamaklı ve çizi bezekli çeşitleri tespit edilmiştir.

A3- Basit Konik Gövdeliler: Ağız çapı bir çemberin çapını oluşturan ve yan kenarların dibe doğru kesiştiği varsayıldığında sadece iki noktadan çembere değen

geometrik formlardır. Düz dudaklı, hafif omurgalı, dışa açılan kenarlı ve düz dipli kâselerdir. Toplam 18 adet A3 tipi kâse saptanmıştır. Ağız çapları 11 cm. ile 46 cm. arasında değişmektedir. Büyük boyutlu örneklerde kulplara rastlanır.

A4- Keskin Omurgalılar: Düz dudaklı, hafif içe dönen ya da dik kenarlı, karından keskin omurgalı ve düz dipli kâselerdir. Gövdenin en geniş yerinden ağıza doğru, daralan veya dik açıyla bitirilir. Toplam 10 adet A4 tipi kâse saptanmıştır. Ağız çapları 11 cm. ile 64 cm. arasında değişmektedir. Büyük boyutlu örneklerinde kulp uygulanmıştır.

A5- Boyunlular: Konik gövde üzerinde, en geniş yerinden içe doğru girinti yaparak dik bir açıyla yükselen boyunlu kâselerdir. Keskin bir "S" profil veren kaplar, düz dudaklı, yuvarlak ve/ veya düz diplidir. Toplam 4 adet A5 tipi kâse saptanmıştır. Ağız çapları 9 cm. ile 20 cm. arasında değişmektedir. Memecikli bir örneği bulunur.

2.Çanaklar (Tip B)

Ağız çapı gövde çapından daha dar, derinlikleri en fazla ağız çapı kadar, kulplu ya da kulpsuz kaplar çanak olarak tanımlanmıştır. Çalışılan malzeme içindeki çanaklar küresel ve omurgalı gövdeli olup, 4 alt grupta incelenmiştir (Şekil 4.37).

Şekil 4.37: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Çanaklar.

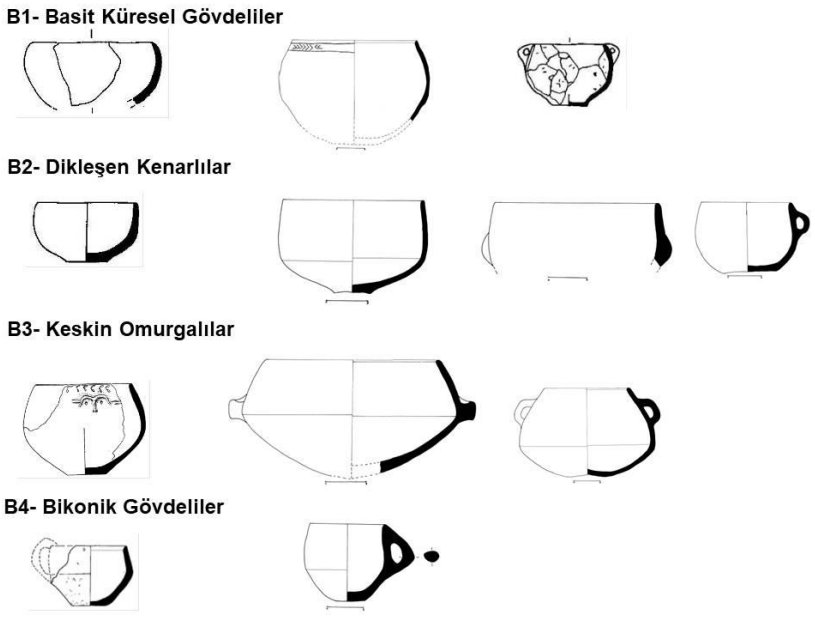

B1- Basit Küresel Gövdeliler: Bu tipler, bir çemberin içine oturtulduğunda kap profili çemberle birebir örtüşür. Basit dudaklı, hafif karınlı düz dipli kaplardır. Toplam 25 adet B1 tipi çanak saptanmıştır. Ağız çapları 11 cm. ile 38 cm. arasında değişmektedir. Çizi bezeme ve kulba az sayıda örnekte rastlanır.

B2- Dikleşen Kenarlılar: Gövdenin en geniş yerinden ağza doğru dikleşerek bitirilir. Düz dudaklı, karınlı, küresel gövdeli ve düz dipli kaplardır. Toplam 33 adet B2 tipi çanak saptanmıştır. Ağız çapları 11 cm. ile 38 cm. arasında değişmektedir. Tutamak ve kulp az sayıda örnek üzerinde uygulanmıştır.

B3- Keskin Omurgalılar: Gövdenin en geniş yerinden, keskin bir dönüşle ağza doğru daralır. Düz dudaklı, içe dönen kenarlı, keskin omurgalı ve küresel gövdeli kaplar düz diplidir. Toplam 13 adet B3 tipi çanak saptanmıştır. Ağız çapları 10 cm. ile 18 cm. arasında değişmektedir. Yatay ve dikey kulp, karma ve çizi bezeme bu çanaklarda rastlanan özellikler arasındadır.

B4-Bikonik Gövdeliler: İki basit konik gövdeli kabın, ağız ağza oturtulmuş gibi göründüğü tiplerdir. Düz dudaklı, keskin omurgalı düz dipli ve tek kulpludur. Toplam 4 adet B4 tipi çanak saptanmıştır. Ağız çapları 8 cm. ile 15 cm. arasında değişmektedir.

4.2.4.2. Depo Kapları

Bu gruptaki kaplar biçimlerine ve boyutlarına göre, çömlek ve küp olarak iki gruba ayrılmıştır.

1. Çömlekler (Tip C)

Gövde çapı ağız çapından geniş, dar ağızlı, derin kaplar çömlekleri tanımlar (Şekil 4.38).

Şekil 4.38: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Çömlekler.

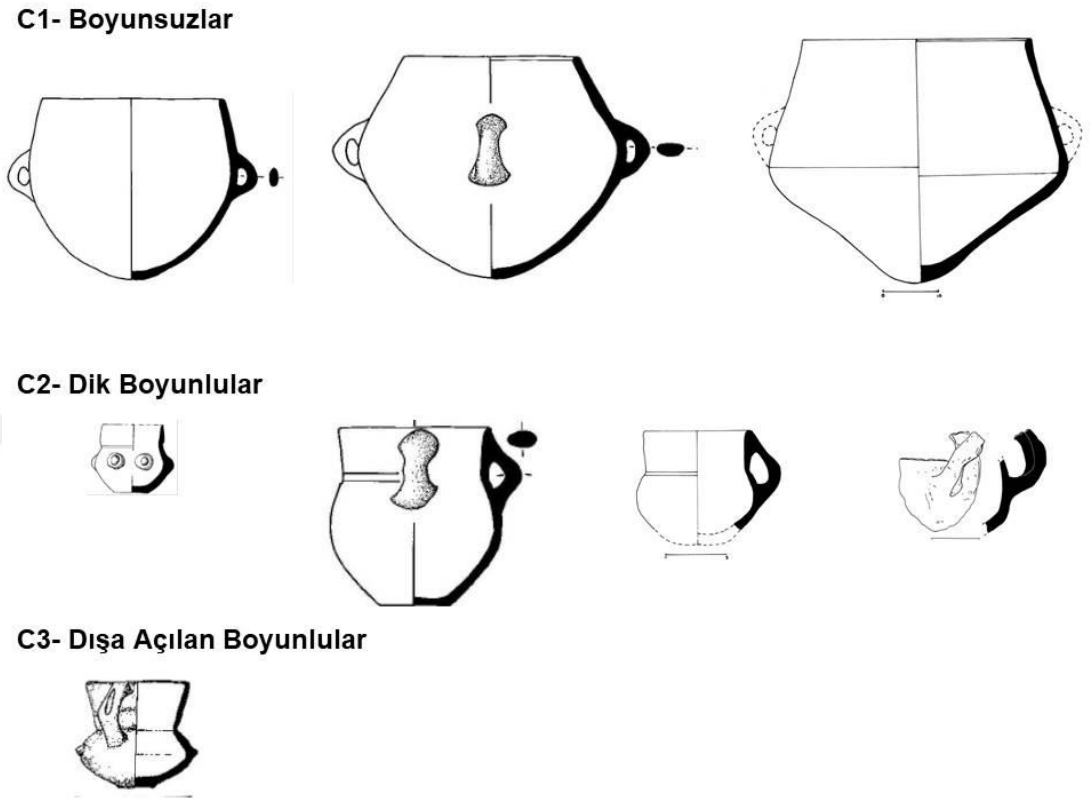

C1- Boyunsuzlar: Düz dudaklı, boyunsuz bu kaplar gövdelerine göre küresel, keskin karınlı ve bikonik olmak üzere çeşitlenir. Dipler yuvarlak, düz ya da sivridir. Genelde dikey, az sayıda da yatay kulplulardır. Stilize kabartma boğa boynuzları, ağız altından kulplu örneklerde az da olsa kullanılmıştır. Yerleşmede 48 adet C1 tipi çömlek bulunmuştur. Ağız çapları 15 cm. ile 48 cm. arasında değişmektedir.

C2-Dik Boyunlular: Ağız çapı hemen hemen gövde çapı kadar olan, dik boyunlu, kulplu küçük kaplardır. Yuvarlak gövdeli, düz diplidir. Yerleşmede 15 adet C2 tipi çömlek bulunmuştur. Ağız çapları 13 cm. ile 39 cm. arasında değişmektedir.

C3- Dışa Açılan Boyunlular: Yerleşmede tek örnekle temsil edilen çift konik gövdeli, ağza doğru genişleyen ters konik boyunlu, dikey tek kulplu, düz dipli, karın dönüşü üzerinde memecikli bir kaptır.

2. Küpler (Tip D)

Dar ağızlı, boyunlu, derin ve iri kaplar küp olarak tanımlanmıştır. Boyunlarına göre küpler 3 ana gruba ayrılmıştır (Şekil 4.39). Kendi içlerinde gövde tipleri; elips, küresel, karınlı, şişkin karınlı ve bikonik olarak çeşitlenir. Dipler de sivri, yuvarlak ve düz olabilir. Benzer bir çeşitlilik kulp uygulamalarında da görülür; yatay ve/veya dikey kulpların sayısı ikili veya dörtlüdür. Hem yatay hem de dikey kulbun uygulandığı örnekler de vardır. Hayvanları yansıtan stilize kabartma bezekler, küplerde de sıklıkla uygulanmaktadır. İnsize bezekli şevron bantlarla süsleme, az sayıda küpte uygulanan bir diğer bezeme türüdür.

Şekil 4.39: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Küpler.

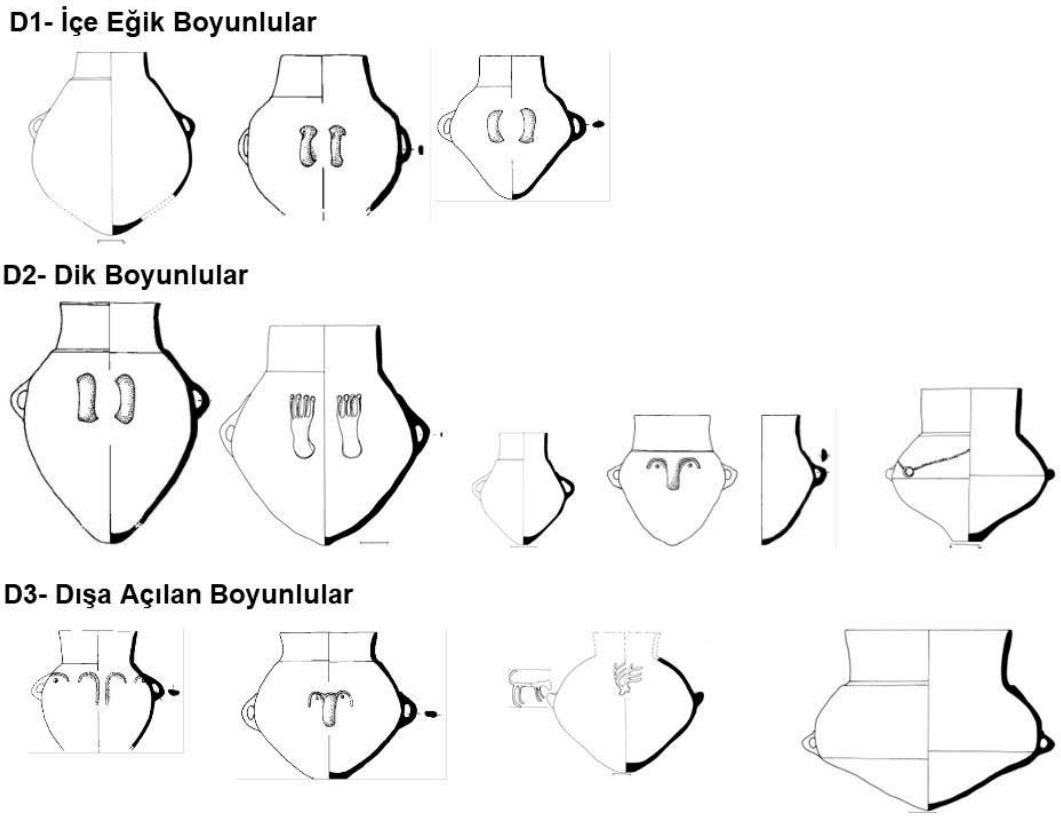

D1- İçe Eğik Boyunlular: Boyun çapı, gövdenin en geniş yerinden dar, ağız çapından geniştir. Yerleşmede, 22 adet D1 tipi küp bulunmuştur. Ağız çapları 12 cm. ile 38 cm. arasında değişmektedir.

D2- Dik Boyunlular: Boyunla ağız çapı eşit ve gövdenin en geniş yerinden dar olan ve silindirik boyun olarak da tanımlanabilecek bu küplerin gövde biçimleri çok çeşitlidir (elips, küresel, karınlı, şişkin karınlı ve bikonik). Dipler sivri veya düzdür. Yerleşmede 55 adet D2 tipi küp ele geçmiştir. Ağız çapları 11 cm. ile 40 cm. arasında değişmektedir.

D3- Dışa Açılan Boyunlular: Boyunlar ağza doğru hafif genişleyerek bitirilir. Küresel gövdeli, düşük karınlı ve karın dönüşü keskin türleri de vardır. Dipler sivri, yuvarlak veya düzdür. Yerleşmede 13 adet D3 tipi küp bulunmuştur. Ağız çapları 15 cm. ile 46 cm. arasında değişmektedir.

4.2.4.3. Diğer Kaplar

Huni/ Kapak? (Tip E)

Kullanım amacı tam olarak anlaşılmayan bu kapların ortasında yuvarlak bir delik yer alır, bu nedenle huni veya kapak olarak düşünülmektedir. Özel bir tip olan bu kaplardan yerleşmede sadece 2 adet bulunmuştur. Gövde biçimlerine göre 2 alt gruba ayrılmıştır (Şekil 4.40). Ağız çapları 8 cm.'dir.

Şekil 4.40: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Dönem Huni/Kapak? .

E1- Yuvarlak Gövdeli: Düz dudaklı ve yuvarlak gövdelidir, 1cm. çapında bir delik kabın altında yer alır.

E2- Konik Gövdeli: Düz dudaklı ve yuvarlak gövdelidir, 0.8 cm. çapında bir delik kabın altında yer alır. Sokma bezeklidir.

4.3. Ara Değerlendirme

4.3.1. Depolama Birimlerinde Biçimler, Malzeme ve Yapım Teknikleri

Bu bölümde, Güvercinkayası yerleşmesi Orta Kalkolitik I. ve II. tabakalarına ait, çanak çömlek dışında kalan depolama birimleri incelenmiştir. Bununla birlikte Geç Kalkolitik geçiş evresine tarihlenen, kerpiç mimarili III. tabakadan elde edilen depolama aygıtları da biçim açısından değerlendirilmeye alınmıştır. Geç Obeyd kültür özelliklerinin izlenmesi ve gelenekte devamlılığın belirlenmesi konusunda III. tabakaya ait kanıtlar da önem taşır. Bu nedenle, Güvercinkayası I.-II. ve III. tabakalarına ait depolama alanlarının biçim tablosunda, her evreye ait tipler bir arada yer almaktadır.

Kapsam dâhilinde Geç Epipaleolitik'ten İlk Tunç Çağı'nın erken evrelerine kadar ele alınan yerleşmelerdeki depolama birimleri de tipolojik açıdan bölüm içinde değerlendirilmiştir. Tipoloji dizininde Güvercinkayası örnekleri detaylandırılmıştır.

Tipoloji hazırlanırken yapı malzemeleri ve teknikleri göz ardı edilerek, ele alınan yerleşmelerde karşılaşılan biçimler esas alınmış, malzeme ve tekniklerse ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir (Tablo 4.3).

Tablo 4.3: Depolama Birimleri Tipoloji Tablosu.

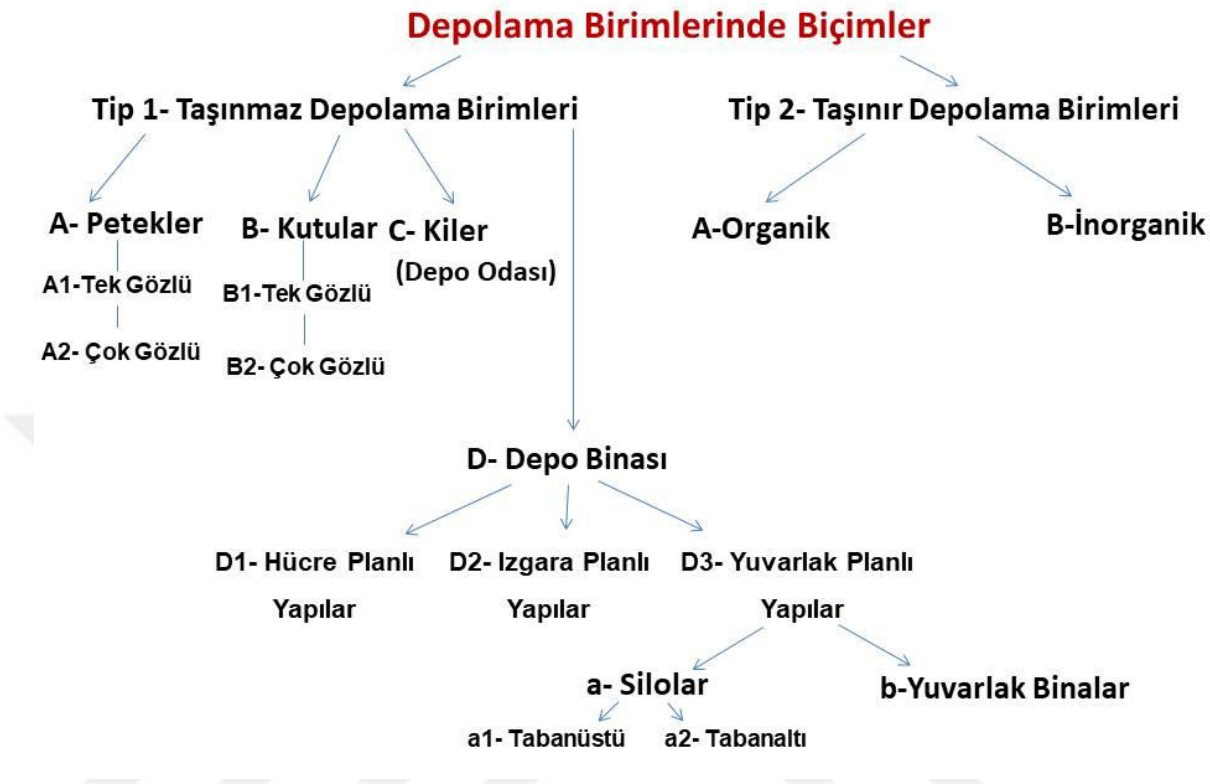

4.3.1.1. Biçimler

Tip 1- Taşınmaz Depolama Birimleri

İncelenen yerleşmeler de göz önüne alınarak değerlendirilen, taşınmaz mimari unsurlardan oluşan depolama birimleri dört alt tip altında toplanmıştır (Tablo 4.3).

A. Petekler

Güvercinkayası yerleşmesinde en sık karşılaşılan depolama birimi peteklerdir. Tek gözlü ve çok gözlü olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Genellikle konutların ana mekânında, kiler duvarına eklenerek yapılan, oval veya yuvarlak formlu mimari taşınmazlardandır. Mekânsal bağlamda hem konut içinde hem de konut dışında karşılaşılmaktadır.

A1- Tek Gözlü: Güvercinkayası'nda 6-G açmasında, biri H21 ve H 22 konutların diğeriyse H21 ve H24 numaralı konutların meydana getirdiği köşede olmak üzere iki

örneği mevcuttur (Ptk.1-Ptk. 2) (Cilt II/Levha 1a, b). İncelenen konutlar içinde oval ve yuvarlak, her iki formda da tek gözlü petekler saptanmıştır. Güvercinkayası örneklerinin ortalama yükseklikleri 1 metredir.

A2- Çok Gözlü: İki veya daha fazla sayıda gözü olan, birbirine eklenerek inşa edilen çok gözlü peteklere sıklıkla konut içinde rastlanmaktadır (Cilt II/Levha 1c, d, f, g, h). Güvercinkayası'nda (7-İ Doğu, Çifte Silo) iki gözlü bir örnek konut dışında saptanmıştır. Sekiz gözlü tek örnekse H 13 yapısında tespit edilmiştir (Cilt II/Levha 1c).

B. Kutular

Tek gözlü ve çok gözlü olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Depo odalarında veya ana mekân içinde, taban üstüne duvara eklenerek yapılan işlevsel çıkıntılardır. Dörtgen formda çoğunlukla köşeleri yuvarlatılmış, peteklere oranla daha sığ depolama unsurlarıdır. Mekânsal bağlamda sıklıkla konut içinde nadiren konut dışında karşılaşılmaktadır.

B1-Tek Gözlü: Ortalama yüksekliği 40 cm olan dörtgen formlu tek örnek Güvercinkayası'nda H11'de (Cilt II/Levha 1e) saptanmıştır.

B2- Çok Gözlü: Dörtgen formlu kutuların, birbirine eklenerek oluşturulduğu depolama üniteleridir. Kutuların boyutları birbirine eş veya farklı büyüklüklerde olabilir. Güvercinkayası'nda bulunmayan çok gözlü kutuların, hem konut içinde (Ör. Çatalhöyük, Tepecik-Çiftlik, Cilt II/Levha 1f, g) hem de konut dışındaki (Ör. Bademağacı) örnekleri incelenen yerleşmelerde tespit edilmiştir.

C- Kiler (Depo Odaları)

Güvercinkayası'nda kilerler, konutların olmazsa olmazıdır (Cilt II/Levha 1ı). Ana mekândan bir duvarla hem yapısal hem de işlevsel bakımdan ayrılan bu hücrelerin büyüklükleri değişmektedir. İçlerinde depo kapları, sürtme taş aletler, boynuz vb. hammaddelerin saklandığı dörtgen formlu, bu küçük mekânlar, ana odaya orta eksendeki bir kapı açıklığıyla bağlanır. İncelenen yerleşmelerde, konut içinde bir kapıyla veya olasılıkla üstten girişlerin sağlandığı hücre biçiminde (bkz. Sabi Abyad s. 187) depo odalarıyla karşılaşılmıştır. Konut dışında atölye veya işlik alanlarına bitişik veya yakınlarındaki küçük mekânlarınsa çoğunlukla yakacak vb. malzemelerin

saklandığı depo benzeri bir fonksiyonla tanımlandıkları anlaşılmaktadır (bkz. Tepe Gawra örneği s. 202).

D.Depo Binası

Konutlardan bağımsız olarak inşa edilen ve işlevsel bakımdan depolamayla ilişkilendirilen yapılardır. İncelenen yerleşmelerde Neolitik'in erken evrelerinden itibaren kamusal yapılar olarak ayrıştırılan ve depo binaları olarak tanımlanan yapı tipleriyle karşılaşılmıştır. Domestik yapılarla ilişkilendirilen ocak, fırın vb. taşınmazlarıyla farklılaşan bu yapılar, depolamayla ilişkili buluntu niteliklerinin (depo kapları, hammadde, çeşitli materyallerden aletler, gıda vb.) yoğunluklarıyla da dikkati çekmektedir. Geç Neolitik dönemden itibaren ürün kontrol sisteminde kullanıldığı bilinen mühür ve mühür baskı buluntular da bu yapı tiplerini ayrıştırmak için kullanılan belirteçler arasında sıralanır (bkz. s. 74, 123, 156, 163, 167, 179, 180, 181, 206, 207, 209, 223, 224).

İncelenen yerleşmelerde bağımsız ve kamusal nitelikli olduğu vurgulanan depo binalarında, hücre, ızgara ve yuvarlak yapı olmak üzere üç plan tipine rastlanmıştır (Cilt II/Levha 2).

D1- Hücre Planlı Yapılar: Dikdörtgen formlu yapıların içi, simetrik düzende, bazı örneklerde görüldüğü üzere eşit ya da irili ufaklı hücrecikler oluşturacak biçimde bölümlenmiştir (Cilt II/Levha 2a-e). Yapıların su basmanı veya temeli olarak da kabul edilen bu mimari planla PPNB dönemi itibariyle karşılaşılmaktadır (bkz. 74). Bu döneme ait yapılarda hücre içinde gömütlere de rastlanmıştır. İşlevsel bakımdan depo binası olarak tanımlanan örneklerine, en erken Tell Sabi Abyad yerleşmesinde karşılaşılmıştır (bkz. s. 188, Cilt II/Levha 2e). Bademağacı EN II evresi (Cilt II/Levha 2d), Tepe Gawra XV. ve VIII. tabakalarında da benzer yapı tipleri görülmektedir (s. 202). Bunlar, kamusal nitelikli depolama uygulamalarının belirgin örnekleri olarak kabul edilmektedir.

Bu türlerin yanısıra, konut dışında birbirine bitişik, iki veya daha fazla sayıda küçük hücreli kapısız yapılar da aynı başlık altında ele alınabilir. Güvercinkayası III. tabakasında saptanan dört hücreli yapı (bkz. s. 250, 251 Şekil 3.4-f) ile Yumuktepe Geç Neolitik dönemine tarihlenen XXVI. tabakadan, biri tam dikdörtgen üç hücrecikli, diğeri tam plan vermeyen üçgenimsi ve olasılıkla iki hücrecikli kalıntıyı da (bkz. s.

163, Cilt II/Levha 2-b) depolama amaçlı hücre tipi yapılar kategorisinde değerlendirmek mümkündür.

D2- Izgara Planlı Yapılar: Dikdörtgen planlı bu yapılar araları dar tutulmuş, birbirine paralel uzanan kısa duvar dizilerinden ve bunları çeviren ana duvarlardan meydana gelmektedir (Cilt II/Levha 2f-h). PPNB dönemine tarihlenen erken örneklerden itibaren ızgara planlıların depolama hizmeti için kullanıldıkları düşünülmektedir (Bıçakçı, 2005: 24). Izgara duvarların üzerlerinin hasır veya sazlardan yapılan hafif bir malzemeyle kapatılarak tahıl ve benzeri gıdaların kurutulduğu önerilmektedir. Bu tür bir besin işleme yönteminin en iyi izlendiği örneklerinden birine Tell Kurdu'nun Halaf evresinde rastlanmıştır (bkz. s. 173). Tell Kurdu'da açığa çıkarılan ızgara yapı kalıntılarında, saz izleri saptanmıştır (Özbal, 2010b: 58, Fig. 7-8).

İncelenen yerleşmelerde ızgara planlı depo yapılarıyla Tepe Gawra ve Tell Ziyadeh' te Obeyd, Tell Atij (Cilt II/Levha 2-h) ve Tell Raqa'i İTÇ dönemlerinde karşılaşılmıştır. Tell Ziyadeh'te İTÇ evresine tarihlenen ikinci ızgara planlı yapıysa iki metre yükselikteki duvarlarıyla atipik bir örnektir (bkz. s. 202, 241, 242, Cilt II/Levha 2 f, g, h). Güvercinkayası'nda bu yöntem tanınmamaktadır.

D3- Yuvarlak Planlı Yapılar: Yuvarlak yapılar, mimaride Natufiyen'den itibaren tanınan en erken biçimdir. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde PPNA döneminden başlayarak konutlardan bağımsız olarak inşa edilmiş yuvarlak yapıların depolama amaçlı kullanıldıkları belirlenmiştir (bkz. s. 68, 69). Halaf döneminin karakteristik öğeleri arasında yer alan tholoslar da yuvarlak yapılardır (Cilt II/Levha 2-i). Yuvarlak yapılarda iki alt grup oluşturulmuştur. İlki erken evrelerden itibaren tanınan silolar, diğeriyse içten mekânlara bölünmüş, yuvarlak planlı komplekslerdir (Cilt II/Levha 2-j).

D3a- Silolar: Genellikle yuvarlak taban üzerinde yükselen veya derinleşen silolar silindirik formlu depolama birimleridir (Cilt II/Levha 1i-n). Siloların sayısı ve konuta yakınlıkları, sosyo-ekonomik düzen içinde evsel veya kamusal ekonomiler arası ilişkileri tanımlamada belirleyici parametreler olarak görülür. Hemen tamamı konut dışında veya konutların yakınlarına inşa edilen bu bağımsız mimari yapılar, Güvercinkayası'nda Orta Kalkolitik I. ve II. tabakalarda bulunmazken, III. tabakada yer alır. İncelenen yerleşmelerde tabanüstü ve tabanaltı olmak üzere iki ana tiple karşılaşılmıştır.

D3a1- Tabanüstü: Yuvarlak veya oval yerden yükseltilmiş taban üzerinde silindirik formlu siloların yükseklikleri, ortalama çaplarıyla (≈1.5 - 3 m.) da orantılı ve etnoğrafik verilerden de yola çıkılarak 2 metre olarak hesaplanmıştır (bkz. Tell T'saf s. 178, 180, Cilt II/Levha 1-i; Levha 6 a, c; Levha 7 d). Üst örtüsü hakkında bilgi bulunmaz. İçinde korunan tahıl vb. gıdaya erişiminse silo gövdesinde yer aldığı önerilen bir açıklıkla (pencere) veya üstten sağlandığı düşünülmektedir. Güvercinkayası'nda yukarı yerleşmenin bu türden iki silosunda kapı açıklığı belirlenmiştir (Cilt II/Levha 1k). Bunlardan birinin tabanı taş döşelidir (9-F). Diğer iki örnekteyse bu açıklığa rastlanmamıştır. Oval tabanlı örnekleriyse (çok az sayıda yerleşmede Byblos, Güvercinkayası III. Tabaka) tespit edilmiştir (Cilt II/Levha 1j).

Halaf döneminde konutlardan bağımsız tahıl ambarı olarak kullanılan tholos tipi yuvarlak yapılar da bu kapsam altında değerlendirilir. İncelenen yerleşmeler arasında Tell Sabi Abyad tholosları, depo yapıları olarak kullanıldığı belirtilen örnekler arasında yer almaktadır (bkz. s. 190-193).

Bunlarla birlikte Hacılar, Kuruçay, Höyücek, Yumuktepe ve Tell Kurdu yerleşmelerinde silo olarak tanımlanan depolama birimlerine konut içinde rastlanmaktadır.

D3a2- Tabanaltı: Konutlara yakın veya bir avlu içinde taban altına açılan yuvarlak veya dörtgen formlu çukurların derinlikleri ortalama ≈1-2 metredir (Cilt II/Levha 1l, m, n). Kamusal ve evsel ekonomiyle ilişkilendirilen bu depolama biriminin sıvalı basit çukurlar halindeki örnekleri, Geç Natufiyen dönemden itibaren tanınmaktadır (bkz. s. 61, 62). Tabanaltı silolarının bir plan çerçevesinde uygulanmış örneklerine silindirik ve dörtgen formlarıyla İlk Tunç Çağı yerleşmelerinde (Demircihöyük, Tell Bderi, Tell Melebiye, Cilt II/Tablo 2) karşılaşılmıştır (Cilt II/Levha 1l, m, n). Yumuktepe İlk Kalkolitik tabakalarına tarihlenen kısmen taban altına inşa edilmiş yuvarlak silolar da bu kapsam altındaki diğer örneklerdir (bkz. s. 163).

D3b- Yuvarlak Binalar: İncelenen yerleşmelerden Tell Raqa'i'de İTÇI 4 ve 3. tabakalarında kullanılan "Yuvarlak Bina" tahıl ambarı olarak tanımlanan bir komplekstir (Cilt II/Tablo 2, Cilt II/Levha 2-j). Masif kalın bir dış duvarla sarılı yapının içi, çok sayıda düzensiz şekilde bölünmüştür (Paulette, 2015: 114 vd.). Kapısız çok sayıda mekânın da bulunduğu yapının tahıl depolama ve ürün işleme yeri olarak ayrıldığı anlaşılmaktadır. Tepe Gawra'da Son Kalkolitik XI-A evresinde açığa

çıkarılan “Yuvarlak Bina”’ da bu kapsam altında ele alınabilecek ikinci örnektir (bkz. s. 207).

Tip 2- Taşınır Depolama Birimleri

A. Organik: Kalıcılık açısından dayanıklı olmayan, organik malzemelerden üretilerek, erken evrelerden itibaren depolamada kullanılan nesneler çok az yerleşmede belgelenebilmiştir (bkz. Cilt II/Levha 3 a-e). Günümüzde peynir saklamada kullanıldığı bilinen keçi tulumuna süt ürünlerinin basılması benzeri yöntemler ve etnoğrafik diğer örnekler de göz önünde bulundurulunca organik depo kaplarında çok çeşitli örneklerle karşılaşmak mümkündür (bkz. Cilt II/Levha 3a). İncelenen yerleşmelerden Tell Sabi Abyad’da sepet ve çuvalların depolamada kullanıldığı bildirilmektedir. Hacılar ve Çatalhöyük yerleşmelerinde de sepet kullanımına ilişkin veriler kaydedilmiştir (bkz. s. 120, 189, 196). Çanak çömlek üretimi yaygınlaşmadan önce sepet, çuval, su kabağı benzeri nesnelerin yaygın biçimde saklama aygıtları arasında yer aldığı düşünülmektedir.

B. İnorganik: İnorganik depolama gereçleri arasında çanak çömlek ve taş kaplar yer almaktadır (Cilt II/Levha 3f-g). Taş kaplar, Tell Sabi Abyad yerleşmesinde kaydedilmiştir. İncelenen yerleşmeler göz önüne alındığında Geç Neolitik dönemden itibaren özellikle konut içi depolamada çanak çömleğin önem kazandığı anlaşılmaktadır. Orta Kalkolitik Güvercinkayası’nda, oldukça zengin bir depo kabı repertuvarı bulunur. Depolamada boyunlu çömlek vb. kapların yaygın kullanıldığı kaydedilmiştir. Sabi Abyad’ da küçük kapların da depolamada kullanıldığı (özellikle kıymetlli eşyaların saklanması için) bilgisi verilmektedir. Geç Kalkolitik dönem itibariyle büyük küplerin yaygın bir şekilde depo kabı tipolojisine eklendiği görülmektedir.

4.3.1.2. Yapı Malzemeleri ve Teknikleri

Depolama birimlerinin yapımlarında karşılaşılan malzeme türleri taş, tauf veya pisé olarak da tanınan kerpiç topanlarıyla yükseltilen duvarlar ve güneşte kurutulmuş kerpiç tuğladır. Kerpiç ya da çamur sıva, mutlaka dolgu ve taş temel üzerine sıvanan kalın tabanlar için kullanılmıştır.

Güvercinkayası konut içi depo birimlerinde belli bir standart çerçevesinde aynı yöntemin izlendiğinden bahsetmek mümkündür. Konutların ana odasından bir duvar yardımıyla ayrılan dörtgen biçimli kiler odalarının taş duvarları ve tabanları her zaman kerpiç/çamur sıvalıdır. Peteklerde de aynı yöntem uygulanmıştır, ufak taşlarla örülmüş çeperlerin içi ve dışı kalınca sıvalıdır. Güvercinkayası'nda bir adet dörtgen tekli kutu bulunmuştur. Bunlarda uygulanan yöntem peteklerden farklıdır. Taş kullanılmadan meydana getirilen kutu çeperleri, kerpiç çamuruyla şekillendirilmiştir. Diğer yerleşmelerde de hem kutu hem de petek inşasında kerpiç ve taşın kullanıldığı bilinir. Hacılar ve Bademağacı'nda (bkz. dipnot 139) kil levhaların birleştirilmesiyle oluşturulan kutular da bu yapım yöntemlerindeki çeşitlilikler arasında yer alır ve özellikle Akeramik Neolitik yerleşmelerde yaygın olan ince kireç taşı levhaların çamurla sıvanarak bir araya getirildiği kutu örneklerini hatırlatır (bkz. Abu Hureyra s. 72).

Tabanüstü silolarında uygulanan yöntem Akeramik örnekler itibariyle bilinen ve aslında fırınların yapımında da kullanılan teknikle aynıdır. Silo tabanını yerden yükseltmek için döşenen küçük taşların üzeri kalın bir çamur tabakasıyla sıvanmış, silo çeperiyse kerpiç tuğla ile örülmüştür. Bu tekniğe, Güvercinkayası (Cilt II/Levha 1k), Yumuktepe, Jericho, Byblos, Tell T'saf gibi pek çok yerleşmede rastlanmıştır. Sabi Abyad tholos tipi silolarında taş temel, kerpiç sıva yerine kalın ve özellikle yanmış bir taban kullanılmıştır.

Tabanaltı siloların erken örneklerinde yere yuvarlak formda açılarak derinleşilmiş çukurun içi basit örneklerde çamur sıvalıdır. İTÇ yerleşmelerinde saptanan planlama ürünü örneklerde iki formla karşılaşılır, yuvarlak ve dörtgen. Tell Bderi evsel tabanaltı silosunun duvarları kerpiç tuğla döşeli ve sıvalıdır. Demircihöyük kamusal ve evsel depolama örnekleriyse yine çamur sıvalıdır.

Tahıl depolanacak mekânlarda tabanlar ve duvarlar izolasyonu sağlamak amacıyla özellikle önemsenmiş ve bu nedenle mutlaka sıvanmıştır. Bazı yerleşmelerde tabanın kalın sıvalı olmasının mekânların depolama işlevinde kullanıldığının işareti olarak ele alındığı ve bu durumun genel kabul gören bir anlayış olduğu da gözlenmiştir.

4.3.2. Özel Yapıların Yerleşmedeki Konumları ve Sosyal Yapı İlişkisi

Kuramsal bölümde konumuz kapsamında değindiğimiz gibi Kalkolitik ve Tunç Çağları'nın başlarında Anadolu platosu ve yakın çevresindeki yerleşmelerde depolama, kamusal, tapınak gibi ayrıcalıklı yapıların yerleşme düzeni içindeki konumları üzerinden sosyal sınıf ayrımına işaret edecek bilgilere ulaşılıp ulaşılamayacağı sorgulanmaktadır. Güvercinkayası'nın konuyla ilgili mimari ve buluntularının analiz edildiği bu bölümde, böyle bir başlık açma nedenimiz, ele aldığımız yerleşmenin de içinde olduğu bazı tartışmalara açıklık getirmektir. Hacılar, Kuruçay, Bademağacı, Demircihöyük, Yumuktepe, Güvercinkayası ve Köşk Höyük bu tartışmada ele alınan yerleşmelerdendir (Steadman 2011).

Hacılar ve Kuruçay yerleşmeleri Göller Bölgesi tarihöncesini en iyi temsil eden önemli buluntu alanlarıdır. Hacılar IIA yerleşmesinin Erken Kalkolitik tabakasındaki yapılar, doğu ve batı alanları olarak ayrılır. Bunlardan batı bölümdekilerde, bazı seçkin yapıların olduğu ve bu yapıların kapı girişlerine yakın yerlerde bulundukları Mellaart (1970: 25, 27-30, 37) tarafından önerilir. Aynı zamanda Mellaart, yerleşmenin güneyden bir dış duvarla güçlendirildiğini ve olası kulelerin yer aldığını da belirtir. Bu yapılar doğu alandaki yapılardan farklıdır ve dikkat çekicidir (Yapı Q2-Q7). Batı alanda güneybatı köşede yer alan Q2-Q4 yapıları, iç donanımı, duvar boyası, boncuk, figürün, kilden mühür ve boyalı çanak çömlek gibi materyalleriyle özelleşerek tapınak olarak adlandırılmıştır (Duru, 2008: 38–39). Fakat silo ve ocak benzeri konut içi taşınmazların bu yapılarda bulunması, buraların tapınak olarak tanımlanmasının ne kadar doğru olduğunu tartışmaya açmıştır (Sagona ve Zimansky, 2009a: 130–133; Düring, 2011a: 170–171). Bu tartışmalar adı geçen yapıların (Q5-Q7) yerleşmede diğer yapılara göre kapladığı alanın büyüklüğü, ana giriş kapısına olan yakınlığı ve bir takım materyal kültür öğelerinin (boyalı kaplar, taş kaplar vb) Q alanındaki yapılardan geldiği gerçeğini değiştirmemektedir. Hacılar IIA tabakasında sosyal ve ekonomik devinimler hakkında fazla bilgimiz bulunmamakla birlikte yukarıda belirttiğimiz özellikler dikkat çekicidir (Steadman, 2011: 6-7).

Aynı bölgede yer alan bir diğer yerleşme de Kuruçay'dır. Kuruçay yerleşmesinin 6A olarak tanımlanan Geç Kalkolitik tabakasında yaklaşık 23 bina kazılmış ve bunların 18 tanesi konut yapısı olarak tanımlanmıştır (Duru, 1996a; 1996b; 2008). Duru (2008: 123), buradaki yapılanmanın planlanarak hayata geçirildiğini ve yerleşmeye

ait üç ana girişin olduğunu vurgulamaktadır. Bu girişlerden doğu girişi ana giriş olarak tanımlanır. Girişin iki yanına konumlanan konutlar (1 ve 4) diğerlerine göre daha büyüktür. Fakat bu evler domestik malzeme, fırın ve ocak benzeri taşınmazlar bakımından daha küçük olan evlerle benzerlik gösterir (Duru, 2008: 127; 1996b: 115). 3 numaralı yapıda yer alan ahşap sütunlar, kilden masa, özenle inşa edilmiş ocak gibi donanımlar bu yapıyı diğerlerinden açık bir biçimde ayırmaktadır ve bunlar tapınak olarak adlandırılmasına neden olan özelliklerdir. Duru tarafından 2 numaralı yapı yüksek statülü bir kişinin evi olarak tanımlanır. Bu tanımlamada kriteri, evin iç donanımı ya da içindeki maddi kalıntılar belirlemez. Evin ana kapıya ve tapınağa (3 numaralı yapı) yakın olması böyle bir bakış açısı geliştirilmesine neden olmuştur. Doğu kapısına en yakın olan 4 numaralı yapının da yüksek statülü bir kişi ya da gruba ait olduğu düşünülmektedir (Steadman, 2011: 6-7).

Erken Tunç Çağı'na tarihlenen Demircihöyük'te de (İTÇ I-II) benzer bir yapılanmadan bahsetmek mümkündür. Küçük bir tarımcı köy yerleşmesi olan Demircihöyük'te yaklaşık 26 yapı açığa çıkarılmıştır (Korfmann, 1983: 218–219). Köyün genel görünümü elips şeklindedir. Yapılar bir alan etrafında sıralanmış ve yamuk formludur. Kapılar köyün merkezine açılır ve çok sayıda giriş kapısı mevcuttur (Korfmann, 1983: 191–194). Genel olarak, yapı ünitelerinin hepsinde açığa çıkarılan malzeme, o evin kendi ihtiyacını karşılayacak niceliktedir. Arkeologlar, bir yerleşmenin yapılarında görülen mimari farklılıkların nedenini sosyal yapıyla ilişkilendirme eğilimindedirler. Genel plan şemaya ya da donanıma ters düşen yapıların, ileri gelen kimselere ait olduğu düşünülür. Megaron tipinde inşa edilen Demircihöyük yapıları, genelde iki odalıdır. Bütünüyle kazılan iki yapınınsa üç odalı olduğu kaydedilmiştir. Kuzeydoğuda yer alan en büyük yapı (1 numaralı yapı-3 odalı), ana kapılardan birinin hemen yanına inşa edilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz diğer üç odalı yapıysa başka bir ana giriş kapısının bitişiğindedir. Boyutlarına, malzemelerine ve kapılara yakınlıklarına bakılarak bu yapıların da toplumda yüksek statüdeki kişilere ait oldukları önerilmektedir (Korfmann, 1983: 189–193, 243). Konutların açıldığı orta avluda yer alan ve yapılardan bağımsız duran çok sayıdaki depolama alanının tüm konutlara ait olduğu, ana giriş kapılarının yanında yer alan yüksek statüdeki kişilere ait olduğu düşünülen üç odalı yapılarınsa toplumsal yaşamın işleyişinde bir komuta sistemini temsil ettiği düşünülebilir (Steadman, 2011: 8-9).

Genel eğilim, bir "kent" kazısında saray, tapınak benzeri özel yapıların yerleşmelerin en yüksek yerlerinde aranması yönündedir. İTÇ'nin ortalarından itibaren yukarıda tartıştığımız yapılanma yerini bambaşka bir oluşuma bırakmıştır. Bu yapılanmada, elit sınıfa ait olduğunu düşündüğümüz bazen de tüm arkeolojik kanıtlarıyla görebildiğimiz yapılar, yerleşmenin ya en üst noktasında ya da ana konutlardan tamamıyla izole, yerleşmenin arka bölümünde keskin bir bariyerle ayrılmış olarak karşımıza çıkar. Antalya Bölgesi'nde yer alan İTÇ'na tarihlenen Bademağacı yerleşmesi buna güzel bir örnektir.

Bademağacı İTÇ II tabakası, yerleşim planı ve stratejisi açısından Demircihöyük'le benzerlik gösterir. Fakat kapladığı alan daha büyüktür. Megaron tipi evlerin bulunduğu yerleşme, oval bir form çizer ve giriş kapıları yerleşme merkezine açılır. Giriş kapılarından uzakta, yerleşmenin merkezinde bulunan, Duru (2008: 146, 150-151) tarafından saray olarak nitelendirilen bir yapı, çok odalı ve geniş avluludur. Bu yapı kompleksindeki iki odanın kaliteli çanak çömlek buluntuları bakımından zenginliği dikkat çekicidir (Steadman, 2011: 11-12). Kentleşme öncesi süreçte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de bu ayırımın net biçimde izlendiği görülmektedir[225].

Buradaki tartışma konusu Kalkolitik ve Tunç Çağları'nın başlarında Anadolu platosu ve yakın çevresindeki yerleşmelerde ayrıcalıklı yapıların yerleşme düzeni içindeki konumları üzerinden sosyal sınıf ayrımına işaret edecek bilgilere ulaşılıp ulaşılamayacağıdır. Yukarıda verdiğimiz örneklerin, tartışılan konu bağlamında sosyal yapılanma açısından bir anlam taşıdığını yadsımamakla birlikte, yerleşme girişlerine yakın yerlerde ayrıcalıklı konutların neden yer aldığı sorusunu cevaplamadığı kanısındayız. Bu çalışmanın ana yerleşmesi olan Orta Kalkolitik Güvercinkayası'nın, Steadman'ın (2011: 10) söylediğinin aksine, bu plan şemaya tamamen aykırı bir örnek olduğunu vurgulamakta bir kere daha yarar görmekteyiz. Güvercinkayası'nda ayrıcalıklı yapıların varlığı, yerleşmenin ana girişine uzakta ve tıpkı İlk Tunç Çağı'nın ilerleyen aşamalarında çok tanımlı olan yerleşme stratejileri mantığındadır (bkz. Cilt II/Plan 1). Yani "sur sistemi benzeri" kalın ayırıcı bir duvarla diğer konutlardan ayrılan yapılar, yerleşmenin güneyinde üzerine oturduğu kayalığın doğal formasyonuyla da koruma altındadır. Kayalıktaki kod farkı, sur duvarının oturduğu kayalıkla yükseldiği kayalık arasında yaklaşık 4m. dir. Bu fark,

[225] bkz. Frangipane 2002.

bahsettiğimiz konutları, yerleşmenin en yüksek yerine taşımış ve fiziksel şartlara uygun olarak bir ayrıcalık kazanmalarına da neden olmuştur. Bu yapıların özel konumuyla ilgili yaptığımız çalışmalarda[226] vurguladığımız diğer özellikler de (iç donanım, konum, büyüklük, materyal kültür, artı ürün vb.) sosyal açıdan yerleşmenin farklılaştığını net biçimde göstermektedir.

4.3.3. Çanak Çömlekte Standartlaşma/ Boyutlar ve İşlev

Güvercinkayası Orta Kalkolitik I ve II. tabakası çanak çömlek repertuvarında gözlenen standartlaşma, III. tabakada seri üretim ürünlerle kendini gösteren örneklerden tamamen farklıdır. Buradaki standartlaşma, tıpkı mimaride olduğu üzere bir geleneğin uzun süreli olarak çok fazla değişim göstermeden izlenmesi, genel özelliklerin korunması biçimindedir.

Günlük kullanım kaplarından kâse ve lenger grubu (A1-A5), ağız çaplarına göre boyutlara ayrıldığında dört grup ortaya çıkmaktadır (Tablo 4.5). Bu ayrımda ilk göze çarpan aynı tip kabın hemen her boyutta örneğinin yapılmış olmasıdır. Biçimin korunduğu, boyutun değiştiği bir standart söz konusudur.

Tablo 4.5: Kâse ve Lengerlerin Ağız Çaplarına Göre Yoğunluk Dağılımı.

	Küçük Boy		**Orta Boy**		**Büyük Boy**		**Aşırı Büyük**	
Tip	**6-10cm**	**12-14cm**	**16-18cm**	**20-22cm**	**24-26cm**	**28-32 cm**	**34-38cm**	**40>cm**
A1	2	6	2	8	4	4	3	2
A2	3	3	2	3	5	2	1	1
A3			3	1	1	5	3	2
A4	1	2	1	1	2	1	2	2
A5	1	1	1	1				

Küçük ve orta boyları bulunan A5 tipi dört kap tespit edilmiştir. Bu tipin az sayıdaki örnekleriyle, kâse tipi olarak Güvercinkayası'nda biçimsel bakımdan ayırt edici

[226] Detaylı okuma için bkz. Gülçur 2012; Çaylı 2009; Çaylı ve Demirtaş 2016.

kaplar arasında yer alır. Aşırı büyük kaplara hemen her alt tip içinde rastlanmıştır. İşleve yönelik olarak depolama işi için elverişlilikleri bir yana hamur teknesi olarak yiyecek hazırlamada kullanılabilecekleri de düşünülür. Diğer biçimlerin küçük, orta ve büyük boyları yemek yeme, yiyecek dağıtımı veya aktarımında kullanılmış olmalıdır.

Çanaklar da boyutlarına göre dört gruba ayrılır (Tablo 4.6). Aşırı büyük çanakların sayısı azdır. Günlük yemek işlerinde özellikle kulplu çanakların işlevsel oldukları düşünülür. Kulpsuz küçük ve orta boyutlu örneklerse yemek tüketiminde elverişli biçimlerdir. Az sayıda örneğiyle B4 tipi dikkati çeker.

Tablo 4.6: Çanakların Ağız Çaplarına Göre Yoğunluk Dağılımı.

	Küçük Boy		**Orta Boy**		**Büyük Boy**		**Battal Boy**	
Tip	**6-10cm**	**12-14cm**	**16-18cm**	**20-22cm**	**24-26cm**	**28-32 cm**	**34-38cm**	**40>cm**
B1	3	7	3	2	2	6	1	
B2	3	7	4	10	3	2	2	
B3	1	4	5		1			
B4	4							

Fonksiyonlarına göre depo kapları olarak ayrılan çömlek ve küplerin ağız çapları ve yükseklikleri aynı olsa da karın genişlikleri hemen her birinde farklılık gösterir. Bu durum kabın hacmini doğrudan etkileyen önemli bir etkendir. Bu nedenle çömlek ve küplerde boyutlarıyla ilişkili sınıflamada kapasite hesapları esas alınmıştır. Buna göre kısmen kap boyutlarıyla da eşleşen dört ana grup tespit edilmiştir (Tablo 4.7). Ağız çapı 14 ile 25 cm. arasında değişen küçük boyutlu çömlek ve küplerde boyların 16 ile 30 cm. arasında uzandığı görülür. Küçük boyutlu depo kapları yaklaşık 5 ile 10 litre arasında hacim kapsamaktadır. Ağız çapları 15 ile 42cm., yükseklikleri 25 ile 44 cm. arasında değişen orta boyutlu kaplar, 11-30 litre arasında hacme sahiptir (bkz.Cilt II/Tablo 4).

Tablo 4.7: Depo Kaplarının (Çömlek ve Küpler) Boyutlarına Göre Yoğunluk Dağılımları.

Küçük Boyutlu Depo Kapları	Orta Boyutlu Depo Kapları		Büyük Boyutlu Depo Kapları				Battal Boyutlu Depo Kapları		
5-10lt	11-20lt	21-30lt	31-40lt	41-50lt	51-60	61-80lt	80-100lt	100lt>	200lt>
6	20	11	6	8	13	2	6	11	1

Büyük boyutlu kaplarda ağız çapı 18-45 cm., yüksekliklerse 25-72 cm. arasında değişir. Battal boy küplerde ağızlar 24-40 cm., yükseklikler 55-96 cm. arasındadır. Büyük ve battal boy depo kaplarının ölçülerinde belirgin bir farklılık yoktur, kapasitelerinin belirleyicisi karın genişliğidir. Büyük boyutlular 31 ile 80 lt. arasında battal boysa 80 ile 200 lt.'yi aşkın hacimli depo kaplarıdır (Tablo 4.7). Bu kapların hemen tamamı taşınmaz statüsünde, depo odalarında kap sokularıyla sabitlenerek kullanılmaktadır. Her konutta en az bir büyük ve/veya battal boy depo kabı bulunmaktadır.

C1, D1, D2 ve D3 biçimlerinin özellikle yiyecek saklamada, C2 ve C3 alt tiplerininse yiyecek dağıtım ve/veya aktarımı işlerinde öne çıktıkları düşünülür. C2 ve C3 tipi çömlekler, diğer depo kabı tiplerine kıyasla küçük boyutlu ve düşük hacimlidir. Bu bakımdan gıda saklamaya elverişli bulunmazlar ve hacim hesaplarında yer verilmezler. Bununla birlikte yiyecek dağıtım, aktarım işlerindeki işlevselliklerinin yanı sıra kıymetli nesnelerin depolanmasında da kullanılmış olabilecekleri düşünülmektedir. Çalışma sırasında incelenen pek çok yerleşmede depo kabı olarak kullanıldığı vurgulanan diğer örnekler göz önüne alındığında biçimsel bakımdan özellikle boyunlu kapların öne çıktığı, bununla birlikte küçük kapların da depolama amaçlı kullanıldıkları görülmüştür (Sabi Abyad örneği bkz. s. 196). H14 konutunda tek örnekle temsil edilen, küçük çömlekçik olarak da tanımlanabilecek C2 tipi (bkz. Cilt II/ Levha 19, Kat. No. 388) minyatür kap ve C3 tipi boyunlu küçük çömlek (bkz. Cilt II/ Levha 19, 21, Kat. No. 111) de bu kapsamda değerlendirilebilir.

4.3.4. Konutlara Göre Kap Biçimlerinin Dağılımı

Çalışma kapsamında değerlendirilen konutlardan yukarı yerleşmede yer alan H14, 72 adet çanak çömleği ve 16 tip kap türüyle hem sayısal hem de çeşitlilik bakımından en zengin envantere sahip konuttur (bkz. Tablo 4.8 ve Cilt II/Tablo 6). H14, bu bakımdan yerleşme genelinde öne çıkar. Yerleşmenin genelinde 16 tipten oluşan kap repertuvarının temsil oranlarına baktığımızda aşağı yerleşmede H10, H6, H7, H5-üst, H27 ve H29 konutlarının düşük temsil oranlarına sahip olduğu görülmektedir (bkz. Cilt II/Tablo 7). Yukarı yerleşmedeyse H18 evi en düşük çeşitlemedeki tek konuttur. H14 konutunu, aşağı yerleşmede gerek kap türü gerekse sayısal zenginlik bakımdan görece yüksek korelasyonlu H20, H10 ve H6 ve yukarı yerleşmedeyse H28 konutları izlemektedir. Fakat bu konutların çanak çömlek envanterleri H14 konutundan açık ara düşük bir seviyededir.

Tablo 4.8: Kap Tiplerinin Konutlara Göre Dağılımı.

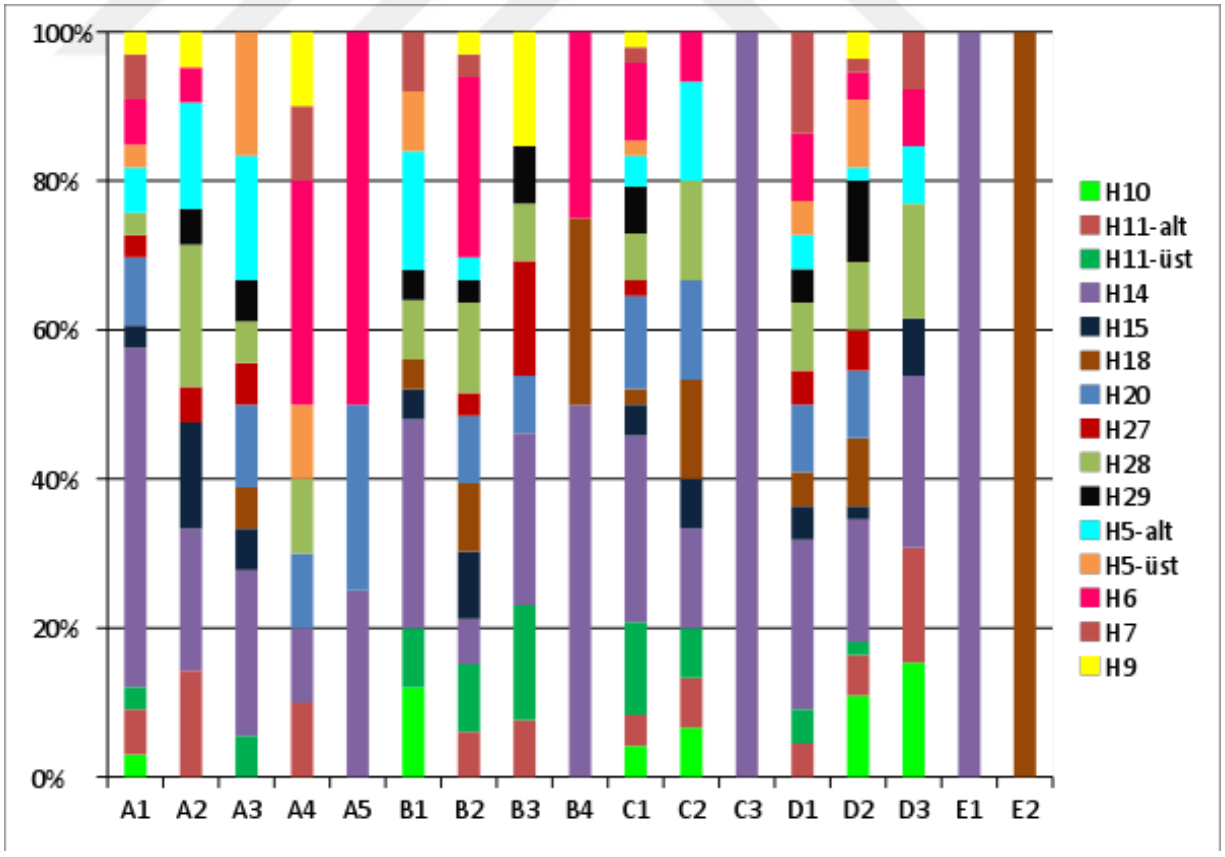

Günlük kullanım kapları arasındaki ender izlenen biçimlerden A5 tipinin, konutlara göre dağılımında H14, H20 ve iki örnekle H6 konutları öne çıkmaktadır. B4 tipiyse H18, H6 ve iki örnekle H14 konutlarında tespit edilmiştir. Tek örneği bulunan C3 boyunlu çömleği, H14 konutunda ele geçmiştir. Çalışılan malzeme içinde iki örneğine rastlanan huni/kapak türü kaplar yukarı yerleşmede H14 ve H18 konutlarında saptanmıştır.

Günlük kullanım kapları içinde daha olağan görülen A1-A4 ve B1-B3 tipleri her konutta az sayıda olsa da bulunmaktadır. A3 ve A4 tipinin battal boyu lengerlerin konutlara göre dağılımınınsa ayırt edici olduğu gözlenir (bkz. Cilt II/Tablo 6). Battal boy A3 tipi yukarı yerleşmede H14, H15 konutlarında ve aşağı yerleşmede H27' de; A4 tipi battal boy kaplarsa H14 (3 örnek), H28, H20 ve H6 konutlarında ele geçmiştir.

Tablo 4.9: Çömleklerin Konutlara Göre Dağılımı.

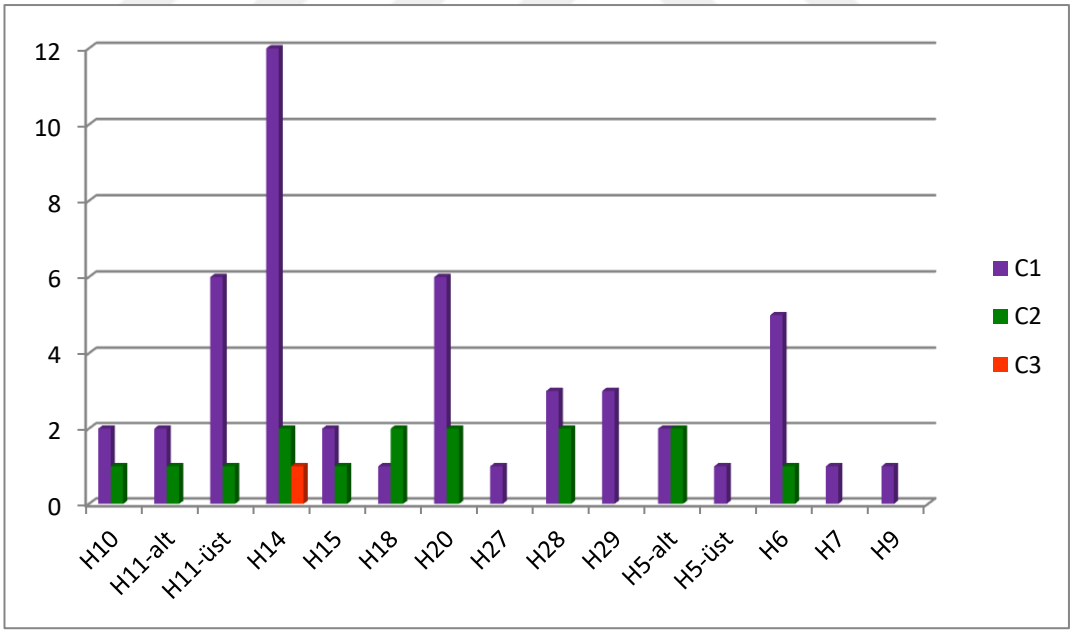

Depo kapları bağlamında biçimlerin dağılımında ilk göze çarpan, C1 ve D2 tiplerinin her konutta mutlaka bulunmasıdır (bkz. Tablo 4.9 ve Cilt II/Tablo 8). Bu nedenle C1 ve D2 tipleri konutlarda görülen demirbaş niteliğindeki eşyalar arasında sayılabilir. Bunlarla birlikte küplerden D1 ve D3 alt tiplerinin de konut bazında yaygınlıkları yüksektir (bkz. Tablo 4.10).

H14 konutu 29 adet depo kabıyla en zengin konuttur. Tüm veya tüme yakın 12 adet C1 tipi büyük çömlek ve toplamda 17 adet D1, D2 ve D3 tipi küp tespit edilmiştir (bkz. Cilt II/Tablo 6). Yukarı yerleşmede H28 ve aşağı yerleşmedeyse H20, H6, H29 ile H10 depo kabı yoğunluklarıyla öne çıkan diğer konutlardır. Depo kabı bakımından zengin konutlara kıyasla hem aşağı hem yem de yukarı yerleşmede H9, H5-alt, H27 ve H15 daha az sayıda örneğin bulunduğu konutlardır.

Tablo 4.10: Küplerin Konutlara Göre Dağılımı.

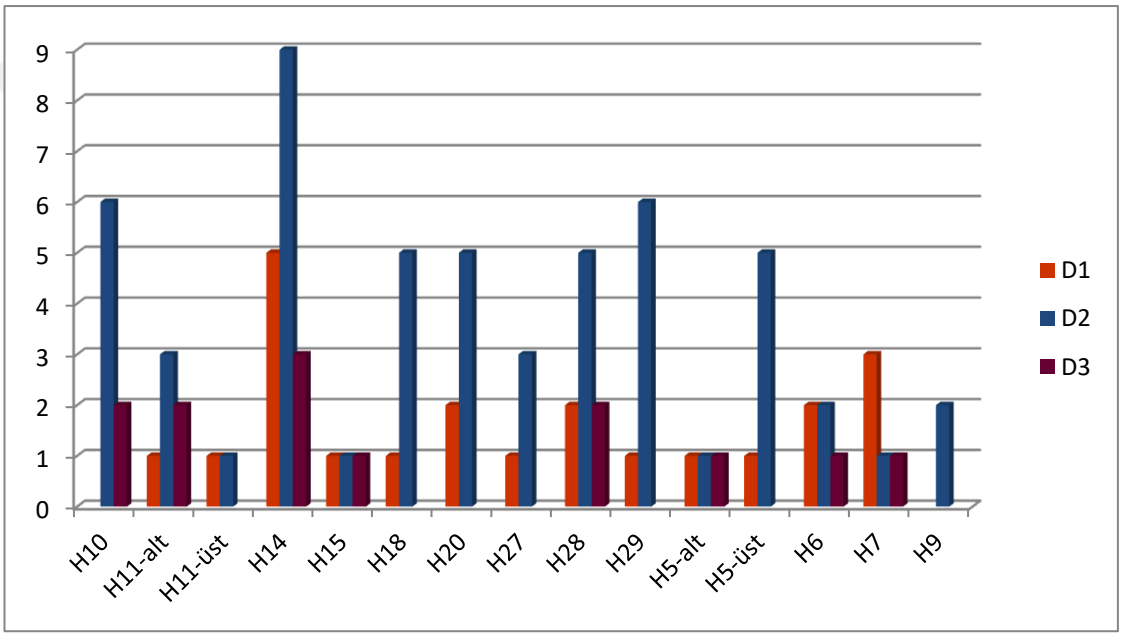

Son olarak H14 evini ayrıcalıklı tutarak yerleşmedeki diğer konutlara baktığımızda hem ayırt edici biçimlerin bulunması (A5, battal boy A3 ve A4, B4, E1 vb.) hem de depo kaplarının yoğunluğuyla H10, H18, H20, H28, H29 ve H6 konutlarının öne çıktığı görülmektedir.

4.3.5. Güvercinkayası'nda Nüfus, Artı Ürün ve Sosyal Yapı İlişkisi Üzerine Bazı Çıkarımlar

Tarihöncesi bir yerleşmede mezarlara ulaşılması ve bütününün kazılması, nüfusla ilgili tanımlı bilgilere ulaşmamızı kolaylaştırır. Bu tür yerleşmelerin nüfusları hesaplanırken bazı metodlar kullanılmaktadır. Bu metodlar mikro ve makro ölçekte uygulanmaktadır. Mikro ölçekte yerleşme, otlak, tarım arazisi, su kaynakları gibi yakın çevresiyle birlikte değerlendirilirken, makro ölçekte bulunduğu coğrafi bölgeyle, yani sınırları daha geniş bir alandaki tüm kullanılabilir kaynaklar ve bu alanda bulunan diğer yerleşmelerle ele alınır. Hektar başına düşen nüfus yoğunluğu hesaplamaları 1930 yıllarından günümüze çeşitli bilim adamlarınca önerilmiştir. Genel görünüm hektar başına önerilen 1000 kişilik sayının günümüze yaklaştıkça düşme eğiliminde olduğu yönündedir. Bu bağlamda, her önermenin hem kuvvetli hem de zayıf tarafları olabileceği göz ardı edilmemelidir (Zorn, 1994: 34, Table 1).

Nüfus önermeleri genellikle alan tahmini, konut temelli tahmin ve kullanılabilir kaynaklar üzerinden yapılır. Örneğin 20. yy.'dan itibaren nüfus yoğunluğu değişmeyen bir köy yerleşmesinden yapılan modellemede, 2 hektarlık (20000m²) bir alanda 500 kişinin yaşayabileceği önermesi alan tahmini için kullanılabilir. Ancak bu modeli arkeolojik bir sit için söyleyebilmek için en azından o yerleşmede kazılan alanların hangi amaçlarla kullanıldığı dolayısıyla yerleşme planının iyi analiz edilmesi gerekmektedir (Zorn, 1994: 31-32).

Konut temelli bir tahmin mikro ölçekte bazı yerleşmeler için kullanılabilir bir metoddur. 2 hektarlık bir yerleşmenin (20000m²), 0.2 hektarı (2000 m²) 50 tane konut içeriyor ve konutların her biri 5'er kişiden oluşuyorsa, bu yapılarda 250 kişinin yaşadığı, genel toplamınsa 2500 kişi olabileceği önerilebilir. Bu önerme, aile birey sayısına, yerleşmede yollara, ortak kullanım alanlarına ayrılan yüzölçümüne göre değişkenlik gösterir, dolayısıyla bu hesaplamaların birebir doğru kabul edilmesi iddialı olacaktır. Güvercinkayası, bütünüyle kazılan ancak mezarlarına ulaşamadığımız bir yerleşmedir. Tamamının kazılmış olması nüfus önermesi yapılırken bir avantaja dönüşmektedir. Bu bağlamda Güvercinkayası için yukarıdaki kriterlere göre konut temelli bir tahmin yapmak mümkündür. 13 yapının (H13 hariç) toplam yaşam alanı yaklaşık 353 m²'dir (bkz. Cilt II/Tablo 9). Çalışmaya konu edilmeyen diğer yapıların, kiler odaları hariç yaşam alanları da bu hesaplamaya

dahil edildiğinde yaklaşık 800m²'lik bir alan önerilebilir. Güvercinkayası'nın üzerine kurulduğu 3000m²'lik kullanım alanından, yollar, H13 ve her konutun içinde bulunan kiler odaları çıkarıldığında geriye kalan 800m²'lik bu alanda 100 (yüz) kişinin yaşadığı düşünülebilir (2000 m²'ye 250 kişi düşerse, 800 m²'ye kaç kişi düşer?).

Kullanılabilir doğal çevrenin de nüfus önermesinde kullanılabileceği önerilmektedir. Bu metodda, bitkisel doğal kaynakların ne kadarını hayvanların ne kadarını insanların tükettiği, su kaynaklarının depolanması için herhangibir yatırım yapılıp yapılmadığı (sarnıç, kuyu gibi), yağış miktarına da bağlı olarak gıda çeşitliliğindeki sürdürülebilir kaynaklar gibi başlıkların tanımlabillir olması gerekmektedir. (Zorn, 1994: 33).

Güvercinkayası'nın bulunduğu Çatalsu (Gülağaç/Aksaray) köyüyle etnografik analojiler kurarak yaptığımız, nüfus ve artı ürün ilişkisi üzerine tahminlerimiz aşağıdaki gibidir. 2009 yılındaki çalışmada edindiğimiz bilgiler (bkz. Çaylı, 2009: 136-140), bu projede yeniden sınanmıştır. Geçim ekonomisi kuru tarım ve hayvancılığa dayalı Çatalsu köyünde, 4 nüfuslu çiftçi bir ailenin 12 dönümlük araziden kaldıracağı ortalama buğday hasadı ≈2 ton 520kg'dır. Çatalsu tarımcılarına göre bir dönüm, 50m x 50m=2500m²'lik bir alanı kaplar. Buğday hasadının ≈420 kg.'ının hane halkının 1 yıllık temel ihtiyacına yettiği, ≈1050 kg.'ının ise bir artı ürüne dönüştüğü söylenmiştir[227]. Bu bağlamda çalışmaya konu ettiğimiz konutlar kapsamında bazı senaryolar şu şekilde önerilebilir.

[227] Kadir Emekli (43 yaş/Çatalsu Köyü) ile yapılan görüşme: "4 kişilik Emekli ailesi, 12 dönümü kıraç (buğday), 3 dönümü sulak (arpa) olmak üzere 15 dönüm/dekar araziyi ekerse 1 yıllık toplam mahsulü;
120 kilex21kg=2520kg=≈**2 ton 520kg.** buğday (1 dönüm 210kg)
80 kilex28kg=2240kg=≈**2 ton 240kg.** arpa,'dır. (1 dönüm 746,5kg)
Elde edilen buğdayın 20 kilesi (420kg) değirmene, 50 kilesi (1050kg) hayvanlara yem, gerektiğinde ihtiyaç karşılığında takas malı ya da paraya çevrilebilecek bir ticaret malı, 50 kilesiyse (1050kg) gelecek sezon ekilmek üzere tohumluk olarak ayrılmaktadır. Emekli, hane halkı için tüketime ayrılan buğday miktarının hasattan hasada (1 yıl) geçen süre içinde yeterli olduğunu söylemektedir. Bu veriler, Emekli ailesinin tohumluk ve hane halkının bir yıllık yiyecek ihtiyacının karşılanacağı mahsulün dışında, 1050kg'lık bir artı ürün elde ettiğini de belgelemektedir. Bu tablo, ihtiyaç fazlası ürünün, diğer yaşamsal gereksinimleri (sağlık, üretemediği gıda malzemeleri, konut yapım malzemeleri, su, elektrik, yakıt vb.) karşılayabilmek üzere "ticaret" metasına dönüştürüldüğünün en yalın örneklerinden biridir" (Çaylı, 2009: 138). Çatalsu halkının kullandığı ölçü birimi, 1 kile 24 kg. buğday alır.

Kuşku götürmeyecek biçimde Güvercinkayası'nda 8 silosuyla H 13, H 13'e doğuda komşu çifte silo ve ana yol üzerinde bulunan 6G/Ptk.1 artı ürünün biriktirildiği alanlardır. Bu donanımların ürün alma kapasitelerine baktığımızda (bkz. Cilt II/Tablo 9; s.266), H 13 ≈5864 kg., çifte silo ≈322 kg., 6G/Ptk.1 ≈1135 kg. ürün alabilmektedir. Bunların dışında yukarı yerleşmedeki bütün konutların, Emekli ailesinin artı ürün dışında kalan ≈420 kg.'lık yıllık buğday ihtiyacının çok üzerinde ürün depolayabildikleri görülür. Aşağı yerleşme konutlarına baktığımızda ise H 11 hariç, kendine yeter bir ekonomiden bahsedilebilir. H 11'in gerek yüzölçümü gerekse, kiler odası, öğütme taşı, öğütme sekisi, petek, kil kutu ve depo kaplarıyla bir yaşam alanından çok, aşağı yerleşmede depolama fonksiyonunu üstlenen ayrıcalıklı bir yapı olduğu önerilebilir. Belki de bu yapının, aşağı yerleşmede yaşayan insanların ürün fazlasını getirip bıraktıkları, yukarı yerleşmedeki ambarlara ürün nakli yapan ara bir nakil ambarı olduğu düşünülebilir (bkz. Tablo 4.2; Cilt II/Tablo 9).

Çalışmaya dahil ettiğimiz on dört yapının toplam ürün alma kapasiteleri (H 13 dahil) 14,5 tona yakındır. Hane başına 420 kg.'ın tüketim için ayrıldığını düşünecek olursak (13x420=5460 kg. H13 hane olmadığı için bu hesaplamaya katılmamıştır), bu toplamdan geriye (14500-5460=9040 kg.) yaklaşık 9040 kg.'lık bir ürün fazlası açığa çıkmaktadır. Çifte silo ve yol üzerindeki petek de (6G/Ptk.1) hesaba katıldığında bu rakam yaklaşık 10,5 tona yükselmektedir. Güvercinkayası'nda belgeleyebildiğimiz 32 konutta[228] yaşayan nüfusun 128 kişi (32x4=128) olduğu önerilecek olursa, sadece çalışmaya konu ettiğimiz verilerden açığa çıkan 10,5 ton ürün fazlası, neredeyse tüm köyün temel ihtiyacını 1 sene boyunca karşılayabilecek kapasitededir. Bu durum hesaba katılmayan konutların (çalışmaya dahil edilmeyen 19 konut) ürün alma kapasiteleri de göz önünde bulundurulduğunda, Güvercinkaya'sının kendine yeter ekonomi dışında bir birikim yarattığı anlaşılmaktadır. Bu senaryodaki çıkarımlar, yerleşmede artı ürüne bağlı fiziksel ve sosyal değişimlerin öngörülebileceğini düşündürmektedir.

4. Bölümde, Güvercinkayası I. ve II. tabaka konutlarından seçilen ondört evin ürün depolamaya ilişkin mimari unsurları ve depo kapları detaylı biçimde tanımlanmıştır. Her evin genel mimari özellikleri tanıtıldıktan sonra, o eve ait taşınmaz depolama birimleri, hem konumları hem de ürün alma kapasiteleriyle ele alınmıştır. Taşınmaz

[228] H 13 konut olmadığı için nüfus önermesinde hesaba katılmamıştır.

bu donanımların biçimleri, çalışmadaki tüm yerleşmelerde görülen konut içi ve dışı depo birimleriyle ortak bir tipoloji tablosunda değerlendirilmiştir (bkz. Tablo 4.3, Cilt II/Levha 1-2). Aynı zamanda Güvercinkayası ve ele alınan diğer yerleşmelerin silo, petek, kutu, depo binası gibi mimari unsurları, yapı malzemeleri ve teknikleri bakımından genel olarak incelenmiştir. Güvercinkayası'nda hiç rastlamadığımız organik malzemeli taşınır depo aygıtları ve etnografik örnekler de bu tabloda yer alır. Güvercinkayası'nın konuyla ilgili mimari ve buluntularının analiz edildiği bu bölümde, "Özel Yapıların Yerleşmedeki Konumları ve Sosyal Yapı İlişkisi" alt başlığının açılma nedeni, bir üst bölümde detaylı biçimde ele aldığımız Güvercinkayası evlerinin mimari özellikleriyle bu başlığın ilişkisini kurmak içindir (bkz. s. 353-355). Evlerin depo kapları dışında da çalışılan 16 farklı tipolojideki toplam 317 kap, bölüm içinde yapım tekniği, biçim, bezeme, fonksiyon, yoğunluk, standartlaşma gibi başlıklarda incelenmiştir (bkz. s. 330-345). Bu değerlendirme bölümündeyse sadece depo kaplarına yer verilecektir. Her yapının alt ve üst öğütme taşlarıysa, fonksiyon analizlerinin dışında sadece matematiksel yoğunluklarıyla çalışmada yer almıştır (bkz. Cilt II/Katalog 4, Tablo 4.2).

Yapıların yüzölçümleri, yaklaşık 17m² ile 60m² arasında değişir. 35m²'nin üzerindeki en büyük yapılar, yukarı yerleşmede H13, H14, H15, H18 ve aşağı yerleşmede H11, H 20'dir (Tablo 4.1, Cilt II/Tablo 3). Bir merkezi oda ve büyük olasılıkla tavana kadar yükselmeyen ince bir bölme duvarıyla ayrılan kiler odası, ortada yuvarlak bir ocak, kapı girişinin sağında ya da solunda içten kubbeli dörtgen bir fırın, dikdörtgen planlı Güvercinkayası evlerinde standarttır. Bu plan, gerek I. gerekse II. tabaka yapılarında korunmuştur. Her yapının içinde kiler odalarının yanısıra mutlaka petek, silo ya da kil kutu benzeri donanımlara rastlanır. Güvercinkayası'nda silo ve petek ayrımı, ürün alma kapasitelerindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Silodan kastettiğimiz, kapasitesi en az 400 kg. ürün alabilen donanımlardır. Bazı yapılarda bu donanımlardan bir örnek bulunurken (H10), bazılarında birden fazla (H13, H14, H15, H18, H6, H7, H9, H11, H20, H29) ya da hepsinden birer örneğin olduğu (H11) evler karşımıza çıkar. Açık alanlardaki üç depo birimi de dâhil olmak üzere, toplam 34 taşınmaz donanımın kapasiteleri hesaplanmıştır. 65 kg.'dan 1047 kg.'a kadar çeşitlilik gösteren küçük, orta ve büyük ölçekli depo üniteleri, tarım ekonomisinin yerleşmeyi ayakta tutan en önemli girdi olduğunu göstermektedir.

Bu değerlendirme yazısında yukarıda da belirttiğimiz gibi, Güvercinkayası'nın depolama taşınmazları, biçim, malzeme ve teknik bakımından ele alınmış, Orta Kalkolitik I. ve II. tabakaların yanı sıra Obeyd etkili III. tabaka depolama aygıtları da tipolojik ve yapım tekniği açısından değerlendirilmiştir (bkz. Tablo 4.3, Cilt II/Levha 1a-b-c). Yaklaşık 1m. yükseklikteki Orta Kalkolitik silo ve petek donanımları çoğunlukla tek gözlü, silindirik ya da iki duvarın birleştiği köşeye tutturulmuş çeyrek silindir formdadır. Açık alanda bulunan çift gözlü bir örnek (bkz. s. 265, 266 ve H13 yapısındaki sekiz gözlü birbirine bitişik silolar yerleşmede istisnadır (bkz. Şekil 4.2, 4.3). Yol üzerinde yer alan tek gözlü bir örnek de açık alanda bulunması bakımından ayrıcalıklıdır (bkz. s. 265, 266). El büyüklüğündeki yassı taşlarla örülmüş silo ve petek çeperlerinin, içi ve dışı kalınca sıvalıdır. Aynı yapım tekniğinin tüm süreç boyunca korunduğu görülür. Silo ve peteklere oranla sığ depolama aygıtlarından kil kutu tek örnekle temsil edilir. Yapımında taş kullanılmayan bu aygıt, kerpiç çamuruyla şekillendirilmiştir. Yapılardan bağımsız, yuvarlak taban üzerinde yükselen, kerpiç tuğla örgülü silolarsa sadece III. tabakada bulunur.

Bir yapı içi taşınmazı değil de mekân olarak Güvercinkayası depo alanlarına baktığımızda, her konutun mutlaka bir kiler odasının bulunduğu ve tek bir örnekle yapının tamamının (H13) ürün depolamak için ayrıldığı görülür. Kiler odalarının kapladığı alan, ait olduğu evin yüzölçümüyle karşılaştırıldığında, yapının en az ¼'ünün bu mekânlara ayrıldığı anlaşılır (bkz. Cilt II/Tablo 9). Depo kaplarının ve petek, silo gibi donanımların sadece kiler odasında bulunmadığı, bunların merkezi odada da yer aldıkları görülür. Bu durum, taşınır ya da taşınmaz donanımlarla ürün depolamak için yaşam alanında bu oranda geniş yer açmanın, ekonomik ve sosyal boyutunu düşündürmektedir.

Güvercinkayası'nda ev içi depolama geleneğinin yaygın olduğu görülür. Ancak köyün kurulduğu kayalık formasyonun, komünal alan kullanımına uygun olmadığı göz ardı edilmemelidir. Toplum bireylerinin yerleşme içinden çok, yerleşme dışında sıklıkla bir araya gelebilecekleri, en azından aktif tarımsal faaliyetlerin göstergesi depo birimlerinin yerleşmedeki yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Ortak kullanılabilecek alanların Güvercinkayası'nda fiziksel olarak yokluğu, üretimde bir arada bulunan bu insanların, soğuk ve yağışlı dönemlerde yerleşme içinde daha izole bir yaşam sürdüklerini düşündürmektedir. Çünkü ortak kullanılabilecek açık alanlar yerleşmede düz damlar ve yollarla sınırlıdır. Dolayısıyla konumuz

bağlamında, bir kural değilse de, ortak kullanım alanında olması beklenen, konutlardan bağımsız inşa edilen bir depo binası Güvercinkayası'nda bulunmaz. Başka bir söylemle, Güvercinkayası sakinlerinin sosyal örgütlenmeleri yerleşmede kömünal bir alan yaratmayı gerekli görmemiştir. Ancak bu noktada, "H 13 bir istisna olarak düşünülebilir mi?", sorusu akla gelmektedir.

Sur duvarı arkasında ve yerleşmenin en korunaklı bölümünde bulunan H13, tarımsal üretimden edinilen kişisel payların, hane içine depolanmasından sonra geriye kalanın, stoklandığı ve korunduğu özel bir yapı olmalıdır. Şayet böyle ise, H13'ün komünal bir yapı olduğu önerilebilir. Bu yapıya komşu sıradaki diğer yapılar da, aşağı yerleşmedeki birçok eve oranla, gerek petek ve silolar gerekse depo kaplarıyla, daha fazla ürünü sınırları içinde tutan bir görünümdedir. Bu durum, kalın bir duvarla aşağı yerleşmeden ayrıştırılan ve yerleşmenin zirve düzlüğünde güvenli bir konumda bulunan yapıları özelleştirmektedir. Bir yapı kompleksi olarak değerlendirilebilecek nitelikteki bu konutlarda yaşayan kişiler, tarımsal üretimden kaynaklı artı ürünü elinde tutan bir güçle, sosyal açıdan da aşağı yerleşme sakinlerinden farklılaşmış olmalıdır. Bu çıkarım, "Özel Yapıların Yerleşmedeki Konumları ve Sosyal Yapı İlişkisi" alt başlığını doldurabilecek türdendir.

Orta Kalkolitik Dönem Güvercinkayası konutlarının çanak çömleği tamamen el yapımı ve açkılıdır. Çoğu koyu yüzlü bu kaplar, mineral ve bitkisel katkılıdır. Bu hamurun her çeşit kabın yapımında kullanıldığı görülür. Fonksiyonlarına göre kaplar, günlük kullanım (A-Kâseler/Lengerler, B-Çanaklar) ve depolama kapları (C-Çömlekler, D-Küpler) olarak iki grupta toplanır. Depolama kaplarının, günlük kullanım kapları kadar önemsendiği, konut bazındaki yoğunluklarından anlaşılır (bkz. Cilt II/Tablo 6).

Kapların çoğunluğunda görülen açık renk iç, koyu renk dış yüzey iki aşamalı fırınlamanın göstergesidir. Tamamına yakını basit ağızlı depo kapları (çömlek ve küp) boyun özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Ağız çapları ve yükseklikleri aynı ya da birbirine çok yakın olsa da farklı tipteki gövde formları depo kaplarının ürün alma kapasitelerinde belirleyicidir. Genel olarak elips, yuvarlak, bikonik, şişkin karınlı gövdeler görülür. İri depo kaplarında çoğunlukla dolgu sivri dipler bulunur. Destek olmadan gövdesini taşıyamayacak formdaki bu dipler, küplerin sıvalı çukurlar içinde sabitlendiğini gösterir. Çömlek ve küplerde yuvarlak dip de tercih edilmiştir. El

yapımı kaplardan, çömlekler tek seferde biçimlendirilirken, küpler fitil kangal yöntemiyle yükseltilir. Depo kaplarında kulp uygulaması çömleklerden çok küplerde görülür. Büyük küplerde sıklıkla ugulanan dikey kulplar fonksiyonundan çok bezeme unsuru olarak karşımıza çıkar. En sık rastlanan bezeme kabartmadır. Yanı sıra sokma ve çizi bezeme de görülür. Kabartma bezemeler göz, kaş, boynuz, memecik ve hayvan figürü olmak üzere çeşitlenir. Stilize göz, kaş ve boynuzlar, çömlekler ve küplerde sıklıkla yatay kulplarla birlikte uygulanır.

Çömlek ve küpler, boyut ve ürün alma kapasitelerine göre küçük, orta, büyük ve battal boy tanımlanmıştır. Ağız çapı 14 ile 25 cm., yükseklik 16 ile 30 cm. arası kaplar küçük, ağız çapı 15 ile 42 cm., yükseklik 25 ile 44 cm. arası kaplar orta, ağız çapı 18-45 cm., yükseklik 25-72 cm. arası kaplar büyük, ağız çapı 24-40 cm., yükseklik 55-96 cm. arası kaplar battal boy depo kaplarıdır. Belgelenebilen 138 depo kapının, 91'i kapasite hesabı yapabilmek için matematiksel büyüklüklere erişmiş ve kapasiteleri hesaplanabilmiştir. Bu çeşitleme içinde depo kaplarının 3.5kg' dan 178kg.'a kadar ürün alabileceği tespit edilmiştir (bkz. Cilt II/Tablo 5, 9; Cilt II/Katalog 3). Güvercinkayası depolama birimlerine ilişkin yapılan bütün hesaplamalar, artı ürünün yerleşmedeki önemini somutlaştırmak içindir.

Genel tip tablosundaki her kaptan birer örneği (huni ve lenger hariç) herhangi bir Güvercinkayası evinde görmek mümkündür (bkz. Tablo 4.4, Tablo 4.8; Cilt II/ Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7). Bu durum, setler halinde, sürtme taş alet endüstrisiyle üretilmiş alt, üst öğütme taşı, havan, dibek benzeri buluntuların, her Güvercinkayası evinde bulunmasıyla aynıdır. Ancak battal boy olarak nitelendirdiğimiz ve kendi içinde 82 ya da 164 kg.dan fazla ürün alma kapasiteli kaplar her konutta bulunmaz. Tek bir örnekle temsil edilen 164 kg.dan fazla ürün alabilen bir depo kabıysa sadece H14 de yer alır (bkz. Tablo 4.7, Cilt II/Tablo 5). Bunun yanı sıra battal olmasa da büyük boy küplerden en az bir örnek her evin demirbaşıdır. Hacim hesabı yapılan depo kaplarının konutlara göre dağılımına bakıldığında (bkz. Cilt II/Tablo 5, 9) yaklaşık 1,5 tondan fazla buğday depolanabilecek kapasiteyle 29 adet depo kabı bulunan H 14'ün, diğer konutlara göre farkı açıktır. I. tabakaya ait H 10'un depo kapları da yaklaşık 300 kg.'a yakın kapasiteyle, II. tabakadaki birçok yapıdan (H 5, H 6, H 7, H 9, H11, H 27, H 29, H 15) daha fazla ürün alır. Bu durum yerleşmede erken evrelerden itibaren tarım faaliyetlerinin aktif yapıldığının da bir göstergesidir. H14,

H10, H18, H20, H28, H29 ve H6 evlerinde depo kaplarından küplerin diğer kaplara oranla sayıları fazladır (bkz. Tablo 4.9). Çömlekler ise H14, H28, H20, H6, H29 ile H10 evlerinde baskın gruptur (bkz. Tablo 4.10). Genel olarak baktığımızda ise yukarı yerleşmede H14, H18, H28 ve aşağı yerleşmedeyse H20, H6, H29 ile H10, depo kabı yoğunluklarıyla öne çıkan diğer konutlardır. Bu durum bazı evlerde çömleklerin bazı evlerdeyse küplerin sayısal fazlalığını, aynı zamanda toplam kap sayılarına göre hangi evde daha çok depo kabı olduğunu anlamamıza yaramaktadır. Ancak, bir evin depo kabı ya da taşınmaz depo birimlerinin sayısal fazlalığı, o evin daha fazla ürün aldığını göstermez. Bu materyallerin ürün alma kapasiteleri, ait oldukları evin ürün alma kapasitesinde belirleyicidir.

35m²'nin üzerindeki altı evin (H13, H14, H15, H18, H11, H20) yüzölçümleri gibi, toplam ürün depolama kapasiteleri de (bkz. Cilt II/Tablo 9) diğer yapılardan ayrılır. İkisi aşağı, dördü yukarı yerleşmede bulunan bu evler, sadece zirve düzlüğündeki konutların özelleştiğini değil, aşağı yerleşmede özellikle bu iki yapının da özel yapı olarak görülebileceğini düşündürmektedir. Ancak, zirve düzlüğündeki tüm yapıların kalın duvarlar arkasında korundukları, hemen hemen ekonomik girdi açısından denklikleri (H13 hariç) ve birbirinden dağınık biçimde konumlanmamış olmaları gözardı edilmemelidir. Yukarı yerleşmedeki yapılara ilişkin bu ortak paydalar, onları bir bütün olarak değerlendirmemize de neden olmaktadır.

Depo kaplarında hamur, teknik, form ve boyutlardaki tekrarlanan benzerlik, tıpkı Güvercinkayası mimarisindeki gibi uzun süreli bir geleneğin devamı niteliğinde görülmektedir. Kaplardaki standartlaşma, Yakındoğu'dan bildiğimiz çağdaşı ve Kalkolitik Dönem sonlarındaki "seri üretim mallar" (Coba ve Devrik Ağızlı Kâseler) gibi hak dağıtımına yönelik, ekonomik, hukuki ve sosyal bir anlam içermez. Güvercinkayası'nın üretimde standartlaşmış depo kapları, tamamen ekonomik bir birikimin ifadesidir.

Aşağı yerleşme yapılarından beş, yukarı yerleşme yapılarından dokuz olmak üzere toplam ondört yapıyla ilgili bazı genellemelere gitmek mümkündür. Bu genellemeler, gerek genel mimari plan ve iç donanım, gerekse çanak çömlek ve diğer buluntu gruplarının yapım ve kullanımı gibi teknik konularda birçok ortaklığa işaret eder. Ancak, yapıların konumları, yüz ölçümleri (bkz. Tablo 4.1), buluntu envanterlerindeki yoğunluk farklılıkları, tarafımızca yapıların sosyal açıdan ayrıştığının da göstergesidir.

SONUÇ

Biyolojik varlıkların gelişmesi ve yaşamlarını devam ettirmeleri için ön koşul, gerekli gıda maddelerinin canlı organizmaya alınmasıdır. Beslenme adını verdiğimiz bu eylem, tüm canlıların en temel ortak paydasıdır. İnsan ve insanın müdahale etmediği (evcilleştirmediği/kültüre almadığı) diğer tüm canlılarda beslenme, doğanın sunduklarıyla işleyen doğal bir süreçtir. Bu doğal süreç, kültür tarihinin en eski döneminde Paleolitik insan için de işlemekteydi. Yaşam biçimi, dolayısıyla kültürü öncelikle iklim, sonra ise geçim ekonomisine göre şekillenen avcı toplayıcı dönem insanının, uzun süreli kalıcı yerleşmelere neden ihtiyaç duymadığı, bu bağlamda anlaşılabilir bir gerçekliktir. Buzul çağının sonlanması ve ılıman iklim koşullarının oluşması, insanların bir yerde konaklama sürelerini, farklı türden ve bol miktarda doğal gıda kaynaklarına kolay erişimlerini sağlamış olmalıdır. Bu dönem Yakındoğu'da Epipaleolitik olarak tanımlanır. Dönemin sonlarında, avcılığın yanı sıra, toplayıcılık ve yabanıl tahıl hasatı yapan ilk yerleşik avcı toplayıcı gruplar görülmektedir. Arkeolojik görünürlük açısından yerleşiklik kavramı ilk kez bu toplumlarla birlikte anılır. Kısa süreli kullanılan mağara benzeri doğal yaşam alanlarının yerini, giderek bilinçli olarak seçilen araziler ve ilk mimari yapılar alır. Olasılıkla besin kaynaklarına yakınlık ve güvenlik gibi nedenler, konaklamaya uygun yerlerin seçiminde ön koşuldur.

Beslenmeye ilişkin doğrudan ya da dolaylı kanıtların, bir yerde uzun süre yaşayan ilk toplumlarda bulunuyor olması, insanların yerleşik hayata neden geçtiklerine ilişkin tartışmalara, beslenmeyle ilgili başlıkları da eklemiştir. Aynı zamanda evcilleştirmenin yerleşik yaşamın ön koşulu olduğu kanısı da sorgulanmıştır. Yine bu toplumların yaşam alanlarında yer alan sıvalı çukurlar, ekonomik amaçlı gıda biriktirmenin en erken örnekleri olarak yorumlanmaktadır. Ain Mallaha örneğinde olduğu gibi, yaşam alanlarını kolay gıda bulabilecekleri yerlere kuran Geç Natufiyan insanların yabanıl tahıl hasadı yaptıkları ve ihtiyaç fazlası gıdaları saklamaya başladıkları bilinir. Beslenme ihtiyacını garanti altına almaya yönelik bu davranış, zaman içinde mimari ve sosyal yapıda gerçekleştirdiği değişimlerle, beslenme ihtiyacının ötesinde bir ürün birikiminin de başlangıcını oluşturur. Diğer bir söylemle, sadece karın doyurmak için depolanmayan ürün, gerçek artı ürün olarak nitelendirilir. Gerçek artı ürünün bir güç unsuru olarak kullanımıysa, yaklaşık 4000 yıl sonra Kalkolitik Dönem'le birlikte daha tanımlı hale gelmeye başlar.

Bir yerleşmeyi oluşturan mimari unsurların, o toplumun coğrafi yaşam alanına, geçim ekonomisine, nüfusuna ve ihtiyaçlarına göre biçimlendiği ve değiştiği görülmektedir. Ele aldığımız dönemler kapsamında, ürün fazlasının depolanması da geçim ekonomisinden kaynaklı bir ihtiyaca, öncelikle mimari daha sonraysa buluntular üzerinden çözüm arandığını gösterir. Arkeoloji literatüründe gıda depolama (*storage*) ve artı ürün (*surplus*) kavramının, doğada hazır bulunan, yemiş, yumru, ot vb. bitkilerin veya tarımsal ürünün depolanması için kullanıldığını burada bir kere daha hatırlatmak isteriz. İhtiyaç fazlası ürünü depolamak için, yerleşme dokusu içinde gerekli alanı açmak, mimari anlamda çözümlemelere gidildiğinin habercisidir. İlk olarak yarı yerleşik, yerleşik avcı toplayıcı toplumlarla görülmeye başlayan depolama üniteleri, tarım ekonomisinin ve hayvancılığın yoğunluk kazanmaya başladığı M.Ö. 7. binden itibaren teknolojik açıdan çeşitlenir ve nicelik olarak artar. Çiftçi köylerde, yaşam alanından daha çok önemsenen kiler, ambar gibi donanımların, hayati önem taşıyan ve toplumun uzun süreli ayakta kalmasını sağlayan bir güç unsuruna zamanla dönüştüğü gözlemlenir.

Bu bağlamda ilk yerleşik toplumlarla ele almaya başladığımız çalışma konusu, Orta Anadolu, Göller Bölgesi, Kuzey Mezopotamya ve Doğu Akdeniz Kıyı Kültür bölgelerinden birçok yerleşmedeki, taşınır ve taşınmaz depolama üniteleri bağlamında incelenmiştir. Konu edilen yerleşmelerin kuru tarım bölgelerinden olmasına özen gösterilerek, araştırma kapsamında detaylı yer verilmeyen bazı yerleşmelere de atıflarda bulunulmuştur (bkz. Tablo 2.2, Tablo 2.18; Cilt II/Tablo 1-2). Çalışmanın ana yerleşmesi Orta Kalkolitik Güvercinkayası konutlarından on dört yapı, konu bağlamında analiz edilmiş, depolama birimlerine ilişkin yapılan kapasite hesaplarıyla, artı ürünün yerleşmedeki önemi somutlaştırılmaya çalışılmıştır. İlk yerleşik toplumlarla başlayan İhtiyaç fazlası ürün depolamanın, yerleşmelerin mimari ve sosyal yapılarına etkileri, ele alınan geniş coğrafya ve yaklaşık 7000 yıllık zaman diliminde tanımlanmaya çalışılmıştır.

Kronolojik ve coğrafi açıdan, ürün depolamaya yönelik ilk çözümler, tarım öncesi toplumlarda, büyük ölçekli depolama alanlarının görülmeye başlandığı Yakındoğu'da, PPNA dönemindedir. Bu dönemde, Hallan Çemi, Körtik Tepe, Jerf el Ahmar, Mureybet, Jericho, Netiv Hagdud, Nahal Oren, D'hara yerleşmelerinde olduğu gibi, depo alanları, barınak ya da konut niteliğindeki yaşam alanlarının dışında, açık alanlarda kurulmuştur. PPNA sonları ve PPNB'de yuvarlak planlı

yapılardan dörtgen ve bölmeli yapılara geçişle birlikte, ürünlerin artık yaşam alanlarında saklandığı, Çayönü, Akarçay Tepe, Tell Halula, "Ain Ghazal gibi yerleşmelerden bilinir. Belirli kişi, grup ya da ailelere ait sınırları belli bu yapıların içinde ürünlerin depolanması, üretilen mal üzerinde söz sahibi olmanın bir göstergesi olarak da düşünülebilir. Ancak bu durum, ortak kullanım alanlarının depolama alanlarından arındırılması sonucunu getirmez. Karma uygulamaların bulunduğu, Akarçay Tepe, "Ain Ghazal gibi yerleşmelerde, PPNB sonlarında hem konut içi hem konut dışı alanların, bu iş için kullanıldığı görülür. Bu bağlamda, depolanan ürünün niteliğine ve niceliğine göre toplumun ya da bireyin malı birbirinden ayrıştırılmaya başlamış olabilir. Bu durumu açık alanlarda, yapılardan bağımsız kurulan silo, kutu ya da ambar gözlerinden çok, ürün depolamak için ve ortak birtakım ritüel, tören ve benzeri toplumsal belleğe de işaret eden aktivitelerin gerçekleştirildiği erken örneklerle, PPNA dönemine tarihlenen Jerf el Ahmar, Mureybet, Jericho'daki kamusal binalardan anlamak mümkündür. Ortak kullanım alanı ya da kamusal alan olarak nitelendirilebilecek bu tarz mekânlar, sosyal iletişimi kuvvetlendiren ya da tam tersi bireylerin toplumsal alandan uzaklaşarak, kendi sınırlarına çekilmelerine neden olan bir anlamı da içeriyor olabilir. Belki de kamusal alanlar, ister ekonomik isterse sosyal nedenlerle, insanların toplu halde ve uzun süreli bir arada yaşamaya başlamasının doğal bir sonucudur.

Bitkilerin doğal yaşam alanlarına yapılan ilk müdahaleyle, bir diğer söylemle bitkileri kültüre alma ve çoğaltmayla elde edilen ürünlerin depolanması, hayvansal gıdanın saklanmasına oranla daha elverişlidir. Ürün saklamaya yönelik silo gibi mimari birimlerin bitkisel ya da tarımsal artı ürün için kullanıldığı genel kabul görmektedir. Ancak, bir yerleşmedeki evcil hayvan sayısına ve yaşlarına bakılarak, bunların canlı olarak tutulmalarının da bir artı değer yaratabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, Neolitik'in ilerleyen aşamalarında ikinci Neolitik Devrim olarak nitelenen süt gibi yan ürünlerin ekonomiye katılması, canlı hayvan sayısının fazla oluşunu daha da anlamlı kılmaktadır. Etin dışında, canlı hayvandan elde edilebilecek süt ve süt ürünlerinin yanı sıra yününden ve giderek gücünden de faydalanılması, artı değer hanesine birer girdi olarak kaydedilebilir. Hem teknolojik hem de kültürel değişimleri zorunlu kılan bu aşamalar, insanların yaşam pratiklerine katılan yeni iş bölümlerini, farklı iş kollarını, üretimden kaynaklı malların paylaşımı, idaresi, dağıtımı gibi yeni sosyal organizasyonları da tetiklemiş olmalıdır.

Çalışmada ele aldığımız yerleşmeler bazında, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'le birlikte mimari depo ünitelerinin kapasitelerinde artış, formlarında çeşitlilik izlenirken, evsel ya da ortak üretim ve kullanıma işaret eden, hem konut içi hem de konut dışı uygulamalara yer verildiği görülür. Tüm Neolitik yerleşmelerde taşınmazların yanı sıra depo kapları da kültür envanterine bu süreçle girmiştir. Farklı bölgelerden seçtiğimiz Neolitik yerleşmelerde konut içlerinde taşınmaz donanımlar standart bir uygulama olarak karşımıza çıkar. Çoğunlukla dörtgen formlu bu mimari unsurlar, bazen oval ve bazen de yuvarlak formlarla belirir. Yapı malzemesi olarak taş, pisé, kerpiç tuğla, çamur harç sıklıkla kullanılırken, Göller Bölgesi örneklerinde kil levhalar ambar gözlerinin kurulmasında ana iskeleti oluşturur. Orta Anadolu Neolitik yerleşmelerinde sadece Köşk Höyük'te birkaç örnekle konut dışı depolama taşınmazına rastlanır.

Göller Bölgesi, Neolitik yerleşmelerinde hem yapı içlerinde hem de açık alanlarda depo üniteleri bulunmaktadır. Diğer bölgelerdeki çağdaşlarına oranla, bölge insanının açık alanları, ürün stoklamak için daha yoğun kullandıkları söylenebilir. Bu taşınmazların yapım tekniğinde, bölgesel ölçekte bir geleneğin varlığından da bahsetmek mümkündür. Çağdaşı çok az örnekte rastladığımız sembolik objelerle depolama alanlarının ilişkisi, bu kültür bölgesinde erken örnekleri temsil eder. Höyücek'teki masa ve Bademağacı'ndaki ayak ve boynuz gibi pişmiş topraktan örneklerin, bu taşınmazlara sembolik bir anlam yüklendiğinin kanıtı olarak görülmektedir.

Yumuktepe'de, İlk Neolitik'te konut içinde kutu, Son Neolitik'teyse konut dışında silolar yer alır. Kuzey Mezopotamya örneklerinde Tell Cudeyde'de Son Neolitik'te konut dışında tabanları sıvalı çukurlara rastlanırken, Tell Sabi Abyad II'de PPNC- İlk Neolitik tabakalarında konut içlerinde hücrecikler biçiminde depo odaları bulunur. Tell Sabi Abyad I'de ise Neolitik tabakalarda kamusal depo yapısı, konut içi ve dışı depolama taşınmazları, bunların yanı sıra zengin bir çeşitlemeyle çanak çömlek, sepet, çuval gibi taşınır depolama buluntularına da rastlanır. M.Ö. 7. binin sonuna tarihlenen Tell Sabi Abyad I'de Çanak Çömlekli Neolitik'in erken aşamalarında karşılaşılan kamusal depo binası (Yanık Ev) bir istisnadır. Bu yapı, daha erken dönemlerden bildiğimiz Mureybet, Jerf el Ahmar, Jericho gibi yerleşmelerdeki kamusal yapılarla aynı mantıkta kurulmuş olmalıdır.

Çanak Çömlekli Neolitik dönem örneklerinde, evsel kullanım ve hane tipi üretimin yaygın olduğu gözlemlenir. Tarımın aktif rol oynadığı geçim ekonomisinde, evsel üretimin yoğunluğu, konut yapılarındaki sürtme taş aletlerle ve mekân içlerinde belgelenen öğütülmüş tahıl kalıntılarıyla da doğrulanır. Düşük miktarlı üretim biçimi olarak tanımlanan hane tipi üretim, kendine yeter ekonomisiyle bu tip toplumlarda, siyasallaşan liderlik ya da şeflik benzeri bir otoriteye ihtiyaç olmaksızın bir yapılanmaya gidildiğini gösterir. Ancak, her ne kadar sınırları belli bir yaşam alanı (köy) ve konutlar, mekân içlerinde ürün stoklama, her işi herkesin yapamadığı uzmanlık alanları ve iş bölümü gibi "özel mülkiyet" ya da "özerkliğe" işaret eden unsurlar olsa da, sosyal hukuka dayalı kuralların oluşmaya başladığı düşünülmelidir. Çünkü toplum üyeleri hiçbir zaman birbirlerinden tamamen izole yaşayamaz. Yerleşme dışında tarlalarda, hazır gıda maddelerinin toplanmasında, evcilleştirilen hayvanların bakımı ve beslenmesinde, yapı malzemesi ve alet üretimi için gerekli hammaddelerin temininde, bunların hazırlanışında, açık alanlarda besin ya da alet üretimine yönelik işlerde veya inşaatların yapımında toplum bireylerinin ortaklık gösterdiği, etkileşimde olduğu ve yardımlaştığı, dolayısıyla sosyal iletişim mekanizmalarını çalıştırdıkları durumlar da olmalıdır. Ekonomik nedenlerle bir araya gelmenin dışında, akrabalık ve hemşehrilik bağıyla da bir arada yaşayan insanların, toplum olma bilincini geliştiren düğün, cenaze, kabul, ziyafet, şenlik, ritüel, fikir alış verişi gibi aktivitelerle de bir araya gelebilecekleri göz ardı edilmemelidir.

Çekirdek aile ve akrabalık ilişkileri etrafında biçimlendiği önerilebilen bu tip heterarşik toplum yapısında, bir taraftan komşuluk hukukunun sınırları belirlenirken bir taraftan da yukarıda saydığımız birçok işi sağlıklı biçimde işletecek organizasyonlara gidildiği düşünülebilir. Service'in tribe (boy), Fried'ın eşitlikçi toplumları bağlamında değerlendirilebilecek bu sosyal yapılar, ortak yaşamın karmaşıklaşmaya başladığını düşündürür. Ancak, üretim ve paylaşımda eşitlikçi gözüken Neolitik toplumlarda, ekonomik ayrıcalıklar üzerinden tanımlanmayan bir liderlikten bahsetmek mümkündür. Buradaki lider figürünün, tüm bireylerin haklarını gözeten, gücü kendine mal etmeyen bir toplumsal rolde olması öngörülebilir.

Neolitik sonrasında Kalkolitik Dönem tabakaları da bulunan bazı yerleşmelerde silo ve depo kapları gibi ürün saklama birimlerinde teknolojik anlamda köklü bir değişimin yaşanmadığı, bunların önceki gelenekten aktarıldığı, Köşk Höyük, Tepecik Çiftlik, Batı Çatalhöyük, Hacılar gibi yerleşmelerde görülür. Yumuktepe'de ise Son

Neolitik'ten İlk Kalkolitik'in sonlarına kadar görülen açık alan depolama uygulamaları, Orta ve Son Kalkolitik'te yerini konut içlerine bırakır. Bu dönemde savunma sistemiyle birlikte yerleşmenin genel dokusundaki değişiklik de dikkat çekicidir. Son Kalkolitik'le birlikte seri üretim "Coba" tipi tarazlı kâselerdeki sayısal artış, sosyal yapıda da köklü değişimlerin varlığına işaret eder. XV. tabakada bulunan anıtsal görünümlü yapının bölümlerinde, yoğun biçimde açığa çıkarılan seri üretim bu mallar, "topluluğun ortak kullandığı bir yapının ve üretim faaliyetlerinin merkezileştiğinin göstergesi" olarak değerlendirilmiştir. Tarazlı kapların da üretim faaliyeti yürütenler için, yiyecek dağıtımında kullanılan kaplar olduğu yer verilen görüşler arasındadır. Buna paralel olarak XV. tabakada kaydedilen veriler doğrultusunda yerleşmede başlayan sosyal, siyasal ve ekonomik dinamiklerdeki değişiklere dikkat çekilerek, sosyal yapıda hiyerarşik bir düzenin izlendiği ve belki devlet yapılanmasının temellerinin de bu dönemde atıldığı öne sürülür.

İlk ve Orta Kalkolitik'e tarihlenen Tell Kurdu yerleşmesi de artı ürün ve sosyal yapı hakkında tanımlı veriler sunmaktadır. İlk Kalkolitik (Amik C) evrede sokaklarla birbirinden ayrılan ve yapı adalarından oluşan, avlulu, iki ya da tek katlı kerpiç mimarisiyle, yerleşmenin planlama ürünü olduğu görülür. Belirli bir alanda gerçekleştirilen mikro arkeoloji çalışmaları, M.Ö. 6. binde "birlikte yemek hazırlayıp, pişirip, orta avluda birlikte tüketen, malların depolanması için kendi özel depoları bulunan, kendi zanaat ürünlerini üreten" sosyal bir yapıya işaret eder. Kendine yeter bir ekonomi ve içe kapalı bir toplum yapısıyla tanımlanabilecek Tell Kurdu İlk Kalkolitik sakinleri, yerleşme içi depolama ünitelerinin yanı sıra, bir yapının girişi yanında, fakat yapıdan bağımsız inşa edilen depo odasıyla özerk bir görünümdedir. Başka bir söylemle, ortak yaşam alanlarındaki aktif birliktelikleriyle, sosyal hukuk gibi bir üst yapıya bağlı gözüken bu insanların, karar alma mekanizmalarında bağımsız oldukları düşünülebilir. Heterarşik bu yapının, Obeyd etkileriyle birlikte karmaşık bir sosyal örgütlenmeye doğru evrildiği görülür. Orta Kalkolitik Tell Kurdu, kamusal nitelikli depo yapıları ve çanak çömlek atölyelerinin üretimdeki aktif rolüyle, Obeyd etkili teknolojik yeniliklerin, sosyal açıdan da köklü değişimlere neden olduğunu düşündürür. Evsel ekonominin yerini alan uzmanlaşmış zanaat aktiviteleri, artı ürünün artı bir değere dönüştüğünü gösteren kamusal depo alanları ve bu birikimin dağıtımına işaret eden seri üretim çanak çömlekler, sosyal karmaşıklığın belirginleştiği hiyerarşik bir toplum yapısını anımsatır.

Orta Kalkolitik (Geç Obeyd) Değirmentepe'yse, dinsel ve domestik unsurların birbirinden ayırt edilmediği bir anlayış sergiler. Üç kanatlı yapı komplekslerinde, çeşitli üretim aktivitelerinin yürütüldüğü, üretim fazlasının depolandığı, ayrıca konaklama ve ritüeller için, aynı çatı altında yer açıldığı anlaşılan farklı bölmeler bulunur. Bunların yanı sıra birbirine bitişik, dikdörtgen ve küçük açık alanlara açılan üç kanatlı yapı planında olmayan mimari unsurlar da yer alır. Bu durum, Obeyd etkili fakat yerel unsurların gözlemlendiği karma bir anlayışı temsil eder. Tarım ve hayvancılık kadar, ticaretin de yerleşmedeki önemi mühür, mühür baskı ve maden ergitme ocaklarıyla doğrulanır. Bir yerleşmede herhangi bir kamusal yapının bulunmayışı, eşitlikçi bir sosyal yapının varlığı olarak genel kabul görse de, Obeyd tipi geniş aileler etrafında geliştiği düşünülen Değirmentepe'de, her bir ailenin içinde sözsahibi bir birey "lider" olarak tanımlanabilir. Bu "liderler", diğer toplum bireylerinden bağımsız üst kimlikleriyle, sosyal yaşamın dinamiklerini işleten bir mekanizmayı çalıştırıyor olabilirler.

Çalışmada yer verdiğimiz, Doğu Akdeniz Kıyı Kültür Bölgesi'nde, Tell T'saf da Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlenir. Çevre duvarlarıyla birbirinden ayrılan domestik yapılar ve çapları 1m. ile 4m. arasında değişen yuvarlak planlı silolar dikkat çekicidir. Bir planlama ürünü olarak geliştiği düşünülen depo yapılarının, büyük ölçekli tahıl depolama kapasiteleri, burada toprak ağalığı benzeri bir sistemi düşündürmektedir. Bu derece yüklü bir kapasitede üretimin, evsel ekonominin çok üzerinde bir çabaya ihtiyaç duyduğu özellikle vurgulanmaktadır. Bir damga mühür ve yuvarlak konutta ele geçen mühür baskılarını da bu kapsamda mülkiyet, idare ve yeniden dağıtım işareti olarak yorumlamak mümkündür.

Tell Sabi Abyad'ın İlk Kalkolitik konut içi ve konut dışı depolama ünitelerinin yoğunluğu evsel kullanımın ötesinde bir anlayışı sergiler. Bu tabakalara ait bazı yapıların, mühürlerin de içinde olduğu yüzlerce buluntusuyla bir arşiv niteliği taşıdığı, bazılarının girişi olmayan dışa kapalı odacıklarla özel depo odaları bulunduğu, bazılarındaysa in-situ depo kaplarının konumlandırıldığı ya da yanık, sert tabanlı tholos yapılarındaki gibi yapı içlerinde depolama alanlarına yer verildiği görülür. Pre-Halaf (11.-7. tabakalar) döneminde depolama çömleklerinde sayısal artış da kaydedilmiştir. Yerleşmede, mimari ve depo kapları üzerinden tanımladığımız artı ürün kavramı, mühür ve mühür baskının da içinde olduğu bir üst başlıkla değerlendirilmelidir. Toplamda 300'den fazla ve 67 farklı kimlik belirleyici mühür

baskı, yerleşmede depolama, ürün kontrolü ve özel mülkiyete ilişkin önemli verilerdir. Bu maddi kalıntıların büyük bir bölümü kamusal depo yapılarında bulunmuştur. Mühürleme işinin mekân girişlerinde, kapılarda değil de genelde sepet, küçük pişmiş toprak kap, hasır, taş kap ve çuvallarda uygulanmış olması, artı ürün idaresinin, elit ya da şef gibi tanımlı bir sosyal statüyle yürütülmediğini düşündürür. Her ne kadar kamusal nitelikli depolama yapılarından bahsediyor olsak da buradaki mühürleme uygulamasının, belli kişi ya da gruplara ait malları korumak ve belirlemek için yapıldığı önerilir. Başka bir söylemle, hiyerarşik olmayan kabile benzeri bir sosyal yapının hâkim olduğu yerleşmede, mühür ve mühür baskıların tek başına, yeniden dağıtım, merkezileşme, güç ve hiyerarşi kavramlarıyla doğrudan ilişkilendirilemeyeceği önerilir. “Bu mühürleme sistemiyle komünal ölçekte kişilerin özel mülkiyet üzerinde doğrudan kontrolünün mümkün olduğu” düşünülür. Sabi Abyad I yerel çanak çömleğinin yakın çevreye dağılımının, gıda ya da evsel bir takım ihtiyaçların değiş tokuş yoluyla mümkün olabileceği, yerleşmenin yakın çevredeki göçebe ve çobanlıkla uğraşan diğer toplumlar için, tahılların dağıtımında merkezi bir depolama hizmeti sunabileceği önerilmektedir. Bu durum tam zamanlı uzmanlaşmanın zayıf oluşu ve kamusal nitelikli maddi kalıntıların eksikliğiyle desteklenmektedir. Eşitlikçi aile ya da akrabalık bağlarına dayalı heterarşik bir yapı Sabi Abyad için de önerilir. Bu durum, Kuzey Mezopotamya’da toplumsal karmaşıklığın arttığı, şeflik düzeyinde hiyerarşik yapıların görüldüğü, tarım ve ticaretle gelişen Obeyd yerleşmeleriyle izlendiği görüşüne bir örnektir.

Halaf, Obeyd ve Uruk dönemlerinin (XX.-XI. tabakalar), takip edilebildiği Tepe Gawra yerleşmesinde ürün depolamaya ilişkin veriler Orta Kalkolitik (Obeyd evresi XVI.-XIII. tabakalar) ve Geç Kalkolitik (XIIA.-VIII. tabakalar) dönemlerde izlenir. Konumuza ilişkin veriler, konut içi ve konut dışı uygulamalarda oldukça tanımlıdır. XIX. tabakadan itibaren Güney Mezopotamya Obeyd izlerinin görüldüğü yerleşmede, XVII. tabakaya kadar depo yapıları ya da kapları görülmez. Halaf etkisinin azalmaya başladığı bu süreçten itibaren hücre ve ızgara planlı depo yapıları ortaya çıkar. Kültürel bir kesintinin izlendiği Obeyd-Geç Kalkolitik geçişinde (XIV-XIII.-XII. tabakalar) üç kanatlı yapıların belli alanlarda devam ettiği görülür. XIII. tabakada, ilk tapınak kompleksinin görüldüğü, ikisi Eridu tapınaklarını hatırlatan üç tane, üç kanatlı yapı bulunmaktadır. Erken dönemlerden itibaren bölgesel iletişimi canlı tutan Tepe Gawra’da, özellikle Obeyd kültürünün izlerinin sonlandığı (XII-XI. tabakalarda) ve Uruk yayılımının başladığı (VIII. tabaka) dönemlerde yerel kültürlerin

de geliştiği genel kabul görür. Geçiş sürecinin sonlarında (XII.-XIIA tabakaları) tahıl depolama ve turnet kullanımıyla birlikte seri üretim mallar (Wide Flower Pot) çoğalır. Üç kanatlı yapıları, planlı yapılaşması, kalabalık nüfusu, zanaat işleri ve depolama için ayrılmış özel mekânlarıyla ve ithal mallarla zenginleşen görünümüyle, şeflik benzeri bir sosyal yapıyı anımsatır. Beyaz salonlu büyük üç kanatlı yapıda çok sayıda mühür baskısı bulunmuştur. Bu yapının kamusal işlevli domestik bir ev olduğu önerisi yanı sıra şefin evi olduğu görüşleri de bulunur. XIA'da yuvarlak yapılı bir silo ambarıyla yerleşmenin kale özelliği taşıdığı belirtilir. Bu yapı içindeki mühür ve mühür baskıları merkezi bir yönetimin varlığının işareti olarak yorumlanır. Ancak domestik yapılar içinde de bulunan benzer buluntular, kuralları keskin biçimde oturmuş bir merkeziyet düşüncesinin sorgulanmasına neden olur. XII. ve XI. A-B tabakalarında akrabalık bağıyla birbirine bağlı grupların bulunduğu sosyal yapı içinde, belli bir merkezi idarenin varlığını, depolama ve değiş-tokuş gibi merkezi işlerde kontrol mekanizmalarının, kendini mühür baskılarıyla ifade ettiği düşünülür.

Nüfusun, üretim ve depolama faaliyetlerinin azalmaya başladığı X. ve IX. tabakalarda statülerin artmaya başladığı gözlemlenir. Ürün depolamaya ilişkin mimari unsurlara, dini unsurların baskın olduğu bu dönemlerde kamusal nitelikli tek bir örnekle üç kanatlı bir yapının bölümlerinde rastlanır. VIII. tabakada, hızlı çarkın yaygınlaşmasıyla çoğalan depo kapları, sayıları artan mühür ve mühür baskıları, merkezi olarak kontrol edilen değerlerin diğer birimlere dağıtımının yönetildiği ve mühür baskılarının bu dağıtım işlemlerinin makbuzları olarak düşünülmesi gerektiği vurgulanır. Bu yeni kontrol yöntemi, yeni bölgelerle kurulan iletişimin bir göstergesi ve giderek karmaşıklaşan sosyal yapıya işaret eder. Yukarı Fırat Kültür Bölgesi'nde yerel kimliğini koruyan fakat Geç Uruk etkilerinin net biçimde izlendiği Arslantepe, Tepe Gawra VIII ile çağdaştır.

Arslantepe'de bu dönem elit sınıfa ait yapılar, dini binalar, depolama alanları, çark üretimi seri üretim mallarla karakterizedir. Kentleşme olmadan merkezileşen, gerek görkemli yapıları, gerek artı ürün biriktirme ve dağıtımıyla ilişkili depo binaları, seri üretim kapları ve mühürleme sistemleri, gerekse hem mimariye hem de küçük buluntulara yansıyan sembolizması, katı kuralları oluşmuş hiyerarşik toplumu gösterir. Gücü, hammadde kaynaklarının kontrolü, maden işçiliği, uzak mesafe ticareti gibi dinamiklerden alan yerleşmede artı ürünün rolü açıktır. Hem ticaret yapabilmesi hem de uzmanlaşmış iş gücünü besleyebilmesi için elindeki en temel

yatırım aracı tarımsal faaliyetlerden edinilen kazanımdır. Aynı kültür bölgesindeki Norşuntepe'deyse bu süreçler farklı biçimde yaşanmış, Obeyd Dönem'indeki (Derin Açma II B/ Norşun 34) seri üretim kaplar ya da ileri maden işçiliği bu yerleşmeyi büyük olasılıkla merkezileşmeye götürmemiştir. Bir üst tabakada ağır bir yangının izlerine rastlanırken sadece metal işçiliğinin devam ettiği görülür.

Kalkolitik'in ortalarından itibaren, toplulukların yer seçimlerinde değişimlerin olduğu, savunma sistemlerinin yaygın olarak kullanılmaya başlandığı bilinir. Tunç Çağı'nda daha da somutlaşan bu durum aşağı ve yukarı yerleşme ayrışmasıyla, saray, tapınak benzeri anıtsal yapılarla net biçimde izlenir. Yerleşme dokusundaki değişimlerin yanı sıra toplumsal, politik ve kültürel değişimler de bu dönemde ivme kazanır. Tıpkı daha önceki kültür dönemlerinde olduğu gibi Tunç Çağı'nda da çizgisel bir gelişimden bahsetmek mümkün değildir. Farklı coğrafya ve zaman dilimlerinde, dönemin dinamiklerini oluşturan unsurların çeşitlendiğini, değiştiğini ya da yerel özelliklere bağlı yeni modeller ortaya koyduğunu gözardı etmemek gerekir. Aynı kültür ve coğrafi bölgede dahi olsa, Arslantepe-Norşuntepe, Byblos-Tell es Sultan örneklerindeki gibi çeşitlilikler görülebilmektedir.

Genel olarak bir Tunç Çağı yerleşmesinde, farklı üretim kollarında uzmanlaşma, işbölümü, çanak çömlek ve madeni eşyaların seriler halinde üretilmesi, ekonomik bir güce dönüşen depo binaları, bölgesel iletişimin kuvvetlenmesi, büyük yerleşmelerde bir araya gelen kalabalık insan toplulukları, aile ya da soy bağıyla yaşayan heterarşik toplumların yerini alan, belirli bir kente ya da bölgeye bağlı "vatandaşlık" kimliklerinin oluşması, toplu yaşamı sosyal hukukun ötesinde yönetimsel kurallarla sınırlayan ve düzenleyen hiyerarşik yapıların görülmesi beklenir. "Tahıl depolama sistemlerinin hem fiziksel hem de sembolik olarak bir yandan yeniden dağıtımcı ekonominin bir yandan da devlet aygıtlarının kalbi olduğu" bu dönem için vurgulanır. Çünkü karmaşık toplumlarda, kendi yiyeceğini üretmeyen zanaat ustalarını, din adamlarını, memurları ve yöneticileri beslemek için artı ürün olmazsa olmazdır. M.Ö. 3. binyıl Kuzey Mezopotamyası'nın kentlerinde yoğun tarımsal faaliyetlerle toplanan, artı ürünün kontrolünün ve dağıtımının sağlandığı, açığa çıkarılan pek çok yerleşmede izlenebilmektedir.

Kalkolitik Dönem'in hemen sonrasında, mimari düzen, sosyal yapı ve ürün depolama ilişkisi açısından daha tanımlı İTÇ'ının erken evrelerine tarihlenen bazı yerleşmeler de bu araştırmada konu edilmiştir. Çalışmanın coğrafi sınırlarından

seçilen yerleşmeler içinde, bölgesel bir istisna olarak küçük bir tarımcı köy görünümündeki Demircihöyük'e de yer verilmiştir.

Demircihöyük, megaron tipi birbirine bitişik dizilmiş yapıları ve bu yapıların açıldığı orta avluda bulunan taban altı silolarıyla dikkat çeker. Konut içlerinde taşınmaz depo ünitesi bulunmayan yerleşmede, bazı yapılarda depo kaplarının yoğunluğu görülür. Kamusal alandaki her bir silonun bir aileye ait olduğu, bununla birlikte tarımsal üretimin kolektif olarak depolandığı ve paylaştırıldığı düşünülmektedir. Komünal alandaki bu siloların, yerleşme ana girişinde bulunan ve diğer konutlara göre büyük, buluntu yoğunlu ve niteliği göze çarpan konutlarda yaşayan kişiler tarafından denetlendiği önerilmektedir. Bu kişilerin aynı zamanda toplumsal yaşamın işleyişinde de söz sahibi yüksek statülü bireyler olduğu varsayılmaktadır.

Demircihöyük yerleşme düzenini çağrıştıran İTÇ II Bademağacı yerleşmesindeyse depo kabı ve depo odası gibi birimler konut içlerinde bulunur. Yerleşmenin ortasında, birbirine bitişik megaron tipi yapılarla korunduğu düşünülen büyük bir yapı kompleksi saray olarak tanımlanmıştır. Yapının bazı odalarında, çok sayıda bulunan depo kapları "bu odaların sarayın olasılıkla erzak depolama mekânları" olduğunu düşündürmektedir. Mimari olarak iyi organize edilmiş ve savunmanın da önemsendiği İTÇ II Bademağacı yerleşmesi, "bir hâkim kişi veya bir sınıf yönetiminde yakın çevrede de etkin olan yerel beylik merkezi" olarak tanımlanmaktadır. Gerek Demircihöyük gerekse Bademağacı yerleşmelerindeki yapıların diziliminden dolayı, yapıların arka duvarları bir savunma hattı görünümündedir.

Hem Geç Obeyd, hem de kültürel bir kesinti ardından İTÇ I-II dönemlerini takip edebildiğimiz Kuzey Mezopotamya yerleşmelerinden Tell Ziyadeh, her iki dönemde de ızgara planlı tahıl ambarlarıyla dikkat çeker. Dikdörtgen merkezi yapıların içinde bulunan bazı hücrelerin de evsel kullanıma uygun olmayan tahıl ambarları olduğu önerilir. Girişlerin bulunmadığı ve korunan yüksek duvarlarıyla olasılıkla üstten girilebilen bu hücreciklerin ve ızgara planlı depo yapılarının yaygın bir gelenek olarak aynı kültür bölgesi içinde birçok yerleşmede görüldüğü belirtilmektedir (Tell Atij, Tell Raqa'i, Beydar, Tell Bderi, Kerma, Kneidij, Mashnaqa). Geç Obeyd sonrası benzer bir zamansal boşluğun görüldüğü bir diğer yerleşme de Yukarı Fırat Kültür Bölgesi'nden Norşuntepe'dir. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, Norşuntepe'de de İTÇ II-III dönemlerinde artı ürünle gelen bir yükseliş izlenir. Kuzeyli etkilerle

entegrasyon sağlayan Norşuntepe, bu dönemde bölgede güç dengelerini de değiştirir.

İlk kültür tabakalarına daha önce değindiğimiz Jericho yerleşmesi, uzun kronolojisiyle, Tunç Çağları'ndaki ürün depolamaya ilişkin verileriyle de çalışmamızda tekrar yer almaktadır. Bu dönemde Tell es Sultan olarak anılan yerleşme, önceki gelenekten tamamen farklı yabancı unsurlarla biçimlenen, İTÇ I-II-III süreçleriyle, Doğu Akdeniz Kıyı Kültür Bölgesi'nde tarımsal üretimle güçlenen bir örneği temsil etmektedir. Dönem ortalarında artan tarımsal faaliyetlerin Tell es Sultan'ın bir erken kent toplumu olmasındaki rolü, yiyecek stoklarıyla atılan ekonomik temellere dayandırılmaktadır. Açık alanlardaki depo yapıları, konut içlerindeki pitoslar ekonomik zenginliğin somut göstergeleridir. Ayrıca uzun mesafeli ticaretle edinilen mallar da bu zenginliği çoğaltmış, giderek artan sembolik kapital ve ekonomik güç, yerleşmenin kalın duvarlarla korunmasını zorunlu kılmıştır. Dönem başında (İTÇ IA) karmaşık bir köyken, dönem içinde bir kente doğru evrilen yerleşmedeki büyük aile mezarlıkları, yönetici sınıfın statüsündeki belirgin farklılaşmanın göstergesidir. Sur duvarıyla birlikte koruma altına alınan ideolojik ve sembolik anlamlı yapıların yanı sıra, hayati önem taşıyan su kaynağının da korunması dikkat çekicidir. Elitler elindeki servet, iktidar ve ideolojiyle şekillenen bir toplumsal karmaşıklık bu yerleşmede net biçimde izlenir.

Aynı bölgede bulunan komşu Byblos, Tell es Sultan'ın aksine, bazı istisnai uygulamalar dışında Geç Kalkolitik yaşam biçimini İTÇ tabakalarına da aktaran bir devamlılığı temsil eder. İTÇ başında tarımsal üretimle büyüyen hane tipi bir ekonominin hâkim olduğu Byblos köyü, tıpkı Tell es Sultan'da olduğu gibi dönem içinde gelişerek küçük bir kente dönüşür. Bölgede erken evrelerden itibaren tanınan yuvarlak biçimli silo kullanımı, İTÇ'da da sürmektedir. Geç Kalkolitik dönemden itibaren depolamada kullanılan pithos türü büyük küpler, İTÇ sonlarına doğru daha da yaygınlaşmıştır. Ancak, sadece tarımsal artı ürünle edinilen zenginlik beraberinde bir sur sistemini getirmemiştir.

Buraya kadar, çalışmanın ana yerleşmesi Güvercinkayası dışındaki yerleşmelerde ürün depolamanın ekonomik, sosyal ve mimari düzendeki etkileri değerlendirilmiştir. Güvercinkayası Orta Kalkolitik tabakalarında depolama uygulamalarıyla ilgili genellemeleri sona bırakma nedenimiz, Güvercinkayası'nın bu büyük çerçevedeki yerini doğru tanımlayabilmek içindir. Yerleşmenin genel tanıtımı 3. Bölümde, ürün

depolama birimlerinin detaylı analizleri ise 4. Bölümde anlatılmıştır. Burada yalnızca sonuçlardan bahsedilecektir.

Korunaklı bir kayalık üzerindeki Güvercinkayası köyü, kuruluşundan terk edilene kadar aktif tarım yapmış ve beraberinde hayvancılığı da yürütmüştür. Yerleşmede Orta Kalkolitik süreç boyunca evcil hayvan sayısındaki artış, sürü hayvancılığının bir iş koluna dönüştüğünü düşündürmektedir. Bu yeni uzmanlık alanı yün, süt ve süt ürünleri gibi yan mamülleri ekonomiye katmış olmalıdır. En baskın tür olan koyunun prestij ve statü sembolü olarak güç elde etmek için çoğaltıldığı, depolanabilir ve rahatça taşınabilir yün gibi hammaddesinin de bu amaçla kullanıldığı önerilebilir. Bu durum hayvancılık üzerinden de artı bir değer yaratıldığını göstermektedir.

Yerleşmenin arazi kullanımına baktığımızda, yaklaşık 3000 m²'lik kullanım yüzeyini, tarımsal ekonomik girdisine göre düzenleyen bir anlayışı 500 yıl kadar sergilediği görülür. Yerleşmede hane içi ürün depolamanın bilinçli bir tercih olduğu, açık alanların neredeyse sadece düz damlar ve yollarla temsil edilmesinden anlaşılmaktadır. Hane içi ürün depolamadaki standartlaşma ve devamlılık da bu anlayışın sonucu olmalıdır. İki istisna hariç, konut dışında silo, petek benzeri donanımlara rastlanmaz.

Güvercinkayası'nda tarımın erken evrelerden itibaren önemi açıktır. Aynı plan tipinin korunarak geliştiği yerleşmede, ürün depolamak için mimariye yansıyan donanımlar da devamlılık gösterir. Bu durum belki de Orta Anadolu'da Aşıklı Höyük ile başlayan, Çatal Höyük'te de takip edilebilen 'devamlılık olgusu'yla ilişkilidir. Güvercinkayası bağlamında yukarıda belirttiğimiz genellemelerin yanısıra özelleşen bazı durumların altını çizmek gerekir.

Bunlar, zirve düzlüğündeki yapılarda, aşağı yerleşmedeki konutlara oranla daha fazla ürün depolanabildiği ve bu alandaki "yapı kompleksinin" iki kuleyle desteklenen çok evreli kalın duvarlar arkasında korunduğudur. Dolayısıyla, yapıların konumları, yüz ölçümleri, buluntu envanterlerindeki yoğunluk farklılıkları, tarafımızca yapıların sosyal açıdan ayrıştığının da göstergesidir. Bu durum Güvercinkayası'nın iddia ettiği, "ihtiyaç fazlası ürün depolamak, bir yerleşmenin düzenini de sosyal yapısını da değiştirir" tezinin en somut kanıtıdır. Güvercinkayası Orta Kalkolitik yerleşmesi kal. M.Ö. 5200-4810 tarihlerinde, başka bir söylemle Obeyd etkileri yerleşmeye gelmeden önce aşağı ve yukarı yerleşme olarak ayrışmıştır. Dikkat çekici

noktalardan birisi de bu ayrışmanın Obeyd tabakasıyla birlikte (III. tabaka) sürdürülmemiş olmasıdır. Orta Kalkolitik sur yapısının üzerinden geçen kerpiç teras duvar bunun en somut kanıtıdır. Bu durum Yumuktepe XVI. tabakada, XV. tabakada Obeyd etkileri görülmeden önce Güvercinkayası ile benzer biçimde izlenir. Anadolu'da bu tarihlerde, bu iki yerleşmenin dışında böylesi bir yapılanma şimdilik bilinmemektedir.

Neolitik dönemden itibaren, Aşıklıhöyük, Çatalhöyük, Tepecik Çiftlik, Köşk Höyük, Yumuktepe gibi Anadolu yerleşmelerinde mühürlerin varlığı bilinir. Eşitlikçi toplumlar olarak nitelendirilen bu yerleşmeler, mühürlerin tek başına otorite ya da hiyerarşiyi temsil etmediğini gösterir. Benzer bir örnek Tell Sabi Abyad I'in İlk Kalkolitik tabakası için de önerilir. Güvercinkayası'nda, hem kayalığın fiziki yapısıyla hem de yüksek ve kalınca örülen savunma duvarıyla, koruma altına alınan çifte silonun da içinde bulunduğu özel alanda, mühür ve benzeri mülkiyet tanımlayıcıları bulunmaz. Aynı zamanda ithal prestij objelerinin, figürinlerin de, özel olarak tanımlanan alanlarda bulunması beklenebilir. Ancak böyle bir durum da Güvercinkaya'sında gözlenmez. Bu türden buluntular yerleşmenin belli bir alanında toplanmamıştır, aksine bunlar herhangi bir konut içinde bulunabilir. Güvercinkayası'nda ekonomik bir girdi olmanın ötesinde, özelleşen ve başlı başına sembolik anlam taşıyan şey artı ürünün kendisidir. Semboliktir çünkü değerli olan şey koruma altındadır. Bu bağlamda Güvercinkayası, bir yerleşmede mühür olmadan da, savunma sistemi gibi bir mimari donanımla "hiyerarşi" olabileceğini gösteren ünik bir örnektir. Güvercinkayası'ndaki savunma gereksinimi giderek içe kapanan bir toplum yapısını, basit bir köy yerleşmesinden daha karmaşık örgütlü bir topluma doğru gidildiğini göstermektedir. Bu durumu tetikleyen unsurlardan birinin, kalın duvarlar ardında korunması gereken artı ürünle doğrudan ilişkili olduğu Güvercinkayası örneği üzerinden önerilebilmektedir.

Güvercinkayası'nda (I ve II. tabakalarında), yeniden dağıtımla ilgili genel kabul gören arkeolojik buluntulardan seri üretim kaplara rastlanmaz. Geç Obeyd etkilerinin görüldüğü III. tabakada ise bu kaplar en yoğun malzeme grubunu oluşturur. Seri üretim kaplar, "yeniden dağıtım" mekanizmasının işlemesi için kullanılan araçlardır. Yeniden dağıtım mekanizması, Geç Obeyd ve Uruk yerleşmelerinden bildiğimiz, bölgesel düzeydeki yönetimleri temsil eden şeflik ve erken devlet yapılanmalarında, başka bir deyişle tabakalı toplumlarda, merkezileşmenin de göstergelerindendir.

Çünkü artı ürün birikimi ve bazı hizmetlerin gerekli yerlere dağıtılması/ulaştırılması mekanizması, tam zamanlı uzmanlaşmış iş gücünün, sosyo ekonomik farklılaşmaların, karmaşık toplumların, devlet ve kentlerin oluşmasının da nedenleri arasında görülür. Güvercinkayası Orta Kalkolitik tabakalarında depo kaplarındaki standartlaşma, tıpkı mimarisindeki gibi uzun süreli bir geleneğin devamı niteliğinde görülmektedir. Kaplardaki standartlaşma, Yakındoğu'dan bildiğimiz çağdaşı ve Kalkolitik Dönem sonlarındaki "seri üretim mallar" (Coba ve Devrik Ağızlı Kaseler) gibi hak dağıtımına yönelik, ekonomik, hukuki ve sosyal bir anlam içermez. Güvercinkayası'nın üretimde standartlaşmış depo kapları, tamamen ekonomik bir birikimin ifadesidir.

Mülkiyet belirleyicisi mühür/mühür baskıları ve "seri üretim malların" Güvercinkayası Orta Kalkolitik tabakalarında olmayışı, yeniden dağıtımın eşitlikçi bir mekanizmayla yürütülüyor olabileceğini düşündürebilir. Bu türden bir mekanizmada tarımsal ürünlerin ortak yönetildiği, dağıtımı yapanlarınsa ekonomik etkinlik içinde yer almayıp, ekonomik anlamda ayrıcalıklı bir konumda olmadıkları öngörülebilir. Bu bağlamda Güvercinkayası için bölgesel değilse de yerel ölçekte etkin bir grup, sosyal karmaşıklığın başladığı boy (tribe) benzeri eşitlikçi bir toplum yapısı düşünülebilir. Ancak, bu öneri ne savunma hattı ne de arkasında biriktirilen ürün miktarını anlamlı kılmaktadır. Şayet eşitlikçi bir toplum yapısı olsa, zirve düzlüğünde bulunan ne ürün fazlasının ne de obsidyen atık çukurlarının, depolanmış kil, boynuz ve dilgilerin, çifte silonun, bir konutken tamamen ambara dönüştürülen H 13 ve aynı sıradaki diğer yapıların koruma altına alınmaması gerekirdi. Tarafımızca bu görünüm, fazla ürünü ve tarım arazisini elinde bulunduran ayrıcalıklı ailelerin varlığını, kontrolünü ve sosyal kuralların oluşmaya başladığı, katı olmayan "hiyerarşik" bir anlayışı sergiler. Bu bağlamda, hiyerarşi, merkezileşme, yeniden dağıtım, güç gibi kavramların, Mezopotamya örneklerinden bağımsız, Anadolu için farklı yaklaşımlarla ele alınması gerektiği üzerinde düşünülmelidir.

Çalışma boyunca verdiğimiz örneklere dayanarak, tarihöncesinde ürün depolamanın sosyal ve mimari yapıya etkileri üzerine bazı değerlendirmeler şu şekilde sıralanabilir.

√ İlk yerleşik toplumlarla birlikte gerek yabanıl gerekse kültüre alınmış bitkiler depolanır.

√ Ürün birikimine ulaşmak, bir yerde daha uzun süreli yaşamayı gerektirir.

√ Depolama birimlerindeki çeşitleme ve konumlandırıldıkları yer, teknolojik değişim, ürüne uygun saklama koşulları, artan kapasite, mülkiyet hakkında bilgi verir.

√ **"**Eşitlikçi" Neolitik toplumlarda hane tipi üretim yaygındır.

√ Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'den itibaren tarımsal faaliyetler materyal kültür üzerinde resmedilmiştir. Tarımsal üretimin önemi ya da artı ürün birikimine bağlı sosyal eşitsizlik, güç, tabakalı toplum gibi kavramlar, savunma sistemleri, mühür, mühür baskıları, duvar resmi, çanak çömlek üzerindeki sembolizmaya yansır.

√ Uzmanlaşma kültür tarihinin ilk basamaklarından itibaren bilinir. Standart aletlerin yapımıyla birlikte uzmanlaşma başlar. Uzmanlık alanlarının çeşitlenmesi Neolitik'ten itibaren belirginleşir. Zaman içinde bu çeşitlilik sosyal açıdan yeni anlamlar kazanır. Kalkolitik'ten itibaren kendi için değil de toplum için çalışan, çiftçi, çoban, çömlekçi, maden işçisi, inşaat işçisi, din adamı, bürokrat gibi hizmet kolları, "tam zamanlı uzmanlaşma"yı doğurur. Bu bağlamda "artı ürün" bu meslek gruplarını besleyen bir anlam da kazanır.

√ Artı ürüne bağlı sosyo ekonomik süreçler ve tam zamanlı uzmanlaşmış iş gücü sosyal karmaşıklığı arttırır.

√ Ürünün nerede ve ne kadar depolandığı, artı ürünün idaresiyle ilgili de ipucu verir.

√ Şeflik düzeyindeki politik ekonomiler doğası gereği büyüme eğilimlidir. Büyümenin sağlanabilmesi için gerek alt yapının gerek işgücünün artı üründeki niceliğin arttırılması gerekir. Bu süreç sağlıklı işlediği takdirde politik bir araç olarak artı ürünün, askeri ve ideolojik gücü geliştirmek ve denetim altında tutmak için kullanıldığı önerilebilir. Bu önermeler arkeolojik açıdan Geç Obeyd, Geç Kalkolitik ve İTÇ için düşünülebilir.

√ Bir yerleşmeyi içindeki tüm donanımla ya da Güvercinkayası'nda olduğu gibi kısmen koruma altına alan savunma sistemleri, ya da Arslantepe'de olduğu gibi özelleşmiş mekânların duvarlarına yansıyan sembolizma, ekonomik gücü elinde tutmayan insanlara bazı mesajlar veriyor olmalıdır. Bu özel ayıraçlar, servet ve iktidar mesajı taşıyan birer kültürel peyzaj olarak algılanmaya uygundur.

√ Orta Kalkolitik Dönem'den itibaren tarımsal ekonomiyle güçlenen toplumlarda sosyal eşitsizliğin keskinleşmeye başladığı, Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'nda ivme kazanarak arttığı görülür. Bu dönemlerde, kurulan idari sistemlerin sürdürülebilmeleri için, sistemlerin çeşitli basamaklarında yer alan grupların, Durkheim'ın "organik dayanışma" olarak nitelendirdiği işbirlikleri de kuvvetlenmiş olmalıdır. Gücü ele geçiren grupların dayanışması, bazen o toplumu ekonomik ve yönetimsel açıdan ileri taşırken, bazen rekabet ve çatışma ortamı da yaratmış olabilir.

√ Arkeologlar, tarihöncesi sosyal yapıyı ve ekonomik sistemleri anlamada, antropoloji, sosyoloji ve iktisat bilimlerinin kuramlarını sentezleyerek, geniş bir perspektiften konuya yaklaşır. Ancak bu kuramlar, prehistorik bir sosyal yapıyı anlamada yeterli olmayabilir.

Sonuç olarak, ister avcı toplayıcı ister üretici toplumlarda ürün biriktirmenin, sosyal karmaşıklaşma nedenleri arasında, tek başına olmasa da ilk sıralarda yer aldığı gözlemlenmiştir. Yerleşme düzenindeki değişimlerin, sadece ürün depolamaya bağlı olmadığı ancak bu eylemle birlikte bir takım fiziksel değişimlerin de mimaride kendini net biçimde gösterdiği izlenebilmektedir. Her toplum, içinde bulunduğu coğrafya, bilgi, birikim, teknoloji düzeyi, farklı toplum ve bölgelerle iletişimleri sonucu geniş bir çeşitlilik sunmaktadır. Bu bağlamda, gerek çağdaş ve aynı kültür bölgesinde gerekse birbirine yakın süreç ve bölgelerdeki örneklerde katı genellemeler yapmanın mümkün olmadığı düşünülmektedir. Yapabileceğimiz en büyük genelleme, ele aldığımız süreç içinde ürün depolamanın, neredeyse hiç kesintiye uğramadan devam ettiği ve çoğaldığıdır. Güvercinkayası, artı ürünle ilgili genel görünümü ve yaşadığı dönem itibariyle, büyük bir kırılma noktasının başlangıcında atipik bir yerleşme olarak görülmektedir. Gelişkin bir köy, bağımsız bir ekonomi, bölgesel anlamda merkezileşmeyen fakat elindeki artı ürünü bir değere dönüştürüp bunu koruma altına alan yapısıyla Güvercinkayası, Mezopotamya örneklerinden bağımsız, Anadolu'da kendinden sonra yaşanan süreçleri anlamaya katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

ABU AL-SOOF, B.:1985 **Uruk Pottery: Origin and Distribution**, Republic of Iraq, Ministry of Culture & Information, State Organization of Antiquities & Heritage, Bağdat.

ADAMS, R. MCC.: 1966 **The Evolution of Urban Society**. Chicago: Aldine.

AKKERMANS, P. M. M. G.:1996 **Tell Sabi Abyad – The Late Neolithic Settlement,** (ed. P. M. M. G. Akkermans) Istanbul: Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut.

1988 The Period IV Pottery of Hammam et Turkman." **Hammam et Turkman 1: Report of the University of Amsterdam's 1981-1984 Excavations in Syria,** (ed. M. N. Van Loon), Leiden: Dutch Archaeological Institute in İstanbul, s. 181-285.

1993 **Villages in the Steppe: Later Neolithic Settlement and Subsistence in the Balikh Valley, Nothern Syria**, International Monographs in Prehistory, Archeological Series 5, Ann Arbor, USA.

2008 "Burying the Dead in Late Neolithic Syria". **Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East,** (eds. J.M. Córdoba, M. Molist, M.C. Pérez, I. Rubio ve S. Martínez), Madrid, April 3-8 2006, s. 621-645. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid (UAM Ediciones).

ALGAZE, G., B. BRENTIES, A.B. KNAPP, P.L. KOHL, "The Uruk Expansion: Cross-cultural Exchange in Early Mesopotamian Civilization", **Current Anthropology** 30-5, s. 571-608.

W.R. KOTTER, C.C. LAMBERG KARLOVSKY, G. M. SCHWARTZ, H. WEISS, R.J. WENKE, R.P. WRIGHT, A. ZAGARELL, 1986

AKKERMANS, P. M. M. G., M. BRÜNING, N. HAMMERS, H. HUIGENS, L. KRUIJER, A. MEENS, O. NIEUWENHUYSE, A. RAAT, E. F. ROGMANS, C. SLAPPENDEL, S. A TAIPALE, S. TEWS, E. VISSER, 2012 "Burning Down the House: The Burnt Building V6 at Late Neolithic Tell Sabi Abyad, Syria", The End of Our Fifth Decade, (eds. C. Bakels ve H. Kamermans), **Analecta Praehistorica Leidensia**, 43/44, Publication of The Faculty of Archaeology, Leiden University, s. 307-324.

AKKERMANS, P. M. M. G., K. DUISTERMAAT, 1996 "Of Storage and Nomads – The Sealings from Late Neolithic Sabi Abyad, Syria". **Paléorient**, 22-2, s. 17-44.

AKKERMANS, P. M. M. G., M. LE MIÉRE, 1992 "The 1988 Excavations at Tell Sabi Abyad, a Later Neolithic Village in Northern Syria", **American Journal of Archaeology**, 96, s. 1-22.

AKKERMANS, P. M. M. G., G. M. **The Archaeology of Syria, From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (c.16000-300 BC),**

SCHWARTZ, 2003 Cambridge University Press. Cambridge.

ALGAZE, G.: 1990 **Town and Country in Southeastern Anatolia, vol. II The Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük**, Oriental Institute Publications 110, Chicago.

1993 **The Uruk World System-The Dynamics of Early Mesopotamian Civilization**.

2001 "The Prehistory of Imperialism - The Case of Uruk Period Mesopotamia", **Uruk Mesopotamia & Its Neighbors Cross Cultural Interactions in the Era of State Formation**, (ed.Mitchell S. Rothman.), SAR Press, s. 27-83.

2008 **Ancient Mesopotamia at the Dawn of Civilization: The Evolution of an Urban Landscape**., Chicago: University of ChicagoPress. http://dx.doi.org/10.7208/chicago/9780226013787.001.0001.

AMIET, P.: 1961 **La Glyptique Mesopotamienne Archaïque**, Centre National de La Recherche Scientifique, Paris.

ARBUCKLE, S. B.: 2006 **"The Evolution of Sheep and Goat Pastoralism and Social Complexity In Central Anatolia"**, PhD Thesis, Harvard Üniversitesi.

2012 "Animals and Inequality in Chalcolithic Central Anatolia", **Journal of Anthropological Archaeology**, 31-3, s. 302–313. http://dx.doi.org/10.1016/j.jaa.2012.01.008.

ARBUCKLE B. S., ÖZTAN A., S. GÜLÇUR, 2009 **"The Evolution of Sheep and Goat Husbandry in Central Anatolia", Anthropozoologica,** 44-1, s. 129–57. http://dx.doi.org/10.5252/az2009n1a6.

ARESHIAN, G. E.: 1990 “Further Thoughts on the Uruk Expansion”, **Current Anthropology**, 31/4, s.396-399.

ARTIN, G.: 2010 “The Necropolis and Dwellings of Byblos The Necropolis and Dwellings of Byblos during the Chalcolithic Period: During the Chalcolithic Period: New Interpretations”, **Near Eastern Archaeology**, 72-2, s. 2-12.

ASOUTI, E., D. Q. FULLER, 2013 “A Contextual Approach to Emergence of Agriculture in Southwest Asia: Reconstructing Early Neolithic Plant-Food Production. Supplement A: Primary Sources of Archaebothanical Datasets and Radiocarbon Dates from Southwest Asia”, **Current Anthropology**, 54, s. 1-79.

ATABEY, E.: 2013 **Nevşehir ili Tıbbi Jeolojik Unsurları ve Halk Sağlığı,** Nevşehir Belediyesi.

ATALAY, İ., K. MORTAN, 1997 **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, İnkılâp Yay., İstanbul.

AYDAR, E.: 2012 “Volkanizma”, **Kuvaterner Bilimi**, (eds. N. Kazancı ve A. Gürbüz), Ankara Üniversitesi Yayınları No: 350, s. 239-258.

BACHHUBER, C.: 2015 **Citadel and Cemetery in Early Bronze Age Anatolia**, Monographs in Mediterranean Archaeology 13, Equinox Publishing, South Yorkshire.

BAINES, J., N. YOFFEE, 2005 “Order, Legitimacy, and Wealth in Ancient Egypt and Mesopotamia”, (eds. Feinman, G. M. - Marcus, J.), **Archaic**

States, School of American Research Press (4th paperback printing): Santa Fe, s. 199-260.

BAIRD, D., A. BAYSAL, A. FAIRBAIRN, 2012 "Ritüel ve Sembolizm: Neolitik Boncuklu". **Aktüel Arkeoloji**, 27, s. 124-127.

BALDI, S. J.: 2012 "Coba Bowls, Mass-Production and Social Change in Post-Ubaid Times", **Varia Anatolica**, XXVII, s. 393-416.

BALDI, J. S., K. ABU JAYYAB: 2012 "A Comparison of the Ceramic Assemblages from Tell Feres al-Sharqi and Hamoukar", **Varia Anatolica**, XXVII, s. 163-182.

BALE, M. T.: 2017 "An Examination of Surplus and Storage in Prehistoric Complex Societies Using Two Settlements of the Korean Peninsula, **WorldArchaeology**, 49, s. 1-15. DOI:10.1080/00438243.2016.1263580

BALOSSI RESTELLI, F.: 2012 "The Beginning of the Late Chalcolithic Occupation at Arslantepe, Malatya", **Varia Anatolica**, XXVII, s. 235-260.

2017a "Post Ubaid Occupation on the Upper Euphrates: Late Chalcolithic 1-2 at Arslantepe (Malatya, Turkey)", **Proceedings of the 4th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East: The Reconstruction of Environment: Natural Resources and Human Interrelations through Time, Art History, Visual Communication**, (eds. H.von Kühne, R. M. Czichon, F. J. Kreppner), Volume 2, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, s. 21-32.

2017b “Yumuktepe Early Ceramic Production: Dark versus Light Coloured Wares and the Construction of Social Identity”, **The Emergence of Pottery in West Asia**, (eds. A. Tsuneki, O. Nieuwenhuyse ve S. Campbell), Oxbow Books, Oxford-Philadelphia, s. 83-96.

BALKAN ATLI, N., D. BINDER, M. C. CAUVIN, 1999 “Obsidian Sources, Workshops and Trade in Central Anatolia”, **Neolithic in Turkey.** (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 133–145, fig. s. 104–115.

BANNING, E. B.: 1996 “Houses, Compounds and Mansions in the Prehistoric Near East”, **People Who Lived in Big Houses: Archaeological Perspectives on Large Domestic Structures,** Monographs in World Archaeology 27, (eds. Coupland G.-Banning E. B.) Madison, WI: Prehistory Press, s. 165-185.

2007 “Wadi Rabah and Related Assemblages in the Southern Levant”, **Paléorient**, 33/1, s. 77-101.

2010 “Houses, Households, and Changing Society in the Late Neolithic and Chalcolithic of the Southern Levant”, **Paléorient**, 36/1, s. 49-87. Doi: 10.3406/paleo.2010.5311,

BANTON, M.: 2004 **The Social Anthropology of Complex Societies**, London: Routledge.

BAR YOSEF, O.: “The Walls of Jericho: An Alternative Interpretation”, **Current**

1986 **Anthropology**, 27/ 2, s. 157-162.

1998 “The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Agriculture”. **Evolutionary Anthropology**, 6/5, s. 159-177.

BAR YOSEF, O., A. BELFER COHEN, 1989 **”**The Origins of Sedentism and Farming Communities in the Levant *“,* **Journal of World Prehistory**, 3/4, s. 447- 498.

BAR YOSEF, O., A. GOPHER, E. TCHERNOV, E. M.KISLEV, 1991 “Netiv Hagdud: An Early Neolithic Village Site in Jordan Valley”, **Journal of Field Archaeology**, 18/4, s.405-424.

BAR YOSEF, O., A. GOPHER, 1997 **The Archaeology of Netiv Hagdud***,* Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, MA.

BAR YOSEF, O., A. GOPHER, A. N. GORING-MORRIS, 2010 **Gilgal: Early Neolithic Occupations in the Lower Jordan Valley,** The Excavations of Tamar Noy, American School of Prehistoric Research Monograph Series 4.

BAR YOSEF, O., M. KISLEV, 1989 “Early Farming Communities in the Jordan valley”, **Foraging and Farming: The Evolution of Plant Exploitation**, (eds. D. Harris ve G.Hillman), Unwin Hyman, London, s. 632- 642.

BAR YOSEF, O., R. H. MEADOW, 1995 "The Origins of Agriculture in the Near East", **Last Hunters-First Farmers: New Perspectives on the Prehistoric Transition to Agriculture**, (eds. T. D. Price ve A. B. Gebauer), School of American Research Press, Santa Fe, s. 39- 94.

BAR YOSEF, O., F. R. VALLA, 1991 **Natufian Culture in the Levant, International Monographs in Prehistory**, Ann Arbor, Michigan.

BAR YOSEF MAYER, D.E., N. PORAT**,** M. WEINSTEIN EVRON, 2013 "Natufian Green Stone Pendants from el-Wad: Characteristics and Cultural Implications", **Natufian Foragers in the Levant:** Terminal Pleistocene Social Changes in Western Asia, (eds. Bar-Yosef O.- F. R. Valla) International Monographs in Prehistory Archaeological Series 19, s. 139-145.

BARKAI, R., R. LIRAN, 2008 "Midsummer Sunset at Neolithic Jericho", **Time and Mind** 1, s. 273- 284.

BARKER, G.: 2006 **The Agricultural Revolution in Prehistory.** New York: Oxford University Press.

BAŞOĞLU, O.: 2016 **Kapadokya Bölgesi Omurgalı Fosil Yatakları,** Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

BAYSAL, A.: 2013 "Konya Ovası Neolitik Dönem Kültürel Gelişimi İçinde Boncuklu Höyük ve Önemi", **Colloquium Anatolicum,** XII, s. 79-104.

BEHM BLANKE, M. R: 1992 **Hassek Höyük**, Tübingen.

BELFER COHEN, A., O. BAR YOSEF, 2000 "Early Sedentism in the Near East: A Bmpy Ride to Village Life", **Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation**, (ed. I. Kuijt) Kluwer/Plenum, New York. s. 19- 37.

BELFER COHEN, A., N.GORING MORRIS, 2002 "Recent Revelopments in Near Eastern Neolithic Research", **Paléorient,** 28, s. 143- 156.

BELLİ, O.: 1988 "Yukarı Fırat Bölgesi'nin Eski Metalurjik Faaliyetlerinin Araştırılması", VI. **AST**, s. 333-344.

BELLWOOD, P. S.: 2005 **First Farmers: The Origins of Agricultural Societies,** Blackwell: Oxford.

BENEDICT, R.: 1934 **Patterns of Culture**, New York: Houghton-Mifflin.

BEN-SHLOMO, D. A. C. HILL, Y. GARFINKEL, 2009 "Feasting Between the Revolutions: Evidence from Chalcolithic Tel Tsaf, Israel", **Journal of Mediterranean Archaeology**, 22/2, s. 129–150.

2012 "Storage, Feasting and Burials at Chalcolithic Tel Tsaf", **Proceedings of the 7th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East**, 12 -16 April, The

British Museum and UCL, London. Harrassowitz Verlag-Wiesbaden, s. 229-250.

BERTMAN, S.: 2003 **Handbook to Life in Ancient Mesopotamia,** New York, Facts on File.

BESSERAT, S. D.: 1978 "The Earliest Uses of Clay in Syria," **Expedition**, 19/13, s. 38-42.

BEYER, D.:1993 "Mashnaqa 1993: Rapport Sommaire Sur Les Travaux de la Mission Archéologique Française", **Orient Express** 1993, s. 7-8.

BIÇAKÇI, E.: 1995 "Çayönü House Models and a Reconstruction Attempt for the Cell-plan Buildings", **Readings in Prehistory, Studies Presented to Halet Çambel**, İstanbul, s. 101-125.

2001 **Çayönü Tepesi. Untersuchungen zu den Bauten un Siedlungmustern der Akeramisch-Neolithitischen Subphasen 5 und 6**. Institut für Baugeschichte der Universität Karlsruhe, Materialien zu Bauforschung 21, Karlsruhe.

2003 "Observations on the Early Pre-Pottery Neolithic Architecture in the Near East: New Building Material and Construction Techniques". **From Villages to Cities: Early Villages in the Near East**. (eds. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 385-414.

2005 “Tarihöncesi Devirlerde Malzeme ve Mimarlık”, **Geçmişten Geleceğe Anadolu’da Malzeme ve Mimarlık, XXII. Dünya Mimarlık Kongresi,** İstanbul, s.19-60.

2009 “Neolitik Dönem’de Anadolu ve Trakya’da Malzeme ve Mimarlık”, **Mimarlıkta Malzeme**, 4/12, s. 35-50.

BIÇAKÇI, E., Ç. ALTINBİLEK ALGÜL, S. BALCI, M. GODON, 2007 "Tepecik-Çiftlik", **Türkiye’de Neolitik Dönem, Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Yeni kazılar, Yeni Bulgular**, (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 237-253.

BIÇAKÇI, E., Y. G. ÇAKAN, A. M. BÜYÜKKARAKAYA, M. GODON, 2016 “Tepecik-Çiftlik (Niğde) 2015 Yılı Kazı Çalışmaları”, 38. **KST**, 2, s. 79-98.

BIÇAKÇI, E., M. GODON, Y. G. ÇAKAN, 2012 "Tepecik-Çiftlik", **The Neolithic in Turkey**, Vol. 3, (eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Archaeology and Art Publications, İstanbul, 89-134.

BLITZ, J. H.: 1993 **Ancient Chiefdoms of the Tombigbee**. Tuscaloosa: University of Alabama Press.

BLOCH, M.: 2001 **Marksizm ve Antropoloji Bir İlişkinin Tarihi**, Ütopya Yayınevi.

BOCQUET APPEL, “Paeloanthropological Traces of a Neolithic Demographic Transition”, **Current Anthropology**, 43, s. 637- 650.

J. P.: 2002

BOCQUENTIN, F., E. KODAŞ, A. ORTIZ, 2016 "Headless But Still Eloquent Acephalous Skeletons as Witnesses of Pre Pottery Neolithic North-Souht Levant Connections and Disconnections", **Paléorient**, 42/2, s. 33-52.

BOESE J.: 1995 **Ausgrabungen in Tell Sheikh Hassan I. Vorläufige Berichte über die Grabungskampagnen 1984-1990 und 1992-1994.** Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag.

BOGAARD, A., M. CHARLES, K. C. TWISS, A. FAIRBAIRN, N. YALMAN, D. FILIPOVIĆ, G. A. DEMİRERGİ, F. ERTUĞ, N. RUSSELL, J. HENECKE, 2009 "Private Pantries and Celebrated Surplus: Storing and Sharing Food at Neolithic Çatalhöyük, Central Anatolia", **ANTIQUITY**, 83, s. 649- 668.

BOSTANCI, E.: 1959 "Research on the Mediterranien Coast of Anatolia a New Paleolithic Site at Beldibi Near Antalya", **Anatolia** 4, Ankara, s. 128-178.

BOTTEMA, S., H. WOLDRING, 1984 "Late Quaternary Vegatation and Climate of Southwestern Turkey Part II", **Palaeohistoria**, 26, s. 123-149.

BOURDIEU, P.: 1977 **Outline of a Theory of Practice.** Cambridge: Cambridge University Press.

1983 "Ökonomisches Kapital, Kulturelles Kapital, Soziales Kapital", Hrsg: KRECKEL, Reinhard, **Soziale Ungleichheit, Soziale Welt,** Sonderband 2. Göttingen, s. 183-198.

BOYD, B.: 2001 "The Natufian Burials From el-Wad, Mount carmel: Beyond Issues of Social Differantitation", **Journal of The Israel Prehistoric Society**, 31, s. 185-200.

2006 "On ''sedentism'' in the Later Epipaleolithic (Natufian) Levant", **World Archaeology**, 38, s.164-178.

BOZYİĞİT, R., T. TAPUR, 2009 "Konya Ovası ve Çevresinde Yeraltı Sularının Obruk Oluşumlarına Etkisi". **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21, s.138-155.

BRAIDWOOD, R.J.: 1957 "Jericho and its Setting in Near Eastern History", **Antiquity**, 31, s. 73-80.

BRAIDWOOD, R. J., L. S. BRAIDWOOD, 1960 **Excavations in the Plain of Antioch. Vol. I The Earlier Assemblages, Phases A-J**. Oriental Institute Publications 61. Chicago: University of Chicago Press.

BRAMI, N. M.: 2014 **The Diffusion of Neolithic Practices From Anatolia to Europe, A Contextual Study of Residential And ConstructionPractices 8,500-5,500 BC cal.** PhD Thesis, The Liverpool University.

BRAUN, S.: 2002 “Soziales Kapital, Sozialer Zusammenhalt und Soziale Ungleichheit”, **Aus Politik und Zeitgeschichte,** 29-30, s. 6-12.

BRAWN, J. A., J. E. KELLY, 2015 “Surplus Labor, Ceremonial Feasting, and Social Inequality at Cahokia A Study in Social Process”, **Surplus: The Politics of Production and the Strategies of Everyday Life**, (eds. T. M. Christopher ve K. De Lucia) Univesity Press of Colorado, s. 221-244.

BRINKMANN, R.: 1976 **Geology of Turkey**, Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag.

BROODBANK C.: 2016 **Orta Deniz'in Yapımı: Başlangıçtan Klasik Dünyanın Doğuşuna Kadar Akdeniz'in Tarihi**, (Çev. E. Kılıç), Koç Üniversitesi Yayınları, AKMED.

BRUMFIEL, E., T. EARLE, 1987 “Specialization, Exchange and Complex Societies: An Introduction”, **Specialization, Exchange and Complex Societies**, (eds. E. Brumfiel ve T. Earle), Cambridge University Press, Cambridge, s. 1-9.

BRYCE, T.: 2009 **The Routledge Handbook of The Peoples and Places of Ancient Western Asia. The Near East from the Early Bronze Age to the Persian Empire**. London ve New York. Routledge.

BUITENHUIS, H.: A First Note on the Faunal Remains of Güvercinkayası, **Anatolica**, 25, s. 64-69.

1999

BURLING, R.: 1962 "Maximization Theories and The Study of Economic Anthropology ", **American Anthropologist**, 64, s. 802-821.

BUTTERLIN, P.: 2009a "Tepe Gawra et le Monde Proto-urbain de Mésopotamie", **A Propos de Tepe Gawra, le Monde Proto-urbain de Mésopotamie, About Tepe Gawra, a Proto-urban World in Mesopotamia**, (ed. P. Butterlin), Subartu XXIII, s. 1-15.

2009b "Dynamiques Territoriales de la Culture de Gawra", **A Propos de Tepe Gawra, le Monde Proto-urbain de Mésopotamie, About Tepe Gawra, a Proto-urban World in Mesopotamia**, (ed. P. Butterlin), Subartu XXIII, s. 147-164.

BYRD, F. B.: 1989 "The Natufian: Settlement Variability and Economic Adaptations in the Levant at the End of the Pleistocene", **Journal of Worm Prehistory**, 3/2, s. 159-197.

2005 **Early Village Life at Beidha, Jordan: Neolithic Spatial Organization and Vernacular Architecture**, The Excavations of Mrs. Diana Kirkbride-Helbaek, British Academy Monographs in Archaeology

CANEVA, I.: 2004a "Of Terraces, Silos and Ramparts (6000-5800)". **Mersin-Yumuktepe: A Reappraisal**, (eds. I. Caneva ve V. Sevin), Lecce: Congedo Editöre, s. 45-56.

2004b “The Citadel Traditions (5000-4200 BC)”. **Mersin-Yumuktepe: A Reappraisal**, (eds. I. Caneva ve V. Sevin), Lecce: Congedo Editöre, s. 57-72.

2012 “Mersin-Yumuktepe in the Seventh Millennium BC: an updated view”, **The Neolithic in Turkey** (Vol. 3), (eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 1-29.

CANEVA, I., G. KÖROĞLU, 2010 **Yumuktepe, Dokuzbin Yıllık Yolculuk**, Ege Yayınları, İstanbul.

CANEVA, I., G. PALUMBI, A. PASQUINO, 2012 “The Ubaid Impact on the Priphery: Mersin-Yumuktepe During the Fifth Millennium BC.”, The Post-Ubaid Horizon in the Fertile Crescent and Beyond, International Workshop Held at Fosseuse, 29th June-1st July 2009, Paris, (ed. C. Marro), **Varia Anatolica,** XXVII, s. 353- 389.

CAPPERS, R. T. J., S. BOTTEMA, H. WOLDRING, H. VAN DER PLICHT, H. J. STREURMAN, 2002 ”Modelling the Emergence of Farming: Implications of the Vegetation Development in the Near East During the Pleistocene–Holocene Transition”. **The Dawn of Farming in the Near East, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 6, ex oriente**, (eds. T. J. Cappers R. ve S. Bottema), Berlin, s. 3-14.

CARLETON, W. C., J. CONOLLY, M. COLLARD, 2013 “Corporate Kin-groups, Social Memory, and “History Houses”? A Quantitative Test of Recent Reconstructions of Social Organization and Building Function at Çatalhöyük During the PPNB” , **Journal of Archaeological Science**, 40, s.1816-1822.

CARNEIRO, R.: 1970 "A Theory of the Origin of the State." **Science**, 169, s. 733–738.

CAUVIN, J.: 1994 **Naissance des divinités, Naissance de l'agriculture**, Paris, CNRS.

2000 **The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture**, (Çev. Watkins T.) Cambridge: Cambridge Univesity Press.

CAUVIN, M., N. BALKAN ATLI, 1996 "Rapport sur les Recherches sur L'obsidienne en Cappadoce 1993-1995", **Anatolia Antiqua**, IV, s. 249-271.

CHATAIGNER, C., P. AVETISYAN, G. PALUMBI, H. P. UERPMANN, 2010 "Godedzor, A Late Ubaid-Related Settlement in the Souther Caucasus", **Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle- East,** (eds. R. A. Carter ve G. Philip), Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago s. 377- 394.

CHAYANOV, A. V.: 1966 **The Theory of Peasant Economy**, (eds. D. Thorner, B. Kerblay ve R. E. F. Smith), Homewood-Illinois.

1991 **The Theory of Peasant Co-operatives**, (Çev. D. W. Benn), Ohio State University Press Columbus.

CHERNOVOL, D.: 2012 "Houses of the Tomashovskaya Local Group", **Tripolje Culture Giant Settlements in Ukraine, Formation, Development and Decline**, (eds. F. Menotti ve A. G. Korvin-

Piotrovskiy), Oxford: Oxbow Books, s.182-209.

CHILDE, V.G.: 1951 **Man Makes Himself**, London: Watts

1950 "The Urban Revolution", **The Town Planning Review** Vol.21/1, s. 3-17.

2010 **Kendini Yaratan İnsan**, (Çev. F. Ofluoğlu), Varlık Yayınları.

2014 **Tarihte Neler Oldu?** 6. Baskı, İstanbul.

CHRISTIDOU, R.: 2002 "The Güvercinkayasi Project The Bone Industry", 23. **KST**, 2, s.106-108, 110.

2009 "2009 Excavations at Güvercinkayası- The Bone Artifacts", 32. **KST**, 3, s. 301-306.

2012 "2011 Report on Bone Artifact Analysis From Güvercinkayası", 34. **KST**, 1, s.106-113.

CLASTRES, P.: 2016 **Devlete Karşı Toplum** (La Societe Contre I'Etat), M. Sert ve (Çev. N.Demirbaş), 4. Baskı, Ayrıntı Yayınları.

COSTIN, C. L.: 1991 "Craft Specialization: Issues in Defining, Documenting, and Explaining the Organization of Production". **Archaeological Method and Theory,** Vol. 3, (ed. M. B. Schiffer), Tucson:

University of Arizona Press.

CREEKMORE, A. T.: 2008 **"Kazane Höyük and Urban Life Histories in Third Millennium Upper Mesopotamia"**. Unpublished PhD dissertation, Northwestern University.

CRUMLEY, C.: 1987 "A Dialectical Critique of Hierarchy". **Power Relations and State Formation.** (eds. T. Patterson ve C. Galley), Washington D.C., American Anthropological Association. s.155-159.

CURRID, J. D.: 1985 "The Beehive Granaries of Ancient Palestine". **Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins**, 101, s. 97-109.

CUTTING, M. V.: 2005 **The Neolithic and Early Chalcolithic Farmers of Central and South West Anatolia: Household, Community and the Changing use of Space,** BAR 1453.

ÇAKAN, Y. G.: 2013 **"Tepecik-Çiftlik'in Son Neolitik Dönem Mimarisi"** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Prehistorya Bilim Dalı, İstanbul.

ÇAYLI, P.: 2009 "**Güvercinkayası 14 Numaralı Evin Çanak Çömlek Verilerinden Yola Çıkarak Yerleşme Düzeni ve Toplumsal Yapılanmanın Değerlendirilmesi**", İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÇAYLI, P., I. "Güvercinkayası'nda Özel Yapılar: Depolama Üniteleri Mimari Düzen ve Sosyal Yapıya Etkileri", **APAD**, II, s. 122-

DEMİRTAŞ, 2016 146.

ÇAYLI, P., I. DEMİRTAŞ, İ. B. DOĞAN, 2015 "A Prelimanry Study of Exchange and Bartering In the Villages of Aksaray", **Arkeoloji Dergisi**, XX, s. 39-53.

ÇEVİK, Ö.: 2005 **Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci, Kuramsal Bir Değerlendirme**, Ark. ve San. Yayınları, İstanbul.

2007 "The Emergence of Different Social Systems in Early Bronze Age Anatolia: Urbanisation Versus Centralisation", **Anatolian Studies**, 57, s. 131–140.

ÇINAR, K.: 1990 "**Konya Ovası Kırsal Yerleşmelerinde Planlamaya İlişkin Bir Yöntem Araştırması**", Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ÇIVGIN, İ.: 2016 "Bereketli Hilal'de Bitki Evcilleştirme Sürecini Etkileyen Faktörler: İklim, Doğal Çevre ve Kültürlerarası Karşılaşmalar (MÖ.11000–7000)", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt.8 Sayı.17. s. 463-488.

DALTON, G.: 1969 "Theoretical Issues in Economic Anthropology", **Current Anthropology**, 10, s. 63-102.

D'ANNA B. M., P. GUARINO, 2012 " Pottery Production and Use at Arslantepe Between Periods and VIA. Evidence for Social and Economic Change"

ORIGINI, XXXIV, s. 59-77.

DANTI, M. D.: 2000 **"Early Bronze Age settlement and Land Use in the Tell es-Sweyhat Region, Syria"**, Unpublished PhD Dissertation, University of Pennsylvania.

DAVID, N., C. KRAMER, 2001 **Ethnoarchaeology in Action**, Cambridge University Press, Cambridge.

DEBOER, W. R.: 1988 "Subterranean Storage and the Organization of Surplus: the View from Eastern North America." **Southeastern Archaeology**, 7-1, s. 1-20.

DE MARRAIS, E., C. GOSDEN, C. RENFREW (eds.), 2004 **Rethinking Materiality: The Engagement of Mind with the Material World**. McDonald Institute: Cambridge.

DELOUGAZ, P., H. J. KANTOR, 1996 **Chogha Mish, Volume I: The First Five Seasons of Excavations, 1961-1971**, Oriental Institute Publications 101, Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago.

DEMİRTAŞ, I.: 2015 "Güvercinkayası Damga Mühür ve Mühür Baskıları", **Arkeoloji Dergisi** XX, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 21-37.

2017 **"Obeyd Kültür Yayılımı Çerçevesinde Güvercinkayası Yerleşmesi: Güvercinkayası-Obeyd Etkileşimi"**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

DEMİRTAŞ I., S. GÜLÇUR, 2017 "Güvercinkayası'nda Kabartma Bezekli Bir Av Sahnesi", **Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan**, (eds. S. Özkan, H. Hüryılmaz ve A. Türker), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, s. 67-77.

DER, L.: 2017 "Çatalhöyük Sosyal Farklılaşma ve Toplumsal Yapı", **Aktüel Arkeoloji**, 58, s. 82-93.

DEUN Y. V.: 2016 **"Modelling Crop Ratios in Former Food Economies: The Opportunities of Botanical Settlement Noise, An Ethno- and Archaeobotanical Approach",** MA Thesis, Groningen Üniversitesi.

DIAKONOFF, I. M. (ed.): 1969 **Ancient Mesopotamia**, Moscow: Nauka.

DIAMOND, J.: 2004 **Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed**, New York: Viking.

2006 **Çöküş: Medeniyetler Nasıl Ayakta Kalır Ya Da Yıkılır**? Timaş Yayınları, İstanbul.

2013 **Düne Kadar Dünya Eski Toplumlardan Ne Öğrenebiliriz?** (Çev. C. Yücel), Akılçelen Kitaplar.

DIETLER, M.: 2001 "Theorizing the Feast: Rituals of Concumption, Commensal Politics and Power in African Contexts", **Feasts:**

Archaeological and Etnographic Perspectives on Food, Politics and Power, (eds. M. Dietler ve B. Hayden), Washington, DC: Smithsonian, s. 64-114.

DIETLER, M., B. HAYDEN, 2001 **Feasts Archaeological and Etnographic Perspectives on Food, Politics and Power**, (eds. M. Dietler ve B. Hayden), Washington, DC: Smithsonian.

DI NOCERA G. M.: 2010 "Metals and Metalurgy. Their place in the Arslantepe society between the end of the 4th and beginning of the 3rd millennium BC", (ed. Frangipane M.), **Economic Centralisation in Formative States. The Archaeological Reconstruction of the Economic System in 4th Millennium Arslantepe,** Sapienza Universitá di Roma, Roma, s. 255-276.

DOĞAN, İ. B.: 2008 **Tarihöncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

DOLCE, R.: 1988 "Some aspects of the primary economic structures of Ebla in the third & second millenniums B.C.: Stores and workplaces". **Wirtschaft und Gesellschaft von Ebla**, (eds. H. Waetzoldt ve H. Hauptmann), Heidelberger Studien zum Alten Orient 2. Heidelberg: Heidelberger Orientverlag. s.35–45.

DRIEL G. VAN, DRIEL MURRAY C. VAN, 1983 "Jebel Aruda, The 1982 Season of Excavation, Interim Report", **Akkadica**, 33, s.1-26.

DUISTERMAAT, K.: 1996 "The Seals and Sealings". **Tell Sabi Abyad – The Late Neolithic Settlement,** (ed. P.M.M.G. Akkermans), Istanbul: Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut, s. 339-402.

2010 "Administration in Neolithic Societies? The First Use of Seals in Syria and Some Considerations on Seal Owners, Seal Use and Private Property", **Die Bedeutung der minoischen und mykenischen Glyptik**, (ed. W. Müller), CMS-Beiheft 8, Marburg. s. 167-182.

2012 "Which Came First, the Bureaucrat or the Seal? Some Thoughts on the Non-Administrative Origins of Seals in Neolithic Syria", **Seals and Sealing Practices in the Near East, Developments, in Administration and Magic from Prehistory to the Islamic Period**, Proceedings of an International Workshop at the Netherlands-Flemish Institute in Cairo on December 2-3, 2009, (eds., I. Regulski, K. Duistermaat ve P. Verkinderen), Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, Leuven-Paris-Walpole, MA. s. 1- 16.

DUNAND, M.: 1973 **L'architecture, Les Tombes, le Matériel Domestique des Origines Néolithiques à l'avènement Urbain. Vol. 5 of Fouilles de Byblos**, 2 vols. Etudes et Documents d'archéologie 5, Paris, Maisonneuve.

DUNCAN, W. N., A. K. BALKANSKY, K. CRAWFORD, H. A. LAPHAM, J. MEISSNER, 2008 "Human Cremation in Mexico 3,000 Years Ago", **PNAS** 105-14, s. 5315-5320. (doi 10.1073)

DUNNELL, R. C.: 1980 **Evolution Theory and Archaeology**, Advances in Archaeological Method and Theory, Vol. 3, (ed. M. B. Schiffer), New York: Academic Press.

DU PLAT TAYLOR, J., M. V. SETON WILLIAMS, J. WAECHTER, 1950 "The Excavations at Sakce Gözü." **Iraq**, 12, s. 53-138.

DURHAM, W. H.: 1990 "Advances in Evolutionary Culture Theory." **Annual Review of Anthropology**, 19, s.187–242.

DURKHEIM, E.: 1965 **The Division of Labor in Society**, (Çev. G. Simpson), New York: The Free Press.

2006 **Toplumsal İşbölümü** (Çev. Ö. Ozankaya), Cem Yayınevi, Türkçe 1. Baskı.

DURU, G.: 2005 "**Yakındoğu Neolitiğinde Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Dönem Mimarlığının Yeri"**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

2011 "Göller Bölgesi Neolitik Yerleşmeleri Üzerine Bir Deneme", **Özsait Armağan Kitabı, Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler**, (eds. H. Şahin, E. Konyar ve G. Ergin), Antalya, s. 157-176.

2013 **“Tarihöncesinde İnsan-Mekan, Topluluk-Yerleşme İlişkisi: MÖ 9. Bin Sonu-7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe”,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

2015 “Kamusal İnsanın (İlk) Çöküşü”, **Tematik Arkeoloji Serisi 2, İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon**, Ege yayınları, s. 195-210.

DURU, R.: 1989 “Were the Earliest Cultures at Hacılar Really Aceramic?”, **Anatolia and the Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç,** (eds. M. Mellink, N. Özgüç, K. Emre, B. Hruda), Ankara, s. 99–104.

1994a “Hacılar’ın En Erken Kültürleri Gerçekten Çanak Çömleksiz Neolitik Mi İdi?”, **Anadolu Araştırmaları Dergisi**, XIII, s. 1–12.

1994b **Kuruçay Höyük I. 1978–1988 Kazılarının Sonuçları. Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri (Results of the Excavations 1978–1988. The Neolithic and Early Chalcolithic Settlements – A Comprehensive Summary**), TTK Yayınları Dizi V, Sayı 44, Ankara.

1996a “The Neolithic Transition from Village to Town in the Lake District“, **Housing and Settlement in Anatolia: A Historical Perspective**, (ed. Y. Sey), Ankara, Tarih Vakfı Yayınları, s. 49-59.

1996b **Kuruçay Höyük II. 1978–1988 Kazılarının Sonuçları. Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri (Results of the Excavations 1978–1988. The Late Chalcolithic and Early Bronze Settlements – A Comprehensive Summary),** TTK Yayınları Dizi V, Sayı 44 a, Ankara.

2003 "Burdur Bölgesi Toplumlarının Neolitik'e Geçiş Sürecine Anadolu'nun Diğer Kültürlerinin Etkileri Üzerine Bir Deneme", (eds. M. Özbaşaran, O. Tanındı ve A. Boratav), **Archaeloical Essays in Honour of Homo Amatus: Güven Arsebük İçin Armağan Yazıları**, İstanbul: s. 71-85.

2004 "Bademağacı Kazıları 2002 ve 2003 Yılları Çalışma Raporu", **Belleten**, 68, s. 519–60.

2007 "Göller Bölgesi Neolitiği. Hacılar – Kuruçay Höyüğü-Höyücek Bademağacı Höyüğü", **Türkiye'de Neolitik Dönem,** (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 331–360; Lev. s. 318–342.

2008 **MÖ 8000'den 2000'e Burdur– Antalya Bölgesi'nin 6000 Yılı**, İstanbul.

2010 **Gedikli Karahöyük II, Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın Yönetiminde 1964-1967 Yıllarında Yapılan Kazıların Sonuçları** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

2012 “The Neolithic of the Lakes Region Hacılar-Kuruçay Höyük-Höyücek-Bademağacı Höyük” **The Neolithic in Turkey**, Vol 4, (eds. M.Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 1-65.

DURU, R., G. UMURTAK, 2005 **Höyücek 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları/Results of the Excavations 1989-1992**, TTK Yayınları, Ankara.

2007 “Bademağacı Kazıları 2006/ Excavations at Bademağacı in 2006”: **ANMED** 5, s. 6–11.

2010 “Bademağacı Höyüğü’nde (Antalya) Yapılan Tarihöncesi Kazıları Sona Erdi – I (Prehistoric Excavations at Bademağacı Höyük (Antalya) Have Been Completed- I”, **TÜRSAB DERGİ** 306, (Aralık 2010), s. 14–20.

2011a “Bademağacı 2010 Yılı Kazıları – Excavations at Bademağacı in 2010”, **ANMED** 9, s. 7–15.

2011b “Bademağacı Höyüğü’nde (Antalya) Yapılan Tarihöncesi Kazıları Sona Erdi – II (Prehistoric Excavations at Bademağacı Höyük (Antalya) Have Been Completed – II)”, **TÜRSAB DERGİ** 307, s. 30-37.

DUVERGER, M.: **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev. Ş. Tekeli), Varlık Yayınları,

1995 İstanbul.

DÜRING, B. S.: 2001 "Social Dimensions in the Architecture of Neolithic Çatalhöyük", **Anatolian Studies**, 51, s. 1-18.

2006 **Constructing Communities: Clustered Neighborhood Settlements of the Central Anatolian Neolithic ca. 8500-5500 cal. BC.** Leiden, Nederlands Instituut voor Het Nabije Osten.

2011a **The Prehistory of Asia Minor: From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies**. New York: Cambridge University.

2011b "Fortifications and fabrications: Reassessing the emergence of fortifications in Prehistoric Asia Minor". Düring, B.S., Wossink, A. ve Akkermans, P.M.M.G. (eds.), **Correlates of Complexity: Essays in Archaeology and Assyriology dedicated to Diederik J.W. Meijer in Honour of his 65th Birthday**, Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, s. 69-85.

2016 **Küçük Asya'nın Tarihöncesi, Karmaşık Avcı-Toplayıcılardan Erken Kentsel Toplumlara**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

DURING, B., A. "Households and Communities in the Central Anatolian

MARCINIAK, 2006 Neolithic", **Archaeological Dialogues**, 12-2, s. 165-187.

EARLE, T. K.: 1977 "A Reapprasial of Redistribution: Complex Hawaiian Chiefdoms" T. **Exchange Systems of Prehistory**, (eds. K. Earle ve J. E. Erickson), New York, s. 213-228.

1987a "Chiefdoms in Archaeological and Ethnohistorical Perspective." **Annual Review of Anthropology**, 16, s. 279–308.

1987b "Specialization and the Production of Wealth: Hawaiian Chiefdoms and the Inka." **Specialization, Exchange and Complex Societies** (eds. E. Brumfiel ve T. Earle), Cambridge: Cambridge University Press, s. 64-75.

1991 "Property Rights and the Evolution of Chiefdoms", **Chiefdoms: Power, Economy and İdeology**, T. Earle (ed.), Cambridge, Cambridge University Press. s. 71-99.

1997 **How Chiefs Come to Power: The Political Economy in Prehistory**, Stanford Universy Press, Stanford.

2002 **Bronze Age Economics: the Beginnings of Political Economies**, Boulder: Westview Press.

2013 **Şefler Nasıl İktidara Geldiler, Tarihöncesinde Politik**

Ekonomi, (Çev. B. Gürel, D.Demiröz) Versus Kitap, İstanbul.

ECO, U.: 2017 **Ortaçağ I, Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar,** 5. Baskı, Alfa Yayınları.

EHRENRICH, R., C. CRUMLEY, J. E. LEVY, 1995 **Heterarchy and the Analysis of Complex Societies,** American Anthropological Association, Archaeological Papers 6.

EMBERLING, G., J. CHENG, T. E. LARSEN, H. PITTMAN, T. B. B. SKULDBOEL, J. WEBER, H. T. WRIGHT, 1999 "Excavations at Tell Brak 1998: Preliminary Report", **Iraq**, 61, s. 1- 41

EMBERLING, G., H. MCDONALD, 2001 "Excavations at Tell Brak 2000: Preliminary Report", **Iraq**, 63, s. 21- 54.

2003 "Excavations at Tell Brak 2001–2002: Preliminary Report", **Iraq**, 65, s. 1- 75.

EMRE, Ü.: 1991 "**Hasandağı Keçiboyduran Dağı Yöresi Volkanizmasının Jeomorfolojisi"**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

ENGLAND, A., J. W. EASTWOOD, N. C. ROBERTS , R.TURNER, J. F. HALDON, 2008 “Historical Landscape Change in Cappadocia (Central Turkey): A Palaeoecological Investigation of Annually Laminated Sediments From Nar Lake”, **The Holocene**, 18/8, s. 1229–1245.

EPSTEIN, A. S.: 2014 **Geç Dönem Ortaçağ Avrupası Ekonomik ve Sosyal Tarih, 1000-1500**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ERARSLAN, A., İ.A. KOLAY, 2005 “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin Kentleşme Sürecinin Öncü Kent Döneminin Ubaid ve Uruk Evreleri (M.Ö.5000-3100)”, **İTÜ Dergisi, Sosyal Bilimler**, Cilt:2, Sayı:1, İstanbul, s. 80- 86.

ERCAN, T., S.TOKEL, I. MATSUDA, 1992 Hasandağı, Karacadağ (Orta Anadolu) Kuvaterner Volkanizmasına İlişkin Yeni Jeokimyasal, İzotopik ve Radyometrik Veriler”, **Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni**, 7, s. 8-21.

ERDOĞU, B.: 2007 “West Mound: Trench 8”. **Çatalhöyük 2007 Archive Report**, s.132-142.

ERIC, R. W.: 1999 **Envisioning Power: Ideologies of Dominance ad Crisis**. Berkeley: University of California Press.

ERİM ÖZDOĞAN, “Çayönü”, **Türkiye’de Neolitik Dönem,** (eds. M. Özdoğan ve

A.: 2007 N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları**,** Metin s. 57-97; Levha s. 53-83.

2011 "Sumaki Höyük, A New Neolithic Settlement in the Upper Tigris Basin", **The Neolithic in Turkey, New Excavations and New Research, The Tigris Basin**, (eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 19-60.

2013 "Sumaki Höyük Kazıları 2007-2008, Batman/Beşiri", **Ilısu Barajı ve Hes Projesi Arkeolojik Kazıları, 2004-2008 Çalışmaları,** Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Diyarbakır Müze Müdürlüğü (eds.), Diyarbakır, s. 71-102.

ERİNÇ, S.: 1982 **Jeomorfoloji I**, İstanbul.

EROL, O.: 1978 "The Quaternary History of the Lake Basins of Central and Southern Anatolia", **The Environmental History of the Near and Middle East since the Last Ice Age,** (ed. W. C. Brice), Academic Press, Londra, s. 111-130.

1979 **Dördüncü Çağ (Kuaterner) Jeoloji ve Jeomorfolojisinin Ana Çizgileri**, Ankara.

1997 "Geomorphologic Arguments for Mid-to late Holocene Environmental Change in Central Anatolian (Pluvial) Lake Basins", **Climate Change in the Third Millenieum BC,** (eds. H. N. Dalfes, G. Kukla ve H. Weiss), Nato ASI Series, Sub

Series I, Global Environmental Change Springer Verlag, s. 321- 350.

ERTURAÇ, M. K., H. OKUR ve B. ERSOY, 2017 "Göllüdağ Volkanik Kompleksi İçerisinde Kültürel ve Jeolojik Miras Öğeleri", **Türkiye Jeoloji Bülteni**, 60-1, s. 17-34.

ERTUĞ, F.: 2000 "An Ethnobotanical Study in Central Anatolia (Turkey)", **Economic Botany**, 54/2, s. 155-182.

ESER B.: 2018 "**Kalkolitik Dönem'de Güvercinkayası Figürinleri**", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ESİN, P.: 1982 **İşbölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika**, Ankara Üni. Siyasal Bilimler Fak. Yay, No: 502, Ankara.

ESİN, U.: 1981 "Doğu Anadolu'da Bulunan Obeyd Tipi Çanak Çömlek ve Değirmentepe (Malatya) Kazıları", **IX. Türk Tarih Kongresi**, 21-25 Eylül (1981), Ankara, s. 81-92.

1982 "Tepecik Excavations", **Keban 1974 Activities**, s. 71-118.

1983 "Zur Datierung der Vorgeschichtlichen Schichten von Değirmentepe bei Malatya in der Östlichen Türkei", **Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens, Festschrift für Kurt**

Bittel, (eds. R. M. Boehmer ve H. Hauptmann), Mainz, Philipp von Zabern, s. 175-190.

1984 “Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu“, VI. **KST,** s. 11-29.

1986 “Doğu Anadolu'ya Ait Bazı Prehistorik Cüruf ve Filiz Analizleri”, **Anadolu Araştırmaları Dergisi**, X, s.147 vd.

1989 “An Early Trading Centre in Eastern Anatolia”, **Anatolia and the Ancient Near East**, (eds. K. Emre, M. Mellink, B. Hrouda ve N. Özgüç), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 135-138.

1998a “Die Tempel von Değirmentepe Während der Chalkolithischen Obeid periode”, **XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 24. Dizi, 3. Sayı, Ankara, s. 659-676.

1998b “Paleolitikten İlk Tunç Çağı’nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası”, **Kapadokya**, (ed. M. Sözen), Adnan Şahenk Vakfı, İstanbul, s. 62-123.

1999 “Copper Object from Pre-Pottery Site of Aşıklı (Kızılkaya Village, Province of Aksaray, Turkey)”, **Der Anschmitt 9**. **The Beginnings of Metallurgy**, (eds. A. Hauptman, E. Pernicka, Th. Rehren ve Ü. Yalçın), Bochum, s. 23-30.

2007 “Anadolu’da Metalurjinin Başlangıcı”, **Vor 12.000 Jahren Anatolien/ 12.000 Yıl Önce Anadolu, Die ältesten Monumente der Menschheit/İnsanlığın En Eski Anıtları,** Verlag GmbH, Stuttgart, s. 519-522.

ESİN, U., S. HARMANKAYA, 1986 “1985 Değirmentepe (Malatya-İmamlı Köyü) Kurtarma Kazısı”, VIII. **KST**, s. 95-137.

1987 “Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1986”, IX. **KST**, 1, s. 79-125.

2007 “Aşıklı Höyük”, **Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular**, (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, Metin, s. 255- 272; Levha, s. 259- 272.

FEINMAN, G. M.: 1995 “The Emergence of Inequality: A Focus on Strategies and Processes”, **Foundations of Social Inequality**, (eds. T. D. Price ve G. M. Feinman), New York: Plenum s. 255–279.

FEINMAN, G. M., K. G. LIGHTFOOT, S. UPHAM, 2000 “Political Hierarchies and Organizational Strategies in the Puebloan Southwest.” **American Antiquity**, 65-3, s. 449–470

FLANNERY, K. V.: 1972a “The Cultural Evolution of Civilizations”, **Annual Review of Ecologyand Systematics**, 3, s. 399–426.

1972b "The Origins of the Village as a Settlement Type in Mesoamerica and the Near East: A Comparative Study," **Man, Settlement, and Urbanism**, (eds. P. J. Ucko, R. Tringham ve G. W. Dimbleby), London: Duckworth, s. 23-53.

1994 **"Childe the Evolutionist: A Perspective From Nuclear America". The Archaeology of V. Gordon Childe,** (ed. D. R. Harris), London: UCL Press, s. 101-119.

1999 "Chiefdoms in the Early Near East: Why It's So Hard to Identify Them", **The Iranian World: Essays on Iranian Art and Archaeology** (Studies in Honor of Ezat O. Negahban), (eds. A. Alizadeh, Y. Majidzadeh ve S. M. Shahmirzadi), Iran University Press, Tehran, s. 44-63.

2002 "The Origins of the Village Revisited: From Nuclear to Extended Househols", **American Antiquity**, 67, s. 417-434.

FORBES, H., L. FOXHALL, 1995 "Ethnoarchaeology and Storage in the Ancient Mediterranean Beyond Risk and Survival." **Food in Antiquity,** (eds. J.Wilkins, D. Harvey ve M. Dobson), Exeter: University of Exeter Press, s. 69-86.

FORCE E. R.: 2004 "Late Holocene Behavior of Chaco and McElmo Canyon Drainages (Southwest U.S): A Comparison Based on Archaeologic Age Controls", **Geoarchaeology**, 19/6, s. 583-610.

FORTIN, M.: 1988 “Rapport préliminaire Sur la Première Campagne de Fouilles (Printemps 1986) à Tell ‘Atij, Sur le Moyen Khabour”, **Syria**, 65, s. 139- 171.

1990a “Rapport Préliminaire Sur la Seconde Campagne de Fouilles à Tell ‘Atij et la Première à Tell Gudeda (Automne 1987), Sur le Moyen Khabour”, **Syria**, 67, s. 219- 256.

1990b “Rapport Préliminaire Sur la 3e Campagne de Fouilles à Tell ‘Atij et la 2e à Tell Gudeda, Sur le Khabour (Automne 1988)”, **Syria**, 67, s. 535- 577.

1994 “Rapport Préliminaire Sur la Quatrième Campagne à Tell ‘Atij et la Troisième à Tell Gudeda (Printemps 1992)”. **Syria**, 71, s. 361- 396.

1995 “Rapport Préliminaire Sur la Cinquième Campagne à Tell ‘Atij et la Quatrième à Tell Gudeda (Printemps 1993)”, **Syria**, 72, s. 23- 53.

1998a “L’habitat de la Station Commerciale de Tell Atij, Sur le Moyen Khabour, Au IIIème Millénaire av. J.-C.”, **Espace naturel, espace habité en Syrie du Nord (10e-2e millénaire av. 7,-C.)**, (eds. M. Fortin ve O. Aurenche), Bulletin. Canadian Society for Mesopotamian Studies 33. Maison de l'Orient Méditerranéen, Quebec/Lyon, s. 229-242.

1998b "The View Fom 'Atij", **Near Eastern Archaeology**, 61-1, s. 15-24.

FRENCH, D.: 2005 **Can Hasan I: The Pottery**, The British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph No. 32.

FRANGIPANE, M.: 1997 "A 4th-Millennium Temple/Palace Complex at Arslantepe-Malatya. North-South Relations and the Formation of Early State Societies in the Northern Regions of Greater Mesopotamia", **Paléorient**, 23/1, s. 45 -73.

2002 **Yakındoğu'da Devletin Doğuşu**, (Çev. Z. İlkgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

2007a "Different Types of Egalitarian Societies and the Development of Inequality in Early Mesopotamia", **World Archaeology**, 39: s. 151–76.

2007b "Establishment of a Middle/Upper Euphrates Early Bronze I Culture From The Fragmentation of the Uruk World. New Data From Zeytinli Bahçe Höyük (Urfa, Turkey)", **Euphrates River Valley Settlement: The Carchemish Sector in the Third Millennium BC,** (ed. E. Peltenburg), Levant Supplementary Series Vol. 5, Oxbow, s. 122-141.

2009 "Non-Urban Hierarchical Patterns of Territorial and Political Organisation in Northern Regions of Greater Mesopotamia:

Tepe Gawra and Arslantepe", **A propos de Tepe Gawra, Le Monde Proto-Urbain de Mésopotamie**, (ed. P. Butterlin), Subartu 23, Brepols Publishers, Turnhout: s. 135-148.

2010 "Different Models of Power Structuring at the Rise of Hierarchical Societies in the Near East: Primary Economy Versus Luxury and Defence Management", **Development of Pre-State Communities in the Ancient Near East**, (eds. D. Bolger ve L. C. Maguire), Oxbow Books, s. 79-86.

2012 "Transitions" as an Archaeological Concept. Interpreting the Final Ubaid - Late Chalcolithic Transition in the Northern Periphery of Mesopotamia", **Varia Anatolica**, XXVII, s. 39-64.

2014 "After Collapse: Continuity and Disruption in the Settlement by Kura-Araxes Linked Pastoral Groups at Arslantepe-Malatya (Turkey). New Data", **Paléorient**, 40/2, s. 169-182.

2016a "The Origins of Administrative Practices and Their Developments in Greater Mesopotamia. The Evidence from Arslantepe", **Archéo-Nil**, 26, s. 9-32.

2016b "The development of centralised societies in Greater Mesopotamia and the foundation of economic inequality", **Arm und Reich /Rich and Poor – Competing for Resources in Prehistoric Societies**, (eds. H. Meller, H.P. Hahn, R. Jung, R. Risch), Tagungen des Landesmuseums

für Vorgeschichte Halle, Band 14/II, s. 469-490.

FLETCHER, A.: 2007 "The Prehistoric Ceramic Assemblage from Horum Höyük". **Anatolian Studies**, 57, s. 191-202.

FRANKENSTEIN, S., M. ROWLANDS, 1978 "The Internal Structure and Regional Context of Early Iron Age Society in South-Western Germany". **Bulletin of the Institute of Archaeology of London**, 15, s. 73-112.

FRIED, M.H.: 1967 **The Evolution of Political Society**, New York.

FRIEDMAN, J., M. J. ROWLANDS,1978 **The Evolution of Social Systems**, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

FUKAI, S., K. HORIUCHI, T. MATSUTANI, 1974 **Telul eth-Thalathat: The Excavation of Tell V, The Fourth Season (1965).** The Tokyo University Iraq-Iran Archaeological Expedition, Report 15. Tokyo: The Institute of Oriental Culture, University of Tokyo.

GARFINKEL, Y.: 1987 "Yiftahel: A Neolithic Village from the Seventh Millennium B.C. in Lower Galilee, Israel", **Journal of Field Archaeology**, 14, s. 199- 212.

2013 "The Levant In The Pottery Neolithic and Chalcolithic Periods", **Cambridge World Prehistory, Vol. 3: West and**

Central Asia and Europe, (eds. C. Renfrew ve P. Bann), Cambridge University Press, Cambridge. s. 1439-1461.

GARFINKEL, Y., D. BEN-SHLOMO, T. KUPERMAN, 2009a "Large-scale Storage of Grain Surplus in the Sixth Millennium BC: The Silos of Tel Tsaf", **Antiquity**, 83, s. 309-325.

2009b "The Transition From Neolithic to Chalcolithic In The Southern Levant: The Material Culture Sequence", **Transitions in Prehistory, Essays in Honor of Ofer Bar-Yosef**, (eds. J.J. Shea ve D. E. Lieberman), Oxbow Books, USA, s. 325-332.

GARSTANG, J.: 1953 **Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey**, The Neilson Expedition in Cilicia, Oxford.

GEERTZ, C.: 1973 **Interpretations of Cultures**, New York Basic Books.

1980 **Negara: The Theater-State in Nineteenth-Calmly Bali**, Princeton, N. J. Princeton University Press.

GIBSON, C., J. LAST, T. RASZICK, S.FRAME, 2003 "An Early Chalcolithic Building on the West Mound at Çatalhöyük", **Anatolian Archaeology**, 9, s. 12-14.

GIDDENS, A.: 1984 **The Constitutions of Society: Outline of the Theory of**

Structuration, University of California Press: Berkeley.

GODON, M.: 2005 "New Results and Remarks about Neolithic Pottery in Central Anatolia: A view from Tepecik-Çiftlik". **Colloquium Anatolicum**, IV, s. 91-104.

2012 "Cappadocia's First Pottery Production, Tepecik- Çiftlik Neolithic Earliest Levels", 29. **AST**, 3, s.317-340.

GOLDSCHMIDT, W.: 1959 **Man's Way**, New York: Holt, Rinehart and Winston.

GORING-MORRIS, N., A. BELFER COHEN,1997 "The Articulation of Cultural Processes and Late Quaternary Environmental Changes in Cisjordan". **Paléorient**, 23/2, s. 71- 93.

2013 "Houses and Households: A Near Eastern Perspective", **Tracking the Neolithic House in Europe: Sedentism, Architecture, and Practice**, (eds. D. Hofmann ve J. Smyth), Springer, London. s. 19- 44.

GÖNCÜOĞLU M.C., V. TOPRAK, 1992 "Neogene and Quaternary Volcanism of Central Anatolia: A Volcano-Structural Evaluation", **Bulletin de la Section Volcanologie, Soc. Geol. France**, 26, s. 1-6.

GROSMAN, L., D. "The Natufian Culture: The Harbinger of Food-Producing

N. MUNRO, 2017 Societies", **Quaternary Environments, Climate Chage and Humans in the Levant**, (eds. Y. Enzel ve O. Bar-Yosef), Publisher: Cambridge University Press, s. 699-707.

GROSSE, E.: 1896 **Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft,** Freiburg and Leipzig.

GÜLÇUR, S.: 1988 "**Die Chalkolithische Keramik von Norsuntepe (Elazig-Südosttürkei)"**, Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Philosophie des Fachbereichs Kulturwissenschaften der Eberhard-Karls-Universität Tübingen, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

1995 "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması", XI. **AST**, s. 191-213.

1997a "Güvercinkayası 1996 Çalışmaları", **Arkeoloji ve Sanat**, 78, s. 2-13.

1997b "Güvercinkayası. Eine Felsrückensiedlung in Zentralanatolien", **Anatolica**, 25, s. 53-85.

1999 "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1994 Yüzey Araştırması". **Anadolu Araştırmaları**, XV, s. 105-136.

2003 "Kentleşme Yolunda", **Köyden Kente Yakındoğu'da İlk**

Yerleşimler 2, **Ufuk ESİN'e Armağan**, (eds. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 491-509.

2004 "Güvercinkayası the Black/Dark Burnished Pottery: A General Overview", **TÜBA-AR**, 7, s. 141-164.

2012 "The Chalcolithic Period in Central Anatolia Aksaray-Niğde Region" **ORIGINI**, XXIV, s.213-227.

GÜLÇUR, S., P. ÇAYLI, 2008 "Güvercinkayası 2007 Yılı Kazısı", 30. **KST**, 4, s. 267-284.

2009 "Güvercinkayası 2008 Yılı Kazısı", 31. **KST**, 3, s. 357-377.

GÜLÇUR, S., P. ÇAYLI, I. DEMİRTAŞ, 2011 "Güvercinkayası 2009 Yılı Kazısı", 32. **KST**, 3, s. 294-312.

2012 "Güvercinkayası 2011 Kazısı Ön Rapor", 34. **KST**, 1, s. 101-118.

GÜLÇUR, S., I. DEMİRTAŞ, P. ÇAYLI, 2010 "Tarihöncesi Yerleşmeler ile Çevrenin Modellenmesinde Sözlü Tarih ve Etnoarkeolojinin Yeri", **TÜBA-KED**, 8, s. 275-300.

GÜLÇUR, S., M. ENDOĞRU, 1998 “Güvercinkayası 1996 Kazısı”, XIX. **KST**, 1, s. 85–111.

1999 “Güvercinkayası 1997 Kazısı” XX. **KST**, 1, s. 77-100.

2001 “Güvercinkayası 1999 Kazısı” 22. **KST**, 1, s. 47–62.

GÜLÇUR, S., M. ENDOĞRU, F. DEMİR, 2002 “Güvercinkayası 2000 Kazısı ve Çevre Araştırmaları”, 23. **KST**, 2, s. 101-114.

GÜLÇUR, S., M. ENDOĞRU, D. KARA, 2000 “Güvercinkayası 1998 Kazısı” 21. **KST**, 1, s. 55–70.

GÜLÇUR, S., Y. KİPER, 2004 “Güvercinkayası 2002 Yılı Kazısı” 25. **KST**, 1, s. 425–440.

2007 “Güvercinkayası 2005 Kazısı” 28. **KST**, 2, s. 111-124.

2008 “Güvercinkayası 2006 Kazısı” 29. **KST** 3, s. 243-260.

GÜLÇUR, S., G. “Güvercinkayası 2001 Yılı Kazısı”, 24. **KST**, 1, s. 49-58.

SAĞIR, 2003

GÜLÇUR, S., Y. YILMAZ, P. ÇAYLI, I. DEMİRTAŞ, 2013 "Güvercinkayası 2012 Kazısı Ön Rapor", 35. **KST**, 2, s. 443-455.

GÜRDİL, B.: 2005 "**Architecture and Social Complexity in the Late Ubaid Period: A Study of the Built environment of Değirmentepe in east Anatolia**", Submitted 2005 UCLA, Unpublished PhD dissertation.

2010 "Exploring Social Organizational Aspects of the Ubaid Communities: A Case Study of Değirmentepe in Eastern Turkey". **Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East**, (eds. R. A. Carter ve G. Philip), Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, s. 361-375.

GÜVENÇ, B.: 1994 **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HABERMAS, J.: 2015 **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü,** (Çev. T. Bora ve M. Sancar), 13. Baskı, İletişim Yayınları.

HALD, M. M., M. CHARLES, 2008 "Storage of Crops During the Fourth and Third Millennia B.C. at the Settlement Mound of Tell Brak, Northeast Syria", **Vegetation History and Archaeobotany**, 17, suppl. 1, s. 35- 41.

HALL, S. A.: 1977 "Late Quaternary Sedimentation and Paleoecologic History of Chaco Canyon, New Mexico", **Geological Society of America Bulletin**, 88, s. 1593-1618.

HALSTEAD, P.: 1989 "The Economy Has a Normal Surplus: Economic Stability and Social Change among Early Farming Communities of Thessaly, Greece." **Bad Year Economics: Cultural Responses to Risk and Uncertainty**, (eds. P. Halstead ve J. O'Shea), Cambridge: Cambridge University Press, s. 68–80.

HALSTEAD, P., J. O. O'SHEA,1982 "A Friend in Need is a Friend Indeed: Social Storage and the Origins of Social Ranking***". Ranking, Resource and Exchange***, (eds. C. Renfrew ve S. Shennan), Cambridge: Cambrige University Press, s. 92-99.

1989 "Introduction: Cultural Responses to Risk and Uncertainty", **Bad Year Economics: Cultural Resposesto Risk and Uncertainty**, (eds. P. Halstead ve O. J. O'Shea), Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-7.

HARMANKAYA, S., O. TANINDI, M. ÖZBAŞARAN, 1998 **TAY – Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-3: Kalkolitik**, Ege Yayınları, İstanbul.

HARMANŞAH, Ö., 2005 "**Spatial Narratives, Commemorative Practices and The Building Project: New Urban Foundations in Upper Syro-**

Mesopotamia During The Early İron Age", Doctor's Thesis of Philosophy, The University Of Pennsylvania.

HARRIS, D. R., 2002 "Development of the Agro-pastoral Economy in the Fertile Crescent During the Pre-Pottery Neolithic period". **The dawn of farming in the Near East. Studies in early Near Eastern production, subsistence, and environment**, Vol. 6. (eds. R. T. J. Cappers ve S. Botttema), Berlin: ex oriente. s. 67–83.

HARRIS, M.: 2017 **İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar, Kültür Bilmeceleri.** (Çev. M. F.Gümüş), 2. Baskı, İmge Kitapevi.

HASSAN, F. A.: 1975 "Determination of the Size, Density, and Growth Rate of Hunting-gathering Populations," **Population, Ecology, and Social Evolution,** (ed. S. Polgar), Paris: Mouton. s. 27- 52.

HAUPTMANN, H.: 1971 "Norşun Tepe Kazısı,1969", **Keban Projesi 1969 Çalışmaları**, ODTÜ, Keban Projesi Yayınları Seri 1/No: 2, s. 72-79; Levha, 47-61.

1972 "Norşun Tepe Kazısı,1970", **Keban Projesi 1969 Çalışmaları**, ODTÜ, Keban Projesi Yayınları Seri 1/No: 3, s. 87-118; Levha, 57-80.

1974 "Norşun Tepe Kazısı,1972", **Keban Projesi 1972 Çalışmaları**, ODTÜ, Keban Projesi Yayınları Seri 1/No: 4, s. 71-82; Levha, 68-84.

1976 “Norşun Tepe Kazısı,1972”, **Keban Projesi 1972 Çalışmaları**, ODTÜ, Keban Projesi Yayınları Seri 1/No: 5, s. 41-59; Levha, 29-62.

1982 “Norşun Tepe Kazısı,1974”, **Keban Projesi 1974-75 Çalışmaları**, ODTÜ, Keban Projesi Yayınları Seri 1/No: 7, s. 13-40; Levha, 13-52.

2011 “Norşuntepe”, **Arkeo Atlas**, s. 138-139.

HAYDEN, B.: 1990 “Nimrods, Piscators, Pluckers, and Planters: The Emergence of Food Production, **Journal of Anthropological Archaeology**, 9, s. 31- 69.

1995 “Pathways to Power: Principles for Creating Socioeconomic Inequalities”. **Foundations of Social Inequality**, (eds. T. D. Price ve G. M. Feinman). New York: Plenium. s. 15–86.

2001 “Fabulous Feasts: A Prolegomenon to the Importance of Feasting.”**Feasts: Archaeological and Ethnographic Perspectives on Food, Politics, and Power,** (eds. M. Dietler ve B. Hayden), Washington, DC: Smithsonian Institution Press, s. 23- 64.

2004 “Sociopolitical Organization in the Natufian: A View from the Northwest”.**The Last Hunter-gatherer: Societies in the Near East.** British Archaeological Reports International Series. (ed. C. Delage). Oxford: John and Erica Hedges, s.

263- 308.

2009 “The Proof is in the Pudding: Feasting and the Origins of Domestication”, **Current Anthropology**, 50, s. 597- 601.

2017 “Eşitsizliklerin Ortaya Çıkışında Gizli Toplulukların Rolü: Karmaşık Toplumlar”, **Aktüel Arkeoloji**, 58, 22-35.

HELBAEK, H.: 1964 “First Impressions of the Çatal Hüyük Plant Husbandry”, **Anatolian Studies**, XIV, 121-123.

HELMS, M. W.: 1993 **Craft and the Kingly Ideal**. Austin: University of Texas Press.

HELWING, B.: 2000 “Regional variation in the composition of Late Chalcolithic pottery assemblages”, Chronologies des pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millenaires: actes du colloque d’Istanbul, 16-19 Decembre 1998, (eds. C. Marro ve H. Hauptmann), De Boccard Edition Diffusion: Paris. **Anatolica (Varia)** XI, s. 145-164.

HENRY, D. O.: 1985 “Preagricultural Sedentism: the Natufian Example”, **Prehistoric Hunter-Gatherers: the Emergence of Cultural Complexity,** (eds. T. D. Price ve J. A. Brown), Academic Press, New York, s. 365–384.

1989 **From Foraging to Agriculture: the Levant at the End of the Ice Age.** Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

HERSKOVIST, M. J.: 1952 **Economic Anthropology**, **A Study in Comparative Economics**, New York: Knopf.

HILLIER, B., J. HANSON, 1984 **The Social Logic of Space,** Cambridge University Press.

HILLMAN, C., A. J. LEGGE, A. P. ROWLEY CONWY, 1997 "On the Charred Seeds from Epipaleolithic Abu Hureyra: Food or Fuel?", **Current Anthropology,** Volume 38/4, s. 651-659.

HODDER, I.: 2011 "Çatalhöyük: A Prehistoric Settlement on the Konya Plain", **The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E.**, (eds. S. R. Steadman ve G. McMahon), Oxford University Press, Oxford, s. 934-949.

2014 "Çatalhöyük Excavations: Reports from the 2000-2008 Seasons". **Çatalhöyük Reseach Project Series** Volume 7, British Institute at Ankara Monograph No. 46 Monumenta Archaeologica 29, Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology Press.

2017 "Things and the Slow Neolithic: the Middle Eastern Transformation", **Journal of Archaeological Method Theory**, Volume 20, No 3 (2013), s. 1-23, DOI

10.1007/s10816-017-9336-0

HOLE, F.: 1999 "Economic Implications of Possible Storage Structures at Tell Ziyadeh, NE Syria", **Journal of Field Archaeology**, 26, s. 267-282.

2004 "**Nature's Role in The Origins of Agriculture** *Tarımın Başlangıcında Doğanın Rolü*", **TÜBA-AR**, VII, s. 13-19.

HOLE, F., J. ARZT, 1998 "Excavations at Tell Ziyadeh, 1997", **Chronique Archeologique Syrien** 1998, s. 64-66.

HOLLING, C. S.: 2001 "Understanding the Complexity of Economic, Ecological and Social Systems ", **Ecosystems**, 4, s. 390-405.

IAMONI, M.: 2016 "Larger Site, Better Life? Site Dimensions and the Path to Socio-Economic Complexity in Upper Mesopotamia Across the Halaf and Ubaid Periods", **Trajectories of Complexity Socio-economicDynamics in Upper Mesopotamia in the Neolithic and ChalcolithicPeriods,** (ed. H. W. Kühne), Harrassowitz Verlag Wiesbaden, s. 57-84.

İLHAN, E.: 1971 "Structural Futures of Turkey", (ed. A. S. Campbell), **Geology and History of Turkey**, Petrolcum Exploration Society of Libya, 13th Annual Field Conference, s. 431- 442.

İNDERE, V.: 2016 **"Güvercinkayası Yerleşme Modelini ve Toplumsal Yapısını Anlamak: A Yapı Adasının Mimari Açıdan İncelenmesi",** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

INGOLD, T.: 1983 "The Significance of Storage in Hunting Societies". **Man,** 18, s. 553–371.

JOHNSON, A. W., T. EARLE,1987 **The Evolutin of Human Societies: From Foraging Group to Agriculture State**, Stanford, Ca: Stanford University Press.

KADOWAKI, S.: 2012 "A Household Perspective Towards the Pre-Pottery Neolithic to Late Neolithic Cultural Transformation in the Southern Levant", **Orient**, XLVII, s. 3- 28.

KALKAN, E.: 2013 "Ilısu Baraj Alanı'nda Yeni Bir Uruk Yerleşimi: Başur Höyük Geç Kalkolitik Dönem Tabakaları", **2. Uluslararası Ilısu Barajı Arkeoloji Sempozyumu**, 7-10 Ekim 2013, (Yayınlanmamış Sempozyum Bildirisi), Siirt.

2015 **Uruk Yayılım Kuramları Tarihteki En Eski Koloniciler Barışçılar Mı Savaşçılar Mı? Kuramsal Bir Değerlendirme,** Ege Yayınları, İstanbul.

KARTAL, M.: 2009 **Türkiye'de Son Avcı Toplayıcılar, Konar Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş Epi-Paleolitik Dönem**, Arkeoloji ve

Sanat Yayınları, İstanbul.

KARUL, N.: 2011 "Gusir Höyük", **The Neolithic in Turkey, New Excavations and New Research, The Tigris Basin**, (eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 1-17.

2017 **Aktopraklık, Tasarlanmış Prehistorik Bir Köy**, Ege Yayınları, İstanbul.

KENT, S.: 1990 **Domestic Architecture and the Use of Space**, Cambridge University Press.

KENYON, K.: 1954 "Excavations at Jericho", **The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britian and Ireland** 84-1/2, s. 103-110.

1956 'Jericho and its Setting in Near Eastern History', **Antiquity**, 30, s. 184-196.

1957 **Digging Up Jericho,** London: Ernest Benn Limited.

1981 **Excavations at Jericho, Volume 3, The Architecture and Stratigraphy of the Tell**, M. K. Kenyon, ve T.A. Holland (eds.), London: The British School of Archaeology in Jerusalem.

KEPINSKI, C.: 2011 “New Evidence from Grai Resh, Northern Iraq- the 2001 and 2002 Seasons. A Pre-Uruk Expansion Site from the Late Chalcolithic Period”, **ZOrA**, 4, s. 47- 85.

KHALAILY, H., I. MILEVSKI. N. GETZOV, I. HERSHKOVITZ, O. BARZILAI, A. YAROSHEVICH, V. SHLOMI, A. NAJJAR, O. ZIDAN, H. SMITHLINE, R. LIRAN, 2008 “Recent Excavations at the Neolithic Site of Yiftahel (Khallet Khalladyiah), Lower Galilee”, **Neo-Lithics**, 2/08, s. 3-11.

KING, T. F.: 1974 "The Evolution of Status Ascription Around San Francisco Bay," **Antap: California Indian Political and Economic Organization,** (eds. L. J. Bean ve T. F. King),Ramona: Ballena Press. s. 35-53.

KİPER, Y., S. GÜLÇUR, 2005 “Güvercinkayası 2003 Yılı Kazısı” 26. **KST**, 2, s. 13–24.

KISLEV, M. E.: 1992 ”Agriculture in the Near East in the 7th Millennium B.C.”, **Prehistoire de l’Agriculture: Nouvelles Approches Experimentale et Ethnographiques,** (ed. P. C. Anderson), E´ ditions du CNRS, Paris, s. 87- 93.

KNAPP, B. A.: 1988 “Ideology, Archaeology and Polity”, **Man**, 23/1, s. 133-163.

KNIGHT, V. J.: 1990 “Social Organization and the Evolution of Hierarchy in Southeastern Chiefdoms”. **Journal of Anthropological Research**, 46, s. 1-23.

KOLB, F.: 1996 “The Role of Dwelling Houses in Larger Anatolian Settlements of Antiquity”. **Housing and Settlement in Anatolia: A Historical Perspective**, (ed. Y. Sey), Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, s. 146-154.

KOHL, P. L.: 1981 “Materialist Approaches in Prehistory.” **Annual Review of Anthropology**, 10, s. 89–118.

KONYALI, İ. H.: 1974 **Aksaray Tarihi 1**, **Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde**, İstanbul.

KOTTAK, C. P.: 2008 **Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış**, Ütopya Yayınları: 53, Antropoloji Serisi, Ankara.

KORFMANN, M.: 1983 **Demircihüyük: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. Band I: Architektur, Statigrahie und Befunde**, Mainz, Philipp von Zabern.

KÖKTEN, K.: 1951 “Kuzeybatı Anadolu’nun Tarihi Hakkında Yeni Gözlemler”, **Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 9/3, Ankara, s. 201-213.

KÖROĞLU, K.: 2008 **Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

KRAMER, C.: 1982 **Village Ethnoarchaeology**. New York: Academic Press.

KUIJT, I.: 1996 "Negotiating Equality through Ritual: A Consideration of Late Natufian and Prepottery Neolithic A Period Mortuary Practice", **Journal of Anthropological Archaeology**, 15, s. 313- 336.

2008 "Demography and Storage Systems during the Southern Levantine Neolithic Demographic Transition". **The Neolithic Demographic Transition and Its Consequences**, (eds. J.P. Bocquet Appel ve O. Bar-Yosef), Springer, New York, s. 287- 313.

2009 "What Do We Really Know about Food Storage, Surplus, and Feasting in Preagricultural Communities?", **Current Anthropology**, 50/5, s. 641-644.

2011 "Home is Where We Keep Our Food: The Origins of Agriculture and Late Pre-Pottery Neolithic Food Storage", **Paléorient**, 37-1, s. 137-152.

KUIJT, I., B. FINLAYSON, 2009 "Evidence for Food Storage and Predomestication Granaries 11,000 Years Ago in the Jordan Valley", **PNAS**, Vol. 106/ 20, s. 10966-10970.

KUIJT, I., E.GUERRERO, M. MOLIST, J. ANFRUNS, 2011 ”The Changing Neolithic Household: Household Autonomy and Social Segmentation, Tell Halula, Syria”, **Journal of Anthropological Archaeology**, 30, s. 502- 522.

KUZUCUOĞLU, C.: 2002 “The Environtemal Frame in Central Anatolia from the 9 th to the 6 th Millennia cal B. C”, **The Neolithic of Central Anatolia, Proceeding of the International CANeW Table Ronde,** (eds. H. Gérard ve L. Thissen), 23-24 November 2001, Ege Yay., İstanbul, s. 33-58.

KUZUCUOĞLU, C., J. F. PASTRE, S. BLACK, T . ERCAN, M. FONTUGNE, 1998 “Identification and Dating of Tephra Layers From Quaternary Sedimentary Sequences of Inner Anatolia, Turkey”, **Journal of Volcanology and Geothermal Research**, 85, s.153–172.

LAWN, B.: 1973 “University of Pennsylvania Radiocarbon Dates XV”. **Radiocarbon**, 15/2, s. 367-381.

LEBEAU, M., A. SULEIMAN (eds.), 2003 **Tell Beydar, the 1995–1999 Seasons of Excavations: A Preliminary Report**. Subartu 10. Turnhout: Brepols

LE MIÉRE, M., O. NIEUWENHUYSE, 1996 “The Prehistoric Pottery”, **Tell Sabi Abyad – The Late Neolithic Settlement,** (ed. P. M. M. G. Akkermans), Istanbul: Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut, s.119-284.

LEONE, M. P.: 1995 ”A Historical Archaeology of Capitalism”, **American Anthropologist**, 97, s. 251–68.

LIVERANI, M.: 2006 **Uruk: The First City**, (Çev. Zainab Bahrani and Marc Van de Mieroop), Equinox, London.

LOVE, S.: 2013 “Architecture as Material Culture: Building Form and Materiality in the Pre-Pottery Neolithic of Anatolia and Levant” **Journal of Anthropological Archaeology**, 32, s. 746- 758.

LOWIE, R. H.: 1946 **An Introduction to Cultural Antropology**, New York: Rinehart.

MAHASNEH, H., H. D. BIENERT, 2000 ”Unfolding the Earliest Pages of Sedentism: The Pre-Pottery Neolithic Settlement in es-Sifiya”, **At the Crossroads. Essays on the Archaeology, History and Current Affairs of the Middle East**, (eds. H. D. Bienert ve B. Muller-Neuhof), Amman, German Protestante Institute of Archaeology in Amman, s. 1-13.

MALLOWAN, M. E. L.: 1993 “The British Museum Excavations at Niniveh”, **Universty of Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology 20,** s. 71-186.

1947 “Excavations at Brak and Chagar Bazar”, **Iraq**, 9, s. 1–259.

MARGOMENOU, D.: 2005 “**Food Storage, Surplus, and the Emergence of Institutionalized Inequality: A Study of Storage Jars and Food Storage for Central Northern Greece in the Late Bronze and Early Iron Age”.** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anthropology, Department of Anthropology, University of Michigan.

MARGUERON, J. “La Maison Ronde de Tepe Gawra. Notes D'Archeologie et

C.: 1983 D'Architecture Orientales", **Syria**, 60, s.1-24.

1999 "Notes d'archéologie et d'architecture orientales: 10, l'architecture circulaire dans l'univers Syro-Mésopotamien au début du IIIe millénaire". **Syria**, 76, s. 19–55.

MARRO C.: 2010 "Where did Late Chalcolithic Chaff-Faced Ware Originate? Cultural Dynamics in Anatolia and Transcaucasia at the Dawn of Urban Civilization (ca 4500-3500 BC)", **Paléorient**, 36/2, s. 35-55.

2012 "Is There A Post-Ubaid Culture? Reflections on the Transition From the Ubaid to the Uruk Periods Along the Fertile Crescent and Beyond", After the Ubaid: Interpreting Change From the Caucasus to Mesopotamia at the Dawn of Urban Civilization (4500-3500 BC), The Post-Ubaid Horizon in the Fertile Crescent and Beyond, International Workshop held at Fosseuse, 29th June-1st July 2009, Paris, C. Marro (ed.), **Varia Anatolica**, XXVII, s.13-38.

MARTINOLI, D., M. NESBITT, 2003 "Plant Stores at Pottery Neolithic Höyücek, Southwest Turkey", **Anatolian Studies**, 53, s. 17-32.

MARX, K.: 1932 **Capital and Other Writings**. New York: The Modern Library.

(Orig. 1859)

1973 **Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy.** NewYork: Vintage Press.

(Orig. 1857-1858)

1998 **Artı-Değer Teorileri 1-2,** (Çev. Y. Fincancı), Ankara, Sol Yayınları.

2003 **Kapital Cilt I-II,** (Çev. A. Bilgi.), Ankara, Sol Yayınları.

MARX, K., F. ENGELS, 1970 **Selected Works**. 3 Vols. Moscow: Progress Publishers.

MATTHEWS, R. J.: 2002 "Homogeneity Versus Diversity: Dynamics of the Central Anatolia Neolithic", (eds. F. Gerard ve L. Thissen.) **The Neolithic of Central Anatolia***,* İstanbul, s. 91-104.

2003 **Excavations at Tell Brak. Vol. 4, Exploring an Upper Mesopotamian Regional Centre, 1994-1996***.* London: McDonald Institute for Archaeological Research.

MATTHEWS, C. N., M.P. LEONE, K. A. JORDAN, 2002 "The Political Economy of Archaeological Cultures: Marxism and American Historical Archaeology" **Journal of Social Archaeology**, 2, s.109-134.

MATTHIAE, P.: 1987 "Les dernières découvertes d'Ébla en 1983–1986". **Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres** 131, no. 1, s. 135–161.

2000 "Nouvelles fouilles à Ébla (1998–1999): forts et palais de l'enceinte urbaine". **Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres** 144, no. 2: s. 567– 610.

MAZAR, A.: 2001 "The Significance of the Granary Building at BethYerah", **Studies in the Archaeology of Israel and the Neighboring Lands, Memory of Douglas L. Esse (Studies in Ancient Oriental Civilizations 59)**, (ed. S.R. Wolff), American Schools of Oriental Research Books 5, Chicago (IL): Oriental Institute of the University of Chicago, s. 447- 464.

McCORRISTON, J.F. HOLE, 1991 "The Ecology of Seasonal Stress and the Origins of Agriculture in the Near East", **American Anthropologist**, 93, s. 46- 69.

MELLAART, J.: 1954 "Preliminary Report on The Survey Pre-Classical Remains in Southern Turkey", **Anatolian Studies**, 53, s. 17-32.

1964 "Excvations at Çatal Hüyük: Third Preliminary Report, 1963", **Anatolian Studies**, XIV, s. 39-119.

1965 "Çatal Hüyük West", **Anatolian Studies**, XV, s.135-156.

1967 **Çatalhöyük: A Neolithic town in Anatolia**, Thames and Hudson, London.

1970 **Excavations at Hacılar I-II**, Edinburgh, Edinburgh University Press.

1975 **The Neolithic of the Near East**, Thames and Hudson, London.

MİYAKE, Y., O. MAEDA, M. TAO, 2013 "Salat Camii Yanı Kazıları: 2004-2008", **Ilısu Barajı ve Hes Projesi Arkeolojik Kazıları, 2004-2008 Çalışmaları,** (ed. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Diyarbakır Müze Müdürlüğü), Diyarbakır, s. 39-70.

MILLER, B. D.: 2013 **Cultural Antropology.** 7. Baskı, Pearson.

MOORE, A. M. T.: 1982 **The Neolithic of The Levant.** Ann Abror: Michigan University Press.

1998 ”The Interaction Between People and Environment at The Early Village of Abu Hureya on the Euphrates”. **Natural Space, inhabited Space in Northern Syria (10th - 2nd millennium B.C.)**, Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux, s. 131-138.

MOORE A.M.T., G.C. HILLMAN, A. J. LEGGE, 2000 **Village on the Euphrates From Foraging to Farming at Abu Hureya**. Oxford: Oxford University Press.

MÜLLER, J., V. P. J. ARPONEN, R. HORFMANN, R. OHLRAU, 2015 “The Appearance of Social Inequalities: Cases of Neolithic and Chalcolithic Societies”, **ORIGINI**, XXXVIII/ 2, s. 65-85.

NASH, M.: 1966 **Primitive and Peasant Economic Systems**, San Francisco: Chandler.

NAVEH, D.: 2003 “PPNA Jericho: a Socio-political Perspective”, **Cambridge Archaeological Journal**, 13/ 1, s. 83-96.

NESBITT, M.: 2002 ”When and Where Did Domesticated Cereals First Occur in Southwest Asia?” **The Dawn of Farming in theNear East, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 6**, (eds. R. T. J. Cappers ve S. Bottema),

ex oriente, Berlin, s. 113–132.

2004 ”Can We Identify a Centre, a Region or a Supra-region for Near Eastern Plant Domestication?”, **Neo-Lithics**, 1/ 4, s. 38- 40.

NIGRO, L.: 2007 “Aside the Spring: Byblos and Jericho from Village to Town in the Second Half of the 4th Millennium BC”, **Byblos and Jericho in the Early Bronze I: Social Dynamics and Cultural Interactions**. Proceedings of the International Workshop Held in Rome on March 6 th 2007 by Rome “La Sapienza” University, (ed. L. Nigro), Rome, s. 1-46.

2014a Aside the Spring: Tell es-Sultan/Ancient Jericho: The Tale of an Early City and Water Control in Ancient Palestine”, **A History of Water, Volume 1: Water and Urbaniztion**, (eds. T. Tvedt ve T. Oestigaard), I.B. Tauris, London. s. 25-51.

2014b “The Archaeology of Collapse and Resilience: Tell es-Sultan/ancient Jericho as a Case Study”, **Overcoming Catastrophes, Essays on disastrous agents characterization and resilience strategies in pre-classical Southern Levant**, ROSAPAT 11, (ed. L. Nigro), Rome, s. 55-86.

NIGRO, L., M. SALA, H. TAHA, J. YASSINE, 2011 “The Bronze Age Palace and Fortifications at Tell es-Sultan/Jericho, The 6th-7th Seasons (2010-2011) By Rome “La Sapienza” University and the Palestinian Mota-

Dach", **Scienze Dell'Antichità**, 17, s. 571- 597.

NISHIAKI, Y., T. KOIZUMI, M. LE MIERE, T. OGUCHI, 1999 "Prehistoric occupation at Tell Kosaq Shamali, Upper Euphrates, Syria", **Akkadica**, 113, s. 13-68.

NISSEN, H. J.: 2001 "Cultural and Political Networks in the Ancient Near East during the Fourth and Third Millenia B.C.", **Uruk Mesopotamia & Its Neighbors-Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation**, SAR Press, Ed. Mitchell S. Rothman, s.149-179.

NISSEN, H.J., M. MUHEISEN, H. G. GEBEL, 1987 "Report on the First Two Seasons of Excavation at Basta", **Annual of the Department of Antiquities of Jordan** 31, s. 79-119.

OATES, J.: 1978 "Religion ans Ritual in Sixth Millenium B. C. Mesopotamia", **World Archaeology**, 10, s. 117-124.

1993 "Trade and Power in the Fifth and Fourth Millennia B.C: New Evidence from Northern Mesopotamia", **World Archaeology**, 24/3, Ancient Trade: New Perspectives, s. 403-422.

2002 "Tell Brak: The 4th Millennium Sequence and its Implications", **Artefacts of Complexity Tracking the Uruk in the Near East**, British School of Archaeology in Iraq,

s.111-122.

OATES, D., J. OATES, 2001 "The Excavations". **Excavations at Tell Brak, vol. 2: Nagar in the third millennium BC**, (eds. D. Oates, J. Oates ve H. McDonald), McDonald Institute Monographs. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British School of Archaeology in Iraq. s.15–98.

OATES, D., J. OATES, H. McDONALD (eds.), 2001 **Excavations at Tell Brak, vol. 2: Nagar in the third millennium BC**. McDonald Institute Monographs. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British School of Archaeology in Iraq.

OLSZEWSKI, D.: 1986 **The North Syrian Late Epipaleolithic. The Earliest Occupation at Tell Abu Hureyra in the context of the Levantine Late Epipaleolithic**. Oxford: BAR International Series 309.

1993 "Subsistence Ecology in the Mediterranean Forest: Implications for the Origins of Cultivation in the Epipaleolithic Southern Levant", **American Anthropologist**, 95, s. 420-435.

ÖZGÜÇ N.: 1992 "The Uruk Culture at Samsat", **Von Uruk nach Tuttul, Munchen-Wien**, s. 151-157.

ÖZBAL, R.:2010a "The Emergence of Ubaid Styles at Tell Kurdu: A Local Perspective". **Beyond the Ubaid: Transformation and**

Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East, (eds. R. A. Carter ve G. Philip.), Studies in Ancient Oriental Civilizations 63. Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago. s. 293-309.

2010b "A Comparative Look at Halaf and Ubaid Period Social Complexity and the Tell Kurdu Case", **TÜBA-AR**, 13, s. 39-59.

2012 "The Challenge of Identifying Households at Tell Kurdu (Turkey)", **New Perspectives on Household Archaeology**, (eds. B. J. Parker ve C. foster), Eisenbrauns, USA, s. 321-346.

ÖZBAL, R., F.GERRITSEN, B. DIEBOLD, E. HEALEY, N. AYDIN, M. LOYET, F. NARDULLI, D. REESE, H. EKSTROM, S. SHOLTS, N. MEKEL BOBROV, B. LAHN, 2004 "Tell Kurdu Excavations 2001". **Anatolica**, 30, s. 37-108.

ÖZBAŞARAN, M.: 2012 "Aşıklı", **The Neolithic in Turkey, New Excavations and New Research, Central Turkey**, (eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 135-158.

ÖZBAŞARAN, M., G. DURU, S. OMACAN, 2010 "Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük", **TÜBA-KED**, 8, 7-20.

ÖZBAŞARAN, M., M. MOLİST, 2006 "Akarçay Tepe 2005", **Anatolia Antiqua**, XIV, s. 245-249.

2007 "Akarçay Tepe, Orta Fırat'ta Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Yerleşme", **Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular**, (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, Metin, s. 179-187, Levha, s.147-158.

ÖZBEK, M. (ed.): 2004 "Giriş: Kamusal Alanın Sınırları", **Kamusal Alan**, Hil Yayınları, İstanbul, s. 19-91.

ÖZBUDAK, M. O.: 2016 **"Koyu Yüzlü Çizi-Kazı Bezemeli Çanak Çömlek Işığında Orta Anadolu'da Orta Kalkolitik'e Geçiş Sorunu"**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZDOĞAN, M.: 1993 "Vinça and Anatolia: A New Look at a Very Old Problem", **Anatolica**, XIX (Special Issue on Anatolia and the Balkans), s. 173-193.

1996 "Yakındoğu Neolitiği ve Güneydoğu Anadolu: Eleştirel Bir Değerlendirme", **İ. Metin Akyurt- Bahattin Devam Anı Kitabı, Eski Yakındoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler,**

(eds. A. Erkanal, H. Hüryılmaz ve A. T. Ökse), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 267-280.

2002 "Köyden Kente. Kalkolitik Çağ", **Arkeo Atlas**, 1, s. 110-113.

2011 "Kalkolitik Çağ: Devletin Kökeni", **Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası**, (ed. N. Karul), s. 100-119.

2013 "Fırat Uygarlıkları Tarihin Aktığı Nehir", **Arkeo Atlas**, 1, s. 10-21.

ÖZKAYA, V., A. COŞKUN, 2011 "Körtik Tepe", **The Neolithic in Turkey. New Excavations, New Research Vol. 1 The Tigris Basin**, (eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), İstanbul: Arkeolji ve Sanat Yayınları, s. 89-91.

ÖZKAYA, V., A. COŞKUN, N. SOYUKAYA, 2013 **Körtik Tepe: Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları**/ The First Traces of Civilization in Diyarbakır/ Die Ersten Stufen der Zivilisation in Diyarbakır, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

ÖZKAYA, V., O. SAN, 2007 "Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler", **Türkiye'de Neolitik Dönem,** (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), İstanbul, s. 21–36; Lev. s. 13-28.

ÖZSAİT, M.: 1977 “Psidia Bölgesinde Yeni Prehistorik İskân İzleri”, **Anadolu Araştırmaları Dergisi**, IV-V, İstanbul: s. 71-162.

1983 “Psidia Bölgesinde Yeni Prehistorik İskân İzleri II”, **Anadolu Araştırmaları Dergisi**, IX, İstanbul, s. 133-166.

ÖZTAN, A.: 2002 “Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar”. **TÜBA-AR**, 5, s. 55- 72.

2007 “Köşk Höyük: Niğde-Bor Ovası’ nda bir Neolitik Yerleşim”, **Türkiye’ de Neolitik Dönem, Anadolu’ da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ ya Yayılımı. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular (2 cilt),** (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 223-235.

2011 “Köşk Höyük Kabartmalı Kaplarında Boğa ve Geyik Başı Betimleri”, **Karadeniz’den Fırat’a Bilgi Üretimleri, Önder Bilgi’ye Armağan Yazılar,** Bilgin Kül. San. Yay., Ankara, s. 339-350.

2012a “Köşk Höyük 1982-1991, 1995-2009”, **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve kazıları (1936-2011)**, Anı Armağan Serisi Ek III. 2, s. 195-204.

2012b “Köşk Höyük: A Neolithic Settlement in Niğde-Bor Plateau”, **The Neolithic in Turkey, New Excavations and New Research,** (eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm),

Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 31-70.

ÖZTAN, A., F. AÇIKGÖZ, B. S. ARBUCKLE, 2009 "2007 Yılı Köşk Höyük Kazıları" 30. **KST**, 3, s. 311- 328.

ÖZTAN, A., F. AÇIKGÖZ, S. ÖZKAN, C. M. EREK, B. S. ARBUCKLE, 2007 ÖZTAN, A., F. AÇIKGÖZ, S. ÖZKAN, C. M. EREK ve B. S. ARBUCKLE

ÖZTAN, A., E. FAYDALI, 2003 "Köşk Höyük'den Erken Kalkolitik Çağa Ait Yapı", **Belleten**, XXIV, s. 13-76.

ÖZTAN, A., S. ÖZKAN, F. AÇIKGÖZ, B. S. ARBUCKLE, 2008 "2006 Yılı Köşk Höyük Kazıları Raporu", 29. **KST**, 1, s. 117-123.

ÖZTAN, A. , S. ÖZKAN, C. M. EREK, E. FAYDALI, 2005 "2003 Yılı Köşk Höyük Kazıları", 26.**KST**, 2, s. 103- 114.

2006 "2004 Yılı Köşk Höyük Kazıları", 27.**KST**, 1, s. 379- 392.

PALUMBI, G., C. ALVARO, C. GRIFONI, M. FRANGIPANE, C. VIGNOLA, F. TERRASI, 2017 "A 'Communal' Building of the Beginning of the Early Bronze Age at Arslantepe-Malatya (Turkey). Spatio Functional Analysis and Interpretation of the Archaeological Context", **Paléorient**, 43/1, s. 89-123.

PEASNALL, B., S. M. ROTHMAN, 1999 "Societal Evolution of Small, Pre-state Centers and Polities: The Example of Tepe Gawra in Northern Mesopotamia", **Paleorient**, 25/1, 1999, s.101-114.

PASQUARE, G., S. POLI, L. VENZOLLI, A. ZANCHI, 1998 "Continental arc Volcanism and Tectonic Setting in Central Anatolia, Turkey", **Tectonophysics**, 146, s. 217-230.

PAULETTE, T. S.: 2015 "**Grain Storage and the Moral Economy in Mesopotamia (3000-2000 BC)",** Department of Near Eastern Languages and Civilizations, The University of Chicago, UnPublished PhD Thessis.

2016 "Grain, Storage, and State Making in Mesopotamia (3200-2000 BC)", **Storage in Ancient Complex Societies, Administration, Organization, and Control**, (eds. L. R. Manzanilla ve M. S. Rothman), Routledge, New York. s. 85-109.

PAVLŮ, I.: 2006 **Grinding Stones and Handstones from the Site of**

Güvercinkayası, Catalogue 1996-2006 Part 1.

PAVLŮ I., S. GÜLÇUR, I. JACKOVA, F. BUZEK, 2009 "^{13}C and ^{15}N Isotopic Data on Grinding Stones From The Güvercinkayası Site, Turkey", **Anatolia Antiqua**, XVII, s. 19-30.

PAVLŮ, I., J. ŘÍDKÝ, C. WAWRUSCHKA, S. GÜLÇUR, 2007 "Grinding Stones and Handstones From The Chalcolithic Site of Güvercinkayası (1996-2004)", **Anatolia Antiqua**, XV, s. 17- 48.

PEEBLES, C. S., S. M. KUS, 1977 "Some Archaeological Correlates of Ranked Societies." **American Antiquity**, 42 (3), s. 421–448. Doi:10.2307/279066.

PERKINS, A. L.: 1949 **The Comparative Archaeology of Early Mesopotamia**. Studies in Ancient Oriental Civilizations, No. 25, University of Chicago Press, Chicago.

PERKINS, D.: 1969 "Fauna of Çatalhöyük", **Science**, 164: 177-179.

PERROT, J.: 1966 "Le Gisement Natufien de Mallaha (Eynau) Israel. **L'Anthropologie**, 70, s. 437-484.

1968 "La Préhistorie Palestinienne", **Supplément au Dictionnaire**

de la Bible, (eds. J. Briend, H. Cazelles, M. Quesnel, L. Pirot, A. Robert, A. Feuillet ve E. Cothenet), Paris: Letouzey and Ané, s. 286-446.

PERROT, J., D. LADIRAY, 1988 **Les Hommes de Mallaha (Eynan), Israel**. Paris: Association Paléorient. (Mémoires et Travaux du Centre de Recherche Français de Jerusalem; No. 7).

PFÄLZNER, P.: 1990 "The Development of a Bronze Age Town", The Near East in Antiquity. **German Contributions to the Archaeology of Jordan, Palestine, Syria, Lebanon and Egypt**, (ed., S. Kemer), Amman, s. 63-79.

1996 "Activity Areas and the Social Organisation of 3rd-Millennium BC Households**", Houses and Households in Ancient Mesopotamia**, (ed. K.R. Veenhof) XXXXe Rencontre Assyriologique Intemationale, Leiden, s. 117- 127.

2001 **Haus und Haushalt. Wohnformen des 3. Jtsds. v.Chr. in Nordmesopotamien**, Damaszener Forschungen 9, Mainz.

2002 "Modes of Storage and the Development of Economic Systems in the Early Jezireh-period. **Of Pots and Plans: Papers on the Archaeology and History of Mesopotamia and Syria presented to David Oates in honour of his 75th birthday**, (eds. Lamia Al-Gailani Weir, John Curtis, Harriet Martin, Augusta McMahon, Joan Oates, and Julian Reade), London, NABU Publications. s. 259–286.

POLANYI, K.: 1957 **The Great Transformation,** Boston, Beacon Press.

2016 **Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, (Çev. A. Buğra), İletişim Yay.,13. Baskı,İstanbul.

POLANYI, K.- C. M.-ARENSBERG, H. W PEARSONI (eds.), 1957 **Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory**, New York Free Press.

POLLOCK, S.: 1992 "Bureaucrats and Managers, Peasants and Pastoralists, Imperialists and Traders: Research on the Uruk and Jemdet Nasr Periods in Mesopotamia", **Journal of World Prehistory**, 6/3, s. 297-336.

READ, D. W., S. A. LE BLANC, 2003 "Population Growth, Carrying Capacity, and Conflict", **Current Anthropology**, 44-1, s. 59- 85.

REDMAN, C. L.: 1978 **The Rise of Civilization: From Early Farmers to Urban Society in the Near East**. W. H. Fremann in San Francisco.

RENFREW, C., P. BAHN, 2017 **Arkeoloji Kuramlar, Yöntemler ve Uygulama**, Homer, İstanbul.

ROBERTS, N., J. M. LENG, C. "The Tempo of Holocene Climatic Change in the Eastern Mediterranean Region: New High-Resolution Crater-Lake

KUZUCUOĞLU, M. FORTUGNE,J. BERTAUX, H. WOLDRING, S. BOTTEMA, S. BLACK, E. HUNT, M. KARABIYIKOĞLU, 2001 Sediment Data from Central Turkey", **Holocene**, 11, s. 721-736.

ROODENBERG J.: 1982 "Note sur la Troisiéime Campagne de Fouilles a Hayaz Höyük", **Anatolica**, 9, s. 27-32.

ROLLEFSON, G. O.: 1989 "The Aceramic Neolithic of the Southern Levant: The View from 'Ain Ghazal", **Paléorient**, 15/1, s. 135-140.

2000 "Ritual and Social Structure at Neolithic 'Ain Ghazal". **Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation**, (ed. I. Kuijt) New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, s. 165-190.

ROLLEFSON, G., Z. KAFFAFI, 1997 "The 1996 Season at 'Ayn Ghazal: Preliminary Report", **Annual of the Departmaent of Antiquities of Jordan** 41, s. 27- 48.

2013 "The Town Of 'Ain Ghazal", **'Ain Ghazal Excavation Reports, Volume 3 Symbols at 'Ain Ghazal,** (ed. D. S. Besserat), Berlin, s. 3-29.

RONEN, A., D. ADLER, 2001 'The Walls of Jericho Were Magical' **Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia**, 2/ 6, s. 97-103.

ROSENBERG, M.: 2007 "Hallan Çemi", **Türkiye'de Neolitik Dönem,** (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 1–11; Lev. s. 1-8.

2011 "Hallan Çemi", **The Neolithic in Turkey, New Excavations and New Resarch. The Tigris Basin**, (eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 61-78.

ROSENBERG, M., R. W.REDDING, 2000 "Hallan Çemi and Early Village Organization in Eastern Anatolia", **Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation**, (ed. I. Kuijt), New York: Kluwer Academic Publishers, s. 39-61.

ROTHMAN, M. S.: 2001 "The Local and the Regional: An Introduction", **Uruk Mesopotamia & Its Neighbors - Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation**, SAR Press, Ed. Mitchell S. Rothman, s.3-26.

2002a **Tepe Gawra: The Evolution of Small Prehistoric Center in Northern Iraq**. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum.

2002b "Tepe Gawra: Chronology and Socio-economic Change in the Foothills of Northern Iraq in the Era of State Formation".

Artefacts of Complexity: Tracking the Uruk in the Near East, (ed. J. N. Postgate), Warminster, s. 49-77.

2004 "Studying the Development of Complex Society: Mesopotamiain the Late Fifth and Fourth Millenia BC", **Journal of Archaeological Research**, 12/1, s.75-119.

2009 "Religion, Function and Social Networks: Tepe Gawra in the Late Fifth and Early Fourth Millennia B.C." **A Propos de Tepe Gawra, le monde proto-urbain de Mésopotamie**, (ed. P. Butterlin), Subartu XXIII. Turnhout: Brepols, s. 15-39.

2013 "The Role Godin Tepe in the "UrukExpansion", **Ancient Iran and Its Neighbours Local Developments and Long-Rangeinteractions in The Fourth Millennium BC**, C. A. Petrie (ed.), Oxbow, s.75-92.

2016 Storage as an Analytical Marker to Study Cultural Evolution", **Storage in Ancient Complex Societies, Administration, Organization, and Control**, (eds. L. R. Manzanilla ve M. S. Rothman), Routledge, New York. s. 19-37.

ROVA E.: 2007 "The Late Chalcolithic Period in the Tell Leilan Region: A Report on the Ceramic Material of the 1995 Survey", **Kaskal**, 4, s. 1-42.

RUSSELL, N., L. MARTIN, 2005 "The Çatal Mammal Remains", **Inhabiting Çatalhöyük: Report from the 1995-1999 Seasons**, (ed. I. Hodder), Cambridge: McDonald Institute, s. 33-98.

SAGHIEH, M.: 1991 “”The Lebanese University Recent Excavations at Tell Kerma: A Salvage Operation on the Middle Khabur, N.E. Syria”, **Actes de la XXXVème Rencontre Assyriologique Internationale, Mesopotamian History and Environment**, s. 171-84.

SAGONA, A., P. ZIMANSKY, 2009a **Ancient Turkey**, Routledge, London ve New York.

2009b **Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye’nin En Eski Kültürleri (MÖ 1.000.000-550)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

SAHLINS, M., 1958 **Social Stratification in Polynesia**. Seattle: University of Washington Press.

1969 “Economic Anthropology and Antropological Economics”, **Social Science Information**, 8-5, s.13-33.

2010 **Taş Devri Ekonomisi,** (Çev. T. Doğan ve Ş. Özgün), bgst Yay.,İstanbul.

SALA, M.: 2014 “The Archaeological Expeditions to Tell es-Sultan (1868–2012)”, **Archaeology in the Land of ‘Tells and Ruins’: A History of Excavations in the Holy Land Inspired by the Photographs and Accounts of Leo Boer**, (ed. B. Wagemakers), Oxbow Books, Oxford and Philadelphia, s.117-130.

SALTUK, S.: 1993 **Arkeoloji Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

SCHMIDT, K.: 2002 **Norşuntepe Kleinfunde II, Artefakte aus Felsgestein, Knochen und Geweih, Ton, Metall und Glas** (2 cilt), Deutsches Archäologisches Institut Abteilung, İstanbul.

SCHNEIDER, H.: 1974 **Economic Man**, New York, Free Press.

SCHWARTZ, G. M.: 1988 **A Ceramic Chronology from Tell Leilan: Operation 1.** Yale Tell Leilan Research, (Cilt I), (ed. H. Weiss), New Haven: Yale University Press.

2001 "Syria and the Uruk Expansion", **Uruk Mesopotamia & Its Neighbors Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation**, S. R. Mitchell (ed.), SAR Press, s.233-264.

SCHOOP, U. D.: 1998 "Anadolu'da Kalkolitik Çağ'da Süt Ürünleri Üretimi", **Arkeoloji ve Sanat**, 20/ 87, s. 26-32.

2005a "The Late Escape of the Neolithic from Central Anatolia Plain", C. Lichter (ed.), How Did Farming Reach Europe?, **BYZAS**, 2, s. 41-58.

2005b **Das anatolische Chalkolithikum. Eine chronologische Untersuchung zur vorbronzezeitlichen Kultursequenz im nördlichen Zentralanatolien und den angrenzenden Gebieten.** Urgeschichtliche Studien I, Remshalden, Verlag Bernhard Albert Greiner.

SCHREIBER, F., A. COŞKUN, M. BENZ, W. K. ALT, V. ÖZKAYA, 2014 "Multilayer Floors in the Early Holocene Houses at Körtik Tepe – an Example from House Y98*",* **Neo-Lithics**, 2/14, s. 13-22.

SCHWARTZ, G.: "Rural Economic Specialization and Early Urbanization in the Khabur valley, Syria". **Archaeological Views From the**

1994 **Countryside: Village Communities in Early Complex Societies,** (eds. G. M. Schwartz ve S. Falconer), Smithsonian Institution Presss. Washington, s. 19–36.

SCHWARTZ, G. M., H. H. CURVERS, 1992 "Tell al-Raqa'i 1989 and 1990: Further Investigations at a Small Rural Site of Early Urban Northern Mesopotamia". **American Journal of Archaeology**, 96, No. 3, s. 397- 419.

1994 "Tell ar-Raqa'i, 1986–1993". **Archiv für Orientforschung**, 40-41, s. 246–257.

SEEHER, J.: 1985 **Demircihüyük: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975–1978, Vol. 3: Die Keramik.** 2 pts. Mainz am Rhein: von Zabern.

2007 **A Mudbrick City Wall at Hattuša: Diary of a Reconstruction**. İstanbul.

SERVICE, E. C.: 1962 **Primitive Social Organisation**, New York.

1963 **Profiles in Ethnology**, New York, Harper and Row.

1975 **The Origin of the State and Civilization.** New York, W. W. Norton.

SEVİN, V.: 1999 **Yeni Asur Sanatı ve Mimarlık,** Ankara, TTK.

SHERRATT, A.: "Ploughand Pastoralism: Aspects of the Secondary Products Revolution",**Economyand Society in Prehistoric Europe:**

1997 **Changing perspectives,** A. Sherratt (ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 158-198.

SIEVERTSEN, U.: 2010 "Buttress-Reces Architecture and Status Symbolism in the Ubaid Period", **Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East**, (eds. R. A. Carter ve G. Philip), Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, s. 201-226.

SMELSER, N.: 1959 "A Comprative View of Exchange Systems", **Economic Development**, VII, s. 173-182.

SMITH, A.: 1976 **The Theory of Moral Sentiments**, Liberty Classics, Idianapolis.

2008 **Milletlerin Zenginliği**, (Çev. H. Derin),Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

2012 "Akkadian and Post-Akkadian Plant use at Tell Leilan". **Seven generations since the fall of Akkad**, (ed. H. Weiss), Studia Chaburensia 3. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. s. 225–240.

SMITH, M.L.: 2003 'Early Walled Cities of the Indian Subcontinent as Small Worlds"' **The Social Construction of Ancient Cities**. (ed. M.L. Smith), Washington: s. 269-89.

SMITH, P. E. L.: 1976 **Food Production and its Consequtences**, Menlo Park: Cummings.

SOLTYSIAK, A., H. F. NASHLI, 2016 "Evidence of Late Neolithic Cremation at Tepe Sialk, Iran", **Iranica Antiqua** LI, s. 1-19. (Doi: 10.2143/IA.51.0.3117826).

SPEISER, E. A.: 1935 **Excavations at Tepe Gawra, Vol. 1**. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

STEADMAN, S. R.: 2011 "Take Me to Your Leader: The Power of Place in Prehistoric Anatolian Settlements", **BASOR**, 363, s. 1-24.

STEADMAN, S.R., J.C. ROSS, G. MCMAHON, R.L.GORNY, 2008 'Excavations on the North-central Plateau: The Chalcolithic and Early Bronze Age Occupation at Çadır Höyük' **Anatolian Studies**, 58, s. 47-86.

STEIN, G.: 1994 "Economy, Ritual, and Power in Ubaid Mesopotamia", **Chiefdoms and Early States in the Near East**. G. Stein ve M. S. Rothman (eds.), Madison: Prehistory Press, Monographs in World Archaeology, No. 18, s. 35-47.

1999 **Rethinking World-Systems Diasporas, Colonies and Interaction in Uruk Mesopotamia**, The University of Arizona Press, Tucson.

2001 "Indigenous Social Complexity at Hacınebi (Turkey) and the of Uruk Colonial Contact", **Uruk Mesopotamia & Its Neighbors-Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation**, S.R. Mitchell (ed.), SAR Press, s.265-305.

2002 "From Passive Periphery to Active Agents: Emerging Perspectives in the Archaeology of Interregional Interaction", **American Anthropologist**, 104/3, s.903-916.

2011 "Tell Zeidan", **2010-2011 Annual Report of the Oriental Institute**. University of Chicago, s. 121-138.

2012 "The Development of Indigeneous Social Complexity in Late Chalcolithic Upper Mesopotamia in the 5-4 Millenia B.C. An Initial Assesment", **Origini**, XXXIV, s.125-151.

STEIN, G. J., R. BERNBECK, C. COURSEY, A. MCMAHON, F. N. MILLER, A. MISIR, J. NICOLA, H. PITTMAN, S. POLLOCK, H. WRIGHT, 1996 "Uruk Colonies and Anatolian Communities: An Interim Report on the 1992-93 Excavations at Hacınebi, Turkey", **American Journal of Archaeology**, 100/2, s.205-260.

STEIN, G., A. MISIR, 1994 "Mesopotamian-Anatolian Interaction at Hacınebi, Turkey", **Anatolica**, 20, s.145-189.

STEIN, G. J., R. ÖZBAL, 2007 "A Tale of Two Oikumenai: Variation in the Expansionary Dynamics of 'Ubaid and Uruk Mesopotamia.", **Settlement and Society: Essays Dedicated to Robert McCornick Adams**, (ed. E. C. Stone), Chicago, s. 329-342.

STEWARD, J.: 1955 **Theory of Culture Change**, Urbana: University of Illinois Press.

STOPP, M. P.: 2002 "Ethnohistoric Analogues for Storage as an Adaptive Strategy in Northeastern Subarctic Prehistory". **Journal of**

Anthropological Archaeology, 21, s. 301–328.

STROMMENGER, E.: 1980 **Habuba Kabira, eine Stadt vor 5000 Jahren**, Mainz.

STORDEUR, D.: 2000a ”New Discoveries and Architecture and Symbolism at Jerf-el Ahmar Syria (1997-1999), **Neo-Lithics**, 1-00, 1-4.

2000b "Avant la ville: l'apport des cultures néolithiques de Syrie", (eds. J.-C. David et M. Al Dbiyat), La ville en Syrie et ses territoires: héritages et mutations (table ronde, Damas, janvier 1999, **Bulletin d'Etudes Orientales**, 52, s. 31-52.

2003 “Tell Aswad: R´ esultats pr´ eliminaires des campagnes 2001 et 2002”, **Neo-Lithics**, 1-03, s. 7- 15.

STORDEUR, D., F. ABBES, 2002 "Du PPNA au PPNB: mise en lumière d'une phase de transition à Jerf el Ahmar (Syrie)", **Bulletin de la Société Préhistorique Française**, 99/ 3, s. 563-595.

STORDEUR, D., B. JAMMOUS, D. HELMER, G. WILLCOX, 1996 ”Jerf el-Ahmar: a New Mureybetian Site (PPNA) on the Middle Euphrates”, **Neo-Lithics**, 96-2, s.1-2.

STREIT, K.: 2012 “**Re-evaluating the Ubaid: Synchronizing the 6th and 5th millennia BC of Mesopotamia and the Levant**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Institute of Archaeology, The Hebrew University of Jerusalem.

STREIT, K., Y. GARFINKEL, 2015a "Tel Tsaf and the Impact of the Ubaid Culture on the Southern Levant: Interpreting the Radiocarbon Evidence", **Radiocarbon** 57/5, s. 865-880. DOI: 10.2458/azu_rc.57.18200.

2015b "A Specialized Ceramic Assemblage for Water Pulling: The Middle Chalcolithic Well of Tel Tsaf, Israel", **BASOR**, 374, s. 61-73. http://www.jstor.org/stable/10.5615/bullamerschoorie.374.0061.

SÜRENHAGEN D.: 1975 "Untersuchungen zur Keramikproduktion innerhalb der späturukzeitlichen Siedlung Habuba Kabira-Süd in Nordsyrien", **Acta Praehistorica et Archaeologica**, 5/6, s.43-164.

ŞENGÖR, A. M. C.: 1980 "Türkiye'nin Neotektoniğinin Esasları", **Türkiye Jeoloji Kurumu, Konferans Serisi 2.**

TAINTER, J. A.: 1987 **The Collapse of Complex Societies**. Cambridge, England: Cambridge University Press.

1995 "Sustainability of Complex Societies". **Futures**, 27, s. 397-407.

1996 "Prehistoric societies as evolving complex systems" **Evolving Complexity and Environmental Risk in the Prehistoric Southwest**, (eds. J. A. Tainter ve B. B. Tainter),

Santa Fe Institute, Studies in the Sciences of Complexity, Proceedings Volume XXIV. Reading: Addison-Wesley, s. 171-198.

TAYLOR, W. W.: 1973 "Storage and the Neolithic Revolution," **Estuidios dedicados al Professor Dr. Liuis Pericot**, Barcelona: Instituto de Arqueologia Prehistoria, Universidad de Barcelona, s. 193-197.

TEKİN, H.: 2017 **Tarihöncesinde Mezopotamya: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji,** Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

TESTART, A., R. G. FORBIS, B. HAYDEN, T. INGOLD, S. M. PERLMAN, D. M. POKOTYLO, ROWLEY-CONWY, D. E. STUART, 1982 “The Significance of Food Storage Among Hunter-gatherers: Residence Patterns, Population Densities and Social Inequalities”, **Current Anthropology**, 23-5, s. 523- 537.

THISSEN, L.: 2002 “The Late Chalcolithic and Early Bronze Age Pottery from Hayaz Höyük”, **Anatolica**, 12, s. 75-130.

THOMAS, J.: 1991 **Rethinking the Neolithic**, Cambridge: Cambridge Univesity Press.

THOMPSON, J.: **Ideology and Modern Culture**. Standford, Calif.: Stanford

1990 University Press.

TOBLER, A. J.: 1950 **Excavations at Tepe Gawra**, **Vol. 2**. Philadelphia: The University Museum.

TODD, I.: 1966 "Preliminary Report on a Survey of Neolithic Sites in Central Anatolia", **Türk Arkeoloji Dergisi**, 15/2, s.103-107.

TRIGGER, B.: 1972 "Determinants of Urban Growth in Pre-Industrial Societies." **Man, Settlement and Urbanism,** (eds. P. J. Ucko, R. Tringhamve G. W. Dimbleby), London: Duckworth.

1990 "Monumental Architecture: A Thermodynamic Explanation of Symbolic Behavior", **World Archaeology**, 22: s. 119-132.

2003 **Understanding Early Civilizations: A Comparative Study**. New York: Cambridge University Press.

TUNCEL, M.: 1998 "Oluşum Çağları, Yanardağların Armağanı", **Kapadokya**, (ed. M. Sözen), Ayhan Şahenk Vakfı, İstanbul, s. 18-43.

TÜRKECAN, A., KUZUCUOĞLU, C., MOURALIS, D., PASTRE, J-F., ATICI, Y., GUILLOU, H. FONTUGNE, 2004 "Upper Pleistocene Volcanism and Paleogeography in Cappadocia, Turkey", **MTA-CNRS-TUBITAK Ortak Projesi Raporu,** 10652, 190 s. Ankara.

TWISS K.C.: 2008 "Transformations in a Early Agricultural Society: Feasting in the Southern Levantine Pre-Pottery Neolithic". **Journal of Anthropological Archaeology**, 27/ 4, s. 418- 442.

UHRİ, A.: 2011 **Boğaz Derdi Arkeolojik, Arkeobotanik, Tarihsel ve Etimolojik Veriler Işığında Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi**, Ege Yayınları, İstanbul.

UMURTAK, G.: 2007 "Silos in Neolithic Settlements of Burdur-Antalya Region" **Adalya**, X, s. 1-10.

2008 "Some Observations on a Group of Buildings and Their Finds From the Early Neolithic II/2 Settlement at Bademağacı", **Adalya**, XI, s. 1-23.

2011 "Understanding the Hacılar II Settlement" **Adalya**, XVI, s. 1-16.

UYSAL, B. : 2007 "Ninive 5 Kültürü'nün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Yayılımı", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, s.48-62. www.e-sosder.com, ISSN:1304-0278, C.6 S.19.

VALLA, F. R.: 1995 "The First Settled Societies – Natufian (12,500–10,200 bp)", **The Archaeology of Society in the Holy Land**, (ed. T. E. Levy), London: Leicester University Press, s. 169- 190.

VAN DER PLICHT, P. M. M. G. AKKERMANS, O. NIEUWENHUYSE, "Tell Sabi Abyad, Syria: Radiocarbon Chronology, Cultural Change, and the 8.2 KA Event", **Radiocarbon**, 53-2, s. 229-243.

A. KANEDA, A. RUSSELL, 2011

VERHOEVEN, M.: 2004 "Beyond Boundaries: Nature, Culture and a Holistic Approach to Domestication in the Levant" **Journal of World Prehistory**, Vol. 18-3, s. 179-282. (DOI: 10.1007/s10963-004-4361-9).

VERHOEVEN, M., P. KRANENDONK, 1996 "The Excavations: Stratigraphy and Architecture", **Tell Sabi Abyad – The Late Neolithic Settlement.** (ed. P.M.M.G. Akkermans), Leiden ve İstanbul, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, s. 25-114.

VON DEN DRIESCH, A., U. WODTKE, 1997 "The Fauna of 'Ain Ghazal, A Major PPN and Early PN Settlement in Central Jordan", **The Prehistory of Jordan. Perspectives From 1997,** (eds. H.G.K. Gebel Z. Kafafi ve G. Rollefson), Berlin: ex oriente, s. 511- 556.

WATANABE, H.: 1968 "Subsistence and Ecology of Northern Food Gatherers with Special Reference to the Ainu", **Man The Hunter**, (eds. R. B. Lee ve I. DeVore), Chicago: Aldine. s. 69-77.

WATKINS, T.: 2005 "From Foragers to Complex Societies in Southwest Asia", **The Human Past: World Prehistory and the Development of Human Societies**, (ed. C. Scarre), London: Thames - Hudson, s. 200- 233.

2010 "New Lights on Neolithic Revolution in South-west Asia",

Antiquity, 84, s. 621- 634.

WATSON, P. J.: 1979 **Archaeological Ethnography in Western Iran**, Viking Fund Publications in Anthropology 7, University of Arizona Press, Tucson.

WEBER, M.: 1968 **Economy and The Society**, New York, Bedminster, Press.

1994 Objectivity and Understanding in Economics, (ed. D. M. Hausman) **The Philosopy of Economics**, Cambridge University Press, s. 69-82.

WEINSTEIN, M. J.: 1984 "Radiocarbon Dating In The Southern Levant", **Radiocarbon**, 26/3, s. 297-366.

WEISS, H.: 1990 "Tell Leilan 1989: New Data for Mid-third Millennium Urbanization And State Formation". **Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin** 122, s. 193–218.

1997 "Archaeology in Syria", **American Journal of Archaeology**, 101, no. 1, s. 97–148.

WEISS, E., M. KISLEV, A. HARTMAN, 2006 "Autonomous Cultivation Before Domestication", **Science**, 312, s. 1608–1610.

WENKE, F. R., J. D. **Patterns in Prehistory: Humankind's First Three Million Years**, Fifth Edition. Oxford: Oxford University Press.

OLSZEWSKI, 2007

WESSON, C. B.: 1999 "Chiefly Power and Food Storage in Southeastern North America", **World Archaeology**, 31/1, s. 145–164.

WHITE, L. A.: 1943 "Energy and Evolution of Culture", **American Anthropologist**, 14, s. 335-356.

1949 **The Science of Culture**, New York: Grove Press.

1959 **The Evolution of Culture**, New York: McGraw-Hill.

WILHELM, G., C. ZACCAGNINI, 1993 "Architecture". **Tell Karrana 3, Tell Jikan, Tell Khirbet Salih**, (eds. G. Wilhelm ve C. Zaccagnini), Baghdader Forschungen 15. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern. s. 21–28.

WILLCOX, G., 2004 "Measuring Grain Size and Identifying Near Eastern Cereal Domestication: Evidence from the Euphrates Valley", **Journal of Archaeological Science** 31/2, s. 145- 150.

WILLCOX, G., M. SAVARD, 2007 "Güneydoğu Anadolu'da Tarımın Benimsenmesine İlişkin Botanik Veriler", **Türkiye'de Neolitik Dönem**, (eds. M. Özdoğan ve N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Metin, s. 427-440.

WILSON, P. J.: **The Domestication of the Human Species**, Yale University

1988 Press, New Haven and London.

WINTERHALDER, B., C. GOLAND, 1997 "An Evolutionary Ecology Perspective on Diet Choice, Risk, and Plant Domestication. **People, Plants, and Landscapes: Studies in Paleoethnobotany**, (ed. K. J. Gremillion), University of Alabama Press, Tuscaloosa, s. 123–160.

WITTFOGEL, K. A.: 1957 **Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power,** New Haven: Yale University Press.

WOLDRING, H.: 1998 "A Pollen Diagram From a River Sediment in Central Anatolia", **TÜBA-AR**, I, s. 105-111.

2002 "Climate Change and The Onset of Sedentism in Cappadocia", **The Neolithic of Central Anatolia**, (eds. H. Gérard ve L. Thissen), Proceeding of the International CANeW Table Ronde, 23-24 November 2001, Ege Yay., İstanbul, s. 59- 66.

WOLF, E. R.: 1999 **Envisioning Power: Ideologies of Dominance ad Crisis**. Berkeley: University of California Press.

WRIGHT, H.T.: 1970 **Toward an Explanation of the Origin of the State,** Prepared for Sch. Of Am. Res. Symp. Explanation of Prehistoric Organizational Change, Santa Fe.

2001 "Cultural Action in the Uruk World", **Uruk Mesopotamia & Its Neighbors-Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation**, (ed. S.R. Mitchell), SAR Press, s.123-147.

WRIGHT, H. T., S. A. E. RUPLEY, 2001 "Calibrated Radiocarbon Age Determinations of Uruk-Related Assemblages", **Uruk Mesopotamia & Its Neighbors-Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation**, (ed. S.R. Mitchell), SAR Press, s. 85-122.

WRIGHT, K. I.: 2000 "The Social Origins of Cooking and Dining the Early Villages of Western Asia". **Proceedings of the Prehistoric Society** 66, s. 89-121.

2014 "Domestication and Inequality? Households, Corportae Groups and Food Processing Tools at Neolithic Çatalhöyük", **Journal of Anthropological Archaeology**, 33, s. 1-33.

YALÇINKAYA, I., J. M. LEOTARD, M. KARTAL, M. OTTE, O. BAR-YOSEF, I. CARMI, A. GAUTIER, E. GILOT, P. GOLDBERG, J. KOZLOWSKI, D. LIEBERMAN, I. LOPEZ BAYON, M. PAWLIKOWSKI, S. THIEBAULT, V. ANCION, M. PATOU, A. EMERY BARBIER, D. BONJEAN, 1995 "Les occupations Tardiglaciaires du site D'Öküzini (sud-ouestde la Turquie) Résultats préliminaires", **L'Anthropologie**, 99, s. 562–583.

YALÇINKAYA I., K. ÖZÇELİK, 2012 “Karain Mağarası’nın Kültürel ve Çevresel Verileri Işığında Anadolu Orta Paleolitik’inin Değerlendirilmesi”, **Adalya**, XV, s. 1-12.

YALMAN, N., D. TARKAN, H. GÜLTEKİN, 2013 “Neolithic Pottery of Çatalhöyük: Recent Studies” **Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons.** (ed. I. Hodder), Çatalhöyük Reseach Project Series Volume 9, British Institute at Ankara Monograph No. 48 / Monumenta Archaeologica 31, Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology Press, s. 147-182.

YARCI, S.: 2011 “Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 6/1, s. 125-135.

YENER, K. A.: 2000 “1998 Tell Kurdu Kazısı”, 21. **KST**, 1, s. 185-192.

2001 “1999 Tell Kurdu Kazıları”, 22. **KST**, 1, s. 231-246.

2005 **The Amuq Valley Regional Projects**, Vol. 1: Surveys in the Plain of Antioch and the Orontes Delta, Turkey, 1995-2002 (Oriental Institute Publications 131). Oriental Institute of the University of Chicago: Chicago.

YENER, K. A., C. EDENS, J. CASANA, B. DIEBOLD, H. EKSTROM, M. “Tell Kurdu Excavations 1999”. **Anatolica**, 26, s. 32–117.

LOYET, R. ÖZBAL, 2000

YENER, K. A., C. EDENS, T. P. HARRISON, J. VERSTRAETE, T.J. WILKINSON, 2000 "The Amuq Valley Regional Project, 1995–1998", **AJA**, 104, s. 163-220.

YENER, K. A., T. J. WILKINSON, 1999 "Amuq Valley Regional Project", The Oriental Institute 1998-1999 Annual Report, **www. oi.uchicago.edu**, s. 9- 18.

YILANKAYA ERDOĞU, G.: 2010 **"Batı Çatalhöyük İnsan ve Hayvan Betimlemeli Çanak Çömlekleri",** Trakya Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

YOUNG, I. M.: 2001 "Equality of Whom? Social Groups and Judgments of Injustice", **The Journal of Political Philosophy**, Volume 9-1, s. 1-18.

ZACCAGNINI, C.: 1993 "Appendix I: Comments on the Parallel Wall Structures". **Tell Karrana 3, Tell Jikan, Tell Khirbet Salih**, (eds. G. Wilhelm ve C. Zaccagnini, Baghdader Forschungen 15. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern. s. 29-33.

ZORN, J. R.: 1994 "Estimating the Population Size of Ancient Settlements: Methods, Problems, Solutions and a Case Study", **BASOR**, 295, s.31-48.

https://archeorient.hypotheses.org/3900

www.artheos.org

www.aktolga.de/t4.doc

http://cgrfy34.blogspot.com.tr/2015/02/konglomera.html

www.collections.quaibranly.fr

http://www.kulturportali.gov.tr

www.literature-middle-ages.com

http://www.nytimes.com/2012/07/15/travel/in-laos-the-lady-and-the-jars.html

www.pinterest.com

www.takisoglu.com.tr

http://tdkterim.gov.tr/bts/

www. tepecik.org/galeri

www.thetrekplanner.com

http://www.une.edu.au/__data/assets/image/0016/21481/bademagaci2.jpg

www.yeniasir.com

ÖZGEÇMİŞ

PINAR ÇAYLI

Doğum Tarihi ve Yeri: 14.03.1976, Ankara

E-mail: pinarkeo@yahoo.com, pinarcayli@nevsehir.edu.tr

Eğitim

2010-2018 İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prehistorya

Bilim Dalı Doktora Programı, **Tez Konusu**: Güvercinkayası Orta Kalkolitik Yerleşmesi Depo Kapları ve Depolama Alanlarının Değerlendirilmesi (BAP Proje No.: 31195)

2005- 2009 İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Prehistorya

Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı, **Tez Konusu**: Güvercinkayası 14 Numaralı Evin Çanak Çömlek Verilerinden Yola Çıkarak Yerleşme Düzeni ve Toplumsal Yapılanmanın Değerlendirilmesi (BAP Proje No.: 1382)

1998 – 1999 Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi

İlköğretim Sınıf Öğretmenliği Sertifika Programı

1994 – 1998 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı

1990 – 1993 Kadıköy Kız Lisesi

Mesleki Deneyim

2014- Öğretim Görevlisi-Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

2017 Çakıltepe/Göreme Höyük (Nevşehir) Yüzey Araştırması Projesi (Yar. Doç. Dr. Yalçın Kamış Başkanlığında; ekip üyeliği)

2016-2017 “Eminler Höyük ve MÖ III-II. Binyıllarda Karaman Ovası Yerleşimlerinin Gelişimi” Konulu Yüzey Araştırması (Yar. Doç. Dr. Yalçın Kamış Başkanlığında; ekip üyeliği)

2017-1996 İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı Güvercinkayası Kazısı (Çatalsu, Gülağaç/ Aksaray) (Prof. Dr. Sevil Gülçur Başkanlığında; Ekip üyeliği; mimari, çanak-çömlek, laboratuar ve envanter çalışmaları).

2017- 2003 İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı Güvercinkayası Kazısı (Çatalsu, Gülağaç/Aksaray) (Prof. Dr. Sevil Gülçur Başkanlığında), Alan Yöneticisi.

2012 Aksaray Müze Müdürlüğü Başkanlığı’nda “Kızlar Kalesi Yeraltı Şehri Kazısı” (Demirci Kasabası-Aksaray) Arkeolog.

2011 “İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Kültür Tarihi Müzesi” Hazırlık Aşamasında Proje Asistanı (Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığında).

2011 “Güvercinkayası Yönetim Planı ve Kültür Mirası Yönetimi” (hazırlık çalışmaları, Proje Sorumlusu: Ark. MA. Abdullah Hacar, ekip üyesi).

2010 “İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Hasan Yelmen Dericilik Müzesi ve Meslek Geliştirme Eğitim Kültür Merkezi” Proje Yapılandırma Danışmanlığı.

2010 Aksaray İli Köy ve Kasabalarında (Akhisar, Çatalsu, Demirci, Güzelyurt, Kızılkaya, Saratlı) Değiş Tokuş Sistemleri Üzerine Etnoğrafik Bir Çalışma, Ark. MA. İ. Banu Doğan ve Ark. Dr. Işıl Demirtaş ile birlikte.

2009 Aksaray İli, Gülağaç İlçesi ve Demirci Kasabası, Geleneksel Sele Sepet Yapımı, Sözlü Tarih Belgeleme ve Etnoarkeolojik Bir Araştırma.

2008-2009 Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2008 Yüzey Araştırması (TÜBİTAK SOBAG Projesi:107K489) (Prof. Dr. Sevil Gülçur Başkanlığında).

2008-2009 “Orta Anadolu Tarihöncesi Yerleşmeleri ve Kültürel Çevre” (TÜBİTAK SOBAG Projesi:107K489), Prof. Dr. S. Gülçur başkanlığında çanak çömlek ve diğer buluntu topluluklarına yönelik yoğunluk haritaları, veri girişi sürecine katkı, yazılı kaynakların toplanması, etnoarkeoloji ve kütüphane çalışmasına destek, ara raporların yazımına ve arazi çalışmalarına doğrudan katılım; bursiyer).

2007 İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı - Aksaray Müze Müdürlüğü ortak çalışması, Gelveri-Yüksek Kilise Sondaj (Ekip Üyeliği).

2006 Deneysel Arkeoloji: İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı Güvercinkayası Yerleşmesi Model Evi inşasında katılımcı (Çatalsu, Gülağaç/Aksaray).

2004-2005 Marmaray Tüp Geçit Projesi / İstanbul, Üsküdar (Alan Sorumlusu; mimari çizim, küçük buluntu belgeleme ve envanter çalışmaları).

2002 – 1996 İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Yüzey Araştırması" (Prof. Dr. Sevil Gülçur Başkanlığında; Ekip üyeliği).

2002 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Harran Kazısı/ Şanlıurfa (Dr. Nurettin Yardımcı Başkanlığında; Alan yöneticiliği ve mimari çizim).

1997 İÜ Prehistorya Anabilim Dalı Aksaray Projesi ve TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (MAM) İnformatik ve Bilişim Teknolojileri Başkanlığı Uzay Teknolojileri Bölümü Ortak Çalışması'nda ekip üyeliği.

1997 İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı Menekşe Çatağı Kazısı/ Tekirdağ (Doç. Dr. Aslı Erim-Özdoğan Başkanlığında; Stajyer öğrenci)

Yayınlar

Çaylı P.

2017 "Gelenekte Devamlılık Orta Kalkolitik Güvercinkayası ve Köşk Höyük I", **Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan**, S. Özkan, H. Hüryılmaz ve A. Türker (eds.), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, s. 25-42.

Çaylı P. ve I. Demirtaş

2016 "Güvercinkayası'nda Özel Yapılar: Depolama Ünitelerinin Mimari Düzen ve Sosyal Yapıya Etkileri", **APAD** II, s. 122-146.

Çaylı P., I. Demirtaş ve İ.B. Doğan.

2015: "A Prelimanry Study of Exchange and Bartering In the Villages of Aksaray",

Arkeoloji Dergisi XX, İzmir, s. 39-53.

Hacar A., S. Gülçur, P. Çaylı ve C. Yalçın

2014 “Güvercinkayası Yönetim Planı Uygulamaları 2011-2013”, **Arkeometri Sonuçları Toplantısı** 30, s. 1-16.

Gülçur, S., E. Güldoğan, P. Çaylı ve I. Demirtaş

2015 "Güvercinkayası 2014 Kazısı Ön Rapor", 37. **KST**, 3, s. 417- 432.

Gülçur, S., Y. Yılmaz, P. Çaylı ve I. Demirtaş

2014 "Güvercinkayası 2013 Kazısı Ön Rapor", 36. **KST**, 2, s. 547-562.

Gülçur, S., Y. Yılmaz, P. Çaylı ve I. Demirtaş

2013 "Güvercinkayası 2012 Kazısı Ön Rapor", 35. **KST**, 2, s. 443-455.

Çaylı, P.

2012 “Tarihöncesinden Tek Tanrılı Dinlere Kadın”, **Bilim ve Ütopya**, Sayı: 222, Aralık, s. 24-29.

Çaylı P. ve I. Demirtaş

2012 “Güvercinkayası: Anadolu’nun İlk Kalesi”, **Kırk Bir Kere Aksaray Dergisi**, Sayı 2, s. 6-12.

Gülçur, S., P. Çaylı ve I. Demirtaş

2012 “Güvercinkayası 2010 Yılı Kazısı”, 34. **KST**, 1, s.101-118.

Gülçur, S., P. Çaylı ve I. Demirtaş

2011 “Güvercinkayası 2009 Yılı Kazısı”, 32. **KST**, 3, s. 294-312.

Gülçur, S., I. Demirtaş ve P. Çaylı

2010 ”Tarihöncesi Yerleşmeler ve Çevrenin Modellenmesinde Sözlü Tarih ve Etnoarkeolojinin Yeri” **TüBA-KED** 8, s. 275-300.

Gülçur, S. ve P. Çaylı

2009 ”Güvercinkayası Kazısı 2008 Kazısı”, 31. **KST**, 3, s. 357-377.

Gülçur, S., P. Çaylı, I. Demirtaş ve C. Wawruschka

2010 ” Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2008 Yüzey Araştırmaları”, 27. **Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1, s. 319-332.

Gülçur, S. ve P. Çaylı

2009 ”Güvercinkayası Kazısı 2007 Yılı Kazısı”, 30. **KST**, 4, s. 267-284.

Gülçur, S. ve P. Çaylı

2008 “Güvercinkayası Kazı Çalışmaları-2007”, **Türk Eskiçağ Enstitüsü Haberler Bülteni,** Sayı:26, Mayıs, İstanbul, s. 22-23.

Çaylı, P.

2008 “Prehistoryadan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansıması”, **Colloquium Anatolicum** VII, s. 137-155.

Gülçur, S., C. Wawruschka ve P. Çaylı

2010 “Chalcolithic Landscapes of Settlement in North-Western Cappadocia,” **6. International Conference of Archaeology of the Ancient Near East**, P. Matthiae, F. Pinnock, L. Nigro ve N. Marchetti (Eds.), Roma 5-10 Mayıs 2008, İtalya, Otto Harrassowitz Verlag, s. 509-518.

Poster-Bildiriler

Çaylı, P.

2012 “Kapadokya Bölgesi ve Kültürel Çevre”, **Ahiler Kalkınma Ajansı**, 2011 Mali Destek Programı Çerçevesinde Desteklenen Gülağaç Hasır Sepetlerinin

Turizme Kazandırılması Projesi, 3 Ocak 2012, Kent Otel, Sofular, Aksaray.

Çaylı, P.

2012 “Güvercinkayası Yerleşmesi Depolama Birimleri ve Kalkolitik Dönem Ekonomi Modelleri”, **1. İstanbul Arkeoloji ve Sanat Tarihi Öğrenci Sempozyumu**, 29 Kasım-01 Aralık 2012, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.

Çaylı, P.

2011 “Tarihöncesinden Günümüze Kadın Kimliği: Arkeolojik, Antropolojik ve Etnografik Verilerle”, **8 Mart Dünya Kadınlar Günü Etkinlikleri**, Moda Deniz Kulübü-İstanbul (Bildiri).

Çaylı, P.

2010 “Doğadan Kültüre Bir Yansıma: Sele Sepet Yapımı”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Toplantısı** 10, 27-29 Nisan 2010, Kuyucu Murat Paşa Medresesi, İstanbul, Poster)

Çaylı, P.

2009 “Güvercinkayası 14 Numaralı Ev’in Yerleşmedeki Önemi Üzerine Yeni Veriler”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Toplantısı** 9, 15-17Nisan 2009, Kuyucu Murat Paşa Medresesi, İstanbul (Bildiri).

Çaylı, P.

2008 “Güvercinkayası 14 Numaralı Ev**”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Toplantısı** 8, 20-22 Mayıs 2008, Kuyucu Murat Paşa Medresesi, İstanbul (Poster).

Gülçur, S., C. Wawruschka ve P. Çaylı

2008 “Chalcolithic Landscapes of Settlement in North-Western Cappadocia.” **VI.th ICAANE**, Roma-Italya (Poster).

Sertifikalar

2004 İSMEK Bilgisayar Kursu, Microsoft Office Programları.

2003 Beet Language Centre, Bournoment-İngiltere (Seviye: Cambridge Universitesi İlk Sertifika).

1999-2000 Türk-Amerikan Üniversiteliler Derneği, İngilizce Kursu.

Üyelik

Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği, İstanbul.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI TARİHÖNCESİ ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

GÜVERCİNKAYASI ORTA KALKOLİTİK YERLEŞMESİ DEPO KAPLARI VE DEPOLAMA ALANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

CİLT II

KATALOGLAR, LEVHALAR VE TABLOLAR

Pınar ÇAYLI

2502100059

TEZ DANIŞMANI

(EM.) PROF. DR. F. Sevil GÜLÇUR

İSTANBUL- 2018

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI TARİHÖNCESİ ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

GÜVERCİNKAYASI ORTA KALKOLİTİK YERLEŞMESİ DEPO KAPLARI VE DEPOLAMA ALANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

CİLT II

KATALOGLAR, LEVHALAR VE TABLOLAR

Pınar ÇAYLI

2502100059

TEZ DANIŞMANI

(EM.) PROF. DR. F. Sevil GÜLÇUR

İSTANBUL-2018

BU TEZ ÇALIŞMASI İ.Ü REKTÖRLÜĞÜ, BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJELERİ BİRİMİ TARAFINDAN DESTEKLENMİŞTİR. PROJE NO: 31195

KATALOGLAR

1. AŞAĞI YERLEŞME KONUTLARI ÇANAK ÇÖMLEK ENVANTERİ

Veri Tabanı No	Ev No	Tip No	Buluntu Yeri	Ölçüler: R*U*G/dip	Kapasite	Konum Detayı
98	**H5-alt**	**A1**	5İ M2-GK 04-alt evre	29cm		
107	**H5-alt**	**A1**	5İ/3-GK 98	11cm		▼1103,09
87	**H5-alt**	**A2**	5İ M2 Mlt.2-GK 04-alt evre	24cm		▼1102,29
66	**H5-alt**	**A2**	5İ M2-GK 98-alt evre			▼1102,44 ▲1102,37
109	**H5-alt**	**A2**	5İ M3 Tn.6-alt evre	14cm		▼1103,18 ▲1103,09
69	**H5-alt**	**A4**	5İ M2 Fr.3-GK 00-alt evre	18cm		
70	**H5-alt**	**A4**	5İ M2 Fr.3-GK 00-alt evre	20cm		▼1103,35 ▲1102,31
41	**H5-alt**	**A4**	5İ M3-GK 98-alt evre	12cm		
68	**H5-alt**	**B1**	5İ M2 Fr.3-GK 00-alt evre	18cm		
42	**H5-alt**	**B1**	5İ M3 mtz3 Tn.6-GK 03-alt evre	17cm		▼1104,14 ▲1104,03
54	**H5-**	**B1**	5İ/3-	12cm		

	alt		GK 99-alt evre			
76	**H5-alt**	**B2**	5İ M2-7 Tn.5 – alt evre	24cm		▼1102,21 ▲1102,14
89	**H5-alt**	**C1**	5İ M2 Mlt.2-GK 04-alt evre	20cm		▼1102,29
46	**H5-alt**	**C1**	5İ M3-GK 98-alt evre	21cm		
97	**H5-alt**	**C2**	5İ M2-GK 00-alt evre	13cm		
77	**H5-alt**	**C2**	5J M2/4 Fr.Tb.3-alt evre	37cm		▼1103,06
78	**H5-alt**	**D1**	5İ M2/5 Fr.1-alt evre	31cm		▼1102,92
83	**H5-alt**	**D2**	5İ M2 Tn.6-alt evre	23cm		
92	**H5-alt**	**D3**	5İ M2 Mlt.2-GK 04-alt evre	15cm		▼1102,29
35	**H5-üst**	**A1**	5İ M6-GK 00-üst evre	23cm		
323	**H5-üst**	**A3**	5İ M5/4-GK 99- üst evre	18cm		
75	**H5-üst**	**A3**	5İ M5/4-GK 99- üst evre	26cm		
45	**H5-üst**	**A3**	5İ M5/6 üst evre	18cm		

100	**H5-üst**	**A3**	5İ M5-M1-M3 Oc.-üst evre	26cm		
113	**H5-üst**	**A4**	5İ M6/5-GK 99-üst evre			
114	**H5-üst**	**B1**	5İ M5/6 üst evre	21cm		
52	**H5-üst**	**B1**	5İ M5/6üst evre	31cm		▼1103,23 ▲1103,02
322	**H5-üst**	**C1**	5İ M5/4-GK 99- üst evre	35cm		
117	**H5-üst**	**D1**	5İ M6/5-GK 99 üst evre	34cm		▼1103,29 ▲1102,78
319	**H5-üst**	**D2**	5İ M5/7 üst evre	15*40cm	12,30 kg	▼1103,25 ▲1102,94
320	**H5-üst**	**D2**	5İ M5/7 üst evre	25*55cm	42,86 kg	▼1103,25 ▲1102,94
321	**H5-üst**	**D2**	5İ M5/7 üst evre	R:32 mev. h 40cm	48,95 kg	▼1103,25 ▲1102,94
317	**H5-üst**	**D2**	5İ M5+M3+M2 - GK 98- üst evre	R:40 mev.h 40cm	48,95 kg	
318	**H5-üst**	**D2**	5İ M6-GK 00-üst evre	38*88cm	119.220 kg	
16	**H6**	**A1**	6J Batı M12/1-GK 00	23cm		
144	**H6**	**A1**	6J M13 Yz. Tem.	12cm		
27	**H6**	**A2**	6J M12/4	24cm		

21	**H6**	**A4**	5J M7-GK 99	34cm		
29	**H6**	**A4**	6J M12-GK13-121	29*13dip 10,6cm		
34	**H6**	**A4**	6J Batı M12/2	11cm		
297	**H6**	**A5**	5J M7-GK 99	14cm		
4	**H6**	**A5**	6K/6J Bolk-GK 01	9 *5,5*9,7cm		x: 9,50-10/0-0,50 y:0,50-9,50▼1103,29▲1103,01
13	**H6**	**B2**	5/6J Bolk GK 01	16cm		▼1104.33
12	**H6**	**B2**	5/6J Bolk GK 01	20cm		▼1104.33
14	**H6**	**B2**	5/6J Bolk GK 01	38cm		▼1104.33
18	**H6**	**B2**	5J M7/5-GK 00	21cm		▼1103,60
15	**H6**	**B2**	6J Batı M12/1-GK 00	16cm		
7	**H6**	**B2**	6J Batı M12/4-GK 00	20*10,3*20cm		
10	**H6**	**B2**	6J M13/4 GK 00	14cm		
298	**H6**	**B2**	6J M13-GK 99	23cm		
5	**H6**	**B4**	6K/6J Bolk-GK 01	7*6*8cm		x: 9,50-10/0-0,50 y: 0,50-9,50▼1103,29▲1103,01
30	**H6**	**C1**	5J M7/3-GK 99	18cm		
2	**H6**	**C1**	5J M7-GK 99	15cm		

17	**H6**	**C1**	6J Batı M13/1-GK 00	24cm		
26	**H6**	**C1**	6J M13/4 Tn. 3	21cm		
31	**H6**	**C1**	6J M13-GK 01 Bul. 4			
326	**H6**	**C2**	5/6J Bolk GK 01	R: 28cm mev. h: 20cm	8,82 kg	▼1103,78 ▲1103,29 x: 4,5-9m y: 5,50-0,50m
28	**H6**	**D1**	5J M7-GK 99	21cm		
6	**H6**	**D1**	6JBatı M13/4	20cm		▼1103,64-03,73 ▲1103,57-1103,53
324	**H6**	**D2**	5/6J Bolk GK 01	Mev.25*35cm	12,65 kg	▼1103,51 ▲1103,4 x: 7,75-8,35 y: 9,50-0,50m
325	**H6**	**D2**	6J M13/4	18*60cm	37.30 kg	▼1103,91-70 x: 1,25-2,10 y: 7,50-7,90m
9	**H6**	**D3**	6J M13/2 GK 00	15cm		
121	**H7**	**A1**	5K M10-GK 00	20cm		
124	**H7**	**A1**	5K M10-GK 98	13cm		
390	**H7**	**A4**	6K M6 GK 99	25*11,5*9cm		▼1103,06 ▲1103,19 Bul.no.13
120	**H7**	**B1**	5K M10-GK 05	30cm		
118	**H7**	**B1**	5K M10-GK 98	29cm		
122	**H7**	**C1**	5K M10-GK 2000	24cm		
391	**H7**	**D1**	5K çç3	18*32*62cm	18,89 kg	
329	**H7**	**D1**	5K M10 – GK 97	Mev. h 30 ge 40cm	14,27 kg	

330	**H7**	**D1**	6K çç.1- GK 99	24*40cm	23,10 kg	
392	**H7**	**D2**	5K M10 çç1	Dip:10 h:40cm	17,67 kg	▼1103,37
328	**H7**	**D3**	6K M6/4 çç.2- GK-99	25*40cm	14,49 kg	
134	**H9**	**A1**	6İ M3 Mlt.2- GK 01			
138	**H9**	**A2**	6İ M7/3- GK 02	26cm		
137	**H9**	**A4**	6J M14/3- GK 01	14cm		
139	**H9**	**B2**	6İ M7/3- GK 02	31cm		
141	**H9**	**B3**	6İ M3/7- GK 06			
142	**H9**	**B3**	6J M14+6İ M3- GK 05	17cm		
140	**H9**	**C1**	6J M14+6İ M3- GK 05	23cm		
331	**H9**	**D2**	6İ M3/4- GK 12 env.157	Mev. h:30 ge:40cm	24,70 kg	köpekli kap
332	**H9**	**D2**	6J Batı M14 çç.12	36*83cm	100,85 kg	
153	**H10**	**A1**	6İ M9- GK 03	21cm		
152	**H10**	**B1**	6İ M8/1- GK 02	8cm		
157	**H10**	**B1**	6İ M8- GK 04	11cm		
149	**H10**	**B1**	6İ M9- GK 02	28cm		

146	**H10**	**C1**	6İ M8/6-GK 02	30cm		
158	**H10**	**C1**	6İ M9/5-GK 02	26cm		▼1104,04
156	**H10**	**C2**	6İ M8-GK 04			▼1103,50 ▲1103,28
373	**H10**	**D2**	6İ M8/4 çç.11-GK 04	28*70cm	93,20 kg	
309	**H10**	**D2**	6İ M9 çç.9-GK 04	17,5*31cm	14,10 kg	
150	**H10**	**D2**	6İ M9/4 çç.7-GK 02	h: 43 ge: 45 cm	33,83 kg	
161	**H10**	**D2**	6İ M9/7-GK 02	15cm		▼1103,74 ▲1103,41
159	**H10**	**D2**	6İ M9/7-GK 02	Yak.17*37*30cm	Yak.14 kg	▼1103,72 ▲1103,41
374	**H10**	**D2**	6İ M9-GK 02	19*35cm	13,51 kg	
393	**H10**	**D3**	6İ M9 çç9-GK08-182	28*57*56cm	75,11 kg	▼1100,33 x: 4-42cm y: 6,08-6,52cm
145	**H10**	**D3**	6İ M9 çç.8-GK 02	27*43cm	43,60 kg	
205	**H11 -alt**	**A1**	6J Batı M9/3-GK 00-alt evre	24cm		▼1103,75-88 ▲1104,11-1103,87
174	**H11 -alt**	**A1**	7J D1-GK 03-alt evre	20cm		▼1104,64-01 ▲1104,21
204	**H11 -alt**	**A2**	6J Batı M9/3-GK 00-alt evre	27cm		▼1103,75-88 ▲1104,11-1103,87
175	**H11**	**A2**	7J D1-	12cm		▼1104,64-01

	-alt		GK 03-alt evre			▲1104,21
164	**H11 -alt**	**A2**	7J M1/3-alt evre	18*8*7		▼1103,13 x: 3,65-3,80 y: 9m
336	**H11 -alt**	**A4**	6J Batı M10	23,5*12cm	3,60 kg	Env.156 GK.12
172	**H11 -alt**	**B2**	7J D1-GK 03-alt evre	13cm		▼1104,64-01 ▲1104,21
201	**H11 -alt**	**B2**	7J Pr.3 6İ Alt evre	24cm		
178	**H11 -alt**	**B3**	7J M2 Ptk-GK 02-alt evre	24cm		
344	**H11 -alt**	**C1**	6J M9-GK 01	26*27,5cm	12.34 kg	▼1104,06 ▲1103,62 X:1,50-2,30 y: 0,50-0,80m
335	**H11 -alt**	**C1**	6J Tn. 3.çç dş.	19*29cm	9,70 kg	▼1103,15
203	**H11 -alt**	**C2**	6J M1/3-GK 01 en alt evre	dip:3,1cm		
339	**H11 -alt**	**D1**	6J Batı M10/4 çç.12-GK 09	35*76cm	99,28 kg	▼1103,95 x: 0,50-1,00 y: 5,60-5,90m
338	**H11 -alt**	**D2**	6J Batı M10/4 çç.12-GK 00	30*68cm	28,86 kg	
171	**H11 -alt**	**D2**	7J D1-GK 03-alt evre	29cm		▼1104,64-01 ▲1104,21
185	**H11 -alt**	**D2**	6J M1-GK01-129	yak. 30*40cm		▼1104,13 ▲1104,92 x: 2,20-2,35 y: 1,90-4,20
168	**H11 -alt**	**D3**	6J M9/2-GK 00-alt evre	28cm		

173	**H11 -alt**	**D3**	7J D1-GK 03-alt evre	25cm		▼1104,64-01 ▲1104,21
170	**H11 -üst**	**A1**	6İ M1/2 Ptk.2 üst evre	34cm		▼1103,76 ▲1103,70
202	**H11 -üst**	**A3**	6İ M1-GK 04 üst evre	32cm		▼1109,83-1108,57 ▲1108,73-57
334	**H11 -üst**	**B1**	6İ M1/2 Tn.3 üst evre	38cm		▼1103,76 ▲1103,70
180	**H11 -üst**	**B1**	6İ-6J Bolk 2-GK 03	26cm		▼1104,32 ▲1104,22
176	**H11 -üst**	**B2**	6İ M1/5-GK 02 üst evre	27cm		
195	**H11 -üst**	**B2**	6İ M1-GK 01 üst evre	28cm		
197	**H11 -üst**	**B2**	6İ M2/2-GK 01 üst evre	11cm		▼1104,41 ▲1104,39
184	**H11 -üst**	**B3**	6İ-6J Bolk 2-GK 03	10cm		
179	**H11 -üst**	**B4**	6İ M1-GK 01 üst evre	15cm		
341	**H11 -üst**	**C1**	6-7J M1-GK 04 en alt evre	16*16,5cm	4,77 kg	
333	**H11 -üst**	**C1**	6İ M1 çç.1 üst evre	20cm		▼1104,59 ▲1104,10
169	**H11**	**C1**	6İ M1	29cm		

	-üst		üst evre			
177	**H11 -üst**	**C1**	6İ M1/5-GK 02 üst evre			
340	**H11 -üst**	**C1**	6İ M1-GK 01 üst evre	22*21 cm	5,36 kg	
343	**H11 -üst**	**C1**	6İ M1-GK 01 üst evre	25*17cm	6,50 kg	
196	**H11 -üst**	**C2**	6İ M2/2-GK 01 üst evre	8*7*9cm		▼1104,41 ▲1104,39
342	**H11 -üst**	**C2**	6J Batı M10		3.30 kg	
345	**H11 -üst**	**D1**	6İ üst evre	38cm	79,50 kg	
346	**H11 -üst**	**D2**	6İ M1 çç.3-GK 01 üst evre	h:51, gen: 50cm	33,74 kg	▼1104,05 ▲1103,05
246	**H20**	**A1**	6F M1 Tn.5-GK 11	38cm		
250	**H20**	**A1**	6F M1/2-GK 10	14cm		
259	**H20**	**A1**	6F M1/2-GK 13	10,5*5,7*4cm		▼1098,95 x:3,30 y: 3,60m
249	**H20**	**A3**	6F M1/1-GK 11	17cm		▼1098,92 ▲1098,80 x: 6,10 y:1,30-1,55m
251	**H20**	**A3**	6G M7-GK 12	31cm		▼1098,97 ▲1098,75
364	**H20**	**A4**	6F M1/3 çç.2-GK 10	40*19,5cm	11,92 kg	
258	**H20**	**A5**	6G M7 KY-GK 10	20*11,5*5cm		▼1098,39 x:2,10 y: 8,60m
244	**H20**	**B2**	6F M1 Tn.6-	12cm		▼1098,58 x:4,20-5,75

			GK 11			y: 5,22-6,90m
362	**H20**	**B2**	6F M1/2 Tn. 5- GK 11	22*19cm	4,35 kg	▼1098,53 ▲1088,48 x: 4,20-5,60 y:5,20-6,00m
255	**H20**	**B2**	6G M7- GK 12	19cm		
254	**H20**	**B3**	6G M7- GK 12	18cm		
247	**H20**	**C1**	6F M1 KY- GK 11	32cm		
354	**H20**	**C1**	6F M1 Tn.5- GK 11	27*28cm	11,67 kg	
360	**H20**	**C1**	6F M1/2 çç.1- GK 10	40*43cm	42,44 kg	
237	**H20**	**C1**	6F M1/2 Tn. 5- GK 11	30cm		▼1098,53 ▲1088,48 x:4,20-5,60 y: 5,20-6,00m
357	**H20**	**C1**	6G M7 çç.5- GK-13 env.115	27*19cm	11,10 kg	▼1099,04 x: 1,60-1,78 y: 7,28-7,83m
239	**H20**	**C1**	6G M7- GK 12	30cm		▼1098,97 ▲1098,75
248	**H20**	**C2**	6F M1/2- GK 10	15cm		▼1099,02 ▲1098,83 x: 6,10 y:1,30m
257	**H20**	**C2**	6F M1/2- GK 10	8cm		▼1098,95 x:3,30 y: 3,60m
353	**H20**	**D1**	6F M1 çç.2	27*66*84cm	153,10 kg	
243	**H20**	**D1**	6F M1 Tn.6- GK 11	22cm	79,48 kg	▼1098,58 x:4,20-5,75 y: 5,22-6,90m
356	**H20**	**D2**	6F M1	18*54cm	49,73 kg	
358	**H20**	**D2**	6F M1 çç.4+6- GK 11	16,5*28cm	5,99 kg	▼1099,27 ▲1098,88 x: 8,90-9,60 y: 4,10-5,23m
242	**H20**	**D2**	6F M1 Tn.6- GK 11	13 cm		▼1098,58 x:4,20-5,75 y: 5,22-6,90m

359	**H20**	**D2**	6G K.ymç. Çç.5+7-GK 10	28*52cm	40,91 kg	
355	**H20**	**D2**	6G M7 çç.5	17*40,5cm	11,37 kg	▼1099,04 x: 1,60-1,78 y: 7,28-7,83m
262	**H27**	**A1**	4F M3-GK 13	14cm		▼1095,77 ▲1095,67 x: 1,40-1,60 y:0,50-1,20m
261	**H27**	**A2**	4F M3-GK 13	12cm		▼1095,77 ▲1095,67 x: 1,40-1,60 y:0,50-1,20m
366	**H27**	**A3**	4F M3 çç.1-GK 13	36*14cm	6,87 kg	▼1095,76 ▲1095,56 x: 2,48-3,2 y: 0,80-1,30m
367	**H27**	**B2**	4F M3/1-GK 13	35cm		
263	**H27**	**B3**	4F M3-GK 13	12cm		▼1095,86-78 ▲1095,68-64 x: 1,35-5,70 y:10cm-4,70m
260	**H27**	**B3**	4F M3-GK 13			▼1095,77 ▲1095,67 x: 1,40-1,60 y:0,50-1,20m
368	**H27**	**C1**	4F M3 çç.1-GK 13	26*23cm	12,10 kg	
264	**H27**	**D1**	4F M3-GK 13	12cm		▼1095,86-78 ▲1095,68-64 x: 1,35-5,70 y:10cm-4,70m
365	**H27**	**D2**	4F M3 çç.1+2-GK 13	34*72cm	49,99 kg	
369	**H27**	**D2**	4F M3/1-GK 13	34*72*70cm	130,10 kg	
265	**H27**	**D2**	4F M3-GK 13	17.5cm		

187	**H29**	**A2**	7J Batı M1/5- GK 03	25cm		▼1103,54 ▲1103,32
275	**H29**	**A3**	6J Batı M7b/3- GK 00	20cm		▼1103,74▲1103,80-70 x: 2,40-5 y: 0,50-2,50m
186	**H29**	**B1**	7J Batı M1/5- GK 03	29cm		▼1103,54 ▲1103,32
274	**H29**	**B2**	7J M1/2- GK 01	22cm		
276	**H29**	**B3**	6J M7b- GK 01	13*17*8cm		
371	**H29**	**C1**	6J M7b Ptk.- GK 04	23*22cm	5,50 kg	▼1103,74 ▲1103,80
267	**H29**	**C1**	6J M7b/3- GK 00	19cm		
272	**H29**	**C1**	7J M1/5 Tn.2 çç.3	25cm		▼1103,48 x: 3,38 y: 6,50-7,80m
270	**H29**	**D1**	6J M7b- GK 04	27cm		
279	**H29**	**D2**	6/7J M2/2	40cm		▼1104,08 ▲1103,72
271	**H29**	**D2**	6/7J M2- GK 04	23cm		
266	**H29**	**D2**	6J M7b güney profil	yak.h:36 gen:60cm		▼1103,77 x: 2,40-5 m y: 0,50cm
370	**H29**	**D2**	6J M7b Ptk.- GK 04		21,25 kg	▼1103,64 x: 4,20-4,80 y: 1,20-2,00m
372	**H29**	**D2**	7J M1/2	22*40cm	18,44 kg	
273	**H29**	**D2**	7J M1/5 Tn.2	16cm		▼1103,66-47 ▲1103,61 x: 3-5 y: 7,5-5/9,50m

2. YUKARI YERLEŞME KONUTLARI ÇANAK ÇÖMLEK ENVANTERİ

Veri Tabanı No	Ev No	Tip No	Buluntu Yeri	Ölçüler: R*U*G/dip	Kapasite	Konum Detayı
51	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	18*3cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
3	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	18*6cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
58	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	22*2,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
11	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	22*3cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
64	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	24*4,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
57	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	26*2,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
62	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	28*4,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
60	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	32*5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
65	**H14**	**A1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	38*7,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
32	**H14**	**A1**	7-8H M1a-GK 00	22*7,5cm		▼1105,21 x: 1,00-4,50 y: 7,80-8,20m
24	**H14**	**A1**	7-8H M1a-GK 00	24*8cm		▼1105,42 x: 1,00-4,20 y: 7,80-8,20m
61	**H14**	**A1**	7-8H M1a-GK 00	40*6cm		▼1105,21 x: 1,00-4,20 y: 7,80-8,20m

72	**H14**	**A1**	7-8H M1-GK 01	29,3*10,3*8cm		▼1105,31 x: 4,40 y: 2,20
106	**H14**	**A1**	7-8H M1-GK 01-122	13,5*5,5*5cm		▼1105,02 x: 5,02 y: 1,60m
36	**H14**	**A2**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	10*2,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
22	**H14**	**A2**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	18*4,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
47	**H14**	**A2**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	23*5,5cm		▼1104,69 x:4,60 y: 3,00m
33	**H14**	**A2**	7-8H M1a-GK 00	11*5cm		▼1105,21 x: 1,00-4,20 y: 7,80-8,20m
48	**H14**	**A3**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	42*7,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
43	**H14**	**A3**	7-8H M1a-GK 00	30*10cm		▼1105,42 x: 1,00-4,20 y: 7,80-8,20m
63	**H14**	**A3**	7-8H M1a-GK 01	35*6,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
49	**H14**	**A3**	7-8H M1c-GK 03	46*16cm		▼1105,13 x:1,20 y: 8,00m
50	**H14**	**A4**	7-8H M1-GK 01	64*27,5cm	49,73 kg	▲1104,68 ▼1104,78 x:2,66-2,94 y:3,36-3,76m
73	**H14**	**A5**	7-8H M1a-GK 04-78	16,2*7,8*4,6cm		▲1104,06 ▼1103,87 x:2,66 y:7,60m
74	**H14**	**B1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	12*5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
82	**H14**	**B1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	16*7cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
93	**H14**	**B1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	22*2,7cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m

96	**H14**	**B1**	7-8H M1a-GK 00	8*4cm		▼1105,42▲1105,21 x:6,80-9 y: 1,80-2,20m
95	**H14**	**B1**	7-8H M1a-GK 00			▼1105,21 x: 1,00-4,20 y: 7,80-8,20m
81	**H14**	**B1**	7-8H M1a-GK 01	14*4,5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
105	**H14**	**B1**	7-8H M1-GK 01	12*10*5,5cm	3,99 kg	▼1104,91▲1104,76 x: 2,52-2,68 y: 2,98-3,20m
94	**H14**	**B2**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	16*5cm		▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
101	**H14**	**B2**	7-8H M1-GK 01	14,5*8,5*6cm		▼1104,85▲1104,71 x:1,32-1,46 y: 2,82-2,98m
125	**H14**	**B3**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	18*3,5cm		▼1104,72 x: 1,00 y: 2,00m
103	**H14**	**B3**	7-8H M4,Ptk.1-GK 01	15*14*5cm		▼1104,66 x:7,50 y: 2,60m
104	**H14**	**B3**	8G/H-GK 01	12*13*5cm		▼1105,55 x: 0,62-0,73 y: 3,25-3,35m
102	**H14**	**B4**	7-8H M1a, Oc. 2-GK 04-76	8*6,7*4,3cm		▼1104,58 x:1,50 y: 8,70m
108	**H14**	**B4**	7-8H M1a, Oc. 2-GK 04-77	8*6,2*3,5cm		▼1104,72 x: 4,00 y: 9,20m
135	**H14**	**C1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01	26*2,5cm		▼1104,72 x: 1,00+3,00 y: 5,50-7,50m
162	**H14**	**C1**	7-8H M1a-GK 00	39*14cm		▼1105,42▲1105,21 x:1,00-3,20 y:7,80-8,20m
143	**H14**	**C1**	7-8H M1a-GK 00	42*14cm		▼1105,42▲1105,21 x:1,00-3,20 y:7,80-8,20m
136	**H14**	**C1**	7-8H M1a-GK 00	48*14cm		▼1105,42▲1105,21 x:1,00-3,20 y:7,80-8,20m

126	**H14**	**C1**	7-8H M1a-GK 00			▼1105,42▲1105,21 x:1,00-3,20 y:7,80-8,20m
238	**H14**	**C1**	7-8H M1-GK 01	33*27cm	48,12 kg	▼1104,71 x: 1,80 y: 3,50m
363	**H14**	**C1**	7-8H M1-GK 01	42*35cm	25,31 kg	▼1104,94▲1104,71 x: 1,80-2,20 y.3,66-4,20m
112	**H14**	**C1**	7-8H M1-GK 01	45*25cm	39,79 kg	▼1104,93▲1104,87 x: 2,46-2,80 y: 2,26-2,64m
115	**H14**	**C1**	7-8H M1-GK 01	h:27,5cm	25,90 kg	▼1104,92▲1104,77 x: 1,90-2,24 y: 2,90-3,30m
210	**H14**	**C1**	7-8H M1-GK 01	h:37cm	32,75 kg	▼1104,71 x: 4,50 y: 3,30m
212	**H14**	**C1**	7-8H M1-GK 01-153	29*37cm	33,79 kg	▼1104,71 x: 4,62 y: 3,18m
116	**H14**	**C1**	8H M1-GK 01-156	34*33cm	18,55 kg	▼1104,78 x: 4,95-5,42 y: 2,76-3,20m
110	**H14**	**C2**	7-8H M1-GK 01	20*23,5*9cm		▼1104,96▲1104,74 x:2,80-3,60 y: 2,50-3,20m
388	**H14**	**C2**	7-8H M1-GK 01	5,2*6*3cm		▼1104,71 x: 4,40 y: 3,50m
111	**H14**	**C3**	7-8H M4,Ptk.4-GK 01	12*13,5*4cm		▼1105,21 x: 8,70 y: 1,70m
55	**H14**	**D1**	7-8H M1a Fr.1-GK 01	23cm		▼1104,98 x: 4,25-4,75 y: 0,50m
206	**H14**	**D1**	7-8H M1a, Tb. İçi-GK 01			▼1104,72 x: 1,00-3,00 y: 5,50-7,50m
361	**H14**	**D1**	7-8H M1-GK 01	26*46cm	43,10 kg	▼1105,07▲1104,93 x:1,42-1,76 y:2,46-2,80m
296	**H14**	**D1**	7-8H M1-GK 01	37*63cm	79,48 kg	▼1104,96▲1104,74 x: 2,80-3,60 y.2,50-3,20m
377	**H14**	**D1**	7-8H M1-GK 07-154	22,6*51,8cm	37,11 kg	▼1105,01▲1104,80 x:5,01-5,88 y:3,20-3,72m
381	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 01	11cm		▼1105,30 x: 4,60 y:7,20m

378	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 01	17*32,5cm	15,49 kg	▼1104,78 x: 4,94-5,42 y: 2,76-3,20m
376	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 01	17*40cm	20,38 kg	▼1104,92▲1104,83 x:1,78-2,30 y:2,36-2,76m
375	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 01	24*84cm	178,68 kg	▼1104,70 x: 5,26-5,36 y: 3,16-3,24m
380	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 01	27*55*9cm	58,44 kg	▼1104,99▲1104,78 x:2,25-2,90 y:2,79-3,48m
379	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 01	30*52,5cm	45,65 kg	▼1104,96▲1104,76 x:4,50-5,10 y:1,20-2,22m
384	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 01	30cm		▼1104,79 x: 1,70-2,06 y: 2,74-3,02m
382	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 01	40*96,4cm	145,17 kg	▼1105,19▲1104,85 x:3,75-4,34 y:0,96-3,72m
383	**H14**	**D2**	7-8H M1-GK 07-157	28*48cm	49,85 kg	▼1104,81▲1104,69 x:3,88-4,22 y:2,46-2,80m
387	**H14**	**D3**	7-8H M1-GK 01	22*30cm	14,15 kg	▼1104,92▲1104,75 x:1,50-1,70 y:2,86-3,00m
385	**H14**	**D3**	7-8H M1-GK 01	30*44cm	25,35 kg	▼1104,79 x: 1,70-2,06 y: 2,74-3,02m
386	**H14**	**D3**	7-8H M1-GK 01	32*50*10cm	47,42 kg	▼1104,87▲1104,81 x:5,00-5,60 y:1,54-2,12m
389	**H14**	**E1**	7-8H M1a alt-GK 07-94	8*4,2cm		▼1104,80 x: 5,20 y: 8,50m
231	**H15**	**A1**	7G M1-GK 05			▼1105,68▲1105,40 x: 8-8,60 y:0-1,30m
218	**H15**	**A2**	7-8G M1-GK 05	22cm		
236	**H15**	**A2**	7G M1-GK 05	20cm		
351	**H15**	**A2**	7G M2-GK 06	32*12,5cm		
230	**H15**	**A3**	7G M1-GK 06	36cm		
220	**H15**	**B1**	7G M1/3-	8cm		▼1105,35▲1105,16 x:

			GK 04			0-30cm y:2,20-2,75m
234	**H15**	**B2**	7G M1/3-GK 04 çç.1 ptk.2 içi	14*4,2cm		▼1105,55▲1104,79 x: 9,20-10 y:1-3,90m
222	**H15**	**B2**	7G M1-GK 06	20cm		
232	**H15**	**B2**	7G M1-GK 06	8cm		▼1104,71 ▲1104,59
219	**H15**	**C1**	7G M1-GK 06	38cm		
233	**H15**	**C1**	7G M1-GK 06	9cm		▼1104,71 ▲1104,59
350	**H15**	**C2**	7G M1/3-GK 04	24*26cm	8,68 kg	▼1105,00-11 x: 8,40-9,80 y: 3-4,60m
229	**H15**	**D1**	7G M1-GK 06	14cm		
349	**H15**	**D2**	7G M1/3+M2-GK 04	18*34cm	8,50 kg	Hamuru, yz işlemleri farklı mal grubu▼1105,35 x: 3 y: 1,20m
352	**H15**	**D3**	7G M1-GK 05	36*53cm	53,90 kg	
308	**H18**	**A3**	7F M4+8F M6-GK 09	28cm		
314	**H18**	**B1**	7F M4 çç.10-GK 09	28cm*18cm		
312	**H18**	**B2**	7F M4 çç.19-GK 09	22,5*14,8*6cm		
217	**H18**	**B2**	7F M4 -GK 09	6cm		
216	**H18**	**B2**	7F M4 -GK 09	8cm		
313	**H18**	**B3**	7F M4 çç.13-	13*10*8cm		▼1104,27 x: 4,70-5,40 y: 2,02-1,60m

			GK 09-183			
213	**H18**	**B4**	7F M4-GK 09 çç.5	10*10*3,5		x:4,70 y: 1,60
305	**H18**	**C1**	7F M4-GK 09 çç.10	30*30cm	18,82 kg	▼1104,21 x: 6,10-7,40 y: 1,52-2,42m
306	**H18**	**C2**	7F M4 çç.14-GK 09	39*44cm	19,40 kg	▼1104,36 x: 5,50-6,00 y: 1,41-2,09m
315	**H18**	**C2**	7F M4 çç.15-GK 09			
214	**H18**	**D1**	7F M4-GK 09			▼1104,07 ▲1103,91
307	**H18**	**D2**	7F M4 çç.4-GK 09	14*30cm	4,16 kg	
316	**H18**	**D2**	7F M4 çç.7-GK 09	28*57cm	75,71 kg	▼1103,87 ▲1104,07 x: 4,86-5,72 y: 0,33-1,73m
311	**H18**	**D2**	7F M4/1 çç.10	40*80cm	114,55 kg	▼1104.21 x: 6,20-7,10 y: 1,52-2,42m
215	**H18**	**D2**	7F M4 çç8	Yak 28*85cm	90,20 lt	▼1104.38 x: 6-6,90 y: 0,50-1,30m
304	**H18**	**D2**	7F M4-GK 09 çç.14+18	25cm	31,28 kg	
209	**H18**	**E2**	7F M4 çç.20-GK 09	8cm		
310	**H18**	**E2**	8F M4 1 TA		7.45 kg	
280	**H28**	**A1**	8G M3/2-GK 01	12cm		▼1105,28
289	**H28**	**A2**	8G M1+M2+M3	29cm		
288	**H28**	**A2**	8G M1+M2+M3	43cm		
290	**H28**	**A2**	8G 2 TA	9 cm		▼1105,52-80▲1105,88-

						92
294	**H28**	**A2**	8G M3-GK 00	35cm		
293	**H28**	**A3**	8G M3/2-GK 02	29cm		▼1104,89 x: 5,60-6,40 y: 2-3,05m
133	**H28**	**A4**	8G M3/2	35cm		▼1104,89 x: 5,60-6,40 y: 2-3,05m
291	**H28**	**B1**	8G M1+M2+M3	14cm		
132	**H28**	**B1**	8G M1-GK 02	25cm		▼1106,10
284	**H28**	**B2**	8G M1-GK 06			▼1104,71
281	**H28**	**B2**	8G M3/2-GK 01	20cm		▼1105,28
287	**H28**	**B2**	8G M3/2-GK 02	11cm		▼1105,07▲1104,95 x: 0-4,90 y: 3-6,90m
286	**H28**	**B2**	8G M3/2-GK 02	16cm		▼1105,07▲1104,95 x: 0-4,90 y: 3-6,90m
283	**H28**	**B3**	8G M1 Yz.-GK 05			
130	**H28**	**C1**	8G M1 çç.14-GK 06	30cm	15,27 kg	
299	**H28**	**C1**	8G M3/2-GK 02	34 *30cm	27,96 kg	
301	**H28**	**C1**	8G M3-GK 00	21cm	22,24 kg	
131	**H28**	**C2**	8G M1 çç.6-GK 06	15*25cm	13,56 kg	
282	**H28**	**C2**	8G M1+M2+M3	14cm		
303	**H28**	**D1**	8G M1 çç.6-GK 06	34*55cm	75,21 kg	
129	**H28**	**D1**	8G M1/4-	19cm	26,18 kg	

			GK 02			
285	**H28**	**D2**	8G M1+M2+M3	8,5cm		
228	**H28**	**D2**	8G M3 2.TA	yak gen:36 h: 20cm		▼1104.89 x: 5,60-6,40 y: 2-3,05m
128	**H28**	**D2**	8G M2/2-GK 02	27*48cm	40,27 kg	▼1105,32 ▲1105,12 x: 2,80 y: 4,50m
300	**H28**	**D2**	8G M3/1-GK 02	20*35cm	12,28 kg	
295	**H28**	**D2**	8G M3-GK 00	30cm	10,78 kg	
127	**H28**	**D3**	8G M1 çç.6-GK 06	46*90cm	114,93 kg	
302	**H28**	**D3**	8G M1-GK 06	42cm	121,81 kg	

3. DEPO KAPLARININ HACİM HESAPLARI

1- Kat. No: 318, H5/P1, GK 00 5İ/M6 SEKİZ KULPLU

$V_v=((17,0)^2x3,14x17,0))+((17,0)^2x3,14x7,1))+((22,0)^2x3,14x7,1))+((26,0)^2x3,14x7,1))+((29,6)^2x3,14x7,1))+((30,4)^2x3,14x7,1))+((29,2)^2x3,14x7,1))+((26,0)^2x3,14x7,1))+((23,0)^2x3,14x7,1))+((18,8)^2x3,14x7,1))+((13,0)^2x3,14x7,1))$

V_v=145.387,5cm^3 =0.15 m^3=145,39lt=≈119.220 kg

2- Kat. No: 320, H5/P2, 5İ/M5 7. TA

$V_v=((11,5)^2x3,14x16,5))+((11,5)^2x3,14x4,4))+((14,0)^2x3,14x4,4))+((17,4)^2x3,14x4,4))+((19,3)^2x3,14x4,4))+((20,2)^2x3,14x4,4))+((22,4)^2x3,14x4,4))+((23,7)^2x3,14x4,4))+((21,0)^2x3,14x4,4))+((16,0)^2x3,14x4,4))+((10,1)^2x3,14x5,0))$

V_v=52.277,64cm^3 =0.05 m^3=52,27lt=≈42.86 kg

3- Kat. No: 319, H5/P3, 5İ/M5 7. TA

$V_v=((10,0)^2x3,14x10,0))+((10,0)^2x3,14x10,0))+((11,0)^2x3,14x10,0))+((12,0)^2x3,14x10,0))+((13,0)^2x3,14x10,0))+((13,5)^2x3,14x10,0))+((13,0)^2x3,14x10,0))+((12,5)^2x3,14x10,0))+ ((11,5)^2x3,14x10,0))+((8,5)^2x3,14x10,0))+((5,0)^2x3,14x1,5))$

V_v=14.995,07cm^3 =0.01 m^3=14,99lt=≈12.30 kg

4- Kat. No: 321, H5/P4, 5İ/M5 7. TA

$V_v=((14,5)^2x3,14x17,0))+((15,0)^2x3,14x2,0))+((16,5)^2x3,14x2,0))+((17,7)^2x3,14x2,0))+((19,0)^2x3,14x2,0))+((20,0)^2x3,14x2,0))+((21,0)^2x3,14x2,0))+((21,5)^2x3,14x2,0))+((21,8)^2x3,14x2,0))+((22,0)^2x3,14x2,0))+((22,5)^2x3,14x1,5))+((22,0)^2x3,14x2,0))+((21,8)^2x3,14x2,0))+((21,5)^2x3,14x2,0))+((19,0)^2x3,14x2,0))+((17,7)^2x3,14x2,0))+((6,5)^2x3,14x2,0))+ ((15,0)^2x3,14x2,0))$

V_v=59.268,7cm^3 =0.06 m^3=59,69lt=≈48.95 kg

5- Kat. No: 317, H5/P5

V_v=((18,0)^{2}x3,14x13,5))+((18,0)^{2}x3,14x2,4))+((19,5)^{2}x3,14x2,4))+((21,5)^{2}x3,14x2,4))+((23,5)^{2}x3,14x2,4))+((25,2)^{2}x3,14x2,4))+((27,5)^{2}x3,14x2,4))+((30,0)^{2}x3,14x2,4))+((31,3)^{2}x3,14x2,4))+((32,6)^{2}x3,14x2,4))+((34,5)^{2}x3,14x2,4))+((36,5)^{2}x3,14x2,4))+((36,5)^{2}x3,14x2,4))+((34,5)^{2}x3,14x2,4))+((32,6)^{2}x3,14x2,4))+((31,3)^{2}x3,14x2,4))+((30,0)^{2}x3,14x2,4))+((27,5)^{2}x3,14x2,4))+((25,2)^{2}x3,14x2,4))+((23,5)^{2}x3,14x2,4))+((21,5)^{2}x3,14x2,4))+ ((19,5)^{2}x3,14x2,4))+ ((18,5)^{2}x3,14x2,4))

V_v=59.268,7cm^3 =0.06 m^3=59,69lt=≈48.95kg

6- Kat. No: 325, H6/P1, GK 00 6J/M13

V_v=((12,0)^{2}x3,14x3,5))+((15,5)^{2}x3,14x3,5))+((19,5)^{2}x3,14x3,5))+((22,5)^{2}x3,14x3,5))+((24,1)^{2}x3,14x3,5))+((24,7)^{2}x3,14x3,5))+((24,0)^{2}x3,14x3,5))+((22,0)^{2}x3,14x3,5))+((19,0)^{2}x3,14x3,5))+((16,0)^{2}x3,14x3,5))

V_v=45.483,76cm^3 =0.05 m^3=45,48lt=≈37.30 kg

7- Kat. No: 324, H6/P2, 6J-5J/H6 BOLK

V_v=((10,0)^{2}x3,14x2,5))+((12,0)^{2}x3,14x2,5))+((14,0)^{2}x3,14x2,5))+((15,0)^{2}x3,14x2,5))+((16,5)^{2}x3,14x2,5))+((17,5)^{2}x3,14x2,5))+((17,0)^{2}x3,14x2,5))+((15,0)^{2}x3,14x2,5))+((12,0)^{2}x3,14x2,5))+((8,5)^{2}x3,14x2,5))

V_v=15.433,94cm^3 =0.01 m^3=15,43lt=≈12.65 kg

8- Kat. No: 326, GK 01 5J/6J BOLK ÇÇ 21, H6/P3

V_v=((13,0)^{2}x3,14x3))+((13,0)^{2}x3,14x3))+((14,0)^{2}x3,14x3))+((14,0)^{2}x3,14x3))+((13,0)^{2}x3,14x3))

V_v=10.760,78cm^3 =0.01 m^3=10,76lt=≈8.82 kg

9- Kat. No: 329, H7/P1, GK 97 5K/M10

V_v=((14,0)^{2}x3,14x2,5))+((15,3)^{2}x3,14x2,5))+((16,2)^{2}x3,14x2,5))+((17,0)^{2}x3,14x2,5))+((17,8)^{2}x3,14x2,5))+((18,0)^{2}x3,14x2,5))+((17,0)^{2}x3,14x2,5))+((13,6)^{2}x3,14x2,5))+((9,5)^{2}x3,14x2,5))+((5,5)^{2}x3,14x2,5))

V_v=17.402,12cm^3 =0.02 m^3=17,40lt=≈14.27 kg

10- Kat. No: 328, H7/P2, GK 99 6K/M6:4 ÇÇ2

V_v=((10,0)^{2}x3,14x7,0))+((10,5)^{2}x3,14x2,8))+((11,5)^{2}x3,14x2,8))+((13,0)^{2}x3,14x2,8))+((14,0)^{2}x3,14x2,8))+((14,5)^{2}x3,14x2,8))+((15,5)^{2}x3,14x2,8))+((16,0)^{2}x3,14x2,8))+((14,5)^{2}x3,14x2,8))+((12,5)^{2}x3,14x2,8))+((8,5)^{2}x3,14x2,8))+((4,5)^{2}x3,14x1,0))

V_v=17.671,76cm^3 =0.02 m^3=17,67lt=≈14.49 kg

11- Kat. No: 330, H7/P3, GK 99 6K/ ÇÇ1

V_v=((11,5)^{2}x3,14x9,5))+((11,5)^{2}x3,14x3,0))+((17,5)^{2}x3,14x3,0))+((19,0)^{2}x3,14x3,0))+((19,5)^{2}x3,14x3,0))+((20)^{2}x3,14x3,0))+((20)^{2}x3,14x3,0))+((17,5)^{2}x3,14x3,0))+((13,0)^{2}x3,14x3,0))+((9,0)^{2}x3,14x3,0))+((6,0)^{2}x3,14x3,0))

V_v=28.173,26cm^3 =0.03 m^3=28,17lt=≈23.10 kg

12- Kat. No: 332, H9/P1, GK 00 6J BATI M 14 ÇÇ 12

V_v=((16,0)^{2}x3,14x23,0))+((17,0)^{2}x3,14x6,0))+((21,0)^{2}x3,14x6,0))+((25,5)^{2}x3,14x6,0))+((28,0)^{2}x3,14x6,0))+((31,5)^{2}x3,14x6,0))+((30)^{2}x3,14x6,0))+((25,5)^{2}x3,14x6,0))+((21,5)^{2}x3,14x6,0))+((17,0)^{2}x3,14x6,0))+((11,5)^{2}x3,14x4,0))

V_v=122.978,10cm^3 =0.12 m^3=122,98lt=≈100.85 kg

13- Kat. No: 331, H9/P2, GK 04 6İ/M9 4. TA

V_v=((10,2)^{2}x3,14x9,0))+((10,5)^{2}x3,14x3,0))+((14,0)^{2}x3,14x3,0))+((17,0)^{2}x3,14x3,0))+((19,0)^{2}x3,14x3,0))+((20,0)^{2}x3,14x3,0))+((20,5)^{2}x3,14x3,0))+((20,0)^{2}x3,14x3,0))+((18,0)^{2}x3,14x3,0))+((14,5)^{2}x3,14x3,0))+((11,5)^{2}x3,14x3,0))+))+((8,0)^{2}x3,14x2,0))

V_v=30.123,15cm^3 =0.03 m^3=30,12lt=≈24.70 kg

14- Kat. No: 374, H10/P1, GK 02 6İ M9

$V_v=((8,0)^2x3,14x9,5))+((8,0)^2x3,14x3,0))+((12,5)^2x3,14x3,0))+((15,5)^2x3,14x3,0))+((16,5)^2x3,14x3,0))+((16,5)^2x3,14x3,0))+((15,0)^2x3,14x3,0))+((13,0)^2x3,14x3,0))+((10,5)^2x3,14x4,0))$

V_v=16.472,44cm^3 =0.02 m^3=16,47lt=≈13.51 kg

15- Kat. No: 373, H10/P2, GK 04 6İ M8

$V_v=((13,0)^2x3,14x10,0))+((13,0)^2x3,14x6,0))+((19,0)^2x3,14x6,0))+((22,0)^2x3,14x6,0))+((26,0)^2x3,14x6,0))+((29,0)^2x3,14x6,0))+((30,0)^2x3,14x6,0))+((30,0)^2x3,14x6,0))+((27,0)^2x3,14x6,0))+((23,0)^2x3,14x6,0))+((14,0)^2x3,14x5,0))$

V_v=113.680,60cm^3 =0.11 m^3=113,68lt=≈93.20 kg

16- Kat. No: 150, H10/P3, GK 02 6İ M9

$V_v=((7,0)^2x3,14x11,0))+((7,0)^2x3,14x4,0))+((14,0)^2x3,14x4,0))+((17,0)^2x3,14x4,0))+((20,0)^2x3,14x4,0))+((22,0)^2x3,14x4,0))+((24,0)^2x3,14x4,0))+((22,0)^2x3,14x4,0))+((18,0)^2x3,14x4,0))+((14,0)^2x3,14x4,0))+((11,0)^2x3,14x5,0))$

V_v=41.247,04cm^3 =0.04 m^3=41,25lt=≈33.83 kg

17- Kat. No: 309, H10/P4, GK 04 6İ M9 ÇÇ7

$V_v=((8,0)^2x3,14x8,0))+((8,5)^2x3,14x3,0))+((11,0)^2x3,14x3,0))+((13,5)^2x3,14x3,0))+((15,5)^2x3,14x3,0))+((17,0)^2x3,14x3,0))+((17,5)^2x3,14x3,0))+((15,0)^2x3,14x3,0))+((12,0)^2x3,14x3,0))+((8,5)^2x3,14x3,0))$

V_v=17.171,88cm^3 =0.02 m^3=17,17lt=≈14.10 kg

18- Kat. No: 159, H10/6i M9-GK 02

Vv=17.171,88cm3 =0.02 m3=17,00lt=≈14.00 kg

19- Kat. No: 145, H10/P5

V_v=((18,5)^{2}x3,14x10,5))+((18,5)^{2}x3,14x3,0))+((20,5)^{2}x3,14x3,0))+((22,5)^{2}x3,14x3,0))+((24,5)^{2}x3,14x3,0))+((25,0)^{2}x3,14x3,0))+((24,5)^{2}x3,14x3,0))+((22,5)^{2}x3,14x3,0))+((20,0)^{2}x3,14x3,0))+((16,0)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x4,0))

V_v=53.188,85cm^3 =0.05 m^3=53,19lt=≈43.60 kg

20- Kat. No: 338, H11/P1, GK 02 6İ M9

V_v=[((5,5)^{2}x3,14x11,0))+((5,5)^{2}x3,14x33,0))+((7,5)^{2}x3,14x3,0))+((8,5)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x3,0))+((10,0)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x3,0))+((7,0)^{2}x3,14x5,0))]x4

V_v=8.801,42cm^3 X4=4X0.008 m^3=35,20lt=≈28.86 kg

21- Kat. No: 339, H11/P2, GK 04 6İ M8

V_v=((16,0)^{2}x3,14x20,0))+((16,0)^{2}x3,14x6,0))+((22,0)^{2}x3,14x6,0))+((25,0)^{2}x3,14x6,0))+(28,0)^{2}x3,14x6,0))+((31,0)^{2}x3,14x6,0))+((31,0)^{2}x3,14x6,0))+((27,0)^{2}x3,14x6,0))+((22,0)^{2}x3,14x6,0))+((17,0)^{2}x3,14x6,0))

V_v=121.072,10cm^3 =0.1 m^3=121,07lt=≈99.28 kg

22- Kat. No: 346, H11/P3, GK 01 6İ M1 ÇÇ 3

V_v=((13,5)^{2}x3,14x4,0))+((15,5)^{2}x3,14x4,0))+((17,5)^{2}x3,14x4,0))+((20,0)^{2}x3,14x4,0))+((22,0)^{2}x3,14x4,0))+((23,5)^{2}x3,14x4,0))+((22,0)^{2}x3,14x4,0))+((18,0)^{2}x3,14x4,0))+((14,5)^{2}x3,14x4,0))))+((11,0)^{2}x3,14x4,0))

V_v=41.501,10cm^3 =0.04 m^3=41,15lt=≈33.74 kg

23- Kat. No: 340, H11/P4, GK 01 6İ M1 ÜST EVRE

V_v=((10,0)^{2}x3,14x3,0))+((10,0)^{2}x3,14x3,0))+((11,0)^{2}x3,14x3,0))+((11,5)^{2}x3,14x3,0))+((11,0)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x4,0))

V_v=6.542,97cm^3 =0.007 m^3=6,54lt=≈5.36 kg

24- Kat. No: 341, H11/P5, GK 04 6-7 M1

$V_v=((7,5)^2x3,14x3,0))+((9,0)^2x3,14x3,0))+((11,0)^2x3,14x3,0))+((11,5)^2x3,14x3,0))+((11,0)^2x3,14x3,0))$

V_v=4.818,33cm^3 =0.005m^3=5,82lt=≈4.77 kg

25- Kat. No: 342, H11/P6, GK 00 6J BATI M10

$V_v=((12,0)^2x3,14x3,0))+((11,0)^2x3,14x3,0))+((9,5)^2x3,14x3,0))+ ((7,0)^2x3,14x4,5))$

V_v=4.038,82cm^3 =0.004m^3=4,04lt=≈3.30 kg

26- Kat. No: 343, H11/P7, GK 01 6İ M1

$V_v=((12,0)^2x3,14x3,0))+((13,0)^2x3,14x3,0))+((13,5)^2x3,14x3,0))+((13,5)^2x3,14x3,0))+((10,5)^2x3,14x4,5))$

V_v=7.939,88cm^3 =0.008m^3=7,94lt=≈6.50 kg

27- Kat. No: 345, H11-P8

V=96,92lt=≈79.50 kg

28- Kat. No: 344, H11/P9, GK 01 6J M9

$V_v=((12,5)^2x3,14x4,0))+((13,0)^2x3,14x4,0))+((14,0)^2x3,14x4,0))+((16,0)^2x3,14x4,0))+((15,0)^2x3,14x4,0))+((11,5)^2x3,14x4,0))+((8,0)^2x3,14x4,0))$

V_v=15.053,16cm^3 =0.015m^3=15,05lt=≈12.34 kg

29- Kat. No: 335, H11/P10, GK 05 6J TANDIR 3.ÇÇ DÖŞEME

$V_v=((9,0)^2x3,14x3,0))+((10,0)^2x3,14x3,0))+((11,5)^2x3,14x3,0))+((13,0)^2x3,14x3,0))+((14,5)^2x3,14x3,0))+((15,0)^2x3,14x3,0))+((13,5)^2x3,14x3,0))+((10,0)^2x3,14x3,0))+((7,5)^2x3,14x3,0))$

V_v=11.831,16cm^3 =0.012m^3=11,83lt=≈9.70 kg

30- Kat. No: 350, H15/P1, GK 04 7G M1 3. TA

V_v=((12,0)^{2}x3,14x3,0))+((11,0)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x3,0))+((13,0)^{2}x3,14x3,0))+((13,5)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x3,0))+((11,0)^{2}x3,14x3,0))+((9,0)^{2}x3,14x3,0))+((5,0)^{2}x3,14x2,0))

V_v=10.577,88cm^3 =0.011m^3=10,58lt=≈8.68 kg

31- Kat. No: 352, H15/P2, GK 04 6İ/M9 4. TA

V_v=((16,0)^{2}x3,14x11,0))+((16,0)^{2}x3,14x4,0))+((19,0)^{2}x3,14x4,0))+((21,0)^{2}x3,14x4,0))+((23,0)^{2}x3,14x4,0))+((25,0)^{2}x3,14x4,0))+((26,0)^{2}x3,14x4,0))+((25,5)^{2}x3,14x4,0))+((22,5)^{2}x3,14x4,0))+((19,0)^{2}x3,14x4,0))+((9,5)^{2}x3,14x2,0))

V_v=64.742,09cm^3 =0.065m^3=65,74lt=≈53.90 kg

32- Kat. No: 349, H15/P3, GK 04 7G M1 3. TA

V_v=((8,5)^{2}x3,14x11,0))+((8,5)^{2}x3,14x3,0))+((10,0)^{2}x3,14x3,0))+((11,0)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x3,0))+((12,5)^{2}x3,14x3,0))+((11,5)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x2,0))

V_v=10.372,21cm^3 =0.010m^3=10,37lt=≈8.50 kg

33- Kat. No:311, H18/P1, GK'10 7F M4 1. TA ÇÇ 10

V_v=((19,0)^{2}x3,14x16,0))+((19,0)^{2}x3,14x6,0))+((23,0)^{2}x3,14x6,0))+((27,0)^{2}x3,14x6,0))+((29,0)^{2}x3,14x6,0))+((31,0)^{2}x3,14x6,0))+((32,0)^{2}x3,14x6,0))+((29,0)^{2}x3,14x6,0))+((24,0)^{2}x3,14x6,0))+((19,0)^{2}x3,14x7,0))+((14,0)^{2}x3,14x7,0))

V_v=139.686,00cm^3 =0.1 m^3=139,69lt=≈114.55 kg

34- Kat. No: 310, H18/P2, GK 11 8F M4 1.TA

V_v=((7,0)^{2}x3,14x9,5))+((7,0)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x3,0))+ ((13,0)^{2}x3,14x3,0))+((13,0)^{2}x3,14x3,0))+((11,5)^{2}x3,14x3,0))+((8,5)^{2}x3,14x2,5))

V_v=9.126,80cm^3 =0.09m^3=9,13lt=≈7.45 kg

35- Kat. No: 306, H18/P3, GK 09 7F/M4 ÇÇ14

V_v=((18,0)^{2}x3,14x3,0))+((18,5)^{2}x3,14x3,0))+((19,0)^{2}x3,14x3,0))+((20,5)^{2}x3,14x3,0))+ ((20,0)^{2}x3,14x3,0))+((18,5)^{2}x3,14x3,0))+((16,0)^{2}x3,14x3,0))+((10,0)^{2}x3,14x2,0))

V_v=23.666,97cm^3 =0.02m^3=23,67lt=≈19.40 kg

36- Kat. No: 307, H18/P4, GK 09 7F M4 ÇÇ4

V_v=((6,0)^{2}x3,14x3,0))+((6,0)^{2}x3,14x3,0))+((6,0)^{2}x3,14x3,0))+((7,5)^{2}x3,14x3,0))+ ((8,5)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x3,0))+((8,5)^{2}x3,14x3,0))+((7,0)^{2}x3 ,14x3,0))

V_v=5.070,31cm^3 =0.005m^3=5,07lt=≈4.16 kg

37- Kat. No: 316, H18/P5, GK 09 7F M4 ÇÇ7

V_v=((13,0)^{2}x3,14x9,5))+((13,5)^{2}x3,14x4,0))+((19,0)^{2}x3,14x4,0))+((24,5)^{2}x3,14x4,0))+ ((28,5)^{2}x3,14x4,0))+((31,5)^{2}x3,14x4,0))+((32,0)^{2}x3,14x4,0))+((30,5)^{2}x3,14x4,0))+ ((28,5)^{2}x3,14x4,0))+((25,0)^{2}x3,14x4,0))+ ((20,0)^{2}x3,14x4,0))+ ((14,5)^{2}x3,14x4,0))

V_v=92.330,13cm^3 =0.09m^3=92,33lt=≈75.71 kg

38- Kat. No: 215, H18/GK 09 7F M4 ÇÇ8 (Kat. 316 benzeri)

Vol: 110lt=≈90.20 kg

39- Kat. No: 305, H18/P6, GK 09 7F M4 ÇÇ710

V_v=((14,5)^{2}x3,14x3,0))+((15,0)^{2}x3,14x3,0))+((15,5)^{2}x3,14x3,0))+((16,0)^{2}x3,14x3,0))+((16,5)^{2}x3,14x3,0))+((16,7)^{2}x3,14x3,0))+((16,5)^{2}x3,14x3,0))+((16,0)^{2}x3,14x3,0))+((16,0)^{2}x3,14x3,0))+((13,0)^{2}x3,14x3,0))

V_v=22.946,08cm^3 =0.02m^3=22,95lt=≈18.82 kg

40- Kat. No: 304, H18/P7, GK 09 7F M4 ÇÇ714+18

V_v=((11,5)^{2}x3,14x8,5))+((11,5)^{2}x3,14x4,0))+((14,0)^{2}x3,14x4,0))+((17,0)^{2}x3,14x4,0))+((19,0)^{2}x3,14x4,0))+((20,0)^{2}x3,14x4,0))+((20,0)^{2}x3,14x4,0))+((19,0)^{2}x3,14x4,0))+((17,0)^{2}x3,14x4,0))+((14,0)^{2}x3,14x4,0))+ ((11,5)^{2}x3,14x4,0))

V_v=38.151,39cm^3 =0.04m^3=38,15lt=≈31.28 kg

41- Kat. No: 353, H20/P1,GK 11 6F M1 ÇÇ2

V_v=((24,6)^{2}x3,14x3,3))+((24,3)^{2}x3,14x3,3))+((24,6)^{2}x3,14x3,3))+((25,2)^{2}x3,14x4,0))+((26,1)^{2}x3,14x3,3))+((27,0)^{2}x3,14x3,3))+((28,5)^{2}x3,14x3,3))+((32,6)^{2}x3,14x3,3))+((36,3)^{2}x3,14x3,3))+((39,0)^{2}x3,14x3,3))+((40,2)^{2}x3,14x3,3))+((40,5)^{2}x3,14x3,3))+((40,2)^{2}x3,14x3,3))+((39,0)^{2}x3,14x3,3))+((36,0)^{2}x3,14x3,3))+((29,4)^{2}x3,14x3,3))+((22,8)^{2}x3,14x3,3))+((17,4)^{2}x3,14x3,3))+((10,5)^{2}x3,14x3,3))

V_v=186.995,80cm^3 =0.19m^3=186,70lt=≈153.10 kg

42- Kat. No: 354, H20/P2, GK 11 6F M1 TN5

V_v=((13,0)^{2}x3,14x2,8))+((13,0)^{2}x3,14x2,8))+((13,5)^{2}x3,14x2,8))+((13,9)^{2}x3,14x2,8))+((14,3)^{2}x3,14x2,8))+((14,5)^{2}x3,14x2,8))+((14,2)^{2}x3,14x2,8))+((13,0)^{2}x3,14x2,8))+((10,2)^{2}x3,14x2,8))+((5,5)^{2}x3,14x1,5))

V_v=14.235,00cm^3 =0.01m^3=14,23lt=≈11.67 kg

43- Kat. No: 355, H20/P3, GK 10 6G/M7 ÇÇ5 + 6F/M1

V_v=((8,0)^{2}x3,14x4,0))+((7,5)^{2}x3,14x4,0))+((8,0)^{2}x3,14x4,0))+((10,0)^{2}x3,14x4,0))+((12,0)^{2}x3,14x4,0))+((14,0)^{2}x3,14x4,0))+((14,5)^{2}x3,14x4,0))+((13,0)^{2}x3,14x4,0))+((9,5)^{2}x3,14x4,0))+((5,0)^{2}x3,14x1,5))+

V_v=13.855,25cm^3 =0.01m^3=13,86lt=≈11.37 kg

44- Kat. No: 356, H20/P4, 6F M1

V_v=((16,6)^{2}x3,14x5,0))+((16,0)^{2}x3,14x5,0))+((16,0)^{2}x3,14x5,0))+((16,0)^{2}x3,14x5,0))+((20,2)^{2}x3,14x5,0))+((24,4)^{2}x3,14x5,0))+((27,0)^{2}x3,14x5,0))+((24,4)^{2}x3,14x5,0))+((19,8)^{2}x3,14x5,0))+((10,0)^{2}x3,14x5,0))+

V_v=60.654,75cm^3 =0.06m^3=60,65lt=≈49.73 kg

45- Kat. No: 357, H20/P5, GK 10 6G/M7 ÇÇ5

V_v=((14,5)^{2}x3,14x2,0))+((15,1)^{2}x3,14x2,0))+((16,2)^{2}x3,14x2,0))+((17,0)^{2}x3,14x2,0))+((17,8)^{2}x3,14x2,0))+((17,6)^{2}x3,14x2,0))+((16,0)^{2}x3,14x2,0))+((13,3)^{2}x3,14x2,0))+((9,8)^{2}x3,14x2,0))

V_v=13,472,04cm^3 =0.01m^3=13,47lt=≈11.10 kg

46- Kat. No: 358, H20/P6, GK 11 6F M1 ÇÇ4+6

V_v=((8,2)^{2}x3,14x2,8))+((7,1)^{2}x3,14x2,8))+((7,0)^{2}x3,14x2,8))+((7,2)^{2}x3,14x2,8))+((8,4)^{2}x3,14x2,8))+((10,4)^{2}x3,14x2,8))+((11,6)^{2}x3,14x2,8))+((11,8)^{2}x3,14x2,8))+((10,4)^{2}x3,14x2,8))+((7,2)^{2}x3,14x2,8))

V_v=7.306,24cm^3 =0.007m^3=7,31lt=≈5.99 kg

47- Kat. No: 359, H20/P7, GK 10 6G/KUZEY YAMAÇ ÇÇ5+7

V_v=((13,4)^{2}x3,14x5,0))+((13,0)^{2}x3,14x4,0))+((14,0)^{2}x3,14x4,0))+((17,4)^{2}x3,14x4,0))+((20,8)^{2}x3,14x4,0))+((24,0)^{2}x3,14x4,0))+((23,2)^{2}x3,14x4,0))+((20,0)^{2}x3,14x4,0))+((16,0)^{2}x3,14x4,0))+((11,3)^{2}x3,14x4,0))

V_v=49,892,87cm^3 =0.05m^3=49,89lt=≈40.91 kg

48- Kat. No: 360, H20/P8, GK 10 6F/M1

$V_v=((19,0)^2x3,14x4,0))+((19,6)^2x3,14x4,0))+((21,0)^2x3,14x4,0))+((22,4)^2x3,14x4,0))+((23,5)^2x3,14x4,0))+((25,0)^2x3,14x4,0))+((25,0)^2x3,14x4,0))+((19,0)^2x3,14x4,0))+((14,0)^2x3,14x4,0))+((8,6)^2x3,14x4,0))$

V_v=51,761,39cm^3 =0.05m^3=51,76lt=≈42.44 kg

49- Kat. No: 362, H20/P10, GK 11 6F/M1 TN 5

$V_v=((10,2)^2x3,14x1,9))+((10,1)^2x3,14x1,9))+((10,4)^2x3,14x1,9))+((10,8)^2x3,14x1,9))+((10,8)^2x3,14x1,9))+((10,8)^2x3,14x1,9))+((10,2)^2x3,14x1,9))+((9,0)^2x3,14x1,9))+((6,2)^2x3,14x1,9))$

V_v=5.295,48cm^3 =0.005m^3=5,30lt=≈4.35 kg

50- Kat. No: 364, H20/P11, GK 11 6F/M1 TN 5

$V_v=((18,5)^2x3,14x6,5))+((18,0)^2x3,14x4,0))+((14,0)^2x3,14x4,0))+((9,0)^2x3,14x4,0))$

V_v=14.533,88cm^3 =0.01m^3=14,53lt=≈11.92 kg

51- Kat. No: 243, H20/P12

Vol.96,92lt=≈79.48 kg

52- Kat. No: 368, H27/P1, GK 13 4F/M3

$V_v=((13,0)^2x3,14x3,0))+((13,5)^2x3,14x3,0))+((14,5)^2x3,14x3,0))+((15,0)^2x3,14x3,0))+((15,5)^2x3,14x3,0))+((15,5)^2x3,14x3,0))+((14,5)^2x3,14x3,0))+((11,5)^2x3,14x2,0))$

V_v=14.746,23cm^3 =0.01m^3=14,75lt=≈12.10 kg

53- Kat. No: 366, H27/P2, GK 13 4F/M3 ÇÇ1

$V_v=((18,0)^2x3,14x3,0))+((16,0)^2x3,14x3,0))+((14,0)^2x3,14x3,0))+((10,0)^2x3,14x3,0))+((4,5)^2x3,14x2,0))$

V_v=8.379,09cm^3 =0.008m^3=8,38lt=≈6.87 kg

54- Kat. No: 365, H27/P3, GK 13 4F/M3 ÇÇ 1

V_v=((17,0)^{2}x3,14x17,0))+((17,0)^{2}x3,14x3,0))+((23,0)^{2}x3,14x3,0))+((26,0)^{2}x3,14x3,0))+((28,0)^{2}x3,14x3,0))+((29,0)^{2}x3,14x3,0))+((27,0)^{2}x3,14x3,0))+((23,0)^{2}x3,14x3,0))+((17,0)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x3,5))

V_v=60.963,10cm^3 =0.6m^3=60,96lt=≈49.99 kg

55- Kat. No: 369, H27/P4, GK 13 4F M3 1. TA

V_v=((15,5)^{2}x3,14x16,5))+((17,5)^{2}x3,14x5,0))+((23,5)^{2}x3,14x5,0))+((27,5)^{2}x3,14x5,0))+((30,0)^{2}x3,14x5,0))+((32,5)^{2}x3,14x5,0))+((34,0)^{2}x3,14x5,0))+((35,0)^{2}x3,14x5,0))+((35,0)^{2}x3,14x5,0))+((32,5)^{2}x3,14x5,0))+((27,0)^{2}x3,14x5,0))+((17,0)^{2}x3,14x6,0))

V_v=158.599,40cm^3 =0.15m^3=158,6lt=≈130.10 kg

56- Kat. No: 128, H28/P1, GK 02 8G/M2 2.TA

V_v=((15,0)^{2}x3,14x13,0))+((15,0)^{2}x3,14x6,0))+((22,0)^{2}x3,14x6,0))+((26,0)^{2}x3,14x6,0))+ ((22,0)^{2}x3,14x6,0))+((15,0)^{2}x3,14x6,0))+((10,0)^{2}x3,14x1,5))

V_v=49.106,46cm^3 =0.05m^3=49,11lt=≈40.27 kg

57- Kat. No: 129, H28/P2, GK 02 8G/M2 4.TA + GK 05 8G/M2 YÜZEY

V_v=((19,0)^{2}x3,14x4,0))+((18,0)^{2}x3,14x4,0))+((17,5)^{2}x3,14x4,0))+((18,5)^{2}x3,14x4,0))+((18,5)^{2}x3,14x4,0))+((18,5)^{2}x3,14x4,0))+((17,0)^{2}x3,14x4,0))+((14,5)^{2}x3,14x4,0))+((7,0)^{2}x3,14x2,0))

V_v=31.924,38cm^3 =0.03m^3=31,92lt=≈26.18 kg

58- Kat. No: 130, H28/P3, GK 06 8G/M1 ÇÇ 14

V_v=((15,0)^{2}x3,14x10,0))+((15,0)^{2}x3,14x3,0))+((15,5)^{2}x3,14x3,0))+((15,5)^{2}x3,14x3,0))+ ((14,5)^{2}x3,14x3,0))+((13,5)^{2}x3,14x3,0))+((10,5)^{2}x3,14x3,5))

V_v=18.619,81cm^3 =0.02m^3=18,62lt=≈15.27 kg

59- Kat. No: 131, H28/P4, GK 06 8G/M1 ÇÇ6

$V_v=((14,5)^2x3,14x3,0))+((14,0)^2x3,14x3,0))+((13,5)^2x3,14x3,0))+((14,0)^2x3,14x3,0))+((15,5)^2x3,14x3,0))+((16,0)^2x3,14x3,0))+((15,5)^2x3,14x3,0))+((12,5)^2x3,14x4,0))$

V_v=16.290,32cm^3 =0.02m^3=16,29lt=≈13.56 kg

60- Kat. No: 299, H28/P5, GK 02 8G/M3 2. TA

$V_v=((16,5)^2x3,14x3,0))+((16,5)^2x3,14x3,0))+((18,0)^2x3,14x3,0))+((19,5)^2x3,14x3,0))+((20,5)^2x3,14x3,0))+((22,0)^2x3,14x3,0))+((22,0)^2x3,14x3,0))+((21,0)^2x3,14x3,0))+((19,0)^2x3,14x4,5))$

V_v=34.095,69cm^3 =0.03m^3=34,10lt=≈27.96 kg

61- Kat. No: 300, H28/P6, GK 09 7F M4 ÇÇ714+18

$V_v=((10,0)^2x3,14x7,5))+((10,0)^2x3,14x3,0))+((12,0)^2x3,14x3,0))+((13,5)^2x3,14x3,0))+((14,5)^2x3,14x3,0))+((15,5)^2x3,14x3,0))+((15,0)^2x3,14x3,0))+((12,5)^2x3,14x3,0))+((9,0)^2x3,14x3,0))$

V_v=14.968,38cm^3 =0.01m^3=14,97lt=≈12.28 kg

62- Kat. No: 301, H28/P7

$V_v=((20,0)^2x3,14x3,0))+((19,5)^2x3,14x3,0))+((21,0)^2x3,14x3,0))+((21,5)^2x3,14x3,0))+((21,0)^2x3,14x3,0))+((19,0)^2x3,14x3,0))+((16,5)^2x3,14x3,0))+((11,0)^2x3,14x3,0))$

V_v=27.117,83cm^3 =0.03m^3=27,12lt=≈22.24 kg

63- Kat. No: 303, H28/P8, GK 06 8G/M1 ÇÇ6

$V_v=((16,0)^2x3,14x8,5))+((16,0)^2x3,14x4,0))+((25,5)^2x3,14x4,0))+((28,0)^2x3,14x4,0))+((30,0)^2x3,14x4,0))+((31,0)^2x3,14x4,0))+((31,0)^2x3,14x4,0))+((29,5)^2x3,14x4,0))+((26,5)^2x3,14x4,0))+((21,5)^2x3,14x4,0))+((14,0)^2x3,14x4,0))+((5,0)^2x3,14x2,5))$

V_v=91.720,97cm^3 =0.09m^3=91,72lt=≈75.21 kg

64- Kat. No: 127, H28/P9, GK 06 8G M1 ÇÇ6

V_v=((20,0)^{2}x3,14x20,0))+((20,0)^{2}x3,14x5,0))+((24,0)^{2}x3,14x5,0))+((28,5)^{2}x3,14x5,0))+((31,5)^{2}x3,14x5,0))+((32,0)^{2}x3,14x5,0))+((31,5)^{2}x3,14x5,0))+((30,0)^{2}x3,14x5,0))+((25,0)^{2}x3,14x5,0))+((18,5)^{2}x3,14x5,0))+((16,5)^{2}x3,14x5,0))+((13,5)^{2}x3,14x5,0))+((11,0)^{2}x3,14x5,0))+((8,0)^{2}x3,14x5,0))+((5,5)^{2}x3,14x4,0))

V_v=140.164,90cm^3 =0.14m^3=140,16lt=≈114.93 kg

65- Kat. No: 302, H28/P10, GK 06 8G M1

V_v=((16,5)^{2}x3,14x16,0))+((16,5)^{2}x3,14x3,0))+((18,0)^{2}x3,14x3,0))+((20,0)^{2}x3,14x3,0))+((23,0)^{2}x3,14x3,0))+((25,5)^{2}x3,14x3,0))+((28,0)^{2}x3,14x3,0))+((30,5)^{2}x3,14x3,0))+((32,0)^{2}x3,14x3,0))+((33,0)^{2}x3,14x3,0))+((34,0)^{2}x3,14x3,0))+((34,0)^{2}x3,14x3,0))+((33,0)^{2}x3,14x3,0))+((32,0)^{2}x3,14x3,0))+((30,5)^{2}x3,14x3,0))+((28,0)^{2}x3,14x3,0))+((25,5)^{2}x3,14x3,0))+((23,0)^{2}x3,14x3,0))+((20,0)^{2}x3,14x3,0))+((18,0)^{2}x3,14x3,0))+((16,5)^{2}x3,14x3,0))

V_v=148.548,70cm^3 =0.15m^3=148,55lt=≈121.81 kg

66- Kat. No: 295, H28/P11, GK 02 8G/M3

V_v=((14,0)^{2}x3,14x3,0))+((15,0)^{2}x3,14x3,0))+((16,0)^{2}x3,14x3,0))+((16,5)^{2}x3,14x3,0))+((13,5)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x3,0))+((11,0)^{2}x3,14x3,0))

V_v=13.155,03cm^3 =0.01m^3=13,15lt=≈10.78 kg

67- Kat. No: 371, H29/P1, GK 00 6J M7B

V_v=((9,0)^{2}x3,14x3,0))+((9,5)^{2}x3,14x3,0))+((10,0)^{2}x3,14x3,0))+((11,0)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x3,0))+((10,0)^{2}x3,14x3,0))+((8,0)^{2}x3,14x3,5))

V_v=6,696,83cm^3 =0.006m^3=6,70lt=≈5.50 kg

68- Kat. No: 370, H29/P2, GK 04 J M7B PETEK 4

V_v=((15,0)^{2}x3,14x3,0))+((15,5)^{2}x3,14x3,0))+((17,0)^{2}x3,14x3,0))+((18,5)^{2}x3,14x3,0))+((20,5)^{2}x3,14x3,0))+((21,0)^{2}x3,14x3,0))+((18,5)^{2}x3,14x3,0))+((15,5)^{2}x3,14x3,0))+((12,5)^{2}x3,14x3,0))+((9,0)^{2}x3,14x2,0))

V_v=25.909,71cm^3 =0.03m^3=25,91lt=≈21.25 kg

69- Kat. No: 372, H29/P3, GK 01 7J M1 2. TA

V_v=((9,0)^{2}x3,14x13,5))+((10,0)^{2}x3,14x3,0))+((14,0)^{2}x3,14x3,0))+((16,5)^{2}x3,14x3,0))+((18,5)^{2}x3,14x3,0))+((20,0)^{2}x3,14x3,0))+((18,5)^{2}x3,14x3,0))+((15,5)^{2}x3,14x3,0))+((12,0)^{2}x3,14x3,5))

V_v=22.848,21cm^3 =0.02m^3=22,85lt=≈18.44 kg

70- Kat. No: 382 H14

Vv=((18,5)2x3,14x4,5))+((18,0)2x3,14x4,5))+((18,5)2x3,14x4,5))+((19,0)2x3,14x4,5))+ (20,5)2x3,14x4,5))+((25,0)2x3,14x4,5))+((28,5)2x3,14x4,5))+((30,5)2x3,14x4,5))+((31,5)2x3,14x4,5))+((32,5)2x3,14x4,5))+((32,5)2x3,14x4,5))+((32,5)2x3,14x4,5))+((31,5)2x3,14x4,5))+((29,5)2x3,14x4,5))+(27,0)2x3,14x4,5))+((24,5)2x3,14x4,5))+((21,0)2x3,14x4,5))+((17.5)2x3,14x4,5))+((13,5)2x3,14x4,5))+((9,5)2x3,14x4,5))

Vv=177.045cm3 =0.18 m3=177,04lt=≈145.17 kg

71- Kat. No: 50 H14

Vv=((32,2)2x3,14x2,3)+((32,2)2x3,14x2,3)+((31,7)2x3,14x2,3)+((32,2)2x3,14x2,3)+((31,7)2x3,14x2,3)+((30,8)2x3,14x2,3)+((28,5)2x3,14x2,3)+((25,8)2x3,14x2,3)+((22,1)2x3,14x2,3)+((18,4)2x3,14x2,3)+((12,0)2x3,14x2,3)+((7,8)2x3,14x2,3)

Vv=60.635,33cm3 =0,06 m3=60,64lt=≈49.73 kg

72- Kat. No: 105 H14

Vv=((8,0)2x3,14x4)+((8,8)2x3,14x4)+((8,4)2x3,14x4)+((8,4)2x3,14x4)+
((7,8)2x3,14x4)+((6,6)2x3,14x4)

Vv=4.860,22cm3 =0,005 m3=4,86lt=≈3.99 kg

73- Kat. No: 112 H14

Vv=((23,0)2x3,14x3,5)+((24,0)2x3,14x3,5)+((24,0)2x3,14x3,5)+((25,0)2x3,14x3,5)+
((24,0)2x3,14x3,5)+((22,0)2x3,14x3,5)+((20,0)2x3,14x3,5)+((18,0)2x3,14x3,5)+
((15,0)2x3,14x3,5)+((10,0)2x3,14x3,5)

Vv=48.520,85cm3 =0,05 m3=48,52lt=≈39.79 kg

74- Kat. No: 115 H14

Vv=((21,6)2x3,14x2,6)+((22,0)2x3,14x2,6)+((22,0)2x3,14x2,6)+((22,4)2x3,14x2,6)+
((22,0)2x3,14x2,6)+((21,2)2x3,14x2,6)+((19,6)2x3,14x2,6)+((18,0)2x3,14x2,6)+
((14,4)2x3,14x2,6)+((9,2)2x3,14x2,6)

Vv=31.594,02cm3 =0,03 m3=31,59lt=≈25.90 kg

75- Kat. No: 116 H14

Vv=((17,0)2x3,14x4)+((18,5)2x3,14x4)+((18,0)2x3,14x4)+((17,5)2x3,14x4)+
((16,0)2x3,14x4)+((13,5)2x3,14x4)+((7,2)2x3,14x4)+((7,0)2x3,14x4)

Vv=22.615,41cm3 =0,02 m3=22,62lt=≈18.55 kg

76- Kat. No: 210 H14

Vv=((14,4)2x3,14x3,6)+((18,0)2x3,14x3,6)+((20,4)2x3,14x3,6)+((22,4)2x3,14x3,6)+((23,6)2x3,14x3,6)+((22,4)2x3,14x3,6)+((20,4)2x3,14x3,6)+((18,0)2x3,14x3,6)+((13,6)2x3,14x3,6)+((10,0)2x3,14x3,6)

Vv=39.938,39cm3 =0,04 m3=39,94lt=≈32.75 kg

77- Kat. No: 212 H14

Vv=((14,6)2x3,14x3,7)+((16,7)2x3,14x3,7)+((18,3)2x3,14x3,7)+((20,9)2x3,14x3,7)+((22,5)2x3,14x3,7)+((22,5)2x3,14x3,7)+((22,0)2x3,14x3,7)+((17,8)2x3,14x3,7)+((15,1)2x3,14x3,7)+((15,2)2x3,14x3,7)

Vv=41.204,81cm3 =0,04 m3=41,20lt=≈33.79 kg

78- Kat. No: 238 H14

Vv=((19,2)2x3,14x3,8)+((20,8)2x3,14x3,8)+((22,0)2x3,14x3,8)+((24,0)2x3,14x3,8)+((25,6)2x3,14x3,8)+((25,6)2x3,14x3,8)+((24,4)2x3,14x3,8)+((22,8)2x3,14x3,8)+((20,0)2x3,14x3,8)+((15,2)2x3,14x3,8)

Vv=58.684,44cm3 =0,06 m3=58,68lt=≈48.12 kg

79- Kat. No: 363 H14

Vv=((15,8)2x3,14x3,4)+((16,0)2x3,14x3,4)+((17,0)2x3,14x3,4)+((18,2)2x3,14x3,4)+((19,6)2x3,14x3,4)+((19,6)2x3,14x3,4)+((18,2)2x3,14x3,4)+((15,6)2x3,14x3,4)+((12,0)2x3,14x3,4)+((16,7)2x3,14x3,4)

Vv=30.857,44cm3 =0,03 m3=30,86lt=≈25.31 kg

80- Kat. No: 296 H14

Vv=((15,5)2x3,14x7,0)+((16,0)2x3,14x7,0)+((18,5)2x3,14x7,0)+((25,0)2x3,14x7,0)+((27,5)2x3,14x7,0)+((27,5)2x3,14x7,0)+((26,5)2x3,14x7,0)+((22,5)2x3,14x7,0)+((15,0)2x3,14x7,0)

Vv=96.920,81cm3 =0,10 m3=96,92lt=≈79.48 kg

81- Kat. No: 361 H14

Vv=((12,8)2x3,14x4,4)+((14,0)2x3,14x4,4)+((14,8)2x3,14x4,4)+((16,0)2x3,14x4,4)+((19,6)2x3,14x4,4)+((21,6)2x3,14x4,4)+((22,8)2x3,14x4,4)+((22,4)2x3,14x4,4)+((20,8)2x3,14x4,4)+((18,4)2x3,14x4,4)+((15,6)2x3,14x4,4) +((8,8)2x3,14x4,4)

Vv=52.489,75cm3 =0,05 m3=52,49lt=≈43.10 kg

82- Kat. No: 375 H 14

Vv=((20,0)2x3,14x5,6)+((19,0)2x3,14x5,6)+((19,0)2x3,14x5,6)+((20,0)2x3,14x5,6)+((21,0)2x3,14x5,6)+((28,0)2x3,14x5,6)+((35,0)2x3,14x5,6)+((38,0)2x3,14x5,6)+((39,0)2x3,14x5,6)+((38,0)2x3,14x5,6)+((36,0)2x3,14x5,6)+((33,0)2x3,14x5,6)((29,0)2x3,14x5,6)+((23,0)2x3,14x5,6) +((16,0)2x3,14x5,6)

Vv=217.900,00cm3 =0,22 m3=217,90lt=≈178.68 kg

83- Kat. No: 376 H14

Vv=((8,0)2x3,14x4,0)+((8,5)2x3,14x4,0)+((9,5)2x3,14x4,0)+((13,0)2x3,14x4,0)+((17,0)2x3,14x4,0)+((18,5)2x3,14x4,0)+((18,5)2x3,14x4,0)+((17,0)2x3,14x4,0)+((14,5)2x3,14x4,0)+((10,5)2x3,14x4,0)

Vv=24.849,96cm3 =0,02 m3=24,85lt=≈20.38 kg

84- Kat. No: 377 H14

Vv=((12,0)2x3,14x4,0)+((12,0)2x3,14x4,0)+((12,0)2x3,14x4,0)+((12,8)2x3,14x4,0)+((17,6)2x3,14x4,0)+((20,0)2x3,14x4,0)+((21,6)2x3,14x4,0)+((23,2)2x3,14x4,0)+((22,4)2x3,14x4,0)+((18,4)2x3,14x4,0)+((15,2)2x3,14x4,0)+((12,0)2x3,14x4,0)+((8,8)2 x3,14x4,0)

Vv=45.256,19cm3 =0,04 m3=45,26lt=≈37.11 kg

85- Kat. No: 378 H14

Vv=((8,4)2x3,14x3,8)+((8,4)2x3,14x3,8)+((9,6)2x3,14x3,8)+((12,8)2x3,14x3,8)+((15,2)2x3,14x3,8)+((16,8)2x3,14x3,8)+((16,8)2x3,14x3,8)+((14,4)2x3,14x3,8)+((11,2)2x3,14x3,8)+((7,6)2x3,14x3,8)

Vv=18.890,74cm3 =0,02 m3=18,89lt=≈15.49 kg

86- Kat. No: 379 H14

Vv=((15,0)2x3,14x5,2)+((14,0)2x3,14x5,2)+((14,5)2x3,14x5,2)+((16,0)2x3,14x5,2)+((22,5)2x3,14x5,2)+((25,0)2x3,14x5,2)+((25,0)2x3,14x5,2)+((22,0)2x3,14x5,2)+((15,0)2x3,14x5,2)+((7,5)2x3,14x5,2)

Vv=55.658,07cm3 =0,06 m3=55,66lt=≈45.65 kg

87- Kat. No: 380 H14

Vv=((13,6)2x3,14x5,4)+((14,6)2x3,14x5,4)+((14,6)2x3,14x5,4)+((19,3)2x3,14x5,4)+((25,4)2x3,14x5,4)+((28,7)2x3,14x5,4)+((26,8)2x3,14x5,4)+((23,0)2x3,14x5,4)+((18,8)2x3,14x5,4)+((12,2)2x3,14x5,4)

Vv=71.258,17cm3 =0,07 m3=71,26lt=≈58.44 kg

88- Kat. No: 383 H14

Vv=((13,0,14x9,0)+((13,0,14x9,0)+((13,5,14x9,0)+((15,5,14x9,0)+
((18,0)2x3,14x9,0)+((18,5)2x3,14x9,0)+((17,0)2x3,14x9,0)+((14,5)2x3,14x9,0)+
((12,0)2x3,14x9,0)+((9,0)2x3,14x9,0)

Vv=60.787,26cm3 =0,06 m3=60,79lt =≈49.85 kg

89- Kat. No: 385 H14

Vv=((12,9)2x3,14x4,3+((12,0)2x3,14x4,3)+((11,5)2x3,14x4,3)+((14,7)2x3,14x4,3)+
((17,5)2x3,14x4,3)+((18,9)2x3,14x4,3)+((18,4)2x3,14x4,3)+((17,5)2x3,14x4,3)+
((15,6)2x3,14x4,3)+((12,9)2x3,14x4,3)+((9,7)2x3,14x4,3)

Vv=30.908,61cm3 =0,03 m3=30,91lt=≈25.35 kg

90- Kat. No: 386 H14

Vv=((15,0)2x3,14x5,9)+((14,5)2x3,14x5,9)+((17,0)2x3,14x5,9)+((21,0)2x3,14x5,9)+
((23,0)2x3,14x5,9)+((23,5)2x3,14x5,9)+((21,5)2x3,14x5,9)+((17,5)2x3,14x5,9)+
((12,0)2x3,14x5,9)

Vv=57.829,29cm3 =0,06 m3=57,83lt=≈47.42 kg

91- Kat. No: 387 H14

Vv=((12,0)2x3,14x4,3)+((11,2)2x3,14x4,3)+((12,5)2x3,14x4,3)+((15,5)2x3,14x4,3)+
((16,3)2x3,14x4,3)+((15,5)2x3,14x4,3)+((10,3)2x3,14x4,3)

Vv=17.258,44cm3 =0,02 m3=17,26lt=≈14.15 kg

4. ALT ve ÜST ÖĞÜTME TAŞLARI KATALOĞU

Konut	Açma	Mekan	Yapım Malzemesi	Buluntu Türü	Kod (m)	Boyut (cm)	Durum	Buluntu Tarihi	Buluntu Numarası
H13	7-8H	M4	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,8	18*26*5	tam	19.08.2004	11
H13	8H	M4-Batı	Taş	Öğütme Taşı	1104.98-1104.89		kirik	15.08.2000	10
H13	8H	M4	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,38		tam	02.09.1998	6
H13	7-8H	M4	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,25	14.5*24*6	tam	12.08.1999	3
H14	7-8H	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1105,38	33*40*10,1	tam	10.08.2005	
H14	7-8H	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,2	19,3*12,7	tam	18.08.2006	13
H14	7-8H	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,59	26*28*8,1	tam	03.09.2005	33
H14	7-8H	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,89		tam	13.09.2005	51
H14	7-8H	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,12		belirsiz	13.09.2005	46
H14	7-8H	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,85	13.2*18*4,5	kirik	03.09.2005	32
H14	7-8H	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,59	17*21,5*5,9	kirik	03.09.2005	27
H14	7-8H	m1a	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,38	9,4*12*4,2	kirik	09.08.2004	1
H14	7-8H	M1	Volkanik taş	Öğütme Taşı	1104.85-1104.76	9,4	tam	10.09.2001	53
H14	7-8H	M1	Volkanik taş	Öğütme Taşı	1104.85-110480	9,4	kirik	10.09.2001	49
H14	7-8H	M1	Taş	Öğütme Taşı	1104.74-1104.65	9,4	tam	10.09.2001	35
H14	7-8H	m1a	Taş	Öğütme Taşı	1105.19-1105.02	18,5*25,5	tam	12.08.2000	7
H14	7-8H	m1a	Taş	Öğütme Taşı	1105.42-1105.37		kirik	12.08.2000	8
H14	7-8H	M1b	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,18	21*30*10	tam	25.09.2002	11
H14	7-8H	M1b	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,18	21cm	tam	25.09.2002	11
H15	7G	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,85	20*24*6,1	tam	06.09.2004	8
H15	7G	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,46	14*21*6,1	tam	06.09.2004	7
H15	7G	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,82	23*26*6	tam	22.08.2006	23
H15	7G	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,31		kirik	13.09.2005	24
H15	7G	M1	Bazalt	Öğütme Taşı		10,4*17*8,2	kirik	22.08.2006	31
H15	7G	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,79	16,8*26*4,4	tam	22.08.2006	24
H15	7G	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,84	15,5*24,8	tam	22.08.2006	27
H15	7G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,69	16*19,5*7,2	tam	31.08.2004	3
H15	7G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,14		tam	07.09.2005	23
H15	7G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,99	20,5*22,3*4,8	tam	02.09.2006	49
H15	7G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,37	15,5*21*7,9	kirik	07.09.2004	10
H15	7G	M2	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1105,55	11,2*15*5	tam	17.08.2006	15
H18	7F	M2	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1104,98	24*30	kirik	14.08.2010	
H18	7F	M2	Taş	Alt Öğütme Taşı	1102,76	7,3*25,5*14,5	tam	28.08.2009	
H18	7F	M2	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1103,79	15*27*7,3	kirik	19.08.2010	40
H18	7F	M2	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1104,36	13,2*22*1,4	belirsiz	14.08.2010	27
H18	7F	M2	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1103,81	19,5*23,7*4	belirsiz	19.08.2010	50
H18	7F	M2	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1103,88	4,48*14*10	kirik	19.08.2010	48
H18	7F	M2	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1104,12	20,4*32*6,4	tam	14.08.2010	29

H18	7F	M2	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1104,99	17,6*23,6*5	tam	14.08.2010	28
H18	7F	M2	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1103,85	16,5*17*7,4	kirik	19.08.2010	47
H18	7F	M2	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1103,88	16,4*23,4*7,2	tam	02.08.2010	1
H18	7F	M4	Taş	Öğütme Taşı	1104,55	17*40*29	tam	26.08.2009	16
H18	7F	M4	Taş	Öğütme Taşı	1104,38	9*49*30	tam	26.08.2009	15
H28	8G	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,43		kirik	22.09.2002	34
H28	8G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,22	13,6*13,1*8,5	kirik	18.09.2002	14
H28	8G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,23	13,2*18*5,6	kirik	18.09.2002	13
H28	8G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,19	16,5*22*7	kirik	18.09.2002	15
H28	8G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105.35-1105.64	40*35*15	tam	11.09.2003	3
H28	8G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105.20-1105.28	17,5*23*6,5	kirik	11.09.2003	5
H28	8G	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,13	16,5*23,5*6,6	tam	25.09.2002	59
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,08	29*24*8,1	tam	19.09.2002	35
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,06	23,5*16*8	kirik	19.09.2002	31
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,06	19,5*21*6,1	tam	19.09.2002	30
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,07	13,5*14,5*4,7	kirik	18.08.2006	0
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,6	30*47*17	tam	04.09.2002	3
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,44	17*20*8	tam	03.09.2002	2
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,47	20*24*7	tam	03.09.2002	1
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,8	25*27	kirik	22.08.2006	11
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,6	22*15*5*5,5	tam	19.09.2002	18
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,12	54*37*24,5	kirik	19.09.2002	29
H28	8G	2.top.at	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,73	15,*18,55	kirik	21.08.2000	4
H28	8G	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1105,8	25*27	kirik	22.08.2006	11
H5	5I	M5	Bazalt	Öğütme Taşı		16*29*8,3	tam	28.09.2002	51
H5	5I	M5	Bazalt	Öğütme Taşı	1102,37	14*26*7	kirik	06.08.2001	1
H5	5I	M5	Bazalt	Öğütme Taşı	1102.99-1102.87	17*33	tam	15.08.2000	2
H5	5I	M5	Taş	Öğütme Taşı	1103,02		kirik	27.08.1999	14
H5	5I	M5	Taş	Öğütme Taşı	1103,15	17*15	kirik	31.08.1999	18
H5	5I	M5	Taş	Öğütme Taşı	1102,96	16,1*18,9	kirik	28.08.1999	15
H6	5J	M7	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,72	19*20*5	kirik	31.08.1999	39
H6	5J	M7	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,72	5*20*19	kirik	31.08.1999	116
H6	5J	M7	Taş	Öğütme Taşı	1103,71	20*18	tam	31.08.1999	37
H6	5J	M7	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,82	17.5*26*3	tam	13.08.1999	15
H6	6j Batı	m12	Bazalt	Öğütme Taşı	1103.64-1103.50	13,5*25*3	tam	09.09.2000	50
H7	5J	M9	Taş	Öğütme Taşı	1103,6	14*27*4,5	kirik	21.08.1999	20
H7	5J	M9	Taş	Öğütme Taşı	1103,14	15*30	kirik	26.08.1999	27
H7	5K	M10	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,02		tam	29.09.1997	14
H7	5K	M10	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,15		tam	29.09.1997	24

H9	6I	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,62	14,4*9,6*4,1	kirik	24.09.2003	42
H9	6I	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1103.60-1103.54	18*33*9,5	tam	11.09.2003	35
H9	6I	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.73-1103.96	23*32*9	tam	11.09.2003	34
H9	6I	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.12-1104.01	28*42*15	tam	11.09.2003	33
H9	6I	M3	Taş	Öğütme Taşı	1104.57-1104.39	19*37*12	tam	28.08.2003	26
H9	6I	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1103.75-1103.69	24*25*3	kirik	19.09.2002	56
H9	6I	M3 (Duvar Kenarı)	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.09-1104.02	49*53*14	tam	25.09.2002	46
H9	6I	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.56-1104.43	10,6*12,2	kirik	28.08.2001	16
H9	6I	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,5	7*29*23	tam	25.08.2004	3
H9	6I	M7	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,96	15*18*7	tam	23.09.2002	41
H9	6I	M7	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,8	18*24*4	kirik	25.08.2003	19
H9	6J	M14	Bazalt	Öğütme Taşı	1103.68-1103.61	18*28*3	tam	11.09.0203	35
H9	6J	M14	Bazalt	Öğütme Taşı	1103.70-1103.62		tam	28.08.2003	25
H10	6I	M9	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1102,37	17,5*25*14	kirik	31.08.2009	27
H10	6I	M9	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,75	10*13*5	kirik	22.09.2002	43
H10	6I	M9	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,34	14*17*3	tam	21.09.2002	38
H10	6I	M10	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1103,54	24*30*10,5	kirik	31.08.2009	29
H10	6I	M4	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.70-1104.59	12*15*5	kirik	13.08.2001	5
H10	6I	M4	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.82-1104.77	5*18	kirik	31.08.2000	7
H10	6I	M4	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.99-1104.92	9,5*21	tam	29.08.2000	6
H10	6I	M6	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,43	18*20*7	kirik	02.09.2001	23
H11	6I	M1-M2	Taş	Öğütme Taşı	1103,81	14*22*3,5	tam	11.09.2003	40
H11	6I	M1-M2	Taş	Öğütme Taşı	1103,81	13,5*23,5*3,5	tam	11.09.2003	39
H11	6I	M1-M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1103.85-1103.81	14*17*3	tam	11.09.2003	37
H11	6I	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,71	14*20,5*6,7	tam	31.08.2009	5
H11	6I	M2	Tüf	Öğütme Taşı	1104.42-1104.45	10.5*13*3,2	kirik	18.09.2002	24
H11	6I	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.25-1104.02		tam	24.09.2002	44
H11	6I	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.66-1104.60	17*23*4,5	tam	13.08.2001	6
H11	6I	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.89-1104.59	26,5*26	tam	16.08.2001	7
H11	6I	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1103.90-1103.81		tam	05.09.2001	22
H11	6J	M9	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,85	11,7*12,8*3,4	kirik	26.08.2001	11
H11	6I	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1104,4	16*16	kirik	16.09.2000	11
H11	7J	Doğu	Taş	Öğütme Taşı	1102,1	9*11*5	tam	11.08.2003	3
H11	7J	M2	Bazalt	Öğütme Taşı	1103.92-1103.78	10,6*23,5	tam	28.08.2001	5
H11	6j Batı	m10	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,74	13*24*3	tam	05.09.2000	45
H11	6j Batı	m10	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,73	15*16,5*5,5	kirik	05.09.2000	43
H11	6j Batı	m10	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,73	1516,5*5,5	kirik	05.09.2000	43

H11	6j Batı	m10	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,78	18*28*6,5	tam	05.09.2000	44
H11	6j Batı	m10	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,74	16.5*22	tam	05.09.2000	42
H11	6j Batı	m9	Bazalt	Öğütme Taşı	1104.69-1103.95	20*40*9,5	tam	29.08.2000	49
H20	6F	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1098,94	12*30*12	kirik	20.09.2011	60
H20	6F	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1099,09	28*37*15	kirik	21.09.2011	18
H20	6F	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1099,92	27*20*6	kirik	23.09.2010	23
H20	6F	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1099,04	60*41	tam	25.09.2010	27
H20	6F	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1098,16	11,7*16*4,5	kirik	19.08.2011	52
H20	6F	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1098,88	21*26*7,1	kirik	13.09.2011	19
H20	6F	M1	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1099,9	29*16,5*6	tam	23.09.2010	21
H20	6F	M1	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1098,94	23*13*6	tam	25.09.2010	17
H20	6F	M1	Taş	Alt Öğütme Taşı	1099,96	25,5*20,5*7,2	kirik	23.09.2010	15
H20	6F	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1099,8	9,7*7,5*5	tam	23.09.2010	7
H20	6F	M1	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1099,72	15,6*22,5*8,9	kirik	27.08.2010	20
H20	6F	M1	Tüf	Öğütme Taşı	1099,19	25*18*4	tam	25.06.2010	3
H20	6F	M1	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1100,04	17*16	kirik	23.08.2010	50
H20	6F	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1098,96	28*21*11	tam	13.09.2011	16
H20	6F	M1	Bazalt	Öğütme Taşı	1099,81	26*15	tam	23.09.2010	22
H20	6F	M1	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1098,93	22*12*5	tam	25.09.2010	24
H20	6G	M3	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1099,43	21*30*7,5	kirik	15.08.2011	32
H20	6G	M3	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1098,28	17*22*8,2	tam	28.08.2011	24
H20	6G	M3	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1099,47	17,5*13*5	kirik	27.08.2010	37
H20	6G	M3	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1099,82	19.5*34*11,5	tam	16.09.2010	14
H20	6G	M3	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1098,96	12*19,5*7	tam	10.08.2011	20
H20	6G	M3	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1099,2	16*19*4,5	kirik	12.08.2011	29
H20	6G	M3	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1099,03	14.8*16*4,7	tam	04.09.2010	19
H20	6G	M3	Bazalt	Üst Öğütme Taşı	1099,31	11*12*4,5	kirik	12.08.2011	42
H20	6G	M7	Bazalt	Öğütme Taşı	1099,04	22*27*6	tam	26.09.2010	27
H20	6G	M7	Bazalt	Alt Öğütme Taşı	1101,34	15*19*6	kirik	20.08.2011	
H27	4F	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1095,67	12*9,5	kirik	20.09.2013	28
H27	4F	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1095,04	25*17	tam	20.09.2013	29
H27	4F	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1095,04	23*15*,5	tam	20.09.2013	30
H27	4F	M3	Taş	Öğütme Taşı	1095,79	22,5*15	tam	20.09.2013	31
H27	4F	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1095,72	21,5*22,5	kirik	20.09.2013	33
H27	4F	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1096,62	30*22	tam	20.09.2013	35

H27	4F	M3	Taş	Öğütme Taşı	1095,75	34*18	tam	20.09.2013	36
H27	4F	M3	Taş	Öğütme Taşı	1095,75	37*22	tam	20.09.2013	37
H27	4F	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1095,65	16,5*13	kirik	20.09.2013	27
H27	4F	M3	Bazalt	Öğütme Taşı	1095,79	7.2*15*14,2	kirik	27.08.2013	17
H27	4F	M3	Taş	Öğütme Taşı	1095,81	7*17,5*18,5	kirik	27.08.2013	18
H29	6J	m7 b6	Taş	Öğütme Taşı	1103,47		kirik	26.08.2001	15
H29	6J	m7 b6	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,46	14,8*17,6*5,3	tam	26.08.2001	14
H29	6J	m7 b6	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,45	19,5*3,6*14,6	tam	26.08.1998	13
H29	6J	m7 b6	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,47		tam	26.08.2011	12
H29	6j Batı	M7b	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,89	32*35*8	kirik	01.09.2000	34
H29	6j Batı	M7b	Bazalt	Öğütme Taşı	1103,74	13*21*3,5	tam	01.09.2000	35

TABLOLAR

Tablo 1: Bölümde Yer Alan Kazı Yerlerinin Ele Alınan Tabakalarında Depolama Uygulamalarına İlişkin Genel Görünüm.

Kültür Bölgesi	Yerleşme	Dönem	Genel Mimari Plan Tipi	Benzerler	Depolama Verileri						Kaynakça
					Konut İçi	Konut Dışı	Boyut	Form	Malzeme Türü	Ürün	
Orta Fırat	Jerf el Ahmar	Geç PPNA	Dörtgen	Mureybet		X	7*6=42m² h=2,5m	Yuvarlak, içten bölmeli	Kireçtaşı		Akkermans ve Schwartz, 2003; Stordeur, 2000a; 2000b; Stordeur ve Abbes, 2002; Wattkins, 2010.
	Mureybet	Geç PPNA	Yuvarlak ve Dikdörtgen	Jerf el Ahmar		X	±2m	Dikdörtgenimsi	Kireçtaşı	Yabanıl Tahıl?	Akkermans ve Schwartz, 2003; Cauvin, 1994; Stordeur vd. 1996.
	Abu Hureyra	Geç Natufiyen / PPNB	Yuvarlak Çukur / Dikdörtgen Koridorlu	Tell Halula, Çayönü, Çatalhöyük, Aşıklı Höyük	X			Dörtgenimsi	Kerpiç	Buğday, Çavdar, Baklagil, arpa	Akkermans ve Schwartz, 2003; Besseart, 1978; Düring ve Marcinak, 2006; Erim-Özdoğan, 2007; Moore, 1998; Moore vd. 2000; Olszewski, 1996; Esin ve Harmankaya, 2007.
	Akarçay Tepe	Geç PPNB	Dörtgen: Tek Odalı+ Hücre Planlı	Çayönü	sıvalı çukur		R=40cm, h=20-25cm	Yuvarlak-Hücre	Kerpiç ve taş		Duru, 2005; 2013; Özbaşaran ve Molist, 2006; 2007; Erim Özdoğan, 2007.
						E Yapısı?		Dörtgen	Taş		
Yukarı Dicle	Hallan Çemi	PPNA	Düzensiz yuvarla "C" ve "U" tipi	Körtik Tepe		X	R= ±2m	Yuvarlak	Taş Platform üzeri?		Rosenberg, 2007; Rosenberg ve Redding, 2000.
	Körtik Tepe	PPNA	Yuvarlak yarı taban altı çukurlar	Hallan Çemi		X	R= ±1-2m	Yuvarlak	Taş temel+?		Özkaya ve San, 2007; Özkaya vd. 2012; Özkaya ve Coşkun, 2011; Schreiber vd. 2014.
Doğu Akdeniz (Levant)	Ain Mallaha	Erken Natufiyen	Dairemsi Oval	El Wad	Bin?		±70cm	Yuvarlak ve köşeli dörtgen	Taş		Bar Yosef, 1998; Bar Yosef ve Belfer Cohen, 1989; Byrd, 1989; Goring Moris ve Belfer Cohen, 2013; Grossman ve Munro, 2017; Perrot, 1966.
		Geç Natufiyen	Dairemsi Oval	Hayonim		X		Yuvarlak	Sıvalı Çukur		
	Jericho	PPNA	Yuvarlak, Oval	Netiv Hagdud, Nahal Oren		X	R= ±9m H=±8m (Kule)	Silindirik	Taş	Arpa?	Bar Yosef, 1986; Bar Yosef vd. 1991; Garfinkel, 1987; Kenyon, 1954; 1957; 1981; Kuijt, 2008; 2011; Nigro, 2014a; Sala, 2014.
		PPNB	Dikdörtgen	Ain Gazal		X	±4-5m²	Dikdörtgen	Taş, Kil Sıva		
		MPPNB	Dikdörtgen	Yiftahel	X		h=40cm ±3m²	Oda köşesine eklenen yuvarlak formlu	Kerpiç+Taş	Mercimek	
	'Ain Ghazal	MPPNB	Dörtgen-Tek Odalı	Yiftahel	X		±2m²	Dikdörtgen "alkov"	Taş+Kerpiç		Kuijt, 2008; Kuijt vd. 2011; Mahasneh ve Bienert, 2000; Rollefson, 1989; Rollefson ve Kafafi, 2013; von den Driesch ve Wodtke, 1997.
						X					
		LPPNB	Yuvarlak, Dikdörtgen	Yiftahel, Jericho	X	X	R= ±2,5m	Yuvarlak	Kireçtaşı		
		PPNC	Dörtgen Plan-Koridorlu, iki katlı yapılar	Es-Sifiya, Basta	Bin?		±1*1m	Hücre	Taş		
	D'hara	PPNA	Oval Dairesel	Netiv Hagdud, Gilgal I, Jericho		X	R= ±3m	Yuvarlak Silo	Kerpiç+Taş	Seçilmiş yabani bitkiler, arpa	Bar Yosef vd. 1991; 2010; Bar Yosef ve Gopher, 1997; Boyd, 2006; Kuijt, 2011; Kuijt ve Finlayson, 2009.
	Netiv Hagdud	PPNA	Yuvarlak	Jericho, Nahal Oren, D'hara		Kutu	R=40cm, h=10cm	Yuvarlak	Taş	Arpa?	
					X		R=±1m	Yuvarlak	Kerpiç Silo		Bar Yosef vd. 1991; Bar Yosef ve Gopher, 1997; Kuijt, 2008.

Tablo 2: Yerleşmelerde Dönemlere Göre İzlenen Genel Mimari, Depo Birimleri ve Özellikleri.

Kültür Bölgesi	Yerleşme	Dönem	Genel Mimari Plan Tipi	Savunma ve/ veya Çevre Duvarı	Depolama Birimleri ve Özellikleri					Kaynakça
					Konut İçi	Konut Dışı	Boyut	Mimari Birimlerin Formları	Mimari Birimlerin Malzeme Türü	İn-situ Ürün	
Orta Anadolu	Güvercinkayası	Orta Kalkolitik I-II. tabakalar	Dörtgen	Var	Kiler, tekli ve çoklu petek,kutu, depo kapları	1 Petek		Dörtgen, oval, yuvarlak	Kerpiç sıva ve Taş	Buğday ve arpa	Çaylı, 2010; Demirtaş, 2017
		Geç Kalkolitik III. Tabaka	Dörtgen		Depo kapları	3 Silo, 3 Hücrecikli Depo Ünitesi, 1 Petek	Silolar R=1,5-2m S=2m (depo ünitesi)	Yuvarlak, oval, dörtgen	Kerpiç Tuğla ve Taş		
	Tepecik Çiftlik	Geç Neolitik 3. tabaka	Dörtgen		Taban ve duvarları sıvalı, tekli ve çoklu kutu ve petekler		±1m²	Yuvarlak köşeli dörtgen, Dörtgen bölmeli, Oval	Taş+ Kerpiç	Tahıl	Çakan, 2013
		İlk Kalkolitik 2. tabaka	Dörtgen		Kiler odası, Petek ve Depo Kapları			Oval	Kerpiç		
	Kösk Höyük	Geç Neolitik V-II. tabakalr	Dörtgen		Tek ve çift gözlü Petek, Kutu, Silo	Silo, Kutu		Yuvarlak, Dörtgen, Oval	Kerpiç		Öztan, 2002; 2007a; 2011; 2012b.
		İlk/Orta Kalkolitik I. tabaka	Dörtgen		Kiler Hücresi, Depo Kapları, Tek ve çift gözlü Petek,			Yuvarlak, Dörtgen, Oval	Kerpiç		
	Doğu Çatalhöyük	İlk -Geç Neolitik XII-II. Tabakalar	Dörtgen		Depo Birimleri, Tekli ve çoklu Kutu			Oval, Dörtgen	Kerpiç	Kavuzsuz arpa, öğütülmüş buğday, bezelye, yabani hardal, yabani tohumlar, tahıl unu, geyik boynuzları, hayvan kemikleri	Bogaard vd. 2009; Düring, 2001; 2016; Erdoğu, 2007; Gibson vd. 2003; Hodder, 2017, Wright, 2014.
	Batı Çatalhöyük	İlk Kalkolitik	Dörtgen, payandalı 2 katlı?		Kutu			Oval	Kerpiç		
Göller Bölgesi ve Antalya	Hacılar	İlk Neolitik IV-V. Tabakalar	Dörtgen		Kutu			Dörtgen	Kerpiç	Tahıl ve Bakliyat	Cutting, 2005; Duru, 2007; 2008; Mellaart, 1970; Umurtak, 2007; 2011.
		Geç Neolitik VI. tabaka	Dörtgen		Kutu, Sepet, Silo	Kutu		Dörtgen, Yuvarlak	Kil Levha	Tahıl?	
		İlk Kalkolitik II-I. Tabakalar	Dörtgen		Kutu, Silo, Çömlekler	Kutu		Dörtgen, Yuvarlak	Kerpiç	Tahıl ve Bakliyat	
	Kuruçay	Son Kalkolitik 6-3. tabakalar	Dörtgen	Var	Depo odası, Silo, Depo kapları (Çömlekler)			Oval, Dörtgen, Dörtgen Hücrecikler	Kerpiç	Tahıl; buğday, arpa, mercimek, mürdümük, keten.	Duru, 1994b; 1996; 2008.
	Höyücek	İlk Neolitik- TD	Dörtgen		Depolama birimleri, Tekli ve çoklu Kutu, Silo	Depolama birimleri, Tekli ve çoklu Kutu, Silo		Dörtgen	Kerpiç	Buğday	Duru, 2007; 2008; 2012; Umurtak, 2007.
	Bademağacı	İlk Neolitik EN II	Dörtgen		Depo odası, Kiler	Depolama birimi, Kutu (6 ve 3 gözlü), Depo ünitesi (6 ve 12 gözlü)	6'lı Kutu: ±2,5 m², 6'lı ünite:±6 m²	Dörtgen	Kerpiç		Duru, 2008; Duru ve Umurtak, 2007; 2011b; Umurtak, 2007.
		İTÇ II	Dörtgen	Var?	Depo odası, Depo kapları			Dörtgen	Kerpiç		
İç Batı Anadolu	Demircihöyük	İTÇ I-II	Dörtgen	Var?	Depo kapları	Merkezi avludaki Taban altı Silolar		Dörtgen	Kerpiç		Bachhuber, 2015; Korfmann 1983.
Kuzey Mezopotamya	Değirmentepe	Orta Kalkolitik/Geç Obeyd 7. tabaka	üç Kanatlı-Dörtgen		Silo, Kutu, Depo odası, Çömlek			Yuvarlak, dörtgen	Kerpiç		Esin, 1998; Esin ve Harmankaya, 1987; Gürdil, 2005; 2010; Stein ve Özbal, 2007.
	Yumuktepe	İlk Neolitik	Dörtgen		Kutu parçaları			Dörtgen	Kerpiç		Caneva vd. 2012; Caneva ve Köroğlu, 2010; Garstang, 1953.
		Son Neolitik XXVI-XXIV. Tabakalar	Dörtgen			Hücrecikli depo birimleri, Taş döşeli, sıvalı tabanlı, sarı renk kille sıvalı duvarlı Silolar	Çap: 1-3m h: ±90cm	Dörtgen, Yuvarlak	Taş+ Kerpiç	Tohum	
		İlk Kalkolitik XIX-XVII. Tabakalar	Dörtgen			Kısmen taban altında Silolar, kutular		Yuvarlak	Kerpiç	Tahıl	
		Orta Kalkolitik XVI. tabaka	Dörtgen, Üç kanatlı	Var	Silo, Depo Çömlekleri			Yuvarlak	Kerpiç tuğla		
		Son Kalkolitik XV. Tabaka	Dörtgen	Var	Depo odası?, Depo kapları			Dörtgen	Kerpiç tuğla		
	Tell Kurdu	İlk Kalkolitik Amik C	Dörtgen		Silo, Depo odası, Depo çömlekleri		Depo Odası 2m²	Dörtgen, Oval, Yuvarlak	Kerpiç		Braidwood ve Braidwood, 1960; Özbal, 2010b; 2012; Özbal vd. 2004; Yener, 2000a; 2001; Yener ve Wilkinson, 1999.
		Orta Kalkolitik Amik D-E	Dörtgen		Depo çömlekleri	Izgara planlı yapı	90m²		Kerpiç		
	Tell Cudeyde	Son Neolitik Amik B				Taş temelli, sıvalı tabanlı çukurlar					Braidwood ve Braidwood, 1960: 505.
	Tell Sabi Abyad II	PPNC- İlk Neolitik 3. tabaka	Dörtgen, üç kanatlı		Depo odaları (hücrecikler)			Dörtgen	Pişé Kerpiç tuğla		Akkermans, 1993; Akkermans ve Duistermaat, 1996; Akkermans vd., 2012; Akkermans ve Le Mière, 1992; Akkermans ve Schwartz, 2003; Verhoeven ve Kranendonk, 1996.
	Tell Sabi Abyad I	İlk Neolitik, Operation II, MÖ. 7. bin sonu	Dörtgen, Hücre plan			"Yanık Ev" Kamusal Depo Yapısı	10*7m	Dörtgen hücrecikler	Kerpiç	142 sürtme taş aletler, 36 mühür baskı, 4 bulla, 30 tıkaç, 57 token, 3 ağırşak, 34 delikli disk, 4 boncuk, 7 bız, 17 sapan taşı, 3 kil figürin ve 2000 aşkın çç.	
		Geç Neolitik, Operation I, "Yanık Köy", 6. tabaka MÖ. 6000	Hücre planlı Dörtgen ve yuvaklak tolos tipi		Depo odaları (hücrecikler), Silo, Çanak çömlek, sepetler ve çuvallar	Depolama Yapıları, Yanık tabanlı silo, Çanak çömlek, sepetler ve çuvallar		Dörtgen, yuvarlak (silo için)	Pişé Kerpiç tuğla	Yanmış tahıl yığınları	
		İlk Kalkolitik, Halaf, Opertaion I, 3. tabaka	Hücre planlı Dörtgen ve yuvaklak tolos tipi		Depo odası, Depo kapları	Yanık sert tabanlı tolos		Dörtgen ve yuvarlak	Pişé Kerpiç tuğla		
	Tepe Gawra	Orta Kalkolitik Obeyd evresi XVI-XIII. Tabakalar	Hücre planlı ve üç kanatlı Dörtgen, izgara plan tipi		Depo odası, çanak çömlek	Izgara planlı yapılar, hücre planlı yapı		Dörtgen	Kerpiç tuğla		Butterlin, 2009a; 2009b; Rothman, 2002a; 2009; Tobler, 1950.
		Geç Kalkolitik- XIIA-VIII. Tabakalar	Üç kanatlı, Hücre ve Dörtgen plan	Var?	Depo odaları, kutular, depolama kapları	Tahıl ambar odalarının bulunduğu kamusal "Yuvarlak Bina" (XI-A), VIII-A Hücre planlı kamusal depo yapısı		Dörtgen, oval, üggenimsi	Kerpiç tuğla	Tahıl	
	Tell Ziyadeh	Geç Obeyd, 13. tabaka	Üç kanatlı Dörtgen ve Izgara plan			Izgara planlı yapı			Kerpiç tuğla		Akkermans ve Schwartz, 2003; Hole, 1999.
		İTÇ I-II (MÖ. 3000-2600)	Izgara plan ve dörtgen yapı			Izgara planlı yapı ve Depo odaları		Dörtgen depo odaları	Kerpiç tuğla		
	Tell Atij	İTÇ I-III	Dörtgen		Depo Odaları, Büyük Depo kapları, Dörtgen Silolar	Izgara planlı Depo yapısı	min. 43 ile max. 52,3 m³ depolama kapasitesi hesaplanmıştır.	Bölmeli, bölmesiz dörtgen tip	Kerpiç tuğla		Fortin 1988; 1990a; 1990b; 1994; 1995; 1998a; 1998b; Paulette, 2015: 319, Tab. 4.4.
	Tell Raqa'i	İTÇ I-III	Dörtgen ve Yuvarlak	Var?	Depo Odaları	23 m çapında Yuvarlak Planlı Depo Yapısı (4.tb), Izgara Planlı Yapı (5-7. tb)	4. tb içir min 130,9 max 185,8 m³ depolama kapasitesi hesaplanmıştır.		Kerpiç tuğla		Schwartz ve Curvers, 1992; 1993/1994; Schwartz, 1994; Paulette, 2015: 407, Tab. 4.67.
	Beydar	İTÇ III	Dörtgen	Aşağı şehir 600m çapında bir sur duvarıyla, Yukarı şehir 20m derinlik 400m çapında bir hendekle çevrilidir.		Dörtgen Tahıl Ambarları	262,5-375 m³ depolama kapasitesi hesaplanmıştır.		Kerpiç tuğla		Lebeau ve Suleiman, 1997; Paulette, 2015. 330, Tab. 4.11.
	Tell Bderi	İTÇ III	Dörtgen		(Evsel), Depo odaları, silolar, taban altı çukurlar, Depo kapları			Yuvarlak, oval, dörtgen	Kerpiç tuğla	Buğday, tohum, zeytin çekirdeği	Pfälzner 1990; 1996; 2001; 2002.
Doğu Akdeniz (Levant)	Tell T'saf	Orta Kalkolitik	Tek mekanlı Dörtgen, Yuvarlak	Var		19 Silo	Çap: 1-4m	Yuvarlak	Kerpiç tuğla	Tahıl	Ben-Shlomo vd. 2009; Garfinkel vd. 2009b; Streit ve Garfinkel, 2015a; Streit, 2012.
	Tell es Sultan (Jericho/ Eriha)	İTÇ I-III	Tek mekanlı Yuvarlak, Apsisli ve dörtgen planlar	Var	Pithoi	Silo yapıları		Yuvarlak, Dörtgen	Taş+ Kerpiç tuğla		Nigro, 2007; 2014a; 2014b; Nigro vd. 2011.
	Byblos	Geç Kalkolitik Sonu- İTÇ I-III	Tek mekanlı Yuvarlak, Apsisli ve dörtgen planlar		Pithoi, tabanı taş döşeli silo	Silo yapıları		Yuvarlak, oval	Taş, kerpiç		Artin, 2010; Dunand, 1973; Nigro, 2007.

Tablo 3: Güvercinkayası Konutlarının Yüzölçümü.

		Yüzölçümü	
Konum	**Konutlar**	**İçten İçe**	**Dıştan Dışa**
Yukarı Yerleşme	**H13**	4.50mx7.50m= ±33.75m²	5.25mx8.20m= ±43.05m²
	H14	5.25mx8.75m= ±45.94m²	6.25mx9.50m= ±59.40m²
	H15	5.25mx6.00m= ±31.50m²	6.25mx7.00m= ±43.75m²
	H18	4.80x5.40=25.92m²	6.00mx5.80m=34.80m²
	H28	20m²	
Aşağı Yerleşme	**H5**	3.75mx4.40m= ≈16.50m²	4.50mx5.00m= ≈22.50m²
	H6	4.50mx3.50m= ≈15.75m²	5.50mx4.00m= ≈22.00m²
	H7	5.50mx3.75m= ≈20.63m²	6.00mx4.75m= ≈28.50m²
	H9	4.00mx5.50m= ≈22.00m²	5.00mx6.50m= ≈32.50m²
	H10	4.20mx3.20m= ≈13.44m²	5.00mx3.80m= ≈19.00m²
	H11	4.75mx5.75m= ≈27.32m²	5.75mx7.00m= ≈40.25m²
	H20	7.40mx5.00m=37.00m²	8.60mx6.00m=51.60m²
	H27	4.2mx2.4m=10.08m²	5mx3.4m=17m²
	H29	3.50 m x 6.0 m=21 m²	

Tablo 4: Güvercinkayası Depo Kaplarının Hacim ve Boyutlarına Göre Dağılımları.

Küçük Boyutlu Depo Kapları	Orta Boyutlu Depo Kapları		Büyük Boyutlu Depo Kapları				Battal Boyutlu Depo Kapları		
5-10lt	11-20lt	21-30lt	31-40lt	41-50lt	51-60	61-80lt	80-100lt	100lt>	200lt>
14*30cm (Kat. No. **307**)	15*25cm (Kat. No. **131**)	17*40cm (Kat. No. **376**)	30*68cm (Kat. No. **338**)	18*60cm (Kat. No. **325**)	18*54cm (Kat. No. **356**)	27*55cm (Kat. No. **380**)	28*57cm (Kat. No. **393**)	27*66cm (Kat. No. **353**)	24*84cm (Kat. No. **375**)
16*16,5cm (Kat. No. **341**)	15*40cm (Kat. No. **319**)	22*40cm (Kat. No. **273**)	34*30cm (Kat. No. **299**)	23*52cm (Kat. No. **377**)	25*55cm (Kat. No. **320**)	36*53cm (Kat. No. **352**)	28*57cm (Kat. No. **316**)	28*70cm (Kat. No. **373**)	
16*28cm (Kat. No. **358**)	17*33cm (Kat. No. **378**)	24*40cm (Kat. No. **330**)	Mev. h 27.5cm (Kat. No. **115**)	27*48cm (Kat. No. **128**)	26*46cm (Kat. No. **361**)		34*55cm (Kat. No. **303**)	34*72cm (Kat. No. **369**)	
18*34cm (Kat. No. **349**)	17,5*31cm (Kat. No. **309**)	30*30cm (Kat. No. **305**)	Mev. h 37cm (Kat. No. **210**)	28*52cm (Kat. No. **359**)	27*43cm (Kat. No. **145**)		Mev. h. 38 cm (Kat. No. **345**)	35*76cm (Kat. No. **339**)	
24*26cm (Kat. No. **350**)	17*40cm (Kat. No. **355**)	30*44cm (Kat. No. **385**)	Mev.ölç.25cm (Kat. No. **304**)	Mev. 43*45 cm (Kat. No. **150**)	28*48cm (Kat. No. **383**)		Mev. R:22 cm (Kat. No. **243**)	36*83cm (Kat. No. **332**)	
25*17cm (Kat. No. **343**)	18*32cm (Kat. No. **391**)	34*33cm (Kat. No. **116**)	Mev. ölç. 19 cm (Kat. No. **129**)	Mev. ölç. 51*50cm (Kat. No. **345**)	30*52cm (Kat. No. **379**)		37*63 cm (Kat. No. **296**)	40*80cm (Kat. No. **311**)	
	25*35cm (Kat. No. **324**)	39*44cm (Kat. No. **306**)		45*25cm (Kat. No. **112**)	32*50cm (Kat. No. **386**)			40*96cm (Kat. No. **382**)	
	19*29cm (Kat. No. **335**)	42*35cm (Kat. No. **363**)		29*37cm (Kat. No. **212**)	33*27cm (Kat. No. **238**)			46*90cm (Kat. No. **127**)	
	19*35cm (Kat. No. **374**)	Mev. 30*40cm (Kat. No. **331**)			34*72cm (Kat. No. **365**)			38*88cm (Kat. No. **318**)	
	20*35cm (Kat. No. **300**)	(Kat. No. **370**)			32*40cm (Kat. No. **321**)			Yak 28*85cm (Kat. No. **215**)	
	22*30cm (Kat. No. **387**)	Mev.ölç.21cm (Kat. No. **301**)			40*40cm (Kat. No. **317**)			Mev. h: 42cm (Kat. No. **302**)	
	25*40cm (Kat No. **328**)				Mev. h 40cm (Kat. No. **392**)				
	26*23cm (Kat. No. **368**)				40*43cm (Kat. No. **360**)				
	26*27,5cm (Kat. No. **344**)								
	27*19cm (Kat. No. 357)								
	27*28cm (Kat. No. 354)								
	Mev. 30*40cm (Kat. No. **329**)								
	Yak 17*37 (Kat. No. **159**)								
	Mev. ölç.30cm (Kat. No. **130**)								
	Mev. ölç.30cm (Kat. No. **295**)								

Tablo 5: Hacim Hesabı Yapılan Güvercinkayası Depo Kaplarının Konutlara Göre Dağılımı.

Konutlar	H5-üst	H6	H7	H9	H10	H11	H20	H27	H29	H14	H15	H18	H28
Depo Kaplarının Hacimleri	14,99lt	10,76lt	23,05lt	30,12lt	113,68lt	15,05lt	14,23lt	14,75lt	6,70lt	58,68lt	10,58lt	22,95lt	18,62lt
	52,27lt	15,43lt	17,40lt	122,98lt	17,17lt	11,83lt	51,76lt	60,96lt	25,9lt	30,86lt	10,37lt	23,67lt	34,10lt
	59,69lt	45,48lt	28,17lt		41,25lt	121,07lt	13,47lt	158,6lt	22,85lt	48,52lt	65,74lt	5,07lt	27,12lt
	59,69lt		21,54lt		16,47lt	35,2lt	186,70lt			31,59lt		92,33lt	16,29lt
	145,39lt		17,67lt		92,33lt	5,82lt	96,92 lt			39,94lt		139,69lt	91,72lt
					53,19lt	6,54lt	60,65lt			41,20lt		110lt	31,92lt
					17lt	7,94lt	7,31lt			22,62lt		38,15lt	49,11lt
						96,92lt	49,89lt			52,49lt			14,97lt
						4,15lt	13,86lt			96,92lt			13,15 lt
										45,26lt			140,16lt
										18,89lt			148,55lt
										24,85lt			
										217,90lt			
										71,26lt			
										55,66lt			
										177,04lt			
										60,79lt			
										17,26lt			
										30,91lt			
										57,83lt			
Toplam (≈ lt)	332	71,67	107,83	153,1	351,09	304,87	494,79	234,31	55,45	1199,97	86,69	431,86	585,71
Toplam (≈ kg)	272,3	58,7	88,42	125,5	287,95	286,95	422,06	199,06	45,19	1038,2	71,08	361,57	480,49

Tablo 6: Güvercinkayası Çanak Çömlek Biçimlerinin Konutlara Göre Dağılımı.

Konum	Ev No	A1	A2	A3	A4	A5	B1	B2	B3	B4	C1	C2	C3	D1	D2	D3	E1	E2	Toplam
Aşağı Yerleşme	H10	1					3				2	1			6	2			15
	H11-alt	2	3		1			2	1		2	1		1	3	2			18
	H11-üst	1		1			2	3	2		6	1		1	1				18
	H20	3		2	1	1		3	1		6	2		2	5				26
	H27	1	1	1				1	2		1			1	3				11
	H29		1	1			1	1	1		3			1	6				15
	H5-alt	2	3	3			4	1			2	2		1	1	1			20
	H5-üst	1		3	1		2				1			1	5				14
	H6	2	1		3	2		8		1	5	1		2	2	1			28
	H7	2			1		2	1			1			3	1	1			12
	H9	1	1		1			1	2		1				2				9
Yukarı Yerleşme	H14	15	4	4	1	1	7	2	3	2	12	2	1	5	9	3	1		72
	H15	1	3	1			1	3			2	1		1	1	1			15
	H18			1			1	3		1	1	2		1	5			1	16
	H28	1	4	1	1		2	4	1		3	2		2	5	2			28
TOPLAM		33	21	18	10	4	25	33	13	4	48	15	1	22	55	13	1	1	317

Tablo 7: Güvercinkayası Kap Tiplerinin Konut Bazında Dağılımı ve Temsil Oranı.

Konum	Ev No	Toplam çç	Tip çeşidi	ÇÇ Sayısının Biçimlerle İlişki Korelasyonu	Konut Bazında Tip Temsil Oranı
Aşağı Yerleşme	H10	15	6	55,55	37,50%
	H11-alt	18	10	39,99	62,50%
	H11-üst	18	9	44,44	56,25%
	H29	15	8	41,55	50%
	H5-alt	20	10	44,44	62,50%
	H5-üst	14	7	44,44	43,75%
	H6	28	11	55,55	68,75%
	H7	12	8	33,33	50%
	H9	9	7	28,44	43,75%
	H20	26	10	57,77	62,75%
	H27	11	8	30,44	50%
Yukarı Yerleşme	H14	72	16	99,99	100%
	H15	15	10	33,33	62,75%
	H18	16	9	37,77	56,25%
	H28	28	11	55,55	68,75%

Tablo 8: Hacim Hesaplarında Yer Verilen Güvercinkayası Kap Tiplerinin Konutlara Göre Dağılımı.

Konum	Hacim Hesaplarında Değerlendirilen Biçimler						
	Ev No	C1	D1	D2	D3	Toplam	Genel Toplam
Aşağı Yerleşme	H10	2		6	2	10	85
	H11-alt	2	1	3	2	8	
	H11-üst	6	1	1		8	
	H20	6	2	5		13	
	H27	1	1	3		5	
	H29	3	1	6		10	
	H5-alt	2	1	1	1	5	
	H5-üst	1	1	5		7	
	H6	5	2	2	1	10	
	H7	1	3	1	1	6	
	H9	1		2		3	
Yukarı Yerleşme	H14	12	5	9	3	29	53
	H15	2	1	1	1	5	
	H18	1	1	5		7	
	H28	3	2	5	2	12	

Tablo 9: Güvercinkayası Konutlarında Kiler Odalarının Yüzölçümleri, Taşınır ve Taşınmaz Depolama Birimlerinin Toplam Ürün Alma Kapasiteleri.

Konum	Konutlar	Yüz ölçüm		Konutlarda Depo Alanının Yeri			
		İçten içe (m²)	Duvar ile (m²)	Depo Alanı Büyüklüğü (m²)	Petek, Silo, Kutu Ürün Kapasitesi (Kg)	Depo Kapları Ürün Kapasitesi (Kg)	Toplam Ürün Kapasitesi (Kg)
Yukarı Yerleşme	H13	33,75	43,05	12,96	5864		5864
	H14	45,94	59,4	13,52	686	1038,2	1724,2
	H15	31,5	43,75	6,44	1215	71,08	1286,08
	H18	25,92	34,8	6,16	1044	361,57	1405,57
	H28	20				480,94	480,94
Aşağı Yerleşme	H5	16,5	22,5			272,28	272,28
	H6	15,75	22	3,74	300	58,77	358,77
	H7	20,63	28,5	5,1	149	88,42	237,42
	H9	22	32,5	4,8	343	125,55	468,55
	H10	13,44	19	5,55		287,95	287,95
	H11	27,32	40,25	6,9	709	286,95	995,95
	H20	37	51,6	2,28+3,60		422,06	422,06
	H27	10	17			199,06	199,06
	H29	21			390	45,19	435,19
Genel Toplam				71,05m²	10700	3738,02	14438,02

Tablo 10: Güvercinkayası Konutlarında Toplam Ürün Kapasitesi.

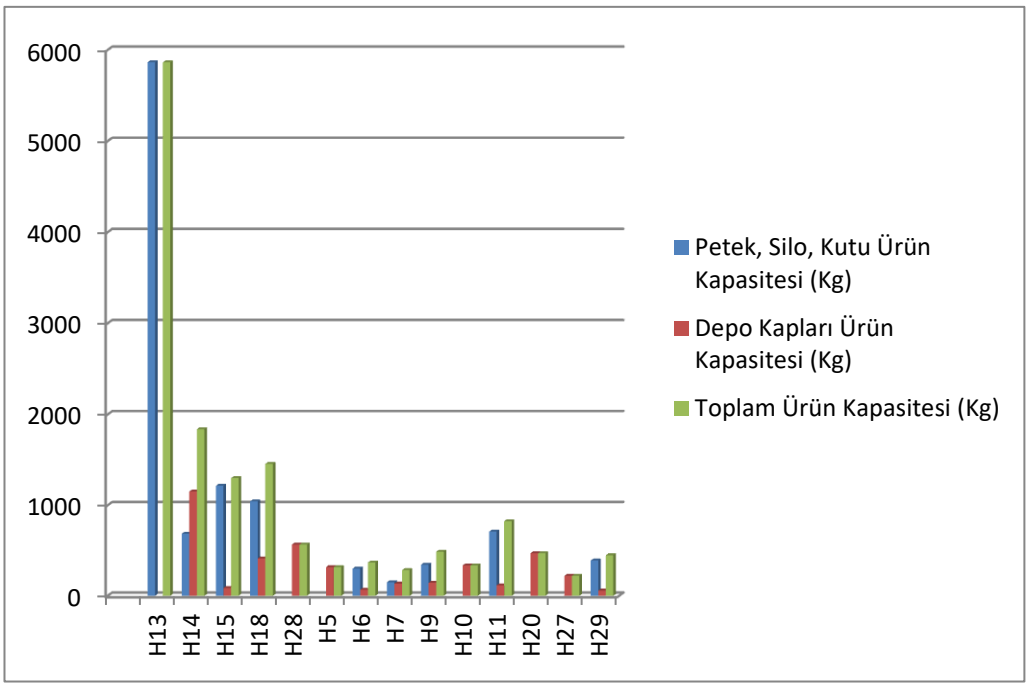

HARİTALAR

Harita 1: Orta Anadolu, Göller Bölgesi, İç Batı Anadolu Bölgeleri, Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ Yerleşmeleri.

(Haz. Y. Kamış)

Harita 2: Doğu Akdeniz Bölgesi (Levant) Epipaleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ Yerleşmeleri.

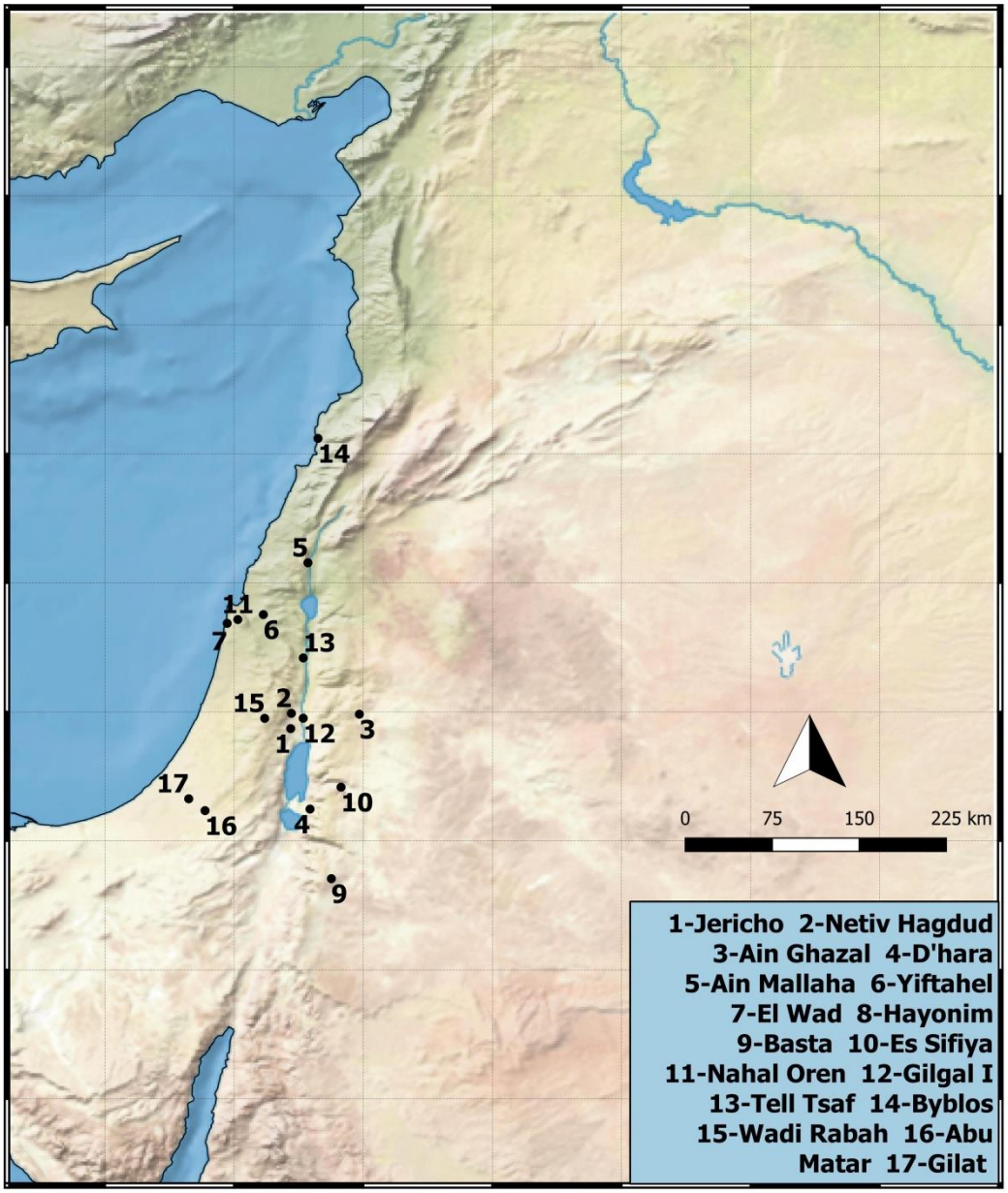

(Haz. Y. Kamış)

Harita 3: Kuzey Mezopotamya Neolitik, Kalkolitik ve İTÇ Yerleşmeleri.

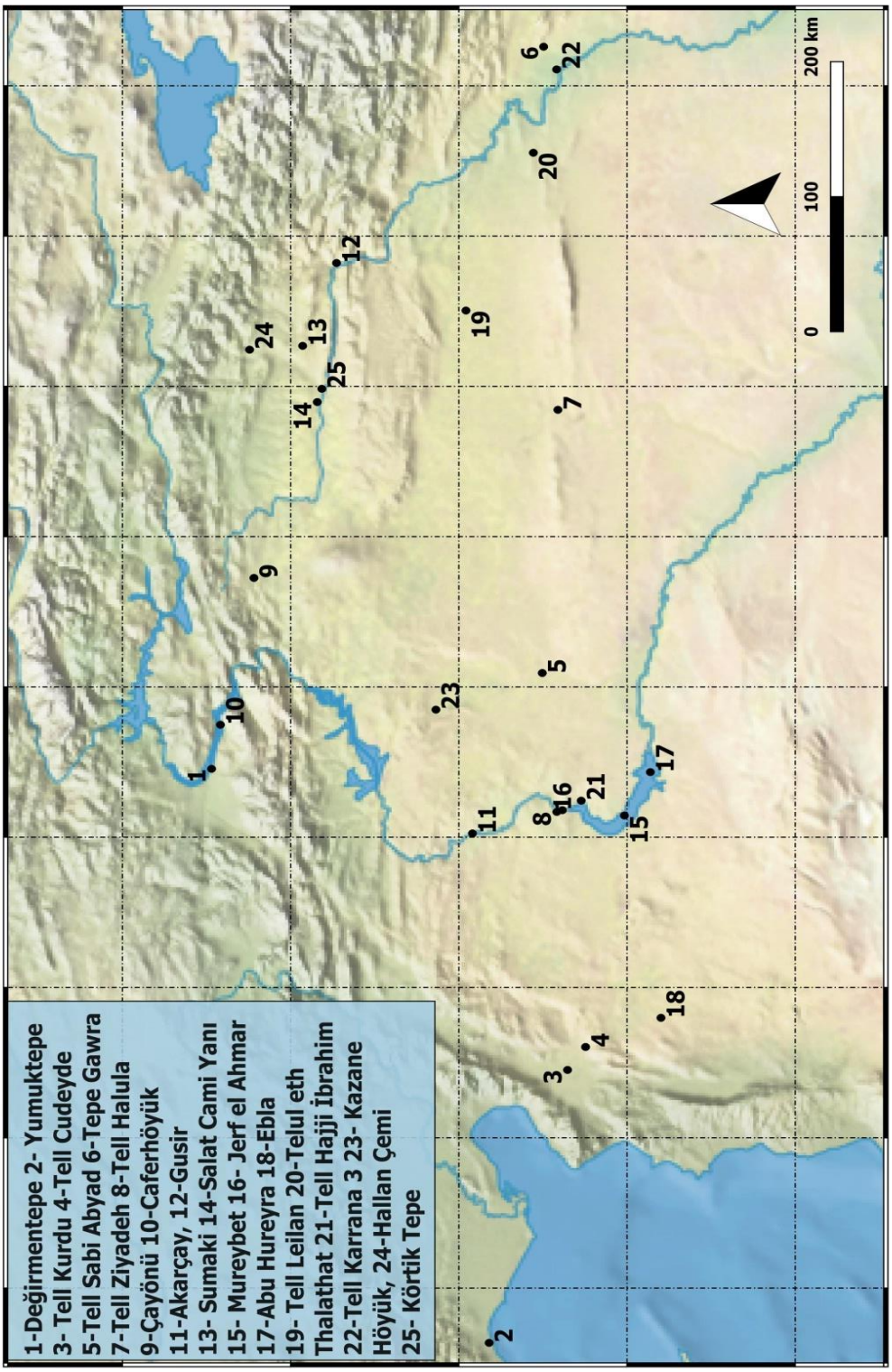

(Haz. Y. Kamış)

Harita 4: Kuzey Mezopotamya Kalkolitik ve İTÇ Yerleşmeleri.

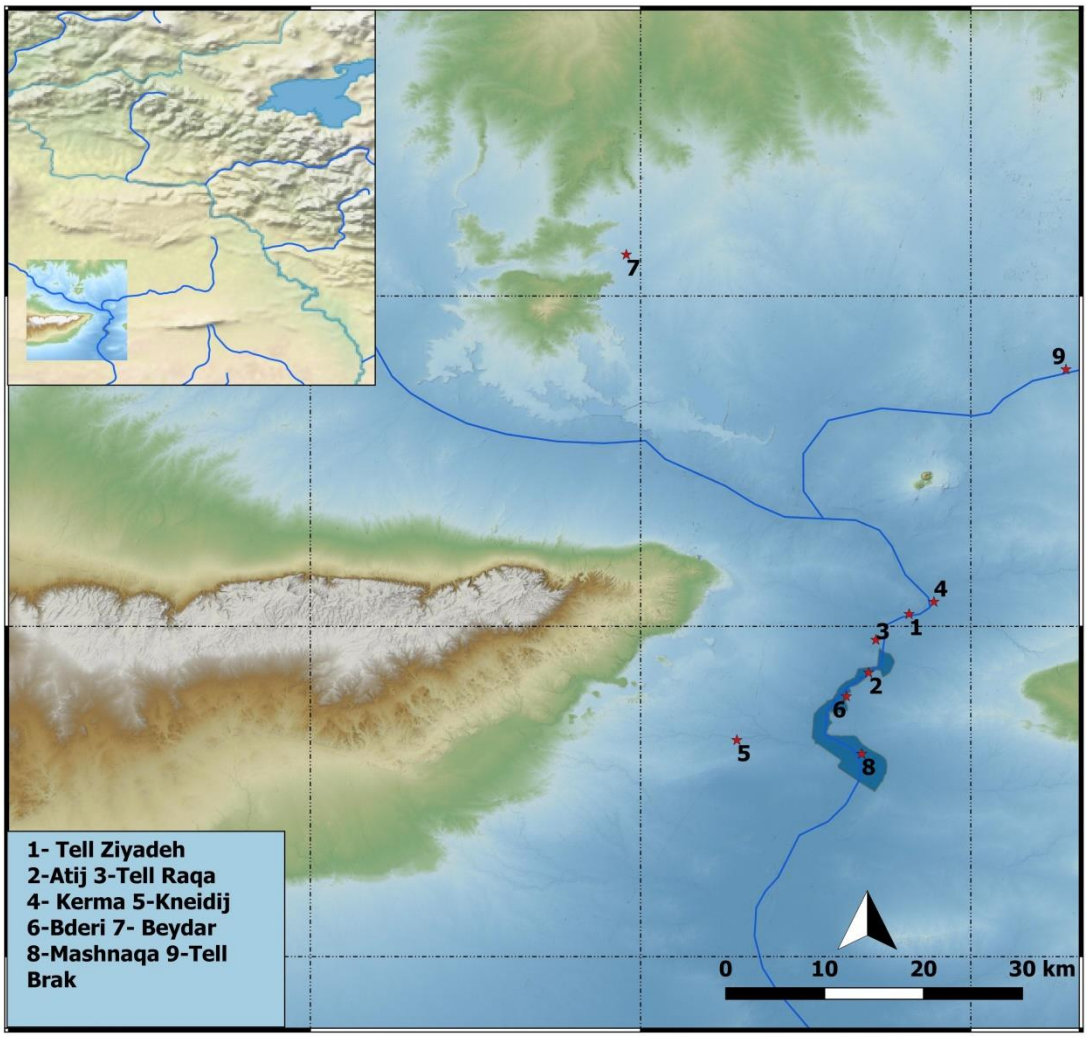

(Haz. Y. Kamış)

Harita 5: Kuzey Mezopotamya Geç Kalkolitik Yerel Kültürler ve Çağdaşları.

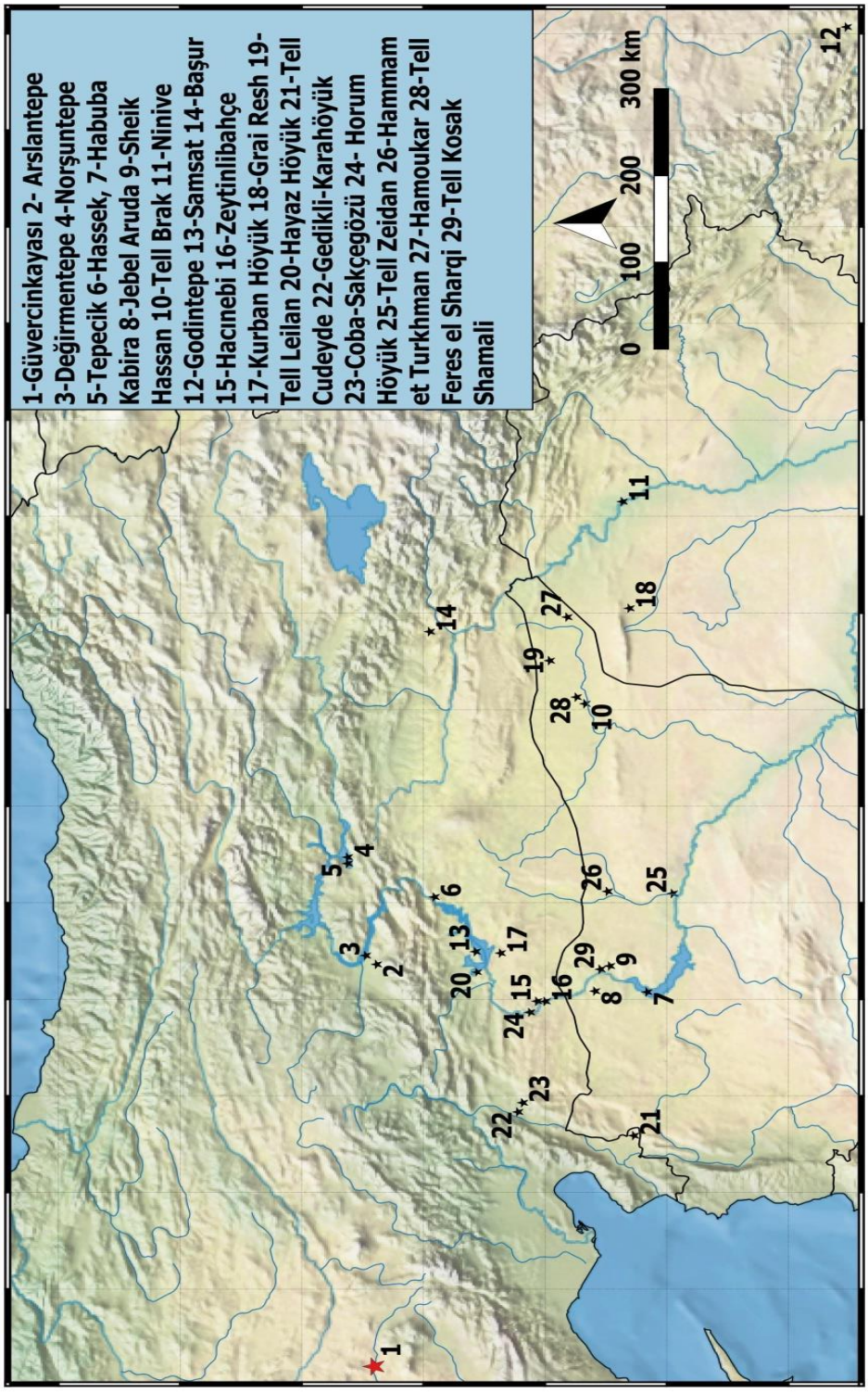

(Haz. Y. Kamış)

PLANLAR

Plan 1: Güvercinkayası Genel Planı.

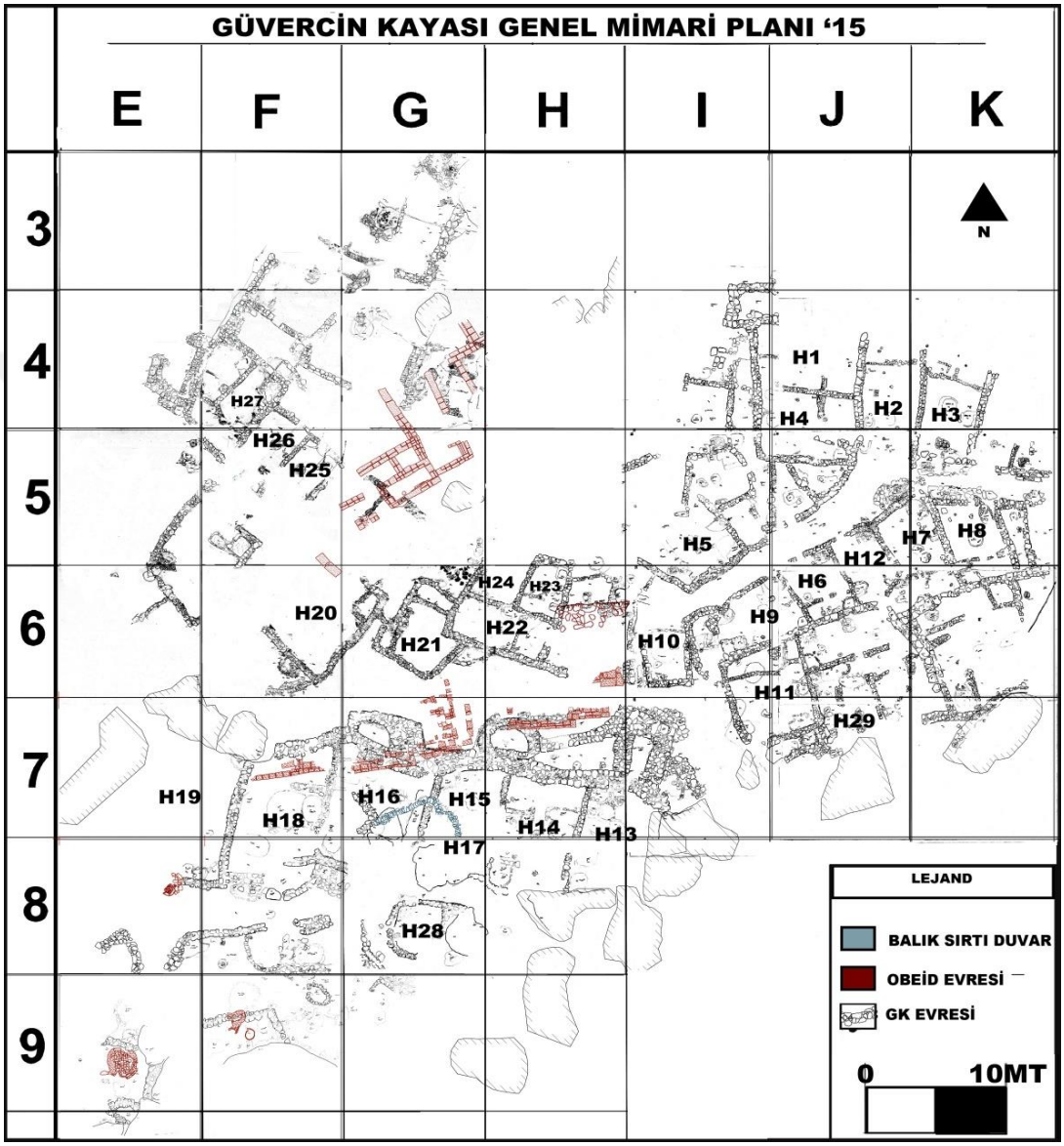

Plan 2: Güvercinkayası Yukarı Yerleşme H 13, H 14, H 15, H 16, H 18 ve H 28 Konutları.

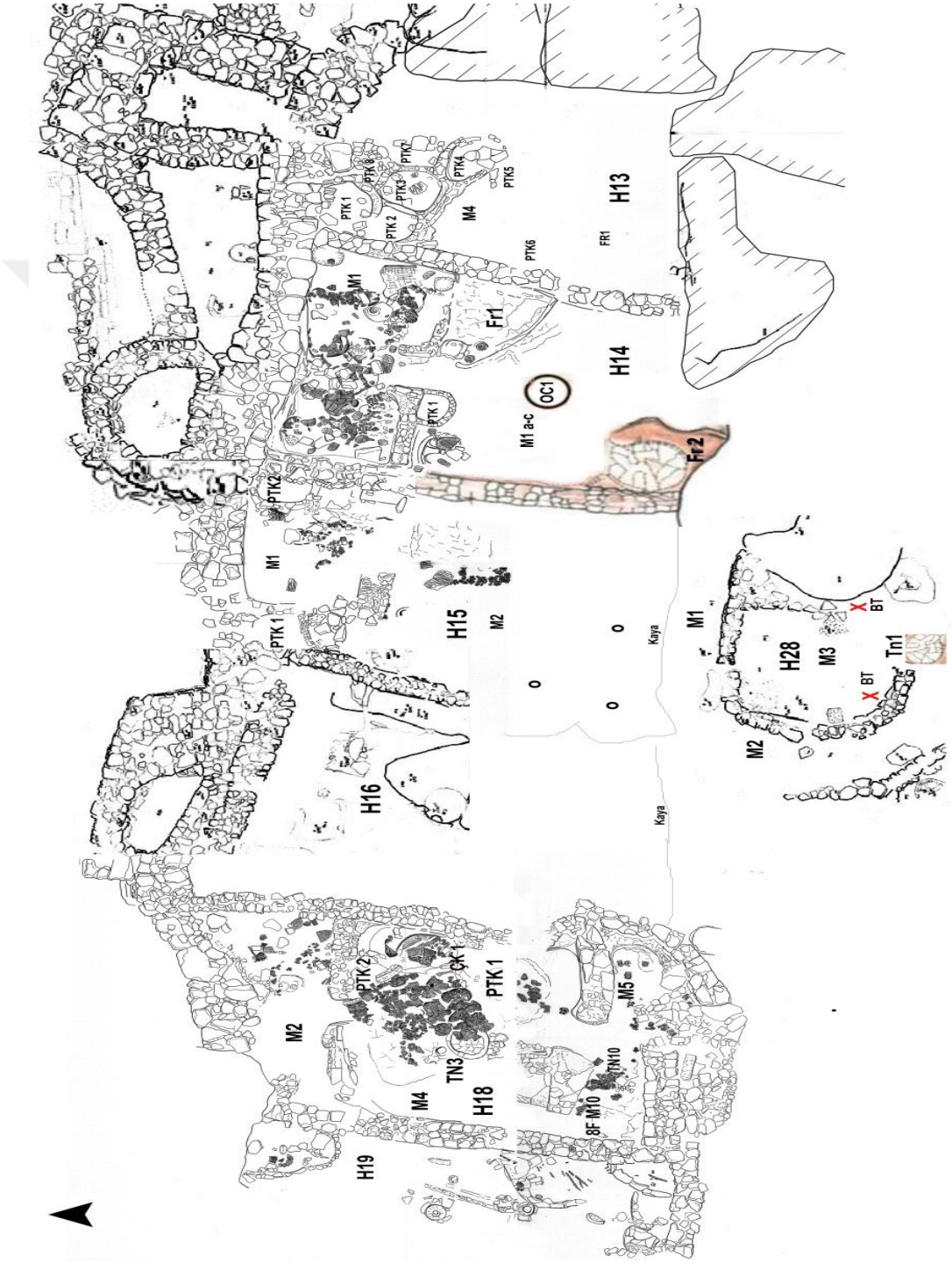

Plan 3: Güvercinkayası Aşağı Yerleşme H 5, H 6, H 7, H 9, H 10, H 11 ve H 29 Konutları.

Plan 4: Güvercinkayası Aşağı Yerleşme H 20 Konutu.

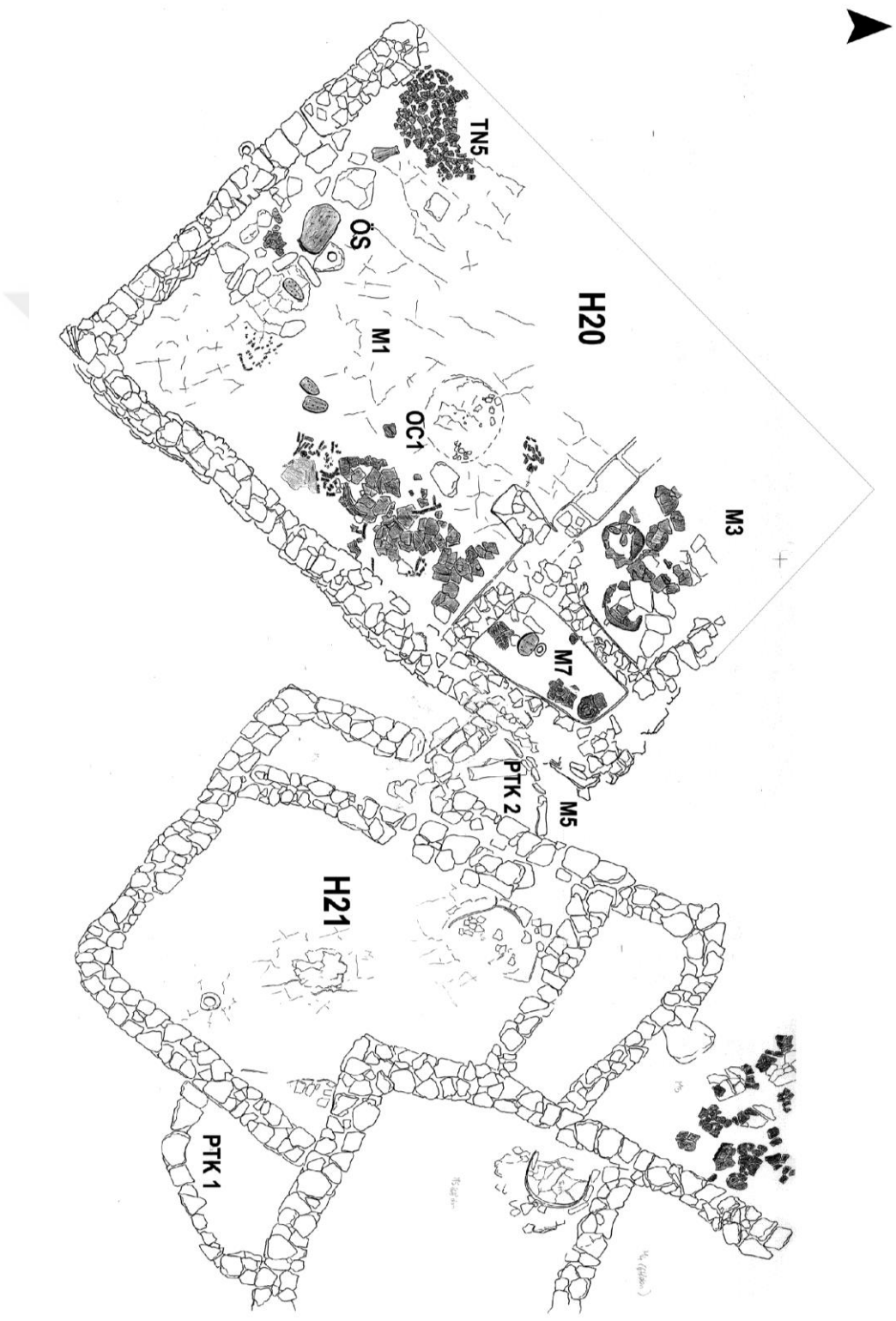

Plan 5: Güvercinkayası Aşağı Yerleşme H 27 Konutu.

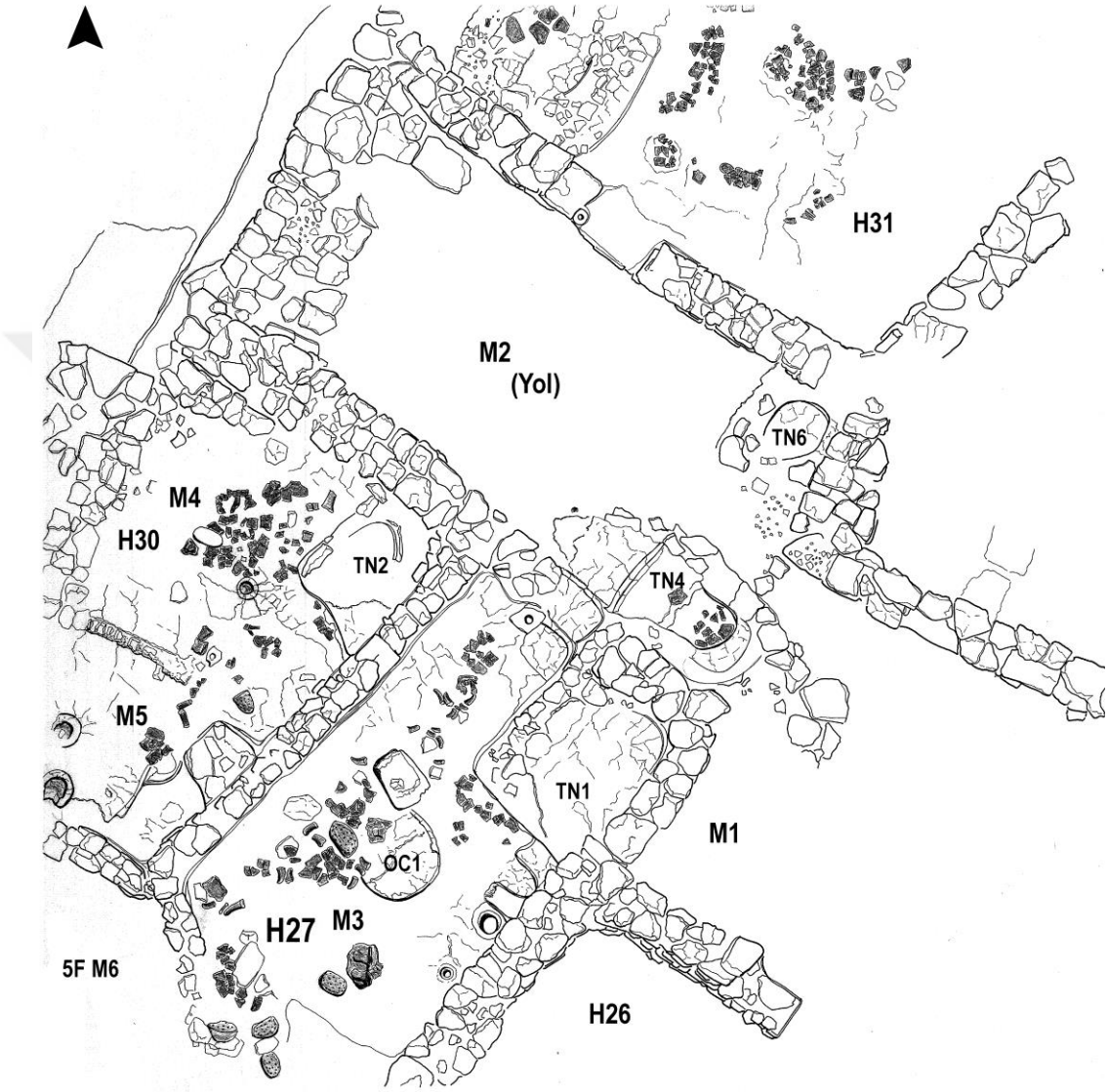

LEVHALAR

Levha 1

Tip 1A- PETEKLER

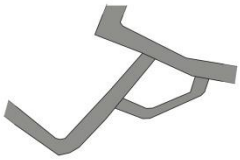

a- Tip 1A-1

b- Tip 1A-1

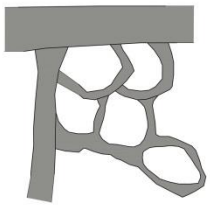

c- Tip 1A-2

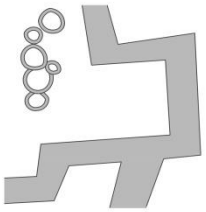

d- Tip 1A-2

Tip 1B- KUTULAR

e- Tip 1B-1

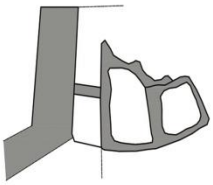

f- Tip 1B-2

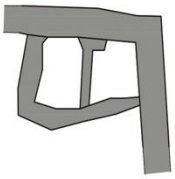

g- Tip 1B-2

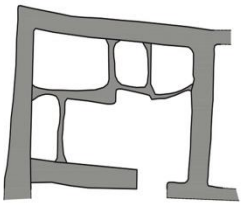

h- Tip 1B-2

Tip 1C- KİLER / DEPO ODASI

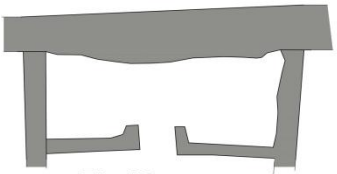

ı- Tip 1C

Tip 1D3a1- Tabanüstü SİLOLAR

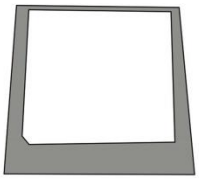

i- Tip 1D3-a1

j- Tip 1D3a1

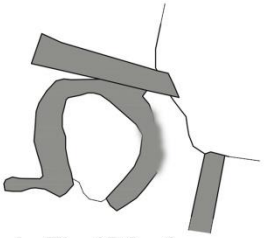

k- Tip 1D3-a1

Tip 1D3a2- Tabanaltı SİLOLAR

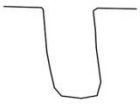

l- Tip 1D3-a2

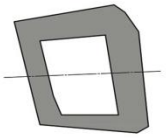

m- Tip 1D3-a2

n- Tip 1D3-a2

Levha 2

Tip 1D1- HÜCRE PLANLI YAPILAR
a
b
c
d
e
Tip 1D2- IZGARA PLANLI YAPILAR
f
g
h
Tip 1D3b- YUVARLAK PLANLI YAPILAR
i
j

Levha 3

Tip 2A- ORGANİK

a

b

c

d

e

Tip 2B- INORGANİK

f

g

Levha 4

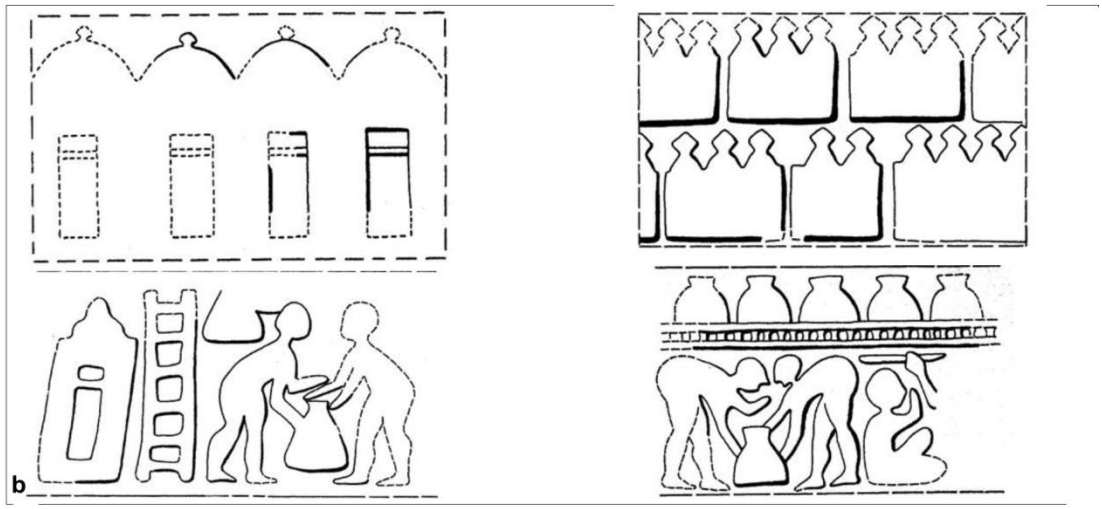

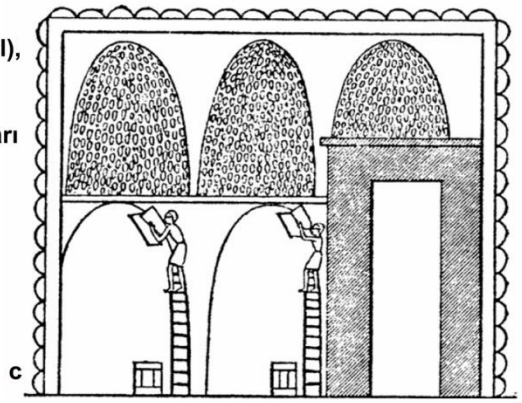

a-Susa silindir mühür baskıları (MÖ. Geç 4. Binyıl), Kubbeli silolar (Amiet, 1961: Pl. 16,36-37).
b- Choga Mish silindir mühür baskıları (MÖ. Geç 4. Binyıl), Kubbeli silolar ve depo kapları (Delougaz ve Kantor, 1996: Pl. 149).
c- Teb- Mısır, duvar resmi (Currid, 1985: Fig. 2).

Levha 5

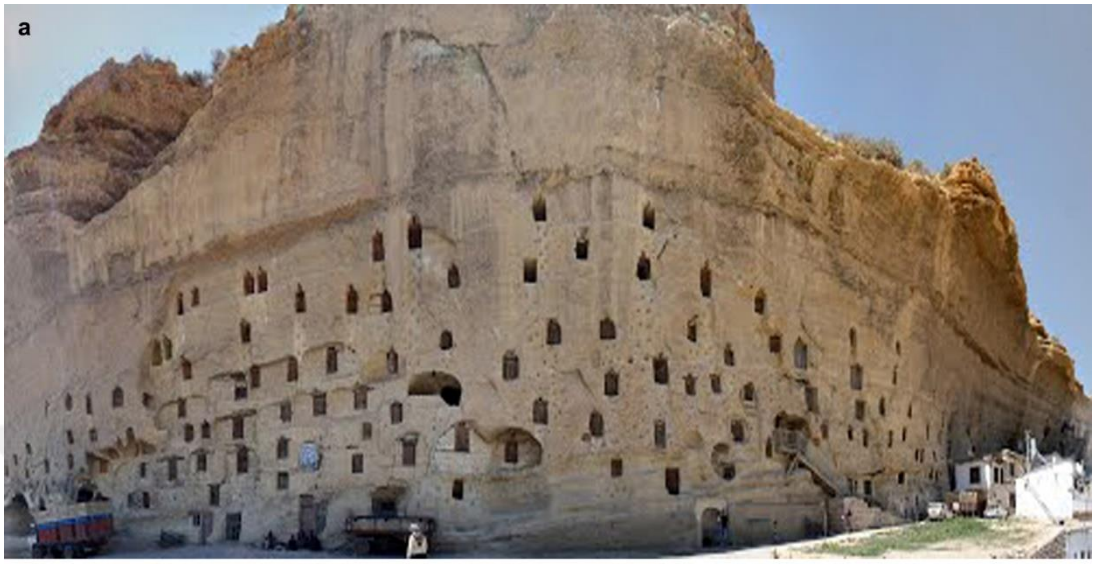

a- Karaman Merkez, Taşkale Kasabasında bulunan tahıl ambarları. 250'yi aşkın elle oyulmuş tek veya iki odalı ambarlara, kaya yüzeyindeki nişlere tutunarak çıkılır ve zincirli makara sistemiyle tahıl yukarı taşınır. http://www.kulturportali.gov.tr

b- Ksar-Tunus. Kale anlamına gelen Ksar, Kuzey Afrika ülkelerinde görülür. İçinde banyo, bakkal, ocak ve mescit gibi bölümleri de bulunan büyük ambardır. https://tr.pinterest.com/pin/450922981413765771/

Levha 6

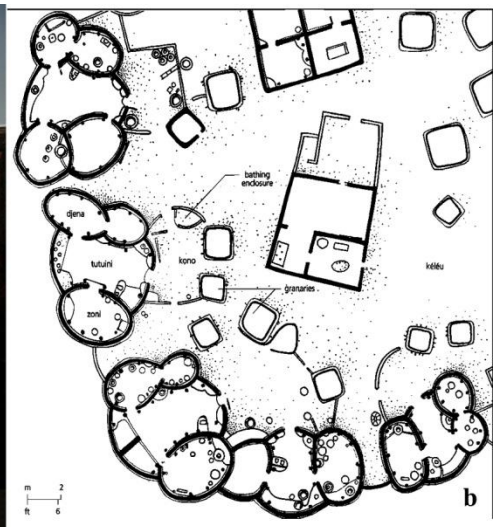

a- Gurunsi tahıl silosu, www. pinterest.com **b**- Gurunsi Köyü, Burkina Faso, Batı Sudan, www. literature-middle-ages.com/architecturesocieties_/30618-gurunsi.html.
c-Mouktélé tahıl siloları, Kuzey Kamerun (1966), www. collections.quaibranly.fr.

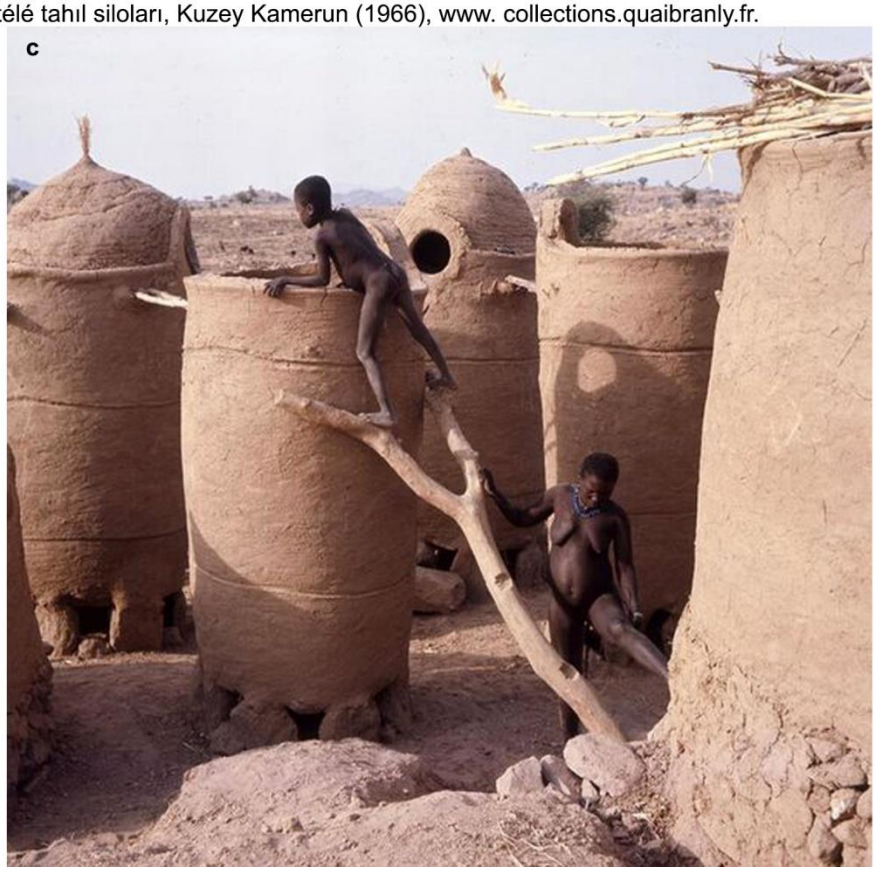

Levha 7

a- İzmir, Alsancak, Toprak Mahsülleri Ofisi, Beton Siloları, www.yeniasır.com.

b- Nijer Nehri, Ayorou tahıl siloları,
www. pinterest.com

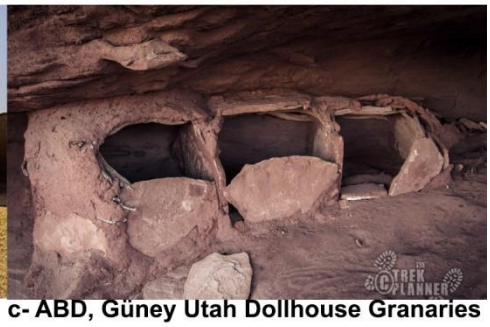

c- ABD, Güney Utah Dollhouse Granaries
Anasazi yerlilerine ait silolar,
www.thetrekplanner.com.

d- İran, Aliabad tahıl silosu
(David ve Kramer, 2001: Fig. 9.6; Kuijt, 2011: Fig. 5)

e- Mali, Dogon tahıl siloları,
www. artheos.org.

Levha 8

AŞAĞI YERLEŞME

H5-Alt Evre

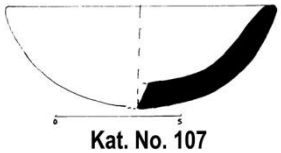

Kat. No. 107

Kat. No. 76

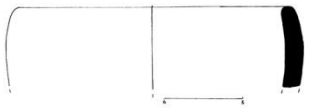

Kat. No. 42

Kat. No. 109

Kat. No. 83

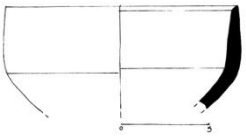

Kat. No. 41

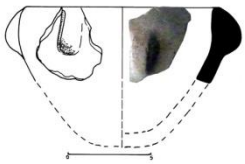

Kat. No. 54

Kat. No. 97

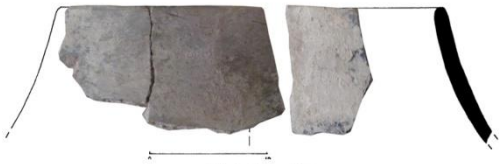

Kat. No. 77

Kat. No. 46

Kat. No. 78

Levha 9

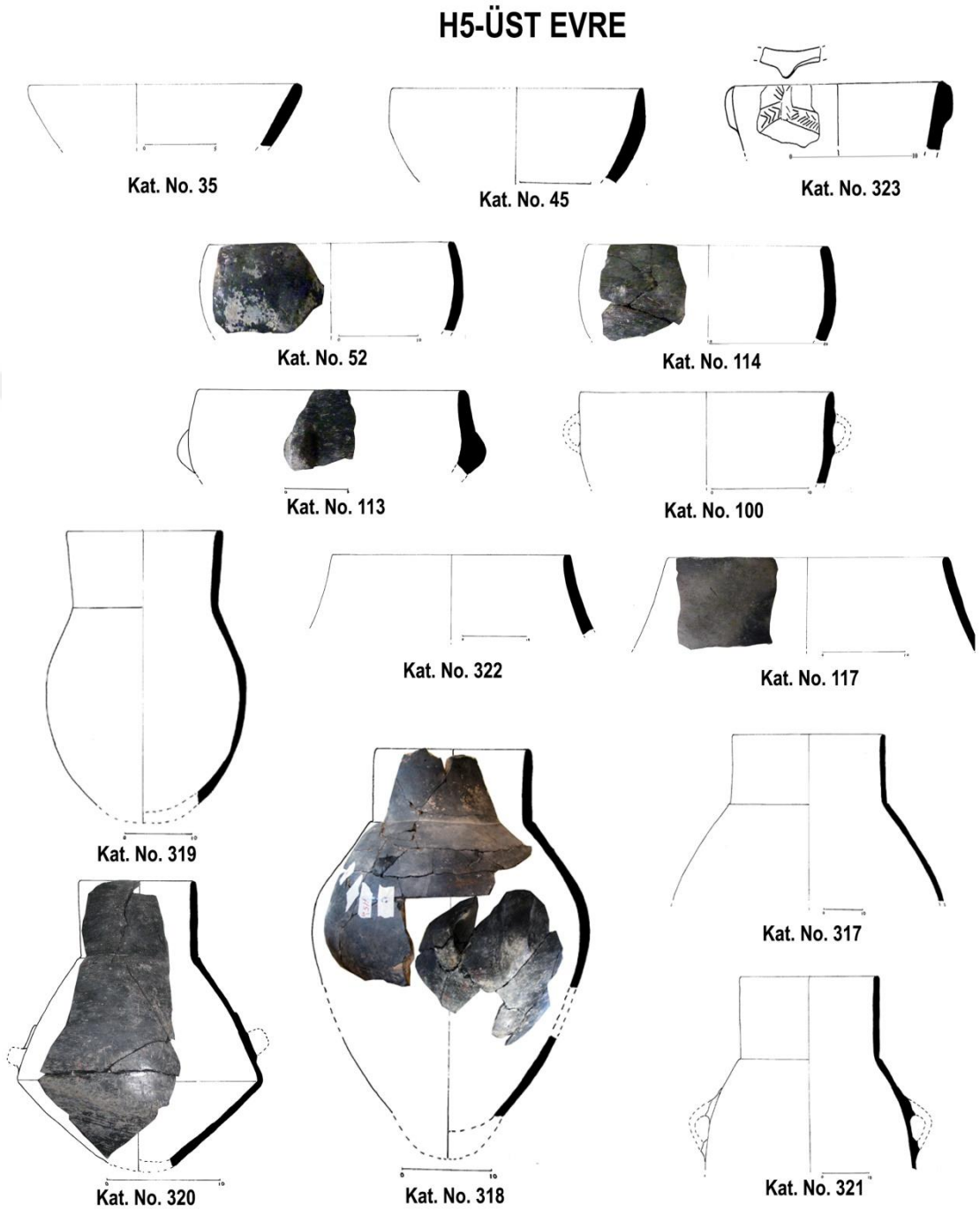
H5-ÜST EVRE
Kat. No. 35
Kat. No. 45
Kat. No. 323
Kat. No. 52
Kat. No. 114
Kat. No. 113
Kat. No. 100
Kat. No. 322
Kat. No. 117
Kat. No. 319
Kat. No. 317
Kat. No. 320
Kat. No. 318
Kat. No. 321

Levha 10

H6

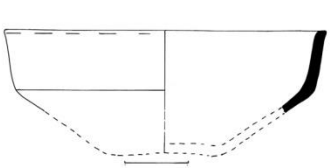
Kat No. 298

Kat No. 29

Kat No. 7

Kat No. 18

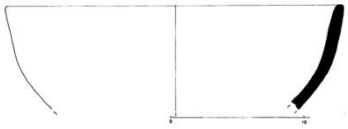
Kat No. 27

Kat No. 21

Kat No. 14

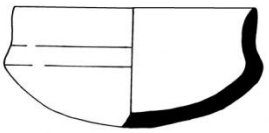
Kat No. 4

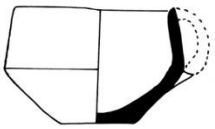
Kat No. 5

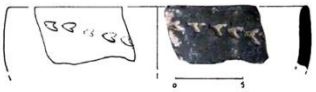
Kat No. 12

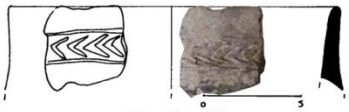
Kat No. 13

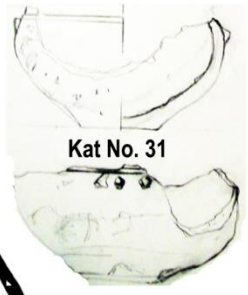
Kat No. 31

Kat No. 28

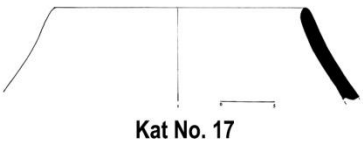
Kat No. 17

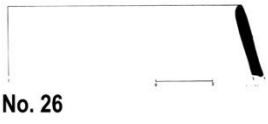
Kat No. 26

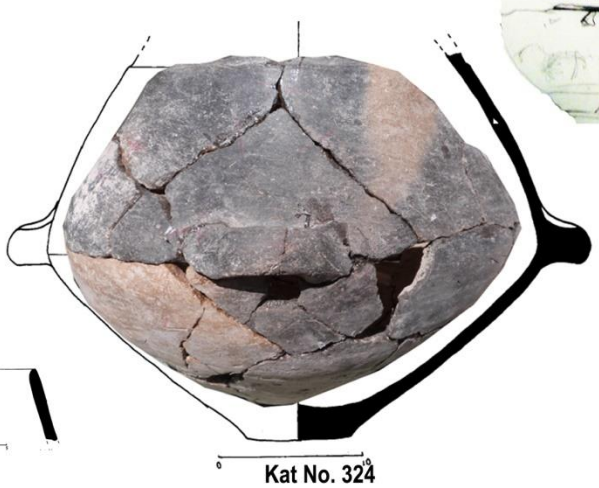
Kat No. 324

Levha 11

H7

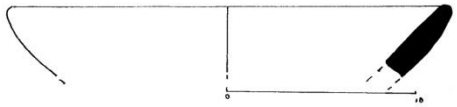

Kat. No. 121

Kat. No. 390

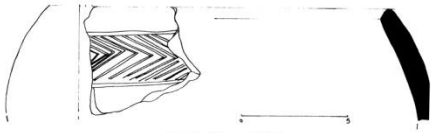

Kat. No. 120

Kat. No. 118

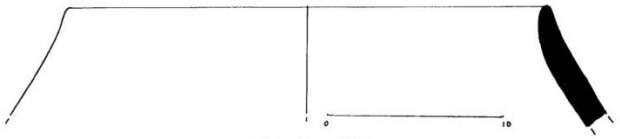

Kat. No. 122

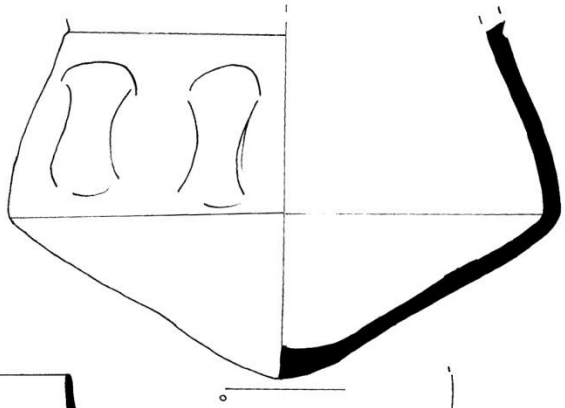

Kat. No. 329

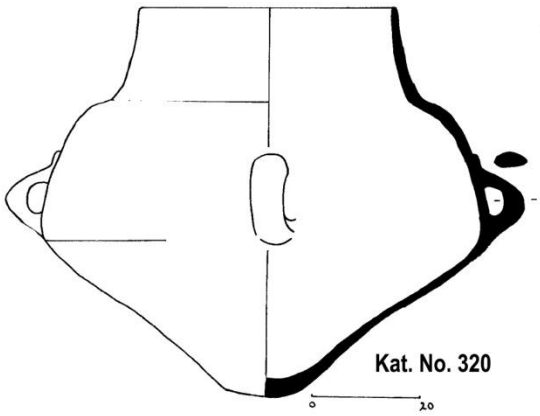

Kat. No. 320

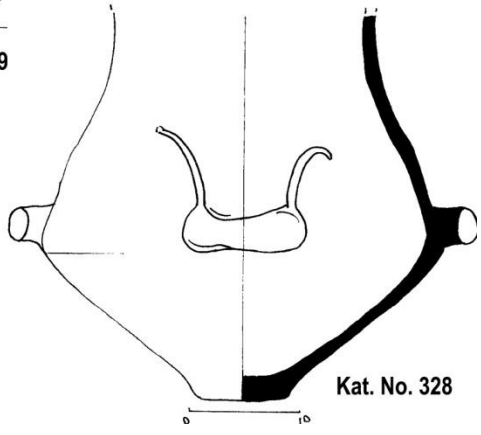

Kat. No. 328

Levha 12

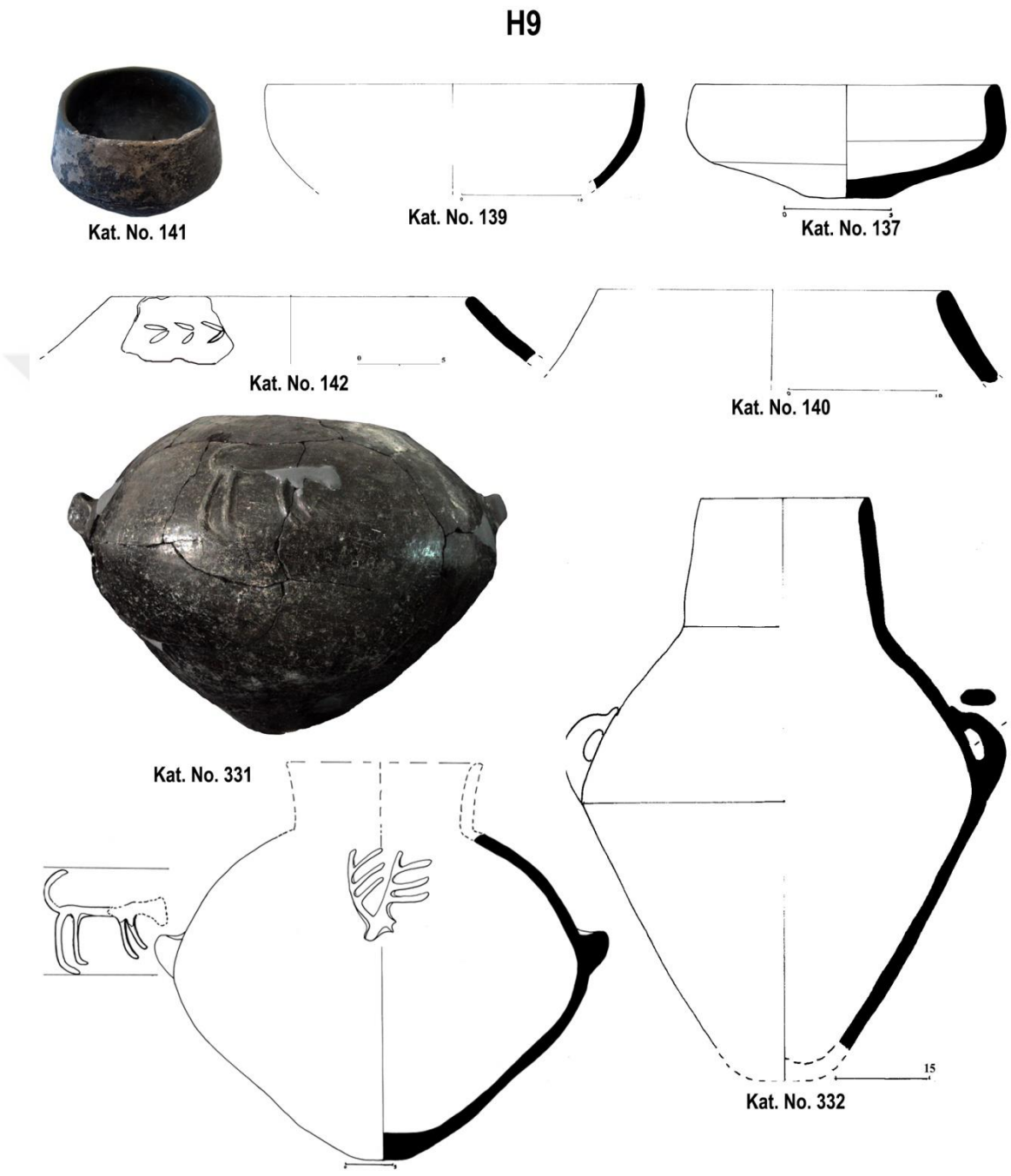
H9
Kat. No. 141
Kat. No. 139
Kat. No. 137
Kat. No. 142
Kat. No. 140
Kat. No. 331
Kat. No. 332

Levha 13

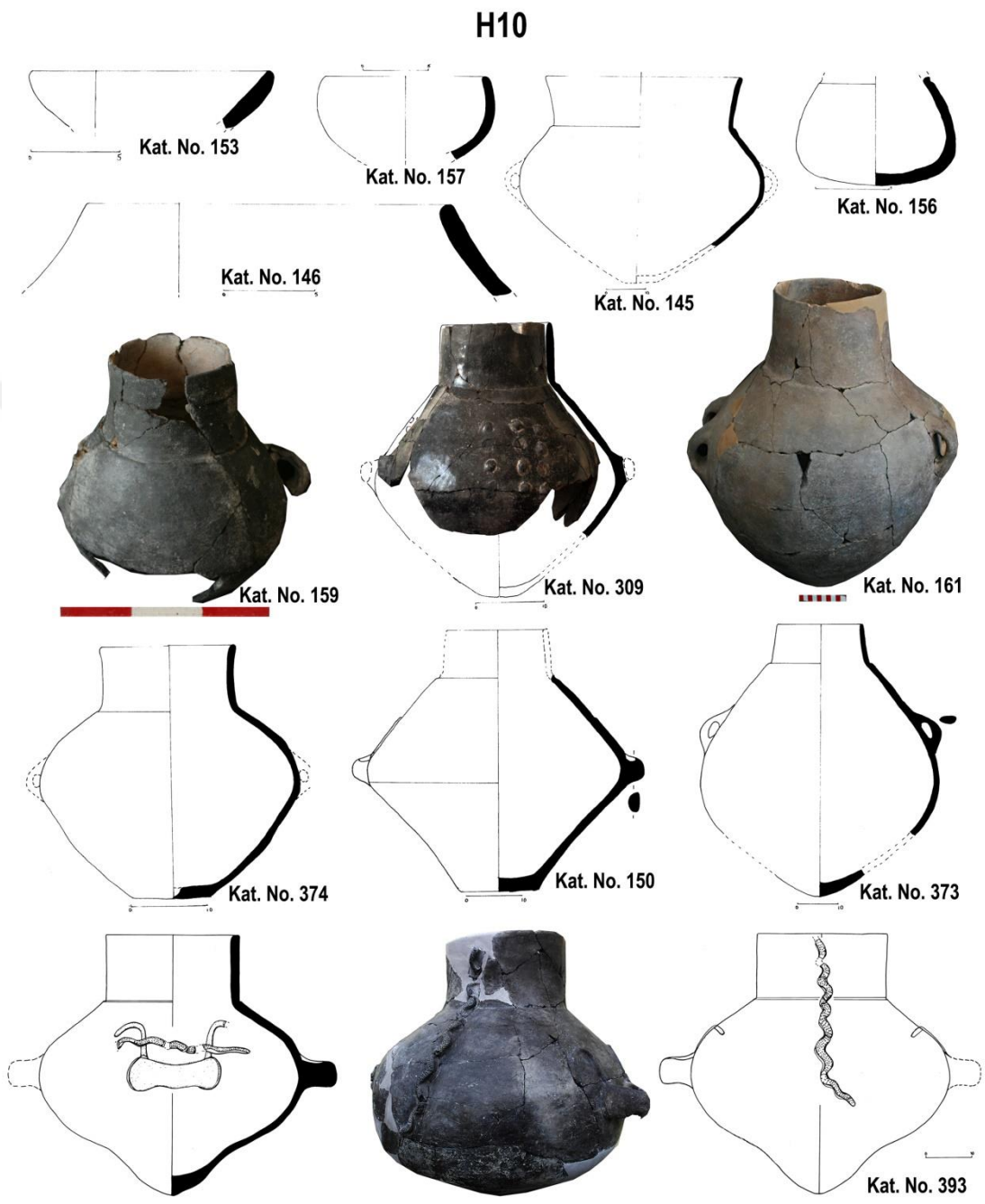
H10
Kat. No. 153
Kat. No. 157
Kat. No. 156
Kat. No. 146
Kat. No. 145
Kat. No. 159
Kat. No. 309
Kat. No. 161
Kat. No. 374
Kat. No. 150
Kat. No. 373
Kat. No. 393

Levha 14

H11-Alt Evre

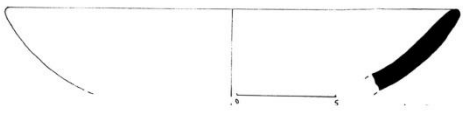

Kat. No. 205

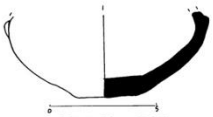

Kat. No. 203

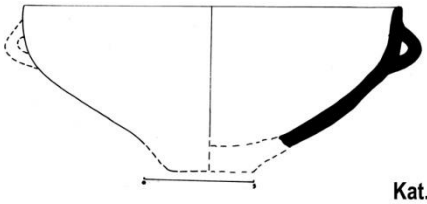

Kat. No. 336

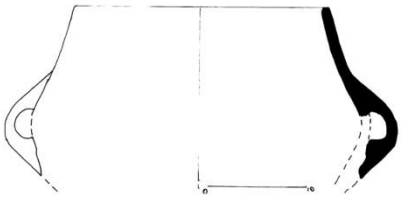

Kat. No. 344

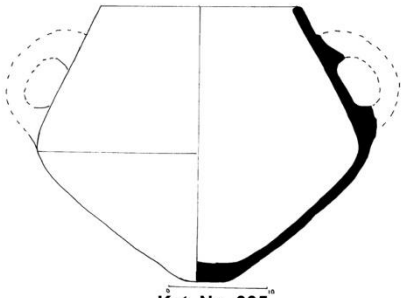

Kat. No. 335

Kat. No. 185

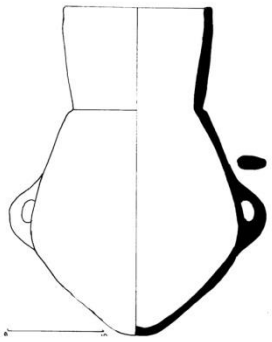

Kat. No. 338

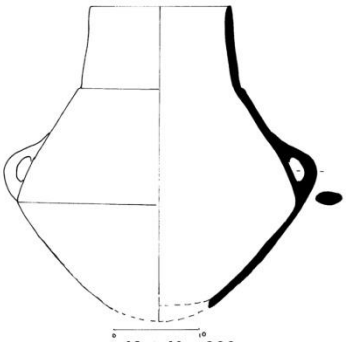

Kat. No. 339

Levha 15

H11- Üst Evre

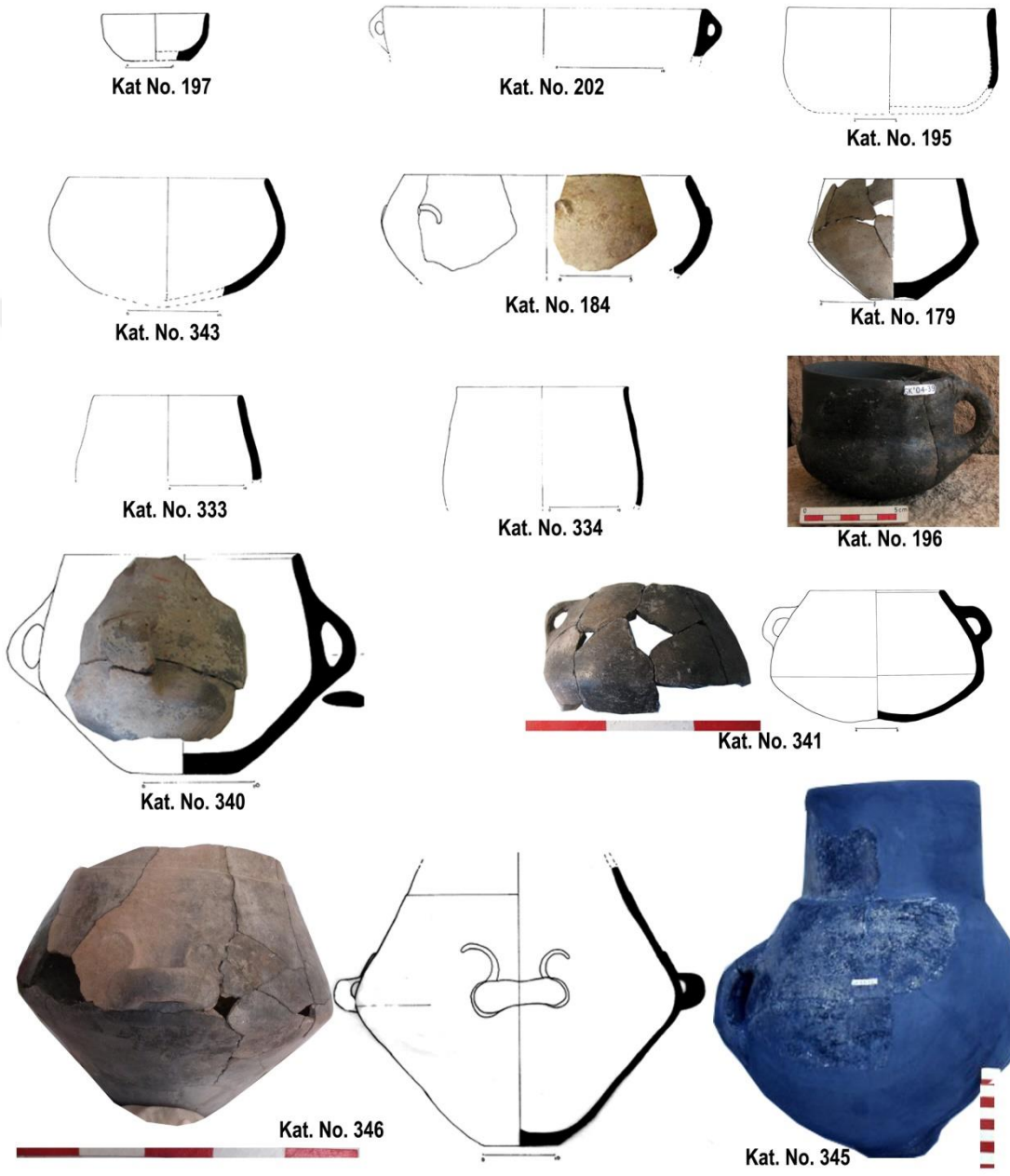

Levha 16

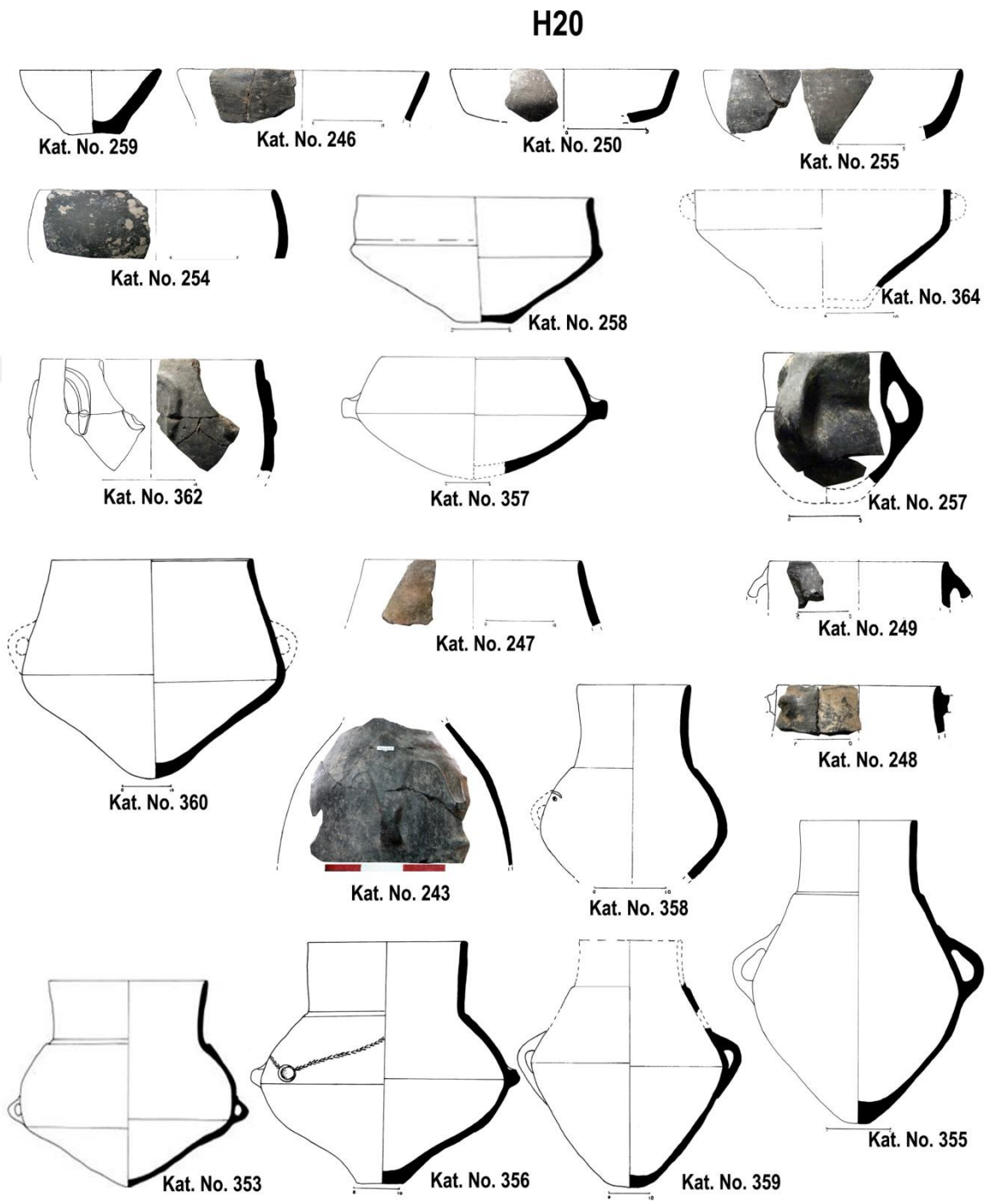
H20
Kat. No. 259
Kat. No. 246
Kat. No. 250
Kat. No. 255
Kat. No. 254
Kat. No. 258
Kat. No. 364
Kat. No. 362
Kat. No. 357
Kat. No. 257
Kat. No. 247
Kat. No. 249
Kat. No. 360
Kat. No. 248
Kat. No. 243
Kat. No. 358
Kat. No. 355
Kat. No. 353
Kat. No. 356
Kat. No. 359

H27

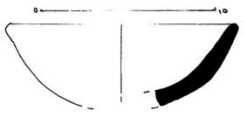

Kat. No. 261

Kat. No. 262

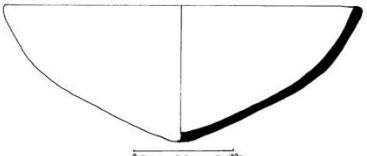

Kat. No. 366

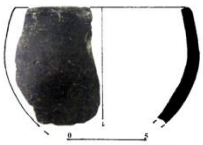

Kat. No. 263

Kat. No. 260

Kat. No. 367

Kat. No. 368

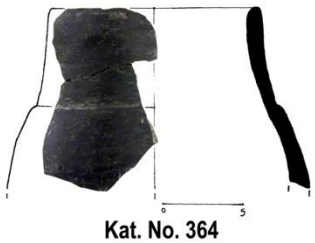

Kat. No. 364

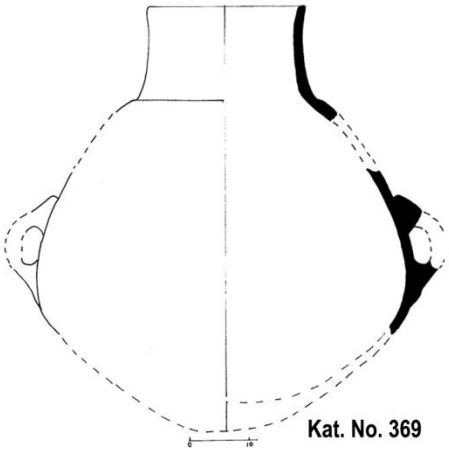

Kat. No. 369

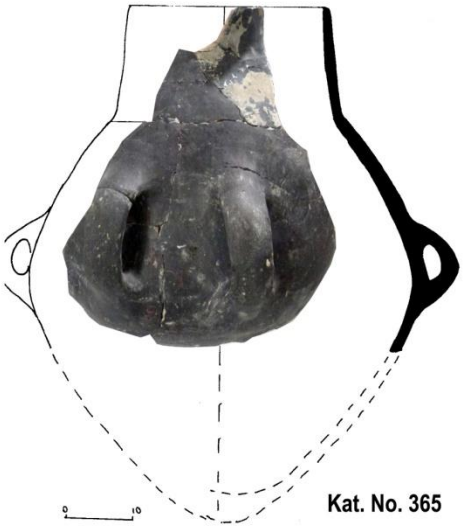

Kat. No. 365

Levha 18

H29

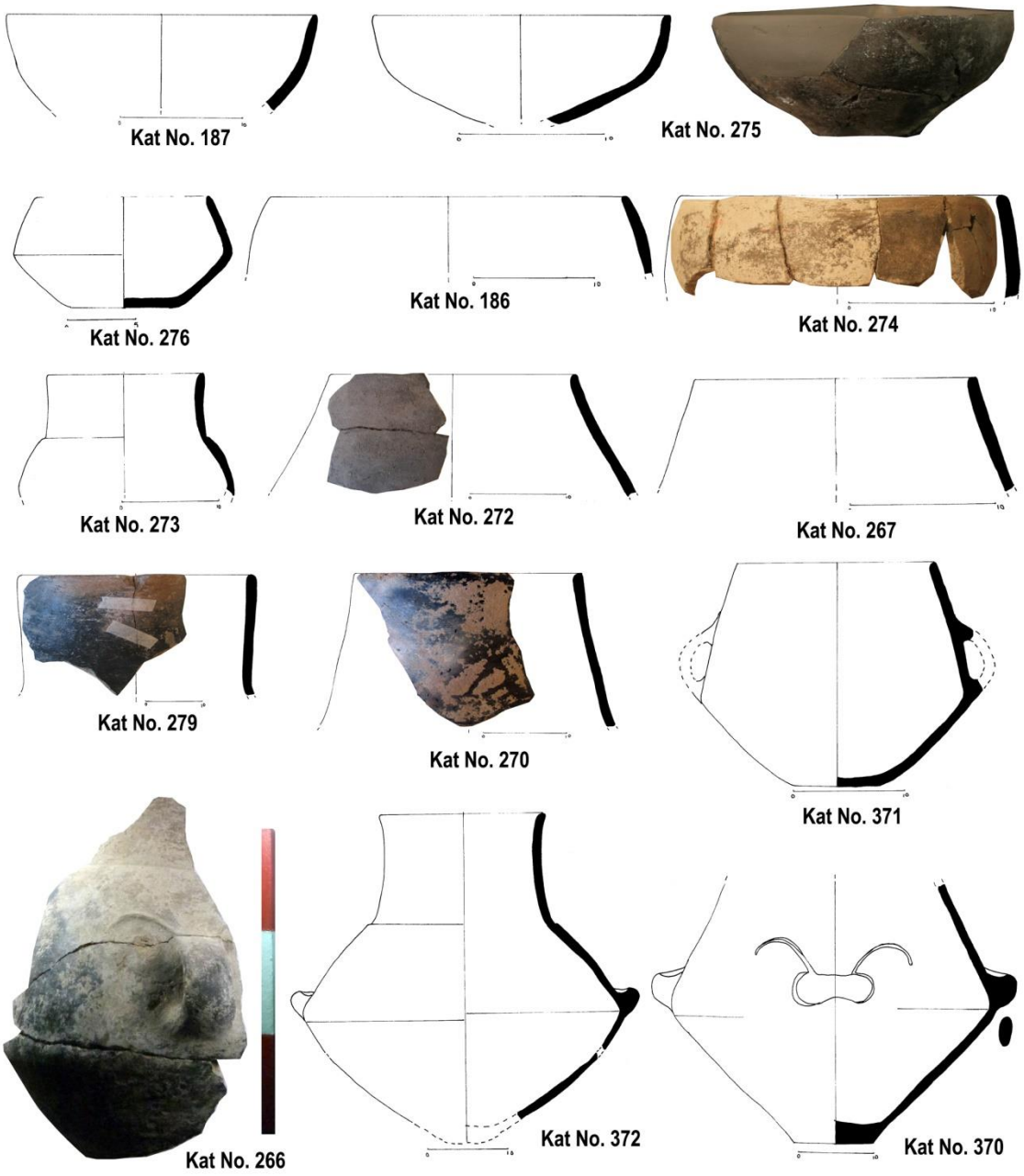
Kat No. 187
Kat No. 275
Kat No. 276
Kat No. 186
Kat No. 274
Kat No. 273
Kat No. 272
Kat No. 267
Kat No. 279
Kat No. 270
Kat No. 371
Kat No. 266
Kat No. 372
Kat No. 370

Levha 19

YUKARI YERLEŞME
H14

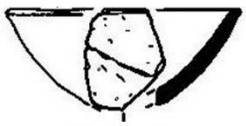
Kat. No. 3

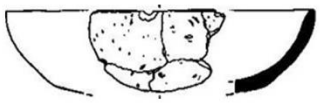
Kat No. 47

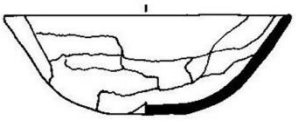
Kat No. 72

Kat No. 106

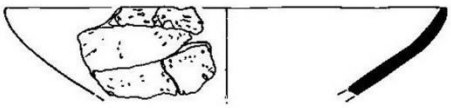
Kat No. 48

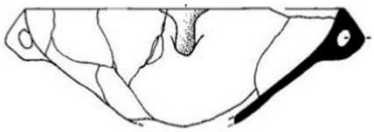
Kat No. 49

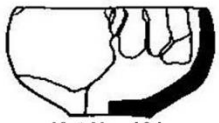
Kat No. 101

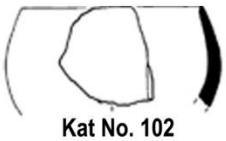
Kat No. 102

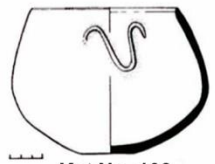
Kat No. 103

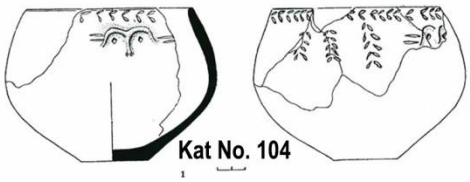
Kat No. 104

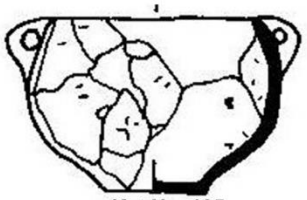
Kat No. 105

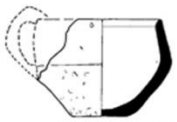
Kat No. 108

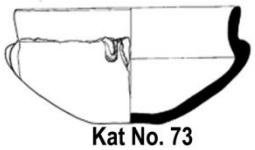
Kat No. 73

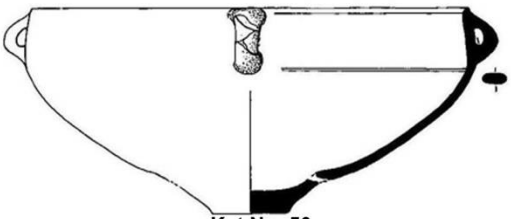
Kat No. 50

Kat No. 110

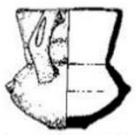
Kat No. 111

Kat No. 388

Kat No. 389

Levha 20

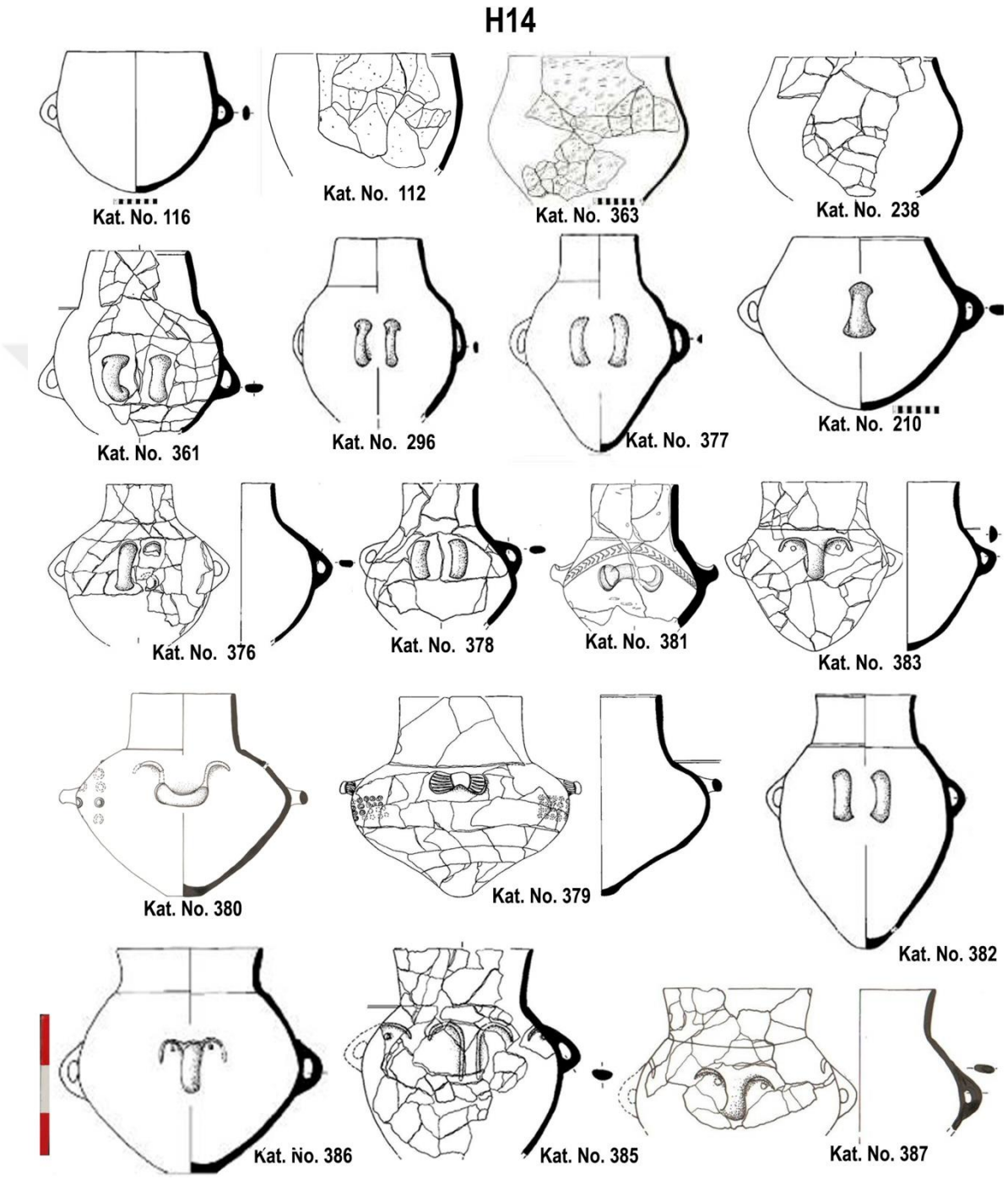
H14
Kat. No. 116
Kat. No. 112
Kat. No. 363
Kat. No. 238
Kat. No. 361
Kat. No. 296
Kat. No. 377
Kat. No. 210
Kat. No. 376
Kat. No. 378
Kat. No. 381
Kat. No. 383
Kat. No. 380
Kat. No. 379
Kat. No. 382
Kat. No. 386
Kat. No. 385
Kat. No. 387

Levha 21

H14

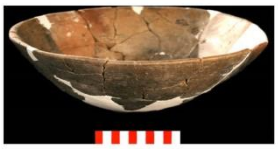
Kat. No. 72

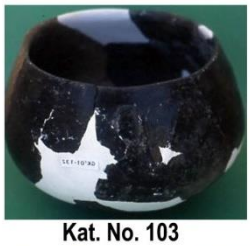
Kat. No. 103

Kat. No. 73

Kat. No. 105

Kat. No. 108

Kat. No. 111

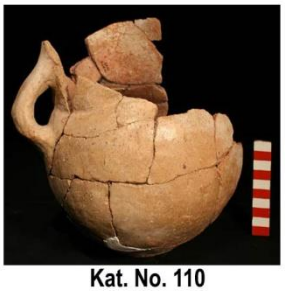
Kat. No. 110

Kat. No. 116

Kat. No. 210

Kat. No. 296

Kat. No. 376

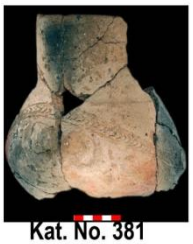
Kat. No. 381

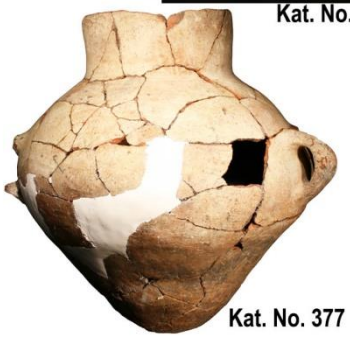
Kat. No. 377

Kat. No. 383

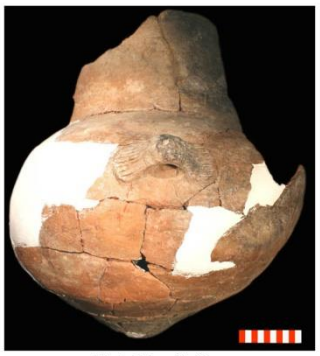
Kat. No. 379

Levha 22

H15

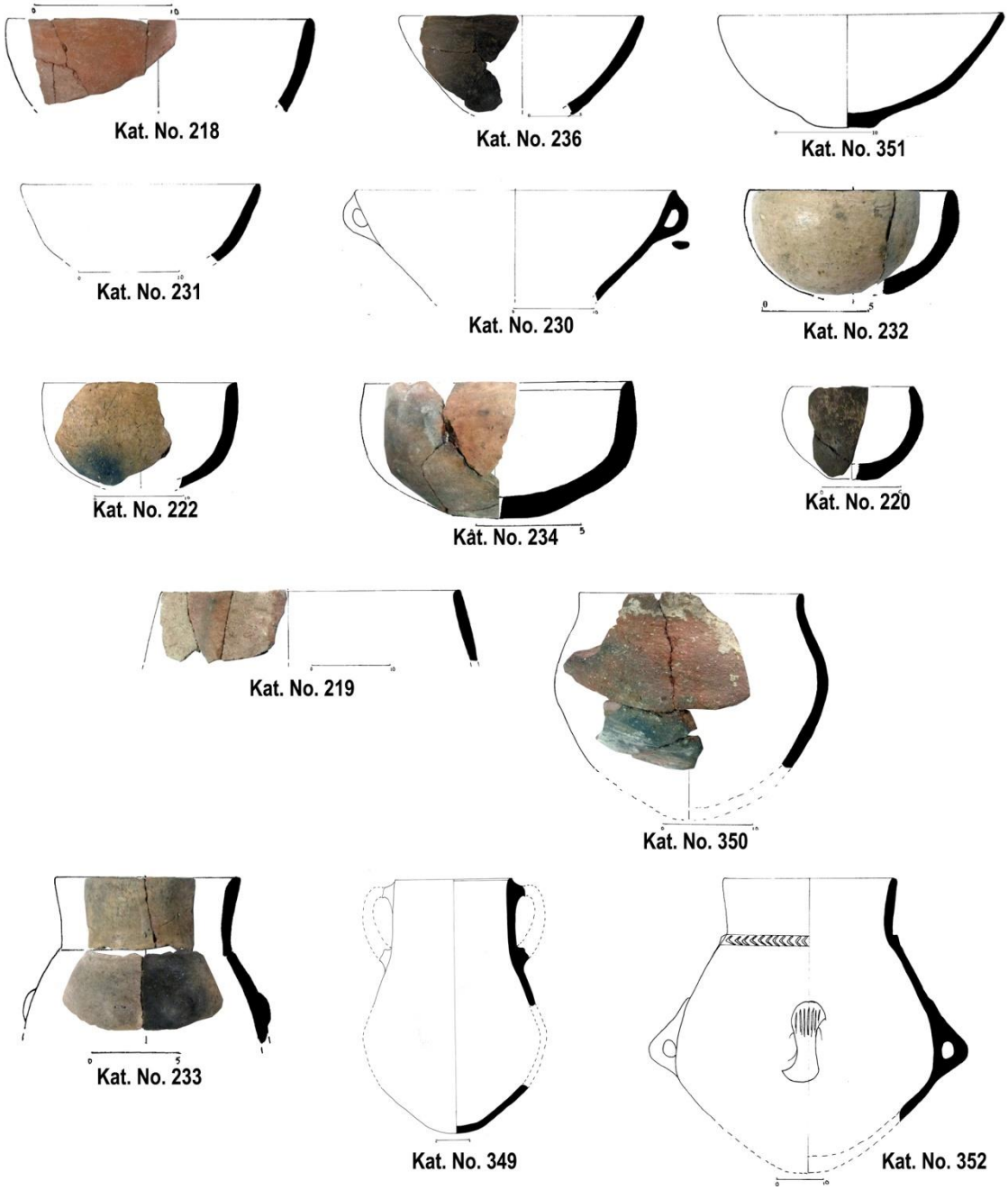
Kat. No. 218
Kat. No. 236
Kat. No. 351
Kat. No. 231
Kat. No. 230
Kat. No. 232
Kat. No. 222
Kat. No. 234
Kat. No. 220
Kat. No. 219
Kat. No. 350
Kat. No. 233
Kat. No. 349
Kat. No. 352

Levha 23

H18

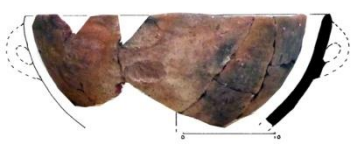

Kat. No. 314

Kat. No. 308

Kat. No. 312

Kat. No. 313

Kat. No. 213

Kat. No. 216

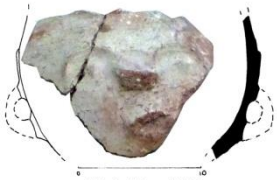

Kat. No. 315

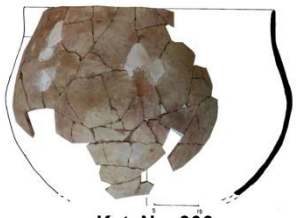

Kat. No. 306

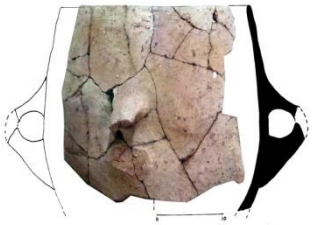

Kat. No. 305

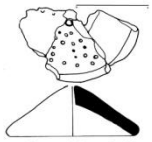

Kat. No. 209

Kat. No. 304

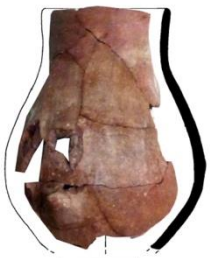

Kat. No. 307

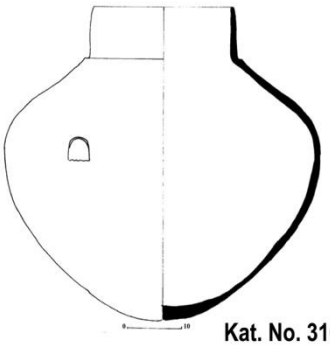

Kat. No. 316

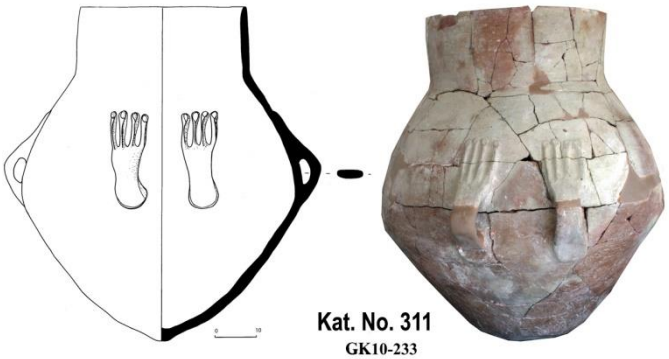

Kat. No. 311
GK10-233

Levha 24

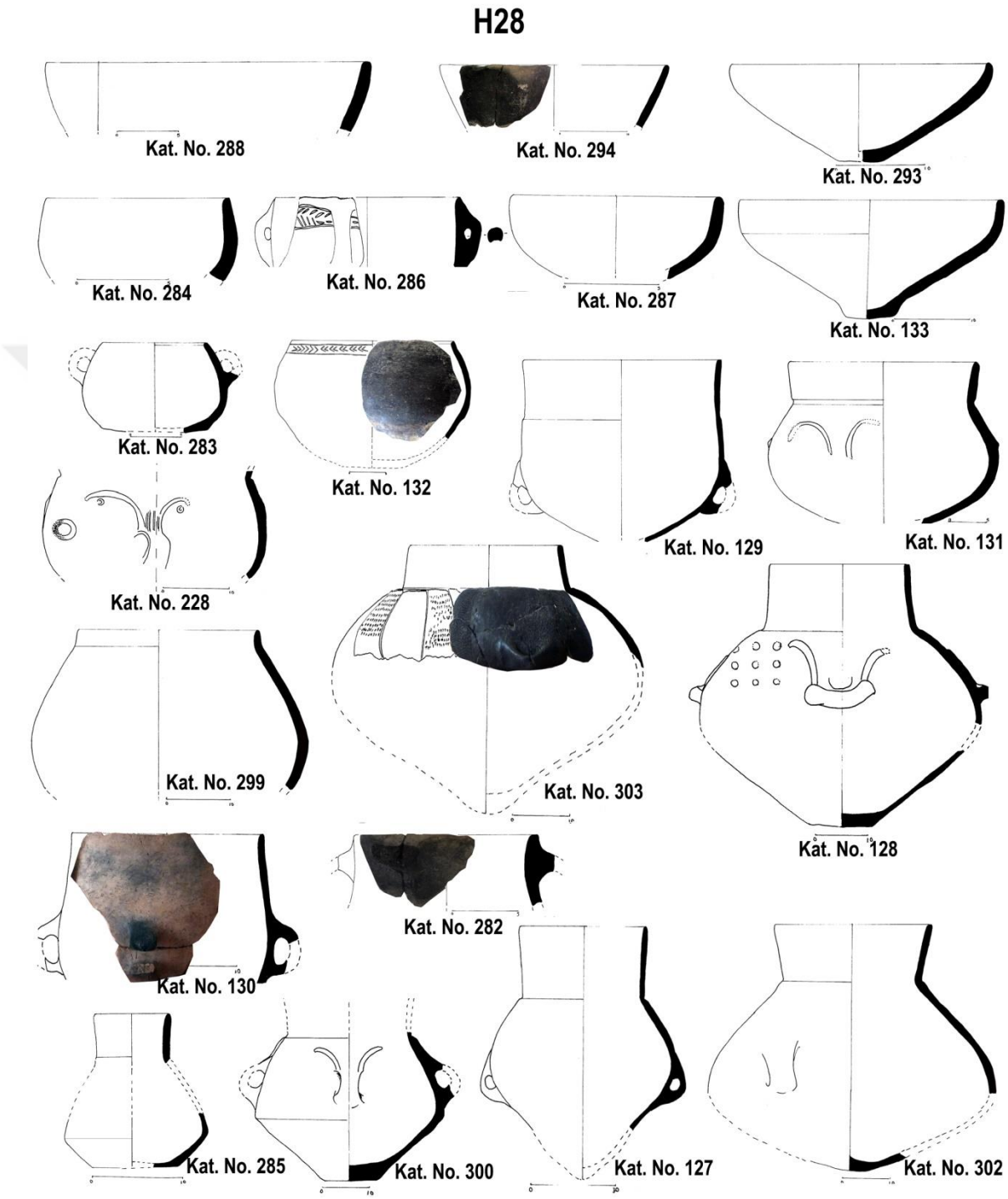
H28
Kat. No. 288
Kat. No. 294
Kat. No. 293
Kat. No. 284
Kat. No. 286
Kat. No. 287
Kat. No. 133
Kat. No. 283
Kat. No. 132
Kat. No. 129
Kat. No. 131
Kat. No. 228
Kat. No. 299
Kat. No. 303
Kat. No. 128
Kat. No. 282
Kat. No. 130
Kat. No. 285
Kat. No. 300
Kat. No. 127
Kat. No. 302